

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

KABDEŞ CUMADİLOV’UN SEÇME HİKAYELERİNDE DİL İNCELEMESİ
(İNCELEME-METİN-AKTARMA)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BUŞRA AYDIN
1941020003

DANIŞMAN
DOÇ. DR. EKREM AYAN

KASIM, 2021

MUĞLA

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Kabdeş Cumadilov’un Seçme Hikayelerinde Dil İncelemesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

25/11/2021

Buşra AYDIN

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : AYDIN

Adı : Buşra

Referans No : 10433017

TEZİN ADI

Türkçe : Kabdeş Cumadilov'un Seçme Hikayelerinde Dil İncelemesi
(İnceleme-Metin-Aktarım)

Y. Dil : Language analysis in the selection stories of Kabdeş Cumadilov
(Analysis-Text-Translation)

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

●

○

○

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Fakülte : Fen-Edebiyat Fakültesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Diğer Kuruluşlar :
Tarih : 25/11/2021

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :
Basım Yeri :
Basım Tarihi :
ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : AYAN, Ekrem
Unvanı : Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI : 411

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

- Kazak Edebiyatı ve Kabdeş Cumadilov
- Kazak Türkçesi, Ses ve Şekil Bilgisi Üzerine Dil İncelemesi
- Kabdeş Cumadilov'un Seçme Hikayeleri ve Türkiye Türkçesine Aktarımları

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER :

1. Kazak Türkçesi
2. Ses ve Şekil Bilgisi
3. Kabdeş Cumadilov

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER :

1. Kazakh Turkish
2. Phonetics and Shapes
3. Kabdeş Cumadilov

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum.

☐

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir.

☒

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir.

☐

Yazarın İmzası :

Tarih : 03/12/2021

ÖZET

Türk lehçeleri arasında en geniş sahada konuşulan Kazak Türkçesi tarih boyunca etkileşimde bulunduğu dillerle birlikte yenilenme ve gelişme göstermiştir. Bu sürecin neticesinde dilde meydana gelen kurallar bütününe detaylıca incelemek adına hazırlanan çalışmada Kabdeş Cumadilov'un hikayeleri ele alınmıştır. Kabdeş Cumadilov, Kazak edebiyatının tanınmış yazarlarından birisidir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci bölümde ses ve şekil bilgisi başlıkları altında incelemeler yapılmıştır. Son bölümde ise iki bölümün örneklerinin yer aldığı metinler yer almaktadır.

Giriş kısmında Kazak adına, diline, tarihine, edebiyatına ve Kabdeş Cumadilov'a dair bilgilere yer verilmiştir.

Ses bilgisi bölümünde Kazak Türkçesine ait olan ses bilgisi özellikleri verilerek metinler bölümünde bulunan hikayeler üzerinden örneklendirmeler yapılmıştır.

Şekil bilgisi bölümünde Kazak Türkçesine ait olan şekil bilgisi özellikleri verilerek metinler bölümünde bulunan hikayeler üzerinden örneklendirmeler yapılmıştır.

Metinler bölümünde Kabdeş Cumadilov'a ait olan sekiz hikaye yer almaktadır. Hikayeler transkripsiyonlu ve Türkiye Türkçesine aktarılmış hal olarak iki alt başlıkta derlenmiştir. Farklı zaman dilimlerinden alınarak çeşitlendirilmek istenilen hikayeler sırasıyla şu şekildedir: Qazdar Qaytıp Baradı (1963), Qoñır Küz (1976), Momın (1976), Şarayna (1977), Quzğınınñ Ölimi (1999), Jaldamalı Küyew (1999), İt Bazarı (2000), Bir Ğana Ğumır (2000).

Sonuç bölümünde çalışma neticesinde elde edilen veri ve analizlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazak Türkçesi, Ses ve Şekil Bilgisi, Kabdeş Cumadilov.

ABSTRACT

Kazakh Turkish, which is spoken in the widest field among Turkish dialects, has shown renewal and development throughout history with the languages it interacts with. As a result of this process, Kabdeş Cumadilov's stories were discussed in the study prepared to examine the whole rules in the language in detail. Kabdeş Cumadilov is one of the best-known authors of Kazakh literature.

The study consists of three main sections. In the first and second section, examinations were made under the headings of phonetics and morphology. In the last section, there are texts with examples of the two sections.

In the introduction part, information about Kazakh name, language, history, literature and Kabdeş Cumadilov are given.

In the phonetic section, the phonetic features of Kazakh Turkish were given and examples were made on the stories in the texts section.

In the morphology section, morphological features belonging to Kazakh Turkish were given and examples were made on the stories in the texts section.

In the texts section, there are eight stories belonging to Kabdeş Cumadilov. The stories have been compiled under two sub-titles as transcribed and translated into Turkish. The stories to be diversified by taking from different time periods are as follows: Qazdar Qayıp Baradı (1963), Qoñır Küz (1976), Momın (1976), Şarayna (1977), Quzğınınñ Ölimi (1999), Jaldamalı Küyew (1999), It Bazarı (2000), Bir Ğana Ğumır (2000).

In the conclusion section, the data and analyzes obtained as a result of the study are given.

Keywords: Kazakh Turkish, Phonetics and Shapes, Kabdeş Cumadilov.

ÖNSÖZ

Kazak Türkçesi kendi içerisinde üç kola ayrılmaktadır. Kuzeydoğu, güney ve batı kolları olarak ayrılan bu kollar içerisinde kuzeydoğu kolu Kazakistanın çağdaş yazı dilini oluşturmaktadır. 1923 yılına kadar Arap alfabesini kullanan Kazak Türkleri 1928 yılında Latin alfabesine geçseler de 1940 yılında Rus hakimiyetiyle birlikte Kiril alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Bu süreçle eş zamanlı olarak eğitim dili de Rusça olmuştur. Bağımsızlıkla birlikte gelen Yeni Anayasa (28 Ocak 1993) Kazak Türkçesini resmi dil olarak kabul etmiştir. Bugün Kazakistan sınırlarında resmi dil Kazak Türkçesi, alfabe ise Kiril alfabesidir. Çalışmada Kazak edebiyatının usta kalemelerinden olan Kabdeş Cumadilov’un seçme hikayeleri kaynak alınarak Kazak Türkçesinin ses ve şekil özelliklerinin örneklendirildiği bir dil incelemesi mevcuttur. Yazarın hikayelerinden birinin adı da olan “Bir Ğana Ğumır” adlı kitabından alıntılanan metinler içerisinde bulunan özel isimler orijinallik açısından aktarım sırasında aynen korunmuştur.

Başta lisans dönemim ve çalışma sürecimde ihtiyacım olduğunda desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Ekrem AYAN’a, bu süreçte benimle birlikte gayret eden aileme, her zaman yanımda olan ve beni destekleyen Turgay TURASAY’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu tezin yazılma sürecinde hayatta olan ancak onaylanma sürecinde hayata gözlerini yuman Kabdeş Cumadilov’u yaşatmak ve Türk edebiyatında bu vasıta ile adını tekrar duyurmak adına, güçlü kalemi rahmetle anıyorum.

Buşra AYDIN

Kasım, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
TABLolar DİZİNİ	VIII
KULLANILAN İŞARETLER VE KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
Kazak Adı ve Kazakistan	1
Kazak Dili ve Edebiyatı	2
Kazak Hikayeciliğine Genel Bir Bakış	3
Kabdeş Cumadilov	4
Kabdeş Cumadilov'un Kitapları	9

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

1.1. KAZAK ALFABESİ	13
1.1.1. Ünlü Sesler	14
1.1.2. Ünsüz Sesler	18
1.2. SES UYUMU	25
1.2.1. Ünlü Uyumları	25
1.2.1.1. Damak uyumu	25
1.2.1.2. Dudak uyumu	27
1.2.2. Ünsüz Uyumu	28
1.3. SES OLAYLARI	29

1.3.1. Ünlülerdeki Ses Olayları	29
1.3.1.1. Ünlü düşmesi	30
1.3.1.2. Ünlü kalınlaşması	31
1.3.1.3. Ünlü incilmesi	31
1.3.1.4. Ünlü düzleşmesi	32
1.3.1.5. Ünlü yuvarlaklaşması	33
1.3.1.6. Ünlü daralması	33
1.3.1.7. Ünlü genişlemesi	34
1.3.1.8. Ünlü türemesi	35
1.3.1.9. Ünlü birleşmesi	36
1.3.2. Ünsüzlerdeki Ses Olayları	36
1.3.2.1. Benzeşme	36
1.3.2.1.1. İlerleyici benzeşme	36
1.3.2.2. Tonlulaşma	38
1.3.2.3. Tonsuzlaşma	40
1.3.2.4. Süreklileşme	41
1.3.2.5. Süreksizleşme	42
1.3.2.6. Sızıcılaşma	43
1.3.2.7. Akıcılaşma	44
1.3.2.8. Genizsileşme	45
1.3.2.9. Ünsüz ikizleşmesi	46
1.3.2.10. Ünsüz tekleşmesi	46
1.3.2.11. Ünsüz türemesi	47
1.3.2.12. Ünsüz düşmesi	47
1.3.2.13. Hece düşmesi	48

1.3.2.14. Yer değiştirme (Metatez)	49
1.3.2.15. Ünsüzlerin birleşmesi	49

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ

2.1. YAPIM EKLERİ	52
2.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler	52
2.1.2. Alıntı Ekler	58
2.1.3. İsimden Fiil Yapan Ekler	59
2.1.4. Fiilden İsim Yapan Ekler	64
2.1.5. Fiilden Fiil Yapan Ekler	69
2.2. İSİMLER	73
2.2.1. İsimlerde Çokluk	73
2.2.2. İsimlerde İyelik	73
2.2.2.1. Teklik iyelik ekleri	74
2.2.2.2. Çokluk iyelik ekleri	75
2.2.3. Aitlik Eki	75
2.2.4. İsmi Hali	76
2.2.4.1. Yalın hal (Nominatif)	76
2.2.4.2. İlgi hali (Genetif)	77
2.2.4.3. Yükleme hali (Akuzatif)	77
2.2.4.4. Yönelme hali (Datif)	78
2.2.4.5. Bulunma hali (Lokatif)	79
2.2.4.6. Ayrılma hali (Ablatif)	79

2.2.4.7. Vasıta hali (İnstrumental)	80
2.2.4.8. Eşitlik hali (Ekuvatif)	80
2.2.5. İsimlerde Soru	80
2.3. SIFATLAR	81
2.3.1. Niteleme Sıfatları	81
2.3.2. Belirtme Sıfatları	82
2.3.2.1. İşaret sıfatları	82
2.3.2.2. Sayı sıfatları	83
2.3.2.3. Belirsizlik sıfatları	84
2.3.2.4. Soru sıfatları.....	85
2.4. ZAMİRLER	85
2.4.1. Şahıs Zamirleri	85
2.4.2. Dönüşlülük Zamiri	88
2.4.3. İşaret Zamirleri.....	88
2.4.4. Belirsizlik Zamirleri	90
2.4.5. Soru Zamirleri	91
2.5. ZARFLAR	92
2.5.1. Yer-Yön Zarfları	92
2.5.2. Zaman Zarfları.....	93
2.5.3. Hal Zarfları	95
2.5.4. Miktar Zarfları.....	96
2.5.5. Soru Zarfları	97
2.6. FİİLLER	98
2.6.1. Şahıs Ekleri	98
2.6.1.1. Zamir kökenli şahıs ekleri	98

2.6.1.2. İyelik kökenli şahıs ekleri	100
2.6.1.3. Emir kökenli şahıs ekleri	101
2.6.2. Fiillerde Olumsuzluk	102
2.6.3. Fiillerde Soru	103
2.6.4. Şekil ve Zaman Ekleri	103
2.6.4.1. Bildirme kipleri	103
2.6.4.1.1. Görülen geçmiş zaman	103
2.6.4.1.2. Duyulan-Öğrenilen geçmiş zaman	106
2.6.4.1.3. Şimdiki zaman	107
2.6.4.1.4. Gelecek zaman	108
2.6.4.1.5. Geniş zaman	110
2.6.4.2. Tasarlama kipleri	111
2.6.4.2.1. Dilek-Şart kipi	112
2.6.4.2.2. Gereklilik kipi	113
2.6.4.2.3. Emir kipi	113
2.6.4.2.4. İstek kipi	114
2.6.5. Birleşik Kipli Çekimler	115
2.6.5.1. Hikaye	115
2.6.5.2. Rivayet	116
2.6.5.3. Şart	118
2.6.6. Çekimsiz Fiiller (Fiilimsiler)	118
2.6.6.1. İsim-Fiil ekleri	118
2.6.6.2. Sıfat-Fiil ekleri	120
2.6.6.3. Zarf-Fiil ekleri	123
2.7. EDATLAR	127

2.7.1. Ünlem Edatları	128
2.7.2. Bağlama Edatları	129
2.7.3. Son Çekim Edatları	133

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

3.1. TRANSKRİPSİYONLU METİNLER	141
3.2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMIŞ METİNLER	278
SONUÇ	403
KAYNAKÇA	406

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. : Açıklamalı Kazak Alfabeti	13
Tablo 2.1. : İsimlerde İyelik	74
Tablo 2.2. : İsmın Halleri	76
Tablo 2.3. : Kişı Zamirlerinin Hal Ekleriyle Çekimi	86
Tablo 2.4. : İşaret Zamirlerinin Hal Ekleriyle Çekimi	89
Tablo 2.5. : Soru Zamirlerinin Hal Ekleriyle Çekimi	91
Tablo 2.6. : Zamir Kökenli Şahıs Ekleri	99
Tablo 2.7. : İyelik Kökenli Şahıs Ekleri	100
Tablo 2.8. : Emir Kökenli Şahıs Ekleri	101

KULLANILAN İŞARETLER VE KISALTMALAR

> : Bu şekle gider.

< : Bu şekilden gelir.

- : Kelimenin fiil kökünden geldiğini belirtir.

+ : Kelimenin isim kökünden geldiğini belirtir.

// : Seslerin gösteriminde kullanılır (/a/, /b/ vb.).

() : Sesin ihtiyarî olduğunu gösterir.

[] : Seslerin kiril alfabesindeki yazımını gösterir.

* : Yazarın dipnotu.

s. : Sayfa.

ss. : Sayfalar.

vb. : Ve benzeri.

GİRİŞ

Kazak Adı ve Kazakistan

15. yy'da göçebe dağınık Türk kavimlerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan Kazak Türkleri, Orta Asya Türk topluluklarından birisidir (Akar, Deniz ve Bilecik, 1994: 55).

“Kazak” kelimesinin sözlük anlamı Orhan Hançerlioğlu'nun hazırlamış olduğu Türk dili sözlüğünde (1992) şu şekilde tanımlanmıştır: “Konup göçmek anlamında olan +kaz kökünden konupgöçen, yörük, Sovyetler Birliği'nde Güney Sibirya'da yaşayan Türk soyundan gelen bir halk ve o halktan olan kişi, Güney Rusya'da yaşayan İslavlaşmış bir topluluk ve bu topluluktan olan kişi, Kazaklara özgü olan ve kazaklarla ilgili olan, Rusya'da ve İran'da ayrı bir sınıf oluşturan atlı askerdir” (s. 307).

1456 yılında Altın Orda Hanlığının Moğol saldırılarını engelleyememesi sonucunda bazı Türkler hanlıktan ayrılarak kuzeye çekilmiş, töre ve istiklallerine bağlı şekilde yaşamaya başlamışlardır. Bu Türklere “Kazak” adı verilmiş, İdilden Altaylara kadar uzanan, yurt edindikleri geniş bozkırlara “Kazakistan” adını vermişlerdir. 16. yy'da Kasım Han'ın idaresine girmeleriyle birlikte tüm düzen bozulmuş; Ulu, Orta ve Küçük Cüz olarak parçalara ayrılmışlardır. Bu parçalanma Kazakları zor duruma sokmuştur. Devletin güçsüzleşmesi beraberinde Rus işgalini (1850) getirmiştir. Bu dönemde Kazakistanın bağımsızlığı 1917 Genel Kazak Kurultayı ile kurulan Alaş Orda Partisiyle duyurulmuş olsa da partinin dağılması beraberinde toprakları Sovyetler Birliği'ne bağlanmasını (26 Ağustos 1920) getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kazak Türkleri, bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır (Buran ve Alkaya, 2010: 274-275).

Kazakistan Cumhuriyeti bugün 2.724.900 km ile en geniş toprağa sahip Türk ülkesidir. Kazakistan'ın başkenti eski adıyla Astana, bugün ise yirmi sekiz yıl ülkesine hizmet eden eski başkan Nursultan Nazarbayev'in onuruna verilen adıyla Nursultan'dır. Merkez, güney, kuzey, doğu ve batı olarak beş bölgeye ve on dört eyalete ayrılır (Koç ve Kushkimbayeva, 2019: 11). %58,9'luk kısmını Kazak Türklerinin, %25,9'unu Rusların, %15,2'sini ise diğer toplulukların (Ukraynalılar,

Özbekler, Uygurlar, Tatarlar ve Almanlar) oluşturduğu nüfusu 15.301.400'dür. Güncel olan başkanı Kassım Jomart Tokayev'dir.¹

Kazak Dili ve Edebiyatı

Kazak Türkleri, Türk boylarının Kıpçak koluna; Kazak Türkçesi ise Kıpçak lehçe grubuna dahil edilmektedir. En çok Karakalpak ve Nogay lehçeleriyle benzerlik gösteren Kazak Türkçesi, diğer lehçelere göre en geniş sahada konuşulan Türk lehçesidir (Buran ve Alkaya, 2001: 193).

Kazak edebiyatı tüm dünya edebiyatı tarihlerinde olduğu gibi folklor ile başlar. Kazak halkı duygu ve düşüncelerini birbirleriyle paylaşmak için edebiyatta ilk olarak şiiri kendilerine bir araç edinmişlerdir. Destanlar ile gelişmeye başlayan edebiyatta, bazı Türk topluluklarının -Azerbaycan gibi- destanlarında edebiyat ve nesir birbirini takip etse de Kazak edebiyatında bu usule rastlamak mümkün değildir (Kazımoğlu, 1994: 108).

Kazak yazılı edebiyatı, Kazak Türkçesinin yazılı hala getirilmesiyle, İbray Altinsarin öncülüğünde başlar. Rusların istilasıyla birlikte aydınlar Rusça öğrenir ve dünyadaki diğer ülkelerin edebiyat ve fikir hayatları, yaşayışları hakkında fikir sahibi olurlar. Kendileriyle harmanladıkları bu bilgileri Kazak edebiyatına roman, hikaye, tiyatro gibi yeni türlerle kazandırır. Kazak edebiyatı bu dönemde Kazakistan'ın en büyük edebiyatçısı olan Abay Kunanbayev'i kazanır (Akar, Deniz ve Bilecik, 1994: 56).

Sovyet döneminde Kazak edebiyatına "komünizm" ideolojisi yön verir. Dönemin şair ve yazarlarının bir kısmını milli uyanış döneminde, Sovyet ideolojisine uyum sağlamak zorunda olanlar oluşturur. Dönem içerisinde kolektif hayata geçişe teşvik eden, sınıf menfaat ve çatışmalarını esas alan, Sovyet ideolojisini eleştiren eserler ortaya koyulur. Rusça'dan Kazakça'ya tercümeler yapılır. Ayrıca savaş dönemi ve sonrasında vatan, müdafaa, kahramanlık, halk konuları da eserlerde yerini alır (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1998: 443-444).

Bağımsızlık dönemi yirminci yüzyılda Kazak edebiyatı kendi içerisinde üç döneme ayrılır. Birinci dönemde Kazak yazılı edebiyatının örnekleri kullanılarak klasiklik

¹ <https://www.turksoy.org/en/members/kazakhstan> (Erişim Tarihi: 31/01/2021).

seviyesi taşıyan çeyrek asırlık dönemdir. İkinci dönem 1917 Ekim devriminden başlayarak 1991 yılına kadar milli demokratik edebiyatla gelişen Kazak edebiyatının en muhteşem eserlerinin ortaya koyulduğu dönemdir. Üçüncü dönem ise Kazak halkının bağımsız olduğu, insanların yaşadığı değişim ve kazandığı haklar* ile birlikte edebiyatta özgürlüğün sağlandığı dönemdir (Biray, 2018: 183).

Kazak Hikayeciliğine Genel Bir Bakış

Kazak dilinde hikaye sözcüğünün karşılığı olarak “ãñgime” sözü kullanılmaktadır. Kazak hikayeciliğini toplumsal ve siyasi olaylar, fikri ve edebi eğilimler doğrultusunda dönemlere ayırmak mümkündür.

Kazak edebiyatı güçlü bir sözlü geleneğe dayanmaktadır. Anlatmaya bağlı metinler ‘hikaye etme’ usulüyle aktarılmış ve Kazak edebiyatında bir ‘tahkiye geleneği’ oluşturmuştur. 19. yüzyılda yazılı edebiyatın başlamasıyla birlikte Batı’da gelişen roman ve hikaye Rus edebiyatı vasıtasıyla dile girmiştir. Kazakların tarihi adı ve birliğini temsil eden ‘Alaş’ sözcüğü milli şuurun güçlenmesiyle birlikte öne çıkmıştır. Alaş edebiyatı işlediği konular, yüklediği vazife, milli romantizm ve tarihi dönem itibarıyla “Milli Edebiyat” olarak adlandırılan döneme tekabül etmektedir. Milli duyguların önde tutulduğu bu dönemde hikaye ve roman ayrı bir önem kazanmıştır. Bu dönemde Kazak hikayeciliği hikaye tekniği, konu zenginliği, estetik ve sanat yetkinliği açısından kendini kanıtlamıştır (Özdemir, 2012: 19-35). Sovyet iktidarının zamanla yerleşmesiyle birlikte ideolojisini savunan hikayeler ortaya çıkmıştır.

1930’lu yıllara gelindiğinde Kazak hikaye yazarları tamamen Sovyet ideolojisinin istediği temaları ve öngörülen yazı tekniklerini kullanmaya mecbur bırakılmıştır. Stalin’in kolhozlaştırma siyaseti doğrultusunda halk açlık ve ölümle karşılaşmıştır. Ancak bu konuya karşı bir haykırış hikayelerde işlenememiştir. Rus-Alman savaşlarının başlamasıyla Sovyet askerlerini öven, savaşa maddi ve manevi destek sağlayan Kazak köylüsünün fedakarlığını anlatan eserler işlenmiştir. Stalin’in

* Zenginlik ve hazineler özel mülkiyet hakkı olur. Konuşma özgürlüğü vardır. Basım-yayın sansürden kurtulur. Her alanda özgürlük sağlanır. Stalin döneminde karalananlar aklanır. Edebiyattaki özgür düşünce ortamı canlanır, sınır ve yasaklar kaldırılır.

ölümüyle birlikte hikaye bağımsızlığını kazanmıştır. Konular bireyin kendine verdiği değer, şehir hayatı ve yaşamı olarak değişmiştir. Hikayelerde çiftçi, köylü ve şehirli memur tiplerini ana kahramanlar olmuştur. 1970 yılından sonra hikayelerde somutlama ve soyutlama tekniği çıkmıştır. İnsan psikolojisini ele alan hikayeler zamanla yerini birey merkezli hikayelere bırakmıştır. Ayrıca çocuklar için yazılan hikayeler de artmaya başlamıştır. Bağımsızlık sonrası döneme kadar hikayelerin ana konu başlıkları millet tarihi, mitolojik unsurlar, savaş, barış, bağımsızlık, insanlık olmuştur. Gelenek ve yeni harmanlamaya çalışılmış, dünyanın benimsediği teknikler Kazak hikayesine yansımıştır. Kazak halkını tanıttak tipler hikayelerde yer almıştır (İbragim, 2013: 167-173).

Bağımsızlıkla birlikte Kazak hikayesi içerik ve teknik olarak değişmiştir. Kazak tarihi ve kültürü hikayelerde öne çıkmıştır. Konuşulması yasak olan konular -1986 ayaklanması, 1989 Semey nükleer denemesi, din, ekolojik denge, Afganistan’da vatani görev yapanlar- işlenmiş ve metaforik, alegorik, grotesk uygulamalar çoğalmıştır (Morkoç, 2018: 174-177).

Kabdeş Cumadilov

Kabdeş Cumadilov, 24 Nisan 1936 yılında Sincan bölgesinin Tarbağatay ilinin Maldıbay köyünde dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini köyünde almış daha sonra Çöçek [Шәекек] dilbilgisi okulundan mezun olmuştur.² Yazarlığının yanında 1952 yılında Kabdeş Cumadilov bir demsomol* idi. “Toprak Reformu” ile zengin ya da toprak sahiplerinin ifşası, yargılanması ve cezalandırılmasında yer almıştır. Bu göreviyle birlikte siyasi nitelikteki şiir ve nesirleri okuyup yazma hususunda uzmanlaşmıştır. Bu süreçte o Çin hükümetinin gözdesiydi ve 1956 yılında Çin hükümeti yönetiminde Almatı’ya gelmiş, Kazak Ulusal Üniversitesinde filoloji fakültesine kayıt olmuştur.

Üniversitesinin ikinci yılında iki ülke arasında yaşanan siyasi olaylar neticesinde³ Çin hükümeti tarafından okulundan ayırılarak “milliyetçi” suçlamasıyla 1958-1962 yılları arasında sürgüne yollanmış ve dört yıl boyunca zulüm içerisinde yaşamıştır.

² <https://alashainasy.kz/omir/kabdeshe-jumadlov-50528/> (Erişim Tarihi: 31/01/2021).

* Komsomol’un Çin modeli.

³ http://www.rusnauka.com/18_ADEN_2012/Pedagogica/2_113415.doc.htm (Erişim Tarihi: 01/12/2021).

1962 yılında, Sincanlı Afgan Kazak gençleriyle birlikte memleketine dönmüş ve eğitimine devam ederek 1965 yılında mezun olmuştur.⁴

Yazarın edebi çalışmaları Çöçek [IIIөйөмөк] lisesinde okuduğu sırada başlamıştır. 1954 yılında “Şiñjañ” gazetesinde ilk şiirleri parlamaya başlamıştır. “Jamal” adlı hikayesi 1956 yılında “Şuğıla” dergisine basılmıştır.⁵

İş hayatı 1965-1967 yılları arasında çalışmış olduğu “Qazaq Ädebiyeti” gazetesinde başlamıştır.⁶ 1967-1976 yılları arasında “Jazuwşı” dergisinin nesir bölümünde baş redaktörlük yapmıştır. 1976-1981 yılları arasında ulusal matbuat komitesine hizmet etmiştir. 1981 yılından itibaren daire hizmetini tamamlamış, sadece edebi çalışmalarını sürdürmüştür.⁷

Kabdeş Cumadilov’un her zaman kendine has bir dili olmuştur. Yazarın lirik uslubu, çok yönlü kişiliği ve vatanseverliği onun özgünlüğünün temelinde yatmaktadır. Sanatsal bir üslup içerisinde oluşturduğu karakterleri eserlerinde karşımıza güçlü bir lirizm ve psikoloji ile çıkmaktadır. Bir yazar olarak eserlerinde bizzat kendisi olmak yerine kendini karakterlerinde taşımaktadır. Karakter özellikleri ön plandadır ve kendi eleştiri dünyasını bizlere yansıtır. Karakterinin gözünden bizlere dünya görüşünü, yaşadığı çağı, bulunduğu zamanı ve bunlara karşı olan eleştirilerini sunmaktadır.

Hala yaşatmakta olduğu ve sahip çıktığı zengin folklor mirası eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu onun önem verdiği maneviyat ve vatanseverlik gibi değerler adına önem teşkil eden diğer bir husustur. Özellikle “Tağdır”, “Soñğı Köş” ve “Daraboz” romanlarında bu değerlere sıkça rastlarız. Örneğin: “Tağdır” romanında geçen düğün bahsinde yazar Kazakların düğün merasimlerine karşı olan geleneklerini tüm yönleriyle yansıtmaktadır.

‘Kelimelerle resim çizme sanatına’ sahip olan yeteneklerden birisi de Kabdeş Cumadilov’dur. Karakterleri sadece bir görüntüden ibaret değil, aynı zamanda bir eylem içerisinde dirler. Dış görüntülerinin yanısıra iç dünyaları da tasvir halinde olan

⁴ <http://adebi.kz/khabdesh-zhumadilov-omirbajany/> (Erişim Tarihi: 31/01/2021).

⁵ <https://alashainasy.kz/omir/kabdesh-jumadlov-50528/> (Erişim Tarihi: 31/01/2021).

⁶ <http://adebi.kz/khabdesh-zhumadilov-omirbajany/> (Erişim Tarihi: 31/01/2021).

⁷ https://emirsaba.org/pars_docs/refs/9/8855/8855.pdf (Erişim Tarihi: 31/01/2021).

bu kahramanlar gerçekçi gelenek ve mizahı bağdaştırma hususunda yazarın yeteneğini sergilemesine imkan sağlamaktadır.

Yazar için yaşam doğada saklıdır, doğanın görüntüsünde yaşamı sunmayı amaçlar. Bireyin karakter ve davranışları ile doğa olgusunu tanımlar. Bir çiçeğin savrulması nasıl doğaya ait bir döngü ise insanın davranışları da doğa ile şekillenir. Hangi konuya değinecek olursa olsun her zaman eserlerinin yapı taşı “insandır”. Betimlemeleriyle insan ruhunun katmanlarını yeniden yaratır ve kendi üslubuyla harmanladığı tam teşekkülü görüntüsünü bizlere yeniden sunar. Bir eserde sır ne kadar fazlaysa sanat ve güzellik dünyası o kadar çeşitlidir.

Tüm bu nitelikler onun karakteristik özelliğinin bir göstergesi niteliğindedir. Nasıl bir eser olursa olsun; iyi ve kötü, doğru ve yanlış, yeteneklilik ve sıradanlık fikirlerini eleştiriye açar. Büyük yazarın eserleri Kazak edebiyatının altın kaynaklarından. Onun orijinal sanatı maneviyatının bir meyvesidir.⁸

Yazarın nesri, dramatik eserleri ve kurgusu edebiyatımızın değerli hazinesinde manevi bir sorumluluk taşımaktadır. Sözsüz konuşma yöntemleri, yazarın eserlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Yazarın edebî dili belli bir hikâyeyi duygusal ve mecazi bir şekilde okuyucuya aktarma başarısını göstermektedir. Bu ifade ve imgeleme çeşitli şekillerde gerçekleştirilir. Bu yöntemlerden biri, sanatsal görüntüler yaratmanın sözel olmayan yöntemlerinin işlevidir. Kabdeş Cumadilov'un eserleri bu tür sözel olmayan yöntemler bakımından zengindir. Yazar, sözel olmayan teknikler kullanarak üslup becerilerini geliştirmektedir. Kabdeş Cumadilov'un karakterlerinin iç dünyası ve psikolojisi, sözlü olmayan yollarla da ortaya çıkmaktadır. Yazarın canlandırdığı karakterlerin alınlarındaki sıcacık selamlaşmalar, sarılmalar, gülümsemeler ve öpücükler Kazak Türklerinin nezaketinin, asil terbiyesinin, milli ve kültürel özelliklerinin birer tecellisi niteliğindedir. Yani, yazarın kalemine özgü bu tür yaklaşımların kullanımının doğasını ve karmaşıklığını ortaya koymak, aynı zamanda yazarın dilsel özelliklerinin tanınmasını etkilemektedir. Sözel olmayan yöntemlerin doğru kullanımı eserin bilişsel ve bilimsel değerini arttırdığından, bu

⁸ https://massaget.kz/okushyilarga/uy_tapsyirmasyi/28779/ (Erişim Tarihi: 01/12/2021).

konunun incelenmesi dilsel ve dilsel olmayan iletişimde ustalaşmanın yolunu açmaktadır.⁹

Yazarın hayatında verdiği mücadeleler, memleketinin zirvede olma arzusu taşıdığı hayalleri, bağımsızlıkla doğan ışıqla birlikte yeni düzenin oturması ve yeniden başarılı olması, ulusal değerler ve ruhani terbiyenin yeni nesle yerleşmesi yolundaki hedefleri için çaba sarf etmiştir. Bu çaba, onun kaleminden çıkan her bir eserinde apaçık görünmektedir.¹⁰ Birkaç roman ve pek çok hikayenin yazarı olan Kabdeş Cumadilov eserlerinde Çin Kazaklarının meselelerini gündeme getirmiştir. Ülkedeki toplumsal ve siyasi meselelere karşı düşüncelerini dile getirmiştir.¹¹ Bu konuya örnek verecek olursak; bağımsızlık döneminde hız kesmeden hikaye yazmaya devam eden yazar toplumun 1990'lı yıllardaki ürkütücü durumunu “Jaldamalı Küyew”^{*} adlı hikayesinde ele almıştır. Hikaye eşi ve çocukları olduğunu bile bile Baymırza'ya sahip olmak isteyen Aysulu adında bir kadını ve bu tutuma olan bakış açısını eleştirir. “Tilenci” adlı diğer bir hikayesinde ise Sovyet Birliği'nin dağılmasıyla oluşan ekonomik buhranı ve sorunlara değinir. “Aqın Aqırdağı Künderi” adlı hikayesinde de rejimi ve kurşunlanarak öldürülen Saken Seyfullin'in ölmeden önce oğluyla olan günlerini ele alır (Morkoç, 2018: 176).

Genç yaşta yazdığı şiirleri 1967 yılında “Jas Däwren” adıyla yayınladıktan sonra yazar şiir yazmayı tamamen bırakarak sadece nesire yönelmiştir. 1968 yılında “Qazdar Qayıp Baradı” adlı ilk hikayelerini, 1969 yılında “Kökeykesti” romanını yazmıştır. Romanlarının çoğunu tarihi konular üzerine kaleme almıştır. “Soñğı Köş”, “Atameken”, “Tağdır” adlı romanlarında Sincan Kazaklarının hayatlarını konu edinmiştir. İki ciltlik “Daraboz” romanında tarihi konuları, “Sarjaylaw”, “Säygülikter”, “Bir Qalanıñ Turğındarı”, “Bir Tüp Tarañğı” adlı eserlerinde güncel konuları, “Qılköpir” romanı ile son yıllarda yazdığı bir ciltlik hikayelerde ise bağımsızlık sonrası dönemin gerçeklerini açıkça işlemiştir. Yazarın “Tañğajayıp Düniye” adlı biyografik romanında kendisinin hayat sürdüğü ortamlar ve çağdaşları hakkında sırlar vermiştir. Bugüne kadar otuza yakın kitabı çıkan yazar başlıca

⁹ <https://articlekz.com/kk/article/23846> (Erişim Tarihi: 01/12/2021).

¹⁰ <https://egemen.kz/article/270673-qabdesht-zhumadilov> (Erişim Tarihi: 13/08/2021).

¹¹ <https://www.azattyq.org/a/31187073.html> (Erişim Tarihi: 13/08/2021).

^{*} Üçüncü bölüm metinler kısmında yer almaktadır.

çalışmalarını 2003-2004 yılları arasında ‘Qoziğurt’ baskısından çıkan “On İki Ciltlik Seçmeli Eserler“ yığını ile toplamıştır. Ardından 2008 yılında yazdığı “Māñgilik Maydan” adlı kitabı büyük ilgi gördü.¹²

Kazakistan’ın pek çok tanınmış şahsiyeti Kabdeş Cumadilov’un edebiyatı hakkında yorumda bulunmuştur. Akim Tarazi, Kabdeş Cumadilov’un kalemini ve sanatını şu şekilde anlatmıştır: “*Kabdeş Cumadilov bizim neslimizde son derece büyük bir yazardır. İşte bugün, hayattan gördükleri, başından geçen bu uçsuz bucaksız bol tecrübeler yazarın bitmez tükenmez edebi kalemine dolanmıştır. Bir ülkede doğup büyüyip, yetişme çağında ikinci bir ülkeye gelip, bu ülke hakkında büyük eserler yazması kolay şey değil. Ancak, Kabdeş bu tecrübeyi tökezlemeden geçti. Ona bu yolda doğal yeteneği yanında uzun ömür tecrübesinin de yardımcı olduğu açıktır. Onun diğerlerinden avantajı iki farklı hayat yaşaması, iki farklı toplumsal yapıyı karşılaştırarak araştırma imkanı olmasıdır. Bu özelliği Kabdeş’in yazarlık yönünü hızla geliştirdi. Bizim gözümüzün alıştığı çoğu meseleye güçlü gözle, akıllıca, realistik bir gözle bakabildi...*”.¹³

Aynı şekilde Äzilxan Nurşayıqov da Kabdeş Cumadilov hakkında övünç dolu sözlerde bulunmuştur: “*Kazak nesri gerek ideolojik gerek sanatsal yönden olsun her yıl büyüyerek yeni zirvelere ulaşıyor. Bu yolculukta edebiyata altmışlı yıllarda katılan orta kuşağın yazarlarının faydası az değildir. Bu kuşak içerisinde düşündüren ve anlamlı eserleriyle toplum faydası için çalışan yetenekli kalemlerden birisi olan Kabdeş Cumadilov da yer alır...*”. “*Bir yazar olarak Kabdeş’i bugünkü Kazak Edebiyatının sadece bir tuğlası olarak değil; bütün bir duvarı ya da bir kanatı olarak değerlendirmekteyim. ‘Kanat’ olarak görmemin sebebi yirminci yüzyıl Kazak edebiyatının “on iki kanatlı Aqordağa”, yirmi birinci yüzyıl edebiyatının ise “sekiz kanatlı Akboz’a” denk olmasıdır. Bu sekiz kanatın birisinin de Kabdeş olduğu tartışmasızdır.*

¹² <https://en.calameo.com/read/00614074959fc4a69f2e1> (Erişim Tarihi: 10/10/2021).

¹³ <https://kitap.kz/author/327> (Erişim Tarihi: 31/01/2021).

*Ben ise kendimi on iki ya da sekiz kanattan birisi olarak görmemekteyim. Ben, varolan büyük Kazak edebiyatının bir tuğlası ya da otağının bir gözüyüm. Ve bununla gurur duyuyorum.”*¹⁴

Kabdeş Cumadilov, 1990 yılında “Kazak SSR Yüksek Sovyeti Diploması” ve “Kazakistan Devlet Ödülüne” layık görülmüştür. 1983 senesinde ‘Soñğı Köş’ romanı ile “M. Avezov” adını taşıyan “Kazakistan Yazarlar Derneği Ödülü” sahibi olmuştur. ‘Tağdır’ romanıyla “Abay” adındaki Kazakistan Ulusal Ödülü tarafına verilmiştir. 23 Ekim 1998’de devlet başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından “Kazakistan Halk Yazarı” unvanıyla onurlandırılmıştır. 2005 yılında “Parasat” nişanı almış, 2018 Bağımsızlık günü arifesinde Nursultan Nazarbayev tarafından “II. Derece Barış Nişanı” ile ödüllendirmiştir.¹⁵

Cumadilov’un eserleri Rusça, Ukraynaca, Belarusça, Özbekçe, Kırgızca, Uyгурca, Gürcüce ve Türkçe dillerinde yayımlanmıştır.¹⁶

5 Nisan 2021 tarihinde, seksen beş yaşında tedavi gördüğü hastanede ebediyete uğurlanmıştır.¹⁷

Kabdeş Cumadilov’un Kitapları

1964-1980

Jas Däwren, Almatı: 1967. (Genç Zaman: şiir, Almatı: 1967, 38 s.)

Qazdar Qaytıp Baradı, Almatı: 1968. (Kazlar Geri Dönüyor: metin, Almatı: 1968, 144 s.)

Kökeykesti, Almatı: 1969. (Güncel: roman, Almatı: 1969, 212 s.)

Zov, Almatı: 1972. (Çağrı: çeviri roman, Almatı: 1972, 182 s.)

Soñğı Köş, Almatı: 1974. (Son Göç: roman, Almatı: 1974, 431 s.)

Soñğı Köş (I. Kitap), Almatı: 1974. (Son Göç: roman, I. kitap, Almatı: 1974, 432 s.)

¹⁴ <http://zhumadilov.kz/kz/pikirler?start=0> (Erişim Tarihi: 10/10/2021).

¹⁵ <https://sputnik.kz/spravka/20190424/9942779/Kabdeshe-Zhmadilov-83-zhasta.html> (Erişim Tarihi: 31/01/2021).

¹⁶ <http://cbs-osakarovka.kz/kk/zhumadilov/> (Erişim Tarihi: 31.01.2021).

¹⁷ <https://www.azattyq.org/a/31187073.html> (Erişim Tarihi: 13.08.2021).

Vaqıt Jolında, Almatı: 1976. (Zaman Yolunda: metin, Almatı: 1976, 312 s.)

Sarjaylaw, Almatı: 1978. (Sarjaylav: metin, Almatı: 1978, 272 s.)

Poslednee Koçeve, Almatı: 1980. (Son Göçebe: çeviri roman, 1980, 352 s.)

1981-1989

Soñğı Köş (II. Kitap), Almatı: 1981. (Son Göç: metin, I. kitap, Almatı: 1981, 472 s.)

Şarayna, Almatı: 1982. (Zırh: roman, uzun hikaye, hikaye, Almatı: 1982, 344 s.)

Säygülikter, Almatı: 1984. (Saygülikler*: metin, Almatı: 1984, 384 s.)

Atameken, Almatı: 1985. (Vatan: roman, Almatı: 1985, 344 s.)

Tağdır, Almatı: 1988. (Yazgı: roman, Almatı: 1988, 624 s.)

Eki Tomdıq Tañdamalı Şıǵarmalar, Almatı: 1989. (İki Ciltlik Seçmeli Eserler: roman, uzun hikaye, hikaye, Almatı: 1989, 432 s.)

Eki Tomdıq Tañdamalı Şıǵarmalar, Almatı: 1989. (İki Ciltlik Seçmeli Eserler: roman, uzun hikaye, hikaye, düz: K. Aşinov, D. Amangeldiyeva, Almatı: 1989, 464 s.)

1991-1999

Soñğı Köş (II. Kitap), Almatı: 1991. (Son Göç: roman, II. kitap, Almatı: 1991, 472 s.)

Poslednee Koçeve, Almatı: 1992. (Son Göç: çeviri roman, Almatı, 1992, 704 s.)

Daraboz (I. Tom), Almatı: 1994. (Daraboz: metin, I. cilt, Almatı: 1994, 415 s.)

Daraboz (II. Tom), Almatı: 1996. (Daraboz: metin, II. cilt, Almatı: 1996, 411 s.)

Soñğı Köş, Almatı: 1998. (Son Göç: roman, Almatı: 1998, 448 s.)

Tañğajayın Düniye, Almatı: 1999. (Harika Dünya: otobiyografik roman, Almatı: 1999, 624 s.)

2000-2010

* Hızlı koşan yürük at.

Qalıñ Elim, Qazağım, Almatı: 2000. (Verimli Ülkem, Kazakistan'ım: söyleşi, Almatı: 2000, 368 s.)

Prometey Alawı, Almatı: 2002. (Prometheus*Alevi: roman, hikaye, Almatı: 2002, 349 s.)

Bir Ğana Ğumır, Almatı: 2004. (Yalnız Bir Ömür: hikaye, Almatı: 2004, 352 s.)

On Eki Tomdıq Tañdamalı Şıǵarmalar, Almatı: 2003-2005. (On İki Ciltlik Seçmeli Eserler: metin, Almatı: 2003-2005)

1. Tom, Kökeykesti: 2003. (1. cilt, Güncel: hikaye, şiir, 2003, 464 s.)
2. Tom, Sarıjaylaw: 2004. (2. cilt, Sarıjaylav: hikaye, 2004, 488 s.)
3. Tom, Bir Qalanıñ Turǵındarı. Bir Tüp Tarañǵı: 2004. (3. cilt, Bir Şehrin Sakinleri: hikaye, 2004, 448 s.)
4. Tom, Soñǵı Köş: 2005. (4. cilt, Son Göç, 2005, 504 s.)
5. Tom, Soñǵı Köş: 2005. (5. cilt, Son Göç, 2005, 536 s.)
6. Tom, Atameken, Tul Düniye: 2005. (6. cilt, Vatan, Kimsesiz Dünya, 2005, 472 s.)
7. Tom, Taǵdır: 2005. (7. cilt, Yazgı, 2005, 632 s.)
8. Tom, Daraboz (I): 2005. (8. cilt, Daraboz, I. kitap, 2005, 504 s.)
9. Tom, Daraboz (II): 2005. (9. cilt, Daraboz, II. kitap, 2005, 488 s.)
10. Tom, Tañǵajayın Düniye: 2005. (10. cilt, Harika Dünya, 2005, 648 s.)
11. Tom, Prometey Alawı, Qılköpir: 2005. (Prometheus Alevi, Qılköpir, 2005, 496 s.)
12. Tom, Qalıñ Elim, Qazağım: 2005. (12. cilt, Verimli Ülkem, Kazakistanım, 2005, 600 s.)

Meñgilik Maydan, Almatı: 2008. (Sonsuzluk Meydanı: hikaye, söyleşi, Almatı: 2008, 336 s.)

Tozaq Otı, Almatı: 2010. (Cehennem Ateşi: hikaye, Almatı: 2010, 424 s.)

* Mitolojik Tanrı, insanları ateşten koruyan.

2011-201...

K. Jumadilov Şıǵarmaları, Astana: 2011-2013. (K. Cumadilov'un Eserleri, Astana: Altay-Ertis Kütüphanesi, 2011-2013)

Taǵdır (I), Astana: 2011. (Yazgı: roman, I. kitap, Astana: 2011, 344 s.)

Taǵdır (II), Astana: 2013. (Yazgı: roman, II. kitap, Astana: 2013, 328 s.)

Kökjal, Almatı: 2011. (Bozkurt: metin, Almatı: 2011, 408 s.)

Ärip pen Sara, Almatı: 2013. (Ärip ile Sara: derleme, Almatı: 2013, 440 s.)

Aqqudı Atpas Bolar, Almatı: 2014. (:metin, Almatı: 2014, 442 s.)

Aqademiktiñ Köz Jası, Almatı: 2015. (Akademisyenin Gözyaşı: metin, Almatı: 2015, 416 s.)

Aqqudı Atpas Bolar, Almatı: 2015.(: metin, Almatı: 2015, 388 s.)¹⁸

¹⁸ <http://imena.pushkinlibrary.kz/kz/pisateli-i-poetykz/1372-.html> (Erişim Tarihi: 10/04/2021).

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

“Sosyal ve fen bilimlerinin sunduğu imkanlardan yararlanılarak geliştirilen yöntem ve tekniklerle, insana özgü sözlü üretimlerin parça ve parçalar üstü birimlerini ortaya koyan araştırma verilerinin bütününe, ses bilgisi denir” (Coşkun, 2008: 29).

1.1. KAZAK ALFABESİ

Nergis Biray, Ekrem Ayan ve Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun’a ait olan “Çağdaş Kazak Türkçesi” (2015) adlı kitapta Nergis Biray “Açıklamalı Kazak Alfabeti” (ss.11-12) başlığı altında Kazak alfabesini aşağıda bulunan tablo üzerinden açıklamıştır.

Tablo 1.1. : Açıklamalı Kazak Alfabeti

KİRİL HARFLERİ		LATİN ALFABESİNDEKİ KARŞILIĞI	
Büyük Harf	Küçük Harf	Büyük Harf	Küçük Harf
А	а	A	a
Ә	ә	Ä	ä
Б	б	B	b
В	в	V	v
Г	г	G(e)	g
Ғ	ғ	Ğ(a)	ğ
Д	д	D	d
Е	е	E(Ünsüzden sonra) Ye(Kelime başı ve içinde ünlüden sonra)	e, ye
Ё	ё	Yo	yo
Ж	ж	J / C	j / c
З	з	Z	z
И	и	IY, İY, İ	ıy, iy, i
Й	й	Y	y
К	к	K	k
Қ	қ	Q	q
Л	л	L	l
М	м	M	m

Н	н	N	n
Ң	ң	Ñ	ñ
О	о	O	o
Ө	ө	Ö	ö
П	п	P	p
Р	р	R	r
С	с	S	s
Т	т	T	t
У	у	UW, ÜW, W	uw, üw, w
Ұ	ұ	U	u
Ү	ү	Ü	ü
Ф	ф	F	f
Х	х	X	x
Һ	һ	H	h
Ц	ц	TS	ts
Ч	ч	.	ç
Ш	ш	Ş	ş
Щ	щ	ŞÇ	şç
Ъ	ъ	‘	‘
Ы	ы	I	ı
І	і	İ	i
Ь	ь	İnceltme işareti	inceltme işareti
Э	э	E	e
Ю	ю	YUW, YÜW, YU	yuw, yüw, yu
Я	я	YA	ya

1.1.1. Ünlü Sesler (Aa [Aa], Ee [Ee], Ää [Əə], ıı [Ыы], İi [Ii], Uu [Ұұ], Üü [Yү], Oo [Oo], Öö [Өө])

Kazak Türkçesinde ünlüler niteliklerine göre farklı şekilde gruplandırılabilirler. Lehçede Türkiye Türkçesinde bulunan sekiz ünlü sesin yanında ä [ə] ünlüsü de bulunur.

Kalın Ünlüler: a, ı, o, u

İnce Ünlüler: e, ä, i, ö, ü

Geniş Ünlüler; a, ä, e, o, ö

Dar Ünlüler: ı, i, u, ü

Düz Ünlüler: a,ä,e,i

Yuvarlak Ünlüler: o,ö,u,ü (Buran ve Alkaya, 2010: 281).

Aa [Aa]:

/a/ ünlüsü geniş-düz olarak arka damakta açık telaffuz edilir (Gülensoy, 2016: 19).

awıl “köy” (I.10)	aspan “gökyüzü” (V.377)
ayran “yoğurt” (I.49)	anıq “kesin, belli” (V.444)
awru “hastalık” (II.653)	aqşa “para” (VI.63)
artıq “fazla” (III.543)	amal “çare” (VI.171)
añşı “avcı” (IV.14)	alğaşqı “ilk” (VIII.2)
alwan “çeşitli” (IV.280)	apar- “götür-” (VIII.29)

Ee [Ee]:

İnce, geniş ve düz bir sestir. Ön damakta geniş, düz kapalı olarak telaffuz edilir (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 18).

ekeş “dahi, bile” (I.184)	ereşek “yetişkin” (IV.108)
eşki “keçi” (I.231)	edäwir “epeyce” (V.453)
eştene “hiçbir şey” (II.576)	esik “kapı” (VI.59)
erkele- “şımar-” (II.676)	erkindik “özgürlük” (VI.354)
ertemen “erkenden” (III.67)	eñbek “emek” (VII.116)
endi “şimdi” (III.554)	erewil “ayaklanma” (VIII.369)

Ää [Əə]:

/ä/ ünlüsü ön damakta geniş-düz ve açık olarak telaffuz edilir (Öner, 1998:2).

äzer “zor, güç” (I.29)	äzil “latife” (IV.100)
äreñ “güçlülük” (I.375)	äwendi “ahenkli” (IV.175)
äsirese “özellikle” (II.116)	älgı “demin” (V.359)
äñgime “hikaye” (II.629)	äynek “cam” (V.456)

äkte- “badana yap-” (VI.194)

äyel “kadın” (VII.345)

äke “baba” (VI.426)

än “türkü” (VIII.229)

Iı [Ыı]:

Kalın, dar ve düz bir sestir (Banguoğlu, 2011: 35).

ıldıy “bayır” (I.36)

ıza “hiddet, kızgınlık” (III.318)

ımda- “işaret et-” (I.419)

ınsap “insaf” (V.265)

ısrır- “sıyır-” (II.21)

ıqtiymal “ihtimal” (V.268)

ıñğay “fırsat, olanak” (II.362)

ıqılıq “hıçkırık” (VI.72)

ıdıs “kap” (II.683)

ıqılas “samimiyet” (VI.138)

ıstıq “sıcak” (III.296)

ılğiy “daima” (VII.252)

İi [Ii]:

İnce, dar ve düz bir sestir (Keskin, 2003: 2).

ilgeri “ileri” (I.34)

izde- “ara-” (V.207)

irimşik “peynir” (I.57)

işek-qarın “işkembe” (V.247)

izgilik “iyilik” (II.690)

iş “iç” (VI.410)

ilüwli “asılı” (III.170)

iri “iri, büyük” (VII.291)

ilgiş “askı” (III.268)

il- “as-” (VIII.29)

ilin- “takıl-” (IV.237)

isker “iş adamı” (VIII.80)

Uu [Yy]:

Kalın, dar ve yuvarlak bir sestir (Bekturov ve Serğaliyev, 1994: 25).

ul “oğul” (I.212)

uzın “uzun” (IV.222)

uyqısız “uykusuz” (I.368)

umıt- “unut-” (IV.241)

uyat “ayıp” (II.539)

urlıq “hırsızlık” (V.168)

uğındır- “anlat-” (II.687)

urpaq “nesil” (V.205)

usınıs “teklif, öneri” (III.380)

ur- “çarp-, vur-” (VI.87)

uyqas “uygun, benzer” (VI.109)

ustara “ustura” (VIII.30)

Üü [Yy]:

İnce, dar ve yuvarlak bir sestir (Demircan, 2009: 23).

ülken “büyük, iri” (I.122)

üzilis “ara, mola” (III.359)

üyrek “ördek” (I.239)

ürle- “üfle-” (IV.3)

ükimet “hükümet” (II.166)

üşkil “üçgen şeklinde” (V.303)

üşin “için” (II.176)

üy “ev” (VI.251)

ülkey- “büyü-“ (II.694)

üstel “masa” (VI.264)

ünsiz “sessiz” (III.18)

üyeñki “akçaağaç” (VIII.49)

Oo [Oo]:

Kalın, geniş ve yuvarlak bir sestir (Eker, 2002: 193).

oyan- “uyan-” (I.128)

oquwşı “okuyucu” (IV.291)

oyla- “düşün-” (I.137)

orın “yer” (V.249)

orındıq “sandalye” (II.20)

ormanşı “ormancı” (V.331)

oqı- “oku-” (II.121)

omarta “kovan” (V.334)

oqtawlı “kurşun dolu” (II.502)

ornıq- “yerleş-” (VIII.2)

otız “otuz” (II.693)

obraz “karakter, tip” (VIII.331)

Öö [Θθ]:

İnce, geniş ve yuvarlak bir sestir (Coşkun, 2008: 44).

ösimdik “bitki” (I.7)

ötiniş “istek, rica” (IV.232)

özen “nehir, ırmak” (I.356)

özgeris “değişiklik” (V.274)

öleñ “şiiir” (II.195)

ölşewli “ölçülü” (V.419)

ölim “ölüm” (II.480)

ötirik “yalan, uydurma” (VI.36)

özgerissiz “değişmemiş” (III.5)

öt- “geç-” (VII.399)

öner “hüner, sanat” (III.62)

ökiniş “pişmanlık” (VIII.389)

1.1.2. Ünsüz Sesler (Pp [Пп], Bb [Бб], Mm [Мм], Vv [Вв], Gg [Гг], Tt [Тт], Dd [Дд], Nn [Нн], Jj(Cc) [Жж], Zz [Зз], Şş [Шш], Ss [Сс], Rr [Рр], Ll [Лл], Yy [Йй], Qq [Ққ], Ğğ [Ғғ], Kk [Кк], Ññ [Ңң], Ff [Фф], Xx [Хх], Hh [Һһ], Çç [Чч])

Kazak Türkçesinde yirmi üç ünsüz ses vardır. Bu ünsüzler dışında daha çok Rusça kelimelerde rastlanan, çift ses değerine sahip yedi harf daha vardır: [ӒӒ] “yo”, [Ии] “ıy, iy, y”, [Уу] “uw, üw, w”, [Цц] “ts”, [Щщ] “şç”, [Юю] “yu”, [Яя] “ya” (Buran ve Alkaya, 2010: 282).

Teşekkül noktalarına göre ünsüzler kendi içlerinde yedi bölüme ayrılmaktadırlar:

Dudak ünsüzleri; b,p,m,v,w

Diş-dudak ünsüzleri; v,f

Diş ünsüzleri; d,t,n,z,s

Diş-damak ünsüzleri; c,ç,j,ş

Ön damak ünsüzleri; l,r,y,

Orta damak ünsüzleri: g,k

Arka damak ünsüzleri; ğ,q,x(h),ñ

Gırtlak ünsüzü; h (Bekturov ve Serğaliyev, 1994: 31-32).

Pp [Пп]:

Tonsuz ve patlayıcı bir çift dudak ünsüzüdür (Demircan, 2009: 24).

payda “fayda” (I.182)

pende “insan, kul” (IV.31)

papka “dosya” (II.132)

päle “bela, felaket” (V.65)

pen “ile” (II.684)

parket “parke” (VI.274)

päter “apartman dairesi” (III.8)

payız “yüzde” (VII.72)

pısıq “uyanık, hamarat” (III.26)

pil “fil” (VII.199)

Ff [Фф]:

Tonsuz ve sızıcı bir diş dudak ünsüzüdür (Gülensoy, 2016: 64).

fizkultura “beden eğitimi” (II.49)

fontan “fıskiye” (II.447)

fabrika “fabrika” (III.532)

futbol “futbol” (IV.100)

ferma “çiftlik” (IV.163)

firma “firma” (VI.246)

forma “forma” (VI.414)

film “film” (VII.21)

fermer “çiftlik sahibi” (VII.120)

foto “fotoğraf” (VII.375)

Ññ [Hh]:

Tonlu bir arka damak ünsüzüdür (Eker, 2002: 199).

añsa- “arzula-” (I.59)

alañsız “gamsız” (II.333)

tıñda- “dinle-” (III.504)

jañbir “yağmur” (IV.255)

oñtaylı “uygun” (V.430)

ešteñe “hiçbir şey” (VI.348)

qaljıñ “şaka” (VII.142)

eñbek “emek” (VII.147)

tañerteñ “sabahleyin” (VII.190)

köñil “gönül” (VIII.421)

Cç [Чч]:

Tonsuz, patlayıcı bir diş eti ve damak ünsüzüdür (Ağca, 2001: 74).

oçerk “deneme” (II.628)

poçta “posta” (III.498)

ovçarka “Alman kurt köpeği” (VII.290)

Qq [Kk]:

Tonsuz, patlayıcı bir arka damak ünsüzüdür (Tekin, 2003: 68).

qart “yaşlı, ihtiyar” (I.31)

qalta “cep” (I.388)

qayt- “geri dön-” (II.151)

qazir “şimdi” (III.247)

qağaz “kağıt, sayfa” (IV.17)

quzğın “kuzgun” (V.1)

qanşa “ne kadar” (VI.6)

qaruwlı “silahlı” (VI.181)

qala “şehir” (VII.227)

qara- “bak-” (VIII.160)

Hh [hh]:

Tonsuz, sızıcı bir gırtlak ünsüzüdür (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 31).

qaharlı “şiddətli” (I.322)

qaharman “kahraman” (VIII.388)

jasaw-jihaz “ev eşyası” (VI.115)

şahar “şehir” (VII.243)

Vv [Bb]:

Tonlu, sızıcı bir diş dudak ünsüzüdür (Demir ve Yılmaz, 2014: 131).

ovçarka “Alman kurt köpeği” (I.441)

avtobus “otobüs” (III.255)

vanna “banyo” (II.66)

konvert “zarf” (VI.286)

divan “divan, kanepə” (III.15)

televizor “televizyon” (VIII.25)

Ğğ [Ff]:

Türkiye Türkçesindeki yumuşak g’den biraz daha belirgin; tonlu, sızıcı bir art damak ünsüzüdür (Gülensoy, 2000: 187).

ğumır “ömür” (I.157)

ğalım “bilgin, alim” (V.181)

ğajayıp “harika” (I.297)

ğılımiy “ilmi, bilimsel” (VI.17)

ğayıp “gaip” (II.285)

ğana “sadece, yalnız” (VIII.1)

ğılım “ilim, bilim” (III.43)

ğiymarat “yapı, bina” (VIII.163)

ğasırlıq “asırlık” (IV.57)

ğasıq “aşık” (VIII.400)

Ss [Cc]:

Tonsuz, sızıcı bir diş ünsüzüdür (Çev. Şahin, 1995: 20).

sapar “yolculuk” (I.86)

suretke “ressam” (IV.90)

säwle “ışık, nur” (I.300)

suñqar “sungur” (V.171)

samarqaw “yavaş, ağır” (II.78)

salqın “soğuk” (VI.475)

sozıl- “uza-, uzan-” (III.400)

selqos “isteksiz” (VII.121)

sapalı “kaliteli” (III.482)

sulu “güzel, alımlı” (VIII.355)

Ll [Jl]:

Tonlu, akıcı bir ön damak ünsüzüdür (Öner, 2013: 8)

lezde “çabucak” (I.32)

lyustra “avize” (II.42)

layıqtı “uygun, layık” (II.353)

lentaday “film gibi” (V.145)

laqtır- “fırlat-” (III.125)

laşın “doğan” (V.219)

lak “vernük” (III.265)

lek-lek “grup grup” (VI.191)

lawazım “mertebe, unvan” (IV.75)

lawreat “ödöl kazanmış” (VIII.132)

Dd [Dd]:

Tonlu, patlayıcı bir diş ünsüzüdür (Demircan, 1979: 67).

dem “nefes” (I.25)

dawıs “ses” (III.390)

dımqıl “nemli, ıslak” (I.332)

dimkäs “hasta, sakat” (IV.387)

dombıra “dombıra” (II.57)

daqpırt “dedikodu, laf” (V.466)

demalıs “tatil, dinlenme” (II.171)

däpter “defter” (VI.413)

däriđer “doktor” (II.416)

dürkin “kez, defa” (VIII.55)

Jj (Cc) [Жж]:

Tonlu, sızıcı bir diş eti- damak ünsüzüdür (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 38).

jemis “yemiş” (I.62)

jañbır “yağmur” (IV.255)

jazuwşı “yazar” (II.113)

jağımsız “hoş olmayan” (V.347)

jurnalist “gazeteci” (II.626)

jumıssız “işsiz” (VI.98)

jiynalış “toplantı” (III.375)

jaqsı “iyi, güzel” (VII.314)

jap- “kapat-, ört-” (IV.252)

jeñil “hafif” (VIII.42)

Mm [Mm]:

Tonlu, akıcı bir çift dudak ünsüzüdür (Güneş, 1999: 48).

mıltıq “tüfek, silah” (I.111)

munayşı “petrolcü” (III.505)

möldir “tertemiz” (II.448)

maşına “araba” (IV.392)

murşa “imkan, fırsat” (II.611)

maylı “yağlı” (V.351)

mezgil “vakit, süre” (III.76)

mursat “fırsat” (VI.390)

murt “bıyık” (VII.288)

muzdatqış “buzdolabı” (VIII.25)

Tt [Tt]:

Tonsuz, patlayıcı bir diş ünsüzüdür (Ak, 1982: 115).

törtinşi “dördüncü” (I.23)

temeki “sigara, tütün” (IV.221)

teren “derin” (I.358)

tarat- “yay-, dağıt-” (V.459)

tom “cilt” (II.101)

tösek “yatak” (VI.478)

tämpiş “kısa, küçük” (II.484)

taw-tas “dağ-taş” (VII.407)

tus “taraf, yan” (III.452)

talant “yetenek” (VIII.284)

Bb [Bb]:

Tonlu, patlayıcı bir çift dudak ünsüzüdür (Eker, 2002: 198).

burın “daha önce” (I.154)

bürkit “kartal” (V.114)

balıqşı “balıkçı” (II.520)

banki “banka” (VI.131)

belbew “kemer” (III.103)

bayğus “zavallı” (VI.160)

bäteñke “bot” (III.306)

birewler “birileri” (VII.298)

başqaşa “başka türlü” (IV.267)

beker “beyhude” (VIII.256)

Kk [Kk]:

Tonsuz, patlayıcı bir ön damak ünsüzüdür (Kaya, Öztürk, Yılgör, Altun ve Selimhocaoglu, 1998: 97).

käsibi “meslek, uğraş” (I.216)

kabinet “çalışma odası” (IV.237)

köşe “sokak” (II.28)

käri “ihtiyar, yaşlı” (V.29)

kelesi “sonraki, sıradaki” (II.226)

küyew “koca” (VI.1)

körşi “komşu” (III.140)

kewdeşe “yelek, bluz” (VII.303)

körin- “görün-” (IV.131)

keşki “akşamki” (VIII.228)

Yy [Yy]:

Tonlu, sürekli ve yumuşak bir arka damak ünsüzüdür (Doğan ve Koç, 2013: 49).

qaysar “kararlı” (I.8)

kişkentay “küçücük” (I.287)

tayaq “değnek” (I.427)

qayran “hayret” (II.694)

qaray “-e doğru” (II.726)

keybir “bazı, kimi” (IV.100)

küngey “güney” (V.60)

keyin “sonra” (VI.289)

beymälüm “meçhul” (VII.227)

qayratker “emektar” (VIII.188)

Gg [Γr]:

Patlayıcı, tonlu bir ön damak ünsüzüdür (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 31).

güwilde- “uğulda-” (I.28)

gülzar “gül bahçesi” (II.462)

galstuk “kravat” (II.626)

göri “göre, nazaran” (II.643)

gaz “gaz” (III.167)

gazet “gazete” (III.429)

degdar “asil” (V.172)

jigrit “genç, yiğit” (VI.214)

gül “çiçek” (VII.167)

gektar “hektar” (VIII.44)

Ss [IIIu]:

Tonsuz, sızıcı bir diş eti- damak ünsüzüdür (Çev. Şahin, 1995: 21).

şabuwıl “saldırı” (I.105)

şeş- “(eşya) çöz-, aç-” (II.44)

şetki “uzaktaki” (II.437)

şege “çivi” (III.305)

şığarma “eser” (IV.220)

şaşıl- “saçıl-” (V.266)

şoşqa “domuz” (V.412)

şığıs “doğu” (V.425)

şeteldik “yabancı” (VI.201)

şıpalı “şifalı” (VIII.66)

Nn [Hn]:

Tonlu, akıcı bir diş ünsüzüdür (Demir ve Yılmaz, 2014: 131).

nan “ekmek” (I.57)

nusqa- “göster-” (I.251)

narazılıq “itiraz” (II.64)

naqtı “kesin, açık” (III.398)

negizgi “ana, temel, asıl” (IV.112)

närse “şey, nesne” (IV.422)

nazar “dikkat, bakiş” (V.95)

nusqaw “yönerge, talimat” (VII.94)

nendey “ne gibi” (V.274)

nemere “torun” (VIII.92)

Zz [ʒʒ]:

Tonlu, sızcı bir diş ünsüzüdür (Demircan, 1979: 70).

zamatta “bir anda” (I.43)

ziyan “ziyan, zarar” (III.483)

zäre “korku” (I.171)

zaya “boşuna” (IV.117)

zeñ- “başı dön-“ (II.427)

zawal “afet, azap” (V.41)

zal “salon” (II.601)

zeynetaqı “emekli maaşı” (VII.372)

zırıl-da- “fırıl-“ (III.94)

ziyalı “aydın” (VIII.71)

Xx [Xx]:

Tonsuz, sızcı bir art damak ünsüzüdür (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 43).

xal “hal” (I.39)

xatşı “sekreter” (III.372)

xat “yazı” (I.319)

xrustal “kristal” (IV.374)

xabar “haber” (I.319)

xabarla- “haber ver-“ (V.237)

xalat “sabahlık” (II.20)

ximiya “kimya” (VI.17)

xalıq “halk” (III.12)

xaywanat “hayvanlar” (VII.196)

Rr [Pp]:

Tonlu bir ön damak ünsüzüdür (Doğan ve Koç, 2013: 36).

ret “kez, kere” (I.34)

rezina “lastik” (III.265)

raqmet “teşekkür” (II.514)

raqımsız “acımasız” (IV.35)

reniş “sitem, serzeniş” (II.658)

ruqsatsız “izinsiz” (IV.182)

ras “doğru” (III.32)

rızıq “rızk” (V.35)

razmerli “numaralı” (III.190)

roman “roman” (VIII.13)

Ww, (uw, üw) [Yv]

Tonlu, sızıcı bir çift dudak ünsüzüdür (Ergönenç Akbaba, 2009: 52).

waqıt “vakit” (I.237)	tuwralı “hakkında” (VI.174)
wayım “endişe” (II.143)	elüw “elli” (VI.279)
wäj “gerekçe, bahane” (VI.29)	tekserüw “kontrol” (VII.327)
quwanış “sevinç” (V.299)	serüwende- “dolaş-” (VIII.50)
aşuwlı “sinirli” (V.361)	dawıs “ses” (VIII.385)

1.2. SES UYUMU

Dilin ön ve art kullanımına; dudakların düz ve yuvarlak oluşuna göre anılan bir kuraldır. Kelimenin başından sonuna kadar tek bir kural olarak devam etmeyebilir. Sesler arasındaki karşıtlıkları düzleme amacı taşır (Demircan, 2009: 80).

1.2.1. Ünlü Uyumları

1.2.1.1. Damak (Kalınlık-İncelik) uyumu

Kazak Türkçesinde damak uyumu çok güçlü bir şekilde görünür. Dile yabancı dillerden alıntılanarak giren kelimeler dahi telaffuz edildikleri şekilde yazıldıklarından uyuma büyük ölçüde uymuşlardır. 1920 yılı sonrası Rus dilinden alıntılanan kelimeler ise dile kendi imlalarıyla girmelerinden ötürü uyuma uymamışlardır (Tamir, 2007: 434).

Kalın ünlülerde

surawsız “sualsiz” (I.270)	orındıqtar “sandalyeler” (III.452)
sandıraқта- “saçmala-” (I.298)	jumıs “iş” (III.558)
qorjın “heybe” (I.371)	jazuwşı “yazar” (IV.73)
uyqı “uyku” (II.8)	japıraq “yaprak” (IV.276)
tayaqşa “küçük değnek” (II.256)	tuwralı “hakkında” (IV.380)
qabattı “çok katlı” (II.436)	jumırtqa “yumurta” (V.83)
momın “uysal, sessiz” (III.1)	ğalımdar “bilginler” (V.181)

ormanşı “ormancı” (V.465)

orınbasar “yardımcı” (VI.232)

şabuwıl “saldırı, hücum” (VI.325)

otba “aile, ocak” (VI.356)

omırawı “göğsü” (VII.134)

İnce ünlülerde

ösimdik “bitki” (I.7)

tergewsiz “sorgusuz” (I.270)

izşil “iz süren (köpek)” (I.442)

tilektes “dileği bir, hemfikir” (II.90)

şükirşilik “şükretme” (II.319)

ülken “büyük” (II.609)

jeksenbi “pazar” (III.66)

özderinşe “kendilerince” (III.210)

renjit- “üz-, kır-” (III.345)

kişipeyil “kibar, efendi” (IV.24)

törtinşi “dördüncü” (IV.97)

körkemdik “görmeklilik” (IV.432)

Alınma kelimelerde

sûfî > sopu “derviş, sofı” (I.7)

ķuvvet > quwat “güç, kuvvet” (I.14)

âdem > adam “insan, adam” (I.154)

erwâh > aruwaq “ruh” (I.374)

mekân > meken “mekan, yer” (I.336)

emânet > amanat “emanet” (I.438)

avtobus “otobüs” (VII.136)

awıl “köy” (VII.400)

muzdatqış “buzdolabı” (VIII.25)

sumdıq “kötülük” (VIII.200)

tomdıq “ciltlik” (VIII.207)

düniye “dünya” (V.53)

bürkit “kartal” (V.199)

üyrenşikti “sıradan, alışılan” (V.350)

bölmeli “odalı” (VI.113)

köbirek “çok, daha fazla” (VI.162)

kemis “eksik” (VI.219)

dübirli “coşkulu” (VII.167)

tüsin- “düşün-” (VII.190)

özgeris “değişiklik” (VII.384)

külkili “gülünç, komik” (VIII.281)

közinşe “göz önünde” (VIII.301)

körşiler “komşular” (VIII.483)

hesap > esep “hesap” (II.187)

dünyâ > düniye “dünya” (II.280)

dükkân > düken “dükkan” (III.246)

düşmân > duşpan “düşman” (IV.142)

vebâl > obal “vebal, günah” (IV.240)

hazîne > qazına “hazine” (IV.370)

cömert > jomart “cömert” (V.36)

zindan > zından “zindan” (VIII.295)

hayr > qayır “hayır, iyilik” (VIII.431)

1.2.1.2. Dudak (Düzlük-Yuvarlaklık) uyumu

Kazak Türkçesinde dudak uyumu Türkiye Türkçesine göre farklıdır. Söz başındaki ünlü düz bir ünlü ise diğer ünlüler düz; eğer söz başındaki ünlü yuvarlak ise sonraki ünlüler dar-yuvarlak ya da geniş-düz olmalıdır (Tamir, 1989: 18).

Düz ünlülerde

awıldar “köyler” (I.10)

qırandardıñ “kartalların” (V.186)

jañbır “yağmur” (I.168)

sawısqañ “saksağan” (V.264)

birneşe “birkaç” (I.276)

kiygi- “giydir-” (V.400)

şığarmalardı “eserleri” (II.104)

ısqına “var gücüyle” (VI.89)

keşikpey “gecikmeden” (II.380)

qırıqtar “kırklar” (VI.255)

ayawşılıq “acıma, merhamet” (II.512)

qasında “yanında” (VI.479)

tıñda- “dinle-” (III.95)

minez “huy, karakter” (VII.103)

aldındağı “önündeki” (III.527)

maylı “yağlı” (VII.229)

qatındar “kadınlar” (III.585)

beril- “veril-” (VII.329)

baqıttı “şanslı” (IV.26)

jetpis “yetmiş” (VIII.86)

işinen “içinden” (IV.198)

izet “nezaket, edep” (VIII.214)

keşki “akşamki” (IV.411)

qımbat “değerli” (VIII.451)

Yuvarlak ünlülerde

süzekte “tifoda” (I.212)

boksşılar “boksçular” (III.106)

monşaqtañ “boncuk gibi” (I.240)

buyımdar “her türlü nesneler” (III.407)

tumardı “muskayı” (I.387)

olaqtıqtı “beceriksizliği” (III.475)

köşeden “sokaktan” (II.34)

köbirek “çok, daha fazla” (IV.21)

boyawı “boyası” (II.136)

bögelip “duraksayıp” (IV.197)

qoğamdıq “toplumsal” (II.173)

köylek “gömlek” (IV.444)

köbi “çoğu” (V.73)

üyrek “ördek” (V.220)

körin- “görün-” (V.402)

tösektiñ “yatağın” (VI.87)

közime “gözüme” (VI.381)

osılay “böyle, şöyle” (VI.384)

otız “otuz” (VII.114)

özgeris “değişiklik” (VII.384)

kökirek “göğüs” (VII.417)

bölme “oda” (VIII.5)

tuwralı “hakkında” (VIII.216)

qomaqtı “büyük, hacimli” (VIII.488)

1.2.2. Ünsüz Uyumu

Ünsüz uyumu bir bakıma bir tür benzeşme olayı olarak görülmektedir. Yan yanan bulunan iki ünsüzden biri diğerini etkileyerek tonlulaştırmakta ya da tonsuzlaştırmaktadır. Ünsüz uyumu daha çok “ $g > k$, $ğ > q$, $d > t$ ” seslerinde görülmektedir (Karamanlıoğlu, 1994: 20).

Kök sonunda tonlu + Ek başında tonlu

jal+dıñ “tepenin” (I.31)

körin-di “göründü” (I.311)

burıñ+qa “köşeye” (I.384)

balkon+ğa “balkona” (II.30)

tom+dı “ciltli” (II.101)

kim+ge “kime” (II.364)

keril-gen “uzanan” (II.438)

küyew+ler+i “kocaları” (III.42)

biz+ge “bize” (III.506)

äyel+dey “kadınlar gibi” (IV.25)

ilin-gen “takılan” (IV.237)

qız+dı “kızı” (IV.290)

kör-gen “gören” (V.48)

sawısqan+dı “saksağanı” (V.234)

qaşan+da “daima” (V.406)

tüsin-gen “düşünen” (VI.46)

ay+lar+da “aylarda” (VI.83)

söz+di “sözü” (VI.437)

qal-ğan “kalan” (VII.118)

tüsin-di “düşündü” (VII.190)

poyız+ğa “trene” (VII.414)

jol+dan “yoldan” (VIII.14)

olar+dı “onları” (VIII.289)

bir+ge “birlikte” (VIII.371)

Kök sonunda tonsuz + Ek başında tonsuz

ağaş+tay “ağaç gibi” (I.92)

alıs+ta “uzakta” (I.296)

sızıq+tan “çizgiden” (I.324)

quwıs+tan- “çekin-” (II.43)

qurmet+pen “saygıyla” (II.112)

kitap+tı “kitabı” (II.427)

ket-ken “giden” (III.234)

jigit+ter “kişiler” (III.235)

jibek+tey “ipek gibi” (III.582)

ayt-qanı “söylediği” (IV.123)

öt-ken “geçen” (IV.241)

şıq-qan “çıkan” (IV.326)

kus+tar “kuşlar” (V.70)

ayaq+tı “ayaklı” (V.193)

kök+ke “göge” (V.376)

jetek+şi “danışman” (VI.30)

sağat+qa “saate” (VI.45)

jırt-tı “yırttı” (VI.379)

sandıq+tıñ “sandığın” (VII.111)

körnek+ti “görkemli” (VII.291)

keşik-pey “gecikmeden” (VII.358)

awmaq+tı “hacimli” (VIII.49)

tınış+tıq “sessizlik” (VIII.335)

as+tan “yemekten” (VIII.478)

1.3. SES OLAYLARI

1.3.1. Ünlülerdeki Ses Olayları

Ünlüler sahip oldukları özellikler bakımından üç farklı temel nitelikte birbirlerinden ayrılırlar. Düzlük-yuvarlaklık, darlık-genişlik, önlük-artlık ve ek olarak uzunluk-kısalık. Ünlülerde gerçekleşen ses olaylarının çoğu bu dört özellikten başka bir özelliğe geçişi şeklinde gerçekleşir (Demir ve Yılmaz, 2014: 145).

1.3.1.1. Ünlü düşmesi

Vurgusu az veya olmayan ünlüler düşer (Coşkun, 2008: 58).

qoyın > qoynına “koynuna, kucağına” (I.214)

orın > ornınan “yerinden” (I.303)

harîta > karta “harita” (I.320)

jıyma- > jiyna- “topla-” (II.174)

moyn > moynında “boynunda” (II.309)

ayıt- > ayt- “söyle-” (II.332)

araba > arba “araba” (II.457)

ağu > uw+lı “zehirli” (II.503)

bulıt > bulttarı “bulutları” (III.128)

qayu > qay “hangi” (IV.85)

ilektir- > ılaqtır- > laqtır- “fırlat-” (IV.269)

awız > awzınıñ “ağzının” (IV.403)

o+layu > olay “öyle” (V.203)

bulayu > bulay+şa “böylece” (V.311)

kilîd > kilt (V.442)

küdhegü > küyew “güvey, koca” (VI.1)

ışan- > işen- > sen- “inan-” (VI.454)

ne+ni teg > nendey “nasıl, ne gibi” (VII.305)

osilayu > osilay+şa “böylece, şöylece” (VIII.329)

1.3.1.2. Ünlü kalınlaşması

Belirli ünsüzlerin kalınlaştırmasına ya da kalın ünlülerin benzeştirmesine bağlı olarak oluşan sebepler gibi başka sebeplerden ötürü ince ünlülerin kalınlaşması durumudur (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 26).

sefer > sapar “sefer, yolculuk” (I.86)

emanet > amanat “emanet” (I.136)

qâbül > qabıl “kabul” (I.137)

gayret > qayrat “gayret, güç” (I.289)

tâze > taza “taze” (II.24)

akçe > aqşa “para, akçe” (II.194)

osı+n+teg > osınday “böyle” (II.253)

idiş > ıdı+tar “kadehler” (II.683)

isig > ıstıq “sıcak” (III.296)

terâzû > tarazı “terazi” (IV.33)

taleb > talap “talep” (IV.42)

âdem > adam “insan” (IV.56)

yigirme > jıyırma “yirmi” (IV.112)

hazîne > qazına “hazine” (IV.370)

düşmân > duşpan “düşman” (IV.142)

adam+teg > adamday “insan gibi” (IV.209)

dewâ > dawa “deva, çare” (V.368)

haber > xabar “haber” (V.459)

kâğıt > qağaz “kağıt” (VI.82)

üstüre > ustara “ustura” (VIII.30)

qalem > qalam “kalem” (VIII.406)

1.3.1.3. Ünlü incelmesi

Bazı ünsüzlerin tesiriyle kelimenin türlü hecelerinde bulunan ünlülerin kalın sıraya geçmesi olayıdır (Korkmaz, 1992: 223).

qarı > kâri “yaşlı” (I.31)

alıp kel- > äkel- “alıp gel-” (I.264)

mekân > meken “mekan, yer” (I.336)

hareket > äreket “hareket” (II.44)

dükkân > düken “dükkan” (III.246)

geda > kedey “fakir” (II.470)

ata eke > äke “baba” (II.639)

bel baw > belbew “kemer” (III.103)

alıp ber- > äper- “alıp ver-” (III.450)

tıl > til “dil” (III.532)

uçun > üşin “için” (IV.21)

‘asker > äsker “asker” (V.42)

hâzir > äzir “hazır” (V.250)

alıp ket- > äket- “alıp git-, götür-” (VI.261)

ıt > it “köpek, it” (VII.1)

bayram > meyram “bayram” (VIII.267)

bay bişe > bäybişe “ilk hanım” (VIII.381)

1.3.1.4. Ünlü düzleşmesi

Yuvarlak ünlülerin çeşitli seslik nedenlerden ötürü düzleşmesi durumudur (Eker, 2010: 268).

monşuq > monşaq + tay “boncuk gibi” (I.240)

pamuq > mamıq “pamuk, yumuşak” (I.400)

turna > tırna “turna” (I.440)

oçuk > oşaq “ocak, aile” (II.261)

oltur- > otır- “otur-” (II.457)

bulayu > bılay “böyle” (II.646)

bedük > bedhük > biyik “büyük” (II.732)

ked- > kiy- “giy-” (III.446)

artuk > artıq “fazla” (III.543)

mün- > min- “bin-” (III.551)

terâzû > tarazı “terazi” (IV.33)

nâmûs > namıs “namus, şeref, ar” (IV.354)

altun > altın “altın” (IV.362)

azuk > azıq “yiyecek” (V.38)

anuq > anıq “apaçık” (V.127)

omurga > omırtqa “omurga”

otun > otın “odun” (V.341)

tegül > tügil “değil” (VI.3)

töpü > töbe “tepe” (VI.342)

temür > temir “demir” (VII.33)

sâbûn > sabun “sabun” (VIII.30)

bagatur > batır “bahadır” (VIII.292)

1.3.1.5. Ünlü yuvarlaklaşması

Kelimedeki ön ve iç ses durumundaki ünlülerin çeşitli sebeplerle yuvarlak sıraya geçmesi olayıdır (Korkmaz, 2007: 246).

sûfî > sopî “sufî, dervîş” (I.7)

ağrığ > awruw “ağrı, hastalık” (I.263)

ağu > uw+ lı “zehirli” (II.503)

vekîl > ökil “vekil” (III.541)

seb- > süy- “öp-” (II.619)

eb > üy “ev” (II.638)

vebâl > obal “vebal, günah” (IV.240)

tilkü > tülki “tilki” (V.208)

vatan > otan “vatan” (V.389)

Hindu > Ündi “Hindistan” (VII.200)

kepelek > köbelek+ter “kelebekler” (VIII.58)

tevbe > toba “tövbe” (VIII.224)

1.3.1.6. Ünlü daralması

Ünsüzlerin yerleri ve çıkış biçimleri yanındaki ünlüleri daraltır (Ak, 1982: 120).

edgü > edhgü > iygi “iyi” (I.76)

dawış > dıbıs “ses” (I.132)

ördek > üyrek “ördek” (I.236)

taş > tıs “dış” (II.36)

ağu > uw+lı “zehirli” (II.503)

qağur- > quwır-daq “kavurma” (III.587)

yalrı- > yaltra- > jıltra- “parılda-” (V.10)

tomşıq > tumsıq “gaga” (V.15)

bedük > bedhük > biyik “yüksek” (V.21)

okşa- > uqsa- “benze-” (V.347)

öy > üy “ev” (VI.194)

jat-a turğan > jatatuğın “duracak” (VII.111)

ma’na > mäne “anlam” (VII.190)

ağuz > uwız “taze, körpe” (VII.277)

hâlâ > âli “hala” (VIII.265)

1.3.1.7. Ünlü genişlemesi

Dar ünlülerin etkileşimle genişlemesi olayıdır (Coşkun, 2010: 51).

‘umr > ömir “ömür” (I.87)

monşuq > monşaq+tay “boncuk gibi” (I.240)

hükûmet > ökimet “hükümet” (I.279)

siyâsî > sayasiy “siyasi” (I.320)

yañı > jaña “yeni” (I.433)

indi > endi “şimdi” (II.184)

mu’min > momın “uysal, sessiz” (III.1)

işik > esik “kapı” (III.84)

çij > şege “çivi” (III.305)

mihnet > beynet “meşakkat, zor” (IV.11)

yiñil > jeñil “kolay” (IV.85)
toğrı > tuwra “doğru” (IV.106)
tîrek > terek+ter “kavak ağaçları” (IV.276)
yaltrı- > jıltıra- “parılda-” (V.10)
süñük > süyek “kemik” (V.268)
kidin > keyin “sonra” (VI.230)
hüner > öner “hüner, sanat” (VI.337)
delîl > дәlel “delil, kanıt” (VI.382)
siyâset > sayasat “siyaset” (VII.48)
ikkiz > egiz “ikiz” (VII.410)
ığaç > ağaş “ağaç” (VIII.53)
quzı > qozı+day “kuzu gibi” (VIII.318)

1.3.1.8. Ünlü türemesi

Sözcükte özgün biçimde bulunmayan bir ünlünün çeşitli seslik nedenlere ortaya çıkmasıdır. Türkçe, dile giren yabancı kökenli sözcüklerin önemli bir bölümünü bu şekilde kendi dizgesine uyarlar (Eker, 2009: 266).

hasret > qasiret “hasret, özlem” (I.152)
topraq > topıraq “toprak” (I.400)
rû-mâl > oramal “havlu” (II.66)
rızk > ırıs “rızk” (II.87)
dünyâ > düniye “dünya” (II.161)
arşlan > arıstan “arşlan” (II.216)
şükr > şükir “şükür” (II.345)
kork- > qorıq- “kork-” (II.677)
ilm > ğılım “ilim, bilim” (III.43)
ten > dene “vücut, beden” (III.130)

Rus > Orıs “Rus” (III.187)

kırk > qırırq “kırk” (III.450)

baht > baqıt “şans, talih” (IV.10)

‘umr > ömir “ömür” (VII.52)

asr > ğasır “asır” (VIII.16)

1.3.1.9. Ünlü birleşmesi

Türkçede bir kelime içerisinde iki ünlünün yan yana gelmesi mümkün değildir, bir hece içerisinde iki ünlünün yan yana gelmesi durumuna diftong adı verilir (Ergin, 2002: 64). Yan yana gelen bu ünlülerin bazı durumlarda birleşmesi olayıdır (Ergönenç Akbaba, 2009: 46).

ne+me ese > nemese “veya” (IV.31)

1.3.2. Ünsüzlerdeki Ses Olayları

Ünsüzler ötümlü-ötümsüz, patlamalı-sızıcı, ön-art, geniz-ağız, dudak-damak gibi özellikleri ile birbirinden ayrılırlar. Gerçekleşen ses olaylarında bu ortak özelliklerden birini kazanma ya da özelliklerinden uzaklaşma söz konusudur (Demir ve Yılmaz, 2014: 145-146).

1.3.2.1. Benzeşme

Birbirine uzak ya da yakın komşu ünsüzlerin tonluluk, patlayıcılık, ağız ve burun yolu gibi özelliklerinin benzer duruma gelmesidir (Coşkun, 2008: 93).

1.3.2.1.1. İlerleyici benzeşme

Kelime içerisindeki ilk hecede yer alan sesin daha sonraki sesleri başkalaştırması olayıdır (Ak, 1982: 105).

/l/ ünsüzündeki benzeşmeler

qaz+lar > qazdar “kazlar” (I.1)

bas+la- > basta- “başla-” (I.33)

kün+lik > kündik “günlük” (I.42)

mümkün+lik > mümkündik “imkan, olanak” (II.174)

jıl+lar > jıldar “yıllar” (II.233)
äyel+ler > äyeldər “kadınlar” (III.21)
qut+lı > quttı “kutlu” (IV.148)
siz+ler > sizdər “sizler” (IV.168)
ädilet+siz+lik > ädiletsizdik “adaletsizlik” (IV.266)
namıs+lan- > namıstan- “arlan-, utan-” (IV.422)
küş+li > küşti “güçlü” (V.99)
jırtqış+lar > jırtqıştar “yırtıcılar” (V.164)
şəşim+ler > şəşimdər “kararlar” (VI.49)
jigit+ler > jigitter “gençler” (VI.214)
orden+ler > ordendər “madalyalar” (VII.143)
şñ+lar > şñdar “zirveler” (VIII.27)
şaş+lı > şaştı “saçlı” (VIII.64)
estelik+ler > estelikter “anılar, hatıralar” (VIII.185)
aql+lı > aqıldı “akıllı” (VIII.292)
kemel+lik > kemeldik “olgunluk” (VIII.329)

/m/ ünsüzündeki benzeşmeler

tas+men > taspen “taşla” (I.132)
öş+mes > öşpes “sönmez” (II.446)
pendeşilik+men > pendeşilikpen “zaafla” (II.572)
dediñ me? > dediñ be? “dedin mi?” (II.606)
körin-me-se > körinbese “görünmese” (II.638)
janaşırılıq+men > janaşırılıqpen “korumacılıkla” (III.498)
qarındaş+men > qarındaşpen “kurşun kalemle” (IV.196)
qayrat+men > qayratpen “gayretle” (V.215)

sez-me-gen > sez**b**egen “sezmeyen” (VI.309)

qatın-qalaş+**m**en > qatın-qalaş**p**en “kadınlarla” (VII.41)

/n/ ünsüzündeki benzeşmeler

üy+ler+**n**iñ > üyler**d**iñ “evlerin” (I.11)

tösek+**n**iñ > tösekt**i**ñ “yatağın” (II.20)

esik+**n**i > esikt**i** “kapıyı” (III.265)

söz+**n**i > sözd**i** “sözü” (II.379)

adam+dar+**n**iñ > adamdard**i**ñ “insanların” (IV.333)

bala+lar+**n**i > balalard**i** “çocukları” (VI.462)

/d/ ünsüzündeki benzeşmeler

saqal+ı+**d**an > saqalı**n**an “sakalından” (I.328)

kün+**d**en > kü**n**nen “günden” (I.394)

quzğın+**d**an > quzğ**i**nnan “kuzgundan” (V.15)

özim+**d**en > özi**m**nen “kendimden” (VI.387)

1.3.2.2. Tonlulaşma (Sedalılaşma)

/q/ > /ğ/

qula**q**+ı+na > qulağ**ı**na “kulağına” (I.421)

oş**a**q+ımız > oşağ**ı**ımız “ocağıımız” (II.261)

tä**q**dir > tağ**ı**dır “kader” (II.503)

aya**q**+(ı)n+da+ğ**ı** > ayağ**ı**ndağ**ı** “ayağındaki” (III.451)

a**q**-ıp > ağ**ı**p “akıp” (IV.278)

aya**q**+ı+men > ayağ**ı**men “ayağıyla” (V.212)

şı**q**-ıp > sığ**ı**p “çıkıp” (VI.56)

ba**q**-ıp > bağ**ı**p “bakıp” (VII.326)

densawlı**q**+ı > densawlığ**ı** “sağlığı” (VIII.336)

/k/ > /g/

tile**k**+(i)m+di > tile**g**imdi “dileğimi” (I.137)

tökil-gen > tö**g**ilgen “dökülen” (II.431)

şök-ip > şögip “çöküp, eğilip” (III.278)

sekiz > segiz “sekiz” (IV.19)

süyek+i > süyeg**i** “kemiği” (V.85)

etek+i+n > etegin “eteğini” (VI.449)

eñbek+(i)m > eñbegim “emeğim” (VII.150)

köpşilik+i > köpşil**i** “çoğunluğu” (VIII.80)

/p/ > /b/

töpe > tö**b**e “tepe” (I.27)

sebep+i > sebeb**i** “sebebi” (II.206)

tärtip+i+niñ > tärti**b**iniñ “tertibinin, düzeninin” (III.405)

kitap+(ı)ñ > kitab**ı**ñ “kitabın” (IV.159)

japıs-ip > jabıs**ı**p “yapışıp” (V.239)

ğajap+ı > ğajab**ı** “mükemmeli” (VI.319)

köp+ey-ip > köbeyip “çoğalıp, artıp” (VII.411)

tüp+i+n+de > tü**b**inde “dibinde” (VIII.28)

/t/ > /d/

te- > d**e**- “de-“ (I.378)

tegin > d**e**yin “kadar” (II.17)

ten > d**e**ne “vücut, beden” (III.130)

top > d**o**p “top” (IV.100)

torba > d**o**rba “torba” (IV.189)

tala > d**a**la “bozkır” (V.37)

tegirmen > **diyirmen** (VI.466)

anta > **onda** “o zaman” (VIII.362)

1.3.2.3. Tonsuzlaşma (Sedasızlaşma)

/b/ > /p/

‘acâ’**ib** > ğajayı**p** “harika” (I.297)

kitâ**b** > kitap “kitap” (II.97)

ädâ**b** > âdep “edep” (II.626)

hesâ**b** > esep “hesap” (III.263)

târtî**b** > târtip “tertîp, düzen” (III.391)

tale**b** > talap “talep” (IV.42)

azâ**b** > azap “azap” (IV.225)

biş- > pis-ir- “pişir-” (IV.300)

belâ > pâle “bela, felaket” (V.65)

bende > pende “kul, insan” (VII.396)

/g/ > /k,q/

gayret > qayrat “gayret, güç” (I.289)

tüg > tük “tüy” (I.426)

geda > kedey “fakir” (II.470)

/m/ > /p/

düş**m**an > duş**p**an “düşman” (IV.142)

ayt-**m**a > ay**t**pa “söyleme” (IV.148)

alt**m**ış > alp**i**s “altmış” (V.140)

/z/ > /s/

bol-maz > bolmas “olmaz” (I.202)

otur-maz > oturmas “oturmaz” (II.151)

kel-mez > kelməs “gelmez” (III.401)

tap-maz > tappas “bulmaz” (IV.229)

jet-mez > jetpes “yetmez, ulaşmaz” (V.295)

et-mez > etpes “etmez” (VI.384)

/d/ > /t/

pâdşâh > patşa “padişah” (V.299)

kilîd > kilt (V.442)

/l/ > /t/

başla- > basta- “başla-” (I.33)

kuşakla- > quşaqta- “kucakla-” (I.329)

saqla- > saqta- “sakla-” (IV.15)

uyıqla- > uyıqta- “uyu-” (VIII.157)

/n/ > /t/

kitap+nı > kitaptı “kitabı” (IV.49)

bürkit+ni > bürkitti “kartalı” (V.210)

1.3.2.4. Süreklileşme

/ç/ > /s/

çöl > şöl “çöl” (I.46)

çeç- > şeş- “çöz-” (I.166)

çal > şal “yaşlı” (II.75)

sıçğan > tışqan “sıçan” (V.120)

/g/ > /y/

teg- > tiy- “değ-, dokun-” (I.400)

yigirmi > jıyırma “yirmi” (IV.112)

/b/ > /v/

seb- > süy- “öp-” (II.619)

/b/ > /m/

boyun > moyun “boyun” (I.269)

taban > taman “doğru” (I.339)

ben > men “ben” (II.264)

bin > mĩñ “bin” (III.171)

bin- > min- “bin-” (III.551)

boynuz > müyiz “boynuz” (VI.351)

buñ > muñ “dert, sıkıntı” (VII.308)

bayram > meyram+dar “bayramlar” (VIII.267)

/ç/ > /s/

avuç > uwıs “avuç” (I.50)

çâr-şenbih > sârsenbi “çarşamba” (I.81)

çiz- > sıız- “çiz-” (II.94)

/p/ > /m/

pamuq > mamıq “pamuk, yumuşak” (I.400)

1.3.2.5. Süreksizleşme

/h/ > /k,q/

Hudâ > Quday “Allah” (I.42)

hasret > qasiret “hasret, özlem” (I.152)

harîta > karta “harita” (I.320)

ervâh > aruwaq “ruh, ervah” (I.374)

hürmet > qurmet “hürmet, saygı” (II.512)

rahmet > raqmet “teşekkür” (II.514)

hazîne > **q**azına “hazine” (IV.370)

ahmak > **aq**ımaq “ahmak” (V.357)

/f/ > /p/

sûfî > **sop**ı “sufi, derviş” (I.7)

fâtiha > **b**ata “fatiha” (I.74)

sefer > **sap**ar “sefer” (I.192)

âfât > **a**pat “afet” (I.265)

qafâs > **q**apas “koğuş, hücre” (I.281)

saf > **sap** “saf, sıra” (II.286)

fârâsât > **p**arasat “feraset, sağduyu” (II.738)

fâide > **p**ayda “fayda” (IV.18)

fıkr > **p**ikir “fikir” (IV.444)

şefâk > ş**ap**aq “şafak” (V.4)

fâqîr > **pa**qır “fakir, biçare” (V.216)

defter > d**äp**ter (VI.413)

fil > **p**il “fil” (VII.199)

âfdâl > **a**bzal “uygun, makul” (VIII.168)

/m/ > /b/

mihnet > **b**eynet “meşakkat, zor” (IV.11)

/s/ > /t/

sıçğan > tı**ş**qan “sıçan” (V.120)

1.3.2.6. Sızıcılışma

/p/ > /b/ > /w/

şap-ıp > ş**ab**-ıp > -ş**aw**-ıp “koşup” (I.371)

tap-ıp > tab-ıp > taw-ıp “bulup” (IV.167)

/ç/ > /s/

aç > aş “aç” (I.12)

çarşenbe > şarsenbi > sarsenbi “çarşamba” (I.81)

küç > küş “güç” (I.395)

saç > şaş “saç” (II.84)

akçe > aqşa “para, akçe” (II.194)

oçuk > oşaq “ocak, aile” (II.261)

çöp > şöp “çöp, ot” (III.220)

çık- > şıq- “çık-” (IV.177)

saçıl- > şaşıl- “saçıl-” (V.266)

/ğ/ > /w/

ağıl > awıl “köy” (I.10)

tağ > taw “dağ” (I.256)

bodağ > boyaw “boya” (II.136)

bir+egü > birew “biri” (II.230)

tört+egü > törtewi “dördü” (IV.102)

sağıskan > sawısqan “saksağan” (V.264)

1.3.2.7. Akıcılaşma

/d/ > /y/

tod- > toy- “doy-” (I.59)

ked- > kiy- “giy-” (III.446)

idi > iye “sahip” (IV.87)

kod- > qoy- “koy-” (IV.160)

bedük > bedhük > biyik “yüksek” (V.21)

kedimlig > kiyimdi “giyimli” (V.94)

kudırık > quyrıq “kuyruk” (V.102)

adək > ayaq “ayak” (V.193)

/ʎ/ > /ǵ/

ma'nâ > maǵna “mana, anlam” (I.294)

‘äcâ’ib > ğajayıp “harika” (I.297)

sâ’ât > saǵat “saat” (II.69)

mu’alim > muǵalim “öğretmen” (II.222)

‘alim > ğalım “bilgin, alim” (V.181)

‘imârât > ğiymarat “yapı, bina” (VIII.163)

/g,ǵ/ > /y/

tügme > tüyme “düğme” (I.209)

teg- > tiy- “değ-” (I.400)

yigirme > jıyırma “yirmi” (IV.112)

ondaǵ > onday “böyle, öyle” (V.143)

tegin > deyin “kadar” (VIII.60)

öǵret- > üyret- “öğret-” (VIII.299)

/b/ > /y/

seb- > süy- “öp-” (II.619)

eb > üy “ev” (II.638)

/h/ > /y/

mihnet > beynet “azap, zorluk, acı” (IV.11)

1.3.2.8. Genizsileşme

Bütün kuzeybatı ve güneydoğu lehçelerinde görülen, kelimedeki nazal ses olan “*b* > *m*” değişimi, kelime içerisinde genizsel n olmadığı hale Kazak Türkçesinde görülen, tipik bir nazallaşma örneğidir (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 47).

boyun > moyun “boyun” (I.269)

ben > men “ben” (II.264)

bin > mĩn “bin” (III.171)

boynuz > müyiz “boynuz” (VI.351)

bayram > meyram+dar “bayramlar” (VIII.267)

1.3.2.9. Ünsüz ikizleşmesi

Az sayıda Türkçe sözcükte görünen iki ünsüzün yan yana gelmesi olayıdır (Demir ve Yılmaz, 2014: 165).

ap+aq > apaq > appaq “bembeyaz” (I.31)

açıĝ > aşı > aşı “acı” (II.496)

isig > ıssıq > ıstıq “sıcak” (III.296)

qatıĝ > qattı “sert” (IV.259)

1.3.2.10. Ünsüz tekleşmesi

Arapça ve Farsça gibi dillerden alıntılanan kelimelerde bulunan, iç seslerde yer alan ikiz ünsüzlerin tekleşmesi olayıdır (Korkmaz, 2003: 210).

quvvät > quwat “kuvvet, güç” (I.14)

ikki > eki “iki” (I.182)

mu'allim > muĝalim “öğretmen” (II.222)

dükkân > düken “dükkan” (II.268)

ellig > elüw “elli” (III.295)

ikkiz > ikiz > egiz “ikiz” (IV.106)

ottuz > otız “otuz” (VIII.86)

'izzet > izet “izzet” (VIII.214)

edebiyât > âdebiyet “edebiyat” (VIII.331)

ewweli > âweli “evveli” (VIII.489)

1.3.2.11. Ünsüz türemesi

Sesletim ya da başka sebeplerle kelimelerde ünsüz türemesi görülebilir (Demircan, 2009: 90).

sipa- > siypa- “okşa-” (I.74)

siyâsî > sayasiy “siyasi” (I.320)

gedâ > kedey “fakir” (II.470)

ilm > ğılım “ilim, bilim” (III.43)

tabiat > tabiyġat “tabiat, doğa” (V.107)

qımıl-da- > qıymıl-da- “kımıl-da-” (V.123)

suret > suwret “suret, resim” (VI.420)

ipek > yipek > jibek “ipek” (VII.303)

asr > ġasır “asır” (VIII.16)

qayaq > qaymaq “kaymak, elit” (VIII.68)

1.3.2.12. Ünsüz düşmesi

Kelimenin oluşmasını sağlayan ünsüz seslerden birisinin düşmesi olayıdır (Eker, 2009: 270).

yapurġaq > japıraq “yaprak” (I.7)

‘ayân > ayan “açık” (I.321)

hareket > äreket “hareket” (II.44)

‘âdet > âdet “adet” (II.67)

ḥukûmât > ükimet “hükümet” (II.166)

hisâb > esep “hesap” (II.187)

hafta > apta “hafta” (II.335)

hüner > öner “hüner” (III.62)

wa’de > wâde “vaat” (III.229)

hävî > awa “hava” (III.723)

zayâ' > zaya “boşu boşuna” (IV.117)

dost > dos “dost” (IV.142)

‘ayb > ayıp “ayıp” (IV.352)

tirig > tiri “diri” (IV.436)

dûrbîn > dürbi “dürbün” (V.96)

eşgek > esek “eşek” (V.242)

pâdşâh > patşa “padişah” (V.299)

‘azâp > azap “azap” (V.323)

‘âlem > âlem “alem” (V.377)

vatan > otan “vatan” (V.389)

qal’a > qala “şehir” (VII.2)

‘umr > ömir “ömür” (VII.52)

kiçig > kişi “küçük” (VIII.68)

‘asker > asker “asker” (VIII.334)

1.3.2.13. Hece düşmesi

Birbirine benzer ya da eşit seslerden oluşan iki heceden birisinin sesli ve sessiz harf olarak düşmesidir (Ak, 1982: 129).

qarap tur**ur** > qarap tur “bakıyor” (I.8)

bol-a-tuğ**ın** > bolatın “olacak” (I.96)

sol**ay** et- > söyt- “öyle yap-” (I.227)

al**ıp** bar- > ap bar- > apar- “götür-” (I.232)

bir**len** > menen > men “ile” (I.238)

sı**ñ**ar(ı) > sâri “parçası, eşi, teki” (II.62)

qâbil**ıyy**ât > qabilet “kabiliyet” (II.315)

ilinip tur**ur** > ilinip tur “takılıyor” (II.449)

bolıp otur**ur** > bolıp otır “oluyor” (II.698)
bürkip tur**ur** > Bürkip tur “bastırıyor” (III.177)
oqıp otur**ur** > oqıp otır “okuyor” (IV.302)
alı**p** kel- > ap kel- > äkel “alıp gel-” (IV.346)
ber-e-tu**ğ**ın > beretin “verecek” (V.16)
körinip tur**ur** > körinip tur “görünüyor” (V.308)
uşıp yür**ür** > uşıp jür “uçuyor” (V.113)
sekirip yür**ür** > sekirip jür “atlıyor, zıplıyor” (VIII.28)
dep otur**ur** > dep otur “diyor” (VIII.104)
ba**ğ**atur > batır “kahraman” (VIII.292)
olay istep > östip “öyle yapıp” (VIII.437)
qâ'idä > kâde “gelenek” (VIII.485)

1.3.2.14. Yer değiştirme (Metatez)

Telaffuzu kolaylaştırmak için iki sesin yer değiştirmesi olayıdır (Coşkun, 2008: 102).

ya**q**la- > jal**q**a- > jal**ğ**a- “ekle-” (I.202)
aylan- > ayn**a**l- “dön-” (I.255)
eşit- > est**i**- “işit-” (II.107)
tü**p**kir > tü**k**pır “en ücra” (VI.484)
la'net > n**a**let “lanet” (VII.40)
Teñ**r**i > Täñ**ir** “Tanrı” (VII.382)
qa**p**qan > qa**q**pan “kapan” (VIII.379)
kahram**â**n > qaharman “kahraman” (VIII.388)

1.3.2.15. Ünsüzlerin birleşmesi

Kazak Türkçesi ve diğer tüm Türk lehçelerinde sözcük başında asla iki ünsüz ses yan yana gelemmez. Rus dilinden giren alıntı kelimelerin kural ihlali taşımalarının nedeni

Ruşanın yapısıdır. Ancak yine de Kazak Türkçesi bu kuralı mümkün olduğunca alıntı sözcüklerde de hayata geçirmeye çalışmıştır.

Söz ortasında bulunan ikiz ünsüzlü kelimelerin çoğu alıntı sözcüklerdir. Dil, bu kelimelerin çoğunu kendi ses düzenine uydurmuş; bir sesi düşürmüş, türetmiş veya aykırılışma yoluyla başka bir ünsüze dönüştürmüştür.

Sözcüklerin sonunda bulunan ünsüz birleşmeleri diğer Türk lehçelerine kıyasla oldukça azdır. Yalnızca dört çeşit ünsüz çifti bulunur: -yt, -lt, -nt, -rt (Doğan ve Koç, 2013: 57-62).

Söz başında iki ünsüzün birleşmesi

stol > üstel “masa” (VI.264)

Söz ortasında iki ünsüzün birleşmesi

topraq > topıraq “toprak” (I.287)

kudret > qudiret “kudret” (II.129)

uçra- > uşıra- “rastla-” (II.300)

dükkân > düken “dükkan” (II.593)

minnet > mindet “vazife” (III.307)

ewwel > äwel “evvel” (VIII.111)

‘izzet > izet “izzet” (VIII.214)

Söz sonunda iki ünsüzün birleşmesi

qayt- “geri dön-” (I.329)

ayt- “söyle-” (II.506)

bult “bulut” (III.128)

tört “dört” (IV.17)

kilt “anahtar” (V.442)

jırt- “yırt-” (VI.379)

jurt “yurt, halk” (VII.136)

qart “yaşlı” (VIII.86)

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ

“Şekil bilgisi, bir dilin kök kelimelerini, eklerini, köklerle eklerin birleşme yollarını, ekleri anlam ve görevlerini, türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili öteki konularını inceleyen gramer dalıdır. Şekil bilgisinin temel öğeleri kelime kökleri ve eklerdir” (Korkmaz, 2003: 5).

2.1. Yapım Ekleri

Türkçenin en işlek türetme şekli yapım ekleridir. Bu sayede alıntı ekler düzene sokulur, toplumun gereksinimlerine göre yeni kelimeler dile eklenir. Yapım ekleri kelimeyi anlam ve tür açısından değiştiren eklerdir (Hatiboğlu, 2003: 84-85).

2.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler

+lıq, +lik, +dıq, +dik, +tıq, +tik

İsimden isim yapım eki olan “+lıq, +lik, +dıq, +dik, +tıq, +tik” eki çok işlek bir ektir. Bu ek; isim ve sıfatlardan soyut isimler, zaman bildiren isimler, mekan bildiren isimler, meslek, alet, bitki adları yapar (Gülsevin, Boz, Gürer ve Erdoğan, 2004: 155).

osınşa+lıq “bu kadarlık” (I.190)

bala+lıq “çocukluk” (II.726)

añşı+lıq “avcılık” (I.216)

ay+lıq “aylık” (III.307)

estiyar+lıq “yetişkinlik” (I.252)

ğasır+lıq “asırlık” (IV.57)

käri+lik “yaşlılık” (II.143)

şermende+lik “çaresizlik” (VI.74)

sulu+lıq “güzellik” (II.235)

qamqor+lıq “koruyuculuk” (IV.243)

jupını+lıq “sadelik” (II.235)

ädiletsiz+dik “adaletsizlik” (IV.266)

orınbasar+lıq “yardımcılık” (II.309)

käsip+tik “mesleki” (IV.386)

taza+lıq “tazelik” (II.430)

körkem+dik “görkemlilik” (IV.432)

däriğer+lik “doktorluk” (II.648)

şiyki+lik “çiğlik, hamlık” (VI.169)

+lı, +li, +dı, +di, +tı, +ti

İsimden isim yapım eki olan “+lı, +li, +dı, +di, +tı, +ti” eki sıfatlar yapar. Ancak bu ekin yuvarlak şekilleri yoktur (Kajıbek, 1991: 1049).

sor+lı “talihsiz, biçare” (I.150)	may+lı “yağlı” (V.243)
tuqım+dı “soylu” (VII.332)	saqal+dı “sakallı” (V.369)
qahar+lı “şiddetli, soğuk” (I.322)	jara+lı “yaralı” (V.462)
siyqır+lı “sihirli” (I.395)	jaldama+lı “kiralı” (VI.1)
bala+lı “çocuklu” (IV.87)	qaruw+lı “silahlı” (VI.181)
aqıl+dı “akıllı” (VIII.292)	

+sız, +siz

İsimden isim yapım eki olan “+sız, +siz” eki sıfat ve isim olarak kullanılan vasıf isimleri yapar. Asıl özelliği kelimeye olumsuz bir anlam vermesidir (Gülensoy, 2016: 107).

baqıt+sız “talihsiz, kadersiz” (I.150)	bükpe+siz “açık, aleni” (II.511)
suraw+sız “sualsiz” (I.270)	talant+sız “yeteneksiz” (IV.12)
jawap+sız “cevapsız” (I.271)	qajet+siz “gereksiz, ” (V.136)
es+siz “akılsız, yarım akıllı” (I.287)	bilim+siz “bilimsiz, cahil” (VI.42)
uyqı+sız “uykusuz” (I.368)	jumıs+sız “işsiz” (VI.98)
amal+sız “çaresiz” (II.230)	tınım+sız “sabırsız” (VIII.145)
söz+siz “şüphesiz” (II.407)	min+siz “kusursuz” (VIII.189)
kirşik+siz “temiz, lekesiz” (VIII.397)	

+şlı, +şli

İsimden isim yapım eki olan “+şlı, +şli” eki mesleklerle ilgili yeni terimler üreten yapım ekidir (Tekin, 2003: 81).

mal+şlı “malcı” (I.10)	bas+şlı “yönetici” (II.315)
añ+şlı “avcı (I.187)	sport+şlı “sporcu” (II.317)

balıq+şı “balıkçı” (II.520)	til+şı “dilci, muhabir” (III.548)
boks+şı “boksçu” (III.106)	orman+şı “ormancı” (V.412)
jumıs+şı “işçi” (III.307)	qoy+şı “çoban” (VII.46)
än+şı “türkücü” (VIII.229)	

+şılıq, +şilik

İsimden isim yapım eki olan “+şılıq, +şilik” eki isim ve mücerret isimler türetir (Tamir, 2007: 439).

añ+şılıq “avcılık” (I.216)	qiyın+şılıq “zorluk, kıtlık” (II.595)
astam+şılıq “kibirlik” (II.111)	adam+şılıq “insanlık” (II.736)
mol+şılıq “bolluk” (II.260)	köp+şilik “çoğunluk” (III.511)
beker+şilik “boş uğraş” (II.288)	jazuw+şılıq “yazarlık” (IV.58)
şükir+şilik “şükretme” (II.319)	jurt+şılıq “topluluk” (VIII.258)

+las, +les, +das, +des, +tas, +tes

İsimden isim yapım eki olan “+las, +les, +das, +des, +tas, +tes” eki kelimeye yakınlık ve eşitlik anlamı verir (Doğan, 2007: 179).

awıl+das “köydeş” (I.220)	sabaq+tas “sınıf arkadaşı” (II.208)
tilek+tes “hemfikir” (II.90)	maydan+das “asker arkadaşı” (II.518)
jol+das “yoldaş” (II.208)	zaman+das “çağdaş” (IV.385)

+şıl, +şil

İsimden isim yapım eki olan “+şıl, +şil” eki isim, sıfat ve zamirlere gelerek bağıllık anlamı taşıyan yeni isimler yapar (Doğan ve Koç, 2013: 188).

qiyal+şıl “hayalperest” (III.202)

+ğl, +gi, +ql, +ki

İsimden isim yapım eki olan “+ğl, +gi, +ql, +ki” eki aitlik ve ilişkinlik sıfatları üretir (Tekin, 2003: 82).

burın+ğl “önceki” (II.368)	şet+ki “uzaktaki” (II.437)

art+qı “arkadaki” (III.186)

alğaş+qı “ilk, başlangıç” (IV.322)

keyin+gi “sonraki” (IV.265)

ejel+gi “ezeli, eski” (V.272)

+şa, +şe

İsimden isim yapım eki olan “+şa, +şe” eki küçültme anlamı taşıyan yeni kelimeler yapar (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 63).

tayaq+şa “küçük değnek” (II.256)

aq+şa “beyazımsı” (V.268)

erek+şe “özel, ayrıca” (II.647)

kitap+şa “kitapçık” (VIII.37)

+raq, +rek, +ıraq, +irek

İsimden isim yapma eki olan “+raq, +rek, +ıraq, +irek” eki gelmiş olduğu sıfatlar arasında karşılaştırma yaptırır (Gülsevin, 1997: 119).

erte+rek “daha erken” (I.198)

qattı+raq “sertçe” (IV.259)

köp+irek “daha fazla” (II.378)

keñ+irek “genişçe” (VIII.6)

+law, +lew, +daw, +dew, +taw, +tew

İsimden isim yapım eki olan “+law, +lew, +daw, +dew, +taw, +tew” eki sıfatlara azlık ve eşitlik anlamı katar (Tamir, 2007: 439).

qıs+taw “kışlak” (I.347)

jas+taw “daha genç” (II.237)

uzınşa+law “daha uzun” (II.92)

jeñil+dew “daha hafif” (II.397)

kişi+lew “küçükçe” (III.498)

+tay

İsimden isim yapım eki olan “+tay” eki kelimeye küçültme ve saygı anlamı kazandıran, nadir kullanılan eklerden biridir (Öner, 2013: 47).

kişken+tay “küçücük” (VIII.319)

uwıs+tay “avuç içi kadar” (I.57)

+qıl, +ğıl, +qılt, +ğılt, +qıltım, +ğıltım

İsimden isim yapım eki olan “+qıl, +ğıl, +qılt, +ğılt, +qıltım, +ğıltım” eki Kazak Türkçesinde nadir kullanılan bir ektir, renk bildiren sıfatların renk düzeyini düşük yapar (Doğan ve Koç, 2013: 191).

sur+ğılt “biraz boz, bozca” (I.6)

qız+ğılt “pembe” (III.129)

boz+ğılt “beyaz renge yakın” (III.181)

+aw, +ew

İsimden isim yapım eki olan “+aw, +ew” eki yediye kadar olan sayılara “tane” anlamı katar (Ergönenç Akbaba, 2009: 69).

eki+egü > ekew “her ikisi” (I.221)

üş+ew “üçü” (IV.108)

bir+ew “biri” (II.326)

tört+ew “dördü” (V.244)

+day, +dey, +tay, +tey

İsimden isim yapım eki olan “+day, +dey, +tay, +tey” eki isimden sıfat yapan işlek bir ektir (Doğan ve Şuataman, 2007: 181).

kiyiz+dey “keçe gibi, kalın” (I.37)

jıl+day “yıla yakın” (V.140)

bügingi+dey “bugünkü gibi” (II.433)

alpamsa+day “çok büyük” (V.333)

döñbek+tey “tomruk gibi” (II.695)

tapıraq+tay “nal sesi gibi” (V.369)

äyel+dey “kadın gibi” (IV.25)

tanıs+tay “tanıdık gibi” (VIII.57)

bürkit+tey “kartal gibi” (IV.27)

nayza+day “mızrak gibi” (VIII.349)

+nşl, +nşi

İsimden isim yapım eki olan “+nşl, +nşi” eki sıra sayı sıfatları yapar (Gülsevin, 1997: 118).

tört+inşi “dördüncü” (I.23)

bes+inşi “beşinci” (II.29)

eki+nşi “ikinci” (I.53)

üş+inşi “üçüncü” (III.43)

bir+inşi “birinci” (I.275)

altı+nşl “altıncı” (VI.59)

+şak, +şek

İsimden isim yapım eki olan “+şak, +şek” eki geldiği isimlere küçültme ve sevimlilik anlamı katar (Doğan ve Koç, 2013: 191).

kelin+şek “yeni gelin” (II.718)

+gey, +key

İsimden isim yapım eki olan “+gey, +key” eki yön bildiren yeni sözcükler türetir (Tamir, 2012: 441).

teris+key “kuzey” (I.22)

kün+gey “güney” (I.218)

bet+key “yamaç” (II.580)

+şaň, +şeň

İsimden isim yapım eki olan “+şaň, +şeň” eki bir durumda olan, giyeceğe bağlı görünüşü belirten kelimeler türetir (Tamir, 2007: 441).

boy+şaň “uzun boylu” (IV.398)

kiyim+şeň “giyinik” (VIII.171)

+aq, +ek

İsimden isim yapım eki olan “+aq, +ek” seyrek kullanılan, küçültme bildiren bir ektir (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 65).

at+aq “unvan” (II.317)

jib+ek “ipek” (VIII.487)

+y

İsimden isim yapım eki olan “+y” eki akrabalıkla ilgili terimlerde sevgi ve saygı bildiren kelimeler türetir (Argunşah, 1997: 16).

ağa+y “ağabey” (IV.172)

apa+y “abla, hanımefendi” (VIII.231)

+şıq, +şik

İsimden isim yapım eki olan “+şıq, +şik” eki eklendiği kelimeye küçültme ve acıma anlamı katar (Öner, 2013:44).

tal+şıq “az yiyecek” (I.226)

qiyır+şıq “tane (toprak, çakıl)” (I.389)

oyın+şıq “oyuncak” (I.397)

irim+şik “peynir” (I.57)

+dayın, +tayın

İsimden isim yapım eki olan “+dayın, +tayın” süre belirten kelimeler yapar (Tamir, 2012: 440).

tañ+dayın “sabaha kadar” (I.50)

+dağan, +değen, +tağan, +tegen

İsimden isim yapım eki olan “+dağan, +değen, +tağan, +tegen” eki gelmiş olduğu sayılara tahmin bildirmelerinin yanısıra topluluk sayı sıfatı olarak kullanılmalarını sağlar (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 92).

mıñ+dağan “binlerce” (IV.33)

on+dağan “onlarca” (VIII.44)

2.1.2. Alıntı Ekler

+ıy, +iy, +ı, +i

Arapça kökenli alıntı bir ek olan “+ıy, +iy” eki nispet î’sidir ve aitlik sıfatları oluşturur (Argunşah, 1997: 63).

sayasat+ıy “siyasi” (I.320)

tarix+ıy “tarihi” (VIII.13)

âdeb+ıy “edebi” (II.104)

mâden+ıy “medeni” (VIII.270)

+ger, +ker

Farsça kökenli alıntı bir ek olan “+ger, +ker” eki bireyin mesleğini niteleyen isimler türetir (Ercilasun, 2006: 441).

dâne+ker “uzlaştırıcı, kaynak” (I.213)

keyip+ker “(eser) kahraman” (IV.388)

dâri+ger “doktor” (II.416)

is+ker “işadamı” (VIII.79)

qızmet+ker “hizmetçi” (II.475)

saz+ger “sazcı” (VIII.229)

suret+ker “ressam” (IV.80)

qalam+ger “yazar” (VIII.241)

mura+ger “mirasçı, varis” (VIII.473)

bey+, biy+, <bî+

Farsça kökenli alıntı bir ek olan “bey+” eki geldiği kelimeye olumsuzluk anlamı katar (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 66).

bey+qam “gamsız, endişesiz” (I.187)

bey+waqıt “yanlış zaman” (III.141)

bey+bereket “dağınık” (II.155)

bey+tanıs “tanınmayan” (IV.281)

biy+şara “zavallı, çaresiz” (VI.90)

bey+pil “kaba, yakışsız” (VI.262)

bey+mâlim “meçhul” (VII.227)

+qor

Farsça kökenli xor kelimesinden gelen “+qor” eki düşkünlük bildirir (Doğan ve Koç, 2013: 192).

qam+qor “koruyucu” (V.394)

eñbek+qor “çalışkan kişi” (VIII.396)

+xana (+hana)

Farsça kökenli alıntı bir ek olan “+xana” eki amacına hizmet eden birleşik mekan ve yer isimleri türetir (Argunşah, 1997: 62).

awruw+xana “hastahane” (II.339)

perzent+xana “doğum evi” (IV.103)

şilde+xana “(bebek) eğlence” (II.402)

em+xana “tedavi merkezi” (IV.245)

kitap+xana “kütüphane” (II.633)

sıra+xana “birahane” (IV.414)

+keş

Farsça kökenli alıntı bir ek olan “+keş” eki meslek ve uğraş adları yapar (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 67).

arba+keş “arabacı” (VIII.14)

+paz

Farsça kökenli alıntı bir ek olan “+paz” eki kabiliyetli, meyilli, meraklı, usta anlamı içeren yeni isimleri türetir (Tamir, 2012: 442).

jağım+paz “yağcı, şaklaban” (II.479)

+nama, +neme, +dama, +deme

bayan+dama “bildiri, tebliğ” (II.95)

jar+nama “reklam, ilan” (VIII.230)

2.1.3. İsimden Fiil Yapan Ekler

+la-, +le-, +da-, +de-, +ta-, +te-

İsimden fiil yapan “+la-, +le-, +da-, +de-, +ta-, +te-” ekleri en sık kullanılan ektir. İsimlerden geçişli ya da geçişsiz fiiller üretir (Gülsevin, Boz, Gürer ve Erdoğan, 2004: 157).

bas+ta- “başla-” (I.33)

toruwıl+da- “gözetle-” (I.104)

oy+la- “düşün-” (I.137)	mısqıl+da- “alay et-” (II.49)
adım+da- “adımla-” (I.305)	solqıl+da- “sarsıl-” (II.199)
kübir+le- “fısılda-” (I.331)	qabıl+da- “benimse-” (II.241)
bağış+ta- “bağışla-” (I.374)	tis+te- “dişle-” (II.317)
iz+de- “(bir şeyi) ara-” (I.383)	tömen+de- “düş-” (IV.31)
jaqın+da- “yaklaş-” (I.387)	ıñıl+da- “mırıldan-” (IV.175)
orın+da- “yerine getir-” (I.391)	ör+le- “yüksel-” (V.20)
qon-aq+ta- “konakla-” (II.23)	ısl+da- “uğulda-” (V.372)
kütir+le- “kıtırda-” (II.45)	suñqıl+da- “çığırış-” (VIII.219)

+lan-, +len-, +dan-, +den-, +tan-, +ten-

İsimden fiil yapım eki olan “+lan-, +len-, +dan-, +den-, +tan-, +ten-” eki, -n çatı ekiyle oluşmuştur ve dönüşlü fiiller türetir (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2015: 330).

örşe+len- “inat et-” (I.26)	üy+len- “evlen-” (II.227)
şubar+lan- “belirsiz görün-” (II.28)	jeñil+den- “kolaylaş-” (IV.56)
quwıs+tan- “çekin-” (II.43)	namıs+tan- “arlan-, utan-” (IV.422)
äzir+len- “hazırlan-” (II.95)	ürey+len- “kork-, ürper-” (V.11)
oy+lan- “düşün-” (II.167)	payda+lan- “faydalan-” (VIII.236)
köñil+den- “sevin-” (II.180)	küdik+ten- “şüphelen-” (II.389)

+las-, +les-, +das-, +tes-, +tas-, +tes-

İsimden fiil yapım eki olan “+las-, +les-, +das-, +tes-, +tas-, +tes-” eki, +LA ile -s işteşlik ekinin birleşmesiyle oluşur ve işteşlik fiilleri yapar (Argunşah, 1997: 42).

kömek+tes- “yardımlaş-” (I.173)	dabır+las- “gürültü kopar-” (II.722)
daw+las- “tartış-, çekiş-” (II.462)	bir+les- “birleş-” (IV.60)
aman+das- “selamlaş-” (II.501)	kez+des- “görüş-, karşılaş-” (IV.183)
uyım+das- “düzenle-” (II.687)	qatar+las- “yan yana gel-” (V.293)

töbe+les- “kavga et-” (VII.153)

qoş+tas- “vedalaş-” (VIII.277)

aqıl+das- “danış-” (VIII.139)

til+des- “sohbet et-” (VIII.261)

+a-, +e-

İsimden fiil yapım eki olan “+a-, +e-” geçişli ve geçişsiz fiiller türetir (Gülsevin, 1997: 119).

til+e- “dile-” (I.134)

oyn+a- “oyna-” (IV.413)

jas+a- “yaşa-” (II.445)

san+a- “say-” (V.25)

bos+a- “boşal-, duygulan-” (II.513)

tün+e- “gecele-” (V.270)

at+a- “adlandır-” (II.642)

möldir+e- “parla-” (VI.443)

ört+e- “yak-” (VIII.389)

+ay-, +ey-, +y-

İsimden fiil yapım eki olan “+ay-, +ey-, +y-” eki geçişsiz fiiller yapar (Argunşah, 1997: 39).

qara+y- “karar-” (I.114)

az+ay- “azal-” (II.8)

qart+ay- “ihtiyarla-” (II.8)

köp+ey- “çoğal-” (VI.460)

+ar-, +er-, +r-

İsimden fiil yapım eki olan “+ar-, +er-, +r-” özellikle sıfatlara gelerek fiil türetme görevindedir (Öztürk, 1997: 23).

şaqı+r- “çağır-” (I.230)

bulta+r- “sap-, yön değiştir-” (IV.359)

aq+ar- “ağar-” (II.194)

qız+ar- “kızır-” (IV.365)

özge+r- “değiş-” (II.335)

eski+r- “eski-” (VII.54)

+ğar-, +ger-, +qar-, +ker-

İsimden fiil yapım eki olan “+ğar-, +ger-, +qar-, +ker-” eki isimlere gelerek geçişli eylemler türetir (Tekin, 2003: 86).

añ+ğar- “fark et-, diikat et-” (IV.410)

ül+ger- “yetiş-” (V.359)

es+ker- “hatırla-” (VI.398)

+ı-, +i-

İsimden fiil yapım eki ola “+ı-, +i-” eki genellikle vasıf ve yansıma isimlerinden geçişli ve geçişsiz fiiller yapar (Ergönenç Akbaba, 2009: 76).

juwas+ı- “din-, sakinleş-” (I.9)

renj+i- “küs-, incin-” (II.715)

+ıq-, +ik-

İsimden fiil yapım eki olan “+ıq-, +ik-” eki bir hareket sonucundaki durumu bildiren fiiller yapar (İlker, 1997: 60).

jol+ıq- “karşılaş-” (I.71)

il+ik- “takıl-” (VIII.379)

orın+ıq “yerleş-” (IV.281)

keş+ik- “gecik-” (VIII.405)

+sıra-, +sire-

İsimden fiil yapım eki olan “+sıra-, +sire-” eki Eski Türkçe döneminden gelen nadir görülen bir ektir (Hacıeminoğlu, 1996: 161).

talmaw+sıra- “güçsüzleş-” (I.41)

oy+sıra- “geri çekil-” (IV.100)

äl+sire- “halsizleş-” (VIII.8)

+qır-, +gir-, +ğır-, +kir-

İsimden fiil yapım eki olan “+qır-, +gir-, +ğır-, +kir-” tabiat taklidi kelimelerden fiiller türetir (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 70).

ök+ir- “böğür-, bağır-” (I.168)

şıñ+ğır- “bağır-” (V.354)

tüş+kir- “hapşır-” (VIII.55)

+ıra-, +ire-

İsimden fiil yapım eki olan “+ıra-, +ire-” ses taklidi olan isimler yapar (Tamir, 2012: 447).

jarq+ıra- “parla-” (I.360)

jılt+ıra- “parla-” (IV.115)

as+ıra- “besle-, büyüt-” (II.262)

qalt+ıra- “titremek” (V.415)

burq+ıra- “saçıl-” (III.587)

şırq+ıra- “ağla-” (VI.479)

jad+ıra- “şenlen-” (VIII.352)

+al-, +el-, +l-

İsimden fiil yapım eki olan “+al-, +el-, +l-” eki pek yaygın olmayan, sıfatlardan olma fiiller yapar (Özkan, 1996: 108).

qosı+l- “eklen-, katıl-” (I.107)

jön+el- “yönel-” (I.318)

tar+ı+l- “daral-” (I.209)

jıq+al- “kaybol-” (IV.160)

tüz+el- “düzel-” (VIII.337)

+sa-, +se-

İsimden fiil yapım eki olan “+sa-, +se-” eki istemek ya da ihtiyaç durumu bildiren fiiller yapar (Gülsevin, 1997: 121).

añ+sa- “özle-” (I.59)

kör+se- “görmek iste-” (I.205)

+sin-, +sin-

İsimden fiil yapım eki olan “+sin-, +sin-” ekinin; isimden fiil yapım eki olan +sı, +si ile fiilden fiil yapım eki olan -n- ekinin birleşmesiyle oluştuğu düşünülmektedir. Çok yaygın kullanılan bir ek değildir (Karamanlıoğlu, 1994: 47).

süy+sin- “imren-, hayran ol-” (II.575)

men+sin- “beğen-, sev-” (III.467)

+sı-, +si-

İsimden fiil yapım eki olan “+sı-, +si-” eki ‘gibi görünmek, saymak’ anlamını taşıyan fiiller türetir (Ergönenç Akbaba, 2009: 81).

lıq+sı- “engeli aşama-” (I.351)

ögey+si- “yadırğa-” (II.538)

+şı-, +şi-

İsimden fiil yapım eki olan “+şı-, +şi-” çok yaygın olmayan, isimleri ve tabiat taklidi kelimeleri türemiş fiil yapan bir ektir (Doğan ve Koç, 2013: 229).

şor+şı- “sıçra-, zıpla-” (VIII.173)

+ırqa-, +irke-

İsimden fiil yapım eki olan “+ırqa-, +irke-” eki eskiden itibaren çok seyrek kullanılan bir yapım ekidir (Kaya, Öztürk, Yılgor, Altun ve Selimhocaoglu, 1998: 162).

şöl+irke- “biraz susa-” (II.432)

+bı-, +bi-, +pı-, +pi-

İsimden fiil yapım eki olan “+bı-, +bi-, +pı-, +pi-” eki dar kullanımlı bir türetme ekidir (Doğan ve Koç, 2013: 229).

jel+pi- “es-” (IV.337)

+lda-, +lde-

İsimden fiil yapım eki olan “+lda-, +lde-”, +l ve +LA ekinin birleşimiyle oluşan seyrek bir ektir (Doğan ve Koç, 2013: 228).

jıltı+lda- “pırıl-da-, ışılda-” (I.300)

jalpı+lda- “fazla ilgi göster-” (II.288)

jarqı+lda- “ışılda-” (V.39)

2.1.4. Fiilden İsim Yapım Ekleri

-w, -uw, -üw

Fiilden isim yapım eki olan “-w, -uw, -üw” eki Kazakça’da yaygın olan eklerden biridir. Hareket isimleri yapar (Ergönenç Akbaba, 2009: 86).

şırqa-w “uzak, ırak” (I.34)

awru-w “ağrı, hastalık” (II.653)

as-uw “dağ geçiti” (I.41)

taya-w “yakın” (IV.13)

al-uw “almak, alma” (I.348)

jayla-w “yayla, otlak” (IV.124)

eskert-üw “ikaz, tembih, uyarı” (II.54)

qara-w “bakma” (IV.196)

jaz-uw “yazı” (II.92)

bite-w “kapalı” (V.87)

boya-w “boya” (II.136)

kör-üw “görme” (V.420)

jaya-w “yaya” (II.483)

terge-w “sorgu, soruşturma (VIII.377)

-ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe

Fiilden isim yapım eki olan “-ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe” eki eşya adları, yer adları, iş ve vasıf adları, yiyecek adları, organ adları, hastalık adları türeten ektir (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 71).

sor-pa “çorba (I.220)

böl-me “oda” (II.42)

tapsır-ma “iş” (II.423)

qaq-pa “kale” (IV.100)

şığar-ma “eser” (IV.226)

suwır-ma “çekmece” (IV.275)

aynal-ma “dönemeç, köşe” (VIII.50)

bas-pa “yayın, baskı” (VIII.74)

-(l)m

Fiilden isim yapma eki olan “-(l)m” eki fiilin gösterdiği hareketle isimler yapar (Özkan, 1996: 114).

sez-im “duygu, his” (I.89)

ür-im butaq “soy,sülale” (I.379)

je-m “yem” (I.264)

öl-im “ölüm” (II.480)

jar-ım “yarım” (II.87)

basıl-ım “yayın, neşriyat” (II.101)

bil-im “bilim” (II.382)

kiy-im “giyim” (III.30)

tiz-im “dizim, liste” (III.400)

tın-ım+sız “huzursuz” (IV.276)

aynal-ım “dolaşma süresi” (V.286)

ös-im “ürün, verim, faiz” (VI.164)

ş eş-im “karar, sonuç” (VIII.394)

-(l)s

Fiilden isim yapım eki olan “-(l)s” eki Türkiye Türkçesindeki -ış, -iş ekinin karşılığıdır. İmlada yuvarlak şekli yok ancak telaffuzda vardır (Kajıbek, 1991: 1049).

bekin-is “kale” (I.110)

jür-is “yürüyüş” (I.127)

bat-ıs “batı” (I.140)

tanı-s “tanıdık, bilindik” (I.336)

asıq-ıs “aceleyle” (II.54)

aq-ıs “akış” (II.60)

demal-ıs “dinlenme, tatil” (II.83)

qunıl-ıs “yapı, inşaat” (II.357)

şıq-ıs “doğu” (II.453)

küyzel-is “yorgun, bitkin” (II.6352)

jiynal-ıs “toplantı” (III.423)

otır-ıs “oturuş, oturma” (IV.14)

tap-ıs “kar, kazanç” (VIII.195)

qozğal-ıs “ayaklanma” (VIII.365)

-ğl, -gi, -ql, -ki

Fiilden isim yapım eki olan “-ğl, -gi, -ql, -ki” eki kişinin yaptığı harekete göre alet isimleri, soyut ve somut isimler yapar (Kaya, Öztürk, Yılğör, Altun ve Selimhocaoglu, 1998: 165).

uyı-qı “uyku” (I.96)

kül-ki “gülüş, alay” (III.210)

-(i)k, -(ı)q

Fiilden isim yapım eki olan “-ik, -ıq” eki çok işlek olan, yaptığı isimler umumiyetle fiilin gösterdiği harekete uğrayan, bazen o hareketten doğan; hareketi yapan çeşitli nesneleri karşılayan bir ektir (Ergin, 1999: 188).

küre-k “kürek” (I.337)

aş-ıq “açık” (IV.296)

sura-q “soru” (I.280)

jarı-q “parlak” (V.3)

tile-k “dilek” (I.398)

uza-q “uzak, uzun süren” (V.310)

tüsin-ik “görüş, fikir” (II.377)

buyr-ıq “buyruk, emir” (VIII.382)

-aq, -ek

Fiilden isim yapım eki olan “-aq, -ek” eki araç-gereç isimleri yapar; bir alışkanlığı, duyguyu, işi çokça yapma gösteren sıfatlar türetir; bir işin yapıldığı yeri gösteren isimler yapar (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2012: 45).

tam-aq “damak” (I.59)

ös-ek “yalan, bahane” (IV.366)

tay-aq “değenek, sopa” (I.427)

qorq-ak “korkak” (V.209)

qon-aq “konuk, misafir” (II.95)

or-aq “orak” (V.306)

böl-ek “bölüm, parça” (II.261)

tös-ek “döşek, yatak” (VI.87)

tur-aq “durak” (VIII.144)

-ğış, -giş, -qış, -kiş

Fiilden isim yapım eki olan “-ğış, -giş, -qış, -kiş” eylemlerden ad ve sıfatlar türetir, büyüme manası da katar (Ergin, 1999: 190).

jırt-qış “yırtıcı” (I.21)

ayt-qış “hitabeti güçlü” (III.26)

kör-giş “sezili, hassas” (III.21)

bil-giş “bilgili, bilgin” (III.29)

il-giş “askı” (III.268)

eskert-kiş “anıt” (VII.163)

bas-qış “basamak” (IV.393)

muzdat-qış “buzdolabı” (VIII.25)

-(l)s

Fiilden isim yapım eki olan “-ş” eki dönüşlü fiil köklerinden soyut ve somut kalıcı kavramlar türetir (Korkmaz, 2003: 106).

juban-ış “avuntu, teselli” (I.288)

quwan-ış “sevinç” (V.299)

sağın-ış “özlem, hasret” (III.60)

tın-ış “sakin, huzurlu” (VII.367)

ötin-ış “istek, rica” (IV.232)

ökin-ış “pişmanlık” (VIII.389)

qızğan-ış “kıskançlık” (VIII.438)

-dı, -di

Fiilden isim yapım eki olan “-dı, -di” fiilin gösterdiği hareketin sonucu olan isimler türetir (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun: 73).

qorıt-ı-n-dı “sonuç, netice” (I.87)

jalbarın-dı “yalvarma, muhtaç” (I.157)

-(l)n

Fiilden isim yapım eki olan “-n” eki fiilin ardından oluşan durum veya ürünü tanımlayan soyut ya da somut isimler yapar (Hacıeminoğlu, 1996: 26).

kel-i+n “gelin” (I.212)

tüt-in “duman” (VI.237)

maқта-n “övünç, gurur” (IV.444)

jıy-ı-n “toplantı” (VIII.223)

-maq, -mek, -baq, -bek, -paq, -pek

Fiilden isim yapım eki olan “-maq, -mek, -baq, -bek, -paq, -pek” eki alet, eşya, hayvan, yiyecek, yer, organ ve soyut adlar türetir (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 74).

bat-paq “bataklık” (V.223)

qay-maq “elit tabaka” (VIII.77)

jum-baq “sır” (VIII.149)

-mıs, -mis, -mış, -miş

Fiilden isim yapım eki olan “-mıs, -mis, -mış, -miş” eki yalnızca dar ünlülü şekilleri ile kullanılan bir yapım ekidir (Bayraktar, 2004: 58).

tur-mıs “hayat, yaşantı” (VII.5)

oqı-mıs “okumuş” (VII.50)

qıl-mıs “suç, ahlaksızlık” (VII.30)

je-mis “yemiş” (VIII.491)

-ğın, -gin, -qın, -kin

Fiilden isim yapım eki olan “-ğın, -gin, -qın, -kin” fail isimleri türetir (Argunşah ve Sağol Yüksekşekaya, 2015: 328).

quw-ğın “sürgün” (I.183)

qır-ğın “kıyım, katliam” (VII.21)

-ğaq, -gek, -qaq, -kek

Fiilden isim yapım eki olan “-ğaq, -gek, -qaq, -kek” eki Eski Türkçe’den gelir, pekiştirme ve yineleme sıfatları yapar (Argunşah, 1997: 19).

as-qaq “gururlu, mağrur” (VIII.265)

-malı, -meli, -balı, -beli, -palı, -peli

Fiilden isim yapım eki olan “-malı, -meli, -balı, -beli, -palı, -peli” nesnenin şeklini, biçimini belirten yeni sözcükler yapar (Doğan ve Koç, 2013: 197).

köş-peli “göçebe, göçmen” (I.410)

öl-meli “çok yaşlı” (II.657)

öt-peli “geçici” (VIII.402)

-man, -men

Fiilden isim yapım eki olan “-man, -men” eki kişi kavramı veren ad soylu kelimeler türetir (Bozkurt, 2004: 160).

say-man “alet, araç” (I.161)

oqır-man “okuyucu” (VIII.404)

-ñqı, -ñki

Fiilden isim yapım eki olan “-ñqı, -ñki” sıfat türetir (Doğan ve Koç, 2013: 197).

köter-iñki “yüksekçe” (III.307)

-ğır, -gir, -qır, -kir

Fiilden isim yapım eki olan “-ğır, -gir, -qır, -kir” işe yatkınlık ve çok yapımı ifade eden sıfatlar türetir (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 76).

öt-kir “keskin” (V.328)

-ağan, -egen

Fiilden isim yapım eki olan “-ağan, -egen” eki fiilin belirttiği işi sürekli yapan, alışkanlık edinen nesneleri bildirir (Kaya, Öztürk, Yılğör, Altun ve Selimhocaoglu, 1998: 162).

bez-egen “yerinde duramayan” (II.111)

-ası, -esi

Fiilden isim yapım eki olan “-ası, -esi” eki soyut anlamlı isimler türetir (Isqaqov, 1974: 164).

kel-esi “gelecek” (II.226)

-wıq, -wik

Fiilden isim yapım eki olan “-wıq, -wik” eki özellikle taklit seslerden oluşan ve ünlü ile biten fiillerden sıfatlar oluşturur. Ünlü uyumuna uyar (Argunşah, 1997: 34).

suwı-q “soğuk” (II.248)

juwı-q “yaklaşık” (II.302)

sıqırıl-wık “gıcırdayan” (VI.478)

-e, -a

Fiilden isim yapım eki olan “-e, -a” somut olan ve yapılan işin sonucunu bildiren adlar türetir (Biray, Ayan ve Kumangaliyeva Ercilasun, 2015: 76).

aynal-a “çevre” (I.31)

keş-e “gece” (IV.17)

jar-a “yara” (II.339)

qal-a “şehir” (VII.128)

2.1.5. Fiilden Fiil Yapan Ekler

-ma-, -me-, -ba-, -be-, -pa-, -pe-

Fiilden fiil yapım eki olan “-ma-, -me-, -ba-, -be-, -pa-, -pe-” eki fiil kök ve gövdelerine gelerek olumsuz fiiller yapar (Hacıeminoğlu, 1996: 137).

jet-pe- “yetme-” (II.11)	şıdat-pa- “can yakma-” (IV.19)
kezdes-pe- “karşılaşma-” (II.88)	jat-pa- “yatma-” (V.130)
öt-pe- “geçme-” (II.444)	bol-ma- “olma-” (V.189)
otur-ma- “oturma-” (II.464)	bil-me- “bilme-” (VI.325)
şıq-pa- “çıkma-” (II.702)	kel-me- “gelme-” (VII. 43)
oyla-ma- “düşünme-” (III.545)	ber-me- “verme-” (VIII.83)

-s-

Fiilden fiil yapım eki olan “-s-” eki işteşlik ve oluş bildirme ekidir (İlker, 1997: 73).

amanda-s- “hal hatır sor-” (II.600)	söyle-s- “konuş-” (IV.436)
qara-s- “bakış-” (II.672)	tuta-s- “eklen-” (V.6)
kör-i-s- “görüş-” (IV.379)	urı-s- “kavga et-” (VI.379)
ãngimele-s- “sohbet et-” (IV.412)	tanı-s- “tanış-” (VIII.67)

-t-

Fiilden fiil yapım eki olan “-t-” fiilin kök ve gövdesine getirilerek ettirgenlik anlamı taşıyan fiiller yapmaktadır. Geçişsiz fiilleri geçişli yapar, geçişli fiillerin de düzeyini arttırarak eylemi başkasına yaptırma anlamı yüklemektedir (Öztürk, 1997: 23).

jara-t- “yarat-” (I.367)	azay-t- “azalt-” (IV.373)
oyna-t- “oynat-” (II.455)	tara-t- “dağıt-” (V.459)
köbey-t- “çoğalt-” (III.311)	jır-t- “yırt-” (VI.379)
qayna-t- “kaynat-” (IV.300)	üyre-t “öğret-” (VIII.299)

-dır-, -dir-, -tır-, -tir-

Fiilden fiil yapım eki olan “-dır-, -dir-, -tır-, -tir-” eki oldurma ve yaptırma ekidir (Gülensoy, Tuncer, 2016: 120). “*Fiilden fiil yapım eki olan “-dır-, -dir-, -tır-, -tir-” ekleri fiilleri ettirgen çatılı yapmaktadır*” (Karamanlıoğlu, 1994: 48).

tol-tır “doldur-” (I.165)	kül-dir- “güldür-” (II.331)
jaz-dır- “yazdır-” (I.412)	qan-dır- “kandır-” (II.398)

sez-dir- “sezdir-” (II.576)	bil-dir- “bildir-, haber ver-” (V.249)
tın-dir- “hallet-, bitir-” (II.627)	küt-tir- “beklet-” (V.339)
uğın-dir- “anlat-, izah et-” (II.687)	jaw-dir- “yağdır-” (VI.166)
al-dir- “aldır-” (IV.38)	kön-dir- “razı et-” (VI.391)
tüsin-dir- “açıkla-, anlat-” (IV.171)	az-dir- “yoldan saptır-” (VII.41)
kel-tir- “getir-” (VIII.31)	

-gız-, -giz-, -qız-, -kiz-

Fiilden fiil yapım eki olan “-gız-, -giz-, -qız-, -kiz-” eki ünsüzlere gelerek yaptırma ve oldurma anlamı taşıyan fiiller türetir (Tamir, 2007: 448).

tiy-giz- “değdir-, dokundur-” (I.90)	min-giz- “bindir-” (III.15)
ele-giz- “kork-, endişeye düş-” (I.98)	otır-ğız- “oturt-” (IV.341)
jet-kiz- “ulaştır-, yetiştir-” (I.437)	kiy-giz- “giydir-” (V.400)
kir-giz- “sok-, içeri al-” (II.24)	jat-qız- “yatır-” (VI.462)
öt-kiz- “geçir-” (II.91)	tur-ğız- “kaldır-” (VIII.297)

-ar-, -er-, -ır-, -ir-

Fiilden fiil yapım eki olan “-ar-, -er-, -ır-, -ir-” eki fiillerden ettirgen fiiller yapar (Kaya, Öztürk, Yılğör, Altun ve Selimhocaoglu, 1998: 169).

şıq-ar- “çıkar-” (I.81)	uşı-ır- “uçur-” (II.627)
ıs-ır- “sıyır-” (II.21)	ös-ir- “büyüt-” (II.698)
bit-ir- “bitir-” (III.716)	pis-ir- “pişir-” (IV.300)
qayt-ar- “döndür-” (IV.172)	şıq-ar- “çıkar-” (VIII.31)

-I-

Fiilden fiil yapım eki olan “-I-” eki Kazak Türkçesinde oldukça işlek olan bir ektir. Fiillerde iş kendiliğinden yapılmış şeklinde bir anlam taşıırken işin kim tarafından yapıldığı belli değildir. ‘Edilgenlik eki’ olarak da bilinmektedir (Doğan ve Koç, 2013: 231).

qur-ı-l- “kurul-” (II.16)

ora-l “dön-” (II.215)

jasa-l- “yapıl-” (II.447)

köm-i-l- “gömül-” (II.598)

ayt-ı-l- “söylenil-” (III.198)

tiz-i-l- “dizil-” (III.573)

jay-ı-l- “yayıl-, seril-” (V.151)

qozğa-l- “kımlılda-” (V.440)

awdar-ı-l- “çevril-” (V.461)

ber-i-l- “veril-” (VII.329)

aş-ı-l- “açıl-” (VIII.254)

tap-ı-l- “bulun-” (VIII.432)

-n-

Fiilden fiil yapım eki olan “-n-” eki dönüşlü ve edilgen çatılı fiiller yapar (Özkan, 1996: 117).

ora-n- “sarıl-” (I.17)

il-i-n- “takıl-” (I.109)

juw-ı-n- “yıkan-” (II.66)

oyla-n- “düşün-” (II.167)

bil-i-n- “bilin-” (II.638)

kiy-i-n- “giyin-” (II.711)

sez-i-n “hisset-” (II.738)

kör-i-n- “görün-” (IV.293)

böl-i-n- “bölün-” (VI.12)

üyle-n- “evlen-” (VIII.295)

-set-

Fiilden fiil yapım eki olan “-set-” eki, fiilden fiil yapan -se- ile ettirgenlik eki olan -t ekinin birleşmesiyle oluşur. Ünsüzle biten tek heceli fiillere gelerek geçişli-ettirgen fiiller türetir (Argunşah, 1997: 55).

kör-set- “göstermek” (III.48)

-ğıla-, -gile-, -qıla-, -kile-

Fiilden fiil yapım eki olan “-ğıla-, -gile-, -qıla-, -kile-” hareketin üst üste, tekrar yapıldığını belirten fiiller yapar (Tamir, 2012: 449).

suq-qıla- “batır-, sapla-” (II.496)

şap-qıla- “koşuştur-” (II.519)

ıs-qıla- “sürt-, ovala-” (II.616)

şert-kile- “sürekli fiske vur-” (III.326)

2.2. İSİMLER

İsim kelimesi dil bilgisinde iki farklı anlamda karşımıza çıkmaktadır. Geniş manada isim fiile göre, fiilin karşısındakidir. Sıfatlar, zarflar ve zamirler de isim niteliğindedir. Dar manada isim ise sıfat, zarf ve zamire göre isim niteliği taşıyan kelimedir (Ergin, 1995: 278).

2.2.1. İsimlerde Çokluk

Çokluk, bazı ekler ya da son çekim edatları ile ifade edilebilir. Kişilerin, işin çokluğu ifade edildiğinde çokluk eki kullanılır (Çev. Akalın, 2003: 62).

Kazak Türkçesinde “*l > d > t*” değişimine bağlı olarak çokluk ekleri oluşturulmuştur (Doğan ve Koç, 2013: 201).

+lar, +ler:

tırna+lar “turnalar” (I.439)

maşına+lar “arabalar” (IV.276)

qasqır+lar “kurtlar” (I.12)

körşi+ler “komşular” (VI.440)

oquwşı+lar “okuyucular” (II.239)

ängime+ler “hikayeler” (VIII.407)

+tar, +ter:

jemis+ter “yemişler” (I.64)

jırtqış+tar “yırtıcılar” (V.164)

üyrek+ter “ördekler” (I.238)

gazet+ter “gazeteler” (V.459)

qart+tar “yaşlılar” (II.286)

xalıq+tar “halklar” (VIII.262)

+dar, +der:

söz+der “sözler” (III.356)

sarbaz+dar “savaşçılar” (VIII.16)

qıran+dar “kartallar” (V.220)

äyel+der “kadınlar” (VIII.215)

adam+dar “insanlar” (V.399)

kün+der “günler” (VIII.318)

2.2.2. İsimlerde İyelik

İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya nesneye ait olduğunu bildiren eklerdir. Getirildikleri ismin dışında bir nesneyi de ifade ederler (Ergin, 2009: 222).

Tablo 2.1. : İsimlerde İyelik

	TEKLİK EKİ	ÇOKLUK EKİ
I. ŞAHIS	+m, +(ı)m, +(i)m	+(ı)mız, +(i)miz
II. ŞAHIS	+ñ, +(ı)ñ, +(i)ñ, +ñız, +(ı)ñız, +ñiz, +(i)ñiz	+(ı)ñız, +(i)ñiz, +larıñ, +leriñ, +darıñ, +deriñ, +tarıñ, +terin, +larıñız, +leriñiz, +darıñız, +deriñiz, +tarıñız, teriniz
III. ŞAHIS	+ı, +i, +sı, +si	+(lar)ı, +(ler)i, +(dar)ı, +(der)i, +(tar)ı, +(ter)i

2.2.2.1. Teklik iyelik ekleri

I. şahıs

jer+i+m “yerim” (I.100)	köke+m “babam” (VI.162)
mıltık+i+m “tüfeğim” (I.111)	iş+i+m “içim” (VI.184)
arman+i+m “hediyem” (I.436)	köñil+i+m “gönlüm” (VI.387)
jan+i+m “canım” (II.143)	köz+i+m “gözüm” (VII.218)
talant+i+m “yeteneğim,” (IV.92)	körşiler+i+m “komşularım” (VIII.483)

II. şahıs

maqsat+i+ñ “maksadın” (I.277)	telefon+i+ñ “telefonun” (IV.126)
qol+i+ñ “elin” (II.162)	kitab+i+ñ “kitabın” (IV.163)
jüz+i+ñ “yüzün” (II.378)	köke+ñ “baban” (VI.434)
äke+ñ “baban” (II.657)	bay+i+ñ “kocan” (VI.441)
tärbiye+ñ “terbiyen” (III.123)	ömir+i+ñ “ömrün” (VIII.146)

II. şahıs (Nezaket)

qayrat+i+ñız “gücünüz” (II.83)	densawlık+i+ñız “sağlığınız” (II.499)
şaş+i+ñız “saçınız” (II.84)	xal+i+ñız “haliniz” (IV.310)
ini+ñız “kardeşiniz” (II.285)	qul+i+ñız “kulunuz” (V.298)

kitab+ı+ñız “kitabınız” (VIII.184)

öleñ+i+niz “şiiiriniz” (VIII.458)

III. şahıs

qulaq+ı “kulağı” (II.81)

ökpe+si “akciğeri” (II.649)

tanıs+ı “tanıdığı” (II.117)

körşi+si “komşusu” (IV.327)

ana+sı “annesi” (II.236)

ayaq+tar+ı “ayakları” (IV.397)

sawda+sı “alış verişi” (II.588)

äke+si “babası” (VII.43)

bas+ı “başı” (II.627)

jüye+si “siniri” (VIII.15)

2.2.2.2. Çokluk iyelik ekleri

I. şahıs

düniye+miz “dünyamız” (II.161)

jumıs+ı+mız “işimiz” (III.508)

mansap+ı+mız “kariyerimiz” (II.183)

kelin+i+miz “gelinimiz” (IV.132)

üy+i+miz “evimiz” (II.261)

aqşa+mız “paramız” (VI.170)

aqıl+ı+mız “aklımız” (II.555)

ul+ı+mız “oğlumuz” (VIII.116)

II. şahıs

quwanış+tarıñ “sevinciniz” (II.408)

dollar+ı+ñız “dolarınız” (VI.148)

kelin+i+ñız “gelininiz” (II.623)

bala+ñız “çocuğunuz” (VIII.175)

III. şahıs

qaruw+lar+ı “silahları” (V.43)

qulaq+tar+ı “kulakları” (VIII.79)

telefon+dar+ı “telefonları” (VIII.79)

bala-şağa+lar+ı “çocukları” (VIII.80)

2.2.3. Aitlik Eki

Kazak Türkçesinde “+ğı, +gi, +qı, +ki” ekleri yapım eki olması özelliği dışında aitlik ekidir. Bu ekler aynı zamanda hal ekleri üzerine gelebildiği, iyelik eki aldığı ve aitlik gibi bir çeşit iyelik görevine sahip olduğu için çekim eki sınıfına da dahil edilir (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 80-81).

arqasındağı “arkasındaki” (I.40)

ayağındağı “ayağındaki” (I.166)

mañaydağı “civardaki” (I.263)

qasındağı “yanındaki” (II.20)

qolındağı “elindeki” (II.157)

aldındağı “önündeki” (II.447)

tübindeğı “dibindeki” (II.454)

kanaldağı “kanaldaki” (III.84)

jerdeğı “yerdeki” (IV.122)

jüzindeğı “yüzündeki” (IV.361)

arasındağı “arasındaki” (V.241)

bökterindeğı “dağ eteğindeki” (V.413)

awladağı “avludaki” (VI.226)

üstindeğı “üstündeki” (VI.259)

üydeğı “evdeki” (VII.111)

qaladağı “şehirdeki” (VII.128)

omırawındağı “göğsündeki” (VII.170)

işindeğı “içindeki” (VIII.354)

2.2.4. İsmın Halleri

Hal ekleri, değişik anlamlar bakımından cümle içerisinde bulunan isimleri düzenleyen eklerdir (Eker, 2002: 279).

Tablo 2.2. : İsmın Halleri

	:HAL EKLERİ
YALIN HAL (NOMİNATİF)	-----
İLGİ HALİ (GENETİF)	+nıñ, +niñ, +dıñ, +diñ, +tıñ, +tiñ
YÜKLEME HALİ (AKUZATİF)	+nı, +ni, +dı, +di, +tı, +ti, +n
YÖNELME HALİ (DATİF)	+ğa, +ge, +qa, +ke, +a, +e
BULUNMA HALİ (LOKATİF)	+da, +de, +ta, +te
AYRILMA HALİ (ABLATİF)	+dan, +den, +tan, +ten, +nan, +nen
VASITA HALİ (İNSTRUMENTAL)	+men, +ben, +pen, +menen, +benen, +penen
EŞİTLİK HALİ (EKUVATİF)	+day, +dey, +tay, +tey, +şa, +şe

2.2.4.1. Yalın hal (Nominatif)

İsmın çekim eklerinden hiçbirini almamış halidir. Bu durumdaki isimler cümle içerisinde özne, belirtisiz nesne, sözde özne gibi görevlerde bulunurlar (Demir, 2006: 272).

balıq “balık” (I.71)	kir “çamaşır” (IV.297)
dem “nefes, soluk” (I.358)	tabiyğat “tabiat, doğa” (V.107)
waqıt “vakit, zaman” (II.426)	qağaz “kağıt” (VI.82)
äyel “kadın” (III.312)	ömir “ömür, hayat” (VII.418)
jigit “genç, adam” (IV.259)	bala “çocuk” (VIII.265)

2.2.4.2. İlgi hali (Genetif)

İki isim arasında bağ kuran ve ilk ismi ilgi haline sokan eklerdir. Tonlu ünsüzler ve ünlüler ile biten isimlerde “+niñ, +niñ, +dıñ, +dıñ”; tonsuz ünsüzlerle biten isimlerden sonra ise “+tıñ, +tıñ” eki Kazak Türkçesinde ilgi hali ekleridir (Gülensoy, 2016: 126).

Ekli şekilleriyle belirtili, eksiz şekilleriyle belirtisiz isim tamlaması kurarlar (Sev, 2007: 119).

- torsıq+tıñ işi “mataranın içi” (I.51)
- qart+tıñ iyegi “yaşlı adamın çenesi” (I.208)
- arqar+dıñ eti “dağ koyununun eti” (I.230)
- balkon+nıñ perdesi “balkonun perdesi” (II. 21)
- üy+diñ terezesi “evin penceresi” (II.35)
- jılan+nıñ quyırğı “yılanın kuyruğu” (V.102)
- qırandar+dıñ ömiri “kartalların ömrü” (V.186)
- terek+tiñ butağı “kavak ağacının dalı” (V.359)
- balalar+dıñ köñili “çocukların gönlü” (VI.425)
- añdar+dıñ türmesi “hayvanların hapisanesi” (VII.211)

2.2.4.3. Yükleme hali (Akuzatif)

Kazak Türkçesinde yükleme hali eki “+m, +ni, +dı, +di, +tı, +ti”dir. m, n, ñ ünsüzleriyle biten kelimelerden sonra +nı, +ni, tonlu ünsüzlerle biten kelimelerden sonra +dı, +di, tonsuz ünlülerle biten kelimelerden sonra ise +tı, +ti ekleridir (Buran ve Alkaya, 2001: 202).

jartas+tar+dı “kayaları” (I.8)

qurt+tı “kurdu” (I.51)

nan+dı “ekmeği” (I.57)

mola+lar+dı “mezarları” (I.154)

jer+dı “yeri” (I.205)

qırqa+nı “tepeyi” (I.335)

tumar+dı “muskayı” (I.388)

ovçarka+nı “kurt köpeğini” (I.440)

jiynalıstı “toplantıyı” (III.394)

jazuwşı+nı “yazarı” (IV.14)

papka+nı “dosyayı” (IV.192)

kitap+tar+dı “kitapları” (IV.204)

adam+dar+dı “kişileri” (V.44)

quzğın+dı “kuzgunu” (V.420)

xalıq+tı “halkı” (VII.41)

sayasat+tı “siyaseti” (VII.48)

2.2.4.4. Yönelme hali (Datif)

İsim ve fiil arasında bağ kuran ve oluşun yönünü bildiren eklerdir. Tonlu-tonsuz uyumuna bağlı olarak -istisnaları olmakla birlikte- tonlu ünsüzlerle biten isimlerden sonra gelen “+ğa, +ge”; tonsuz ünsüzlerle biten isimlerden sonra gelen “+qa, +ke” eki Kazak Türkçesinde yönelme hali ekleridir (Karamanlıoğlu, 1994: 68-69).

ölke+ge “bölgeye” (I.5)

yurt+qa “yurda” (I.12)

ıldiy+ğa “bayıra” (I.36)

bet+ke “tarafa” (I.81)

awıl+ğa “köye” (I.82)

mektep+ke “okula” (I.229)

qazan+ğa “kazana” (I.230)

alıs+ka “uzağa” (I.247)

Aynabulaq+qa “Aynabulak’a” (I.346)

tereze+ge “pencereye” (II.4)

orındıq+qa “sandalyeye” (II.20)

üy+ge “eve” (II.24)

adamdar+ğa “insanlara” (II.30)

pensiya+ğa “emekliye” (II.81)

demalıstı+qa “tatile” (II.83)

kelin+ge “geline” (II.252)

tağdır+ğa “kadere” (II.503)

bölme+ge “odaya” (IV.340)

Jarkın+ğa “Jarkın’a” (IV.402)

aspan+ğa “gökyüzüne” (V.424)

ormanşı+ğa “ormancıya” (V.465)

äyel+ge “kadına” (VI.270)

päter+ge “daireye” (VI.477)

korpus+qa “binaya” (VIII.357)

türme+ge “hapishaneye” (VIII.372)

tösek+ke “yatağa” (VIII.489)

2.2.4.5. Bulunma hali (Lokatif)

İsmi fiile olan bağıni belirten ek, fiilin olduğı veya yapıldığı yeri gösterir. Tonlu ünsüzlerden sonra “+da, +de”; tonsuz ünsüzlerden sonra ise “+ta, +te” eki Kazak Türkçesinde bulunma hali ekleridir (Gülensoy, 2016: 127).

kök+te “gökte” (I.16)	kökjiyek+te “ufukta” (III.129)
öñir+de “civarda” (I.63)	dala+da “bozkırda” (IV.3)
boran+da “tipide” (I.159)	qala+da “şehirde” (IV.67)
düniye+de “dünyada” (I.372)	balabaqşa+da “kreşte” (IV.108)
uyqı+da “uykuda” (I.402)	waqıt+ta “vakitte” (V.17)
salqın+da “soğukta” (I.431)	aspan+da “gökyüzünde” (V.226)
awıl+da “köyde” (II.11)	mektep+ter+de “okullarda” (VI.13)
awruxana+da “hastahanede” (II.339)	üy+de “evde” (VI.424)
zal+da “salonda” (II.684)	qabat+ta “katta” (VIII.26)
awa+da “havada” (III.723)	bölme+de “odada” (VIII.418)

2.2.4.6. Ayrılma hali (Ablatif)

İsmi kendinden uzaklaşma ifadesi taşıyan fillerle olan durumunu belirten halidir (Gülensoy, 2000: 387). Eki Türkiye Türkçesi ile aynıdır. Tonlu ünsüzle biten kelimelerden sonra “+dan, +den”; tonsuz ünsüzlerle biten kelimelerden sonra ise +tan, +ten’dir (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2015: 334).

say-sala+dan “dere yatağından” (I.9)	qızmet+ten “hizmetten” (II.258)
alıs+tan “uzaktan” (I.18)	mektep+ten “okuldan” (II.612)
asuw+dan “geçitten” (I.41)	esik+ten “kapıdan” (III.176)
bölme+den “odadan” (II.42)	üy+den “evden” (III.237)
töbe+den “tepeden” (I.44)	jer+den “yerden” (IV.36)
awıl+dan “köyden” (I.404)	tünder+den “gecelerden” (IV.65)
qız+dar+dan “kızlardan” (II.211)	ölekse+den “leştten” (V.181)

2.2.4.7. Vasıta hali (İnstrumental)

Ünlü veya tonlu ünsüzlerle (z sesi dışında) biten isimlerden sonra “+men, +menen”; /z/ sesi ile biten isimlerden sonra “+ben, +benen”; tonsuz seslerle biten isimlerden sonra ise “+pen, +penen” ekleri Kazak Türkçesinde vasıta hali ekleridir. Bu eklerin kalın sıradaki kelimelerle kullanılması üzere kalın sesli şekilleri bulunmamakta ve bu durum vasıta hali kullanıldığında kalınlık-incelik uyumunu bozmaktadır (Doğan ve Koç, 2013: 231).

köz+i+men “gözüyle” (I.31)	maşına+men “arabayla” (IV.392)
uş+ı+men “ucuyla” (I.149)	dost+tar+ı+men “dostlarıyla” (IV.421)
nemere+si+men “torunuyla” (I.221)	bürkit+pen “kartalla” (V.284)
awız+ı+menen “ağızıyla” (I.264)	äyel+i+men “karısıyla” (V.439)
qız+ben “kızla” (II.721)	oq+pen “okla” (VI.52)
şal+men “ihtiyarla” (III.151)	siz+ben “sizle” (VIII.139)

2.2.4.8. Eşitlik hali (Ekvatif)

Ünlü seslerle biten kök, taban ve bazı zamirlerden sonra; sonu tonsuz ünsüzlerle biten isimlerden sonra gelen “+ÇA” eki Kazak Türkçesinde eşitlik hali ekidir. Bu ek kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaktadır. Ancak -dUk, -gın sıfat-fiil eklerinden sonra gelen eşitlik hali eki eklendikleri fiil köküne göre bazen uyumu bozabilmektedir (Sev, 2007: 505-541).

adam+şa “insan gibi” (V.193)

2.2.5. İsimlerde Soru

Kazak Türkçesinde soru eki ünlülerden ve l, r, v, y seslerinden sonra “-ma, -me”; m, n, ñ’den sonra “-ba, -be”; k, p, t, s, ş seslerinden sonra ise “-pa, -pe” dir (Kajıbek, 1991: 1052).

joq **pa?** “yok mu?” (II.242)

juma emes **pe?** “cuma değil mi?” (II.273)

jaqsı **ma?** “iyi mi?” (II.499)

Jastıq şağında **ma**? Älde qartayğan keziñde **me**? “Gençlik çağında mı? Yoksa yaşlılık zamanında mı?” (II.733, II.734)

ötirik **pe**? “yalan mı?” (III.116)

parıqsızdıq **pa**? “düşüncesizlik mi?” (IV.182)

bar **ma**? “var mı?” (V.206)

jawız **ba**? “zalim mi?” (V.404)

Äkesi, qızı, jiyeni **me**? Älde, atası, kelin, nemesi **me**? “Baba, kız ve yeğen mi? Yoksa baba, gelin ve torun mu?” (VIII.91, VIII.92)

2.3. SIFATLAR

Sıfatlar isim gibi kullanılabilen, ismin tamlayanı olarak görev yapan vasıf isimleridir. Niteleme ve belirtme sıfatları olarak ikiye ayrılmaktadırlar (Ergin, 1995: 292).

2.3.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları isimden önce gelince beliren; varlıkların renk, şekil tat, boy, ağırlık, yapı gibi özelliklerini belirten kelimelerdir (Kara, 2009: 205).

ülken tas “büyük taş” (I.122)

qara dombıra “siyah dombıra” (I.228)

taraq quyırq sarı tışqan “çalı kuyruklu sarı sıçan” (I.309)

suwıq su “soğuk su” (I.371)

jumşaq başmaq “yumuşak terlik” (II.20)

kişkentay nemereler “küçük torunlar” (II.286)

jas şınar “genç çınar” (II.435)

tar tütik “dar boru” (II.448)

kök köz “mavi göz” (II.461)

keñ bölmeler “geniş odalar” (II.637)

ıstıq sorpa “sıcak orba” (III.296)

bilimdi jigit “bilgili genç” (II.582)

körkem şığarma “görkemli eser” (IV.54)

sulu kız “güzel kız” (IV.291)

altın tis “altın diş” (IV.329)

qızıl maşına “kırmızı araba” (V.382)

sarı köbelekter “sarı kelebekler” (VIII.58)

kişi zal “küçük salon” (VIII.68)

aq qağaz “beyaz kağıt” (VIII.397)

2.3.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları isimlerin sayı, soru, belirsizlik gibi yönlerini tamamlayan kelimelerdir (Demir, 2006: 294)

2.3.2.1. İşaret sıfatları

Nesneleri işaret ederek, işaret yoluyla gösteren sıfatlardır (Ediskun, 2005:133).

mına jol “bu yol” (I.155)

ana taw “şu dağ” (I.256)

bul tirşilik “bu hayat” (II.16)

bul jurt “bu yurt” (II.112)

osı öleñder “o şiirler” (II.150)

mına şaldar “bu yaşlılar” (II.478)

bul üy “bu ev” (II.638)

osı ölke “o bölge” (V.140)

sol üyrekter “bu ördekler” (V.227)

osı nayzalar “o pençeler” (V.309)

sol iskerler “bu iş adamları” (VIII.79)

mına kisi “bu kişi” (VIII.425)

2.3.2.2. Sayı sıfatları

İsimleri sayı bakımından belirten sıfatlardır. Kendi içlerinde asal sayı, sıra sayı, kesir sayı, üleştirme sayı, topluluk sayı ve belirsizlik sıfatları olarak farklı gruplara ayrılırlar (Güneş, 1999: 120).

Asıl sayı sıfatları

İsimlerin kesin sayılarını bildirmek için kullanılan sıfatlardır (Atabay, Özel ve Kutluk, 2003: 72).

segiz qabattı ülken üy “sekiz katlı büyük ev” (II.29)

tört bölmeli üy “dört odalı ev” (II.277)

on altı adam “on altı kişi” (III.544)

üş küyew “üş koca” (VIII.233)

otız bes million qoy “otuz beş milyon koyun” (VII.249)

on jıl “on yıl” (VIII.388)

Sıra sayı sıfatları

İsimlerin kaçınıcı sırada olduğunu bildiren sıfatlardır (Ergönenç Akbaba, 2009: 103).

törtinşi kün “dördüncü gün” (I.23)

besinşi qabat “beşinci kat” (II.29)

birinşi tom “birinci cilt” (II.121)

qırık besinşi razmerli “kırk beş numaralı” (III.190)

ekinşi at “ikinci ad” (III.218)

üşinşi qabat “üşüncü kat” (IV.294)

altınşi sınıf “altıncı sınıf” (VI.59)

toqsanınşi jıldar “doksanlı yıllar” (VI.118)

Kesir sayı sıfatları

Tam sayıların belirli bir parçasını kesirli sayılar ile ifade eden sayı sıfatlarına kesir sayı sıfatları denir. Kesrin paydası “kimde” haline koyularak kesrin payından önce getirilir (Banguoğlu, 2011: 355).

jarım ırıs “yarım servet, yarım rızk” (II.87)

üştiñ biri “üçte biri” (V.74)

Topluluk sayı sıfatları

Asıl sayı sıfatlarına gelerek belirttikleri nesneler arasında yakınlık ve birlik olduğunu belirten sayı sıfatlarıdır (Korkmaz, 2003: 216).

mıñdağan oquwşı “binlerce okuyucu” (IV.33)

üşew-törtew tazqara “üç dört tane koca akbaba” (V.244)

eki- üşew qumay “iki üç tane akbaşı akbaba” (V.244)

ondağan gektar orman “onlarca hektar orman” (VIII.44)

jüzdegen obraz “yüzlerce karakter” (VIII.331)

2.3.2.3. Belirsizlik sıfatları

Nesneleri tam olarak olmasa da, aşağı yukarı belirten sıfatlara belirsizlik (belgisiz) sıfatlar denir (Gencan, 2007: 216).

är jer “her yer” (I.147)

barlıq aqındar “bütün şairler” (II.130)

köp adam “çok adam” (II.411)

basqa äñgime “başka sohbet” (II.479)

keybir äyelder “bazı kadınlar” (III.21)

äldebir äñşi “herhangi bir şarkıcı” (III.574)

basqa käsip “başka meslek” (IV.59)

basqa jer “başka yer” (IV.258)

äldeneşe ay “birkaç ay” (V.47)

äldibir jem “herhangi bir yem” (V.240)

äldibir esek “herhangi bir eşek” (V.242)

2.3.2.4. Soru Sıfatları

Nesneleri soru yoluyla belirten sıfatlara soru sıfatları denir (Buran ve Alkaya, 2001: 221).

Qanday qatal, **qanday** däl ayılğan! “Nasıl qaddar, nasıl doğru söylenmiş!” (II.198)

Körispegeli **qanşa** waqıt ötti... “Görüşmeyeli kaç vakit oldu...” (II.525)

Äsili, **qay** elde bolsın jazuwşy boluw jeñil emes qoy. “Doğrusu, hangi ülkede yaşarsan yaşa yazar olmak kolay değil.” (IV.85)

Bir-birine uqsamaytın **neşe** alwan bas bitimderi, uzındar, qısqalar, arıq jigitter, tolıq äyelder körinis beredi. “Birbirine benzemeyen nice görünüşler... Uzunlar, kısalar, zayıf adamlar ve şişman kadınlar vardı.” (IV.280)

Bul pänide **nendey** özgerister bar, bayqastaw kerek. “Buralarda ne gibi değişiklikler var, dikkatli olmak gerek.” (V.274)

Neşe alwan şeteldik filmder: qırğın soğıs, urıs-töbeles, tırday jalañaş ayqasıp jatqan ğaşıqtar. “Kaç çeşit yabancı film: çetin savaşlar, kavga-dövüş, çıplak şekildeki aşıklar.” (VII.21)

2.4. ZAMİRLER

Zamirler temsil ve işaret olarak nesneleri karşılayan kelimelerdir. Tek başına bir anlam taşımayan zamirler, isim değil; ismin yerini tutan temsilcilerdir (Ergin, 1995: 310).

2.4.1. Şahıs Zamirleri

Şahıs zamirleri tüm varlık ve kavramları tanımlayan özel adların yerini karşılayan zamirlerdir (Eker, 2002: 303).

Tablo 2.3. : Kişi Zamirlerinin Hal Ekleriyle Çekimi

	TEKLİK KİŞİ ZAMİRLERİ			ÇOKLUK KİŞİ ZAMİRLERİ		
	men	sen/ siz	ol	biz	sender/ sizder	olar
Nominatif	men	sen/ siz	ol	biz	sender/ sizder	olar
Genetif	menin	seniñ/ sizdin	onıñ	bizdin	senderdiñ/ sizderdiñ	olardıñ
Akuzatif	meni	seni/ sizdi	onu	bizdi	senderdi/ sizderdi	olardı
Datif	mağan	sağan/ sizge	oğan	bizge	senderge/ sizderge	olarğa
Lokatif	mende	sende/ sizde	onda	bizde	senderde/ sizderde	olarda
Ablatif	menden	senden/ sizden	odan(onan)	bizden	senderden/ sizderden	olardan
İnstrumental	menimen	senimen/ sizben	onimen	bizben	sendermen/ sizdermen	olarmen
Ekuvatif	mendey	sendey/ sizdey	onday	bizdey	senderdey/ sizderdey	onlarday

Teklik kişi zamirleri

Şal **onu** bir-aq simirip aldı. “Yaşlı adam onu bir dikişte içti.” (I.54)

Sen osını oylandıñ ba? “Bunu düşündün mü?” (II.167)

— Jigitter sälem ayttı **sizge**... “—Gençler selam söyledi size.” (II.506)

— Öseke, aytıñızşı: osı **sizdiñ** kiyip jürgeniñiz qay eldiñ ayaq kiyimi? “— Öseke, lütfen söyleyiniz. Şuan giydiñiz bu ayakkabılar hangi ülkeye ait?” (III.446)

Al **men onuñ** ornına **seni** saylağım kelip otr. “Ama onun yerine seni seçmeyi düşünüyorum, şuanda.” (III.518)

Aldında jatqan aq qağaz key sätte **oğan** qar jamlğan şetsiz-şeksiz qısqı dala tärizdi bolıp elesteydi. “Önünde duran beyaz kağıt kimi zaman ona karla kaplanmış, uçsuz bucaksız, kış mevsimindeki bir bozkır olarak görünüyordu.” (IV.2)

— Onda **sağan** ne ayta alamın? “— O halde, sana daha ne söyleyebilirim ki!” (IV.253)

Endi **meniñ** közime körinbe! — dedi. “Şimdi benim gözüme gözükmel, dedi.” (VI.381)

Seniñ bayıñ bar ma, joq pa, üyde me, tüzde me, kimniñ ne şaruvası bar? “Senin kocan var mı, yok mu; evde mi, dışarda mı kimin umrunda?” (VI.441)

Sizdi tüsinip turmın. “Sizi anlıyorum.” (VII.172)

— Jazuwşı bolsañız, **sizben** aqıldasatın bir şaruwam bar. “— Eğer bir yazarsanız size danışamam gereken bir çalışmam var.” (VIII.139)

Al **siz** şe? “Ya siz?” (VIII.368)

Meyli, kim şığarsa da **sizdey** azamattan sonday lebiz estigenime baqıttımın. “Pekala, kim yazmış olursa olsun siz gibi birisinden bu sözleri işittiğıme sevindim.” (VIII.459)

Cokluk kişi zamirleri

Balaların maşınağa otırğızıp, **olar** köşe aynalıp körinbey ketkenşe, äke-şeşe soñdarınan qarap turdı. “Çocuklarını arabaya bindirdiler, onlar sokağı dönüp gözden kayboluncaya kadar yaşlı çift artlarından baktı.” (II.724)

Mına bäteñkeni **biz** tigip edik. “Bu botu biz dikmiştik.” (III.195)

— **Bizdiñ** üydegi älgi kişkentay qara qız birewin alıp kelgen eken, joğalıp ketpesin dep sandıqqa saldırıp qoydım. “Bizim evdeki küçük kız da bir tane almış, kaybolmasın diye sandığa koydum.” (IV.160)

Onday esepşi tek **sizderde** ğana boladı. “Onun gibi bir muhasebeci sadece sizlerde vardır.” (IV.168)

Oısı **sizder** bir kitapqa qanşa alasızdır? — degendi surap qaldı. “Kitap başına ne kadar ücret alıyorsunuz?, diye sordu.” (IV.353)

Sol küni **olarmen** äñgimelesüwdiñ özi bir raxat. “Bugün onlarla sohbet ettiğı için oldukça huzurlu.” (IV.445)

Olardıñ qas-qabağına qarayın dep turğan quzğın da joq edi. “Onların yemine dokunacak kuzgun yoktu.” (V.252)

Äy, **senderde** insap bar ma? “Hey, sizde insaf var mı?” (V.265)

Bizge Beriya, Vışinskiy, tağı basqa körnekti qayratkerler lektsiya oqıdı... “Bize Beriya, Vışinski gibi önde gelen kişiler ders verdi.” (VIII.188)

2.4.2. Dönüşlülük Zamiri

Kazak Türkçesinde dönüşlülük zamiri “öz”dür (Kajıbek, 1991: 1053).

Öziniñ bul saparğa jalğız şıqqanın oylağanda, jigeri qum bolıp, et jüregi ezilip ketti. “Bu yolculuğa tek başına çıktığını hatırladığında kalbi gümbürdedi, içi ezildi.” (I.193)

Ärqaysısınıñ **öz** artıqşılığı, **öz** lāzzatı men **öz** qızığı bar. “Her bir çağın kendine has ayrıcalığı, tadı ve ilginçliği var.” (II.279)

Jumısta da munı **özderinşe** kelemej etip, külkige aynaldırıp jüretinder barşılıq. “İşte de bununla kendilerince alay edip, gülüşenler var.” (III.210)

Ömirdi zerttew degeniñiz alıs bir tükpirden emes, **öz** üyiñnen, **öz** köşeñnen bastalmay ma? “Hayatın araştırılması dediğimiz şey uzak bir yerden değil; kendi evimizden, kendi sokağımızdan başlamaz mı, zaten?” (IV.384)

Özi jas kıran bolsa kerek. “Kendi genç bir avcı olsa gerek.” (V.289)

Oğan da sebep bolğan — Biysaranıñ **özi**. “Ona sebep olan da Biysara’nın kendisiydi.” (VI.127)

Öziñ munda ne qızmet isteysiñ! “Sen burada ne iş yapıyorsun?” (VII.240)

Öz aqşam **özime** jetedi, — dedi Qaraman. “Kendi param kendime yetiyor, dedi Karaman.” (VIII.196)

2.4.3. İşaret Zamirleri

Varlıkların adlarını söylemeden sadece işaret ile göstermeye yarayan kelimelerdir. Varlık, niteleme ya da belirtme adı değildirler, sadece yer işaret ederler (Ediskun, 2005: 161).

Tablo 2.4. : İşaret Zamirlerinin Hal Ekleriyle Çekimi

	TEKLİK				
	bul	osı	sol	anaw	mınaw
Nominatif	bul	osı	sol	anaw	mınaw
Genetif	bunıñ	osınıñ	sonıñ	ananın	mınanıñ
Akuzatif	bunı	osını	sonı	ananı	mınanı
Datif	buğan	osığan	soğan	anağan	mınağan
Lokatif	bunda	osında	sonda	anada	mınada
Ablatif	bundan	osıdan	sondan	anadan	mınadan
İnstrumental	bunımen	osımen	sonıman	anawmen	mınawmen
Ekuvatif	bunday	osınday	sonday	anaday	mınaday
	ÇOKLUK				
	bular	osılar	solar	analar	mınalar
Nominatif	bular	osılar	solar	analar	mınalar
Genetif	bulardıñ	osılardıñ	solardıñ	analardıñ	mınalardıñ
Akuzatif	bulardı	osıladı	solardı	analardı	mınalardı
Datif	bularğa	osılarğa	solarğa	analarğa	mınalarğa
Datif	bularğa	osılarğa	solarğa	analarğa	mınalarğa
Lokatif	bularda	osılarda	solarda	analarda	mınalarda
Ablatif	bulardan	osılardan	solardan	analardan	mınalardan
İnstrumental	bularmen	osıarmen	solarmen	analarmen	mınalarmen
Ekuvatif	bularday	osılarday	solarday	analarday	mınalarday

Bular da jolawşı ğoy, alısqa ketip baradı. “Bunlar yolcu, uzaklara gidiyorlar.” (I.245)

Buğan eki türlü qılmıs tanılgan körinedi. “Buna iki türlü suç tanımlandı.” (I.274)

Bul – osıdan qırırq jıl burın, jat ölkege attanarda, tuwğan jerden tüyip alğan topıraq edi. “Bu, bundan tam kırk yıl önce uzaklara gittiğinde doğduğu yerden ezerek aldığı topraktı.” (I.390)

«**Mınaw** keminde qırırq-otız jıl bolğan süyekter ğoy, – dedi qart tayağınıñ uşimen bas süyekti äri-beri awnatıp. “ “Bunlar en az kırk-otuz yıllık kemikler” dedi yaşlı adam değneğinin ucuyla kafatasını yuvarlayıp.” (I.149)

Sen **osını** oylandıñ ba? “Sen bunu düşündün mü?” (II.167)

Mınağan endi ne aytuwğa boladı? “Buna şimdi ne söylenir?” (IV.207)

Bäلكim, **mımalardıñ** işinde, **muniñ** kitaptarın oqıǵan, sırttay jaqsı köretin oquwşıları da ketip bara jatqan şıǵar-aw. “Belki de bu insanların arasında onun kitaplarını okuyan, onu çok iyi bulan okuyucuları da vardır.” (IV.283)

Jarqınnıñ erkine salsa, büfetşi äyeldiñ päterin **osılarǵa** äperip, ekewiniñ ornın awıstıra salar edi. “Eğer Jarkın’ın elinde olsaydı büfeci kadının dairesini onlara vererek ikisinin yerini deǵıstırdı.” (IV.303)

Sawısqañ — **bulardıñ** jerdegi barlawşısı ğoy. “Saksağan, bunların yerdeki istihbaratçısıdır.” (V.236)

Muniñ mindeti - artqı şeptе **solardan** qalǵañdı talǵajaw etip, jer betin artıq-awıstan tazartuw ğana. “Kuzgunun görevi geride kalanlarla beslenmek ve yeryüzünü çöplerden temizlemek...” (V.283)

Soǵan qaraǵanda, bul üydegi negizgi tulǵa — mına bala. “Ona bakılırsa bu ailedeki asıl önemli kişi bu çocuk.” (VIII.106)

Mımalar erli-zayıptılar eken. “Bunlar bir aile, karı koca.” (VIII.103)

2.4.4. Belirsizlik Zamirleri

Varlıkların adlarının yerini dolduran ancak hangi adların yerini tuttuǵu belli olmayan zamirlerdir (Gencan, 2007: 310).

Ertemen mıltıǵın asınıp ketedi de, keşke jaqın talşıq eter **birdeñe** alıp qaytadı. “Sabah erkenden tüfeǵi alıp çıkar akşama doǵru onları doyurmaya yetecek kadar bir şeyler bulup dönerdi.” (I.226)

Sonan soñ oyına **äldene** tüskendey, — ol qanday qızmet? — dedi eleñ etip. “Aklına bir şey gelmiş gibi “Nasıl bir iş?” dedi merak edip.” (II.533)

Bäri de özi siyaqtı jumıssı qawım. “Hepsi de kendi gibi işçi sınıfındandı.” (III.183)

Burın munımen birge istegen **keybir** jigitter qazır qalanıñ är jerinde tirşilik jasap otır. “Eskiden beraber çalıştǵı bazı gençler, şimdi şehrin her yerine daǵılmış, hayatlarını yaşıyorlar.” (III.247)

Üylene salısımen **ärqaysısı** eki-üş bölmeden üy alıp, öz aldarına tirşilik qurıp ketti. “Evlenir evlenmez her birine iki üç odalı bir daire alıp, hayatlarını kurdu.” (II.707)

Äytpese **eşkim** de seni jazuwşı dep tanımaydı. “Yoksa hiç kimse sizi bir yazar olarak tanımaz.” (IV.43)

Men siyaqtı, **äldekimniñ** buzaw qorasında tıgılıp otırsañız, şığarma jazbaq tügil, öziñizdi qoyarğa jer tappas ediñiz... “Eğer benim gibi herhangi birinin buzağı ahırında tıkılmış, yaşıyor olsanız bırakın eser yazmak, kendinizi dinleyebileceğiniz bir yeriniz bile olmazdı.” (IV.229)

Aspandı körsetpey qaptap ketken qaraqustardıñ **köbi** sol jaqta ajal tapdı. “Gökyüzünü kaplayan karakuşların çoğu orada can verdiler.” (V.73)

Ärkim öz ornın bilüwi kerek qoy. “Herkes yerini bilmeli.” (V.294)

Aqırı, Baymırza **ärneni** sıltawratıp, üyde qonbay qalatın ädet tapdı. “Sonunda, Baymırza şu bu gibi bahanelerle evde kalmamayı adet haline getirdi.” (VI.315)

Tüske deyin ülkender jağı em-dom qabıldap, balalar basseynde şomılıp jürgen bolar, baq işinde budan başka seyildegen **eşkim** körinbeydi. “Öğleye kadar büyükler tedavi görürken çocuklar havuzda yüzüyordu, bu nedenle bahçede ondan başka hiç kimse görünmüyordu.” (VIII.60)

2.4.5. Soru Zamirleri

Varlıkların adlarının yerini soru ile alan zamirlerdir, aynı zamanda cümleye soru anlamı da katabilirler (Keskin, 2003: 119).

Tablo 2.5. : Soru Zamirlerinin Hal Ekleriyle Çekimi

	kim	ne	qaysı	qaysısı	neşinşisi
Nominatif	kim	ne	qaysı	qaysısı	neşinşisi
Genetif	kimniñ	nenin	qaysınıñ	qaysısınıñ	neşinşiniñ
Akuzatif	kimdi	neni	qaysını	qaysısın	neşinşini
Datif	kimge	nege	qaysığa	-----	neşinşıge
Lokatif	kimde	nede	qaysıda	qaysısında	neşinşide
Ablatif	kimden	neden	qaysıdan	qaysısından	neşinşisi
İnstrumental	kimmen	nemen	qaysımen	qaysısımen	neşinşimen
Ekuvatif	kimdey	nendey	-----	qaysısınday	-----

Qaysısın oqısam eken dep sāl böğeldi de, basqı bir qatarda Lermontovtıñ tórt tomdıǵı tur eken, sonıñ birinşi tomnı suwırıp aldı. “Hangisini okusam diye süre

bakındıktan sonra ilk sıralarda duran Lermantov'un dört ciltten oluşan eserinin ilk cildini eline aldı." (II.121)

Ükimet alpısqa tolğandardı pensiyağa **nege** şığaradı? "Hükümet yaşı altmış dolanları neden emekliye çıkardı?" (II.166)

Äbekeñ alğaşqı kezde, özine keldi-ketisi joq bolsa da, ornıma **kimdi** qoyar eken dep tağatsızdandı. "Ebeken başlarda gelen giden olmasa da yerine kimi koyacakları konusunda sabırsızdı." (II.350)

— **Neni** aytasıñ? "— Neyden bahsediyorsun?" (III.365)

Bilesin be, bugün üyge **kim** kelgenin? "Bugün eve kim geldi biliyor musun?" (VI.61)

Seniñ bayıñ bar ma, joq pa, üyde me, tüzde me, **kimniñ** ne şaruwası bar? "Senin kocan var mı, yok mu; evde mi, dışarda mı kimin umrunda?" (VI.441)

Kimge sengenbiz? "Kime güvenmişiz?" (VII.365)

Papası, **qalay** tanımay qaldıñız? "Babası nasıl tanımadınız?" (VIII.126)

Jazatın adamdar köp qoy, **qaysı** birin bile berersiñ, — dedi otağası aqtağanday. "Yazan kişiler oldukça çok, hangi birini tanıyabilirsin ki, dedi kendini aklamaya çalışarak." (VIII.130)

Qaydan bilsin, sizdiñ qağazdan bas kötermeytiniñizdi... "Nerden bilsin sizin kağıttan baş kaldırmadığınızı..." (VIII.443)

2.5. ZARFLAR

Zarflar sıfatların, fiillerin ve başka zarfların önüne gelerek onların anlamlarını niteleyen kelimelerdir. Zarflar fiile eklendikleri sürece ek almayan, çekimsiz kelimelerdir (Ergin, 1995: 300).

2.5.1. Yer-Yön Zarfları

Bir fillin yönünü ve yerini gösteren yer isimleridirler. Çekimsiz kullanıldıkları sürece zarf niteliği taşımaktadırlar (Gülensoy, 2000: 423).

Ol şırqaw biyikten jan-jağına soñğı ret köz tastadı da, **ilgeri** jürip ketti. ". Uzaklara ve etrafa son kez göz gezdirdirerek ileri doğru yürümeye başladı." (I.34)

Ol jan dārmen ornınan atıp turdı da, qasında jatqan kelidey tastı **tömen** qaray domalatıp jiberdi. “O can havliyle yerinden fırlayıp yanında duran büyük taşı aşağıya doğru yuvarladı.” (I.131)

Jäne bir qızıǵı, **joǵarıdan** qaraǵanda adamdardıñ boyınan görü atqağan adımı keremet uzun bolıp körinedi eken... “Enteresan olan ise yukarıdan bakıldığında insanların boylarına nazaran attığı adımlar oldukça büyük görünüyordu.” (II.32)

Sol burınǵışa saǵat segiz jarımda üydiñ **qasına** kelip turatın maşınaǵa otırıp, keñsege qaray jöneletin sekildi. “Her zamanki gibi sekiz buçukta evinin yanında duran otobüse binmeli ve bürosuna gitmeliydi.” (II.69)

Demalısqı şıqqannan **beri** waqıtınıñ köbin osında ötkizetin bolıp jür. “Ancak emekliliğinden beri vaktinin çoǵunu burada geçiriyor.” (II.95)

El jaqta jılqı baǵatın Bayaqımet degen naǵaşı bar edi, telefonınıñ **ar jaq** basında turǵan sol eken. “Köyünde yaşıyan, at bakıcısı olan Bayaqımet adında bir akrabası vardı; telefonun diğır ucundaki oydu.” (IV.121)

Sonan soñ, osınday sätı tüsip turǵanda **jaqın** jerden körıp alayınşı degendey, qırannıñ är qıymılın qalt jibermey baǵuwmen boldı. “Ardından indiğı yakın bir yerde kartalın her hareketini izlemeye başladı.” (V.300)

Alıs joldan burılıǵıp zorǵa jetken arbakeştiñ atı da munday bolmas. “Uzun yoldan dönen bir at arabasının atı bile böyle yorgun olmaz.” (VIII.14)

Sodan bir mezgilde aq bilegin **alǵa** soza, serippedey sekirip, kögildir aydıńǵa laqtırǵan nayzaday şańsılıp tüsedı. “Bir yandan beyaz bileğini ileriye doğru uzatıyor, yavaşça sıçrayarak adeta suya atılan bir mızrak gibi saplanıp düşüyor.” (VIII.349)

2.5.2. Zaman Zarfları

Geçmişe, şimdiye ya da geleceğe dair etkiledikleri eylemleri zaman açısından belirten zarflardır (Atabay, Özel ve Kutluk, 2003: 86).

Qızıl tülki köşpeli altınday **anda-sanda** qılıpın bir körsetip, zawlap baradı. “Kızıl tülki, göçmen altın gibi arada sırada görünüp, kayboldu.” (I.410)

Äyeli **erte** turıp sütke ketken bolar, abajaday arab töseginiñ bir jatı salqın tartıp, bos qalıptı. “Hanımı erkenden kalkıp süt sağmaya gitmiş olacak ki büyük, geniş döşeğin bir yanı soğuk ve boştu.” (II.5)

Şaydan **keyin** Raxima mektebine ketti de, Äbdirasıl üyde jalğız qalğan. “Çaydan sonra Rahima okuluna gitti, Ebdirasıl evde yalnız kaldı.” (II.276)

Kün sayın munın densawlıq jağdayın surap, äyeliniñ, balalarınıñ amandığın tügendep, tipti kişkentay nemereleriniñ qalay qaz basıp jürgenine deyin täptišteytin suñğıla qarttar da sap tıyılğan. “Her gün sağlık sıhhatini soran, karısının ve çocuklarının bir ihtiyacı olduğunda karşılayan, küçük torunlarının emeklemelerinden yürümelerine kadar her anda yanında olan tanıdıkları, akrabaları her şey yolunda giderken ansızın görünmemeye başladı.” (II.286)

Ädiya kelin **erteñ** tsirkke baratındarın aytıp, balanı qaldırğısı kelmedi. “Ancak Ediya gelin onu yarın sirke götürme planı yaptığından kalmasını istemedi.” (II.714)

Tañerteñ äldeneniñ tısırınan oyandı. “Sabahleyin duyduğu tıkırtılarla uyandı.” (III.157)

Keyde onıñ **kün boyı** üyden şıqpay, apta boyı bala-şağasınan basqa tiri adammen söylespey, kisi kiyik bolıp ötkizetin şaqtarı da boluwşı edi. “Kimi zaman gün boyu evden çıkmadığı, hafta boyunca ailesinden başka kimseyi görmediği, küçük bir geyik gibi kendini kısıtladığı oluyordu.” (IV.436)

Tañ şapağı jota-jondar men japama jartas betterin arayğa bölep, **tün** qarañğılığı teriskeydegi orman alqabına, tereñ quz-şatqaldarğa qaray şeginip bara jattı. “Sabahki tan, sırtlar ve kayalarla kaplı uçurumlardan kızıllığı böldü, gecenin karanlığı kuzeydeki uçsuz bucaksız ormana ve dibi gözükmeyen, derin uçurum, vadilere doğru çekildi.” (V.4)

Sol bayağı qaba saqaldı, alpamsaday, kök köz adam **äli** de eşqayda ketpegen körinedi. “Gözünün önünden kaba sakallı, koca, mavi gözlü adam hala gitmiyordu.” (V.333)

Ol **burın** da kökparsız, urıs-kerissiz ötpewşı edi, biyıl tipti asqınıp ketti. “Önceden de kavgasız, gürültüsüz geçmezdi; bu yıl daha şiddetli geçti.” (VI.14)

Jumısqa **erteli-keş** sol maşınamen qatınaydı. “İşine gece gündüz bu arabayla gidiyordu.” (VI.249)

Aybek **äzirşe** osı sözdi maldanıp jür. “Aybek şimdilik bu lafa inanıyor.” (VI.437)

Universitetde sabaq beretin ülken ulı Nurğazı **bıltır** kandidattıq dissertatsiya qorğap, дәrejesi bir basqış ösıpti. “Üniversitede ders veren büyük oğlu Nurğazı geçen yıl doktora tezini savunup bir kademe daha yükseldi.” (VII.3)

Tek, bir iñğaysız jeri, **kündiz** ulı men kelini kızmetke ketip, Jumaxan üyde jalğız qaladı. “Rahatsız olduğı tek nokta oğlu ve gelini gündüz işe gittiğinde evde yalnız kalmasıydı.” (VII.7)

2.5.3. Hal Zarfları

Bir eylemi gerçekteştiren kişinin ya da nesnenin içerisinde bulunduğı hali niteleyen zarflardır. Yüklemden çok öznenin durumunu belirtirler (Güneş, 1999: 132).

Tastay bop qatıp qalğan qara nannıñ bir tüyirin qajalap otırıp, **zorğa** jedi. “Taş gibi sertleşen kara ekmeğın bir parçasını kemirmeye başlayıp zorla yedi.” (I.58)

Birte-birte jiyiley bastağan jañbır tamşısınan köşe asfaltı şubarlanıp şalınadı. “Yavaş yavaş sıklaşan yağmur damlaları sokaktaki asfaltı kirlerinden arındırıyordu.” (II.28)

Biraq ol özi de qan tökken adam retinde, ölilerdiñ aldında tirilerdiñ qanşalıq qarızdar ekenin **jaqsı** bileği. “Ancak kendisi de kan döken birisi olarak, dirilerin ölümlere ne kadar borçlu olduğunu iyi biliyordu.” (II.218)

Burın maşınanıñ äyneginen jalt-jult etip, **jıldam** sırğıp qalıp jatatın körinister munıñ köz aldın da bugün ğana bar bolmısımen aşılganday... “Önceleri arabanın camından pırıl pırıl parlarsa da hızlıca geçtiğı bu manzaraları sanki yeni keşfetmiş gibi...” (II.452)

Bılay qarağanda, qanday ädıletsiz, qanday qatal talap deseñizşi! “Böyle baktığınızda ne kadar adaletsiz, ne kadar sert istekler dersiniz!” (IV.41)

Senimen **birge** oqığan jigitter qazır rayıspolkomda istep jür», — dep sälem aytqan eken. “Seninle birlikte okuyan akranların şimdilerde Bölge Yürütme Kurulu’nda çalışıyorlar” yazmış.” (IV.71)

Orıŋğayşa biliminiñ tayazdıǵın, ximiyanıñ kiyin esepterin äke-kökelep jürip, Biysaraǵa şıǵartıp alatının **lezde** umıtıp ketti. “Orıŋğayşa bilimin derinliǵını, kimyanın zor konularını yalvararak Biysara’dan her işi öǵrendiǵini hemen unutmuş.” (VI.22)

Oyǵa alǵan isin orındamay qoymaytın Jumaxan **derew** trolleybusqa otırıp, ayılǵan adreske qaray bet tüzedi. “Aklına koyduǵu bir işi gerçekteşirmeden durmayan Jumahan hemen trolleybüse bindi ve tarif edilen adrese doǵru yola çıktı.” (VII.175)

Közine **birden** şalıŋǵanı: bugün munda it jetektep, qanden kötergender köp eken. “Gözüne birden köpekler takıldı ve küçük köpekleri gezdirenlerin sayısının ne kadar çok olduǵunu fark etti.” (VII.280)

2.5.4. Miktar Zarfları

Miktar ve derece bildirerek fiilleri niteleyen isimlerdir (Kara, 2009: 209).

Appaq şoqşa saqalı jelge jelpildep, sıǵırayǵan kâri közimen aynalanı şolıp, qart jaldıñ basında **birtalay** turıp qaldı. “Bembeyaz keçi sakalı rüzgarda dalgalanırken kısık ve yaşlı gözlerle etrafına bakan yaşlı adam tepenin başında bir hayli durdu.” (I.31)

Ol ornınan turıp, **taǵı** da ilgeri jıljıdı. “Olduǵu yerinden kalkıp, yavaşça daha da ileriye doǵru yürümeye başladı.” (I.91)

Burın ol Raximaǵa: «Äyelden erkektiñ bir artıqşılıǵı — erkekter tañerteñ saqalın alıp turıp ta, äyelden göri bir oydı **artıq** oylaydı»,—dep qaljıñdawşı edi. “Eskiden Rahima’ya: “Kadınların erkeklerden bir ayrıcalıǵı da erkeklerin her sabah erkenden sakallarını tıraş ederek kadınlara kıyasla bir şeyi daha fazla düşünmesidir” diyerek latife ederdi.” (II.72)

Ol küşikti de körmegeli **köp** boldı, — dedi Raxima nemeresin eske alıp. ““O küçüǵü de görmeyeli çok oldu” dedi Rahima torununu hatırlayıp.” (II.607)

Aydalaǵa bet aldı laǵıp ketpey, adasqan jeriñdi neǵurlım tez tapsañ, beynetin solǵurlım **az** boladı. “Kimsenin olmadıǵı bu ıssız bozkırda daha fazla ilerlemeden, saptıǵı yeri mümkün olduǵu kadar erken bulursa çekeceǵi zorluk o kadar az olur.” (IV.11)

Sol aradan japıraq töge bastağan sarı ala terekterge, qarsı üydiñ terezelerine, oñ qol jaqta tınımsız ağılıp jatqan maşınalar legine köz salıp **biraz** turdı. “O sırada yaprak dökmeye başlayan sarı kavak ağaçlarına, qarşı evin pencerelerine, sağ tarafta insanı huzursuz eden arabalara doğru biraz baktı.” (IV.276)

Zor tulğalı, aduwın jeñgeydiñ tös älpetindegi köleñkesi siyaqtanıp, domalanıp birge ketip bara jatqanın Jarqınnıñ özi de **talay** körgeñ. “İri görünüşlü, güçlü yengeninin gölgesi gibi peşinde dolanıp, birlikte yürüyüşlere çıktıklarını Jarkın’ın kendisi de hayli görmüşti.” (IV.408)

Aman qalğandarı **tım** az, üştiñ biri ğana. “Sağ kalanlar çok azdı; gelenlerin anca üçte biri.” (V.74)

Biraq qırannıñ ölimi onıñ janına **qattı** battı. “Ancak kartalın ölümü canını çok yaktı.” (V.391)

Jumaxannıñ budan keyin **jiyi** barıp turatın tağı bir jeri — burın Gorkiy esimimen atalğan Mädeniyet parkı. “Jumahan’ın bundan sonra sık gittiği bir yer de önceleri Gorkiy adıyla bilinen Medeniyet Parkı.” (VII.191)

Alpamıstar **siyrek** qoy qaşanda. “Alpamışlar ise oldukça seyrek görünürler.” (VIII.315)

2.5.5. Soru Zarfları

Fiilleri, sıfatları, fiilimsileri soru yoluyla tamamlayan zarflardır (Demir, 2006: 489).

Nege erterek qamdanbadım? “Niye daha erken hazırlanmadım?” (I.198)

Üyine tap-tayaw jerde turğan mına bir jas şınardı, altın teñgedey sarı japıraqtarı, kün nurına şağılğan ana bir appaq sulu qayıñdı qasınan talay ötip jürüp **qalay** bayqamadı eken? “Evine yakın bir yerde duran şu genç çınarı, altın gibi duran sarı yaprakları, gün ışığında kamaşan bembeyaz güzel kayını yanından birçok kez geçse de nasıl fark edememişti?” (II.435)

Al öziñ **qaşan** keldiñ bul jaqqa? “Sen ne zaman geldin bu tarafa?” (II.526)

«Yapıraw, **qay jerden** mült kettim» dep, sanası san qıyanı şarladı. “Eyvah, nerde hata yaptım diyerek aklında bir şeyler hesaplıyordu.” (IV.110)

— Äy, Bäke-ay, sonday mıqtı buxgalterdi **qaydan** tawıp alasıñdar? “—Hey, Beke, böyle sağlam muhasebeciyi nerden buldular?” (IV.167)

Oısı sizder bir kitapqa **qanşa** alasızdar? — degendi surap qaldı. “Kitap başına ne kadar ücret alıyorsunuz?, diye sordu.” (IV.353)

Almas qılıştarı jarqıldap, ömiri at arkasınan tüşpeytin sol aydarlı adamdar **qayda** qazır? “Keskin kılıçları parlayan, hayatları at üzerinde geçen bu meşhur insanlar şimdi neredeler?” (V.39)

— Ana qarğı — medaldar bularğa **ne üşin** berilgen? “Bu madalyalar bunlara niçin verildi?” (VII.329)

— Kökesi-aw, **qaşannan** beri öleñ oqıytın bolğanın? — dedi tañdanğanday. “— Kocacığım, ne zamandan beri şiir mi okuyorsun?, dedi şaşırılmış gibi.” (II.159)

2.6. FİLLER

Fiiller hareket, oluş veya kılış belirten kelimelerdir. İş demektir; bu nedenle işi yapacak kişinin, zamanın ve işi gösteren bir ögenin bulunması gerekir. Varlıkların yaptıkları işleri zamana, tarza ve kişiye bağlayarak anlatan kelimelerdir (Ediskun, 2005: 170).

2.6.1. Şahıs Ekleri

Fiil çekimlerinde kullanılan, çekimli fiillerde hareketi yapan, şahısın kim olduğunu gösteren ekler “şahıs ekleri” denir (Kaya, Öztürk, Yılgör, Altun ve Selimhocaoglu, 1998: 174).

2.6.1.1. Zamir kökenli şahıs ekleri

Zamir kökenli şahıs ekleri haber kipleri çekiminde (geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve öğrenilen geçmiş zaman) kullanılan eklerdir. III. şahısların teklik ve çokluk halleri eksizdir. Zamir kökenli şahıs eklerinin çekimi teklik ve çokluk olmak üzere aşağıda bulunan tablodaki gibidir (Tamir, 1989: 77).

Tablo 2.6. : Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

ŞAHIS	ŞAHIS EKİ
I. TEKLİK ŞAHIS	-mın, -min, -bın, -bin, -pın, -pin
II. TEKLİK ŞAHIS	-sın -sın, -sız, -siz (nz)
III. TEKLİK ŞAHIS	-----
I. ÇOKLUK ŞAHIS	-mız, -miz, -bız, -biz, -pız, -piz
II. ÇOKLUK ŞAHIS	-sındar, -sinder, -sızdar, -sizder
III. ÇOKLUK ŞAHIS	-----

Teklik ekleri

- ber-mes-**pin** “vermem” (I.30)
- otur-ar-**sın** “oturursun” (II.197)
- oyla-y-**sındar** “düşünüyorsunuz” (II.660)
- tında-y-**sın** “dinliyorsun” (III.95)
- tında-ma-y-**mın** “dinlemiyorum” (III.96)
- emde-y-**min** “tedavi ediyorum” (III.300)
- kör-e-di “görüyordu” (III.325)
- de-y-**min** “diyorum” (III.383)
- kör-me-y-**sın** “görmüyorsun” (III.470)
- esti-**min** “işittim” (IV.68)
- de-y-**sın** “diyorsun” (V.138)
- jasa-y-**mın** “yaşıyorum” (VI.388)
- kel-ip-**pin** “gelmişim” (VII.49)
- şık-pa-y-**sın** “çıkıyorsun” (VIII.108)
- jiber-gen emes+**pin** “bırakmadım” (VIII.267)

Çokluk ekleri

- usın-a-dı “sundular” (II.536)

asıra-ma-y-**sıñdar** ma? “bakmayacak mısınız?” (II.670)

tasta-ma-y-**mız** “bırakmayız” (III.354)

al-a-**sızdar** “alıyorsunuz” (IV.353)

bil-e-**sıñder** “biliyorsunuz” (VII.50)

qoy-ğan-**bız** “koyduk” (VIII.117)

bil-etin şıq-ar-**sızdar** “bileniniz çıkar” (VIII.240)

bar-ğan-**bız** “vardık” (VIII.371)

2.6.1.2. İyelik kökenli şahıs ekleri

Bütün Türk lehçeleri gibi Kazak Türkçesinde de iyelik kökenli şahıs ekleri görülen geçmiş zaman (-*DI*) ekinden sonra ve şart (-*sA*) ekinden sonra kullanılırlar. III. teklik ve çokluk şahısın herhangi bir şahıs eki yoktur (Doğan ve Koç, 2013: 250).

Tablo 2.7. : İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

ŞAHIS	ŞAHIS EKİ
I. TEKLİK ŞAHIS	-m
II. TEKLİK ŞAHIS	-ñ / -ñdar, -ñder
III. TEKLİK ŞAHIS	-----
I. ÇOKLUK ŞAHIS	-k
II. ÇOKLUK ŞAHIS	-ñızdar, -ñızder / -ñız, -ñiz
III. ÇOKLUK ŞAHIS	-----

Teklik ekleri

oqı-dı-**m** “okudum” (II.175)

otır-sa-**m** “otursam” (II.240)

ber-di-**m** “verdim” (II.252)

söyle-se-**m** “konuşsam” (III.495)

tap-sa-**ñ** “bulsan” (IV.11)

qoy-dı-**m** “koydum” (IV.160)

öl-se “ölse” (V.105)

kel-di-**ñ** “geldin” (VII.355)

qara-sa-**ñ** “bakarsan” (VIII.45)

öte-di-**m** “ödedim” (VIII.387)

kel-di-**m** “geldim” (VIII.497)

Çokluk ekleri

al-sa-**q** “alsak” (II.182)

qoy-dı-**q** “koyduk” (III.144)

sayla-sa-**q** “seçsek, oylasak” (III.544)

kel-se-**k** “gelirsek” (IV.258)

jet-se-**k** “varsak” (VI.170)

2.6.1.3. Emir Kökenli Şahıs Ekleri

Kip ve şahıs eklerinin iç içe olduğu, emir eki olmasıyla beraber şahsı da karşılayan eklerdir. Her şahıs için farklı bir emir kipi vardır (Korkmaz, 2003: 572).

Tablo 2.8. : Emir Kökenli Şahıs Ekleri

ŞAHIS	OLUMLU ÇEKİM
I. TEKLİK ŞAHIS	-ayın, -eyin, -yın, -yin
II. TEKLİK ŞAHIS	-ñız, -ñiz
III. TEKLİK ŞAHIS	-sın, -sin
I. ÇOKLUK ŞAHIS	-ayıq, -eyik, -yıq, -yik
II. ÇOKLUK ŞAHIS	-ñdar, -ñder, -ñızdar, -ñizder
III. ÇOKLUK ŞAHIS	-sın, -sin

Teklilik eki

kör “gör” (I.134)

kör-**eyin** “göreyim” (III.142)

taq-pa-**ym** “takmayayım” (III.33)

qara “bak” (V.149)

ayt-**sın** “konuşsun” (VI.36)

qurı-**sın** “kurusun” (VI.380)

ayt-**ñız** “söyleyiniz” (VII.275)

jaz-**ayın** “yazayım” (VIII.32)

umıt-ı-**ñız** “unutunuz” (VIII.495)

Cokluk eki

iş-**eyik** “içelim” (II.248)

köter-i-**ñder** “kaldırınız” (III.376)

kör-i-**ñızder** “görünüz” (III.484)

kör-**eyik** “görelim” (IV.212)

tın-**ayıq** “sakinleşelim” (VI.170)

töle-**yik** “ödeyelim” (VII.147)

2.6.2. Fiillerde Olumsuzluk

Kazak Türkçesinde fiillere olumsuzluk anlamı katan ek “-ma-, -me-, -pa-, -pe-, -ba-, -be-” ekleridir. Yalnızca geniş zamanın olumsuz şeklinde “-mas, -mes, -bas, -bes, -pas, -pes” ekleri bulunur (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2015: 344).

ber-**mes**-pin “vermem” (I.30)

qamdan-**ba**-dı-m “hazırlanmadım” (I.198)

ölşen-**be**-se “ölçülme” (II.736)

tıñda-**ma**-y-mın “dinlemiyorum” (III.96)

oylan-**bas**-tan “düşünmeden” (IV.138)

körin-**be**-di “görünmedi” (IV.356)

bil-**me**-se “bilmese” (V.296)

tüs-**pe**-di “düşmedi” (V.437)

bosat-**pa**-dı “rahat bırakmadı” (VI.230)

zerik-**pe**-y-siñ “sıkılmıyorsun” (VII.22)

bol-mas “olmaz” (VIII.14)

2.6.3. Fiillerde Soru

Kazak Türkçesinde soru eki “*ma, me, ba, be, pa, pe*” ekleridir. Bu ekler fiillerden sonra ve ayrı olarak yazılır (Tamir, 2007: 455).

qutıldıq **pa**? “kurtulduk mu?” (II.90)

jaza **ma**? “yazıyor mu?” (II.130)

oylandıñ **ba**? “düşündün mü?” (II.167)

qaldı **ma**? “kaldı mı?” (II.249)

körmeysiñ **be**? “görmüyor musun?” (II.703)

ilindi **me**? “takıldı mı?” (III.351)

bilmey **me**? “bilmiyor mu?” (V.403)

ötpedi **me**? “geçmedi mi?” (VI.458)

kötermediñiz **be**? “kaldırmadınız mı?” (VIII.363)

2.6.4. Şekil ve Zaman Ekleri

Fiil kök veya gövdesinin nitelediği hareketi şekil ve zaman olarak bağlayan eklerdir. Şekil ifadesi hepsinde mevcutken zaman sadece bir kısmını kapsar. Ne şekilde yapıldığını, hareketin hangi zamanda gerçekleştiğini gösteren eklere “zaman ve şekil ekleri” denir (Kaya, Öztürk, Yılğör, Altun ve Selimhocaoglu, 1998: 175).

2.6.4.1. Bildirme kipleri

Haber kipleri yapılan, yapılmakta olan ve yapılacak olan işleri bildiren kiplerdir. Bu kiplerin ifadesi için kullanılan ekler zamanı içerlerinde barındırırlar. Bütün fiilleri kapsarlar (Korkmaz, 2003: 583).

2.6.4.1.1. Görülen geçmiş zaman

Fiilin bildirdiği durumun şuan ki zamandan önce gerçekleştiğini ve konuşanın da bu durumu gördüğünü belirten zamana görülen geçmiş zaman adı verilir (Bulak, 2017: 101).

-DI eki kullanılarak yapılan görülen geçmiş zaman

İşin görülerek yapıldığını belirten “-dl, -tl” ekleri Kazak Türkçesinde görülen geçmiş zaman eklerinden birisidir. Bu ek düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaz. Ancak ünsüz uyumuna uyar (Bulak, 2017: 126-127).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -DI + iyelik kökenli şahıs eki
Olumsuz Çekim	fiil kökü + -MA + -DI + iyelik kökenli şahıs eki
Soru Çekimi	fiil kökü + -DI + iyelik kökenli şahıs eki + MA?

Nege erterek **qamdanbadım**? “Niye daha erken hazırlanmadım?” (I.198)

Men jaqında bir kitaptan **oqidım**. “Yakın zamanda bir kitaptan okudum.” (II.175)

Olardıñ özderinen bir mezireti bolmağan soñ, bekersilikten işi pısqan adam bolıp körinbeyinşi dep, Äbekeñ de **jalpıldamadı**. “Boş dolanmaktan canı sıkılan adam olarak gözükmemek için işi düşmediği sürece onlarla görüşmeyi Ebeken’de umumileştirmedir.” (II.288)

Onday eşteñe **estilmedi**. “Buna benzer hiçbir şey işitilmedi” (III.402)

Siz jaña bizdiñ aldımızda tamaşa bayandama **jasadıñız**. “Bizlere harika bir rapor sundunuz.” (III.439)

Ol oyı **orındalmadı**. “Bu isteği gerçekleşmedi.” (IV.99)

Älde tört tülük malmen, añmen birge olar da bir jaqqa awıp **ketti** me? “Yoksa dört ayaklı hayvanlarla birlikte vahşi hayvanlar da bir yere mi göçtüler?” (V.202)

—Äne, **aytpadım** ba? “—İşte, söylemedim mi?” (VI.145)

Qoğam qawipsizdigi salasında elüw jıl minsiz qızmet **atqardım**. “Kamu güvenliği alanında elli yıl boyunca kusursuz hizmet verdim” (VIII.189)

-GAn eki kullanılarak yapılan görülen geçmiş zaman

İşin görülerek yapıldığını belirten “-GAn” eki ikinci tip görülen geçmiş zaman ekidir. Bu ek zamir kökenli şahıs ekleri alır. Ünlü ve ünsüz uyumlarına göre seslerde incelmeye ya da kalınlaşma görülür (Ergönenç Akbaba, 2009: 116-117).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -GAn + zamir kökenli şahıs eki
Olumsuz Çekim	fiil kökü + -MA + -GAn + zamir kökenli şahıs eki fiil kökü + -GAn + joq/emes + zamir kökenli şahıs eki
Soru Çekimi	fiil kökü + -GAn + zamir kökenli şahıs eki + MA?

Quyıp alıp şıqqan ayrıni budan eki kün burın **tawsılğan**.”Yanına aldığı yoğurdu bundan iki gün önce tükendi” (I.49)

Şaydan keyin Raxima mektebine ketti de, Äbdirasıl üyde jalğız **qalğan**. “Çaydan sonra Rahima okula gitti, Ebdirasıl evde yalnız kaldı.” (II.276)

Sälimgerez qalay, qartayıp **qalğan joq** pa? — dedi öziñiñ maydandas dostarın esine alıp. “ “Selimgerez nasıl, yaşlandı mı yoksa?” dedi iş arkadaşlarını anımsayarak.” (II.518)

Esiñde bolsın, el awzına ilingen eñ alğaşqı täwir şığarmamdı men bul kabinette emes, qalanıñ şet jağında, birewdiñ «buzaw qorasında» otırıp **jazğanmın**... “Aklında olsun, herkes tarafından tanınan, ilk başarılı çalışmamı ben bu odada değil; şehrin biraz yakınında, birinin “buzağı ahırında” oturup yazdım... (IV.237)

Ädil munda eşbir kompaniyağa **qosılğan joq**. “Adil burada hiçbir aktiviteye katılmadı.” (VIII.325)

— Bayan munda **kelgen joq**. degenmen qarañız, köñiliñizde dıq qalmasın! — dep orınan küle köterilgen Ädil juwınatın bölmeniñ de esigin aştı. “—Bayan buraya gelmedi, ancak bakınız içinizde şüphe kalmasın!, diyerek yerinden gülerek kalkan Adil banyonun kapısını açtı.” (VIII.414)

Ol kisi sırqattanıp **qalğan joq** pa? — degen alañdawşılıq bildirip. “ “Rahatsızlandı mı yoksa?” diye sorarak merakını belli etti.” (VIII.464)

-AtIn, -tIn ekleri kullanılarak yapılan görülen geçmiş zaman

Hareketin eski bir zamanda yapılıp bittiğini ifade ifade eden “-AtIn, -tIn” eki üçüncü tip görülen geçmiş zaman ekidir. Zamir kökenli şahıs ekleriyle kurulur (Doğan ve Koç, 2013: 257-258).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -AtIn, -tIn + zamir kökenli şahıs eki
Olumsuz Çekim	fiil kökü + -AtIn, tIn + -MA+ zamir kökenli şahıs eki
Soru Çekimi	fiil kökü + -AtIn, tIn + zamir kökenli şahıs eki + MA?

Munı osınaw jarıq dünüyemen jalğastırıp turğan jalğız däneker de sol nemeresi **bolatın**. “Parçalanmış hayatına devam etmesini sağlayan tek neden torunu oldu.” (I.213)

Burın Äbekeñ qonaqqa baruwğa onşa quştar **bolmaytın**. “Eskiden Ebeken misafirliğe gitmekten pek hoşlanmazdı.” (II.409)

Men de küni keşe jalañ ayaq student, qatardağı injener **bolatınmın**. “Ben de zamanında yalın ayaklı bir öğrenci, sıradan bir mühendis oldum.” (II.661)

Qara teñiz jañasındağı jazuwşılardıñ şığarmaşılıq üyine barıp, ay boyı emin-erkin **demalatın**. “Karadeniz yakınındaki, yazarların eserlerini yazdığı evlerden birine giderek bütün bir ay rahatça dinlenirdi.” (VIII.19)

2.6.4.1.2. Duyulan-Öğrenilen geçmiş zaman

İşin duyularak yapıldığını belirten “-ıp, -ip, -p” ekleri Kazak Türkçesinde duyulan geçmiş zaman ekleridir (Kajıbeek, 1991: 1054).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -(I)p + zamir kökenli şahıs eki
Olumsuz Çekim	fiil kökü + -MA + -(I)p + zamir kökenli şahıs eki
Soru Çekimi	fiil kökü + (I)p + zamir kökenli şahıs eki + MA?

Birneşe ret şekara boyına da jaqın barıp **qaytıpsıñ**. “Birkaç defa sınıra kadar yaklaşıp dönmüşsün.” (I.276)

Äbdirasıl kündelikti küybeñmen «jumıs-jumıs» dep jürip, balalarınıñ qalay öskenin de **añğarmaptı-aw!** “Ebdirasıl her gün çalışıp “işte iş” demekten çocuklarının ne ara bu kadar büyüdüğünün farkına varamamıştı.” (II.699)

Stol üstine är türlü tağamdar tizilip **qalıptı**. “Masanın üzerine çeşit çeşit yiyecekler dizilmiş.” (III.573)

Menen sağattı artıq alatınday, Baybolovanıñ atı báygeden **kelip** pe? “Baybolova’nın atı yarıştan ödüllü mü gelmiş de benden fazla saat alıyor?” (VI.24)

Aşuw üstinde awzına jöndi söz de **tüspepti**. “Öfke içerisindeyken tek kelime edememişti.” (VI.40)

— O, nesi-ay, men dünyeye jaña **kelippin** be? — dedi Jumaxan balasına ajıraya qarap. “— O da nesi, ben dünyaya yeni mi gelmişim?” dedi Jumahan çocuğuna gözlerini açarak bakıp.” (VII.49)

Jaman-jaqsı bolsın, üş küyewdiñ basına su **quyıppız**. “İyi ya da kötü üç koca değiştirmişiz.” (VIII.233)

2.6.4.1.3. Şimdiki zaman

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda başladığını ve devam etmekte olduğunu gösteren zaman dilimidir (Korkmaz, 2009: 610-611).

-(Ip, -a, -e, -y + otır-, tur-, jür-, jatır- yardımcı filleriyle yapılan şimdiki zaman

Geniş zamandan yararlanılarak kullanılan şimdiki zaman eki “-a/-e” ulaç eki ardından yardımcı bir fiilin eklenmesiyle kullanılır. Zaman içerisinde bu kalıp “-a-dır/-e-dir” biçiminde de kullanılmaya başlanmıştır (Bozkurt, 2005: 311-312).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -(Ip, -a, -e, -y + otır-/tur-/jür-/jatır- + zamir kökenli şahıs eki
Olumsuz Çekim	fiil kökü + -(Ip, -a, -e, -y + otır-/tur-/jür-/jatır- + -GAn + joq + zamir kökenli şahıs eki
Soru Çekimi	fiil kökü + (Ip, -a, -e, -y + otır-/tur-/jür-/jatır- + -GAn + zamir kökenli şahıs eki + MA?

Jıldar **ötıp jatır**. “Yıllar geçiyor.” (II.233)

Qudayğa şükir, qarajatqa **qısılp turğan joqsın**... “Allah’a şükür, maddi bir sıkıntınız yok...” (IV.158)

Keşe ğana öz başınızdıñ otken qıyınşılıqtı qalay **umıtıp otırsız**? “Başınızdıñ geçen bunca zorluğı nasıl unutabiliyorsunuz?” (IV.241)

Mine, kerek bolsa, tağı bir keyipker **kele jatır**. “İşte, gerek olursa bir kahraman daha ekleniyor.” (IV.390)

Erkek qolın şoşañdatıp, äyeline birdeñelerdi sambırlap **aytıp jatır**. “Erkek olan elini kolunu sallayarak kadına yüksek sesle bir şeyler söylüyor” (V.384)

— Üstelimiz bir eken, **tanısa otırayıq**, — dep aqsaqal qolın usındı. “— Beraber oturuyoruz, tanışalım, dedi aksakal elini uzattı.”(VIII.120)

-wdA ekiyle yapılan şimdiki zaman

Türkiye Türkçesinde “-makta, -mekte” karşılığı olarak Kazak Türkçesinde “-wda, -wde” eki kullanılır (Doğan ve Koç, 2013: 265).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -wdA + zamir kökenli şahıs eki
Olumsuz Çekim	fiil kökü + -wdA + emes + zamir kökenli şahıs eki
Soru Çekimi	fiil kökü + -wdA + zamir kökenli şahıs eki + MA?

Mäsele, sonıñ qay qırnan **kelüwde** ğoy... “Mesele, bu konuların sonu hangi sonuca bağlanmakta...” (VIII.193)

2.6.4.1.4. Gelecek zaman

Kazak Türkçesinde gelecek zaman üç şekilde ifade edilir. Şimdiki ve gelecek zaman anlamı taşıyan “-a, -e, -y” ekleriyle; yakın gelecek zamanı işaret eden “-ğalı, -geli, -qalı, -keli” eklerine “jat-, jür-, otır-, tur-” yardımcı fiillerinin eklenmesiyle ve niyet ifade eden “-maq(şı), -mek(şı), -baq(şı), -bek(şı), -paq(şı), -pek(şı)” ekleriyle gelecek zaman anlamı taşıyan fiiller oluşturulmaktadır (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 106-107).

-a, -e, -y ekleriyle yapılan gelecek zaman

Ünsüzlerden sonra “-a, -e”, ünlülerden sonra “-y” eki gelecek zaman ekidir. Bu kip şimdiki ve geniş zaman anlamı da taşıyabildiğinden -değişken şimdiki zaman-Türkiye Türkçesine aktarım esnasında cümlelin gidişatına ve metne göre geniş ve şimdiki zaman anlamlarında da aktarılabılır (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 106-107).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -a, -e, -y + zamir kökenli şahıs eki
Olumsuz Çekim	fiil kökü + -MA + -a, -e, -y + zamir kökenli şahıs eki
Soru Çekimi	fiil kökü + -a, -e, -y + zamir kökenli şahıs eki + MA?

Onan argısının **suramaymın** da... “Ondan sonra hiçbir şey istemeyeceğim.” (I.135)

Nemenege **küyzelemin**, balalarım-aw? “Ne olmuş ki bu kadar üzüleceğim çocuklarım?” (II.659)

— Men prezidiyumdı toğız adamnan saylasaq **deymin**... “— Ben başkanlar kurulunu dokuz kişiyle oylayalım diyorum.” (III.383)

Dala serisi qasqır da **körinbeydi**. “Bozkırın delikanlısı kurt da görünmüyordu.” (V.155)

Qıranın sulbası **körinbeydi**. “Kartalın bedeni görünmüyordu.” (V.386)

— Äy, **bilmeymin**, osının artında bir şiykilik bar. “— Ah, bilmiyorum. Bu işin ardında bir çiğlik var.” (VI.169)

«Sizderdi kontsert zalında **kütemin**» dep älgilermen qoştastı da, Ädildi qoltıqtap jürüp ketti. “«Sizleri konser salonunda bekleyeceğim” diye vedalaşarak Adil’i koluna alarak ilerledi.” (VIII.246)

Qaraman aqsaqal da, balası da **körinbeydi**. “Karaman aksakalı da, çocuğu da görünmüyordu.” (VIII.462)

-GAI + tur-/jür-/otur-/jadır- yardımcı ekleriyle yapılan gelecek zaman

Kazak Türkçesinde yakın gelecek zaman bildiren ifadeler için “-ğalı, -geli, -qalı, -keli” eklerine “tur-, жүр-, otur-, jadır-“ yardımcı fiilleri eklenir (Buran ve Alkaya, 2010: 292).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -GAI + otur-/tur-/jür-/jadır- + zamir kökenli şahıs eki
Olumsuz Çekim	fiil kökü + -GAI + otur-/tur-/jür-/jadır- + -GAN + joq + zamir kökenli şahıs eki
Soru Çekimi	fiil kökü + -GAI + otur-/tur-/jür-/jadır- + zamir kökenli şahıs eki + MA?

Jañbır **jawğalı tur** ma, qalay, anda-sanda tereze äynegine jetim tamşı qonaqtap, möltildep sāl turadı da, tömen qaray sırğı jöneledi. “Yağmur yağacak olacak ki ara ara pencere camına tek damla konup bir süre parladıktan sonra aşağı doğru yavaş yavaş akarak kayboluyordu.” (II.23)

Seniñ äkeñ sonşalıq siñirine ilinip jıǵıla **ketkeli turğan** ölmeli şal ğoy dep pe ediñ? “Sen babanı o kadarlık sinirine takılıp devrilecek ölmesi yakın bir yaşlı mı sanıyorsun?” (II.657)

Jaman nağasıñ Tarbağataydı dürildetip toy **jasāğalı jatır**. “Tüm akrabalar Tarbağatay’ı inletecek bir düğün yapacak.” (IV.134)

-MAQ(şI) ekleriyle yapılan gelecek zaman

“-maq, -mek, -baq, -bek, -paq, -pek, -maqşı, -mekşi, -baqşı, -bekşi, -paqşı, -pekşi” ekiyle kurulan gelecek zaman maksatlı gelecek zamandır. Maksadın kesin olduğunu belirten ifadelerdir (Tamir, 2007: 464).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -MAQ(şI) + zamir kökenli şahıs eki
Olumsuz Çekim	fiil kökü + -MAQ(şI) + emes + zamir kökenli şahıs eki
Soru Çekimi	fiil kökü + -MAQ(şI) + zamir kökenli şahıs eki + MA?

Ädil osı äredikti paydalanıp, jılıstap **ketpekşi** bolıp edi, Mälike bayqap qalğan eken: “Adil bu sohbetten faydalanarak yavaş yavaş gidecek oldu, Melike onu fark ederek:” (VIII.236)

Muragerin el-jurtqa körsetip **qaytpaq**. “Varisini herkese gösterip dönecek.” (VIII.473)

2.6.4.1.5. Geniş Zaman

Kazak Türkçesinde geniş zaman eki “-r, -ar, -er” ekleridir (Buran ve Alkaya, 2012: 294).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -r, -ar, -er + zamir kökenli şahıs eki
Olumsuz Çekim	fiil kökü + -MAs + zamir kökenli şahıs eki
Soru Çekimi	fiil kökü + -r, -ar, -er + zamir kökenli şahıs eki + MA?

—Sonan soñ, quday buyırsa, bugün särsenbiniñ sätine, qarañğı tüse arğı betke öte **şığarmın**. “— Bundan sonra Allah nasip ederse Çarşamba günü -bugün- karanlık çöktüğünde nehrin karşı tarafına geçerim.” (I.81)

Onda «osı qızdı tübinde men **alarımın-aw**» degen oy kimniñ basına kelipti? “O zaman “Bu kızı neticede ben alırım” düşüncesinin gerçek olacağını kimin aklına gelirdi ki?” (II.210)

Nurlandarğa, Jumanğa öziñ **xabarlarsıñ**... “Nurlanlara ve Juman’a da haber verirsin.” (II.421)

Äbdirasıl jüz **jasamas**. “Ebdirasıl yüz yıl yaşamaz.” (II.445)

— «Anıq mal ölse soyuğa kisi **şıqpas**. Kedey adam ölse qoyuğa kisi **şıqpas**» deydi burnıñılar “—“Sıska bir hayvan ölürse kesmeye kimse gelmez. Yoksul bir insan ölürse onu gömmeye de kimse gelmez” demiş eskiler.” (II.469-II.470)

— Eşteme **etpes**. “Hiçbir şey etmez.” (III.368)

Jalğız ulınıñ quwanışına qalayda barıp, quttı bolsın aytpasa **bolmas**... “Tek oğlunun mutluluğunda ne olursa olsun davete icabet edip, tebriklerini sunmazsa olmaz...” (IV.148)

Küzeti de qattı **şığar**. “İyi korunurlar.” (V.153)

Birdemeni qolma-qol satsañ da, aqşañdı däl bulay naq sanap **bermes**. “Bir eşyayı elden satmaya kalksan bile her yerde değeri aynı hesaplanmaz.” (VI.84)

Alıs joldan burlıñıp zorğa jetken arbakeştiñ atı da munday **bolmas**. “Uzun yoldan dönen bir at arabasının atı bile böyle yorgun olmaz.” (VIII.14)

2.6.4.2. Tasarlama kipleri

Dilek, istek, gereklilik ya da emir kavramları içinde fiilin olumlu veya olumsuz bir yönde gerçekleşmesini bildiren kiplerdir (Korkmaz, 1992: 146).

2.6.4.2.1. Dilek-Şart kipi

Kazak Türkçesinde şart kipi -sA ekiyle ifade edilir. Bazen dilek ifadesi de taşır. İncelik-kalınlık uyumuna uysa da, bazen düzlük-yuvarlaklık uyumunun dışına çıkabilir (Bulak, 2017: 346).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -sa, -se + iyelik kökenli şahıs eki
Olumsuz Çekim	fiil kökü + -MA + -sa, -se + iyelik kökenli şahıs eki
Soru Çekimi	fiil kökü + -sa, -se + iyelik kökenli şahıs eki +MA?

Al endi qanşa jatam **deseñ** de eşkim böget bolmaytın kezde, sol uyqınıñ özi qasqaldaqtıñ qanıday. “Şimdilerde ise ne zaman yatayım dese de, hiç kimse mani olmasa da, uykunun kendisi sakarmeke soyundan gibi.” (II.18)

Qaysısın **oqısam** eken dep sāl bögeldi de, basqı bir qatarda Lermontovtıñ tórt tomdıǵı tur eken, sonıñ birinşi toın suwırıp aldı. “Hangisini okusam diye süre bakındıktan sonra ilk sıralarda duran Lermantov’un dört ciltten oluşan eserinin ilk cildini eline aldı.” (II.121)

Bular da men siyaqtı balaǵa suwıq bawır bolıp **şıqpasa** jaradı. “Bunlar da ben gibi çocuklara soǵuk olmasalar iyi.” (II.702)

Ol ótkende fabrikadan **ketsem**, osı mañdaǵı bir burıstan dúken aşıp, óz aldıma etikşilik **qursam** qaytedi dep bir oqtalıp edi. “Çalıştığım fabrikadan gitsem, bu civarlarda bir köşede dükkan açıp kendi kunduracımı kursam diye bir hayali vardı.” (III.246)

— Şınımdı aytayın, men bugün **söylesem** be, álde söylemey-aq qoysam ba dep, eki oyılı bop kelip edim, — dedi ol aǵınan jarılıp. “— Dürüst olmak gerekirse, bugün konuşmak ya da konuşmamak arasında kararsız kalmıştım.” (III.495)

Jalǵız ulınıñ quwanışına qalayda barıp, quttı bolsın **aytpasa** bolmas... “Tek oǵlunun mutluluǵunda ne olursa olsun davete icabet edip, tebriklerini sunmazsa olmaz...” (IV.148)

Biysaranı eki kün **körmese** ölip-öşip turatın bayaǵı Baymırza joq. “Biysara’yı iki gün görmezse ölecek olan Baymırza yok.” (VI.312)

2.6.4.2.2. Gereklilik kipi

Kazak Türkçesinde gereklilik kipi iki ekle ifade edilir. İlki “-uw, -üw, w eki + *kerek*” kelimesiyle yapılır. İkincisi -uw, -üw, -w + *teyis* kelimesiyle yapılır (Buran ve Alkaya, 2001: 208-209).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -w, -uw, -üw + iyelik kökenli şahıs eki + <i>kerek/teyis</i>
Olumsuz Çekim	fiil kökü + MA + -w, -uw, -üw + iyelik kökenli şahıs eki + <i>kerek/teyis</i> + <i>emes</i>
Soru Çekimi	fiil kökü + -w, -uw, -üw + iyelik kökenli şahıs eki + <i>kerek/teyis</i> + MA?

Sanatoriy kitapşasın **aluw kerek**, em-dom **belgilew kerek**. “Sanatoryum kitapçığını alarak, hangi halk hekimliklerini tercih edeceğini işaretlemesi gerek.” (VIII.37)

Jospardı qaytken künde de **orındaw kerek**. “Plana her zaman uyulmalı.” (III.308)

Kabinetke jetkenge deyin de kisi birdeñe **tındıruw kerek emes pe?** “Ayrıca buraya gelmeden önce bir şey yapman gerekmez miydi?” (IV.235)

Ärkim öz ornın **bilüwi kerek** qoy. “Herkes yerini bilmeli.” (V.294)

Bul sonıñ soñınan qalmay erip jürip, dayın jemtikti jep **ketüwge tiyis**. “Kuzgunda bu şekilde takip ederek bulduğu hazır yemekle yaşamalı.” (V.314)

2.6.4.2.3. Emir kipi

Kazak Türkçesinde emir kipi şahıslara göre farklı eklerle yapılır. Bu eklerin olumlu çekimi **Tablo 2.8**'de açıklanmıştır. Aynı şekilde Tamir de (1989) eserinde emir kipini açıklamıştır (s.84).

Rica veya istek belirten emir çekimlerinde emir eklerine “-şI” eklenir (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 111).

Olumsuz Çekim	fiil kökü + -MA + olumlu çekim ekleri
Soru Çekimi	fiil kökü + olumlu çekim ekleri + MA?

— Qorağaysıñ, balam, **qorıqpa!** “—Koruyorsun yavrum, korkma!” (II.677)

Soñğı uldı tapqanda Sara biraz ıñğaysızdanıp, ökingendey bolıp edi, Jarqın perzentxanada jatqan äyelin jubatıp: «Qız tappadım dep **qapalanba!** “Son çocuğı da erkek olunca Sara bundan utanıp, pişman olmaya başlamıştı. Jarkın doğumhanede karısına “Kız olmadı diye üzülme!” (IV.103)

Endi meniñ közime **körinbe!** — dedi. “Şimdi benim gözüme gözükmel, dedi.” (VI.381)

— Al it mamanı bolsañ **aytsı!** — dedi Jumaxan onıñ sözün bölip. “— Madem it uzmanısın, söyle!, dedi Jumahan sözünü bölüp.” (VII.328)

— Apay, maxabbat jayında **oqıñızsı!**— dedi jas kelinşekterdiñ biri şoljañday til qatıp. “— Aşk hakkında okuyun lütfen, dedi genç hanımlardan biri şımarıkça.” (VIII.231)

— Bayan munda kelgen joq. degenmen qarañız, köñiliñizde dıq **qalmasın!** — dep orınan küle köterilgen Ädil juwınatın bölmeniñ de esigin aştı. “— Bayan buraya gelmedi, ancak bakınız içinizde şüphe kalmasın!” diyerek yerinden gülerek kalkan Adil banyonun kapısını açtı.” (VIII.414)

2.6.4.2.4. İstek kipi

-GAy ekiyle yapılan çekim

Kazak Türkçesinde istek kiplerinin birincisi “-ğay, -gay, - qay, -key” ekleriyle yapılır (Buran ve Alkaya, 2010: 296).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -GAy + zamir kökenli şahıs eki
Olumsuz Çekim	fiil kökü + -MA + -GAy + zamir kökenli şahıs eki
Soru Çekimi	fiil kökü + -GAy + zamir kökenli şahıs eki + MA?

Metnimizde bu çekimin örneklerine rastlanmamıştır.

-GI ekiyle yapılan çekim

Kazak Türkçesinde istek kiplerinin ikincisi ise “-ğt, -gi, -qt, -ki” ekleri ve “kel-” yardımcı fiiliyle gerçekleşir (Doğan ve Koç, 2013: 277).

Olumlu Çekim	fiil kökü + -GI + iyelik eki + kel- + çekim eki
Olumsuz Çekim	fiil kökü + -GI + iyelik eki + -kel + -MA + çekim eki
Soru Çekimi	fiil kökü + -GI + iyelik eki + kel + çekim eki + MA?

— Boksti **körgim keledi**. “— Boks maçını izleyesim geldi.” (III.98)

Şaması, qıljaqtap **oynağısı keledi**. “Herhalde dalga geçesi geldi.” (III.273)

Onısın «nağız suretke ömirge ikemsiz boladı» dep **aqtağısı keledi**. “Bu durumu ise “gerçek bir sanatçı, hayattaki diğer işlerde başarısız olur” diyerek açıklıyor.” (IV.90)

Osığan özin **sendirgisi-aq keledi**. “Kendini buna inandırmak istiyordu.” (VI.305)

2.6.5. Birleşik Kipli Çekimler

İki çekimli fiilin bir araya gelmesinin ardından ilk fiilin bildirme ya da tasarlama kipleriyle çekimlemiş olduğu kılış, oluş ya da durumun duyulan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman ya da şart şeklinde gerçekleştiğini bildiren kiplere “birleşik kipler” adı verilir. Esas ve ek fiil olmak üzere iki fiil tabanı; zaman ve şekil eki, kişi unsuru bulunur.

Birleşik kipler hikaye kipi, rivayet kipi ve şart kipi olmak üzere üç başlıkta incelenir (Bulak, 2017: 370).

2.6.5.1. Hikaye

Kazak Türkçesinde fiil kiplerinin hikaye çekiminde “*e-di*” kelimesi kullanılır, şahıs ekleri bu kelimedden sonra eklenir (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 112).

Tek amal qanşa, bul saparğa äldeqaşan **şıǵuw kerek edi-aw**». “Ne çare, bu yolculuğa daha önce çıkmam lazımdı.” (I.192)

Äbekeñ burın bul bölmege äldeqalay bir bayandamağa äzirlengende, ne bir qonaq kelip, karta oynağanda bolmasa, **kire bermewşi edi**. “Ebeken önceleri bu odaya ani bir rapor hazırlaması gerektiğinde ya da bir konuğu geldiğinde kart oynamak dışında girmezdi.” (II.95)

Munıñ bir tanısı pensiyağa ana jılı **şıǵıp edi**. “Bir tanıdığı bu yıl emekliye ayrılmıştı.” (II.117)

Qurdastar oğan da toqtamasa, birewden estigen eki jol öleñdi **keltirer edi**. “Onlar her ne kadar ona inanmasalar da bir yerden hatırladığı iki mısralık şiir gelirdi aklına.” (II.326)

Seni bulay söyleser dep **oylağan emes edim**. “. Açıkçası senin böyle konuşacağını düşünmemiştim.” (II.515)

— Şırağım-aw, aqlımız jetse, ol orınnan **keter me edik?**—dep Äbdirasıl lekite külip aldı. “— Ah, yeterince aqlımız yetse bu yerden gider miydik?, dedi kahkaha atarak.” (II.555)

— Jay, attardı köreyin **dep edim**... “— Hiç, öylesine... Atlara bir bakayım demiştim...” (III.142)

Ne **bolıp edi?** “Ne olmuştu?” (III.163)

Maşinasın köşeniñ jiyeginde qaldırsa da jaw **almas edi**, bul minbeletip podezdñ aldına deyin äkeledi... “Arabayı sokağın köşesine park etse de çalmazlardı ancak o her zaman giriş kapısının önüne kadar getirirdi.” (IV.395)

Jerden qarağan kisige kögildir muz aydınında jalğız jattıǵıp jürgen qara kiyimdi sportşını eske **salar edi**. “Yerden bakan birisine, buz üzerinde adeta bir kuğu gibi kayan, siyah giyimli bir patenciye andırırdı.” (V.94)

Burın ol basqa tüsken bar päleni Baymırzadan **köretin edi**. “Eskiden her türlü felaketin sebebinin Baymırza olarak görürdü.” (VI.92)

Köşede qañǵıp jürgen bayıñdı tawıp alıp, adam qatarına **qosıp edim**. “Sokaklarda başıboş dolaşan kocanı alıp insan yerine koymuştum.” (VI.359)

Oğan qalayda **demaluw kerek edi**. ““Ne olursa olsun dinlenmesi gerekliydi.” (VIII.7)

— Bir surağım bar: siz burın maxabbat jayında köp **jazatın ediñiz**, keyin tarixqa tüsip kettiñiz. “— Size bir sorum olacak. Önceleri aşk konulu eserler yazardınız, sonra tarih alanına geçtiniz.” (VIII.134)

2.6.5.2. Rivayet

Kazak Türkçesinde rivayet kipi çekimi yapılırken kullanılan yardımcı fiil “*eken*”dir. (Doğan ve Koç, 2013: 297).

Birinşisi — «Añ awlağandı siltaw qılıp, ünemi taw arasında **jüredi ekeniñ**. “Birincisi “Hayvan avlamayı bahane edip, bilinçlice dağların arasında yürüyormuşsunuz.” (I.275)

Biraq «qayratı tasıp turğan adamnıñ nege pensiyağa **şıǵuwı kerek ekenin** eşkim ayta almadı... “Ancak gücü yerinde olan bu adamın neden emekliye çıkması gerekmiş hiç kimse söylemedi.” (II.85)

Qaysısın **oqısam eken** dep sál böğeldi de, basqı bir qatarda Lermontovtıñ tórt tomdıǵı tur eken, sonıñ birinşi tomnı suwırıp aldı. “Hangisini okusam diye süre bakındıktan sonra ilk sıralarda duran Lermantov’un dört ciltten oluşan eserinin ilk cildini eline aldı.” (II.121)

Şirkin-ay, osı öleñderdi bul nege erterek **oqımadı eken**?! “Ah, bu şiirleri ne diye daha önce okumamıştı ki!” (II.150)

Joǵarǵı jaq bul tuwralı nege bulay şuǵıl şeşimge **keldi eken**? “Üst makamlar neden hakkında bu kadar acil bir karara varmıştı?” (II.355)

Eldostıñ kelini **bosanğan eken**. “Eldos’un gelini doğum yapmıştı.” (II.400)

Bulardı İsaakiyan **tanıdı eken**: birewi — minnistrlikten, ekinşisi — oblprofsoyuzdan körinedi. “İsaakiyan bu iki konuǵu tanıyordu: birincisini bakanlıkta, ikincisini de bölgesel sendikada görmüşti.” (III.373)

— Ne **aytar eken**, tıñdayıq, — desken külki aralas dawıstar şıǵıp jatır. “— Ne diyecekmiş, bir dinleyelim, diye gülüşmeler arasından sesler duyuldu.” (III.422)

Rossiyağa ulı aqın sıylağan ayawlı ana osı sözdi qalay **ayttı eken**? “Rusya’ya büyük bir şair kazandıran bu saygıdeğer ana bu sözleri nasıl söylemişti?” (IV.72)

Ne **kördi eken**? “Ne görmüşti?” (V.329)

Şalǵaydaǵı Aqbulaq awdanınan bir deputat **saylanuwı kerek eken**. “Bir gün uzaktaki Akbulak köyünden bir milletvekili seçilmesi gerektiǵi haberi gelmiş.” (VII.69)

Janaǵı jastar taqa bir tanıytın adamdarı bolmasa, ülkenge sälem **bermeydi eken**. “Bu gençler, şayet tanıdık deǵilse büyüklerine dahi selam vermezmiş.” (VIII.83)

2.6.5.3. Şart

Esas fiilin bildirdiği oluş, kılış ya da durumun şarta bağlanması durumunda ifade edilen birleşik çekimdir (Bulak, 2017: 494). “*bol-*” fiilinin şart çekimiyle yapılır (Tamir, 2007: 470).

Adam ömiri: balalıq, jastıq, egdelik, qarttıq degen tarawlarğa **bölinetin bolsa**, öziniñ sol soñğı bölükke qaray qadam basqanın birjola moyındağan qalpı bar. “İnsan hayatı çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak adlandırılan parçalara ayrılırsa, onlar son parçaya doğru adım attıklarının farkındaydılar.” (II.726)

Eger onday apat **qaytalanar bolsa**, mına dalanı ölekseden tazartuw da oñay bolmas. “Eğer bir kez daha böyle bir felaket tekrarlanırsa bu bozkırı cesetlerden arındırmak hiç kolay olmaz.” (V.143)

2.6.6. Çekimsiz Fiiller (Fiilimsiler)

Fiil köklerinden özel eklerle türeyen, cümle içerisinde isim, sıfat, zarf ve bağlaç görevlerinde görülebilen; aynı zamanda özne, nesne, tümleç alabilmelerinden kaynaklı olarak yüklem vazifesini de yerine getirebilen sözcüklerdir. Fiiller gibi çekimleri yapılmadıklarından fiillerden ayrılırlar (Hatiboğlu, 2003: 157).

2.6.6.1. İsim-Fiil ekleri

İsim-fiil eki alan bir fiil isimlerin bütün özelliklerini taşır. Türetilen fiillerden bazıları bütünüyle adlaşarak kalıcı bir isme dönüşür. Fiil çekimine girmezler ve cümle içerisinde artık bir fiil değil isim niteliği taşıdıklarından ismin cümle içerisinde üstlenebileceği tüm görevleri alabilirler (Bayraktar, 2004: 8).

-Is

Bir işin birden fazla kişi tarafından karşılıklı yapıldığını belirtir (Gülensoy, 2016: 171).

Üş kündik suwıt **jüris** onı äbden qaljıratqan-dı. “Üç gün süren acele yürüyüş onu tamamen bitkin düşürmüştü.” (I.127)

Äbekeñ burın öz mamandıǵı: **qurılıs**, arxitektura tuwralı kitaptar bolmasa, ädebiy şıǵarmalardı köp oqıy bermeytin. “Ebeken önceleri kendi uzmanlık alanı olan inşaat ve mimarlık hakkında olmayan edebi eserleri çok fazla okumazdı.” (II.104)

Köp jıldan beri turatın sıralğı qalanıñ osınaw küzgi **körinisin** burın-soñdı däl büğingidey tüstep tanımağan tärizdi. “Uzun yıllardır var olan bu sonbahar manzarası şu an diğər güzlerden farklı bir renge boyanmıştı.” (II.433)

Äke-şeşesimen **asığıs** amandasıp, balasın solardıñ quşatına itere saldı da, şeşinüwge murşası bolmay, as üy jaqqa kirip ketti. “Anne babasına hızlıca hal hatır sorduktan sonra çocuğı onların kucağına verdi ve soyunmadan mutfağa girdi.” (II.611)

Jiynalıs ağası anda-sanda aldındağı qağazğa qarap qoyıp, ärkimderge söz berip jattı. “Toplantı başkanı ara sıra önündeki kağıda bakıp, herkese söz vermeye çalışıyordu.” (III.527)

Oı mañayda bulardıñ **barıs-kelis** jasaytın üyeleriniñ biri. “Bu civarda komşuluk yaptıkları ailelerden biri.” (IV.321)

Bir tuğırğa qonıp, az-kem **tınıs** almasa bolmas. “Bir yere konup, bir süre dinlenmezse olmaz.” (V.232)

Aytısına qarağanda, biyıl Qıtayda, Ündistanda bolıp qayıptı. “Dediğine göre bu yıl Çin ve Hindistan’ı ziyaret etmiş.” (VIII.250)

-Uw, -w

Fiilin cümle içerisinde mastar ekiyle kullanılmasını sağlar (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 122).

Esep **berüw**, saylaw jiynalı... “Hesap ve oy verme toplantısı...” (III.263)

Äsili, qay elde bolsın jazuwşı **boluw** jeñil emes qoy. “Doğrusu, hangi ülkede yaşarsan yaşa yazar olmak kolay değil.” (IV.85)

Sirä, körkem ädebiyetpen dünyeni **özgertüw** qıyın bolar... “Gerçek dünyada eserlerdeki gibi değişiklikler yapmak çok zor olur...” (IV.305)

Munıñ mindeti - artqı şeptе solardan qalğandı talğajaw etip, jer betin artıq-awıstan **tazartuw** ğana. “Kuzgunun görevi geride kalanlarla beslenmek ve yeryüzünü çöplerden temizlemek...” (V.283)

Sovxoz ben awdan başlıları «**jеkeşelendirüw**» degen sıltawmen ortadağı maldı mintey-mintey tawısıp, Jumaxannıñ qorasındağı altı jüz qoydıñ jarımı ğana qalğandı. “Sovhoz ve ilçe başkanları ‘özelleştirme’ adı altında ortadaki tüm malları tek tek

hesaplayıp, inceleyerek toplamaya başlamıştı. Jumahan da bu işten payını aldı, ahırındaki altı yüz koyunun yarısına el koydular.” (VII.100)

Waqıt **ötkizüw** üşin, Jumaxan da bir şetten orın aldı. “. Zaman geçirmek için Jumahan da bir kenarda yerini aldı.” (VII.285)

Oğan qalayda **demaluw** kerek edi. “Ne olursa olsun dinlenmesi gerekliydi.” (VIII.7)

2.6.6.2. Sıfat-Fiil ekleri

Fiilin aldığı ek ve yardımcı öğelerle birlikte cümle içerisinde sıfat ve isim olarak kullanılan kelime gruplarıdır (Demir ve Yılmaz, 2014: 235).

-gan, -gen, -qan, -ken

Kazak Türkçesinde çok kullanılan bir sıfat-fiil ekidir. Gelmiş olduğu fiillere geçmiş zaman anlamı katmaktadır (Karamanlıoğlu, 1994: 142).

Uşqan qus, jügirgen añnan özge tirşilik belgisi bilinbeydi. “Uçan kuştan ve yerdeki hayvandan başka hiçbir yaşam belirtisi yok.” (I.4)

Barqıttan **tigilgen** kädimgi üş burış tumar. “Kadifeden dikilmiş, bildiğimiz üç köşeli muska.” (I.386)

Ol jağın pensiyağa **şıqqan** öziñ oylanbasañ, bizge äli erterek qoy, — dep Raxima sıñğırlay küldi. “En yakın zamanda emekliye ayrılan sensin. Sen düşünmüyorsan, malum bizim için daha erken, diyen Rahima katıla katıla güldü.” (II.169)

Üyden köylekşeñ şığıp **ketken** Qozıbay denesi toñazıp, titirkene bastadı. “Evden üzerindeki gömlekle çıkan Kozıbay üşümeye ve titremeye başladı.” (III.130)

Äyeli Sara **ötken** jılı törtinşi ulına bosandı. “Karısı Sara geçen yıl dördüncü oğlunu doğurdu.” (IV.97)

Awıldan **kelgen** kisige bări tañsıq. “Köyden gelen kişilerin hepsi meraklı.” (IV.149)

Mektepten **qaytqan** balalar ma dep edi, joq, osında kelip-ketip jüretin jas ädebiyetşilerdiñ biri bolıp şıqtı... “Acaba okuldan dönen çocuklar mıydı? Hayır. Evine gelip giden genç yazarlardan biri...” (IV.177)

Quday solay **jaratqan** soñ, amal ne? “Allah böyle yarattıktan sonra ne çare?” (V.281)

Üşkildene **bitken** qos şalgısı — qıpşaqı qılıştay. “Üçgen bir şekilde çıkan bıyıklar tıpkı bir Kıpçak kılıcı.” (V.303)

Ana jılı qorada qalğan qoydı sanap aluwğa **kelgen** komissiyanın kuramında osı Joltay da bar bolatın. “O yıl ahırda bulunan koyunları almaya gelen komisyonda Joltay da vardı.” (VII.264)

Bälkim, osında kelgeli alıp **jatqan** em-domının işindegi eñ şipalı, Ädildiñ betin tezirek beri **qaratqan** — osı Bayan ba, kim bilsin? “Belki de geldiğinden beri yaptığı şeylerin içerisinde ona en iyi gelen, yüzüne renk katan, onu çabucak iyileştiren bu Bayandır, kim bilir?” (VIII.354)

-Ar, -r

Gelecek zaman bildiren bir sıfat fiil ekidir. İsim, sıfat, zarf gibi cümle içerisinde farklı görevlerde bulunabilir (Turgunbayev, 2004: 217).

Keler jılı elüw beske aman-esen jetip, nemerelerimdi bağıp üyde otırsam-aw», — dep qoyadı. “Gelecek yıl elli beşe sağ salım varsam da, evimde oturup torunlarıma baksam, ah!” dedi.” (II.240)

Köşeniñ bergi betinde burın qol astında istegen bir jigit äyelin qoltıqtap, osılay qaray kele jatır eken: Äbdirasıl sälemdesetin **şığar** dep kütip edi, anaw munı bayqamağansıp, sarı tämpiş qatının jaña körgendey sonımen äldeneni söylesken bolıp, qırın qarap öte şıqtı. “Sokağın beri tarafında, eskiden onun altında çalışan bir genç, hanımına sarılmış, ona doğru yürüyordu. Ebdirasıl selamlaşır diye bekledi. O ise hiç oralı olmadan eşine yaklaşıp bir şeyler söyledi ve yürüyüp geçti.” (II.484)

Qalağa bir **kiyer** kostyumin kiyip kelgen. “Şehre gelirken üzerine giydiği takım elbisesini giyip gelmişti.” (VII.133)

-mAs, -bAs, -pAs

Geniş zamanlı bir sıfat fiil ekidir. Olumsuz bir anlam taşımaktadır (Bayraktar, 2001: 68).

Biraq mına tas üyler urpaqtan urpaqqa **öşpes** belgi bolıp qala beredi. “ancak hazırladığı bu taş evler nesilden nesile silinmeyecek bir antika olarak kalacak.” (II.446)

Qara jerge batıp **ketpes** üşin, tabanına qalıñdıǵı bir süyemdey ğana tas taqta qoyıptı. “Topraǵa batmaması için altına bir karış uzunluǵında bir taş levha koymuşlardı.” (VII.180)

-AtIn, -ytIn

“*tur-ğan*” yapısının ses kaybına uğramasıyla oluşan ek cümle içerisinde gelecek ya da geniş zaman anamı taşıyan sıfat fiiller oluşturun (Doğan ve Koç, 2013: 313).

Köktemgi qus **keletin** waqıt. “İlkbahar, kuşların geleceğı vakit.” (I.237)

Sol jerden Qozıbay **tanımaytın**, ömiri bet-jüzin körmegen, jāne budan keyin de körüwi ekitalay bir adamdar satıp alıp kiyedi de, qar basıp, saz keşip, qaşan ökşesi müjilip, ultanı sögilgenşe qıbırlap jürüp jatadı. “Oralardan Kozıbay’ın tanımadıǵı, hayatı boyunca yüzünü görmediğı ve bundan sonra da görmesinin zor olduğı insanlar bu ayakkabıları satın alıyor; kardan, çamurdan geçip ta ki tabanları aşınıp, sökölmeğe başlayıncaya kadar kullanılıyorlardı.” (III.316)

Sol bir qıl şaşaqtı tuw ustap, jırıq etek qızǵılt şapan **kiyetin**, aydarlı adamdar äri qatal, äri jomart-tuǵın. “Bu püsküllü sancakları tutan, kesik etekli, pembe kaftan giyen meşhur kişiler hem zalim hem de cömerttiler.” (V.36)

Öytkeni ol qaraqustar jayında basqaşa **oylaytın** adamdardıñ da bar ekenin bilmeytin. “Karakuşlar hakkında farklı düşünen insanlar da olduğunu bilmiyordu.” (V.179)

Aysulu äzirşe wädesinde turıp, ay sayın **töleytin** eki jüz dolların kalet qılmay jiberip tur. “Aysulu hala sözünde duruyor, ona aylık ödeyeceğı iki yüz doları veriyor.” (VI.400)

Mektepte **oqıytın** nemereleri: Ayjan men Mağjan alǵaşqı kunderi atasının mañına üyirilgenmen, kanikulğa jaña şıqqan balalar oynınıñ qızıǵına tüsip ketti. “Okula giden torunları Ayjan ve Mağjan ilk günlerde dedelerinin yanından ayrılmasalar da şimdilerde tatile yeni çıkan çocuklar oyun oynayarak günlerini geçiriyorlardı.” (VII.8)

Ol tönireğine bajaylay köz jiberip, bul baqta özi atın **bilmeytin** ağaş türleriniñ de bar ekenin añdadı. “Etrafa dikkatle bakarken bu bağda adını bilmediğı ağaş türlerinin de var olduğunu fark etti.” (VIII.53)

Aq qağazğa öşige örnek **qalatın** qara siyadan qasiyetti ne bar bul jalğanda? “... Beyaz kağıda düşman olan, siyah mürekkepten daha kutsal ne var bu dünyada?” (VIII.399)

2.6.6.3. Zarf-Fiil Ekleri

Cümle içerisinde fiilin zarf görevinde kullanılmasını sağlayan eklerdir (Korkmaz, 2003: 251).

-(I)p, -p

Bütün fiil kök ve gövdelerine getirilebilen kullanma sahası en geniş olan zarf fiil ekidir (Tamir, 1989: 90).

Imırt qarañğılığında, özine tayaq-tastam jerde qıp-qızıl bop **janıp** turğan eki noqattı şal anıq kördi. “Akşam karanlığında kendine değneği kadar çok yakın bir yerde kıpkızıl yanıp duran iki siyah noktayı net bir şekilde görüyordu.” (I.125)

Däl ayağının astınan tarağ quyırq sarı tışqan **jügirip** ötti. “O sırada tam ayağının altından çalı kuyruklu sarı bir sıçan koşarak geçti.” (I.309)

Tiri kisi tirşiligin jasamay tura ma, köp keşikpey ekewi toy **jasap, üylenip** te aldı... “Canlı insan yaşamadan durur mu ki, çok geçmeden ikisi bir düğün yapıp evlendi.” (II.227)

Oyında däneñe joq, tamız ayında demalis **alıp**, Raxima ekewi Qırımğa **barıp** kaydıtı. “Oyunda hile olmaz, temmuz ayında izin alıp Rahima ile birlikte Kırım’a gitti.” (II.334)

Alğaşqı ayqas kezinde – aq osı mañğa **kelip**, bir terektiñ butağına **qonıp** ülgergen quzğın älgi körinisterdi ayızı qana **tamaşalap**, qıranıñ qayratına süyinip otır edi. “Başlangıçtan beri mücadeleyi oradaki bir kavak ağacının dalına konup izleyen kuzgun gördüklerinden tatmin olarak, büyük bir beğeniyle her karesini seyretti.” (V.359)

Birewler basındağı üyin, astındağı maşinasın **satıp**, aqşasın şuğıl **ötkizip** jatqan körinedi. “Kimileri başlarını soktukları evlerini, kimileri altındaki arabalarını satıp, parasını hemen alıp bankaya yatırıyorlardı.” (VI.161)

-mAy, -bAy, -pAy

Olumsuz hareket hali bildiren ektir (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2015: 123).

Quday buyırsa, kenje kelinimdi qolıma tüsirip, balaların özım bağarmın-aw! — dedi Raxima renjigenin **bildirmey** sözge jubatıp. “Allah izin verirse, küçük gelinimi de koluma takıp, çocuklarına ben bakacağım, dedi Rahima alındığını belli etmeden laf atıp.” (II.717)

Künniñ jañbırlı ekeni esine tüsip, köpten **kiyilmey** şifonerde ilüwli turğan plaşçı men eski şlyapasın alıp kiydi. “Havanın yağmurlu olduğunu hatırladı ve uzun zamandır giyilmeden şifonyerde asılı duran montu ile eski şapkasını taktı.” (III.170)

Jarqın ornına kelip jayğasqan soñ äñgimeni neden bastarın **bilmey**, aldında jatqan juqaltañ papkanı qolına alıp, awdarıstıra berdi. “Jarkın yerine geldi, yerleştikten sonra hikayeye nerden başlayacağını bilemediğinden önünde duran ince dosyayı eline alıp, incelemeye koyuldu.” (IV.192)

Munday qarsı şabuıldı kütpegen Biysara ne aytarın **bilmey** abırıp qaldı. “Biysara, bir anda ne yapacağını bilmeden hazırlıksız yakalandı.” (VI.325)

Äy, ol birdemege urındı ğoy! — Qaraman sonı ayttı da, aldı-artına **qaramay** tura jöneldi. “Ya, başına bir şey geldiyse, dedi ve arkasına bakmadan çıktı.” (VIII.420)

-GAndA, -QAndA

Sıfat fiil eki ve bulunma ekinin birleşmesiyle oluşan ektir (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2015: 346).

Şır etip jerge **tüskende**, arqası osı topıraqqa tigen. “Çocukken yere düştüğünde sırtı bu toprağa değiyordu.” (I.363)

Jurt aldında qanşalıq qadiri bar ekenin adam pensiyağa **şıqqanda** bile di eken. “İnsanlar arasında ne kadarlık değeri varmış insan emekliye ayrılınca anlıyordu.” (II.89)

Qısta kanikulğa **kelgende** bir qızben atastırıp qoyam, — dedi şeşesi. “Kışın iş için geldiğinde onu bir kızla tanıştıracacağım, dedi annesi.” (II.721)

Mundayda äyeldiñ ayı ötip, iştey şıyrıqsa da, keyin Badişanıñ sağınıştı jüzin **körgende** bärin umıtıp ketedi. “Karısının turnesi bittiğinde ise her ne kadar işlerden yorulmuş olsa da onun hasretle beklediği yüzünü görünce tüm yorgunluğunu unutuyordu.” (III.60)

Osıdan birer sağıat **ötkende**, ol avtobusqa minip, üyine qayıp kele jattı. “Tüm bunlardan bir saat geçtikten sonra otobüse binerek evine döndü.” (III.551)

Şirkin, mundayda **külmegende** qaşan külesiñ. “Peh, buna gülmeyende neye gülsün, Jarkın katıla katıla güldü.” (IV.165)

Qayğılı xabardı **estigende** Biysaramıñ jüregi toqtap qala jazdadı. “Biysara bu kötü haberi duyduğunda neredeyse kalbi duracaktı.” (VI.176)

Aysuludıñ özi «Mersedeske» **köşkende**, eski maşınasın buğan beripti. “Aysulu ‘Mercedese’ geçince eski arabasını ona vermişti.” (VI.248)

-A, -y

Fiile “-arak, -mak” anlamı veren Türkçe’nin her sahasında görülen ektir (Tiken, 2004: 133).

Äkki kökjäl dıbısın bildirmey, jerbawırlap, jıljıp **kele** jatır eken. “Kurnaz kurt asla ses çıkarmıyor; olduğu yerde ara sıra yüz üstü bekliyor, bir süre sonra yavaş yavaş ilerleyerek geliyordu.” (I.130)

Qaltırağan qolımen köñirsigen dımqıl topıraqtıñ bir üwısın alıp, betine basadı, tanawına aparıp **qayta-qayta** iyiskey beredi... “Kaldırdığı elleriyle ağır kokulu, nemli topraktan bir avuç aldı. Yüzüne bastırdı, içine çekti; tekrar tekrar kokladı.” (I.332)

Kenet sol tuman arasınan munıñ köz aldına «Etikşi» şıñı kelip **tura** qaldı. “Birdenbire bu sisin arasında Etikşi dağı belirdi.” (I.415)

Tipti balalar men kelindi de **ala** kel! “Çocuklar ile gelini de al gel!” (IV.143)

Bul jaqqa kelmeyin degen joq, **jete** almay qor boldı. “Bu tarafa geçmeyin diyen yok, sadece oraya geçmemek zorunda kaldı.” (V.56)

Şığıs jaq qızıl araylanıp, jer bederi endi ğana **körine** bastağan. “Doğuda güneş yeni doğuyor, yeryüzü daha yeni yeni aydınlanmaya başlıyordu.” (V.425)

Quzğın sonaw temir sandıqtıñ işinde ketip **bara** jatqan jawına eş ayla **jasay** almaytının oylağanda, küyinişten **jarıla** jazdadı. “Kuzgun, demir kutunun içinde giden düşmanına hiçbir şey yapamayacağını düşündükçe üzüntüden kahroluyordu.” (V.447)

— Bayıñdı böliskiñ kelmese, mağan bası bütün ötkizesiñ, — dedi Aysulu buğan **küle** qarap. “— Kocanı paylaşmak istemiyorsan o zaman tamamını bana verirsın, dedi Aysulu gülerek bakıp.” (VI.368)

-gAnşA, -QAnşA

Fiile “-e kadar” anlamı veren zaman ve yer anlamları bildiren ektir (Doğan ve Koç, 2013: 315).

Qaşan **üyreniskense**, mektepke özi ertip aparıp jürdi. “Yolları öğreninceye kadar okula kendi götürüp getirdi.” (I.232)

Qart nemeresimen ekewi qazdar tobi közden ğayıp bolıp, aspan tuñğıyığına siñip **ketkenşe** kirpik qaqpay qarap turdı... “Yaşlı adam torunuyla birlikte, bu kuş ailesinin tamamı gözden kaybolup gökyüzünün derinliğine karışincaya kadar göz kırpmadan izledi.” (I.260)

Balaların maşınağa otırğızıp, olar köşe aynalıp körinbey **ketkenşe**, äke-şeşe soñdarınan qarap turdı. “Çocuklarını arabaya bindirdiler, onlar sokağı dönüp gözden kayboluncaya kadar yaşlı çift artlarından baktı.” (II.724)

Sol jerden Qozıbay tanımaytın, ömiri bet-jüzin körmegen, jäne budan keyin de körüwi ekitalay bir adamdar satıp alıp kiyedi de, qar basıp, saz keşip, qaşan ökşesi müjilip, ultanı **sögilgenşe** qıbırlap jürip jatadı. ““Oralardan Kozıbay’ın tanımadığı, hayatı boyunca yüzünü görmediği ve bundan sonra da görmesinin zor olduğu insanlar bu ayakkabıları satın alıyor; kardan, çamurdan geçip ta ki tabanları aşınıp, sökülmeğe başlayıncaya kadar kullanılıyorlardı.” (III.316)

Quzğın osınşa jasqa **kelgenşe** tiri tışqannıñ murnın qanattı ma eken? “Kuzgun bu yaşa gelene kadar tek bir canlı farenin bile burnunu kanattı mı?” (V.166)

Jıynalı **bitkenşe** zorğa şıdap otırdı da, aldı-artına qaramay tura jöneldi. “Toplantı bitinceye kadar zor dayandı, bitmesinin ardından arkasına bile bakmadan okuldan ayrıldı.” (VI.55)

-gAll, -QAll

İki fiili birbirine bağlayan ektir. Yükleme zaman bakımından niteler (Bayraktar, 2004: 202).

Körispegeli qanşa waqıt ötti... “Görüşmeyeli kaç vakit oldu...” (II.525)

Qızın küyewge **bergeli** üş bölmeli päterde jalğız turadı. “Kızını evlendirdikten sonra üç odalı evde tek başına kalıyor.” (IV.299)

Keyquwat dünyeden **ötkeli** mıñ jıldan asqan şıǵar. “Keykubat dünyadan göçeli bin yıldan fazla oldu.” (VIII.312)

Qalağa **kelgeli** neşe kün boldı özi? “Şehre geleli kaç gün oldu?” (VII.390)

-mAstAn, -bAstAn, -pAstAn

Eklendiği fiile “-meden -meksizin” anlamı katan karşılıksız gerçekleşmeme durumunu verir (Tiken, 2004: 149).

Qorjının jerge qoyıp, qayın bezinen şawıp jasağan saptayağımen toltırıp ilip aldı da, tisten öte şıǵatın tastay suwıq sudı dem **almastan** bir-aq simirdi. “Heybesini yere bırakıp kaynağın altından akan suyla kabını doldurup, dişlerinin arasından geçen soğuk suyu nefes almadan bir dikişte içti.” (I.371)

Biraq bul oralğanda jaǵday özgerip qalğan eken, jumısqa kirirkenine bir apta öter-**ötpesten** pensiyağa şıǵuw xabarı burq ete qaldı. “Geri döndüğünde işe başlayalı bir hafta olmadan emekliliğe ayrılma haberi dönmeye başladı.” (II.335)

— Baramın! — dedi Jarqın **oylanbastan**. “— Gelirim, dedi Jarkın düşünmeden.” (IV.138)

Balanın qolınan konvertti aldı da, lām **demesten** işke ötip ketti. “Çocuğun elinden zarfı aldı ve hiçbir şey demeden içeri geçti.” (VI.68)

2.7. EDATLAR

Edatlar tek başlarına anlamları olmayan ancak diğer kelimelerle bir araya geldiğinde anlam kazanan, vazifeli kelimelerdir.

Ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları olmak üzere üç çeşide ayrılırlar (Ergin, 1995: 339).

2.7.1. Ünlem Edatları

Korkma, acıma, sevinme gibi çeşitli duyguları anlatan edatlara “ünlem edatları” denir (Bozkurt, 2004: 256)

Ünlemler

Duygu ve heyecanı, doğadaki sesleri taklit etmeye ya da tanımlamaya yarayan kelimelerdir (Eker, 2010: 361).

— Bayğus-**aw**, qayda asıqtıñ? “— Ah, zavallı! Ne diye acele ettin?” (II.63)

— **Äy**, qaydam! “— Vay, ben nerelere gideyim!” (II.186)

«Ölsem-**aw**, qayıp kelip körsem-**aw**!» — deytin bayağışa awıldıñ bir aqsaqalı. “Bir köyün aksakallısı “Ölsem ah, gidip gelsem; görsem ah” demiş çok eskiden.” (II.289)

Qap! “Vay!” (IV.178)

— Şırağım-**aw**, jazğan dünüyeñde ğana emes, söylegen söziñde de eşbir qiysın joq qoy. “— Canım, ah! Sadece yazdıklarında değil, söylediğin sözlerde de hiçbir mantık yok.” (IV.234)

— **Öy**, öytken biznesiñ bar bolsın! — dedi Biysara dünyeden tüñilgendey. “— Oh, işin var olsun o zaman!, dedi Biysara dünyadan umudunu keser gibi.(VI.334)

— **Äy**, ne boldı? “— Hey, ne oldu?” (VI.347)

Täyiri, qoysınıñ balasına qoy bağıuw kiyn bolıp pa? “Yahu, bir çobanın çocuğunun koyun bakması zor olur mu?” (VII.262)

— **Päli**, Jumeke, siz de qızıq ekensiz! “— Ah, Jumake! Bir ilginçsin.” (VII.330)

— Oybay-**aw**, mınalar sen ketken soñ meni bir kün de turğızbaydı ğoy. “— Hiç düşünmez misin ha? Sen gittikten sonra bu halk beni bir gün bile sağ bırakmaz.” (VIII.297)

Gösterme edatları

Hareketleri işaret ile gösteren edatlardır. Sıfat ve zamirlerden farkı bir ismi, kişiyi ya da nesneyi göstermemesidir (Hacıeminoğlu, 1996: 110).

Sağınp otırsañ, **mine**, bayıñ da keldi. “Göresin geldiyse, işte, kocan da geldi.” (III.578)

Al, şın mäninde, ormanşı aram ölgen şoşqasın erteñ bazarğa aparıp satuwdıñ qamında jür edi. “İşte, aslında, ormancı haram bir şekilde ölen domuzu pişirdikten sonra sabah erkenden pazara götürüp satma derdindeydi.” (V.412)

Cevap edatları

Cümle içerisinde başka bir kelimeye bağlı olmayan, tek başına da anlam ifade edebilen edatlardır (Hacıeminoğlu, 1992: 290).

— **Ärine**, sizge bäre op-oñay. “Elbette, size her şey kolay gelebilir.” (IV.277)

— **Iyä**, balañız tım erke körinedi... “— Evet, çocuğunuz biraz nazlı gözüküyor...” (VIII.175)

— **Joq**, tanımaytınmın. “— Hayır, tanımıyordum.” (VIII.376)

Soru edatları

Bir söze soru anlamı katan ya da soru ifadesinin düzeyini kuvvetlendiren edatlardır (Güneş, 1999: 293).

Satılmaytın keremet närseñdi körsetşi, **käni**! “Satılamayacak, mükemmel bir şey göster bana hadi!” (VI.364)

2.7.2. Bağlama Edatları

Şekil ve anlam bakımından kelime, kelime grupları, cümle ve dil birliklerini geriye ya da ileriye doğru bağlayan edatlara “bağlama edatları” adı verilmektedir (Ergin, 1995: 341).

Bağlama edatları kendi içerisinde sıralama, denkleştirme, karşılaştırma, cümle başı, edatları ve sona gelen edatlar olarak çeşitlere ayrılmaktadır.

Sıralama edatları

Ardı ardına gelen öge, kelime, kelime grubu ve tümceleri bağlayan edatlardır (Eker, 2002: 306).

Etikşiniñ jotasına şıqsañ, tawdıñ küngeyi **men** teriskeyi tabanıñnıñ astında jatadı. “Etikşinin zirvesine çıktığında ise dağın güneyi ile kuzeyi ayaklarının altına uzanacak kadar aşağıda kalır.” (I.21)

Birer şölmek konyak **pen** şaraptıñ da ıdıstarı bosap qaldı. “Birer şişe konyak ile şarap da içtiler.” (II.683)

Esikti aşıp qalğanda tanawına bılğarı **men** rezinaniñ, lak **pen** kremniñ iysi müñk ete tüsti. “Kapıyı açmasıyla birlikte pislik ile lastiğın, vernik ile macunun kokusu ciğerlerine doldu.” (III.265)

Sonan keyin üstimizdegi bes jıldıqtıñ sapa **jäne** tiyimdilik bes jıldığı ekeni, qazır şığıp jatqan keybir buyımdar osı jaña talapqa say kelmeytini atap ötildi. “Daha sonra önlerinde neden beş yıllık bir plan olduğundan, kalite ve verimlilik açısından ve şuan piyasaya sürülen bazı ürünlerin yeterli gelmediğinden bahsetti.” (III.407)

Tırnaqtı **men** tistiniñ, älsiz **ben** küştiniñ mäñgilik şaykası. “Pençeli ile dişlinin, zayıf ile güçlünün sonsuz mücadelesi...” (V.99)

— Qalada resmi tizimdelgen on mıñdağan it **pen** mısıq bar, solardıñ densawlığına qaraymız. “Şehirde resmi kayıtlı binlerce köpek ile kedi var, onların sağlığıyla ilgileniyoruz.” (VII.245)

— Ol jağı kitaptıñ kölemine **jäne** tirajına baylanıstı. “— Bu kitabın kalınlığına ve baskısına göre değısir.” (VIII.206)

Denkleştirme edatları

Birbirine denk olan, birbirlerinin yerine gelebilecek olan kelime, kelime grubu ya da cümleleri birbirine bağlar (Kara, 2009: 236).

— Şınımdı aytayın, men bugün söylesem be, **älde** söylemey-aq qoysam ba dep, eki oyly bop kelip edim, — dedi ol ağınan jarılıp. “— Dürüst olmak gerekirse, bugün konuşmak ya da konuşmamak arasında kararsız kalmıştım.” (III.495)

Keyde jaza almay, **nemese** jazğanı özine unamay, «qudaylıq» mansabınan tüsip, özinen-özi tömendep, kädimgi eki ayaqtı pendeniñ birine aynalatın kezi de bolıp turadı. “Bazen yazamıyor veya yazdığını beğenmiyor, ‘Tanrılık’ makamından düşüp geriliyor; eski, iki ayaklı kullardan biri oluyordu.” (IV.31)

Aldın ala telefon soğıp xabarlaspay, ruqsatsız jetip kelüwi — batıldıq pa, **älde** parıqsızdıq pa? “Önceden telefon açıp haber vermeden, izinsiz gelmezdi. Şimdi bu yüreklilik mi, yoksa düşüncesizlik mi?” (IV.182)

Basqa söz qurıp qalğanday, qaşanda awa rayı jayında **nemese** «Qayrat» komandasınıñ qalay oynap jürgenı jöninde añgıme qıladı. “Sohbet sırasında hava durumundan ya da “Kayrat” takımının maçta nasıl oynadıǵı hakkında konuşuyorlardı.” (IV.413)

Karşılaştırma edatları

İki ya da daha çok unsuru karşılaştırma yaparak birbirine bağlayan edatlardır (Ergönenç Akbaba, 2009: 212).

Birese aldına, **birese** artına şıǵıp toruwıldadı da jürdi. “Kurt bir önünde bir arkasında belirip onunla birlikte ilerlemişti.” (I.104)

Birese jılap, **birese** küledi. “Bir ağladı, bir güldü.” (I.330)

Özin basqalardan artıqpın dep te, kemmin dep te bas qatırmay, kädimgi avtobustarǵa **birde** sıysa, **birde** sıymay qalatın köşedegi qarapayım xalıq siyaqtı bul da el qatarlı bir kisilik qızmetin atqarıp, wayım-kayǵısız jürıp jatqandı. “Kendini kimseden üstün görmez, diğەرlerinden şuyum eksik diye düşünüp sitem etmez; her zaman halkın bindiǵı otobüslere bazen biner, bazen binmez ve tüm insanlar gibi şehri için işinde çalışıp telaşsızca geri dönerdi.” (III.12)

Sen munda jay jazuwşısı ğana emes, **äri** köp balalı äke, **äri** qonaqjay üy iyesi boluwın kerek... “Sadece yazar değılsin, aynı zamanda hem çok çocuklu bir baba, hem de misafirperver bir ev sahibi olman gerek.” (IV.87)

Sol bir qıl şaşaqtı tuw ustap, jırıq etek qızǵılt şapan kiyetin, aydarlı adamdar **äri** qatal, **äri** jomart-tuǵın. “Bu püsküllü sancakları tutan, kesik etekli, pembe kaftan giyen meşhur kişiler hem zalim hem de cömerttiler.” (V.36)

Burın jaqsı edi, mektep forması **äri** arzan, **äri** birkelki bolatın. “Eskiden iyiydi. Okul forması hem ucuz, hem tekdüze idi.” (VI.414)

Cümle başı edatları

Cümlelerin başında bulunarak herhangi iki cümleyi birbirine bağlayan edatlardır (Hacıeminoğlu, 1992: 113).

Öytkeni örkeş-örkeş tawlarğa, tereñ quzdar men tentek özenderge soqpay ötetin eñ töte jol osı. “Çünkü inişli çıkışlı dağlardan, dibi gözükmeyen uçurumlardan, gürleyen nehirlerden geçmektense diğər tarafa geçmek için en kısa yol bu.” (I.20)

Öytkeni ol özin eşqaşanda däl qazirgidey parasattı, qazirgidey aqıldı sezinip körgen emes. “Zira o, kendini hiçbir zaman bu kadar sağduyulu, bu kadar bilgili hissetmemişti.” (II.738)

— **Endeşe**, osı olaqtıqtı tüzetetin waqıt jetti, joldastar. “— Öyleyse, bu hantallığı düzeltme vakti geldi, dostlarım.” (III.475)

Eger ömiriniñ ärbir künin däl bügingidey ötkizse, Qozıbaydın tağdını, bälkim, başqaşa qalıptasar ma edi, kim biledi? “Eğer hayatının her günü bugün gibi geçseydi belki de Kozıbay’ın kaderi bambaşka olurdu, kim bilir?” (III.594)

Äytpese eşkim de seni jazuwşsı dep tanımaydı. “Yoksa hiç kimse sizi bir yazar olarak tanımaz.” (IV.43)

Biraq romandı, ne povesti birlesip jazuw mümkün emes. “Ancak ne bir romanı, ne de bir uzun hikayeyi kimseyle yazman mümkün değil.” (IV.61)

Degenmen renişin sezdirme, jas jigitti kabinetine şaqırdı. “Ne kadar rahatsızlık duysa da herhangi bir serzenişte bulunmadan yine de genç çocuğı odasına davet etti.” (IV.181)

— **Onda** sağan ne ayta alamın? “— O halde, sana daha ne söyleyebilirim ki!” (IV.253)

Biraq «sol kitaptı jazğan men edim» dep kimge jar salarsıñ?! “Ancak “bu kitabı ben yazdım” diye kime ilan etsin?” (IV.284)

Äsirese törde otırğan altın tis, şoy qara qozğalar emes. “Özellikle başköşede oturan, altın dişli adam hiç tepki vermiyordu.” (IV.329)

Äsirese, Lobnor köliniñ töñireginde qırılğan böken men qaraquyırıqtıñ öligi bada bop jatır. “Özellikle Lobnor gölünün etrafında ölü antiloplar ve ceylanlar yatıyordu.” (V.62)

Alayda soñğı jıldarı munda da bir özgeris bar. “Ancak son yıllarda burada da bir değışiklik var.” (V.190)

Äytse de, Biysaranıñ köñilinen bir qorqınış ketpey-aq qoydı. “Öyle olsa bile Biysara’nın içindeki korku azalmıyordu.” (VI.291)

Äytkenmen, Jumaxannıñ belbewdi kewdelete buwınıp, bulay alşañ basıp jürgeñi — sol Serğazınıñ arqası. “Öyle olsa da Jumahan’ın bu kadar kemerini sıkı tutması ve ayağını sağlam basması oğlu Serğazı sayesinde.” (VII.127)

Endeşe, joqtan özgeden päläpala izdep keregi ne? “Öyleyse yok yere neden farklı bir felsefe arayasın ki?” (VIII.153)

Sona gelen edatlar/ Pekiştirme edatları

Bazı bağlama ve ünlem edatlarının kelime ya da kelime sonuna gelerek pekiştirme amacıyla kullanılması sonucunda ortaya çıkan edatlardır (Delice, 2003: 23).

Onan arğısın suramaymın **da**... “Ondan sonra hiçbir şey istemeyeceğim.” (I.135)

Adam tabiyğatı qızıq **qoy**. “İnsan doğası enteresan!” (II.349)

Ol tüşinikti **de**. “Bu açıkça belli...” (II.377)

Bala degen de tamırşı **ğoy**. “Çocuk dediğinin de hisleri kuvvetlidir.” (II.641)

Al reniş, küyzelis jayında söz boluwı da mümkün **emes**. “Bak, serzeniş ve depresyon ele alınacak konu dahi değil.” (II.658)

Meniñ biletinim osı **ğana**. “Benim bildiğim bu sadece.” (IV.257)

— Jazamız **ğoy**. “— Yazarız, elbet.” (IV.384)

Ülkender sonıñ «papası» men «maması» **ğana**. “Büyükler onun “annesi” ve “babası” sadece. (VIII.107)

2.7.3. Son Çekim Edatları

Eklenmiş oldukları dil birliklerinin fiil şekilleriyle ilişki kuran, ad hali eki gibi kullanılan edatlardır (Göker, 2001: 60).

Yer ve yön edatları

Ertemen mılığın asınıp ketedi de, keşke **jaqın** talşıq eter birdeñe alıp qaytadı. “Sabah erkenden tüfeği alıp çıkar akşama doğru onları doyurmaya yetecek kadar bir şeyler bulup dönerdi.” (I.226)

Qarsı üydiñ qalqasındaǵı artı ülken köşeden tolassız aǵılıp jatqan maşına gürili estiledi. “Karşı evin kuytusunda kalan öbür, büyük sokaktan aralıksız hareket eden arabaların sesi duyuluyordu.” (II.34)

Köşeniñ **bergi** betinde burın qol astında istegen bir jigit äyelin qoltıqtap, osılay **qaray** kele jatır eken: Äbdirasıl sälemdesetin şıǵar dep kütip edi, anaw munı bayqamaǵansıp, sarı tämpiş qatının jaña körgendey sonımen äldeneni söylesken bolıp, qırın qarap öte şıqtı. “Sokaǵın beri tarafında, eskiden onun altında ǵalısan bir genç, hanımına sarılmış, ona doğru yürüyordu. Ebdirasıl selamlaşır diye bekledi. O ise hiç oralı olmadan eşine yaklaşıp bir şeyler söyledi ve yürüyüp geçti.” (II.484)

Awılда turatın tuwǵan aǵası Toqtıbay küni büginge **deyin** jıyın-toyda töbeles şıǵarmay ketpeydi. “Köyde yaşarken doǵan abisi Toktıbay, bugüne kadar her gittiǵi bayram ve eǵlenceden kavga çıkarmadan dönmezdi.” (III.217)

On jılǵa **juwıq** künde tañerteñ közin tırnap aşıp keñsege qaray jügetini, onda äldebir joldastıñ awzına qarap, nusqaw kütip otıratını esine tüsse, özin äli küнге **deyin** ayap ketedi. “On yıla yakın her gün erkenden uyanıp, işe gidip, kim olduǵu belirsiz bir adamın aǵzına bakıp verdiǵi tüm emirleri yerine getirdiǵini hatırladıǵında kendi için üzülüyor.” (IV.78)

Jarqın aldında jatqan qoljazbanıñ betin japtı da, jigittiñ aldına **taman** sırgıttı. “Jarkın önünde duran kaǵdı gencin önüne doğru sürükledi.” (IV.252)

Osı oyǵa berik bekigen ol aldı-artın asıqpay barlap alıp, qarsı qaptalǵa **qaray** uşa jöneldi. “İstediǵi şeye körü körüne baǵlanmış olacak ki arkasını yavaşça kontrol ettikten sonra karşı yamaca doğru uçtu.” (V.19)

Basqa jaqqa burılmay, **tuwra** ormanşınıñ üyine **qaray** tarttı. “Hiçbir yere sapmadan, doğruca ormancının evine doğru gitti.” (V.426)

Sirä, eki saǵatqa **juwıq** uyıqtasa kerek. “Herhalde iki saat kadar uyudu.” (VIII.157)

Büginge **deyin** ädebiyette jüzdegen obraz jasaǵan eken. “Bu zamana kadar edebiyatta yüzlerce karakter yaşattı.” (VIII.331)

Zaman, öncelik, sonralık edatları

Quyıp alıp şıqqan ayrıanı budan eki kün **burın** tawsılğan. “Yanına aldığı yoğurdu bundan iki gün önce tükendi.” (I.49)

Bayağı mektep programmasınan **keyin**, Lermontovtıñ betin aşıp otırğanı osı. “Eski mektep okul programından sonra, Lermantov’dan açıp okuduğu bu.” (II.123)

İyä, aytpaqşı, bugün tüsten **keyin** fabkomnıñ jiynalısı boladı eken ğoy. “Tabi, az kalsın unutupordum, bugün öğleden sonra toplantı yapılacaktı.” (III.262)

Jumışşılar tüski üzilisten **keyin** az waqıt qana jumıs istedi de, sıylıq aqşaların alıp, saġat üštiñ şamasında jiynalıs aşılatın ülken zalğa qaray ağıldı. “Öğlen yemeğinden sonra biraz daha çalışan işçiler, ikramiyelerini alıp, saat üç civarında işi bırakıp toplantı için büyük salona geçtiler.” (III.359)

Osıdan alpıs jılday **burın** osı ölkede sonday bir sumdıq apat bolğanı esinde. “Bundan yaklaşık altmış yıl önce burada, buna benzer korkunç bir olay yaşandığı hala aklında.” (V.140)

Küyewi osıdan üş-tört jıl **burın** jol apatınan qaza bolıptı. “Kocası bundan üç dört yıl önce geçirdiği bir trafik kazasında vefat etmişti.” (VI.239)

Sonan soñ oqıytın kitaptarın, qağaz-qalamın şıġarıp, jazuw üstelin retke keltirdi. “Ondan sonra okuyacağı kitapları, kağıt ve kalemini çıkarıp yazı masasını düzenledi.” (VIII.31)

Äwelde jañsaq estidim be dep oylağan. Önce yanlış mı duydum diye düşündü.” (VIII.111)

Sebep edatları

Burıñġı balalıġın, şalalıġın tüzetsin, kem-ketigin toltırsın **dep** şıġaradı. “Önce çocuklarıyla ilgilensin, üstünkörü düzeltsin ve ihtiyaçlarını karşılasın diye ayırıyor.” (II.172)

«Adamğa oylanuw **üşin** de waqıt kerek», — depti. “İnsana düşünmesi için de vakit gerek” diyordu.” (II.176)

Köpşiliktiñ kökeyindegi nârseni batıl aytıp bergeni **üşin** Qozıbayğa köp-köp raqmet! “Öncelikle, herkesin içerisinde doğruyu cesurca söylediği için Kozıbay’a çok çok teşekkür ederim.” (III.497)

— Bizdiñ üydegi älgi kişkentay qara qız birewin alıp kelgen eken, joğalıp ketpesin **dep** sandıqqa saldırıp qoydım. “Bizim evdeki küçük kız da bir tane almış, kaybolmasın diye sandığa koydum.” (IV.160)

Benzerlik edatları

Bäri de özi **siyaqtı** jumışşı qawım. “Hepsi de kendi gibi işçi sınıfındandı.” (III.183)

Klowun **tärizdi** birdeñe bar özinde. “Palyaço gibi bir karakteri vardı.” (III.272)

Oı ömirdiñ özi ülken bir kitap **siyaqtı** da, adamdar sol kitaptıñ jağımdı-jağımsız, bastı-qosalqı keyipkerleri tärizdenedi... “Bu hayatın kendisi kocaman bir kitap gibidir ve insanlar bu kitabın iyi ya da kötü karakterli, ana ve yan kahramanları...” (IV.388)

Olar qaraqus **tärizdi** küni boyı jemtik izdep sandalıp jüre me? “Karkuşlar gibi onlar da gün boyu yemek ararlar mı?” (V.207)

Ol ayu, qabilan, silewsin **sekildi** jırtqıştar qatarın tamaşalap kele jatıp, kenet qasqırğa közi tüsken. “Ayı, kaplan, vaşak gibi yırtıcı hayvanların olduğu yeri büyük bir hayranlıkla gezerken o an gözü kurda takıldı.” (VII.204)

Şaması, birew öleñ oqıp turğan **sekildi**. “Sanki birisi şiir okuyor gibiydi.” (VIII.220)

Bir-birine egiz qozıday **uqsas**, bedew künder bayaw jılıp ötip jattı. “İkiz kuzulara benzeyen, sıradan günler yavaş yavaş geçip gitti.” (VIII.318)

Vasıta ve beraberlik edatları

Tolstoy **arqılı** munıñ aldında bügingi jazuwşılardıñ da bedeli ösip qaldı. “Tolstoy vasıtasıyla bugünkü yazarların da şöhreti arttı.” (II.110)

Qolındağı şübere **pen** terezeniñ aldın, şkap pen stoldıñ burış-burışın sürtkiledi. “Elindeki bezle pencereyi sildi, dolabı ve masayı da köşe bucak temizledi.” (II.157)

Buğan eşkim telefon **arqılı** ötiniş aytpağanına, eşkim qonaqqa şaqırmağanına da bir aydan asıp baradı. “Birisini ondan telefonla bir şey rica etmeyeli, birisini misafirliğe çağırmayalı bir aydan fazla olmuştu.” (II.284)

Bular tek Bădişamen **birge** jumıs isteytin eki-üş biyşi äyelderdiñ semyasımen ğana barıs-kelis jasaydı. “Sadece Bedişayla birlikte aynı işte çalışan iki üç dansçı kadının ailesiyle görüşüyorlardı.” (III.40)

Jaqında qızıq boldı: ol jeksenbi küni balalarımen **birge** parkte qıdırıp jürgendi. “Yakın zamanda enteresan bir olay yaşadı: Bir pazar günü çocuklarıyla birlikte parkta dolaşıyordu.” (IV.285)

Bul künde tarıxqa aynalğan sol dăwirmen **birge** munıñ öz ömiriniñ de tutas bir bölgi kelmeske ketken siyaqtı. “Bugün tarihe geçen bir devirle birlikte Jumahan’ın hayatının kesiştiği bir kısmı kaybolup gitmiş gibiydi.” (VII.189)

Başkalık edatları

Uşqan qus, jügirgen añnan **özge** tirşilik belgisi bilinbeydi. “Uçan kuştan ve yerdeki hayvandan başka hiçbir yaşam belirtisi yok.” (I.4)

Özi şıqqan jalğız özekten **başqa** ayaq iliner jer joq. “Kendinden başka kimsenin adım atmadığı nehir yatağında başka hiçbir ayak izi yok.” (I.120)

Üyimiz, oşağımız **bölek** demeydi, birdeñeleri jetispese, osı üyde bardı köterip ketedi. “Evimiz, ocağımız başka diye ayırmaz; bir eksikleri olursa diğər evden gelir alırlardı.” (II.261)

Keyde onıñ kün boyı üyden şıqpay, apta boyı bala-şağasınan **başqa** tiri adammen söylespey, kisi kiyik bolıp ötkizetin şaqtarı da boluwşı edi. “Kimi zaman gün boyu evden çıkmadığı, hafta boyunca ailesinden başka kimseyi görmediği, küçük bir geyik gibi kendini kısıtladığı oluyordu.” (IV.436)

Tazqaradan **başqa** aqbas küşigen, qumay deytin de ağayındarı bar. “Kara akbabadan başka akbaşlı akbaba ve şahin de akrabaları arasındadır. (V.122)

Odan **özge** erkekti oyına da alğan emes. “Ondan başka bir erkek aklına dahi gelmez.” (VI.482)

Miktar ve derece edatları

Osıdan on **şaqtı** jıl burın muqım eldi jaylağan qalıñ süzekte ulı men qızı, kempiri men kelini qabatınan qaytı bolğanda, quw butaqqa ilingen jalğız japıraqtay osı Tölewtayı qalıp edi qasında. “Bundan yaklaşık on yıl önce halk arasında yayılan

tifoda oğlunu ve kızını, ninesini ve gelinini kaybettiğinde; nesli solup dökülen yalnız yaprağın yanında sadece torunu Tölevtay kalmıştı.” (I.212)

Jası jetpiske kelse de, qayratı qaytpağan qart sol künnen **bastap** kürt tömendep ketti. “Yaşı yetmişe gelince de, gücü geri dönmeyen yaşlı adam o günden itibaren gittikçe kötüleşti.” (I.289)

Alpıstan **asqanı** ras pa — ras. “Evet, altmışı geçtiği doğru mu? Doğru.” (II.343)

Jas jigit osıdan on **şaqtı** kün burın şağın povesin alıp kelip: “Genç çocuk bundan yaklaşık on gün önce bir uzun hikaye getirip:” (IV.185)

Keyquwat dünyeden ötkeli mın jıldan **asqan** şığar. “Keykubat dünyadan göçeli bin yıldan fazla oldu.” (VIII.312)

Karşıtlık, zıtlık edatları

Bulardıñ jasında Jarqın ülken jazuwşılardıñ üyine bulay basa-köktep kirip barmaq **tügil**, köşede kezdesip qalğanda, qısıla sälemdesüwşi edi. “Jarkın o yaşlardayken büyük bir yazarın evine gitmeyi geç, sokakta dahi görse mahcubiyetle selamlardı.” (IV.183)

Men siyaqtı, äldekimniñ buzaw qorasında tıgılıp otırsañız, şığarma jazbaq **tügil**, öziñizdi qoyarğa jer tappas ediñiz... “Eğer benim gibi herhangi birinin buzağı ahırında tıkılmış, yaşıyor olsanız bırakın eser yazmak, kendinizi dinleyebileceğiniz bir yeriniz bile olmazdı.” (IV.229)

Qaraqustardıñ adam balası **tügil** tiri jan iyesine qıyanat istegen jeri joq qoy. “r. Karakuşlar insanoğluna değil, canlı hiçbir şeye zarar verecek kuşlar değildirler.” (V.163)

Aitlik ve ilgi edatları

Küyew jigit Jumañğa osı **tuwralı** gazette maqala uyımdastırıp, başşılar aldına мәsele qoyu qajettigin uğındırıp otır. “Damat Juman’ya bunun hakkında gazetede bir makale yazmasını ve bu şekilde bu meselenin ciddiyetini yetkililere ulaştırmasını rica etti.” (II.687)

Adam ömiri: balalıq, jastıq, egdelik, qarttıq **degen** tarawlarğa bölinetin bolsa, öziniñ sol soñğı bölikke qaray qadam basqanın birjola moyındağan qalpı bar. “İnsan hayatı

çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak adlandırılan parçalara ayrılırsa, onlar son parçaya doğru adım attıklarının farkındaydılar.” (II.726)

Köpşilik osı sözge toqtap, bul mäseleni jaqında ötetin öndiristik jiynalısta qayta qaraw **jöninde** qawlı aldı. “Çoğunluk bu konuşmanın ardından yakında olacak olan üretim toplantısında bu meseleyi tekrar gündeme getirmeyi karar kıldı.” (III.511)

Basqa söz qurıp qalğanday, qaşanda awa rayı **jayında** nemese «Qayrat» komandasınıñ qalay oynap jürgenı **jöninde** añgime qıladı. “Sohbet sırasında hava durumundan ya da “Kayrat” takımının maçta nasıl oynadığı hakkında konuşuyorlardı.” (IV.413)

Öytkeni ol qaraqustar **jayında** basqaşa oylaytın adamdardıñ da bar ekenin bilmeytin. “Karakuşlar hakkında farklı düşünen insanlar da olduğunu bilmiyordu.” (V.179)

Endigi biraz añgime bul **tuwralı** bolarında kümän joq. “Şimdi biraz da onun hakkında sohbet edecekleri konusunda şüphe yok.” (VIII.216)

Nispet ve denklik edatları

Qart tula boyınıñ qan qaqsap awırğanına **qaramay**, tistenip, bar qayratın jıynap, tağı da alğa jıljıdı. “Yaşlı adam vücudunu saran acıya rağmen, dirençle, var gücüyle yavaş yavaş yürümeye devam etti.” (I.345)

Jäne bir qızığı, joğarıdan qarağanda adamdardıñ boyınan **göri** attağan adımı keremet uzun bolıp körinedi eken... “Enteresan olan ise yukarıdan bakıldığında insanların boylarına nazaran attığı adımlar oldukça büyük görünüyordu.” (II.32)

Boyğa siñgen ädet **boyınşa** qazır qırnuwı kerek. “Her zamanki alışkanlığına göre şimdi tıraş olması gerek.” (II.67)

Aytısına **qarağanda**, biyıl Qıtayda, Ündistanda bolıp qaytıptı. “Dediğine göre bu yıl Çin ve Hindistan’ı ziyaret etmiş.” (VIII.250)

Diğer edatlar

Silbilegen aq jawın äli basılar emes... alasa boylı, qapsağay deneli jas jigit köşeni **boylap**, ilbip keledi» deysiñ. “Yağan temiz yağmur hala durmuş değil... Kısa boylu, cüsseli, iri yarı genç çocuk sokak boyunca yavaş yavaş ilerliyordu” demişsin.” (IV.214)

Şın şüyilip, tesile qarağanda quzğınnıñ köz janarı dürbiden **kem** emesti. “Doğru şekilde, dikkatlice bakıldığında bir kuzgunun göz bebekleri dürbünden aşağı değildir.” (V.96)

Alleya **boylap** qıdırıstap jürgen jigitter, orındıqtarda qazday tizilip, sayalap otırğan äyelder. “Sokak boyunca yürüyüş yapan gençler, banklara dizilip gölgede oturan kadınlar...” (VIII.212)

Al siz **şe**? “Ya siz?” (VIII.368)

Jazuw üsteli, kırşiksiz aq qağaz — ol üşin jar töseginen **kem** emes. “Yazı masası temiz kağıtlarla doluydu, bu onun için bir yar koynundan farksızdı.” (VIII.397)

Smik **şe**? “Ya Smik?” (VIII.469)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

3.1. TRANSKRİPSİYONLU METİNLER*

I. metin

(I.1) Qazdar Qayıp Baradı

(I.2) Taw işi. **(I.3)** İyen jaylaw. **(I.4)** Uşqan qus, jügirgen añnan özge tirşilik belgisi bilinbeydi. **(I.5)** Jaz järmeñkesi tarqap, tawlı ölkege qoñır küz qonaqtağan. **(I.6)** Aspan da, jer de sup-surğılt. **(I.7)** Japıraqtar sarğayıp, ösimdik atawlı küzgi ızğırırq jelge elbeñdey bas urıp, täwbege kelgen sopıday kübirleydi. **(I.8)** Tek qiya jartastardı jarıp şıqqan qaysar qarağaylar ğana öñin bermey, tākappar basın tik ustap, kökke şańşıla qarap tur. **(I.9)** Say-saladan gulay ağıp jatqan kök kaska bulaqtar jazdağıday şuw salıp, asıp-taspay, salqın sabırmen juwasıp qana sırğıydı.

(I.10) Malşı awıldar bul öñirden äldeqaşan arılıp, etekke tüsip ketken. **(I.11)** Tegis-tepseñ jerlerde, bulaq boylarında jaranıñ ornınday bolıp kiyiz üylerdiñ köşken jurttarı körinedi.

(I.12) Keş batısımen iyen jurtqa aş qasqırlar kelip, emin-erkin timiskileydi. **(I.13)** Qoş joldarına, aydalğan mal izine tüsip, tumsıqtarın köterip, uzaq-uzaq qarap turadı. **(I.14)** Süyek qajalap, teri-tersek, jün-jurqanı julmalaydı. **(I.15)** Butanıñ arasında qalıp qoyğan toqtı-torımdı izdep sandaladı. **(I.16)** Jerdegi jemtiktes dosına qaraylap, kökte quzğın aynaladı...

(I.17) Jazdıñ şilingir ıstıǵında basınan bult ketpeytin Etikşi şını bul künde bozğılt munarğa oranğan. **(I.18)** Bul – Tarbağatay silemderiniñ bir-birimen uşarlasa kelip, kürt köterilgen tısı. Nardıñ jalğız örkeşindey bolıp, közge alıstan şalınadı.

(I.19) Arǵı betke ötetin jolawşı qıyın da bolsa, köbinşe, osı şınıñ jelkesimen asatın.

(I.20) Öytkeni örkeş-örkeş tawlarğa, tereñ quzdar men tentek özenderge soqpay

* Hikayelerin Kiril alfabesiyle yazılmış olan hallerine “Kazakistan Ulusal Elektronik Kütüphanesi” (<http://kazneb.kz/>) üzerinden <http://kazneb.kz/bookView/view/?brId=1568946&simple=true&lang=kk> bağlantısıyla ulaşılmıştır. (Son Erişim Tarihi: 15/09/2021).

ötetin eñ töte jol osı. **(I.21)** Biyik jaldıñ basında jırtqış añdar da az jüredi. **(I.22)** Etikşiniñ jotasına şıqsañ, tawdıñ küngeyi men teriskeyi tabanıñnıñ astında jatadı.

(I.23) Jolğa şıqqanına törtinşi kün degende uzın boyılı, qapsağay qara şal osı Etikşi asuwınıñ bir orqaş biyigine köterildi. **(I.24)** Bar salmağın tayağına salıp, tizesi dirildep zorğa jılıp keledi. **(I.25)** Kewdesi sırlıdap, ökpesi awzına tıgılıp, älsin-äli toqtap dem aladı. **(I.26)** Biraq aldında köldeneñ sulap jatıp alğan qırsıq asuwdıñ töbesine bir şıqsam-aw degen arman qoltıgınan demegendey örge qaray öşiğe, örşelene qayta umtıladı.

(I.27) Kün tas töbege köterilip, esi ketip, jan şıqqanda asuwdıñ uşar basına da jetti-aw. **(I.28)** Qır jaldıñ üstine şığa kelgende, güwildep soqqan qara boran jolawşını uşırıp äkete jazdadı. **(I.29)** Tayağına süyenip, tört tağandap äzer qaldı. **(I.30)** Kün boyı jetkizbey, diñkesin qurtqan şıñğa eregisti me, bolmasa «munday biyikke ünemi köterile bermespin» dedi me, äytewir osı arada biraz ayaldağısı keldi. **(I.31)** Appaq şoqşa saqalı jelge jelpildep, sıgırayğan kări közimen aynalanı şolıp, qart jaldıñ basında birtalay turıp qaldı.

(I.32) Salqın ızğar qamsawı joq, köne şekpennen lezde öte şıqtı. **(I.33)** Terlep, jipsip kele jatır edi, tula boyın suwıq qarmap sirestire bastadı. **(I.34)** Ol şırqaw biyikten jan-jağına soñğı ret köz tastadı da, ilgeri jürip ketti.

(I.35) Bir täwiri, endigi betalısı ıratömen, eñis eken. **(I.36)** İldiyğa qaray quldırap, tez tömendedi. **(I.37)** Kök jalap, jıltırlanıp alğan siri şoqayı kiyizdey uyısıp jatıp qalğan betegeden tayğanap, toqtamağan soñ, jan därmen otıra qap quyırğımen sırğanadı.

(I.38) Jalañaş jotadan köp tömen tüsip, qalıñ jınıstı qoynawğa jetkende, jel basılıp, kün jılınayın dedi. **(I.39)** Titıǵı qurıp, äbden qaljırağan qarttıñ budan äri jürüwge xalı kelmey, tältirektep bardı da, şoq qayıñnıñ tübine qıysaya ketti. **(I.40)** Arqasındaǵı qorjının basına jastap, bir sät sulıq jattı. **(I.41)** «Äytewir, qiyın asuwdan öttim ğoy, – dedi talmawsırıp jatıp, – joldıñ köbi ketip, azı qaldı. **(I.42)** Quday endi eki kündik ğumır berse, közdegen jerime de jetip jıǵıarmın».

(I.43) Bir zamatta basın köterdi. **(I.44)** Kün töbeden awıp baradı eken. **(I.45)** Jañaǵıday emes, sergip, tıñayıp qalıptı. **(I.46)** Tek tili awzına sıymay, şöl äketip baradı. **(I.47)** Äldene esine tükendey, jalma-jan qorjınğa qol sozdı. **(I.48)** Qorjınnıñ

bir basınan kişkentay qatqan torsiqtı alıp, şayqap körip edi, birdeme şıldırağanday boldı.

(I.49) Quyıp alıp şıqqan ayranı budan eki kün burın tawsılğan. **(I.50)** Sonan beri tañdayın jibitip, talşıq qıp kele jatqanı – bir uwıs malta. **(I.51)** Qaltasında jürgen bes-altı qurttı torsiqtıñ işine salıp, üstine keşe su quyıp alğandı. **(I.52)** Onısı da bitüwge aynalıptı. **(I.53)** Qorjınnıñ ekinşi basınan saptayağın alıp, torsiqtı tönkerip edi, kişkentay ğana aq malta quyıldı. **(I.54)** Şal onı bir-aq simirip aldı. **(I.55)** Mañdayınan ter burq ete tüsti. **(I.56)** Közi şıraday janıp, biraz äl jiynağanday boldı.

(I.57) «Ne de bolsa, osı arada birjola tamaqtanıp alayın, – dedi ol, qorjınınan bir uwıstay irimşik pen eki-üş japıraq qatqan nandı alıp jatıp, – torsiğımdı suğa endi bir toltırıp alsam, el şetine jetkizedi ğoy...»

(I.58) Tastay bop qatıp qalğan qara nannıñ bir tüyirin qajalap otırıp, zorğa jedi. **(I.59)** Kebirlenip, öñeşinen öter emes, «Şirkin, dünüye-ay, osındayda bir şäynek şay, ne bolmasa bir ayaq qımız bolar ma edi, – dep añsadı qart, – keñşilik kezde sol tamaqtardı toyıp işip kördim be ekem? **(I.60)** Äy, toymağan şığarmın, sirä».

(I.61) Qart «jewge jaraytın eşteñe tabılmas pa eken» degendey aynalasına köz jiberdi. **(I.62)** Kenet däl bas jağında ğana ösip turğan bir tüp dolananı kördi. **(I.63)** Bul öñirde eñ jäy pisetin jemis – osı dolananıñ bası. **(I.64)** Özge jemister äldeqaşan ağıp ketken. **(I.65)** Qıp-qızıl bop, uwıljıp turğan dolananıñ jiydegi şaldıñ közine ottay basıldı. **(I.66)** Jalma-jan ornınan turıp, üzip jey bastadı. **(I.67)** Bir-ekewin tañdayına salıp körip edi, munday dämdi bolar ma. **(I.68)** Qawjañdap, şöpektey sorıp birtalayın jep qoydı. **(I.69)** Qaltasına da toltırıp aldı. **(I.70)** Şöli qanıp, quwnap qaldı özi. **(I.71)** «Ölmegenge öli balıq jolığadı» degen osı-aw, – dedi işinen, – qudaydıñ özi kömektesip tur ğoy. **(I.72)** Su işerim bar şığar äli de».

(I.73) Şal şükirlik etip, mol дастарқан basınan turğanday köñildenip ketti. **(I.74)** Bata jasap, betin siypadı. **(I.75)** Qaltasınan şaqşasın alıp qarap edi, nasıbay da tawsıluwğa aynalıptı. **(I.76)** «Qap! – dedi qart, – bärinen de mınaw qıyın bolmasa iygi edi». **(I.77)** Alaqanına nasıbaydıñ soñğı atımın salıp alıp, qiymağanday biraz otırdı da, atıp saldı. **(I.78)** Köñili jaylanıp, aldağı joldıñ josparın jasadı.

(I.79) «Şekarağa deyin endi ne bəri qozı köş jer qaldı, – dedi ol qarsı aldında jatqan alasa adırlarğa köz jiberip. **(I.80)** – Köz barda, mına Kürgeystan ötip, sızıqtıñ

boyına jaqındap alayın. **(I.81)** Sonan soñ, quday buyırsa, bugün särsenbiniñ sätine, qarañğı tüse arğı betke öte şığarmın».

(I.82) Bul oydı ol taq bir körşi awılğa qıdırıp bara jatqanday jep-jeñil oylap ötti.

(I.83) Bări de zañdı, osılay boluwğa tiyisti tärizdi. **(I.84)** Qart kesimi aynıtın emes.

(I.85) İyä, şınında da oylanıp-tolğanıp jatatın ne bar? **(I.86)** Bul saparğa ol baqanday

qırıq jıl boyı dayındalmadı ma? **(I.87)** Muniñ özi – döñbekşip ötkizgen talay uyqısız

tünderdiñ, sanamen sarğayıp, sarqıla tolğanğan бүкіл ömiriniñ aynımas qorıtındısı

emes pe? **(I.88)** Köp jıl boyı qozdanıp, iştey tutanıp kelgen örttiñ alawlap janğan bir

şağı, janar tawdıñ laq etip bir atılğanı. **(I.89)** Qart sezimi burawı jetken dombıraday

tırsıldap, şertip tur. **(I.90)** Qol tiygizseñ boldı, üziledi.

(I.91) Ol orınan turıp, tağı da ilgeri jılıdı. **(I.92)** Denesi suwıǵandiki me, öne boyı

aǵaştay siresip qalıptı. **(I.93)** Segizközi, julın tutası, qara sanı qozǵaltpay, qan qaqsap

awırıp ketti. **(I.94)** Eki tabanı uwday aşıp, jer bastırmay tur. **(I.95)** Tula boyı zil

batpan bop, qılıyıp jata ketüwdi ğana tilegendey.

(I.96) Uyqı da qısıp baradı. **(I.97)** Qarttıñ soñğı täwliklerde uyqısı şala bolatın. **(I.98)**

Añǵal-sañǵal, üñireygen iyen tawdıñ arasında äldenege elegizip uyıqtay almağan.

(I.99) Közi ilinip bara jatıp, älsin-äli şoşıp oyana bergen. **(I.100)** Ol köbinşe artımnan

quwǵınşı keledi dep emes, uyıqtap jatqan jerimde jırtqış añdardıñ biri bassala ma dep

qawiptendi.

(I.101) Onıñ bul saqtıǵı tegin emesti. **(I.102)** Keşegi tüni mülde awır ayqaspen ötti.

(I.103) Tüs kezinde buğan bir kökjäl qasqır kezigip, soñınan qalmaq qoydı. **(I.104)**

Birese aldına, birese artına şıǵıp toruwıladı da jürdi. **(I.105)** Qart birneşe ret tayaǵın

sermep, ayqaylap, tap-tap berip körip edi, onısınan kökjäl seskene qoymadı,

tuwradan-tuwra şabuwl jasawğa bata almay, añısın añdıp, qapıda bassalar sätti kütip

jürgen sıñay bar.

(I.106) «Bir abuyırı, jalǵız eken, – dedi şal iştey bir eseppen. **(I.107)** – Buğan tağı

birewi qosılıp, eki jaqtamasa bolğanı. **(I.108)** Birewine aldıra qoymasın» dep

kisesinen ülken qara kezdigin alıp, qolına oñtaylap ustap jürdi.

(I.109) «Bul sumıray meniñ tünde jatar jerimdi añdıp keledi-aw, – dedi qart tağı da, –

közim ilinse-aq jarıp tastaydı. **(I.110)** Sondıqtan aydalağa qona ketpey, bir mıqtı

bekinis tawıp, sonda tünegenim jön şıǵar... **(I.111)** Apıray, – dedi qart barmaǵın

şaynap, – osındayda mılıtığım bolar ma edi! **(I.112)** Mılıtığım barda menen küñşilik jerden qaşatın edi-aw, bul itter! **(I.113)** Qur qol жүргенimdi sezip, basınuwın qaraşı».

(I.114) Kün batıp, qas qarayıp baradı. **(I.115)** Say-sala üñireyip, jutıp qoyatınday tönip tur. **(I.116)** Artına qarap edi, kökjal tipti jaqındap qalğan eken. **(I.117)** Qart sasqalaqtap, manadan mölşerlep kele jatqan oñ jağındağı jalama tasqa qaray örmeledi. **(I.118)** Üstiñgi jağı asqaqtap bitken quz jartas. **(I.119)** Örmelep barıp sonıñ bir quwısına panaladı. **(I.120)** Özi şıqqan jalğız özekten basqa ayaq iliner jer joq. **(I.121)** Endi sol bir ğana özekti añdıp otırsa bolğanı.

(I.122) Şal mañayda jatqan birneşe ülken tastı qasına äkep aldı. **(I.123)** Sonan soñ «kelseñ kel» degendey täwekelmen tas tüyilip, qas duşpanın kütti de otırdı.

(I.124) Qarsıdağı şoqpar tastıñ üstine kelip, kökjal da şokesinen jatıp aldı. **(I.125)** Imırt qarañğılığında, özine tayaq-tastam jerde qıp-qızıl bop janıp turğan eki noqattı şal anıq kördi.

(I.126) Osı betinde qanşa otırğanı belgisiz, bir zamatta qalğıp ketipti. **(I.127)** Üş kündik suwıt жүris onı äbden qaljıratqan-dı. **(I.128)** Äytewir, bir kezde däl ayaq jağınan şıqqan tısırdan şoşıp oyandı. **(I.129)** Jalma-jan közin aşıp alıp, tömenge qarap edi, jañağı eki ot edäwir jaqındap qaptı. **(I.130)** Äkki kökjal dıbısın bildirmey, jerbawırlap, jıljıp kele jatır eken.

(I.131) Ol jan därmen ornınan atıp turdı da, qasında jatqan kelidey tastı tömen qaray domalatıp jiberdi. **(I.132)** Sol-aq eken, «qañq» etken bir dıbıs şıqtı da, saldır-ğöldir domalağan taspen birge quzğa quldırap joq boldı.

(I.133) Qart quwanıştan jılap jiberdi. **(I.134)** «Ya, jasağan, – dep tiledi ol, köktegi ayğa qaltırağan qolın jayıp turıp, – mağan endi üş kündik ğumırınıñdı qıyya kör! **(I.135)** Onan arğısın suramaymın da... **(I.136)** Arğanatınıñ añğarına jetkesin, amanat janınıñdı ala ber!»

(I.137) «Mümkin, quday sol tilegimdi qabıl körgen bolar, – dep oyladı ol bugün jolda kele jatıp, – öytkeni, bul – meniñ eñ aqırğı tilegim ğoy...»

(I.138) Mine, ol qazir de tula boyınıñ qan qaqsap awırğanına qaramay, ilgeri ayañdap keledi. **(I.139)** Biraz жүrgesin, denesi qayta qızıp, sırqırap awırğanı basılayın dedi. **(I.140)** Biyik jotanıñ batıs jağın qabaqtap äldeqaşan şöp basıp ketken köne bir joldıñ

tağanımen sayğa qaray tüsip keledi. **(I.141)** Endi az jürse, aldında ülken özen bar. **(I.142)** Ökirip-baqırıp Tentek-Xalday ağıp jatır. **(I.143)** Sol özennen ötip, Kürgeytastıñ tuw sırtına şıqsa bolğanı, aytuwlı kezeñ iyek astında tiyip tur.

(I.144) Özenge tüse beristegi alañqayda demalıp otırıp, ol anaday jerde jatqan adamnıñ quw basın kördi. **(I.145)** Jüregi dir etip tiksiniş qaldı. **(I.146)** Salden soñ özin-özi toqtatıp, bastıñ qasına bardı. **(I.147)** Sol mañda aq señke bolıp, ar jerde şaşılıp jatqan basqa da süyekterdi közi şaldı. **(I.148)** Qart turğan boyı birdeñeni kübirledi de: «Allauwakbar!» dep betin siypadı.

(I.149) «Mınaw keminde qırıq-otız jıl bolğan süyekter ğoy, – dedi qart tayağınıñ uşimen bas süyekti ari-beri awnatıp. **(I.150)** – Bir baqıtsız sorlı ğoy, kim bolsa da. **(I.151)** Bayağı aşarşılıqta jel awdarğan qañbaktay qaşıp kele jatıp, osı arağa kelgende, däm-tuzı tawsılğan bolar... **(I.152)** Aydalada kömüwsiz qalğannan ötken qasiret bar ma eken dünyede?»

(I.153) Qart közine kelip qalğan jastı suq sawsağımen ırşıtıp jiberdi. **(I.154)** Jol-jönekey ar jerde kezigip qalatın tastan jiyya salğan molalardı, it-qus aşıp tastağan adam süyekterin ol burın da körüp kele jatqan. **(I.155)** Mına jolı qamıǵıp, birtürli moyıp qaldı özi. **(I.156)** Jazatayım birdemege uşırasa, öziniñ de tap osı xalge tüsetinin oylap, şöşyın dedi. **(I.157)** «Ya, quday, eger bar bolatın bolsañ, süyegimdi jat ölkede qaldırma, eñ soñǵı tilegim ğoy, mağan endi eki-aq kündik ğumır ber!» dep jalbarındı tağı da.

(I.158) «Bul qandı asuw kimderdiñ basın jutpağan? – dedi özenge qaray tüsip kele jatıp. **(I.159)** – Aşıqtan burlıǵıp, boranda qalıp, talay bozdaq jan tapsırdı ğoy. **(I.160)** Ras bolsa, mına «Etikşiniñ» atı da boranda uşıp kelgen belgisiz bir etikşige baylanıstı qoyılıptı. **(I.161)** Qalıp-saymanı, bizi men tistewigi qasında şaşılıp jatqan körinedi... **(I.162)** Quw tırşılık qoy, kāsip qıp, kün köremin dep şıqqan boluw kerek».

(I.163) Kün bata, qart özenniñ boyına tüsti. **(I.164)** Qatalap, tili awzına sıymay kelip edi, saptayağımen su ilip alıp, simire juttı. **(I.165)** Torsıǵın da toltırıp aldı. **(I.166)** Sonan soñ ayaǵındaǵı şoqayın şeşip, balaǵın tizesine deyin türdi de, keşip ötppek boldı.

(I.167) Özen aǵısı qattı eken. **(I.168)** Älde taw basına jañbır jawdı ma, tüsi buzılıp, tastan-tasqa soǵıp, jırtqış añday ökirip, doldana ağıp jatır. **(I.169)** Özenniñ ortasına

kelgende, qart tältirektep sendelip ketti. **(I.170)** Tizesi бүгилip жіғılıwға aynaldı. **(I.171)** «Ölgen jerim osı bolar» dep zäresi qalmadı. **(I.172)** Jan uşırıp, qolındağı kiyim-keşegi men qorjının arğı jaǵaǵa laqtırıp jiberdi de, ülken qoy tastıñ birin quşaqtay aldı.

(I.173) «Quday bul jolı da kömektesti, – dedi ol özennen ötip alǵasın. **(I.174)** – Bul, sirä, meniñ jolımdağı eñ soñǵı qater bolar».

(I.175) Kün batıp ketti. **(I.176)** Tawlı ölkede kün, äsili, erte batadı. **(I.177)** Tek Etikşi şıñınıñ uşar basında ğana soñǵı şapaq böriktey bolıp kiyilip tur. **(I.178)** Say-salada köleñke qoyulanıp, taǵı bir tınıssız tün qanatın jayıp kele jattı.

(I.179) «Ne de bolsa, älgı sızıǵınıñ boyına jaqındap barıp jatayın» degen oymen qart kiyinip alıp, taǵı ayañdadı. **(I.180)** Añdardıñ suwatqa tüsetin jalǵız ayaq qabırǵa jolımen kenerelep, Kürgeytastıñ jelkesine şıqtı. **(I.181)** Kezeñniñ astındağı iyek artpada bir top arqar jayılp jür eken. **(I.182)** Ökpe tusınan şıǵa kelgen jalǵız jayawǵa «bul eki ayaqtı päle qaydan payda boldı» degendey odırayısa qarap turdı da, orǵıp, ürke qaşıp barıp, sonaw bir qoynawǵa bayırqaladı. **(I.183)** Quwǵın körip, zätte bolmaǵanı bayqalıp-aq tur.

(I.184) «E, şalım, senen añ ekeş añ da seskenüwdi qoyǵan eken, – dedi qart özin-özi keketkendey mırs etip. **(I.185)** – Quralaydı közge atqan mergen ekeniñdi qaydan bilsin?! **(I.186)** Qayran közim, qapı jibermewşi ediñ-aw, qayteyin». **(I.187)** Söytip ol beyqam jayılp jatqan arqarǵa amalı qurıǵan añsınıñ ökinişti közimen qumarta qarap turdı.

(I.188) Sonan soñ ol taǵı biraz jürip barıp, qalıñ uşqat pen moyın ösken qoynawǵa jetti de, osı arada äbden ımırt üyirilip, qarañǵı tüskenşe jata turuwdı uyǵardı. **(I.189)** Qorjının basına jastap, üy ornınday uşqattıñ tübine qıysaya ketti. **(I.190)** «Oypırım-aw, şınımen-aq jaqın qaldı, ä? – dedi ol, öziniñ osınşalıq jer tübine qalay jetkenine qayran bop. **(I.191)** – Jol, jürseñ ğana qıs qaradı. **(I.192)** Tek amal qanşa, bul saparǵa äldeqaşan şıǵuw kerek edi-aw».

(I.193) Öziniñ bul saparǵa jalǵız şıqqanın oylaǵanda, jigeri qum bolıp, et jüregi ezilip ketti. **(I.194)** Taǵdır bul jolı da onıñ aldın kes-kestep, ayaqtan şaldı. **(I.195)** «Qapıda qaldım ğoy... **(I.196)** Qayteyin, qayteyin, – dep kübirley berdi. **(I.197)** – Tölewтайымdı qalay ğana saqtay almadım eken? **(I.198)** Nege erterek qamdanbadım?

(I.199) Örtten qalğan quw tomardan sorayıp jalğız qalğan türim mınaw. (I.200) Men ölsem, Tuyaqbaydan tuqım joq. (I.201) Ormı öşedi... (I.202) Şirkin, jalğan-ay, däl qazır qasımnda tompañdap Tölewtayım erip kele jatsa, armanım bolmas edi-aw. (I.203) Qayran qulınım, senen qalay ğana tiri ayırıldım eken? (I.204) Men sorlını jer soqtırıp kettiñ-aw sen mülde... (I.205) Tiri bolsam, tuwğan jerdi bir körsetem dewşi edim. (I.206) Ol künge quday jetkizbedi ğoy. (I.207) Qayteyin!...»

(I.208) Qarttıñ iyegi kemseñdep, bet älpeti buzılıp ketti. (I.209) Tınısı tarılğanday, tamağınıñ tüymesin ağıttı. (I.210) Sonan soñ oq tiygen añday ıñıranıp, etpetinen awnap tüsti de, özegi örtenip bara jatqanday jantalasıp, qolına ilingen şöpti jula berdi...

(I.211) Tölewtay dep otırğanı – qarttıñ jalğız nemeresi. (I.212) Osıdan on shaqtı jıl burın muqım eldi jaylağan qalıñ süzekte ulı men qızı, kempiri men kelini qabatınan qaytıp bolğanda, quw butaqqa ilingen jalğız japıraqtay osı Tölewtayı qalıp edi qasında. (I.213) Munı osınaw jarıq dünyeyemen jalğastırıp turğan jalğız dәнеker de sol nemeresi bolatın. (I.214) Jasqa jetpey jetim qalğan säbiydi qolınan túsirmey, jalañaş qoynına salıp jürüp baqqandı. (I.215) Qarttıñ bağına qaray tülkiniñ küşigindey süykimdi bop ösip edi özi de.

(I.216) Bul jaqqa kelgele, qarttıñ kāsibi añşılıq bolatın. (I.217) Könelew berdeñke mıltağı bardı. (I.218) Mınaw Tarbağataydıñ küngey jağın ol attılı-jayaw talay ret şarlağan. (I.219) Qañığası maylanıp, tabısı täwir bolğan jıldarı özinen asıp, körşi jarlı-jaqıbaylarğa da qayırımı tiyip jürdi. (I.220) Ünemi bolmasa da awıldastarınıñ tırnağın jibitip, sorpa-sudan kende qılmağan.

(I.221) Keyin nemeresimen ekewi qalğan kezinde de, añşılıqtan qol üzgen joq. (I.222) Ras, soñğı jıldarı jası ulğayıp, qayğı qajıttı ma, mıltaq ustağanda qolı sāl qaltırıp, közi jasawraytındı şıǵardı. (I.223) Siltegeni tiye bermey, mült ketetin de bop jürdi. (I.224) Biraq, Tölewtayın tarıqtırğan emes. (I.225) Tüz nesibesi – täñirden. (I.226) Ertemen mıltağın asınıp ketedi de, keşke jaqın talşıq eter birdeñe alıp qaytadı. (I.227) Söytip ol qoğam ömirinen, sayasattan tısqarı, tabiyğat ayasında oqşaw jürüp jattı. (I.228) Tüzge sıqsa qara mıltağın, üyge kelse qara dombırası men nemeresin ermek etti.

(I.229) Tölewtaýı jetige tolıp, mektepke barǵanı bul üşin ülken mereke bolıp edi.
(I.230) Eki arqardıń etin qazanǵa bir-aq salıp, mañayın şaqırıp toy jasadı. (I.231)
İylengen taw eşkiniń terisinen nemeresine äp-ädemi sumka jasadı berdi. (I.232)
Qaşan üyreniskeñse, mektepke özi ertip aparıp jürdi.

(I.233) Nemeresiniń tili qanday qızıq. (I.234) Zerek, är narseni bilüwge qumardı.
(I.235) Qarttıń esine mına bir oqiyǵa tüsti. (I.236) Bir jolı Tölewtaýdı tayaw jerdegi
qarasuǵa üyrek atuwǵa ertip barǵan. (I.237) Köktemgi qus keletin waqıt. (I.238) Sol
mañdaǵı şuqanaq kölder men Qarasuwda şüregey üyrekter jırtılıp ayırıladı. (I.239)
Şal bara salıp eki üyrek atıp aldı.

(I.240) Bir zamatta qanattarı sartıldap, su jaǵasına jipke tizgen monşaqtaý bir top qaz
kelip qondı. (I.241) Jol bastawşı kösemi qamşı salım bäriniń aldında jür.

(I.242) — Ata, mına qazdı atayıqşı, — dedi Tölewtaý quwanıp. (I.243) — Atşı
anaw aldında jürgen ülkenin.

(I.244) — Joq, balam, bul qazdardı atuwǵa bolmaydı, — dedi qart basın şayqap.

(I.245) — Bular da jolawşı ğoy, alısqa ketip baradı. (I.246) Jolınan qaldırmayıq.

(I.247) — Alısqa deysiń be? (I.248) Qayda baradı sonda? — dedi Tölewtaý tañırqap.

(I.249) — Tuwǵan jerine ketip baradı...

(I.250) — Tuwǵan jeri qayda?

(I.251) — Alista, sonaw tawdıń ar jaǵında, — dep qart, qazir özi jatqan asuwdı
nusqap edi sonda.

(I.252) Bala «tüsendim, onda atuwǵa bolmaydı eken» degendey, özine jaraspaytın bir
estiyarlıqpen oylanıp qalǵan. (I.253) Aqlı köp, zerek edi-aw, aynalayın.

(I.254) Älgi qazdar boy jazıp, suwǵa qanıp aldı da, keşikpey aspanǵa köterildi.

(I.255) Aynalıp uşıp, şarıqtap köp jürdi.

(I.256) — Äbden şarıqtap, ana tawdıń deñgeyine köterilip almaq, — dedi qart
nemeresine tüsindirip, — aspandap alǵasın teristikke qaray bir-aq zawlaydı. (I.257)
Zaysan kölge, Qara Ertiske jetkenşe qalay toqtasın-aw, bayǵustar! (I.258) — Şal
kürsindi.

(I.259) Aytqanınday-aq, qaytqan qazdar bulardıñ töbesinen tağı bir aynaldı da, soltüstik qaydasıñ dep tartıp berdi. (I.260) Qart nemeresimen ekewi qazdar tobi közden ğayıp bolıp, aspan tuñğıyığına siñip ketkenşe kirpik qaqqay qarap turdı...

(I.261) Sol nemeresinen qart qapıda ayırıldı. (I.262) Soñğı birneşe jıl udayımen bul ölkeni jılanday jaylağan aşarşılıq bulardıñ qara laşığına ene almay-aq kelip edi.

(I.263) Mañaydağı el aşıqtan isinip, könek awruwına şaldığıp, jappay qıyrıp jatqanda, bulardıñ özegi tala qoymağan. (I.264) Qart kări süyegin süyretip, añ, qus atıp äkelip, awzımenen jem tasığan qarlığastay nemeresin saqtap qaluwğa bar janın salğan. (I.265) Köldeneñ keselge kiylikpese, Tölewtayın apattan aman alıp ta qalatın edi. (I.266) Biraq amal qanşa, quday oğan jetkizbedi ğoy.

(I.267) Bir küni atıp alğan qoyanı men kekiligin arqalap üyine kelgeni sol edi, muni eki politsey tosıp otır eken. (I.268) Ay-şayğa qaratpay, şaldıñ qol-ayağın bayladı da, arbağa otırğızıp qalağa alıp ketti. (I.269) Mektepke ketken nemeresine de moyın burğızğan joq. (I.270) Tergewsiz, surawsız aparıp türmege qamap tastadı. (I.271) Bir ayday jawapsız jatıp qaldı. (I.272) Özine qanday ayıp tağılğanın da bilmedi. (I.273) Tek tergewge äkelgende ğana uqtı män-jaydı.

(I.274) Buğan eki türli qılmıs tanılğan körinedi.

(I.275) Birinşisi — «Añ awlağandı sıltaw qılıp, ünemi taw arasında jüredi ekensiñ.

(I.276) Birneşe ret şekara boyına da jaqın barıp qaytıpsıñ. (I.277) Sondağı maqsatıñ ne?»

(I.278) Ekinşisi — «Sende tıǵuwlı jatqan mıltıq bar. (I.279) Sonı ökimetke tapsırwıñ kerek».

(I.280) Qandawırdıy qadalğan osı eki suraqqa jawap taba almay, qart türmede bir jıl jattı. (I.281) Tek qıs ötip, kelesi köktemde ğana muni qapastan bosattı. (I.282) Mıltığın tartıp alıp, añ awlawğa tıyım saldı da, baqılaw astında awır jumıs istewge jiberdi.

(I.283) Aldında qanday qasiret kütip turğanın bul awılğa kelgende bir-aq bildi.

(I.284) Ötken qısta da aq süyek jut bolıp, maldan tigerge tuyaq qalmağan. (I.285) Adam şıǵını da az emes. (I.286) Tirilerdiñ qatarı seldirep, jotadağı zirattıñ qarası molaya tüsipti.

(I.287) Qart sol zirattıñ şet jaǵındaǵı kişkentay jas topıraqtı quşaqtap, bir täwlik essiz jattı. (I.288) Özi joqta jalǵız jubanıǵı – Tölewtaı aştıqqa tözbey qırşınan qiyılıptı.

(I.289) Jası jetpiske kelse de, qayratı qaytpaǵan qart sol künnen bastap kürt tömendep ketti. (I.290) Saqal-şaşı burıl ğana edi. (I.291) Bir aydıñ işinde appaq bolıp tegis ağardı. (I.292) Eşkimmen söylespey, mılqaw kisişe jürdi de qoydı. (I.293) Qolqa-jüregin birew suwırıp äketip, qur qañqası ğana qalǵan siyaqtı. (I.294) Mina jariq duniyeniñ bul üşin pälendey qızıǵı, män-maǵınası qalmaǵan edi.

(I.295) Jatsa-tursa közine ölim elestedı. (I.296) Esine sonaw alısta qalǵan tuwǵan jeri tüse berdi. (I.297) Tüsinde sol ğajayıp ölkeniñ quşaǵında jüretin boldı. (I.298) Birte-birte tüsi men öñi şatasıp, sandıraqtap, bas-ayaǵı tüsiniksiz bir sözderdi aytıp qalatındı şıǵardı. (I.299) Jurt munı aljıǵanǵa, esi awısqañǵa jorıdı.

(I.300) Osınday ümitsiz şaqta qalıñ munar arasınan bir jariq säwle jıltıldap, bir öşip, bir janıp, munı özine şaqırǵanday bolıp edi. (I.301) Qaltasındaǵı soñǵı jarmaǵın kartaǵa salǵan qumarşıday, şal endigi qalǵan az ömirin bir iygilikti iske jumsawǵa bel bayladı. (I.302) Ol – qırıq jıl boyı kökirek tüpkirinde jatqan osınaw sapar bolatın.

.....

(I.303) Tün ortası jaqındap, ay batıp ketken kezde qart ornınan turdı. (I.304) Şekpeniniñ etegin türinip, belin şart buwıp aldı. (I.305) Sonan soñ qorjındı ıyıqqa saldı da, adımdap basıp alǵa jürip ketti.

(I.306) Mölşerli jerge jartı şaqırımday qalǵanda, tıñ tıñdap, biraz buǵıp otırdı. (I.307) Eşqanday dıbıs bayqalmaydı. (I.308) Tek tayaw jerde kökek pe, tawqudiret pe, bir qus anda- sanda ün salıp qoyadı. (I.309) Däl ayaǵınıñ astınan taraq quyırq sarı tısqan jügirip ötti.

(I.310) Tün tünegin jamılıp, şal taǵı da ilgeri jıljıdı. (I.311) Qalıñ bürgen men itmurın aralas ösken özekşeni örlep jartı saǵattay jürgende, qarsı aldınan jalañaş qoñır bel körindi.

(I.312) «Älgi mıqtınıñ özine jaqındadım bilem» dedi jüregi awzına tıgılıp. (I.313) Atasınıñ arwağına sıyınıp, birdeme dep kübirledi. (I.314) Sonan soñ sāl eñkeyiñkirep aldı da, ayağıniñ uşımen jügire jöneldi.

(I.315) Kezeñge şığa kelgende, ökpe tusında turğan ala balağandı anıq kördi ol. (I.316) Däl sızıqtıñ üstine keldim-aw degen kezde, öz erkinen tıs bir minuttay turıp qaldı. (I.317) Beyne jalğız qıldıñ üstinde turğanday, közi qarawıtıp, qulağı şınıldap ketti... (I.318) Jan därmen esin jiynap alıp, sayğa qaray bükeñdey jöneldi.

(I.319) Qart eskişe azdap xat tanığanımen, geografiyadan xabarı joq edi. (I.320) Düniye jüziniñ sayasiy kartasın da qolına alıp körgen kisi emes. (I.321) Äytewir el men eldiñ arasına osınday bir sızıq barı köñiline ayan. (I.322) Sol qaharlı da qatal sızıqtı oqımağan nadan şaruwa tağı da taptap öte şıqtı. (I.323) Munıñ aqırı nege soğarın oylap, bas qatırıp jatpadı.

(I.324) Ol sızıqtan öte salısımen bükeñdep jügirip otırıp, eki-üş şaqırımday uzap ketti. (I.325) Tobılğılı qur sayğa jetkende, «uh» dep demin bir-aq aldı. (I.326) Tula boyun ter basıp ketken eken, derew omırawın ağıtıp, teristikten añqılday soqqan samalğa tostı. (I.327) Äldekimge muñın şaqqanday, eñkildep jılap jiberdi. (I.328) Saqalınan para-para jas aqtı. (I.329) Jer-ananı quşaqtap süye berdi. (I.330) Birese jılap, birese küledi. (I.331) «Aynalayın, tuwğan jer, seni de köretin kün boladı eken-aw» dep tunşığa kübirleydi. (I.332) Qaltırağan qolımen köñirsigen dımqıl topıraqtıñ bir üwısın alıp, betine basadı, tanawına aparıp qayta-qayta iyiskey beredi...

(I.333) Entigin basıp, tınığıp alğan soñ, tağı da ilgeri jıljıdı. (I.334) Temirqazıqtı betke alıp, suwıt jürip keledi. (I.335) Qanşa jürgen belgisiz, äytewir birneşe qırqanı asıp tüsti. (I.336) Jer bederi birte-birte jılı uşırap, tanıs mekender közine ottay basıldı. (I.337) Qarsı aldınan janğa jaylı altın kürek samal jel esip qoya berdi. (I.338) Bul köpten sezinbegen juparday jağımdı bir iyis kelip, tanawın jarıp jibergendey boldı.

(I.339) Etekke taman jaqındap, Sarşoqınıñ moynağına şığa kelgende, tabanınıñ astında japırlap janğan ottı kördi. (I.340) Ökpe tusınan jılqı kisinedi. (I.341) «Jettim-aw aqırı, – dedi ol kökiregi qars ayrılıp, – mınaw dāwde bolsa, «Köközek» kolxozınıñ ortalığı bolar. (I.342) Şamdarı tünde de sönbeydi eken-aw bulardıñ... (I.343) Juldızday samsap tur».

(I.344) Şığıs jaq qulaniyektenip, tañ atuwğa aynaldı. (I.345) Qart tula boyınıñ qan qaqsap awırğanına qaramay, tistenip, bar qayratın jıynap, tağı da alğa jıljıdı.

(I.346) Sarşoqınıñ tübindegi Aynabulaqqa qaray bet tüzedi. (I.347) Däl osı arada onıñ ata meken – qıstawı bar. (I.348) Sonda barıp demin bir-aq aluwğa bekidi.

(I.349) Tañ appaq bolıp attı. (I.350) Netken sulu, netken ğajap tañ edi bul?! (I.351) Süt teñizindey aq säwle taw basında bir sät tolqıp turdı da, lıqsıp tögilip ketti. (I.352) Torğın şımıldıqtay tañğı munar lezde ayıǵıp, aynala ap-ayqın körindi. (I.353) Qarttıñ közi şarasına kökjiyekpen astasqan şetsiz-şeksiz keñ dala erkin sıyıp turdı.

(I.354) Anaw kölbep jatqan – qos Arğanatı. (I.355) Mınaw – Kökşilik, Nura. (I.356) Sol jağında kemer belbewdey sozılıp Qarğıba özeni aǵıp jatır. (I.357) Qart qatar jarısqan qos özenge qarap turıp: «Qarğıba – Bazarım, qalıñ el – Nazarım», – dedi kübirlep. (I.358) Kökiregin qars ayıra, tereñ dem aldı.

(I.359) Jalğız ayaq jol arqanday şubatılıp kelip, Aynabulaqqa quladı. (I.360) Etekke tüsip, jarqırağan tas bastawdı körgende, qarttıñ jüregi sızdap qoya berdi. (I.361) Qırq jıl boyı kündiz oynan, tünde tüsinen sıqpaytın Aynabulaq qoy bul. (I.362) Anaw töbedegi qulağan zirattıñ işinde munıñ ata-anasınıñ süyegi jatır. (I.363) Şır etip jerge tuskende, arqası osı topıraqqa tigen. (I.364) Kindik qanı osında tamğan. (I.365) Osı arada jalañ ayaq şañ burqatıp şapqılağan. (I.366) Tuñğış ret tayğa mingen. (I.367) At jaratıp, kökpar tartqan. (I.368) Qurbı qız-kelinşektermen aqsüyek oynap, talay tañdı uyqısız atırğan. (I.369) Osınıñ bari onıñ sanasınan jarq-jurq etip öte şıqtı.

(I.370) Osınaw ölkege kelip turğanım şın ba, ötirik pe degendey ayna-tasına tağı bir ret köz jiberdi de, bastawdıñ basına keldi. (I.371) Qorjının jerge qoyıp, qayın bezinen şawıp jasağan saptayağımın toltırıp ilip aldı da, tisten öte şığatın tastay suwıq sudı dem almastan bir-aq simirdi. (I.372) Şirkin, bul Aynabulaqtıñ suwınday dünyede su bar ma eken?! (I.373) Tañdayına uwız tatığan bir tuşı däm kelgendey boldı.

(I.374) «Aldimen zirat jaqqa barıp, aruwaqtarğa quran bağıştayın» degen oy keldi qartqa. (I.375) Ayağın äreñ basıp töbeniñ basına qaray ayañdadı. (I.376) Biraq eski qıstawdıñ tusına kelgende, dımı qurıp, äri qaray jürüwge xali kelmedi. (I.377) Eki ayağı özine boysunbay, älsin-älsin bögile berdi. (I.378) «Ayattı osı aradan-aq bağıştayın» dep, jol ortağa otıra ketti de, özi biletin qısqa bir süreni üş qayırıp oqıdı.

(I.379) Osi ziratta jatqan bükil ürim-butaq, zäwzattarın tegis atap, solardıñ ruwxına bağıştap betin siypadı.

(I.380) Sonan keyin tayağına süyenip ornınan turdı da, süyretile basıp eski qıstawğa kirdi. (I.381) Üylerdiñ qulağan ornı ğana tur. (I.382) Şöp basıp, jermen-jeksen bolğan. (I.383) Ol bala kezinde özi jatatın bölmeniñ ornın köñil közimen äreñ izdep taptı.

(I.384) Qart şekpenin asıqpay şeşip, bir burışqa qoydı. (I.385) Onan soñ köyleginiñ tüymesin ağıtıp, jalañaş etine asıp qoyğan boytumarın aldı. (I.386) Barqıttan tigilgen kädimgi üş burış tumar. (I.387) Qart tumardı ernine jaqındatıp, täwbe etti. (I.388) Sonan keyin qaltasınan bäkisin alıp, tumardı sökti de, tönkerip silikti. (I.389) Tumardıñ işinen termen baylanıp qalğan bir uwıs qıyırşiq topıraq tüsti jerge. (I.390) Bul – osıdan qırırq jıl burın, jat ölkege attanarda, tuwğan jerden tüyip alğan topıraq edi.

(I.391) Qart oyına alğan jumısın tügel orındap tındı da, şekpeniniñ üstine «uh» dep jantaya ketti. (I.392) Bükil tula boyınıñ talıp şarşağanı sonşalıq, eşteñeni oylawğa da zawqı soqpadı. (I.393) Qıbir eterge xali joq. (I.394) Neşe künnen beri oqqa süyengen añday et qızuwmen tükti de bayqamap edi. (I.395) Äldeqanday bir siyqırlı küş qoltığınan demep, qustay uşırıp otırğan. (I.396) Al, endi közdegen jerine jetip, arqası keñigen soñ, süyekteri sırqırıp qoya berdi. (I.397) Beyne burawı tawsılğan oynışıqtay buwın-buwını bosap, öne boyı saldırap bos qaldı. (I.398) Janı men täni qalağan bir ğana tilek bar. (I.399) Ol – tek jatuw, demaluw.

(I.400) Mamıq tösegendey tuwğan topıraq jambasına birtürli jaylı tiydi. (I.401) Qartıñ aqıl-oyı balğa qonğan şıbınday biraz maltıǵıp jattı da, uyıqtap ketti.

(I.402) Tätti uyqıda jatıp, tüs kördi ol. (I.403) Bayağı jas kezi eken deydi. (I.404) Osi Aynabulaqtağı awıldan şıǵıp, bul bir jaqqa ketip bara jatqanday. (I.405) Astında aqjal jiyren atı bar. (I.406) Tay künnen taqımına basqan öziniñ Aqjalı... (I.407) Köñili ösken jigit oynaqı bir än aytıp keledi. (I.408) Kenet qarsı aldınan atayı qızıl tülki bulañ ete tüsti. (I.409) Jigit Aqjalğa qamşı bastı. (I.410) Qızıl tülki köşpeli altınday anda-sanda qılın bir körsetip, zawlap baradı. (I.411) Jigit te taqıldap qalar emes. (I.412) Sol betimen qanşa quwğanı belgisiz, bir zamatta tülki qalıñ jınısqa endi de, köz jazdırıp ketti. (I.413) Jigit «qap» dep sanın soǵıp qaldı...

(I.414) Onan äri tös şatasıp tumanğa aynaldı. (I.415) Kenet sol tuman arasınan munıñ köz aldına «Etikşi» şını kelip tura qaldı. (I.416) Endi birde älgı aq bas şın adam beynesine köşip, aqsaqaldı şalğa aynaldı. (I.417) Birden tanıy ketti. (I.418) Kädimgi öziniñ äkesi – Tuyaqbay... (I.419) Munı ımdap özine şaqırğanday. (I.420) Bul kinäli adamday qiypaqtap qasına jaqındadı. (I.421) Qulağına äkesiniñ kümbirlegen dawısı kelgendey boldı: «Baytas, bul senbisiñ? – dedi ap-anıq, – köpten körinbey kettiñ ğoy, qayda boldıñ? (I.422) Adasıp kettiñ-aw, jaman neme... (I.423) Meyli, qamıqpa, esiñ barda eliñdi tapsañ bolğanı... (I.424) Aytpaqşı, älgı Aqjal qayda? – dedi tağı da älgı dawıs. (I.425) – Sen bul jaqtan sol at üşin ketpep pe ediñ?.. (I.426) İşi – boq, sırtı – tük bir taydı qiymağanıñ beker bolğan. (I.427) Jalğa minip ketip eñ, aq tayaqqa süyenip qayta oralğan ekensiñ... (I.428) Jaraydı, qamıqpa, kele ğoy qasıma – dep äkesi buğan qolın sozdı.

(I.429) Qart şoşına basın köterip aldı. (I.430) Basında öziniñ qayda jatqanın bilmey añırıp qaldı da, birazdan soñ esin jıynadı. (I.431) Tañğı salqında denesi ızğar tartıp, toñazıp qalıptı. (I.432) Äytse de, boyınıñ sergip, jeñildengenin sezindi. (I.433) Kenet jaña körgen tüsi esine tüsip ketti de: «O, tuwğan jer! (I.434) O, qasiyetti atameken! (I.435) Torqaday topırağıñdı qiyya gör adasqan ulıña... (I.436) El şetine bir jetkizseñ, eki dünyide armanım joq degen sertim bar edi. (I.437) O, Alla, amanat janıñdı bugün alsañ da razımın!» – dedi täñirge jalbarınıp.

(I.438) Kün arqan boyı köterilgen. (I.439) Sonaw şırqaw biyikte, aq şarbtı bultardıñ arasında, aspandı küñgir-küñgir ünge toltırıp, tüyeli köştey tizbektelgen tırnalar qaytıp baradı.

(I.440) Däl osı kezde tayınşaday ovçarkanı aldarına salıp, eki şekaraşı Aynabulaqqa qaray tüsip kele jattı. (I.441) İzşil it şıñjırın julqa entelep, eski qıstawğa qaray tartadı.

1963 jıl.

II. metin

(II.1) Qoñır Küz

(II.2) Ol ejelgi dağdısı boyınşa tağı da tañğı sağıt jetide oyanıp ketti. (II.3) Üy işi ala köleñke. (II.4) Terezege ustalğan qoñır ala qalıñ matanıñ jaqtawınan bolar-bolmas qana säwle tüsip tur. (II.5) Äyeli erte turıp sütke ketken bolar, abajaday arab

töseginiñ bir jatı salqın tartıp, bos qalıptı. **(II.6)** Äbdirasıl körpesin bürkene tüsip, äli de bolsa köz şırımın almaq bolıp edi, biraq uyqısı qurğır kele qoymadı. **(II.7)** Jumıstan titıqtap, qaljırap kelip jatpağan soñ, jöni tüzüw uyqı bola ma, täyiri?

(II.8) Adamnıñ jası ulğayıp qartayğan kezde mıyı qurğap, uyqısı azayadı dewşi edi.

(II.9) Sol sözdiñ ras bolğanı ğoy, sirä. **(II.10)** Äbdirasıl üyde bos jatqalı, ömir boyı

ötelmey jürgen uyqınıñ esesin qanşa qayırayın dese de, sol kündegi waqıtta közi şırağdanday janıp, oyanıp aladı. **(II.11)** Bayağda awılда жүргенде, tañ atpay

qacañdap turıp alatın şaldardı körıp: «Osılarğa ne jetpeydi eken? **(II.12)** Jambasınan su şıǵa ma? **(II.13)** Nege jatıp tınım almaydı?» — dep külüwşi edi. **(II.14)**

«Külgenge küle jetedi» degen osı. **(II.15)** Munıñ da qazır sol mazasız, qazımır

şaldardan nesi artıq? **(II.16)** Bul tirşilik degeniñ de kereğar qurılğan-aw, şaması.

(II.17) Bir kezde, şalqar túske deyin jatsañ da uyqıñ qanbaytın jastıq shaqta öytip

kerilip jatuwğa waqıt bolmadı. **(II.18)** Al endi qanşa jatam deseñ de eşkim böget bolmaytın kezde, sol uyqınıñ özi qasqaldaqtıñ qanınday.

(II.19) «Qoy, qurdan-qur jata bergenim bolmas, turayın», — dep, Äbdirasıl ornınan

köterildi. **(II.20)** Tösektiñ qasındaǵı orındıqqa asuwlı turğan xalatın kiyip, ayaǵına işi

tükti, jumsaq başmaǵın ildi. **(II.21)** Sonan soñ asıqpay ilbip barıp, balkonnıñ

perdesin ısırdı. **(II.22)** Kün bulıñǵır eken. **(II.23)** Jañbır jawǵalı tur ma, qalay, anda-

sanda tereze äynegine jetim tamşı qonaqtap, möltildip sāl turadı da, tömen qaray

sırǵı jöneledi. **(II.24)** Äbdirasıl üyge taza awa kirgizbek bolıp, balkondı aştı. **(II.25)**

Xalatın qawsırınıp, beldigin baylap, dalaǵa şıqtı. **(II.26)** Awadan salqın sız bilinedi.

(II.27) Almatı küzi biyıl erte tüsti-aw özi... **(II.28)** Birte-birte jiyiley bastağan jañbır

tamşısınan köşe asfaltı şubarlanıp şalınadı. **(II.29)** Segiz qabattı ülken üydiñ besinşi

qabatı jerdey äjeptäwir biyik edi. **(II.30)** Äbdirasıl balkonǵa süyenip, trotuarda äri-

beri ötip jatqan adamdarǵa köz saldı. **(II.31)** Jumısqa asıqqan jurt ayaqtarın kere-kere

basıp, jiti qozǵaladı. **(II.32)** Jäne bir qızıǵı, joǵarıdan qaraǵanda adamdardıñ boyınan

görü attağan adımı keremet uzın bolıp körinedi eken... **(II.33)** Soñı qızıqtap biraz

turdı. **(II.34)** Qarsı üydiñ qalqasındaǵı artı ülken köşeden tolassız aǵılıp jatqan

maşına gürili estiledi.

(II.35) Ol öz erkinen tıs körşi üydiñ terezesine köz jiberdi. **(II.36)** Bir zamatta buğan

tuspa-tus balkonnıñ esigi aşılp, tısqa jap-jas kelinşek şıqtı. **(II.37)** Uyqısın aşa almay

uzaq esinep, appaq bileklerin basınan asıra kerildi. **(II.38)** Kelinşektiñ eki bölmeli üyde jalğız turatın Äbdirasıl osı soñğı künderi ğana bayqap jür. **(II.39)** Bayqağanda, sırttay toruwılap, baqılağan bul joq, kelinşektiñ özi kölbeñdep közge jiyi tüsedı... **(II.40)** Jalğız turatın bolğan soñ kimnen iymensin, jas äyel öz üyinde qalay bolsa solay, keyde iş köylekşeñ, keyde tipti plyaj formasında da jüre beredi. **(II.41)** Köldeneñ közde jazıq joq, sonıñ bäre şam jarıǵında qarsı jaqqa ap-anıq körinip turadı. **(II.42)** Ne siyqırı barın kim bilsin, äytewir, sol bir qımbat lyustra janatın tap-tuynaqtay taza bölmeden bul ärqaşan janğa jaylı bir jılı lep sezingendey boladı. **(II.43)** Sol jaqqa köz qiyıǵı tüse bergen Äbdirasıl özinen-özi quwıstanıp, işke kirdi.

(II.44) Ol endi xalatın şeşip, jumsaq tükti kilemniñ üstinde kerilip-sozılıp, dene äreketin jasawğa kirirken. **(II.45)** Buwındarın kütirletip, eki-üş ret eñkeydi, eki-üş ret şalqaydı. **(II.46)** Tarbañdap qol-ayaǵın qayşıladı. **(II.47)** Osı da jeter degendey orınan qozğala berdi de: «Osı men nemenege asıǵamın? **(II.48)** Asıqpayınşı... **(II.49)** Meniñ fizkulturam — awıldaǵı dümşeniñ namazğa jıǵılǵanına uqsaydı-aw!» — dep, özin-özi mısquıldadı. **(II.50)** Kündegisinen taǵı birneşe qıymıldı artıq jasağan boldı... **(II.51)** Bul inertsiya degen de qızıq qoy. **(II.52)** Äbdirasıl öz boyınan bir asıǵıstıqtıñ arılay jürgenine tañ qaladı. **(II.53)** Sonda nemenege asıǵatının tüsinbeydi özi. **(II.54)** Tañerteñgi şayın tım asıǵıs işip otırǵanın bayqap, Raxima buğan birneşe ret eskertüw jasadı. **(II.55)** Boyında bir kezde qattı burap tastağan prujına bar sekildi. **(II.56)** Sol prujınanı eptep tarqatuw kerek sekildi. **(II.57)** Şertilmegen dombıranıñ da qulaǵın bosatıp qoyar bolar... **(II.58)** Buğan endi tınıştıq, taǵı da tınıştıq kerek. **(II.59)** Adamnıñ tınıştıqtı qabıldawı da bir qiyamet eken-aw! **(II.60)** Muniñ özi aǵısı qattı özenniñ, birte-birte sabasına tüsip, aydın kölge aynaluwı sekildi tım uzaq protsess ekenin Äbdirasıl äzirşe işki bir tüysikpen añǵarǵanday boladı.

(II.61) Xalatın jelbegey jamılıp juwınuğa bet alǵanı sol edi, kenet sırtqı esik aşılıp, qolında süt quyǵan şelegi bar Raxima körindi. **(II.62)** Küyewiniñ qulqın säriden turıp alǵanın käreip, ol da keyip jatır.

(II.63) — Bayǵus-aw, qayda asıqtıñ? **(II.64)** Jata turmadıñ ba? — deydi narazılıǵı men qamqorlıǵı aralas meyirban ünmen.

(II.65) Äbdirasıl jawap qatqan joq. (II.66) Vannağa kirip, salqın suwmen juwınıp, tükti oramalmen asıqpay sürtinip, qayta şıqtı. (II.67) Boyğa siñgen ädet boyınşa qazır qırınıwı kerek. (II.68) Sonan soñ tañerteñgi şayın asıǵıs işip, kiyinüwi kerek tärizdi. (II.69) Sol burınǵışa saǵat segiz jarımda üydiñ qasına kelip turatın maşınağa otırıp, keñsege qaray jöneletin sekildi. (II.70) Özin qanşa tejese de, künde qaytalanatın osı bir qobaljuwdan arıla almay-aq qoydı.

(II.71) Ol ülken şaraynanıñ aldına barıp, «Xarkov» markalı elektrli ustaramen qırına bastadı. (II.72) Burın ol Raximağa: «Äyelden erkektiñ bir artıqşılıǵı — erkektek tañerteñ saqalın alıp turıp ta, äyelden göri bir oydı artıq oylaydı»,—dep qaljıñdawşı edi. (II.73) Qazır munda asıp bara jatqan oy da şamalı. (II.74) Ol aynanıñ aldında turıp, bir sät öziñiñ tür-tulǵasına köz jiberdi. (II.75) Onıñ qarsı aldında şal dep aytuwğa da kelmeytin, jigit dep aytuwğa da kelmeytin, saqal-murtın jıp-jılmaǵay qırıp jüretin, osı zamannıñ alpısqa jaña kelgen qırqılını tur edi. (II.76) Şaşı suyıqtaw demeseñ, äli dendepe ağara qoymaǵan. (II.77) Tek samay tusı ğana sabın juǵıp qalǵanday sāl-pāl burıl tartıptı. (II.78) Al öñ jaǵına keletin bolsaq, Äbekeñ jas keziniñ öziñde-aq bälendey öndi jigit sanalmaytın: mine, qazır de aynadan japıraq tanaw, jalpaq bet, bujır qara kisi buǵan samarqaw qarap tur. (II.79) Osı bir aynadaǵı adamnan Äbekeñ soñǵı kezde qarız aqşa alǵan kisidey qaşqalaqtap jüredi. (II.80) Öytkeni, oǵan közi tüsse bolǵanı: «Osı, men, şınımen-aq qartayıp ketken joqpın ba?» — degen bir küdik urı itşe sümeñdep soñınan qalmaydı.

(II.81) Onıñ qulaǵına änewgüni pensiyağa şıǵarıp salar jiynalısta jurttıñ söylegen sözi sambırlap qaytadan estilgendey boldı. (II.82) Bäre de Äbdirasıldı sol küni ğana körgendey suqtanıp: «Elüw — erdiñ jası bolǵanda, alpıs degeniñiz qazır orta jasqa aynaldı. (II.83) Qurmetti demalısqı qayratıñız qaytpaǵan jap-jas qalpıñızda ketip barasız. (II.84) Şaşıñızda bir tal qılaw joq», — degenge deyin barısıp, tipti munıñ jaǵdayına qızıqqanday sıñay tanıttı. (II.85) Biraq «qayratı tasıp turǵan adamnıñ nege pensiyağa şıǵuwı kerek ekenin eşkim ayta almadı... (II.86) Bäre de köñil üşin ğoy, ärine. (II.87) «Jaqsı söz — jarım ırıs» degendey, solardıñ jubatıp aytqan jılı söziniñ özi nege turadı. (II.88) Qızmet bolǵan soñ är türlü jaǵday kezdespey tura ma? (II.89) Jurt aldında qanşalıq qadiri bar ekenin adam pensiyağa sıqqanda biledi eken. (II.90) Kollektivte munı şın köñilden tilektes bolıp qıymay uzatqandar da, «bälem, senen de qutıldıq pa?» dep qır körsetkender de boldı...

(II.91) Äbdirasıl qırınıp alğan soñ, şay qaynağanşa waqıt ötkizbek bolıp «kabinet» dep atalattın bölmege bettedi. (II.92) Uzunşalaw kelgen ülken bölmeniñ törinde beyne qoltığı sögilip, aş teri alınbağan at tärizdi äli qılawı tüspegen jazuw stolı tur. (II.93) Bir jağına divan, jurnal stolı, kreslolar qoyılğan. (II.94) Jurnal stolınıñ üstinde preferanstıñ sızuwlı qağazı men su jaña karta jatır. (II.95) Äbekeñ burın bul bölmege äldeqalay bir bayandamağa äzirlengende, ne bir qonaq kelip, karta oynağanda bolmasa, kire bermewşi edi. (II.96) Demalısqı şıqqannan beri waqtınıñ köbin osında ötkizetin bolıp jür.

(II.97) Bul künde üydiñ körki — kitap, ärine. (II.98) Kitabı joq üydi mädeniyetti kisiler qatarına qospaytın körinedi. (II.99) Äbekeñ bul tuwralı ana jılı osı üyge qonaqqa kelgen bir ülken kisiden eskertüw alğanı bar. (II.100) Sodan beri tirnektep kitap jiynay bastadı. (II.101) Birneşe ret köp tomdı basılımdarğa jazılıp edi, sonıñ özi eki şkaftı mayıstırıp tur. (II.102) Söytse, jurt kitaptı tegin jiynamaydı eken ğoy. (II.103) Kitap degenin öz aldına jatqan bir dünüye eken. (II.104) Äbekeñ burın öz mamandığı: qurılıs, arxitektura tuwralı kitaptar bolmasa, ädebiy şıǵarmalardı köp oqıy bermeytin. (II.105) Keyin qol tiygende oqırmın dewşi edi, sonıñ säti endi tüsken sekildi. (II.106) Jaqında ol bir ay boyı Tolstoydıñ «Soǵıs pen beybitşiligin» oqıp şıqtı. (II.107) Burın el awzınan: «ulı jazuwşı», «klassik» degendi köp estigendikten be, «jıǵılsañ nardan jıǵıl» — dep, kitap oquwdı Tolstoydıñ özinen bastap edi. (II.108) Söytse, Tolstoy degeniñiz jatqan bir patşalıq eken. (II.109) Aqıl da sonda, sezim de sonda, kemeñgerlik te sonda... (II.110) Tolstoy arqılı munıñ aldında bügingi jazuwşılardıñ da bedeli ösip qaldı. (II.111) Burın Äbdirasılda, özi aşıq moyındamasa da, aqın-jazuwşılardı belgili mamandığı joq, söz satıp, til bezegen birewler retinde köretin bir astamşılıq boluwşı edi. (II.112) Sodan beri bul jurtqa asa bir qurmetpen qızıǵa qaraytındı şıǵardı. (II.113) Keyde öziniñ jazuwşı bolmaǵanına ökinedi. (II.114) Eşkim ornınan alıp tastamaytın, pensiyaǵa ketem dep te qınjılmaytın, bul bir raxat jumıs qoy, şınında. (II.115) Qalamıñdı qolıña al da, ömir boyı jaza ber, jaza ber... (II.116) Äsirese pensiyaǵa şıqqan soñ taptırmaytın ermek bolar edi-aw adamǵa. (II.117) Munıñ bir tanısı pensiyaǵa ana jılı şıǵıp edi. (II.118) Sodan beri eki-üş kitap jazıp tastaptı. (II.119) Quday qor qılǵanda, Äbdirasıldıñ qolınan ol da kelmeydi.

(II.120) Ol бүkil bir qabırğağa sän berip, kök, qızıl, jasıl tüспен qulpıra köz tartqan kitaptardı tamaşalap köp turdı. (II.121) Qaysısın oqısam eken dep säl bögeldi de, basqı bir qatarda Lermontovtıñ tört tomdıǵı tur eken, sonıñ birinşi tomnı suwırıp aldı. (II.122) Äbekeñniñ bul jolı da klassikten tömen tuskisi kelmedi. (II.123) Bayaǵı mektep programmasınan keyin, Lermontovtıñ betin aşıp otırǵanı osı. (II.124) Şuñǵıl kresloǵa belşesinen bata jayǵasıp alıp, aldımın şaǵın lirikalarǵa köz jügirtti. (II.125) Marjanday tizilgen sulu jırlar Äbdirasıldı birte-birte öz tereñine qaray tarta berdi, tarta berdi. (II.126) Äy, bul aqın degenderinde keremet jandar-aw! (II.127) Adamnıñ basına kelmeytin düniyelerdi qalay-qalay qıyıstıradı? (II.128) Bäre qolımen qoyǵanday, bäre ras... (II.129) Bul qudiret Lermontovta ğana ma? (II.130) Älde barlıq aqındar osılay jaza ma? (II.131) Özimizdiñ qazirgi aqındardı bir bayqap köretin eken... (II.132) Ötken jılı bir aqın jerlesi alpısqa tolǵanda, bul mekeme atınan papka tapsırǵanı bar. (II.133) Soñınan banketine de qatıstı.

(II.134) Bir mezgilde Äbdirasıl selt etip basın köterip aldı. (II.135) «Qawıp» dep atalatın öleñ munı jaǵasınan alıp, silkip-silkip jibergendey boldı.

(II.136) Bedel ketip, betiñniñ boyawı oñıp,

(II.137) Jastıqqa, ne stolǵa mıqtap qonıp.

(II.138) Didarın kempiriñniñ iş pıstırǵan

(II.139) Möliyip otırarsıñ közben şolıp, —

depti bir jerinde. (II.140) Äbekeñniñ közi atızday bolıp, mäñgirip qaldı. (II.141) Apıray, ne dep ketti mına Mixail Yureviç Lermontov?! (II.142) Bul aqındı qırşın ketti demeytin be edi? (II.143) Kärilik wayımınıñ dāmin qaydan tatıp jür, janım-aw? (II.144) Öleñ 1830 jılı jazılıptı... (II.145) Mässaǵan! (II.146) Sonda bul öleñdi Lermontov on altı jasında jazǵanı ma? (II.147) Älgi kün ilgerini boljaytın danışpandıq degenimiz osı eken ğoy. (II.148) Lermontovtı da jurt «klassık» dewşi edi. (II.149) Äy, klassik bolsa klassik-aq şıǵar! (II.150) Şirkin-ay, osı öleñderdi bul nege erterek oqımadı eken?! (II.151) Erterek oqısa, däl bulay iseginde qartayıp otırmas pa edi, qayter edi? (II.152) Janı jay tawıp, jasañǵırap qaldı ğoy.

(II.153) Kabinettiñ esigi bayaw aşılıp, işke Raxima kirdi. (II.154) Bul künde tolısıp, egde tartıp qalǵan äyeli ana qazday mamırday basıp kelip, jazuw stolınıñ üstin

jiynastırğan boldı. **(II.155)** Munda beybereket şaşılıp jatqan da eşteñe joq edi. **(II.156)** Oqşawıraq qalğan birer jurnaldı, gazetı rettep orındarına qoydı. **(II.157)** Qolındağı şüberək pen terezeniñ aldın, şkaƒ pen stoldıñ burış-burışın sürtkiledi. **(II.158)** Bir kezde küyewiniñ sırt jağın aynala berip, qolındağı kitapqa közi tüsti de: **(II.159)** — Kökesi-aw, qaşannan berı öleñ oqıytın bolğanın? — dedi tañdanğanday. **(II.160)** Äbdirasıl kitaptan köz almağan küyi jawap berdi. **(II.161)** — Oqımağan düniyemiz köp eken ğoy, báybişe. **(II.162)** — Oqımasañ — oqı, qolıñ bosadı ğoy... **(II.163)** Kitap oqımağanda endi ne bitiresiñ? — dep qağıttı Raxima şkaftıñ äynegin sürtkilep jatıp. **(II.164)** — İyä, onıñ ras. **(II.165)** Biraq bizdi budan ğori de erterek bosatuw kerek eken, — dedi Äbdirasıl quwlana ezüw tartıp. **(II.166)** — Ükimet alpısqa tolğandardı pensiyağa nege şığaradı? **(II.167)** Sen osını oylandıñ ba? **(II.168)** — Kim bilsin? **(II.169)** Ol jağın pensiyağa şıqqan öziñ oylanbasañ, bizge äli erterek qoy, — dep Raxima sınğırılray küldi. **(II.170)** Jas şamasına qarağanda külkisi äli de jas edi. **(II.171)** — Endeşe, bilip qoy: bul jurttı demalısqı kâriligi jetkendikten şığarmaydı. **(II.172)** Burıñğı balalığın, şalalığın tüzetsin, kem-ketigin toltırsın dep şığaradı. **(II.173)** Ärkimniñ jas kezinde armanda qalğan, qoğamdıq jumıstan qolı timey jürgen köp ättegenayı boluwı mümkün. **(II.174)** Bul demalısqı degeniñiz — adamnıñ şaşılıp jatqan şaruwasın jiynap, jırtıq-tesigin bütindep, qapı ketken jerin qalpına keltirip aluwğa berilgen soñğı mümkindik emes pe? **(II.175)** Men jaqında bir kitaptan oqıdım. **(II.176)** «Adamğa oylanuw üşin de waqıt kerek», — depti. **(II.177)** — Qalay, qapı ketken jeriñ köp pe eken? — dedi Raxima küyewine, sını kete bastağan uyalı közin tönkerip. **(II.178)** — Bälkim, kem-ketigiñdi toltıruw üşin tösek jañğırtıp, jas iyis alatın şığarsın? **(II.179)** Qazır şaldardıñ qutırğan zamanı ğoy. **(II.180)** Mina sözdi estigende Äbekeñ köñildenip, ornınan turıp ketti. **(II.181)** — Nesi bar? **(II.182)** Alsaq alıp ta jiberemiz. **(II.183)** Burın ğoy qızmetimizden, mansabımızdan qorıqtıq. **(II.184)** Endi tayınatın ne qaldı? **(II.185)** Bârin sızıp tastap, basınan qayta bastawğa da boladı.

(II.186) — Äy, qaydam! (II.187) Qazirgi kelinşekter de esepti biletin şığar. (II.188) Qaşanda şal-eken almaydı, mal-eken aladı...

(II.189) Ekewi zilsiz qaljıñğa qosıla külip, qoltıqtasqan küyi as üyge qaray bet aldı.

(II.190) Raxima stoldı jasap ta qoyğan eken, birine-biri qarama-qarsı jayğasıp, şay işüwge kiristi. (II.191) Äbdirasıl awıq-awıq äyeliniñ jüzine qarap qoyadı. (II.192) Bul waqıt degen itniñ erkek tügil, äyeldi de ayamaydı eken ğoy... (II.193) Kezinde Raxima suñğaq boyılı, aqsarınıñ ädemisi edi. (II.194) Qazır aqşa jüzin äjim basıp, samayı ağarıp degendey, köz tartar eşteñe qalmaptı-aw özinde... (II.195) Jañağı öleñ qalay edi?

(II.196) Didarın kempiriñniñ iş pıstırğan

(II.197) Möliyip otırarsıñ közben şolıp...

(II.198) Qanday qatal, qanday däl ayılğan! (II.199) Osı Raximalardı küni keşe solqıladağan sulu qız boldı degenge kim senedi? (II.200) Qızdardıñ arasında «köp juldızdıñ işinde ay sekildi» dara turuwşı edi. (II.201) Äbekeñder soğıstıñ aldında ğana institüt bitirip, qızmetke şıqqanda Raxima Qazpi-de oqıp jürdi. (II.202) Jigitterdiñ awzınıñ suwın qurtqan sulu qızğa sırttay qızıqqanı bolmasa, Äbdirasıl oğan ümit artıp körgen emesti. (II.203) Öytkeni ne bir qasqa men jaysañniñ qolına tüspey jürgen qız, mağan buyıradı dep qalay oylasın. (II.204) Aqırı Raxima köp jigittiñ işinen tandap Ermektiñ eteginen ustadı. (II.205) Oğan eşkim tañdanğan joq. (II.206) Sebebi, sol dämeli jigitterdiñ arasında Ermektiñ aldına tüsetini kemde-kem edi. (II.207) Älgi köp ayıla beretin «segiz qırlı, bir sırlınıñ» özi edi ğoy Ermekter. (II.208) Institutta birge oqığan sabaqtas äri jaqın joldas retinde Ermekke ilesip, Qazpiy jaqqa Äbdirasıl da baruwşı edi. (II.209) Raximamen sol kezde tanısqan. (II.210) Onda «osı qızdı tübinde men alarmın-aw» degen oy kimniñ basına kelipti? (II.211) Bul, bar bolğanı, Raximanıñ qasındağı qurbı qızdardan ümitti edi. (II.212) Ermek pen Raximanıñ wädeleri pispip, aldağı küzde toy jasawğa söz baylasıp ta qoyğan.

(II.213) Söytip jürgende 1941 jıldıñ oyranı bastaldı. (II.214) Ermek te, Äbdirasıl da alğashqılardıñ biri bolıp maydanğa attandı. (II.215) Äbdirasıl 1944 jılı ayağınan jaralanıp elge aman oraldı da, Ermek Moskva tübinde qaza taptı. (II.216) «Öli arıstannan tiri tışqan artıq» deydi burıñğılar. (II.217) Arıstan ölip qalğan soñ,

tısqannıñ qadiri artpay qaytuwşı edi? **(II.218)** Burın ekinşi qatarda turatın keybirewler birinşi qatarğa sıqtı. **(II.219)** Jeñis merekesin özderi üşin de, ölgender üşin de tiriler toyladı. **(II.220)** Äriyne, Ermektiñ ölumin tilegen joq Äbdirasıl. **(II.221)** Biraq ol özi de qan tökken adam retinde, ölilerdiñ aldında tirilerdiñ qanşalıq qarızdar ekenin jaqsı bileği.

(II.222) Äbdirasıl kelgende, Raxima Qaskelenñ jaqtağı bir mektepte muğalim edi. **(II.223)** Biletinderden adresin alıp, izdep bardı. **(II.224)** Bul barğanda Raxima Ermektiñ özin körmese de közin körgendey bolıp, ağıl-tegil jılağanı äli esinde... **(II.225)** Sodan keyin de Äbdirasıl ol jaqqa jiyi qatınap turdı. **(II.226)** Kelesi jılı Raxima Almatığa awıstı. **(II.227)** Tiri kisi tirşiligin jasamay tura ma, köp keşikpey ekewi toy jasap, üylenip te aldı... **(II.228)** Biraq Ermektiñ qayğısın Raxima köpke deyin umıta alğan joq. **(II.229)** Talayğa deyin, tipti balalı bolğannan keyin de, kerbez kelinşek Äbdirasıldı boyına toğıtpay, mensiniñkiremey de jürdi. **(II.230)** Keyin jas ulğaya kele erli-zayıptılar birewiniñ tilewin biri tileytin küyge jetip, tağdırğa amalsız boy usınğandı. **(II.231)** Qazir Raximanıñ anda-sanda kökiregin qarıs ayıra kürsinetini bar. **(II.232)** Ötkendi eske tüsiretin jalğız belgi osı... **(II.233)** Jıldar ötip jatır. **(II.234)** Raxima da bul künde betiniñ nurı tayıp, kempir boluwğa aynaldı. **(II.235)** Jastıqta arası alşaq, sıyımsız bolıp körinetin sululuq pen jupınılıqtı qarttıq teñestiredi eken. **(II.236)** Qazir ekewiniñ ayırmaşılığı şamalı. **(II.237)** Qayta ömirde köp qasiret şegip, birneşe balanıñ anası bolğan Raximadan göri Äbdirasıl jastaw körine me, qalay?... **(II.238)** Raxima qazir qaladağı orta mektepterdiñ birinde sabaq beredi. **(II.239)** Anda-sanda sır aldırıp: «Oquwşılar jıldan-jılğa qiyındap baradı. **(II.240)** Keler jılı elüw beske aman-esen jetip, nemerelerimdi bağıp üyde otırsam-aw», — dep qoyadı. **(II.241)** Pensianı da ärkim är türli qabıldaydı eken: Äbdirasıl qızmetten kettim dep qıñılса, Raxima soğan jete almay şarşap jür...

(II.242) — Seniñ sabağıñ joq pa? **(II.243)** Asıqpaysıñ ğoy öziñ, — dedi Äbdirasıl şayın qayta demdep jatqan äyeline.

(II.244) — Bügin eki-aq sabaq... **(II.245)** Sağat on birde bastaladı, — dedi Raxima jaylana tüsip. **(II.246)** — Özin ne isteysiñ? **(II.247)** Qarap otırğanşa maşına tawıp, Qaskelendegi qoydı alıp kelseysi. **(II.248)** Mına suwıqta jas sorpa işeyik.

(II.249) — Anadağı qoydıñ eti tawsılıp qaldı ma?

(II.250) — Tawsılmağanda... (II.251) Bir-eki ret qonaq attandırıldıq. (II.252) Biraz et qalıp edi, «qızılısırap otırmız» degen soñ jartısın qız ben kelinge bölip berdim.

(II.253) İyä, üyde otırğan ekensiñ — otbasınıñ osınday usaq-tüyek küybeñinen bosamaysıñ. (II.254) Burın Äbdirasıl mundayğa män bermeytin. (II.255) Bärinin reti özinen-özi tabılıp, qoydıñ eti de, taydıñ eti de bir jaqtardan kelip jatuwşısı edi. (II.256) Siltep qalsa bärei dayın bolatın «siyqırlı tayaqşa» qazır Äbekenniñ qolında joq. (II.257) Qajetti azıq-tülikti: et deysiñ be, qazı-qarta, şujıq deysiñ be, Raximanıñ özi maşıynamen barıp, arnawlı sklattan alıp kaytuwşısı edi. (II.258) Äbekeñ qızmetten ketkeli, ol bastawdıñ da közi biteldi. (II.259) Endi kekirelewdi qoyıp, jurt qatarlı küñeltüw kerek. (II.260) Balaları sol bayağı molşılıqqa üyrenip qalğan. (II.261) Üyimiz, oşağımız bölek demeydi, birdeñeleri jetispese, osı üyde bardı köterip ketedi. (II.262) Burın äke-şeşeni balası asırawşısı edi, qazır kerisinşe, tapqan-tayanğanıñdı solarğa tasıp jürgenıñ... (II.263) Qalay edi älgi buzıp aytatın ände? (II.264) «Men seniñ pensiyaña jarmasamın» — deytin be edi? (II.265) Sonıñ keri...

(II.266) — Noyabr meyramına deyin şıda. (II.267) Qoydı sol kezde äkelerimiz,— dedi Äbekeñ qabağın qars jawıp. (II.268) — Oğan deyin dükennen birdeñe ala turarsıñ.

(II.269) — Birazdan beri balalar da xabarlaspay qaldı. (II.270) Tumaw-sumawdan aman ba eken özderi? — dedi Raxima qoñırqay tartıp. (II.271) — Üyde bolsañ, qızmetterine telefon soğıp xabarın bilseyşi.

(II.272) Äbdirasıl ezüw tartıp küldi:

(II.273) — Aytpaqşı, bugün juma emes pe? (II.274) Sağınp otırsañ balalardıñ bärin tanawlarınan tizip bereyin. (II.275) Keşke qazanıña astı molıraq sal.

(II.276) Şaydan keyin Raxima mektebine ketti de, Äbdirasıl üyde jalğız qalğan. (II.277) Özin qoyarğa jer tappay, tört bölmeli üydiñ burış-burışın kezip köp jürdi. (II.278) Birewler xabarlasıp qala ma dep, anda-sanda telefon jaqqa qarap qoyadı. (II.279) Qara telefonniñ «til-awzın qoyıp» ündemey turğanına da biraz waqıt boldı. (II.280) Bul jurt Äbdirasıldıñ dünyede bar ekenin umıtqan sekildi. (II.281) Äñseyinde sağat sayın sälem berip, xal-jay bilisip turatın atayın küyisinen jañılıp, tım-tırıs jatıp aldı. (II.282) Burın telefon üsti-üstine şırıldap maza bermegende: «men üyde joqpın» deytin Äbekeñ äyeline. (II.283) «Bir toqtıqtıñ bir aştığı da boladı»

degen osı. **(II.284)** Buğan eşkim telefon arqılı ötiñiş aytpağanına, eşkim qonaqqa şaqırmağanına da bir aydan asıp baradı. **(II.285)** «Äbeke, bul älgı bälēnbay degen iniñiz ğoy», — dep turatın jılpos jigitter de ğayıp boldı. **(II.286)** Kün sayın munın densawlıq jağdayın surap, äyeliniñ, balalarınıñ amandığın tügendep, tipti kişkentay nemereleriniñ qalay qaz basıp jürgenine deyin täptišteytin suñğıla qarttar da sap tıylğan. **(II.287)** Jayşılıqta jerlespiz, jaqın-janaşımız dep, şüpirlep mañayınan şıqpaytın köp jandayşap ağayın-jegjattıñ da qatarı lezde siyrep ketti. **(II.288)** Olardıñ özderinen bir mezireti bolmağan soñ, bekersilikten işi pısqañ adam bolıp körinbeyiñsi dep, Äbekeñ de jalpıldamadı. **(II.289)** «Ölsem-aw, qaytıp kelip körsem-aw!» — deytin bayağışa awıldıñ bir aqsqaalı. **(II.290)** Sol aytqanday, bul dūniyeniñ qubılıp turatın bayansızdığın bir esepten közi tirisinde körip ketkeni de durıs siyaqtı. **(II.291)** Burın bārin bildim, tūsindim degeni beker eken. **(II.292)** Köp nārsege közi jana jetip, aqlı endi kirgendey.

(II.293) Sırt közge sır bermegenimen, soñğı bir ay Äbdirasılğa öte awır tiyip edi. **(II.294)** Onda da aştan ölip, köşten qalam dep wayımdağan joq, jañağıday jaylar jüykege tiyedi. **(II.295)** «Qarnımnıñ aşqañına jılamaymın-aw, qadirimniñ qaşqañına jılaymın» — depti ğoy bayağıda bir jetim bala. **(II.296)** Sol sözdiñ mänisin Äbekeñ osı soñğı kezde tūsindi. **(II.297)** Alğaşqı eki-üş kün quttıqtawşılardıñ, köñil bildirüwşilerdiñ ırduw-dırduwımen bilinbep edi. **(II.298)** Keyin el ayağı siyrep, osılayşa üyde jalğız otırıp qalatın mezgil jetkende, janın qoyarğa jer tappay qulazıp ketti. **(II.299)** Kosmosqa uşqañ adam da salmaqsızdıq jağdayına köpke deyin köndige almaydı eken desedi. **(II.300)** Äbekeñde soğan uqsas bir küyge uşıradı. **(II.301)** Öytkeni onıñ demalısqı ketüwi eşqanday psixologiyalıq dayındıqsız, ayaq astınan bolıp edi. **(II.302)** Juwıq arada pensiyağa şığarmın degen oy qāperine de kelmegen. **(II.303)** Jeke bul emes, özi qatarlı jawaptı jumısta jürgen biraz «şaldardıñ» äli de murttarı bülēnbey, öz orındarında mığım otırğanın körip-bilip jür. **(II.304)** Onıñ üstine ötkēn jılı jası alpısqı tolıp, gramota alğan tusta başşılardıñ biri: «Äli tuğırdan tayıp turğan joqsın ğoy. **(II.305)** Qızmetiñdi alañsız atqara ber», — degendi. **(II.306)** Osıdan keyin köñili mülde ornıqqan Äbdirasıl qızmetke jaña bir qarqınmen, jan sala kirirken. **(II.307)** Köp jıl istegen jumısı özine bes sawsaqtay belgili. **(II.308)** Al munıñ iskerligine, tabandılığına, enbek süygiştiğine eşkim şek keltirgen emes. **(II.309)** Kızmeti orınbasarlıq bolsa da, bildey bir minnistrliktiñ ulı-

ğawsar ülken şaruwası osınıñ moynında edi. **(II.310)** Soñğı on jılda bul jerge birinşi bastıq bolıp, birneşe adam kelip ketti. **(II.311)** Biraq Äbekeñ qozğalğan joq, öz ornında qala berdi. **(II.312)** Bir qızıq närse, Äbdirasıl ömirinde birinşi bastıq bolıp körgen joq. **(II.313)** Qay mekemede istemesin, «ekinşi skripka» — orınbasarlıq pen şekteldi. **(II.314)** SMU — bastıǵınıñ orınbasarı, trest bastıǵınıñ orınbasarı, kombinat bastıǵınıñ orınbasarı... **(II.315)** Birinşi basşı boluwğa qabileti jetpegendikten emes. **(II.316)** Äsili, qızmette de sporttıq baqıt tärizdi öziniñ orayı, säti boladı. **(II.317)** Keyde awzimen qus tistegen ataqtı sportşınıñ özi kümis jülideni qanağat tutadı. **(II.318)** Äbekeñniñ ne bir tañasuwı artıq, ne bir tañasuwı kem bolıp jürdi me, äytewir, birinşi orınğa köterilüwdiñ orayı kelmey-aq qoydı. **(II.319)** Biraq ol öziniñ osı tirligine de şükirşilik etüwşi edi. **(II.320)** Sebebi, öziniñ osı jurttan asıp turğan eşteñesiniñ joq ekenin bileidi. **(II.321)** Muniñ sol SMU-diñ, ne trestiñ mañında jay injener bolıp jüre berüwi de mümkün edi. **(II.322)** Özin eki orap ketetin keybir jigitter qazir de öndiriste, sol bayağı orındarınan uzay almay jür. **(II.323)** Bul jaǵınan kelgende Äbekeñniñ taǵdırğa ökpesi de joq. **(II.324)** Sondıqtan qurdastarı keyde munı ortağa alıp: «Äbdirasıl, osı seniñ orınbasarlıqtan arı attaytın küniñ bar ma?» — dep qaljıñdaǵanda, Äbekeñ sasa qoymaydı: «Esterinde bolsın, teginde, orınbasarlıq bastıq boluwdan äldeqayda qıyın. **(II.325)** Öytkeni onda bastıqtıñ tilin taba biletin ayrıqşa talant boluwı kerek», — dep jawap beredi. **(II.326)** Qurdastar oǵan da toqtamasa, birewden estigen eki jol öleñdi keltirer edi. **(II.327)** Ana jıldarı bir orınbasardı bastıǵımen qosa ornınan alǵalı jatsa kerek. **(II.328)** Sonda älgi jigit turıp: **(II.329)** «Orınbasar oyun ba eken, **(II.330)** Bas ketse, birge keter moyın ba eken? **(II.331)** Tüsirseñder bastıqtı tüsire beriñder», — dep jurttı duw küldiripti. **(II.332)** Özine unap qalğan osı sözdi Äbekeñ otırıstarda birazǵa deyin aytıp jürdi. **(II.333)** İya, Äbdirasıl biyıl da öziniñ orınbasarlıq qızmetin alañsız atqarıp, el qatarlı jürip jatqandı. **(II.334)** Oyında däneñe joq, tamız ayında demalıs alıp, Raxima ekewi Qırımǵa barıp kayttı. **(II.335)** Biraq bul oralǵanda jaǵday özgerip qalğan eken, jumısqa kiriskeğine bir apta öter-ötpesten pensiyaǵa şıǵuw xabarı burq ete qaldı. **(II.336)** Äbdirasıl sır bergen joq. **(II.337)** Är türli sıltaw izdep, bultaqqa da salmadı.

(II.338) Ötken jılı muni qabıladağan ülken kisi bul kezde saparda jür edi. (II.339) Sol adam kelgenşe jal tawıp, awruxanada jata tursam qaytedi dep bir oqtaldı da (soğıstan qalğan eski jaranın ornı sızdap jürgenı de ras edi), ol oyınan da tez qayttı. (II.340) Joğarınıñ nusqawına taq turatın ädetimen aynalası bir jumanıñ işinde dokumentterin rettedi de, qızmetin ötkizip jüre berdi. (II.341) Olay istegenine qazır ökinip te jürgen joq. (II.342) Nesi bar? (II.343) Alpıstan asqanı ras pa — ras. (II.344) Alpıstağı şaldıñ otızdağı jigitley bola almaytını älmıysaqtan beri belgili. (II.345) Qudayğa şükir, bul künde kadr mäselesi şeşilgen. (II.346) Jastarğa jol berüw kerek. (II.347) Kim bileği, tağı bir talanttı ornıbasardıñ mañdayı jarqırap turğan şıǵar... (II.348) Tübinde ketetin bolğan soñ, tört-bes jıldıñ arısı ne, berisi ne? (II.349) Adam tabiyǵatı qızıq qoy. (II.350) Äbekeñ alǵaşqı kezde, özine keldi-ketisi joq bolsa da, ornıma kimdi qoyar eken dep taǵatsızdandı. (II.351) Qazırşe ol orınğa eşkim kele qoyğan joq. (II.352) Birewdi birew etekten tartıp, jibermey jatır ma, kim bilsin. (II.353) Sen kete salısımen ornına birewdi jalp etkizip otırǵıza salǵannan görı layıqtı adam tappay, biraz izdestirgeni durıs siyaqtı...

(II.354) Ol kabinetinde otırıp, tek bir närseni qazıla oylawmen boldı. (II.355) Joğarǵı jaq bul tuwralı nege bulay şuǵıl şeşimge keldi eken? (II.356) Qay tustan sürindi? (II.357) Soñǵı jıldarı qurılıs jumısı örge baspay, jospar orındalmay, artta qalıñqırap qoyǵanı da ras. (II.358) Qızmeti aqsāǵan mekemede birer başınıñ «uşıp» ketetini de ejelden bar añgıme. (II.359) Solay istew kerek te... (II.360) Biraq sonda şetke şıǵarǵan «oq qaǵar» — Äbdirasıl bolǵanı qalay? (II.361) Elden ala böten tañdaw nege buǵan tüsti?

(II.362) Biraq menen basqa adamnıñ inǵayı da joq eken-aw, — dep oyladı Äbekeñ sälden keyin. (II.363) — Birinşi bastıq bolsa jas, äli elüwge de kelgen joq. (II.364) «Qaşayın dep turǵan qoyanğa qazıq tigen soñ ne sorım» degendey, tañdaw burınnan bir ayağı pensiyada turǵan maǵan tüspegende kimge tüsüwşi edi».

(II.365) Öter is ötti. (II.366) Endi qasarıspay moyındasa da boladı. (II.367) Äbekeñniñ soñǵı jıldarı tım jaltaq, solqıldaq bolıp ketkeni de ötirik emes qoy. (II.368) Burınǵı tabandılıqtan, talap qoyǵıstıqtan ayrılıp, pensiyağa jası tayaǵan sayın köñil jıqpas, köylek jırtılmas äri-säri bir küyge tüsip almadı ma? (II.369) Ötirik aqpar, jalǵan bayandama degenge de boy aldıra bastaǵan. (II.370) Bul jaydı

kollegiya мәjilisinde betine basıp aytqandar da boldı. **(II.371)** Älgi tömendep ketken basqarma bastığının atı kim edi? **(II.372)** Maqsut eken ğoy... **(II.373)** Sol turıp bir jiynalısta:

(II.374) «Äbekeñmen jumıs istew qıyındap baradı... **(II.375)** Joğarğı jaqqa bizdiñ qıyınşılıqtarımızdı, kemşilikterimizdi däl jetkizbey jasırıp qaladı. **(II.376)** Tabıstı dabıraytıp, kemşilikti bögip, jaqsı attı bolğısı keledi. **(II.377)** Ol tüsinikti de. **(II.378)** Öytkeni Tolıbayev joldas jumıs jağdayınan göri, pensiyağa deyin osı qızmetinde qala turıwdı köbirek oylaydı», — dep, bir betkey noyıs neme betin bar, jüziñ bar demey, köpşiliktiñ aldında soydı da saldı. **(II.379)** Äbdirasıl osı sözdi köpke deyin umıta almay jürdi. **(II.380)** Biraq «jalğan isi aqiyretke ketpeydi» degen ras eken, köp keşikpey sol Maqsut munıñ qolına özi kelip tüsti. **(II.381)** Bılayşa, minezi qıysıqtaw demeseñ öte bilimdi, talanttı injener edi. **(II.382)** Sol bilimin körsetkisi kele me, jiynalıstarda suwırdıñ ayğırındaş sağıldap, maza bermeytin. **(II.383)** Söytip jürgende qara basıp, tep-tegis jerden omaqastı. **(II.384)** Aydın, jıldıñ amanında esi bar kisi äyelinen ajırasa ma? **(II.385)** Aqırı ol partiyadan şıǵıp qala jazdap, kızımetten quldırıp, oblısqa ketip tındı. **(II.386)** Bul da pende ğoy, ärine, Maqsuttıñ isi asqınıp, şaruwası şataqqa aynalıp, tömendep ketüwine Äbekeñniñ de septigi timey qalğan joq. **(II.387)** Öziniñ sanalı ömirinde bir adamğa aşırıq qıyanat jasasa, sol Maqsut-aq şıǵar...

(II.388) Äbdirasıldıñ oyın telefon şırlı bölip ketti. **(II.389)** «Osı it buzılıp qalğan joq pa eken?» — dep küdiktenip jürgen qara telefon, bezildep äketip baradı. **(II.390)** Äbekeñ telefonniñ qasına qalay barıp qalğanın özi de añǵarmadı.

(II.391) — Allo, tıñdap turmın. **(II.392)** Bul kim eken?

(II.393) Bir bedeldi mekemedä äjeptäwir qızmet isteytin Eldos degen jigit bar edi. **(II.394)** Söylep turğan sol eken. **(II.395)** Densawlıǵın, demalıstıñ qalay ötip jatqanın suraydı. **(II.396)** Sözi de, üni de jıp-jılı. **(II.397)** «Joğarğı jaq sizge layıqtı jeñildew bir jumıs qarastırıp jatqan körinedi. **(II.398)** Oğan deyin uyqını qandırıp, demala beriniñiz», — dep köñilin mülde jaylandırıp tastadı. **(II.399)** Bir sözinen bir sözi mayday jaǵıp baradı. **(II.400)** Eldostıñ kelini bosanğan eken. **(II.401)** Alǵaşqı nemeresi... **(II.402)** Erteñ sonıñ şildexanasına saqıradı.

(II.403) — Bötən eşkim joq. (II.404) Sol özimizdiñ kompaniya... (II.405) Qalayda keliñiz, — dep qiyıladı.

(II.406) — O-o, nemereñniñ bawı berik bolsın! (II.407) Baramız, sözsiz baramız, — dedi Äbekeñ quwanğanınan trubkanı eki qulağına kezek tosıp. (II.408) — Apır-ay, jaqsı bolğan eken... quwanıştarıña ortaqpız!

(II.409) Burın Äbekeñ qonaqqa baruwğa onşa quştar bolmaytın. (II.410) Şaqırğan jerlerge talğap-tañdap qana baratındı. (II.411) Bara qalğan künniñ özinde de uw-şuwı mol, köp adam jiynalğan jerdi unatpay, erterek qayıp ketüwge tırısuwşı edi. (II.412) Däl qazır äldekimniñ kelini bosanıp, sonıñ şildexanasına baratın bolğanına nege sonşa quwanğanın özi de tüsinbeydi. (II.413) Bar oylağanı — öziñiñ äzirşe sanattan qalmağanı, joldastarınıñ munı äli de bolsa umıtpay, elep-eskergeñi edi. (II.414) Adam balasınıñ keyde joqtan özgeñi talğajaw etetini bar-aw. (II.415) Äbdirasıldıñ ayaq astınan köñili köterilip, kädimgidey ösip qaldı. (II.416) Sol et qızıwmen qalalıq awruxanada däriger bolıp isteytin qızına telefon soqtı:

(II.417) — Qarlığaş, amansıñ ba, balam? (II.418) Xabarlaspay kettiñder ğoy... (II.419) Sender ündemey qalğanğa şeşeñ alañdap, otıra alatın emes... (II.420) Keşke üyge kelinder, jaray ma? (II.421) Nurlandarğa, Jumanğa öziñ xabarlarsıñ... (II.422) Söyt, aynalayın!

(II.423) «Bul da bir bitken is boldı» — dep, Äbekeñ äyeliniñ tapsırmasın orındağanğa onan arı köñildene tüsti. (II.424) Endi ne istesem eken dep, alağanına tükirip, jalanıp tur. (II.425) Sağatına qarap edi, sağat äli on bir jarım. (II.426) Raxımanıñ kelüwine äli biraz waqıt bar. (II.427) Kitaptı uzaq oqıp dağdılanbağandiki me, közi talıp, bası zeñip qalıptı. (II.428) Äbdirasıl üyde otıra bermey, taza awada qıdırıp qayıtuwğa bel bayladı.

(II.429) Dala jayma-şuwaq, köñildi eken. (II.430) Aynaladan jañbırdan keyin bolatın bir tazalıq, jasañdıq bayqaladı. (II.431) Äbekeñ trotuwarğa tögilgen sarı ala japıraqtı bılq-bılq basıp, bayaw ayandap keledi. (II.432) Töñiregine jiti kez tastap, duniyege jaña kelgendey şölirkep qaraydı. (II.433) Köp jıldan beri turatın sıralğı qalanıñ osınaw küzgi körinisin burın-soñdı däl bügingidey tüstep tanımağan tärizdi. (II.434) Kileñ bir attıñ jalı, tüyeniñ qomında zuwlap ötken jıldar... (II.435) Üyine tap-tayaw jerde turğan mına bir jas şınardı, altın teñgedey sarı japıraqtarı kün nurına şağılğan

ana bir appaq sulu qayıñdı qasınan talay ötip jürip qalay bayqamadı eken? **(II.436)** Köşeniñ oñ jaq qaptalına jañadan segiz qabattı ülken üy tüspti. **(II.437)** Şetki bir balkonda qazaqtıñ qara ala sırmağı, jas balanıñ jörgegi jayulı tur... **(II.438)** Mınaw — uşa jöneletin aqquwdıñ qanatınday kerilgen «Almatı» qonaq üyi. **(II.439)** Osi üylerdiñ ärbir qışına Äbdirasıldıñ teri tögilmegenimen, mısqalday da bolsa ülesi bar. **(II.440)** Qurıǵanda köziniñ mayı, qalamınıñ siyası ketken. **(II.441)** Talay üydiñ jobasın bekitip, süyekete qoyǵan qolı bar. **(II.442)** Al qol qoyılmay, bekitilmey jatqan jobalar qanşama? **(II.443)** Qaǵaz atawlı tek qol qoyılǵan soñ ğana küşine enedi... **(II.444)** İyä, munıñ ömiri de izsiz-tüzsiz ötpegen eken. **(II.445)** Äbdirasıl jüz jasamas. **(II.446)** Biraq mına tas üyler urpaqtan urpaqqa öşpes belgi bolıp qala beredi.

(II.447) Ol opera teatrınıñ aldındaǵı jañadan jasalǵan fontan mañında sol kidiristedi. **(II.448)** Tar tütikten aspanǵa atılǵan möldir su jerge qadap qoyǵan kumis tayaqşalar tärizdi eken, sonı tamaşalap biraz turdı. **(II.449)** Sonaw biyikte, kül-kül bolıp, marjanday şaşılǵan su tozañınıñ üstinde doǵaday iyilip, kişkentay kempirqosaq ilinip tur. **(II.450)** Sonı birinşi ret bayqap, tañdanıp qaldı. **(II.451)** Alpısqa kelgen jasında attan basqan sayın jañalıq aşqanı özine bir türli qızıq köringen. **(II.452)** Burın maşınanıñ äyneginen jalt-jult etip, jıldam sırǵıp qalıp jatatın körinister munıñ köz aldın da bugün ğana bar bolmısımen aşıǵanday...

(II.453) Teatrdiñ şıǵıs jaǵındaǵı gülzarmen burın bir-eki ret ötkeni bardı. **(II.454)** Äbdirasıl solay qaray bet alıp, Äwezov eskertkişiniñ tübindegi bos orındıqtardıñ birine jayǵastı. **(II.455)** Är jerde şuwaqtap otırǵan qarttar, balaların oynatıp jürgen äyelder közge şalınadı. **(II.456)** Munıñ däl aldınan arba süyretip, jap-jas kelinşek ötti. **(II.457)** Arbanıñ üstinde oyınşıǵın quşaqtap otırǵan şekesi torsiqtay ul bala Äbdirasılǵa qolın sozıp, «ata-ata» dep bildirlap söyledi.

(II.458) Älden waqıtta körşi orındıqqa eki-üş qart kelip ornalastı. **(II.459)** Basına puşpaq berik kiyip, qolına tayaq ustaǵan şoqşa saqaldısı — jetpisti mol aralap ketken adam. **(II.460)** Qasındaǵı qırma saqal qara odan görı jastaw. **(II.461)** Al basına tatar taqiyasın kiygen kök köz, şiykil sarı kisi ekewiniñ aralıǵında bolar. **(II.462)** Şoqşa saqaldınıñ qulaǵı awır esti me, qalay, üşewi gülzardı basına köterip, äldenege kelise

almay dawlasıp otır. **(II.463)** «Mına ara qolı bos qarttardıñ bas qosatın mekeni boldı-aw, şaması, — dep oyladı Äbdirasıl, — Özi bir zerikkende kelip turatın jer eken».

(II.464) Erikken şaldar tınış otırmay, birin-biri qaljıñmen qajay bastadı. **(II.465)** «Şeşingen sudan tayınbas» degendey, olar üşin ölüm degeniñ üyrenşikti nәрse sekildi. **(II.466)** İşterindegi jası ülkeni kim? **(II.467)** O dünyeye attanuw kezegi kimge kelip tur? degendi jay bir kündelikti şaruwaday-aq söz etip otır. **(II.468)** Qırma saqal qara qıyalap kelip, puşpaq bөрikti şalğa jarmastı:

(II.469) — «Arıq mal ölse soyuğa kisi şıqpas. **(II.470)** Kedey adam ölse qoyuğa kisi şıqpas» deydi burınğılar. **(II.471)** Meni alğa salğanda qaybir qarıq bolam deysiñ? **(II.472)** Bir ayaq qara sorpamdı işersiñ de qaytarsıñ... **(II.473)** Al mına seniñ jөniñ basqa: qırşın kettim deytin emes, jasıñ bolsa jetti. **(II.474)** Öziñ juwan atanıñ balasıñ. **(II.475)** Balalarıñ şetinen дәw qızmetker... **(II.476)** Ketetin bolsañ, jer toñ bolıp, teseniñ jüzi qaytpay turğanda oylan! **(II.477)** Qazı-qarta, jal-jaya jep, tәbәrikke tülki işigiñmen puşpaq bөрkiñdi alıp, mına qara suwıqta biz de qawjañdap qalayıq...

(II.478) «Tü-w, mına şaldarğa dawa bolmas! — dep Äbdirasıl ornınan turıp ketti. **(II.479)** — Basqa äñgime qurıp qalğanday, özderiniñ bata oqırın sawdağa salıp otırғандарın qaraşı». **(II.480)** Äsirese, ölüm tuwralı aytqan sözderi qulağına түrpidey tiyip, qırsıq şaldardıñ qasınan ketкенше asıqtı.

(II.481) Tal түs. **(II.482)** Qoñır күzdiñ may toñğısız jılı күni soñğı şuwağın ayamay töгіp tur. **(II.483)** Burın jayaw жүrip daғdılanбағандики me, şlyapa, plaşç kiyip alğan Äbekeñ pısınap terlewge aynaldı. **(II.484)** Köşeniñ bergi betinde burın qol astında istegen bir jigit әyelin qoltıqtap, osılay qaray kele jatır eken: Äbdirasıl sälemdesetin şıғар dep күtip edi, anaw munı bayqamaғansıp, sarı tämpiş qatının jaña körgendey sonımen әлденeni söylesken bolıp, qırın qarap öte şıqtı. **(II.485)** Osı jigit bir kezde köş jerden sälem berip, qoliñdı bermesiñe qoymay quwıp жүrip alatın көp jaғımpazdıñ biri edi... **(II.486)** Amal qanşa, Äbekeñniñ mundayға da eti üyrene bastadı.

(II.487) Onı lezde esten şıғарıp, jol-jөnekey jastar teatrınıñ aldındaғı afişaға üñilip turғandı. **(II.488)** Kenet дәl qasınan birewdiñ:

(II.489) — Äbeke, assalawmaғaleykum! — degen dawsı estildi.

(II.490) Äbdirasıl «bul kim boldı eken» degendey burılıp qaradı da, surlanıp ketti...

(II.491) Bayağı basqarma bastığı qızmetinen alınıp, oblısqa awısıp ketetin Maqsut tur qarsı aldında. (II.492) Toyğa baratınday jasanıp kiyingen, Äbekeñe qarap jımıyıp külip qoyadı. (II.493) Semey jaqta kombinat bastığı bolıp jür dep edi. (II.494) Bul qaydan sap ete qaldı tağı da? (II.495) Bayağı Maqsut ekeni ras bolsa, qadalğan jerinen qan almay qoymas. (II.496) Aşşı tilin ayamay suqqılap bağar... (II.497) Bäse, közi külimdep, buğan qaray jaqındap keledi.

(II.498) — Äbeke, xalıñız qalay? (II.499) Densawlığınız jaqsı ma? — dep qolın usındı. (II.500) Qolı qayrattı, ustağan jerin ügitip jibere jazdaydı.

(II.501) — Şükir, jaman emes, — Äbdirasıl solğındaw amandastı. (II.502) Beyne özine qaray köterile bergen qamşıdan ne oqtawlı mılıqtan jasqanğanday, taysaqtap közin tömen tüsirip äketti. (II.503) Maqsut uwlı tilin qay jerimnen suğıp alar eken degendey, tağdırğa boy usınıp kütip turdı.

(II.504) — Qalay demalıp jatırsız, Äbeke? (II.505) Üy işi, bala-şağa aman ğoy?— dedi Maqsut işi-bawırına kirip. (II.506) — Jigitter sälem ayttı sizge... (II.507) Sälimgerey, Jumaxan degen kisilerdi biletin şıǵarsız. (II.508) Solar: «Äbekeñdi körseñ sälem ayt. Bizdiñ jaqqa kelip, qonaq bolıp, awnap-quwnap, dem alıp qaytsın» — dedi.

(II.509) Äbdirasıl jigittiñ jüzine endi ğana tiktep qaradı. (II.510) Maqsuttiñ öñinde bul kütkendey kekesin de, mısquıl da joq, edi. (II.511) Arada eşteñe bolmağanday, jas jigiti eş bükpesiz ağınan jarılıp tur. (II.512) Sır jasırmas ülken qoñır közderinen buğan degen qurmet, eptegen ayawşılıq sezimi aňǵarıladı. (II.513) Äbekeñniñ qarap turıp köñili bosadı.

(II.514) — Raqmet, Maqsut aynalayın... (II.515) Seni bulay söyleser dep oylağan emes edim. (II.516) Meni mülde quwantıp tastadıñ ğoy! (II.517) Jumaxan sol ornında istep jatır ma? (II.518) Sälimgerey qalay, qartayıp qalğan joq pa? — dedi öziñiñ maydandas dostarın esine alıp.

(II.519) — Bäri de aman, saw-salamat şapqılap jür... (II.520) Säken äli de aytuwlı balıqşı. (II.521) Demalış künderi qarmağın qolına alıp, Ertistiñ jağasında otırğanı...

(II.522) — Solay de... (II.523) Oy, eriñ-ay, ä! (II.524) Meniñ olarğa barıp qaytuwım kerek eken. (II.525) Körispegeli qanşa waqıt ötti... (II.526) Al öziñ qaşan keldiñ bul jaqqa ?

(II.527) — Keşe... (II.528) Elde demalista jür edim, ayaq astınan şaqırtıp alğanı.

(II.529) — Jayşılıq pa?

(II.530) — Qaydan jayşılıq bolsın. (II.531) Osında qızmetke kel deydi.

(II.532) — Nesi bar, kelüw kerek, — dedi Äbekeñ. (II.533) Sonan soñ oyına äldene tükendey, — ol qanday qızmet? — dedi eleñ etip.

(II.534) Maqsut asıqpay temeki tutattı. (II.535) Ädenege iñğaysızdanıp, sāl bögelip turdı da:

(II.536) — Olar mağan tım jawaptı qızmet usınadı, — dedi qabağın kirjiytip.

(II.537) — Anaw-mınaw emes, tup-tuwra sizdiñ ornıñız... (II.538) Siz siyaqtı ülken adamnıñ ornın ögeysitpew qoldan kelse jaqsı. (II.539) Kelmey jürse uyat boladı ğoy.

(II.540) — Beker tartınasıñ. (II.541) Bul qızmet seniñ qolıñnan kelip tur, — dedi Äbekeñ oylanbastan. (II.542) — Tipti ol orınğa senen artıq kandidaturanı izdep tabuw qıyın. (II.543) İyä, sonımen ne boldı? (II.544) Bekitti me?

(II.545) — Bekitip jiberdi. (II.546) Qabıldawdan şıqqan betim osı, — dedi Maqsut ezüw tartıp. (II.547) — Oylanıp köreyin degeniñe qaraytın emes. (II.548) Kömektesemiz deydi...

(II.549) — Oybay-aw, manadan beri osılay demeysiñ be? (II.550) Tipti jaqsı bolğan eken! — dedi Äbekeñ balaşa quwanıp. (II.551) — Şın jürekten quttıqtaymın, aynalayın!

(II.552) — Raqmet, Äbeke! (II.553) Sizdiñ qoldaytınıñızdı bilip em... (II.554) Jaman iniñizden endi aqıl-keñesiñizdi ayamassız.

(II.555) — Şırağım-aw, aqlımız jetse, ol orınnan keter me edik?—dep Äbdirasıl lekite külip aldı. (II.556) — Qaljıñ ğoy bări de... (II.557) Qudayğa şükir, aqıldan öziñ de jügen ustap jürgen joqsıñ. (II.558) Al alda-jalda qajetimiz bola qalsa, osındamız ğoy, xabarlasıp turarsıñ, — dedi qolın usınıp.

(II.559) — Söz joq, xabarlasamın, Äbeke. (II.560) Men mına qonaq üyde jatırmin. (II.561) Nömerge kirip, menimen birge tamaqtanuwğa qalaysız?

(II.562) — Joq, raqmet, aynalayın! (II.563) Asıǵıs edim, — dep Äbekeñ budan arı işkerilep ketüwdi jön körmedi. (II.564) — Aldimen qızmetiñe ornalasıp alsayşı. (II.565) Däm qayda qaşar deysiñ.

(II.566) Ekewi şın dostarşa qol alısıp, razı-hoş bolıp ajırası. (II.567) Bul Äbdirasıl kütpegen jañalıq edi. (II.568) Üyine jetkenşe osı tuwralı oylawmen boldı. (II.569) Öz ornına özge kelse de, däl Maqsut kelip otırar dep oylağan emesti. (II.570) Mümkın, äldekimderge täwir qızmet qajet bolğan şıǵar dep, ornına keler adamdı basqa bir jaqtardan kütıp jürgen. (II.571) Al mına Maqsuttıñ kelüwin jaqsılıqqa jorıdı ol. (II.572) Jazıqsız jigitke pendeşilikpen obal jasap aldım ba dep, soñǵı kezde iştey qıynalıp jürüwşi edi. (II.573) Bügin sol jüktiñ birazı iyıǵınan sıpırılıp tüskendey, bir türli jeñileyip qaldı.

(II.574) Adamdı tüsinüw qanday qıyın edi. (II.575) Maqsuttıñ qarapayımdılıǵına, aq köñil adaldıǵına bügin ğana közi jetkendey süysinip keledi. (II.576) Burınǵı kikiñiñnen, ökpe-arazdıqtan eşteñe de sezdirmedi-aw, sabazıñ! (II.577) Eger astamşılıq jasap, öş alıp, ese qaytaram dese, onıñ ıñǵayı kelip-aq turdı ğoy jaña. (II.578) Özgeler siyaqtı sızdanuwğa, ıñıranuwğa, kekep-muqap qaǵıtuwğa da bolatın edi. (II.579) Biraq ol onday usaqtıqqa barmadı. (II.580) Minezi qatal, bir betkey bolğanimen, jüregi ülken, jan duniyesi keñ eken. (II.581) Munday adamdar alısqa silteydi. (II.582) Öz ornınıñ äldebir köldeneñ kök attıǵa qor bolmay, isker de adal, bilimdi jigitke buyırǵanına razı boldı.

(II.583) «Jeli oñınan turıp, baǵı janıp turǵan jigit menimen tiktesip qaytsın. (II.584) Ayaǵan şıǵar», — dep te oyladı Äbdirasıl. (II.585) Basqasın bılay qoyǵanda, ol budan jıyırma bes jas kişi ğoy. (II.586) Sonıñ özi nege turadı?! (II.587) Aldında бүkil bir ömir jatır-aw kerilip! (II.588) Bul sawdası bitip, bazardan kaytqanda, ol endi kelip aralastı. (II.589) Qayran otız bes! (II.590) Bul — er jigittiñ naǵız tolısar şaǵı emes pe?!

(II.591) Äbekeñ üyine köñildi oraldı. (II.592) Raxima da üyde eken. (II.593) Dükenge tüsip jatqan semiz jılqı etiniñ üstinen şıǵıp, sonıñ jılı-jumsaǵınan biraz et ala kelipti. (II.594) Burın tay soyıp tastasañ da tañdanbaytın Raxima soǵan

äldeqanday bolıp, quwanıp jür. **(II.595)** Keyde qiyındıqsız oñay tabılğan qazı-qartadan, qiyınşılıqpen kelgen qara nannıñ özi dämdirek körine me, qalay? **(II.596)** Raxima as üy jaqta sambırlap söylep jür:

(II.597) — Taza awada jürip qaytqanıñ jön bolğan eken. **(II.598)** Üyde kömilip otıra bermey, östip bir waqıt şıqsayşı jarıq dünüyege... **(II.599)** Balalarğa xabarlastıñ ba? **(II.600)** Aman ba eken özderi?

(II.601) — Aman... **(II.602)** Barlıǵı aman-esen, — Äbekeñ zal jaqtan dawıstadı. **(II.603)** — Keşke osında Tolıbayevtar tügel jinalatın boldı. **(II.604)** Kütip alarsıñ.

(II.605) — Aynaldım balalarınan! **(II.606)** Armaşkanı ala kel dediñ be? **(II.607)** Ol küşikti de körmegeli köp boldı, — dedi Raxima nemeresin eske alıp.

(II.608) Aytqanday-aq, kün batuwğa aynalıp, jurt jumıstan taraytın mezgilde tustustan Äbekeñniñ balaları da kele bastadı. **(II.609)** Aldımen bala-baqşağa barıp jürgen kişkentay Armandı jetektep, ülken ulı Nurlan jetti. **(II.610)** Jumıstan qarnı aşıp, optıǵıp kelse kerek. **(II.611)** Äke-şeşesimen asıǵıs amandasıp, balasın solardıñ quşatına itere saldı da, şeşinüwge murşası bolmay, as üy jaqqa kirip ketti. **(II.612)** Bir üydiñ iyesi, bir balanıñ äkesi deytin emes, dünüyeni köşirip mektepten keletin bayaǵı qalpı. **(II.613)** Idıs-ayaqtı saldırlatıp, şkaftı tintip jür. **(II.614)** Azdan soñ:

(II.615) — Ura! **(II.616)** Mamam bugün et asıp jatır eken! — dep alaqañın ısqılap, urtı bultıñdap qayta şıqtı. **(II.617)** — Tü-üw, iysin qaraşı, tanawımdı jarıp bara jatır.

(II.618) — O, türinen aynaldım. **(II.619)** Ürpiyip jüdep ketipsiñ ğoy öziñ, — dep şeşesi onı jas baladay äwektetip, betinen süydi. **(II.620)** — Osı senderdiñ äyelderiñ tamaq bermey me? **(II.621)** Ne bäle bul?

(II.622) — Bermeydi, mama... **(II.623)** Keliniñiz Arman ekewmizdi báygege qosuw üşin jaratıp jür.

(II.624) Bularmen äbiger bolıp jatqanda, kişkentay Ardağın köterip, küyew balası men qızı kirdi üyge. **(II.625)** Qarlıǵaş sol bayaǵı erke-şoljıñ qalpımen, äke-şeşesiniñ moyındarına kezek asılıp, mañdayınan süygizdi. **(II.626)** Küyewi Juman deytin jurnalist jigit edi, jaǵasın kir şalmağan, galstıǵı qıysaymağan qalpında ädep saqtap, iyilip tur. **(II.627)** Ne tındırıp jürgenin kim bilsin, äytewir, Qarlıǵaş onıñ basınan qus uşırmaıdı. **(II.628)** «Bizdiñ Juman oçerk jazıp jatır. **(II.629)** Bizdiñ Juman äñgime

jazıp jatır. **(II.630)** Bizdiñ Jumanğa tınıştıq kerek!» — dep öz küyewine özi teñ tappay awzınıñ suwı qurıp jüredi. **(II.631)** Juman da — Almatıda köp uşırasatın «domaşniy klassikterdiñ» biri edi.

(II.632) Barlıǵı törgi bölmege jiynalıp, jayǵasa bergende, eñ soñınan Nurlannıñ kelinşegi Ädiya keldi. **(II.633)** Kitapxanada isteytin orta boyly, aq quba kelinşek jügire basıp, asıǵıp jetse kerek, betiniñ uşına qan oynap, entigip tur.

(II.634) — Kelin degen osılay ırǵalıp-jırtalıp jüre me eken? **(II.635)** Erterek kelip, dastarqandı dayındap qoymaysıñ ba? — dep Qarlıǵaş onı odan arman qızarttı.

(II.636) Sonimen, qazir Moskvada arxitektura institutında oqıp jürgen kişi ulı Erlannan basqa Äbekeñniñ бүkil äwleti tügendelip te qalıp edi. **(II.637)** Üy-işi adamǵa tolıp, oǵan Arman men Ardaqtıñ мәre-sәre oyını qosılıp, abajaday keñ bölmeler әp-sәtte duwmanǵa aynaldı. **(II.638)** Bul üyde jaqınnan beri payda bolǵan, közge ayqın körinbese de, qas-qabaqtan bilinip turatın olqılıqtıñ, ornı waqıtşa bolsa da tolǵanday, köñildegi sızat бүtindelgendey edi. **(II.639)** Äbekeñ de бүgin balaların qarapayım qart, meyimdi әke bolıp qabıldadı. **(II.640)** Burın onda, qanşa degenmen, bala-şaǵa bata almaytın bir sustılıq, közge körinbeytin böget boluwşı edi. **(II.641)** Bala degen de tamırşı ğoy. **(II.642)** Arman men Ardaq бүgin Äbekendi «deduška» dep badırayta atap, kezek-kezek arqasına jabısıp, bir jasap qaldı. **(II.643)** Ulı, qızı, kelini de jayşılıqtaǵıdan ğori oyly, iltiyfattı bolıp körindi Äbekeñe. **(II.644)** Burın olarda әldeqanday bir asqaqtıq, buwǵa piskendik, alşañday basuwşılıq, şoljañday söylewşilik sekildi artıq birdeñeler boluwşı edi. **(II.645)** Бүgin бәри de qarapayım, isker, kişipeyil jaǵdayda tanıldı. **(II.646)** Olar da endi özderiniñ budan keyin әldeqanday bir ülken bastıqtıñ ulı, qızı nemese kelini degen lawazımnan түskenin, дүниениñ bir qalıpta мәñgi turmaytının, маңdaylarına jazılǵan taǵdır tawqımetin budan bılay özderi köteruwge tiyis ekendigin түsingen tärizdi.

(II.647) Äsirese Qarlıǵaşıñ әkesine degen ıqlası erekşe. **(II.648)** Ol дәригерlik aspaptardıñ birazın sumkasına salıp ala kelgen eken. **(II.649)** Äbekeñniñ qajeti joq degenine qaramay, şaydan keyin onıñ ökpesin, жүрек soǵısın tıñdap, qan qısımın ölşep әwrege түsti. **(II.650)** Bir jaqsısı бәри de oydaǵıday, sәtti bolıp şıqtı. **(II.651)** Qarlıǵaşıñ sözine senseñ, zaman aqırdı tayatıp qoyadı: onıñ oynşa Äbekeñ qazir awmalı-tökpeli sın saǵatta tur. **(II.652)** Tırşilik ırǵaǵınıñ özgerüwi, ömirlik qam-

qarakettiñ azayui, işki reniş pen küyzelis keyde adam organizmine kerı äser etüwi mümkün. **(II.653)** Mundayda adamnıñ jürek awruwına şaldıǵuı da op-oñay. **(II.654)** Eger burınnan dimkas adam bolsa, işki küyzelistiñ saldarınan qan aynalıǵı buzılıp, tipti ölüm qawpiyne deyin äkelüwi ıqtıymal. **(II.655)** Qarlıǵaş özi biletin bir-eki kisini mısılǵa da keltirdi.

(II.656) — Qoy, qızım, meni öytip qorqıtpa, — dedi Äbekeñ köñildenip. **(II.657)** — Seniñ äkeñ sonşalıq siñirine ilinip jıǵıla ketkeli turǵan ölmeli şal ğoy dep pe ediñ? **(II.658)** Al reniş, küyzelis jayında söz boluwı da mümkün emes. **(II.659)** Nemenege küyzelemin, balalarım-aw? **(II.660)** Taq bir meni osı qalpımda bastıq bolıp tuwa qaldı dep oylaysıñdar ma? **(II.661)** Men de küni keşe jalañ ayaq student, qatardaǵı injener bolatınmın. **(II.662)** Sol qatardaǵı qalpımda jüre berüwim de mümkün edi, ükimet pen partiya senim artıp, jawaptı jumıstarǵa jekti. **(II.663)** Men Ulı Otan soǵısınıñ jawıngerimin. **(II.664)** Keşegi qandı şayqasta faşister meni de jer jastandıruwı mümkün edi. **(II.665)** Biraq su işerligim bar eken. **(II.666)** Üş jıl oq astında jürip odan da aman qaldım. **(II.667)** Mına senderdi ne işem, ne kiyem degizbey tärbiyelep, adam qatarına qostım. **(II.668)** Endi maǵan ne jetpey baradı? **(II.669)** Qudayǵa şükir, kempir ekewmizdiñ pensiyamız kün körüwimizge jetip jatır. **(II.670)** Tipti jetpey bara jatsa, mına sender asıramaysıñdar ma? — dep Äbekeñ qarqıldap turıp küldi. **(II.671)** Köpten beri emin-erkin raxattana külgeni osı edi.

(II.672) Jastar «ras-aw» degendey bir-birine qarastı.

(II.673) — Da... **(II.674)** Onda turǵan ne bar, şınında? — dedi Nurlan äkesin qostap.

(II.675) — Qızmet istegen, eñbek siñirgen bir adam bolsa, bizdiñ papamızday-aq bolsın! — dedi Ädiyya kelin.

(II.676) — Degenmen, men qorǵap alǵanşa, bir-eki jıl otıra turuwıñ kerek edi, papa! — dedi Qarlıǵaş erkelep.

(II.677) — Qoraǵaysıñ, balam, qorıqpa! **(II.678)** Äkeñniñ äli de bolsa seni qorǵawǵa şaması keledi, — dedi Äbekeñ.

(II.679) — E-e, söytip bir serpilşi, — dep Raxima da jadırap qaldı. **(II.680)** — Seniñ qabaǵıña qaraymız dep jüdep kettik qoy, tüge.

(II.681) Tolıbayevtardıñ soñğı bir ayda qabaqtarı aşılp, emen-jarqın otırğandarı osı edi. (II.682) Aldarına kelgen üyme tabaq etti de tüşirkene tüsip, jaqsı täbetpen jesti. (II.683) Birer şölmek konyak pen şaraptıñ da ıdıstarı bosap qaldı. (II.684) Et pen şaydıñ aralığında äyelder jağı as üyge şığıp, erkekter zalda otırıp şüyirkelesti. (II.685) Äke jolın quwıp, astanadağı üy qurılısı kombinatında prorab bolıp jürgen Nurlan jumıs jağdayın söz etti. (II.686) Zakazdardıñ merziminde orındalmaytının, kürdeli qarjınıñ uqıptı iygerilmey, kombinattıñ qarızğa batıp qalğanın aşına añgımeleydi. (II.687) Küyew jigit Jumanğa osı tuwralı gazette maqala uyımdastırıp, bassılar aldına мәsele qoyu qajettigin uğındırıp otır.

(II.688) Burın Äbekeñ qızmette жүrgende, onıñ közinşe munday eşteñe ayılmaytındı. (II.689) Äbdirasıl qurılıs jayındağı añgımeni öz üyinde birinşi ret köldeneñ qulaq bolıp tıñdadı. (II.690) Osınaw ömirdiñ qam-qaraketi, jaqsılıq üşin, izgilik üşin küres munan keyin de toqtalmaydı eken. (II.691) Sonı mıqtap tüydi kökiregine. (II.692) Qarsı aldında keskin-kelbeti özinen aynımaytın, kesek tulğalı, eñgezerdey jas jigit qızıwlana söylep otır. (II.693) Ünemi күn qaqtı bolıp, qurılıs basında жүretin balasına közi түsip, osıdan otız jıl burınğı өз beynesin көrgendeу masattandı. (II.694) Osılardıñ qalay erjetip, qalay tez ülkeyip ketkenine Äbekeñ qayran qaladı. (II.695) Keyde bir balaların erkeletip, mañdayınan süyeyin dese, döñбектеу bolıp birde-birewi quşağına sıymaydı. (II.696) Osı күнги балалardıñ kewdesi ayaq qaptay, ayağı talıstay bop şığа keletini nesi eken? (II.697) En kişкentayı Erlan edi, ol күшік te sorayıp ösip baradı. (II.698) Barınша erkeletip ösirdim degen Qarlıғаш ta bul күнде birewdiñ әyeli, bir balanıñ anası bolıp otır... (II.699) Äbdirasıl күndelikti күйбеñмен «jumıs-jumıs» dep жүrip, balalarınıñ qalay öskenin de añғarmaptı-aw! (II.700) «Ätteñ, дүние-ay, osılardı kip-kişкentay, montıyıp турған сүkimди kezinde bawırıma қısıp, erkeletip, betterinen meyirim қанғанша сүе aldım ba eken, joq pa eken?! — dep armandadı Äbekeñ. (II.701) — Äy, сүymegen шғармін... (II.702) Bular da men siyaqtı balaға suwıq bawır bolıp шıqpasa jaradı. (II.703) Özderiniñ bir-bir balamen қаңтарılıp қалғанin көрmeysiñ be? (II.704) Kelini de, qızı da қаған көрсеñ sıptay болıp жүргени...»

(II.705) Şaydan keyin тағи biraz otırған соñ, on birler şamasında jastar özderinin üyi basqa, oşaғи basqa ekenin tanıtıp, qaytuwға қamdandı. (II.706) Äbekeñniñ арқasında bular päter қиынşıлығын көрген joq. (II.707) Üylene салısıмен арқaysısı eki-üş

bölmeden üy alıp, öz aldarına tirşilik qurıp ketti. **(II.708)** «Orbita» jaqta turatın Nurlan taksi şaqırıp, Qarlığaştardı jol-jönekey tüsirip ketetin bolıp jatır.

(II.709) — Küyew balañız — barıp turğan Şığaybay. **(II.710)** Bulardıñ taksi pulı qaşan da meniñ moynımda, — dep qoyadı qaljıñdap.

(II.711) Jastar kiyinip jatqanda, Raxima:

(II.712) — Armandı tastap ketiñder. **(II.713)** Bir-eki kün atasınıñ qasında bolsın, — dep edi. **(II.714)** Ädiya kelin erteñ tsirkke baratındarın ayıp, balanı qaldırğısı kelmedi.

(II.715) — Bälem, tura turındar! **(II.716)** Erlanım oquw bitirip kelsin. **(II.717)** Quday buyırsa, kenje kelinimdi qolıma tüsirip, balaların özim bağarmın-aw! — dedi Raxima renjigenin bildirmey sözge jubatıp.

(II.718) — Bizdey emes, ol balañız kelinşekti Mäskewden äkeletin şığar? — dep Nurlan qasındağılarğa közin qıstı.

(II.719) — Söyleme! **(II.720)** Kelindi özim osı aradan tawıp ta qoydım. **(II.721)** Qısta kanikulğa kelgende bir qızben atastırıp qoyam, — dedi şeşesi.

(II.722) Barlığı dabırlasıp dalağa bettedi. **(II.723)** Jatar aldında taza awada jürip qaytpaq bolıp, ülkender de ere şıqtı. **(II.724)** Balaların maşınağa otırğızıp, olar köşe aynalıp körinbey ketkenşe, äke-şeşe soñdarınan qarap turdı.

(II.725) Äbekeñ kempirin qoltıqtap, trotuarda jür. **(II.726)** Adam ömiri: balalıq, jastıq, egdelik, qarttıq degen tarawlarğa bölinetin bolsa, öziñiñ sol soñğı bölikke qaray qadam basqanın birjola moyındağan qalpı bar. **(II.727)** Oy jügirtip qarasa, sol bölikterdiñ birin artıq, birin kem dep, alalawğa bolmaydı eken. **(II.728)** Qayratın qabıñdap turatın, jalındı jastıq şaq jaqsı bolğanda, kemeline kelip, kemeñgerlikke qol sozğan qarttıq nege jaman bolsın?! **(II.729)** Ärqaysısınıñ öz artıqşılığı, öz läzzatı men öz qızıǵı bar. **(II.730)** Tipti bul tirşiliktiñ kem, qor sanalatın kezi bar ma? **(II.731)** Osınaw jarıq duniyege bir mezet kelip ketkenniñ özi nege turadı?! **(II.732)** Adam balası öz ömiriniñ biyik tuǵırına qay kezde köteriledi? **(II.733)** Jastıq şaǵında ma? **(II.734)** Älde qartayğan keziñde me? **(II.735)** Onı kesip aytuw qıyın. **(II.736)** Äsili, adamnıñ adamşılıq, qasiyeti onıñ qızmet ornımen, qolındaǵı biligimen ölşenbese kerek. **(II.737)** Bälkim, Äbekeñ öz ömiriniñ şuǵılalı şınına endi ğana

köterilgen bolar. **(II.738)** Öytkeni ol özin eşqaşanda däl qazirgidey parasattı, qazirgidey aqıldı sezinip körgen emes.

1976 jıl.

III. metin

(III.1) Momın

(III.2) «Jer qozğalsa qozğalar. **(III.3)** Biraq anaw-mınawğa Qozıbay qozğala qoymas», — dep oylawşı edi onı biletinder. **(III.4)** Alayda adamdı uğıp boluwdıñ özi bir qiyamet qoy. **(III.5)** Tabiyğatınan birtoğa, juwas jigittiñ özgerissiz etip jatqan birkelki beyqam tirligi ayaq astınan buwırqanıp, köktem tasqınınday dürlikti de ketti.

(III.6) Köylegi kök, tamağı toq degendey, mına köpşilik zamanda jetispey turğan da eşteñe joq edi. **(III.7)** Köp jıldan beri istep жүрген jumısı, jetkilikti jalaqısı bar. **(III.8)** Qalanıñ ippodrom jaq şetinen eki bölmeli päter alğanına da biraz boldı. **(III.9)** Ürip awızğa salğanday, üyelmeli-süyelmeli üş balası, suluşa kelgen äp-ädemo äyeli bar. **(III.10)** Osınıñ özi, tört qubılası teñdewge kelmegenimen, bir jigittiñ basına jetip jatır emes pe? **(III.11)** Budan arğığa Qozıbaydıñ özi de qiyal жүгіrtip, «ätteñ şirkin» dep armandap körgen joq. **(III.12)** Özin basqalardan artıqpın dep te, kemmin dep te bas qatırmay, kädimgi avtobustarğa birde sıysa, birde sıymay qalatın köşedegi qarapayım xalıq siyaqtı bul da el qatarlı bir kisilik qızmetin atqarıp, wayım-kayğısız жүріp jatqandı. **(III.13)** Künde tañğı jetide jumısqa jöneledi. **(III.14)** Keşki beste sol jolmen, sol avtobusqa otırıp üyge qaytadı. **(III.15)** Jumıstan kelisimen äyeli keşki asın dayındap äkelgenşe, balabaqşadan künde özi ala qaytatın kişi ulın kewdesine mingizip, divanda demalıp jata turadı. **(III.16)** Keyde bir turmıstıñ kem-ketigin eske alıp, joqtan özgege tarılıp, şań-şuñ dawıs köteretin äyeline maw dep ayılın jiyatın Qozıbay joq. **(III.17)** Bädişanıñ ayqay-şuwreñine äbden eti ölip ketken. **(III.18)** Qalıñ quyqalı quj-quj jelkesin siypap qoyıp, bir demalısa sağıatındağı kontsertti tındağanday ünsiz jata beredi. **(III.19)** «Ündemegen üydey bäleden qutıladı» degen sol. **(III.20)** Bädişa qanşa buwırqansa da, Qozıbaydan bir awız til ala almay, aqırı tuwlap-tuwlap basılatındı.

(III.21) Küyewlerine ömir baqıy köñili tolmay, tağdırğa şağınıp ötetin keybir äyelder sekildi, Bädişa da Qozıbaydıñ minin körgiş-aq. **(III.22)** Tamaqtı qomağaylanıp asıgış işesiñ dep te, köşede жүргende ayağıñdı süyrete basasıñ dep te, kiygen kiyimiñ boyına

qonbay alqam-salqam bolıp turadı dep te, jurt qatarlı galstuk tağıp jürmeysiñ dep te ursa beredi. **(III.23)** Qonaqqa barğanda aldındağı araqtı qaytarmay, tübine deyin sarqıp işesiñ, özgelerdiñ erkeginşe aşıq jarqın otırmaysıñ, öner körsetip közge tüspeysiñ. **(III.24)** Beyne awzın buğan ögiz siyaqtısın dep küyinedi. **(III.25)** Bul aytqandarınıñ qanşalıqtı ädil ekenin kim bilsin, äytewir, än-biy ansamblinde birtalaydan beri bişi bolıp isteytin Bädişa küyewinen göri özin mädeniyetti sanawşı edi.

(III.26) Al jurttıñ erkegi siyaqtı önerli, pısıq, bilgiş, aytqış boluw, jarılıp ketse de, Qozıbaydıñ qolınan kelmeydi. **(III.27)** Ol üşin anasınan qayta tuwatın jayı joq. **(III.28)** Sonda qalay? **(III.29)** Ekiniñ biri pısıq, bilgiş, aytqış boluwı kerek pe eken? **(III.30)** Kiyim jaraspasa qaytedi? **(III.31)** Eşkim buğan qızın bermey-aq qoysın. **(III.32)** Jay künderi Qozıbaydıñ galstuk taqpay jüretini ras. **(III.33)** Ol bälesin taqpayın demeydi-aw, galstuk taqsa moynına buğalıq tuskendey tınısı tarılıp, buwınıp kete jazdaydı. **(III.34)** Qonaqqa barğanda ğana amalsızdan moynına iledi. **(III.35)** Ol qurğırdıñ bir ornında turmay qıysayıp kete beretini tağı bar. **(III.36)** Bädişa sağıt sayın eskertüw jasap, tüzetip otıradı.

(III.37) «Qonaq» deytindey, Qozıbaydıñ öz bası köp adammen aralaspaydı da. **(III.38)** Tabiyğatınan uqıptı, äri eptegen sarañdığı bar onıñ, öz janınan aqşa şıǵarıp, seyil-serüwen quruğa zawqı joqtuğın. **(III.39)** Onday adamnıñ dos-jaranı azdaw bolatını belgili. **(III.40)** Bular tek Bädişamen birge jumıs isteytin eki-üş biysi äyelderdiñ semyasımen ğana barıs-kelis jasaydı. **(III.41)** Äytewir, sol äyelderdi körse, Bädişa «podrugam» dep janın üzip turadı. **(III.42)** Olardıñ küyewleri de oqıǵan adamdar. **(III.43)** Birewi — ğılım kandidatu, ekinşisi — jurnalist, üşinşisi — bir mekemede bölim bastıǵı. **(III.44)** Obalı käneki, äyelderi arqılı tabısқан bul jigitterdiñ bări de kişipeyil, qarapayım jandar. **(III.45)** Qozıbaydı töbesine köterip sıylap turadı. **(III.46)** Tuwğan kün, attandırıp saluw, qarsı aluw siyaqtı qarımta saylarınan qaldırğan emes. **(III.47)** Dastarqan basında: «O, Qozeke» dep, «jumıssı tabınıñ jolı ülken» dep, Qozıbaydı törge şıǵarıp bäyek bop qaladı. **(III.48)** Özderi ryumkanıñ şetinen urttap qana otırğanımen, buğan işimdikti basa-basa quyıp, qonaqjaylıq körsetedi. **(III.49)** Biraq qanşa işse de, jurtqa uqsap masayıp, qızıq minez şıǵaratın Qozıbay joq, mañdayı şıp-şıp terlep, anda-sanda ırjiyıp külip qoyıp

otıra beredi. **(III.50)** Qurbı kelinşekter äzildep, moynına asılıp jatsa da bılq etpeydi. **(III.51)** Bădişanıñ jınına tiyip, aşuwına burış sebetin bir jağday — onıñ osı qılığı.

(III.52) Qozıbaydıñ qızmetinde komandirovka, onda-munda qıdırıs deytin bolmaydı.

(III.53) Jılına bir keletin demalısında eline barıp, awnap-quwnap qaytatını bar.

(III.54) Onıñ esesine Bădişanıñ jüris-turısı mol: jaz mawsımında eki-üş aylap gastrolde jüredi. **(III.55)** Qazaqstannıñ barlıq oblısın aralap şıqtı dese de bolğanday.

(III.56) Al tuwısqañ respublikalar degeniñ Bădişa üşin qawındıqtıñ jolınday bolıp

ketti. **(III.57)** Bir-eki ret şetelge de şıǵıp qaytqanı bar. **(III.58)** Qozıbay bul jağdayğa

da üyrenip alğan. **(III.59)** Balaların baǵıp-qaǵıp, kirin juwıp, tamaǵın istep üyinde

qala beredi. **(III.60)** Mundayda äyeldiñ ayı ötip, iştey şıyrıqsa da, keyin Bădişanıñ

saǵınıştı jüzin körgende bärin umıtıp ketedi. **(III.61)** Soñǵı jıldarı äyeline: «Bayaǵı

jas keziñ emes, buwınıñ qatqanda siñiriñdi sozıp qaşanǵı biyley beresiñ. **(III.62)**

Semyağa jaylı, basqa bir ornıqtı jumısqa awıssañ qaytedi?» — dep juqalap aytıp

körıp edi, özin öner üşin jaralğan kisimin dep biletin Bădişa bet baqtırmadı. **(III.63)**

Söz ayaǵı «iskusstvonı tüsinbeytin topassıñ» degenge tirelgen soñ, Qozıbay aqırı ündemey qutılğan...

(III.64) Bärine de könip, bärine de şıdap kelgen sol Qozıbay keşe keşkilik özgeşe

öner şıǵarıp, tas-talqan bolıp aşuwlansın. **(III.65)** Janjal tükke turmaytın birdeñeden

bastaldı. **(III.66)** Kün jeksenbi edi. **(III.67)** Aydıñ ayaǵında dükenge täwir nărseler

tüsedı dep, Bădişa ertemen köşe kezıp ketken. **(III.68)** Üyge tiyın-teben tastamay

ketipti de, Qozıbay qarıs jerdegi sıraxanağa da bara almadı. **(III.69)** Oǵan da

moyıǵan Qozıbay joq, «e, jaraydı» dep qoya salğan... **(III.70)** Bădişa şarşap-şaldıǵıp

kün batarda zorğa jetti. **(III.71)** Biraq özi köñildi eken. **(III.72)** Küni boyı kezekte

turıp, kreditke altı jüz somnıñ ondatr şubasın satıp alıptı. **(III.73)** Qozıbay iştey

unatpasa da, tis jarıp eşteñe aytpadı.

(III.74) — İskusstvonıñ adamına tuttay bolıp jürüw qiyın eken,— dedi Bădişa

küyewin jubatıp. **(III.75)** Özi aynanıñ aldınan ketpey, köpke deyin köleñdep jürıp

aldı.

(III.76) Qozıbaydıñ qarnı şurıldap, tamaq işetin de mezgili bolıp edi. **(III.77)** Waqt

ötkizüw üşin qorbañdap barıp televizor qoydı. **(III.78)** Bilgendey-aq, bul özi qattı

jaqsı köretin bir äñşiniñ kontserti jürıp jatır eken. **(III.79)** Divanda qıysayıp jatıp

soğan nazar saldı. **(III.80)** Dombıramen bebewlep birge şığatın äñşi dawsı qulaq qurışın qandırıp, köñili jaylana tüsti. **(III.81)** Äñşi de Qozıbaydın köñil awanın oqıp qoyğanday ekilene tüsti:

(III.82) Bir qızıq qıstıñ küni añ awlasa,

(III.83) Mingen at şabuwlmen ğana awlasa, —

dep bastalatın belgili ändi şırqay jönelgeni sol edi. **(III.84)** Kenet sırtqı esik ayqara aşıldı da, dalada oynap jürgen ulı Marat kirdi entigip. **(III.85)** Kele-aq «äy toqta» dewge şamasın keltirmey, televizordın qulağına jarmastı. **(III.86)** Ondı-soldı urşıqşa aynaldırıp kelip, basqa bir kanaldağı bokssılar sayısınıñ üstinen şıqtı. **(III.87)** Basqa waqıt bolsa, Qozıbay buğan da könip, «e jaraydı» dep jata berer me edi, qayter edi. **(III.88)** Mınağan kelgende şıdamı şart sındı.

(III.89) — Äy, jıdanıp kettiñ be? **(III.90)** Kontsertti nege toqtattıñ?

(III.91) Marat qozğalar emes. **(III.92)** Televizordın işine enip keterdey, közimen işip-jep ölip baradı. **(III.93)** Qozıbay ornınan turıp barıp, televizor tetigin kontsertke qaray burdı. **(III.94)** Än äli bitpegen eken, «Sol qızğa bir jeñgesi qastaw kelse» degen jerine kelgende, ornına kelip otıra bergeni sol edi, Marat qaytadan zırıldatıp, ekrandı jañağı boksqa qaray bağıttadı.

(III.95) — Äy, tıñdaysıñ ba, joq pa?

(III.96) — Tıñdamaymın.

(III.97) — Nege?

(III.98) — Boksti körgim keledi.

(III.99) — Onan da än tıñdamaysıñ ba, aqımaq!

(III.100) — Bilem, kim aqımaq ekenin. **(III.101)** Tı sam duwrak!

(III.102) Qozıbaydın qanı basına şaptı. **(III.103)** Qolına eşteñe tüspey jan-jagın siypalap edi, divannıñ ayaq jağında qayıs belbew jatır eken. **(III.104)** Sonı ala salıp, ulınıñ arqasınan tartıp jiberdi. **(III.105)** On eki jasar balanı munday bezbüyredek dep kim oylağan? **(III.106)** Jalma-jan uşıp türegelgen Marat közinen ot uşqındap, eki qolın bokssılarşa alğa ustap, äkesine qaray tap berdi...

(III.107) Endi ayanatın eşteñe qalğan joq edi. (III.108) Izadan bet-älpeti buzılıp ketken Qozıbay:

(III.109) — Ömirden tuyaqsız ötsem de, äy äkeñdi... — dep bir sıbap aldı da, Marattı divannıñ üstine alıp urıp, al kep soymasın ba! (III.110) Qayıs belbew balanıñ arqasına burşaqşa jawıp ketti. (III.111) Oybay salıp baqırğan Marattıñ dawsın estip, as üyden Badişa jetti jügirip. (III.112) Kele-aq belbewge jarmastı:

(III.113) — Maqulıq-aw, öltiresiñ be qarşaday balanı? (III.114) Minağan birdeñe köringen şıǵar bugün... (III.115) Balanıñ sözine nesine şamdana qaldıñ? (III.116) Duwrak ekeniñ ötirik pe?

(III.117) Qozıbay üşin bugün osı bir «duwraktan» ötken awır söz joq edi. (III.118) Belbewdi julıp alıp, köylekşeñ turğan äyelin jondata tartıp kep jiberdi. (III.119) Bul kezde Marat ornınan atıp turıp, esikten şıǵıp ta ülgergen. (III.120) Qayqañ ete tüsken Badişa, bas jaǵın qorǵap divanğa bük tüsip jata ketti. (III.121) Qozıbay qanşa aşuwlansa da manadan beri balağa qolı batpay, dombıtıp qana siltep edi. (III.122) Badişanıñ qırtısı qalıñ, jumsaqtaw jerinen şıqırtpasın ba kelip! (III.123) Är siltegen sayın: «İttiñ qatını, seniñ tärbiyeñniñ siyqı osı ğoy», — dep tistene tüsip, qolınıñ qısuwı qanǵanşa osqıladı.

(III.124) Ekewi üy bolıp, şañıraq kötergeli Qozıbaydıñ äyelge qol jumsaǵanı osı. (III.125) Bir zamatta belbewdi laqtırıp jiberip, esikten şıǵa jöneldi.

(III.126) Ol köşede sendelip köp jürdi. (III.127) Keşke qaray awadan salqın sız bilinedi. (III.128) Alataw aspanın küzdiñ sabalaq bulttarı bürkep alıptı. (III.129) Sonaw alıs kökjiyekte batar künniñ qızǵılt säwlesi ölewsirep qana şalınadı. (III.130) Üyden köylekşeñ şıǵıp ketken Qozıbay denesi toñazıp, titirkene bastadı. (III.131) Biraq üy jaqqa kaytuǵa asıqqan joq. (III.132) Eki qolın şalbarınıñ qalǵasına salıp qunısқан küyi ippodrom qaqpasınıñ aldına keldi. (III.133) Qolı qalt etkende burılattın bir jeri osı edi. (III.134) At jarıstı qaza qılmaydı. (III.135) Bägge attarğa bäs tigisip, köbinşe-aq utılıp qaladı. (III.136) Biraq oǵan ökinip, renjitin Qozıbay joq. (III.137) Kelesi jarısta taǵı da urımtal jerge jayǵasıp alıp, şapqan atpen birge tepeñdep, qiyquwlap otırǵanı... (III.138) Ol tar esikten işke kirip, at qora jaqqa bet aldı. (III.139) Sol mañda qarañ-qurañ birewler jür. (III.140) Osında at baǵatın Sarqıtбай deytin körşi şalı bar, qoranıñ aldına tayaǵanda, sol qarsı jolıqtı.

(III.141) — İyä, beywaqıtta munda ne ğıp jürsiñ? — dedi ol munıñ türine tañırqay qarap.

(III.142) — Jay, attardı köreyin dep edim...

(III.143) — Oğan keş qaldıñ ğoy. **(III.144)** Attardı suwarıp, qorağa engizip te qoydıq... **(III.145)** Jür, üy jaqqa qaytalıq.

(III.146) Qozıbay amalsız şaldıñ soñınan ilesti. **(III.147)** Ol özi jaqsı köretin qarager attıñ qasına barıp, sawırınan sipasam, moynınan quşaqtap, jalın tarasam dep edi. **(III.148)** Bala kezinen jadında qalğan jılqınıñ aşsı ter iysi ğana tanawına kelgende bir türli jadırıp qalatını bar. **(III.149)** Qaltasına şaqpaq qant sala kelip, sol qanttı qaragerdiñ maqpalday jumsaq erinderimen alağanın jıbırlatıp asağanın unatuwşı edi. **(III.150)** Bul jolı säti tüspedi.

(III.151) Ol körşi şalmen añgime soğıp, ekewi bir jartını bölip işip degendey, üyine keş qayttı. **(III.152)** Bul kelgende üydiñ işi jatıp qalıptı. **(III.153)** Balalar öz bölmesinde. **(III.154)** Bădişa sıñar jastıq jastanıp, teris qarap alıptı. **(III.155)** Tulan tutıp, oyaw jatqanı belgili, ärine... **(III.156)** Qozıbay körpesin köterip kelip divanğa qiysaydı...

(III.157) Tañerteñ äldeneniñ tısırınan oyandı. **(III.158)** Sağat altıdan on bes minut ötipti. **(III.159)** Üy işi ala köleñke. **(III.160)** Terezeniñ äynegin sabalap jañbır jawıp tur. **(III.161)** Basında böten üyde tünegendey bir äserde boldı da, keşikpey öz üyinde, divanda jalğız jatqanın añğardı. **(III.162)** Keşe munıñ ömirinde qalayda bir elewli oqiyğa bolğan tärizdenedi. **(III.163)** Ne bolıp edi? **(III.164)** İyä, aytpaqşı... üy işimen kerisip qalğanı esine tüsip, jüregi aynığan adamday qabağın kirjitti. **(III.165)** Keşe salqın tiygen be, bası zeñip awırıp qalıptı. **(III.166)** Ol ornınan turıp kiyine bastadı. **(III.167)** Juwınbas burın as üyge kirip, gazğa şay qoydı. **(III.168)** Kiyine jürüp, qırına jürüp, sarı may jaqqan eki japıraq nan jep, eki kese şay işti. **(III.169)** Kündegi norması — osı. **(III.170)** Künniñ jañbırlı ekeni esine tüsip, köpten kiyilmey şifonerde ilüwli turğan plaşçtı men eski şlyapasın alıp kiydi. **(III.171)** Sonan soñ aqşa turatın qaltarıstan, keminde mıñ kisiniñ qolınan ötip, äbden tozığı jetken sarıqulaq bir teñgelikti alıp, qaltasına saldı. **(III.172)** Bul — kündelik rasxodı: tüski tamaqqa, bir qorap «Belomor» men bir saptı ayaq sırağa üpi-täpi jetedi de turadı... **(III.173)** Üyden şğarda artına burılıp, äyeli jatqan tösekke köz qırın saldı. **(III.174)**

Bädişa tätti uyqınıñ quşağında aşiq-şaşıqtaw jatır edi. **(III.175)** Kündegi ädetimen körpesin qımtap jawıp ketpek bolıp bir oqtaldı da, äyeliniñ eti qaşqan qasañdaw ayağına közi tüsip, keşegi jını qayta ustadı. **(III.176)** «Buwını sırtıldap ölgeli jürip, biylegisi keledi eşe», — dedi esikten şığa berip.

(III.177) Küzgi aq jawın tiygen jerine iynedey qadalıp, üsti-üstine bürkip tur. **(III.178)** Köşe — kölkigen su. **(III.179)** Qozıbay plaşçınıñ jağasın köterip, avtobus ayaldamasına qaray bürseñdedi.

(III.180) Köşeniñ burış-burışın, tal-terekter arasın soqır tuman qaptap, tutasıp tur. **(III.181)** Bozğılt munar işinen üylerdiñ sulbası qarawıta. **(III.182)** Ayaldamada erkek-äyel aralas biraz adam bar eken. **(III.183)** Bäre de özi siyaqtı jumışşı qawım. **(III.184)** Qızmetkerler jağı bulardan birer sağıat keyin qozğaladı. **(III.185)** Des bergende, bul jolı avtobusta adam az edi. **(III.186)** Qozıbay artqı orındıqtardıñ birine jayğasıp aldı. **(III.187)** Qasında uzun boylı eñgezerdey orıs jigiti otır. **(III.188)** Qozıbaydıñ birewdi körse aldımın ayaq kiyimine qaraytın ädeti. **(III.189)** Sol üyrenşikti dağıdı boyınşa, qasındağı jigittiñ ayaq kiyimine köz saldı. **(III.190)** Qırıq besinşi razmerli, uzındığı jartı kez jazdıq qara bäteñke jañbır suwına börtip, eki urtı ökpelegen balanıñ awzınday burtıyıp, körpildep alğan eken. **(III.191)** Ol eñkeyip, üñiliñkirep qaradı da, özderiniñ firmasınan şıqqan buyım ekenin tanıdı.

(III.192) — O ne, birdeñe tüsirip aldıñız ba? — dedi jigit ayağın jiynap.

(III.193) — Joq, äñşeyin...

(III.194) Qozıbay söziniñ soñın jutıp qoydı. **(III.195)** «Mına bäteñkeni biz tigip edik. **(III.196)** Bizdiñ firmadan şığıp edi», — dep ayta almadı. **(III.197)** Qoliñnan şıqqan duniye jalt-jult etip, jutınıp turmağan soñ körgen küniñ osı göy qaşan da... **(III.198)** Minaw ne, bäteñke me, täyir? **(III.199)** Ötpeytin balğamen şapqan itayaq sekildi birdeñe. **(III.200)** Tipti, xalıqtıñ betine qarawdıñ özi uyat...

(III.201) Ne üşin eken, bugün Qozıbaydıñ sirkesi su kötermey şıyrığıp keledi. **(III.202)** Ğumırı munday kinämşil, qiyalşıl bolıp körgen emesti. **(III.203)** Özine de, özi isteytin firmağa da razı bolmay, tüyilip otır. **(III.204)** Keşegi janjal esine tüsip edi, tipti qulazıp ketti. **(III.205)** Oylap qarasa, munı it te, qus ta basınıp, moynına minip alıptı. **(III.206)** Qatın-balanıñ siyqı anaw... **(III.207)** Qaraşı, ündemegenge qutırıp alğanın!.. **(III.208)** Bul solardı asıraymın dep, arqa eti arşa, borbay eti borşa

bolıp jürse, olar kökiyip tumsıǵın köteredi. **(III.209)** «Esektiñ küşi adal, süti aram» — degen osı da. **(III.210)** Jumısta da munı özderinşe kelemej etip, külkige aynaldırıp jüretinder barşılıq. **(III.211)** «Ne aytsaq ta ündemeydi, momın», — dep basınadı ğoy. **(III.212)** Adam özin osınşama qorlap, tömendetüwge bola ma? **(III.213)** Körseter bul äli «momınnıñ» qanday bolǵanın.

(III.214) Qozıbay judırǵın tüyip, tistengeni sonşa, jaq süyegi awırıp ketti.

(III.215) Şınında, bul özi kimge tartıp juwas boldı eken? **(III.216)** Äkesi marqum minezi şalkem-şalıs, şataq kisi edi... **(III.217)** Awılда turatın tuwǵan aǵası Toqtıbay küni büginge deyin jıyın-toyda töbeles şıǵarmay ketpeydi. **(III.218)** Ol ünemi Qozıbayǵa razı bolmay, «momın degen — jamannıñ ekinşi atı. **(III.219)** Tım boz ökpe bolma», — dep ursıp otıradı. **(III.220)** Topıraǵı torqa bolǵır äkesi öler aldında: «Bayǵus balam-ay, qoy awzınan şöp almaytın bir biwaz ediñ. **(III.221)** Meniñ közim jumılǵan soñ, qalay kün körer ekensiñ?» — dep qattı wayımdap edi. **(III.222)** Jarıqtıq sol kisi birdeñeni bilgen eken ğoy...

(III.223) Avtobus manaǵıday emes, ortalıqqa tayaǵan sayın awzı-murnınan şıǵıp, adamǵa lıq tolıptı. **(III.224)** Öрге qaray motorǵa küş tüsip, ısqına jılıp keledi. **(III.225)** Bir ayaldamada äldekim artqı esikke ilinip qalǵan bolar, jurt şuwlasıp, avtobustı toqtattırıp, älgini zorǵa mingizip aldı. **(III.226)** «Osı tirligiñ öziñe köp körinip jür me? **(III.227)** Döñgelektiñ astına tüsseñ qaytesiñ?» — dep äyelder jaǵı aqıl aytıp jatır. **(III.228)** Kepkasın jumarlap qolına ustaǵan jas jigit, qorıqqanı, älde quwanǵanı belgisiz, ırjaqtap küle beredi. **(III.229)** «Jumısqa budan keyin keşikpeymin degen wädem bar edi», — deydi şının aytıp... **(III.230)** Künde körip jürgen tanıs tirlik bolǵandıqtan Qozıbay oǵan tañdanǵan joq. **(III.231)** Qalada turǵan on bes jıldan beri künine eki waqıt osı «kökparǵa» bul da qatısıp keledi. **(III.232)** Ayaldamaǵa jetpey ne asıp barıp toqtaytın avtobustarǵa qaray lap qoyatın jayaw jarıs, sonan soñǵı sıñar iyıqtasıp, kiymelep kep ketetin küş sınaşuqlar, jaǵa jırtısıp, tüyme üzisüw degenderin — bastan keşip jürgen jaylar.

(III.233) Qozıbayǵa, şınında da, bugün birdeñe köriner! **(III.234)** Köp jıldan beri qalıptasıp, eti ölip ketken osı tirligine de köñili tolmay keledi. **(III.235)** Köp jigitter ortalıqtan üy alıp, qonıs awdarıp jatır. **(III.236)** Bul äli jür awzın aşıp... **(III.237)** Üyden jumısqa, jumıstan — üyge jetkenine mäs. **(III.238)** Jartı ğumırınıñ jolǵa

ketkenimen isi joq. **(III.239)** Osı qatınastıñ qiyındıǵınan jurt qatarlı kino-teatrğa baruw degen de umıtılıp baradı. **(III.240)** «Äy, özim de — işkenge mız, jegenge toq bayǵuspin-aw, — dep oyladı Qozıbay bir mezet özin ittiñ etindey jek körip. **(III.241)** — Bädışa sorlı da birdeñeni bilip aytadı ğoy. **(III.242)** Äytpese osı jürisimniñ atı ne? **(III.243)** Jurtqa uqsap alǵa umtıılıp, közge körinip, öziniñ tiri jürgeñiñdi bayqatıp degendey, talasıp-tarmasıp ömir sürüwge nege bolmaydı? **(III.244)** Aytpasa, söylemese, munıñ işinde ne jatqanın el qaydan biledi. **(III.245)** Sol bayaǵı qoy awzınan şöp almas Qozıbay deydi de qoyadı». **(III.246)** Ol ötkende fabrikadan ketsem, osı mañdaǵı bir burıştan düken aşıp, öz aldım etikşilik qursam qaytedi dep bir oqtalıp edi. **(III.247)** Burın munımen birge istegen keybir jigitter qazır qalanıñ är jerinde tirşilik jasap otır. **(III.248)** Raxat solardiki — dükenin qalağan waqıtında aşadı, qalağan waqıtında jabadı. **(III.249)** Tabısı da jaman emes... **(III.250)** Balǵañdı tıqıldatıp urǵan sayın, tiyın degeniñ sawlap tüsip jatadı. **(III.251)** Oǵan qatını tükir köndi me? **(III.252)** «Etikşiligin azday, endigi qalğanı jamawşılıq pa? **(III.253)** Köringenniñ julıǵın jalap, köşede qalay otirasıñ?» — dep, namıstanbaytın jerde namıstanıp, zaman aqırdı ornatqan joq, pa? **(III.254)** Äy, bul qatın degen de, keyde... **(III.255)** Ol ortalıq köşelerdiñ birinde avtobustan tüsip qaldı da, fabrikağa qaray jayaw ayandadı. **(III.256)** Bul jaqta jañbır sayabır tartıptı. **(III.257)** Aǵaştardıñ japıraǵı suǵa malıp alǵanday sümektep tur. **(III.258)** Alataw jotasına qar tüsip qalğan ba, qalay, taw jaqtan süyekti qapqan salqın ızǵar bilinedi.

(III.259) Qaqpa tübindegi küzetşi şalǵa bas izep amandasqan Qozıbay awlaǵa kirip, oñ qol jaqtaǵı ekinşi tsexqa qaray burıldı. **(III.260)** Esik aldındaǵı jarnama taqtada är türlü boyawmen ayqış-uyqış jazılǵan xabarlandırıw tur. **(III.261)** Key äripterin jawın şayıp ketipti. **(III.262)** İyä, aytpaqşı, bugün tüsten keyin fabkomniñ jiynalıısı boladı eken ğoy. **(III.263)** Esep berüw, saylaw jiynalıısı... **(III.264)** Qozıbay köşedege jazuw bitkendi oqıy jüretin ädetimen xabarlandırıwdı taǵı bir ret oqıp sıqtı da, işke kirdi. **(III.265)** Esikti aşıp qalǵanda tanawına bılǵarı men rezinaniñ, lak pen kremniñ iyisi müñk ete tüsti.

(III.266) Erterek kelgender jumıstarına kirisip te ketipti. **(III.267)** Är tustan ayaq maşına saldırı, balǵa tarsılı, egew ızını estiledi. **(III.268)** Qozıbay kiyim ilǵışke plaştın, şlyapasın ötkizip, aldına şalǵışın baylap, öz ornına qaray bettedi. **(III.269)**

Masterge kömektesip, jumışşılarga kerek-jaraq tasıp, tabel toltırıp jüretin Mogamed degen buyra şaştı, alasa boylı, jas jigit bar edi. **(III.270)** Ayağın bilete basıp sol şıqtı aldınan. **(III.271)** Qozıbayğa amandaspaq bolıp qolın usındı da, bul umsına bergende, keyin tartıp alıp jelkesin qasıdı. **(III.272)** Klowun tärizdi birdeñe bar özinde. **(III.273)** Şaması, qıljaqtap oynağısı keledi. **(III.274)** Qozıbaydın tos qaltasınan «Belomordın» şeti şığıp tur edi, onı surawsız suwırıp aldı da, bir talın tutatıp, qalğanın öz qaltasına urıp jiberdi. **(III.275)** Jayşılıqta Qozıbay mundayğa män bermey, «e, jaraydı» — dep jüre beretin. **(III.276)** Bügin şamırqanıp qaldı. **(III.277)** Oñ qolının şeñgelin jazıp jiberip, Mogamedtiñ töbesinen bürkitşe bürüp ustadı da, tömen qaray tuqırta bastı. **(III.278)** Zil salmaqтан moyın omırtqası üzile jazdağan jigit şögip otıra ketti. **(III.279)** Jurt qıran-topan külip jatır.

(III.280) — Äkel temekini! — dedi Qozıbay tepsinip.

(III.281) Mogamed mundaydı kütpese kerek, közi alaqtap ornınan uşıp turdı da, «Belomordı» qayırıp berdi. **(III.282)** Töbetke talanğan küşiktey quyırığın qısıp bezip baradı.

(III.283) Qozıbay ornına kelip jayğastı. **(III.284)** Qasında tayaw otıratın İsaakiyan degen jigit älgı köriniske işegi qatıp külip otır eken.

(III.285) — Bäleme sol kerek edi! **(III.286)** Äy, özin bir qatırdıñ-aw! — dedi buğan süysine qarap.

(III.287) — Qaydan bileyin, basınıp alıptı mülde... **(III.288)** İtti «küşigim» deseñ awzıñdı jalaydı...

(III.289) — Qalay demaldıñ? **(III.290)** Qabağın tösip ketipti göy...

(III.291) — Jay, änşeyin... **(III.292)** Keşe azdap suwıq tiygizip alğanım, — dedi Qozıbay jäşiktiñ işinen qajetti qalıp-saymanın alıp jatıp.

(III.293) — Därigerge baruwın kerek edi göy, — dedi buğan qaşan da qamqor bolıp jüretin İsaakiyan. **(III.294)** — Özınşe bılay em qoldanğan joqsın ba? **(III.295)** Jüz elüw gramm araqqa qara burış salıp, aralastırıp, täwekel dep tartıp jibermediñ be? **(III.296)** Soñınan ıstıq sorpa işip, bürkenip jata qalsañ, tımaw degenin mañayıña jolamaydı.

(III.297) Qozıbay ündegen joq. (III.298) «Qazır bizdiñ üyden sorpa tügili su işüwdiñ özi kiyın-aw», — dep oyladı işinen.

(III.299) — Keşke deyin şıda, — dedi İsaakiyan. (III.300) — Jumıstan keyin özim emdeymin... (III.301) Estidiñ be? (III.302) Bügin üşinşi toqsannıñ premiyasını taratadı.

(III.303) Qozıbay til qatpay, küybeñdep jumısına aynala berdi. (III.304) Onıñ qanına siñgen bir ädet — eşkimge tis jarıp eşteñe aytpağanmen, meşel bala sekildi bärin iştey oylap otıratın, işki bir oy muz astındağı ağıs tärizdi jarısıp jürip jatadı.

(III.305) Ol qural jabdıǵın: tistewigin, balǵasın, bizi men taramısın, şegesi men jelimin saylap alıp, jumısqa kirisip ketti. (III.306) Soñǵı künderi qısqı mawsımǵa arnalıp, jılı bäteñkeler tigilip jatqandı. (III.307) Jumıssılar aylıq jospardı tsex boyınşa jüz jıyırma protsent orındamaq bolıp, köteriñki mindeteme alǵan. (III.308) Jospardı qaytken künde de orındaw kerek. (III.309) Qozıbaydıñ eşqayda burılıwǵa murşası kelmey, qawırt qıymıldap jatqanı da sodan edi. (III.310) Munıñ mindeti — qonışı tigilip, bası quwsırılıp kelgen bäteñkeni ultaruw — ultan japsırıp, ökşe qaǵuw bolatın. (III.311) Qasına qalıñdıǵı bir eli rezina ultandar men är alwan ökşelerdi üyip alıp, qolı qolına juqpay, urtı dürdigen buzawbas qara bäteñkelerdiñ qatarın köbeyte berdi.

(III.312) Birneşe äyel qıymıldarına köz ilespey, dayın bäteñkelerge baw ötkizip, razmeri men baǵasın tañbalap, qaǵaz qorapqa salıp jatır. (III.313) Qoraptar jıljımalı jer taban arbalarǵa tiyelip, qolma-qol qoymaǵa jöneltiledi. (III.314) Odan arı sawda orındarınıñ qarawına ötip, oblıs, qalalarǵa taraydı. (III.315) Dükenge tüsedı. (III.316) Sol jerden Qozıbay tanımaytın, ömiri bet-jüzin körmegen, jäne budan keyin de körüwi ekitalay bir adamdar satıp alıp kiyedi de, qar basıp, saz keşip, qaşan ökşesi müjilip, ultanı sögilgenşe qıbırlap jürip jatadı. (III.317) Keyde kiygenine bir ay bolmay jatıp, älgi bäteñkeniñ bökserilip qaluwı da mümkün. (III.318) Ondaıda jañaǵı beytanıs ızadan jarılarday bolıp «alǵanıñ as bolmaǵır, qanday ğana ittiñ balasınıñ qolınan şıqtı eken?» — dep bosaǵaǵa atıp uradı... (III.319) Qozıbay öz qiyalın özi qızıqtap, jımıyıp külip qoydı.

(III.320) Onıñ oyın tsexı aralap jürgen birewlerdiñ dabır-dubırı bölip ketti. (III.321) Fabrika direktorı Egor İvanoviç bastatqan biraz adam osılay bettep keledi eken.

(III.322) Qasında fabkom töräğası Öserbay, tsex bastıqtarı: Nina Petrovna men Nasıreddin, bul tanımaytın tağı birewler bar. (III.323) Awruxanalarda qasına assistant-därigerlerin ertip professordıñ obxod jasaytını boluwşı edi. (III.324) Öndiris başlılarınan görü mınalardıñ jürisi soğan keliñkireydi. (III.325) Olar är jumıssınıñ qasına birer minut ayaldap, bäteñkelerdi, etikterdi ustap köredi. (III.326) Qonışın sığımdap, ultanın şertkileydi. (III.327) Sonan keyin köp kidirmey, äri qaray jürip ketedi. (III.328) Qozıbaydıñ qasına kelgende, ne üşin eken, bări köñildene dabırlasıp qaldı:

(III.329) — A-a, Qozıbay, bul senbisiñ? (III.330) Xalıñ qalay? — dedi Egor İvanoviç onıñ atın jañılmay däl aytqanına äldeqanday bolıp,— Jospar qalay, orınday alasıñ ba?

(III.331) — Orındaymız, Egor İvanoviç!

(III.332) Sol-aq, muñ eken, jan-jaqtan kew-kewlep, Qozıbaydı maqtawşılar köbeyip ketti.

(III.333) — Oy, bul Qozıbay jigit qoy!

(III.334) — Qozıbayda eki söylew degen bolmaydı...

(III.335) — Basqalar tärizdi jumıstan da qalmaydı. (III.336) Qanday şaruwağa jiberseñ de bas şayqamay jüre beredi.

(III.337) Burıñğı kezi bolsa, Qozıbay mınaday maqtawdan keyin jalı qulağınan asıp, köterilip qalar edi. (III.338) Bügin özin qorlaw, tömendetüw retinde qabıldadı.

(III.339) Şınında, bular nege munı elden erek müsirkeydi? (III.340) Jurt qatarlı jumıs istegeni üşin be? (III.341) Onda turğan ne bar? (III.342) Basqalardan munıñ bir jeri kem be eken?

(III.343) Egor İvanoviç bul ultarğan birneşe bäteñkeni qolına alıp qarap, razı bop ketti bilem:

(III.344) — Jaraysıñ, Qozıbay! (III.345) Qalay, munda seni eşkim renjitpey me?

(III.346) Birewler renjitse mağan aytıp qoy, teginde, — dedi.

(III.347) Qozıbay jaqsı niyetpen ayılğan bul sözdi de köñiliñe kidi alıp qaldı.

(III.348) — Nege renjitedi? **(III.349)** Renjitip körsin — moynın julıp alayın, — dedi özinen-özi aybat şegip.

(III.350) — Qozıbaydın premiyası qalay? **(III.351)** Bul jolı ilindi me? — dedi Öserbay tsex bastığına iyek qağıp.

(III.352) — İlingende qanday! **(III.353)** Aylıqtıñ jetpis protsenti, — Nasıreddin masattana jawap berdi. **(III.354)** — Biz Qozıbay ekewmiz bir-birimizdi dalağa tastamaymız. **(III.355)** Solay emes pe, dos?

(III.356) Bedeldi top basqalardıñ qasına da kidiristep, ärqaysısına jılı-jılı sözder aytıp bara jattı. **(III.357)** «Bularğa birdeñe köringen şıǵar, —dep oyladı Qozıbay älgilerdiñ soñınan qarap turıp. **(III.358)** — Osılar meni ayaq astınan nege qolpaştap ketti?». **(III.359)** Jumışşılar tüski üzilisten keyin az waqıt qana jumıs istedi de, sıylıq aqşaların alıp, saǵat üstiñ şamasında jiynalıs aşılatın ülken zalğa qaray ağıldı. **(III.360)** Bul — jılǵa qaytalanatın dástürlı jiynalıs edi. **(III.361)** «Kim ne aytar eken? **(III.362)** Aqırı nemen tınar eken?» dep qobaljıtın eşteñe bolmaǵandıqtan, jumışşılar orındıqtarǵa erterek jayǵasıp, özara äñgime soǵıp, beyǵam otır. **(III.363)** Äñseyinde el qarası bolıp, art jaqta otıratın Qozıbay entelep barıp, aldıñǵı qatarlardıñ birinen orın aldı, qasına İsaakiyan da kelip jayǵasqan:

(III.364) — Meni quldıratıp jiberipti, — dedi ol küñk etip.

(III.365) — Neni aytasıñ?

(III.366) — Sıylıqtı da. **(III.367)** Elüw protsentke tüsiripti.

(III.368) — Eşteme etpes. **(III.369)** Jumıstan qalǵan kúnderiñdi esepseven şıǵar.

(III.370) İsaakiyan körşisine tañırqay qaradı.

(III.371) Köp keşikpey prezidiumǵa birneşe adam köterildi. **(III.372)** Egor İvanoviç, Öserbay, jaqında kelgen partkom xatşısı Sokolov jöne beytanıs bir-eki qonaq bar. **(III.373)** Bulardı İsaakiyan tanıdı eken: birewi — ministrlikten, ekinşisi — oblprofsoyuzdan körinedi. **(III.374)** Fabkom tóraǵası Öserbay qasındaǵı kisilerin jayǵastırıp, özi solarmen birge sál-pál tizesin бүkti de, qolına qaǵazın ustap ornınan qayta köterildi. **(III.375)** Ol fabrikada altı jüzden astam käsipodaq müşesi bar ekenin, solardıñ on şaqtısı ğana awırıp-sırqap jiynalısqa kele almaǵanın, qalǵandarı tügel

osında otırğanın ayta kelip, esep berüw, saylaw jiynalısin aşuwğa bola ma, joq pa degen mäseleni dawısqa saldı.

(III.376) — Jiynalıs aşılsın degenderiñ qol köteriñder.

(III.377) Samırsınday samsağan müyizdi alaqandar bir sät awada qalıqtadı. **(III.378)** Öserbay jiynalıstı aşıq dep jariyaladı.

(III.379) — Al endi jiynalıstı basqaratın prezidiyum saylaw kerek. **(III.380)** Bul tuwralı qanday usınıs bar?

(III.381) Balalar ayaq kiyimi tsexında Äripqali degen jigit boluwşı edi. **(III.382)** Ornınan sol köterildi.

(III.383) — Men prezidiyumdı toğız adamnan saylasaq deymın...

(III.384) — Personalno?

(III.385) Äripqali qaltasın siypalap, bir japıraq qağaz alıp sıqtı. **(III.386)** Qağazda biraz adamnıñ atı-jöni bar eken. **(III.387)** Sonı ejiktep oqıy bastadı da, soñına taman kelgende birewdiñ familiyasın şığara almay, turıp-aq qalğanı. **(III.388)** Zal qıran-topan külip jatr.

(III.389) — Nina Petrovna emes pe, qara basqır...

(III.390) — Aldın ala jattap almaysıñ ba? — degen dawıstar estiledi.

(III.391) Öserbay jurttı tärtipke şaqırıp, qoñıraw sıldırattı. **(III.392)** Aqırı prezidiyum müşeleri tegis atalıp, Öserbay olardı dawısqa salıp, qarsı şıqqan, qalıs qalğan eşkim bolmay, bir awızdan saylanıp ketti. **(III.393)** Jiynalıs endi öziñiñ dañğıl jolına tüskendey edi. **(III.394)** Jañağı saylangan kisiler saxnadan orın alıp, ağa texnolog Rozıbakiyev jiynalıstı onan arı jalğastırdı.

(III.395) Jurttıñ bärine tanıs käsipodaq jiynalısin bastan-ayaq tizbelew şart emes, ärine. **(III.396)** Biraq fabkom törağası Öserbaydıñ qırq bes minutqa sozılğan bayandaması bas-ayağı balğaday jup-jumır bolıp şıqqanın atap ötpeske bolmaydı. **(III.397)** Jıl sayın bayandama jasap, äbden ısılıp alğanı körinip tur. **(III.398)** Aldı-artı tsitatalarmen ädiptelgen bayandamada naqtı faktiler de az ayılğan joq. **(III.399)** Fabrika jılına eki jüz mın par ayaq kiyim şığarıp, memleketke bir jarım million som payda tüsiredi eken. **(III.400)** Öndiris ozattarınıñ tizimi de birazğa sozıldı. **(III.401)**

Qozıbay pendeşilikpen «meniñ familiyam da bir jerinen şığa kelməs pe eken?» — dep kütip edi. **(III.402)** Onda eşteñe estilmedi.

(III.403) — Ekewmiz «tağı basqalardıñ» işindemiz, — dedi İsaakiyan büyirinen türtip.

(III.404) Bayandamaşı kemşilikterdi de umıt qaldırğan joq. **(III.405)** Jumıs tǵrtibiniñ bosañsıp ketkeni, keş kelip, erte ketüwşilerdiñ bar ekendigi eske alındı. **(III.406)** Bir-eki jigit ötken ayda jumısqa araq işip kelgen eken, olardıñ silikpesin şığardı. **(III.407)** Sonan keyin üstimizdegi bes jıldıqtıñ sapa jāne tiyimdilik besjıldıǵı ekeni, qazır şıǵıp jatqan keybir buyımdar osı jaña talapqa say kelmeytini atap ötildi. **(III.408)** «Bizdiñ endigi nısanamız — sapa, tağı da sapa, joldastar» — dep bitirdi Öserbay bayandamasın.

(III.409) Budan keyin jarıssöz bastalğan. **(III.410)** Tsex bastıqtarı, brigada jetekşileri tügelge juwıq minbege köterilip, janağı Öserbay salğan izben öte ornıqtı söylep şıqtı. **(III.411)** Bayandamanı öz uçaskeleri boyınşa faktilermen tolıqtırıp, talap-tilekterin de ayıp jattı. **(III.412)** Jiyini on şaqtı adam söylep, «osımen jarıssözdi ayaqtatsa da bolar-aw» deytin kezge jaqındap edi. **(III.413)** Zaldan: «prekratit preniye» degen ayqay da estilip qalğan. **(III.414)** Biraq däl osı sätte aldıñǵı qatardıñ birinen äldekimniñ «mağan söz berñizşi» — degen dawsı estildi. **(III.415)** «Bul kim boldı eken» — degendey, jurt nazarı solay qaray awğan. **(III.416)** Är tustan mırs-mırs külki, dabır-dubır sözder şığa bastadı.

(III.417) — Ey, mınaw — Qozıbay ğoy!

(III.418) — Mınağan birdeñe köriner...

(III.419) — Şöp sıdırıñdar.

(III.420) — Äşeyinde kömeyindegi sözdi tistewikpen suwırğanday äreñ aluwşı edik.

(III.421) Bul qaşannan beri söyleytin bolğan?

(III.422) — Ne aytar eken, tıñdayıq, — desken külki aralas dawıstar şıǵıp jatır.

(III.423) Jiynalıs ağası «mınanı ne isteymiz?» — degendey prezidiyumga qarap edi.

(III.424) Onda otırğandar da köñildene dabırlasıp, Egor İvanoviçtiñ özi bas bolıp, quptasıp qaldı:

(III.425) — İyә, söylesin...

(III.426) — Osını bir tıñdayıqşı.

(III.427) — Ömir boyı ündemey öte me? (III.428) Köñildegisin aytsın, — desti.

(III.429) Bul kezde, qoltığında gazetke orap alğan birdeñesi bar, Qozıbay da ordañ-ordañ basıp, joğarı qaray köterilip bara jatqan. (III.430) Ol minbege şığıp, köpşilikke köz salıp, sözdi neden bastarın bilmey biraz bögeldi de, manadan beri işilmey stakanda turğan suwdı tübine deyin bir-aq köterdi. (III.431) Zalda külki.

(III.432) — Mınawıñ uzaqqa silteytin boldı.

(III.433) — Qasqañ eki jüz gramdı bir-aq qaqtı-aw!

(III.434) — Özi işip alğannan saw ma? — desken sözder şaqpaqşa şağıladı. (III.435) Jiynalıs ağası tağı da qonıraw sıldıratı.

(III.436) Osıdan keyin zal tım-tırıs bola qaldı. (III.437) Öytkeni Qozıbaydı tıñdaw olardıñ barlığı üşin de jañalıq edi.

(III.438) — Qadirli Öserbay Aypoviç, — dedi Qozıbay prezidium jaqqa burılıp.

(III.439) — Siz jaña bizdiñ aldımızda tamaşa bayandama jasadıñız. (III.440) Onda bәri de bar: san da, tsifr da, tabıs ta, kemşilik te tügel ayıldı. (III.441) Tek bir nәrseni aytpay kettiñiz. (III.442) Men sonı esiñizge sala keteyin.

(III.443) Zalda şıbın uşsa bilingendey tınıştıq ornadı. (III.444) Ündemey jürgenі bolmasa, Qozıbaydıñ orıssası bir sıdırğı jatıq eken. (III.445) Az üzilisten keyin sözін onan arı jalğadı.

(III.446) — Öseke, aytıñızşı: osı sizdiñ kiyip jürgenіñiz qay eldiñ ayaq kiyimi?

(III.447) Jurt añ-tañ. (III.448) Öserbay: «munıñ qanday qatısı bar?» — degendey iyıgın köterip, qasındağı kisilerge qaradı.

(III.449) — Onda men-aq aytıp bereyin. (III.450) Siz qazir Çexoslovakiyada tigilgen qırırq birinşi razmerli bәteñke kiyip jürsiz, — dedi Qozıbay taq bir özi satıp әpergen adamday. (III.451) — Al direktorımız Egor İvanoviçtiñ ayağındağı — qırırq üşinşi razmerli Yugoslaviya bәteñkesi.

(III.452) Zalda orındıqtar sıqırlap, әr tustan qarqılдаған külki estildi. (III.453) Öserbay qanşa sabırlı bolsa da, şıdamay ketti bilem, ornında otırıp replika tastadı:

(III.454) — Sen, Qozıbay, mağan qadalıp almay ana köpşilikke qarap söyleseyşi. (III.455) Sonan soñ jurttıñ ayaq kiyiminde şaruwañ bolmasın. (III.456) Odan da jospardı qalay orındap jürsiñ — sonı ayt!

(III.457) — İyä, negizgi taqırıptan awıtqımañız, — dedi jiynalı ağası da onı qostap.

(III.458) — Betalıñ durıs, Qozıbay. (III.459) Söyley ber! — degen dawıs estildi artqı qatardıñ birinen.

(III.460) — Lağıp ketsem keşiriñizder. (III.461) Biraq meniñ sözimniñ bügingi äñgimege qatısı bar ğoy dep oylaymın, — dedi Qozıbay köpşiliktiñ quptağanın arqalanıp. (III.462) — Öserbay Aypanoviç, keşiriñiz, men sizdi sögeyin dep turğan joqpın. (III.463) Siz jalpı serilew kiyinetin öte kirpiyaz adamsız. (III.464) Bügingi talapqa say kiyimniñ täwirin kiygiñiz keledi, ärine... (III.465) Al basqa xalıq şe? (III.466) Olardıñ ädemi kiyingisi kelmey me eken? (III.467) Sonda özimiz mensinbeytin naşar buyımdı дәtimiz şıdap jurtqa qalay usınamız? (III.468) Keyde bir jolıñ tüsip ayaq kiyim dükenine kire qalsañ, betiñnen otıñ şıǵadı... (III.469) Qaşan barsañda bizdiñ fırmanıñ önimderi sörede sıymay turadı-aw, sıymay turadı. (III.470) Taqa bir pensiyaǵa şıqqan qarttar bolmasa jastardıñ alıp jatqanın körmeysiñ. (III.471) Osınım ötirik pe, joldastar, aytıñdarşı, — dedi Qozıbay köpşilikke qarap. (III.472) Zaldan:

(III.473) — Onıñ ras.

(III.474) — Durıs aytasıñ, — degen dawıstar estildi.

(III.475) — Endeşe, osı olaqtıqtı tüzetetin waqıt jetti, joldastar. (III.476) Kosmos korablderi aslandı şarlap jürgen zamana, birewler tuw-tuw ayǵa barıp kelip jatqan kezde, etikti durıstap tige almaw degen masqara emes pe? (III.477) Basqa eldiñ etikşileri de osı biz siyaqtı eki qol, eki ayaǵı bar adamdar şıǵar? (III.478) Ras, olar bılǵarını bizden göri täwir jasaydı. (III.479) Al uqsata alsaq, teri degeniñ bizde jetkilikti ğoy. (III.480) Ol üşin tez arada bılǵarı zavodtarınıñ texnologiyasın jetildirüw kerek... (III.481) Biz qazır aylıq, jıldıq jospardı jüz jıyırma, jüz otız protsent orındap jürmiz. (III.482) Öytip jalañ tsifrdı quwalaǵanşa, nege jüz protsent joǵarı sapalı ayaq kiyim dayındamaymız? (III.483) Meniñşe, memleket budan ziyan şekpeydi. (III.484) Al eger materiyalı kelisse, ayaq kiyim degendi qızdıñ balasında jutındırıp tigüwge äbden boladı, — dep Qozıbay qolındaǵı gazettiñ orawın jaza

bastadı, — Mineki, nanbasañızdar, körinüzder? **(III.485)** Mınaw — osındağı bir jumışsınıñ öz balasına arnap tikken bäteñkesi. **(III.486)** İşinde latınşa jazuwı joq demeseñ, älgı jurt qırılıp jatatın şetel bäteñkeleriniñ enesin urıp jiberedi, — dep jalt-jult etken süyriktey eki qara bäteñkeni prizidiyumda otırğan kisilerdiñ aldına qoydı. **(III.487)** — Men osı modeldi öndiriske engizüwdi usınamın!

(III.488) Qozıbay ornına kelip otırdı. **(III.489)** Jurt qol soğıp qoşemet körsetip jatır. **(III.490)** Jañağı qara bäteñke qoldan qolğa ötip, eñ soñında ministrlikten kelgen ökildin aldına barıp turaqtadı.

(III.491) Jarıssöz qayta qızdı. **(III.492)** Söylewşilerdiñ köpşiligi Qozıbaydı qostadı. **(III.493)** Biren-sarañı keybir qıyınşılıqtardı köldeneñ tartıp, siyırquymşaqqa saldı. **(III.494)** Aqırı partkom xatşısı Sokolov şığıp söylep, jiynalıstıñ en soñğı bätwalı sözün sol ayttı.

(III.495) — Şınımdı aytayın, men bugün söylesem be, älde söylemey-aq qoysam ba dep, eki oyılı bop kelip edim, — dedi ol ağınan jarılıp. **(III.496)** — Biraq jañağı Qozıbaydın sözinen keyin ündemey qaluwğa mümkün bolmadı. **(III.497)** Köpşiliktiñ kökeyindegi nârseni batıl aytıp bergeni üşin Qozıbayğa köp-köp raqmet! **(III.498)** Eger ärqaysımız özimizdiñ ortaқ isimizge sol Qozıbay sekildi janaşırlıqpen qaraytın bolsaq, bizdiñ jağdayımız jaman bolmas edi, — dep sol böğeldi de, zalda otırğan bir jigitke belgi berip kişilew poçta jäşigin aldırdı. **(III.499)** — Mınaw — bizdiñ fabrikağa Mañğıstawdan kelgen sälemdeme, — dedi Sokolov jäşikti aşıp jatıp. **(III.500)** — Sälemdeme degenge qaқтаған балық jiberген екен деп silekeyleriñ şubırmay-aq qoysın. **(III.501)** Bir munayşı jigit estelik üşin öziñiñ ayaq kiyimin salıp jiberipti, — dep jäşikten äli öñi tüspegen eki bäteñkeni suwırıp aldı. **(III.502)** Birewiniñ ultanı opırılıp qalğan екен, kapotın aşıp qoyған машинаға uqsap säñireyip tur. **(III.503)** — İyesi qısqaşa xat jazıp jiberipti, — dedi Sokolov. **(III.504)** — Tıñdañızdar: «Jiyırma eki somğa satıp alğan edim, jiyırma eki kün kiyuwge jaramadı. **(III.505)** Budan göri täwirin jibere me degen ümitpen özderiñizge qaytarıp otırmın», — depti munayşı jigit.

(III.506) — Körip otırsızdar, bizge endi burınғыsa jumıs istey berüwge bolmaydı, joldastar. **(III.507)** Öytkeni biz waqıttan köp keyin qalıp otırmız. **(III.508)** Biz öz jumısımızdı qayta qarap, birtindep бүкіл texnologiyanı jañartuwımız kerek. **(III.509)**

Bul — bugün bitetin äñgime emes, ärine. **(III.510)** Jañağı Qozıbaydıñ usınısın da, basqa мәselelerdi de tayaw arada arnay sez etemiz, dedi xatşı.

(III.511) Köpşilik osı sözge toqtap, bul мәseleni jaqında ötetin öndiristik jiynalısta qayta qaraw jöninde qawlı aldı. **(III.512)** Osımen kün tärtibindegi birinşi мәsele ayaqталıp, jiynalıс endi fabkom quramın saylawğa kirisip edi. **(III.513)** Manadan beri Qozıbaydıñ qolın qısıp, maqtawın jetkizip otırğan İsaakiyan mırs etip küldi de:

(III.514) — Qazir seni fabkom müşeligine ötkizip jibereyin be? — dedi sıbır etip.

(III.515) — Ket, sandalma! Seniñ qolıñda tur degen...

(III.516) — Quday aqı, meniñ qolımda... **(III.517)** Mağan әsili, Nina Petrovnanı usınuw tapsırılğan... **(III.518)** Al men onıñ ornına seni saylağım kelip otır.

(III.519) — Qoy, uyat boladı... **(III.520)** Tizimdi büldirip qaytesıñ?

(III.521) — Nesi uyat? **(III.522)** Bugün seniñ tasıñ öрге domalap tur. **(III.523)** Usınsam boldı, ötip ketesıñ... **(III.524)** Tek keyin qolıñ jetken soñ umıtıp ketip жүrme! **(III.525)** Päter aluwğa kömektesesıñ...

(III.526) Fabkom quramı jılдаğı mölşerde on bes adamnan saylanatın bolıp, endi kandidaturalar usınuw bastalğan. **(III.527)** Jiynalıс aғası anda-sanda aldındağı qaғazға qarap qoyıp, әrkimderge söz berip jattı. **(III.528)** Öserbay bastatқан biraz adam usınılıp ta ketti.

(III.529) — On төрт kandidat tizimdeldi. **(III.530)** Endi bir-aq adam kerek, — dep jiynalıс aғası İsaakiyan jaqqa qaraylay beredi.

(III.531) Manadan beri ündemey otırған İsaakiyan osı kezde ğana ornınan köterildi.

(III.532) — Men fabkom quramına fabrikadağı ozat jumıssılardıñ biri, jaña ğana aldarıñızda söz söylep, jaqsı usınısımen közge түsken Qozıbay Quramısovtı usınamın! — dedi ol kavkaz aktsentimen orıs tiline biraz obal jasap.

(III.533) Aldındağı qaғazına bir, İsaakiyanға bir qarağan jiynalıс aғası ne isterin bilmey añtarılıp turıp qaldı. **(III.534)** Osı kezde ornınan Öserbay atıp turdı:

(III.535) — Men joldastar, Nina Petrovnanı usınamın! — dedi qolın joғarı sozğan qalpq. **(III.536)** Zaldan:

(III.537) — Qozıbay bolsın.

(III.538) — Nina Petrovnanı jılда saylay beremiz be?

(III.539) — Quramısovtı saylaymız, — degen dawıstar estildi.

(III.540) Prezidiyumda otırğandar arasında kübir-kübir añgıme bastaldı. **(III.541)** Qasındağı adamdarğa joğarıdan kelgen ökil birdeñe aytıp jattı. **(III.542)** Aqırı jiynalıs ağası:

(III.543) — Bir kisi artıq bolıp tur, joldastar. **(III.544)** Fabkom quramın on altı adamnan saylasaq qarsı bolmaysızdar ma? — dedi köpşilikke qarap...

(III.545) Söytip, Qozıbay oylamağan jerden fabkom müşesi bolıp şığa keldi. **(III.546)** Oğan jurt jüz protsent dawıs beripti. **(III.547)** Jiynalıs ayaqталған соñ Qozıbaydıñ qolın alıp, quttıqtawşılar köbeyip ketti. **(III.548)** Zalda gazet tilşisi kelip otır eken. **(III.549)** Ol fotoapparattın jarqıldatıp, suretke түsirip aldı. **(III.550)** Qozıbay бүgingi jiynalıstıñ geroyına aynalıp, jurttıñ көз aldında ösip, biyiktedi de ketti.

(III.551) Osıdan birer saғat ötkende, ol avtobusqa minip, üyine qayıtıp kele jattı. **(III.552)** Tүsten keyin şayday aşıлып ketken Almatı aspanı sekildi onıñ de eñsesi көterilip, көñildi otır. **(III.553)** Qozıbaydıñ endigi wayımı tek Bәdişә edi. **(III.554)** Onıñ qanday әnge basıp jatqanı belgisiz... **(III.555)** Bala-şaғasımen qalay tabısuwdıñ retin tappay, қиыналып келеди. **(III.556)** Üyine birden jetip baruwға жүреgi dawalamay, bir ayaldama beri, sıraxananıñ qasınan түsip qaldı. **(III.557)** Sıra—Qozıbaydıñ jerik ası. **(III.558)** Jumıstan şarşap kele jatqanda, көpirшип турған күреñ sıранıñ birer saptayağın tastap алғанға ne jetsin, şirkin!

(III.559) Sıraға қанıp алған соñ, täwekelmen üyine qaray ayañdadı. **(III.560)** Bәdişanıñ betine qalay qararın bilmey: «Usaq-tüyekke bola nesine küyip-pistim? **(III.561)** Bayғusqa qolım qattı batıp ketken joq pa eken?» — dep әyeline janı aşıp келеди. **(III.562)** Munı üyge kirgizbey жүre me, kim bilsin? **(III.563)** Bәdişadan ol da şıғadı. **(III.564)** Ol bir-birine japsarlas salınған бараq üylerdiñ birinde turatın. **(III.565)** Şaғın awlası, azdağan alma aғaşı bar. **(III.566)** Dalada jan balası көrinbegenge, Qozıbaydıñ zәresi zär түbine ketti. **(III.567)** «Bәdişә esikti kilttep, balalardı jetektep, törkinine tartıp otırmasa ne qılsın!» —degen qawıp kirdi көñiline. **(III.568)** Buwını qurıp, qolı qaltırap, sırtqı esiktiñ tutqasınan tarttı. **(III.569)** Joq, esik aşıq tur. **(III.570)** Dәlizge kirgende, betin bir jılı lep şalıp ötkendey boldı.

(III.571) Qozıbay öz közine özi senbey, bosağada sileyip tur. (III.572) Üy işi — tap-tuynaqtay, köñildi. (III.573) Stol üstine är türlü tağamdar tizilip qalıptı. (III.574) Tör aldında ansamblde isteytin eki äyel bastarın tüyistire äldebir änşi tuwralı ösekti soğıp otır eken. (III.575) Qozıbaydı köre salıp, as üy jaqta jürgen Bädişağa dawıstadı:

(III.576) — Äy, kelinşek! (III.577) Tamağıñdı tezdet. (III.578) Sağınıp otırsañ, mine, bayıñ da keldi.

(III.579) Bular keşegi janjaldan mülde xabarsız sekildi. (III.580) Bayağışa Qozıbaydı ortağa alıp: «Osı sen qaşan qoy bolasın? Qaşan qoşqar bolasıñ?» — dep qaljıñdap, märe-säre bolıp jatır. (III.581) As üy jaqtan köringen Bädişa qabağınan da böten özgeris bayqalmaydı. (III.582) Bul üyde keşeli-bügin eşteñe bolmağanday, qayıqtay qalqıp, jibektey esilip degendey, lıpıp jür.

(III.583) — Keşiktiñ ğoy, qayda gölayttap jürsiñ? — deydi Qozıbayğa sol bayağı ökteñ söyleytin ädetimen. (III.584) — Al qolıñdı juw da otıra qal. (III.585) Mina qatındar: «Tonıñdı juw», — dep, jan alqımğa alğan soñ, bir quwırdaqpen qutılayın dep jatırmın.

(III.586) Azdan soñ bäre dastarqan basına jayğastı. (III.587) Ortalarında — buwı burqırağan maylı quwırdaq. (III.588) Bädişa stol şetine birneşe ryumka men bir şölmek araq ta äkelip qoydı.

(III.589) Kelinşekter:

(III.590) — Äyelin alağanına salıp kütetin, äyeline jurttan burın ondatr ton satıp äpergen Qozıbaydıñ densawlığı üşin! — dep tost köterdi.

(III.591) Üş äyeldiñ ortasında Qozıbekeñ şalqıp otır. (III.592) Ol bugün qalay degenmen baqıttı edi. (III.593) Birer jüz gramm işip alğannan keyin, qabırğada ilüwli turğan qara dombırasın alıp, öziñiñ süyikti äni «Güldarayımğa» bastı. (III.594) Eger ömiriniñ ärbir küñin däl bügingidey ötkizse, Qozıbaydıñ tağdırı, bälkim, basqaşa qalıptasar ma edi, kim bileydi?

1976 jıl.

IV. metin

(IV.1) Şarayna

(IV.2) Aldında jatqan aq qağaz key sätte oğan qar jamılğan şetsiz-şeksiz qısqı dala tärizdi bolıp elesteydi. **(IV.3)** Sol aq şañqan dalada jel ürlep tastağan soqır sürlewdi quwalap, köz uşında jalğız salt attı ketip bara jatar edi. **(IV.4)** Jele-jortıp ketüwge mümkindik joq, birkelki mimırt jüris. **(IV.5)** Dittegen jerine jetip jıǵıluw üşin, qalayda, joldan adaspawı kerek. **(IV.6)** Jol tağanınan şıǵıp kettim degenşe qasatqa urınıp, qarǵa maltıǵıp, titıqtap barıp toqtaǵanıñ...

(IV.7) Jazıp otırǵan şaǵında Jarqın özin sol japan daladaǵı jalğız attı jolawşıǵa uqsatadı. **(IV.8)** Jap-jaqısı jazıp kele jatıp, kenet qalamı jürmey tuyıqqa tirelgende, suret azayıp, sıdır bayandawǵa urınǵanda, bul da şındıq degen soqpaqtan tayıp, teris ketkenin şamalaydı. **(IV.9)** Endi ilgeri jılıy berüwde män joq, qalayda jañaǵı adasqan tustı tawıp, jol taǵanına qayta tüswin kerek. **(IV.10)** Jazuwşıǵa adasqanın bilüwdiñ özi baqıt. **(IV.11)** Aydalaǵa bet aldı laǵıp ketpey, adasqan jeriñdi neǵurlım tez tapsañ, beynetin solǵurlım az boladı. **(IV.12)** Talant pen talantsızdar awlına baratın jol, sirä, osı tusta ayırılattın bolsa kerek... **(IV.13)** Ol tayawda bir frantsuz jazuwşısınıñ esteligin oqıp otırıp, jaǵasın ustadı. **(IV.14)** İvan Turgenov Parijdegi bir otırta talantsız jazuwşısını «közine köringen añdı ğana quwatın, biraq özdiginen iyis sezip, iz kese almaytın» darınsız añşı itine teñepti. **(IV.15)** Täñirim sondaylardan saqtasın de!

(IV.16) Sonday bir kedergige tap boldı ma, soñǵı künderi Jarqınıñ jumısı öndimey-aq qoydı. **(IV.17)** Keşeden beri şıymaylaǵanı — üş-tört bet qağaz. **(IV.18)** Onıñ özi paydaǵa aspaytın better bolıp şıqtı. **(IV.19)** Stolda otıra-otıra segiz közi şıdatpay talıp ketken soñ qalamın laqtırıp tastap, ornınan turıp ketken. **(IV.20)** Öne boyı saldırap, bası zeñip awırıp qalıptı. **(IV.21)** Ol, ne üşin eken, jazıp otırǵan kezinde emes, osınday jaza almay qalǵan şaǵında köbirek şarşaydı. **(IV.22)** Köñil awanı da soǵan baylanıstı. **(IV.23)** Qalamı jürip, şaruwası mandıǵan künderi budan jaydarı, budan köñildi kisi joq. **(IV.24)** Bala-şaǵa da meyimdi, dos-jarañǵa da kişipeyil... **(IV.25)** Bosanǵan äyeldey balbırap, bir özgeşe raxat küyge bölenedi. **(IV.26)** Äsili, jazuwşı atawlınıñ eñ baqıttı kezi de, mıqtı kezi de — osı bir jazıp otırǵan şaǵı bolar. **(IV.27)** Turǵıǵa şıǵıp tomaǵasın tartqan bürkittey бүkil dünüye döñgelep köziniñ

aldına keletin sol bir şabıttı şaqqa para-par keletin ne bar eken bul älemde?! **(IV.28)** Jayşılıqta jazuwşı degen jurttı közge ilmewge bolar, mensinbey ketüwge bolar, köşede elemey qağıp-soğıp ötüwge de bolar, biraq jazıp otırğan kezinde oğan eşkim de iyıq teñestire almas. **(IV.29)** Mundayda onıñ jazuw stolı töñiriniñ usta dükeni siyaqtı da, jazuwşı duniyeni qayta jasawğa kirisken «qudaydıñ» özine keliñkireydi... **(IV.30)** Degenmen, älgı aytqan şırqaw şabıt biyiginde ol da öne boyı tura bermeydi. **(IV.31)** Keyde jaza almay, nemese jazğanı özine unamay, «qudaylıq» mansabınan tüsip, özinen-özi tömendep, kädimgi eki ayaqtı pendeniñ birine aynalatın kezi de bolıp turadı.

(IV.32) Osınday qiyналған, төмендеген сәттерінде Jarqın özin de, qalamdas äriptesterin de qattı ayaydı. **(IV.33)** Tarazınıñ bir basında jalğız jazuwşı, ekinşi basında mındağan oquwşı turğan siyaqtanadı. **(IV.34)** Oñaşa kabinette qamalıp otırıp, mazasız künderdi, uyqsız tunderdi bastan keşirip, sol özin bilmeytin, beti-jüzin körmegen mındağan adamğa sır aytıp, kitap jazuwıñ kerek. **(IV.35)** Oquwşı talabı qatal da, raqımsız. **(IV.36)** Qolina qalam ustağan ekensiñ, jerden şuqıysıñ ba, kökti şarlaysıñ ba, qalayda oyğa-oy, aqılğa-aqıl qosatın jaqsı şıǵarma ber. **(IV.37)** Öziñ köptiñ biri bolıp, el qatarlı ğana qarapayım ğumır keş, biraq jazğan duniyelerin tañğajayıp oqıyǵalarğa tolı bolsın. **(IV.38)** Eşkimniñ ala jibin attama, semyada adal bol, sulularğa köz qırın salıp, köldeneñ jüriske boy aldırma. **(IV.39)** Al onıñ esesine şıǵarmalarında maxabbattıñ neşe aluwan şırǵalañı durıs şeşimin tapsın. **(IV.40)** Qısqası, qazanıña ne salsañ da öziñ bil, tek şömişke jiliktiñ maylı bası ilinetin bolsın. **(IV.41)** Bılay qarağanda, qanday ädiletsiz, qanday qatal talap deseñizşi! **(IV.42)** Biraq osı talaptı qalayda orındawıñ kerek. **(IV.43)** Äytpese eşkim de seni jazuwşı dep tanımaydı. **(IV.44)** Mundayda, ärine, talantqa salmaq tüseri xaq. **(IV.45)** Talant joqtan bar jasaydı. **(IV.46)** Al talantı joqtar ne isteydi deysiz ğoy? **(IV.47)** Olar amal joq, jankeştilikke baradı. **(IV.48)** Ğumırında bir qızdıñ bileginen ustap körmegen sabazıñ maxabbat jayında roman jazıp tayaq jeydi... **(IV.49)** Al jañağı raqımsız, qatal oquwşı qolina tiygen dayın kitaptı ğana biledi. **(IV.50)** Köñiline jaqsa, ayaǵına deyin oqıp şıǵadı. **(IV.51)** Jaqpasa qiyınalmaydı, jılap ketken qayran bir som deydi de, eger sırtı täwir bolsa üy jasawı retinde kitap söresine qoya saladı, nemese otqa tamızıq boluwı da mümkün. **(IV.52)** Biraq sol adamdar älgı kitaptıñ qalay jazılğanın, jazuwşı eñbeginiñ qiyamettey qiyındıǵın az da bolsa sezine me eken, şirkin?! **(IV.53)** Äy,

bäri birdey sezinbeydi ğoy. **(IV.54)** Kōrkem şığarma jazuw degenimiz — älbir oqıyğanı bäldir-batpaq tilmen dombaylap, äytewir, bayandap şığuw emes, бүkil bir ömirdi qayta jasaw ekenin keybir qalam ustap jürgender tüsinbegende, bılayğı jurt qaydan bile bersin.

(IV.55) Bul künde eñbektin türı köp. **(IV.56)** Texnika zamanında adam enbegi keremet jeñildendi. **(IV.57)** Jarqınnıñ oyınşa, qazır texnika kömektese almaytın, bayağı orta ğasırılıq azaptı, awır küyinde qalıp qoyğan bir ğana jumıs bar. **(IV.58)** Ol — jazuwşılıq. **(IV.59)** Onın eñ qıyını — basqa käsip sekildi seriktesüwge, arteldesüwge de kelmeydi. **(IV.60)** Üydi birlesip saluwğa bolar, egindi birlesip oruwğa, şöpti birlesip şabuwğa bolar. **(IV.61)** Biraq romandı, ne povesti birlesip jazuw mümkün emes. **(IV.62)** Tutas şığarmanı qoyıp, eşkim de sen üşin bir jol jazıp bermeydi. **(IV.63)** Sağan qanşalıq qabırğası qayısıp, janı aşığanımen, et jaqın tuwısın da, äke-şeşen de, äyeliñ de qıynalğanda qol uşın bere almaydı. **(IV.64)** Bul jağınan alğanda, jazuwşı mañdayının sorı bes eli. **(IV.65)** Keyde bir uyqsız tünderden soñ qattı qaljırağan kezderinde Jarqınnıñ basqa bir käsip tappay, osı bir azabı mol, qıyın joldı tañdağanına ökinetini bar. **(IV.66)** Mekemede ne öndiriste segiz sağat jumıs istep kelip, keş boyı qannen-qapersiz, divanda şalqayıp jatıp televizor köretin körşilerine qızığa qaraydı. **(IV.67)** Bir kezde Esenninñ şeşesi ulına jazğan bir xatında: «Sereja, sen qazır ülken qalada jürgen körinesin. **(IV.68)** Öleñ jazadı dep estimin... **(IV.69)** Qaytesin sol öleñdi. **(IV.70)** Awılğa qaytsayşı... **(IV.71)** Senimen birge oqığan jigitter qazır rayıspolkomda istep jür», — dep sälem aytqan eken. **(IV.72)** Rossiyağa ulı aqın sıylağan ayawlı ana osı sözdi qalay ayttı eken? **(IV.73)** Älde, jazuwşı tağdırının qıyındığı men qatıgezdigin ana jüregi aldın ala sezip, jalğız ulın ayağandıqtan ayttı ma, kim bilsin?!

(IV.74) Jarqın soñğı jıldarı keñse qızmetin qoyıp, birinğay jazuw jumısına köşkendi. **(IV.75)** Bir kezde jastıq albırttıqpen qızmet, lawazım jarısına da qatısıp körgen. **(IV.76)** İnğayı kelse, bildey bir mekemeni urşıqtay üyirip, biylik jürgizüwden bul da ket arı emesti. **(IV.77)** Biraq qanşa janın salıp talpınğanmen, qızmet babında juldızı janıp köterile almadı. **(IV.78)** On jılğa juwıq künde tañerteñ közin tırnap aşıp keñsege qaray jügiretini, onda älbir joldastın awzına qarap, nusqaw kütip otıratını esine tüsse, özin äli künge deyin ayap ketedi. **(IV.79)** Endi oylap qarasa, qızmet, lawazım üşin tuwatın keñsenin öz adamdarı boladı eken. **(IV.80)** Aqırı öz boyında

onday «talanttıñ» joqtıǵına közi mıqtap jetti de, «erikti suretker» degen kásiptiñ eteginen ustadı. **(IV.81)** Turmıstıq jaǵınan tört qubılası teñelip, dāwleti tasıp ketkendikten emes, öziniñ altın basın ayalap, tabiyǵat bergen azdı-köpti talantın sıylaǵandıqtan solay istedi. **(IV.82)** Qolında qalamı turǵanda aştan ölip, köşten qalmas. **(IV.83)** Endi tek miyınıñ tunıq, kökireginiñ oyaw shaǵında oyındaǵısın qaǵaz betine túsirip qaluw kerek.

(IV.84) Biraq «erikti suretker» boluw da oñayǵa túspeytin körinedi. **(IV.85)** Ąsili, qay elde bolsın jazuwşı boluw jeñil emes qoy. **(IV.86)** Al qazaq jazuwşısı boluw — tipti qiyamet. **(IV.87)** Sen munda jay jazuwşı ǵana emes, āri köp balalı āke, āri qonaqjay üy iyesi boluwın kerek... **(IV.88)** Üyde jürgen soñ semyanıñ tolıp jatqan usaq-tüyek šaruwasına aralaspay taǵı otıra almaysıñ. **(IV.89)** Onıñ üstine Jarqınıñ bılayǵı tirlikke ebi joq. **(IV.90)** Onısın «naǵız suretker ömirge ikemsiz boladı» dep aqtaǵısı keledi. **(IV.91)** Talant pen pısıqtıq bir qazanǵa sıymaydı dep, ulı jazuwşılar ömirinen mısaldar keltiredi. **(IV.92)** Öz bası iyneniñ közinen ötker pısıqtardıñ «talantım bar» degenine senbeydi. **(IV.93)** Süyte tura özi körkem tvorčestvo men küyki tirlik arasınan dāneker tappay dal boladı. **(IV.94)** Şıǵarmanı şınayı qalpında tabiyǵı etip jazuw qanday kiyin bolsa, tabiyǵı ömir sürüw odan da qiyın eken. **(IV.95)** Jarqınıñ bir armanı, tvorčestvoda ǵana emes, bılayǵı ömirde de xaltuwraǵa körşi qonbasam dewşi edi. **(IV.96)** Ązirşe soǵan umtılıp keledi. **(IV.97)** Ąyeli Sara ötker jılı törtinşi ulına bosandı. **(IV.98)** Qartayǵanda özine qolǵabısı tiyetin qız tabam degen ümiti bar edi. **(IV.99)** Ol oyı orındalmadı. **(IV.100)** Keybir qurdaıları futbol tilimen: «Sara esepti teñestirmek bolıp jürgende, qaqqasına taǵı bir dop soqtırıp, qarsılasınan törtte — nol bolıp, oysıray utıldı», — dep āzil de şıǵardı... **(IV.101)** Sonımen qazir Jarqında dört ul bar. **(IV.102)** Törtewi de tentek, ārine. **(IV.103)** Soñǵı uldı tapqanda Sara biraz inǵaysızdanıp, ökingendey bolıp edi, Jarqın perzentxanada jatqan āyelin jubatıp: «Qız tappadım dep qapalanba! **(IV.104)** Uldarıñ aman bolsa, tübinde osı jurttıñ biraz qızı bizdiñ üyge keledi», — dep xat jazıp jiberdi. **(IV.105)** Qalamınan tuwǵan dört roman tarixta ne qalar, ne qalmas, al öz kindiginen taraǵan dört ul muniñ atın öširmeytinine senimi kāmil. **(IV.106)** «Bir qoy egiz tuwsa, bir tüp betege artıq şıǵadı», — dep burınǵılar aytqanday, endi tek Jarqınǵa kitaptı jiyirek jazuwǵa tuwra keletin şıǵar...

(IV.107) Sara: «ekewmiz birdey üyde otırğanımız bolmas», — dep tayawdan beri jumısqa barıp jür. (IV.108) Balalarınıñ ersek üşewi mektepte, kişkentayı balabaqşada bolatın. (IV.109) Üyde jalğız qalğan Jarqın tañerteñnen beri abajaday qoñır stolğa bettey almay, bölmeniñ işinde sendelip köp jürdi. (IV.110) «Yapıraw, qay jerden mült kettim» dep, sanası san qıyanı şarladı. (IV.111) Aqırı sarıla oylanıp, öldim-taldım degende, jiptiñ üzilgen jerin taptı-aw äytewir. (IV.112) Soñğı on bes-jıyırma bettiñ mölşerinde negizgi jeliden teris ketipti. (IV.113) Eşkimge qajeti joq, jurttiñ bärine belgili bir jaylardı tüsindirmek bolıp, älekke tüsipti. (IV.114) Eki jerde eki — tört bolatın tustan şıǵarma tuwmaytının bir kisidey-aq biletin siyaqtı edi. (IV.115) Mina bir jıltırağan arzan söylemderdi qolı barıp qalay ğana jazdı eken?! (IV.116) Jazuwşı, şaması kelse, eki jerde eki — tört emes, üş nemese bes bolıp turatın tüyinderi şeşüwi kerek qoy... (IV.117) Özine-özi köñili tolmay, biraz waqtınıñ zaya ketkenine işi uwday aşıp, endi sonıñ esesin toltırıp tastamaqşısı bolıp, stolına otıra bergeni sol edi. (IV.118) Kenet telefon şırıldap qoya berdi.

(IV.119) Jarqın tıjırıp, truwbkanı qulıqsızdaw kötergen. (IV.120) İle köñildenip ketti. (IV.121) El jaqta jılqı baǵatın Bayaqımet degen naǵaşı bar edi, telefonniñ ar jaq basında turğan sol eken. (IV.122) Sözinen ayqayı köp, «allo-allo» degendi üsti-üstine bastırmalatıp, mıñ şaqırım jerdegi бүkil awıldı basına köterip tur. (IV.123) Köş-qulaş aman sälemniñ artınan aytqanı mınaw boldı:

(IV.124) — Sonaw jaylawdan Aqjargä kelip turğan betim osı... (IV.125) Estip tursıñ ba? (IV.126) Mina mıñ bolǵır raykom bala seniñ telefonıñdı qosıp bergeni... (IV.127) Älgi seniñ Särsen bawırıñ erledi. (IV.128) Osı jaman üylenbey ötetin şıǵar dep oylawşı em, keşe mına «Şilikтиниñ» bir qızın traktirge mingizip alıp kepti... (IV.129) Estip tursıñ ba? (IV.130) Bizdiñ Särsenjan da soqtıǵatın jerin biledi ğoy. (IV.131) Qudamız awdanda aldına jan salmağan geroy şopan körinedi. (IV.132) Kelinimiz, til-közden aman bolsın, ürip awızǵa salǵanday... (IV.133) Ölgende körgen jalğız baladan neni ayayın? (IV.134) Jaman naǵaşıñ Tarbaǵataydı dürildetip toy jasaǵalı jatır. (IV.135) Ğoy mına senbi ötip, onan arǵı senbide boladı. (IV.136) Soğan aldın ala şaqırğanım... (IV.137) Kelesiñ ğoy?

(IV.138) — Baramın! — dedi Jarqın oylanbastan.

(IV.139) — E, bāse. (IV.140) Kelmey qalıp jürme! (IV.141) Jaman nağaşıñ jıldı kelin tüsirer deysiñ be? (IV.142) Dos bar, duşpan bar, tım qurısa tebe körsetip qayt. (IV.143) Tipti balalar men kelindi de ala kel!

(IV.144) Jarqın trubkanı qolına ustağan küyi, oylanıp otırıp qaldı. İyä, tağı da birer jumaday jılı ornın suwıtıp, qağaz-qalamdı jiynay turuwğa tuwra keledi. (IV.145) Köz aldına Bayaqımettiñ märe-säre bolğan qiyapatı elestedı. (IV.146) Äñşeyinde degbirsiz adam edi, mınaday quwanış üstinde mülde esi şıǵıp ketken şıǵar... (IV.147) Keşegi jetim-jesir kezinde awzına su tamızıp, pana bolğan Bayaqımet qoy ol. (IV.148) Jalǵız ulınıñ quwanışına qalayda barıp, quttı bolsın aytpasa bolmas... (IV.149) Bıltır kökteimde, Bayaqımettiñ Almatıǵa kelgen kezi esine tüsip, özinen-özi jımıyıp külip qoydı.

(IV.150) Awıldan kelgen kisige bāri tañsıq. (IV.151) Sol jolı Bäkeñ Jarqındı eki-üş kün jumısınan qaldırıp, Almatını armansız aralap edi.

(IV.152) — Apır-ay, men kelgende üyiñde bos otırǵanıñ munday jaqsı bolar ma, — dep qoyadı älsin-äli. (IV.153) Onıñ oyınşa, Jarqın eki qolın aldına sıydıra almay üyinde bos jatqan birew.

(IV.154) — Ala qağazben arpalısқан kisi — sendey-aq bolar. (IV.155) Bas degeniñ şirip ketpey ornında tur deseysi qayta... (IV.156) Bir waqıt densawlıǵıñdı kütip, osılay demalsaysı. (IV.157) Qağaz degen bāle kisini sorıp tastaydı, — deydi taq öz basınan keşirip zätte bolğan adamday. (IV.158) — Qudayǵa şükir, qarajatqa qısılıp turǵan joqsın... (IV.159) Bıltır şıqqan kitabıñ bizdiñ elge de bardı, — degen Bayaqımet sol jolı. (IV.160) — Bizdiñ üydegi älgi kişkentay qara qız birewin alıp kelgen eken, joǵalıp ketpesin dep sandıqqa saldırıp qoydım. (IV.161) Awılдаǵılar seni aqşanıñ astında qalıptı desip jür. (IV.162) Jurttıñ bāri qazır sawattı ğoy, üyinde jatıp-aq esep tep otıradı... (IV.163) Bizdiñ fermanıñ buǵaltırı esepke kelgende aldına jan salmaytın neme edi, sol seniñ kitabıñdı qolına ustap turıp, şotqa salıp, qaǵıp-qaǵıp jiberdi de: «Bir kitaptıñ baǵası bir som otız tiyın bolǵanda, alpıs mıñ danaǵa jetpis segiz mıñ som qalam aqı alıptı», — dep sart degizdi. (IV.164) Äy, ittiñ özi de jüyrik-aw!

(IV.165) Şirkin, mundayda külmegende qaşan külesiñ. (IV.166) Jarqınnıñ işek-silesi qattı.

(IV.167) — Äy, Bäke-ay, sonday mıqtı buxgalterdi qaydan tawıp alasıñdar?

(IV.168) Onday esepşi tek sizderde ğana boladı.

(IV.169) Bayaqımet qanşa degenmen awıl adamı, dünüyege şaruwanıñ közimen qaraydı. **(IV.170)** Bir jağı seni maqtanış ete otırıp, öz buyımtayın da juqalap sezdiredi. **(IV.171)** Jarqın nağasına qalam aqı tölew qağıydasın tüsindirip jatqısı kelmedi. **(IV.172)** Añqaw aғayınnıñ meselin qaytarmay, biraz sıylıq berip attandırğan... **(IV.173)** Endi toyğa aparatın şaşuwdıñ jayın oylastıruw kerek...

(IV.174) Ayaq astınan awılğa baruwdıñ säti tüskenine Jarqın köñildenip te qaldı.

(IV.175) Älbir oynaqı äwendi inılday otırıp, qoljazbasın rettey bastağanı sol edi, kenet esiktiñ qoñırawı bezildep qoya berdi.

(IV.176) Jarqın ornınan sozalañday köterilip, esikke qaray ayandadı. **(IV.177)** Mektepten qaytqan balalar ma dep edi, joq, osında kelip-ketip jüretin jas ädebiyetşilerdiñ biri bolıp şıqtı... **(IV.178)** Qap! **(IV.179)** Keletin kezdi tapqanı-ay, ä! **(IV.180)** Öz şıǵarmasın uqsata almay bası qatıp otırғanda, endi özgege aqıl aytuwı qalıp edi... **(IV.181)** Degenmen renişin sezdirmey, jas jigitti kabinetine şaqırdı. **(IV.182)** Aldın ala telefon soǵıp xabarlaspay, ruqsatsız jetip kelüwi — batıldıq pa, älde parıqsızdıq pa? **(IV.183)** Bulardıñ jasında Jarqın ülken jazuwşılardıñ üyine bulay basa-köktep kirip barmaq tügil, köşede kezdesip qalғanda, qısıla sälemdesüwşi edi. **(IV.184)** Al mınalar...

(IV.185) Jas jigit osıdan on şaqtı kün burın şaǵın povesin alıp kelip: **(IV.186)** «Eger jazǵanım köñiliñizden sıqsa, jurnaldardıñ birine betaşar jazıp berseñiz», — degendey sinay tanıtıp edi. **(IV.187)** Jarqın qolı bir qalt etkende qoljazbanıñ alǵaşqı tarawın awdarıstırıp körip, ar jaǵın oquwǵa qulqı bolmay qoya salǵan. **(IV.188)** Povestiñ tım naşar jazılǵanın ańǵaruw üşin, sonıñ özi-aq jetkilikti edi. **(IV.189)** Söylemderi söylem emes, jäşikten suwırǵan bir dorba qıysıq şege tärizdi. **(IV.190)** Onı normaǵa tüsirüw üşin ärqaysısın töske salıp, bir-birlep tüzetüw kerek. **(IV.191)** Al süyegine söz darımaǵan kisiden jazuwşısı şıǵadı dep ümit artuw qıyın-aq.

(IV.192) Jarqın ornına kelip jayǵasqan soñ ańgimeni neden bastarın bilmey, aldında jatqan juqaltañ papkanı qolına alıp, awdarıstıra berdi.

(IV.193) — Men qoljazbañdı qarap şıqtım. **(IV.194)** Biraq köñiliñe kelmesin, ädebiyetke kelüw üşin saǵan äli biraz eñbektenüw kerek eken! — dedi oyun juqalap

jetkizüwge tırısıp. **(IV.195)** — Äsirese söz, söylem jağınan aqsap jatırsıñ. **(IV.196)** Osındağı qarındaşpen belgi soğılğan jerlerdiñ bärin erinbey qayta qarawğa tuwra keledi...

(IV.197) Sonı ayttı da bögelip qaldı. **(IV.198)** «Osını tekke aytıp otırmın-aw, — dedi işinen qıñjılıp, — öz söylemin özi tüzey alatın kisi o basta bulay jazbaydı da ğoy».

(IV.199) Jas jigit ayılın jiyar emes. **(IV.200)** Kresloğa şalqaya tüsip, kabinettiñ işin tinte qarap şıqtı da, mısquılday ezüw tarttı.

(IV.201) — Qızıq eken... **(IV.202)** Jasımız bolsa, mine, otızğa keldi. **(IV.203)** Sonda qay waqıtta kelemiz ädebiyetke? **(IV.204)** Basılıp jatqan kitaptardı da oqıp jürmiz. **(IV.205)** Olardıñ da awzımen qus tistep turğanı şamalı...

(IV.206) «Adasqannıñ aldı jön, artı soqpaq». **(IV.207)** Mınağan endi ne aytuwğa boladı? **(IV.208)** Öz şamasın bilip, kemşiligin sezingen de jaqsı eken ğoy. **(IV.209)** Jarqın awruwı janına batqan adamday qabatın kirjitti.

(IV.210) — İyä, işten şıqqan şubar jılan... **(IV.211)** Seniñ öziñe bări de äp-äдеми körinüwi mümkin... **(IV.212)** Senbeseñ alğaşqı eki-üş söylemiñdi ğana taldap köreyikşi, — dedi amalsızdan. **(IV.213)** — «Küzdiñ qara suwıǵı qaqaq tur. **(IV.214)** Silbilegen aq jawın äli basılar emes... alasa boylı, qapsağay deneli jas jigit köşeni boylap, ilbip keledi» deysiñ. **(IV.215)** Osında qanday logika bar? **(IV.216)** Aynalıp keteyin-aw, kün qaqaq turğanda o zamanda bu zaman, jañbır jawatın ba edi? **(IV.217)** Sonan soñ alasa boylı adamnıñ qapsatay deneli bolğanın qaydan kârip jürsiñ? **(IV.218)** «Qapsağay» degen söz zor deneli, biyik adamğa ayılmaytın ba edi? **(IV.219)** Jeke bul emes, seniñ kez kelgen söylemiñnen osınday min tabuwğa boladı. **(IV.220)** Sonda mumı körkem şıǵarma dep qalay aytamız?

(IV.221) Jas jigit küygelektenip temeki tutattı. **(IV.222)** Sereygen uzun ayaqtarın ayqastıra salğan küyi kök tütindi üsti-üstine buwdaqtattı.

(IV.223) — Eñbektenüw jağınan kende emespiz. **(IV.224)** Senseñiz, meñ osını bes ret köşirip şıqtım, — dedi bir zamatta sızdana til qatıp. **(IV.225)** — Endi eş jerde basılmay qalsa da azapqa tüser jayım joq. **(IV.226)** Onıñ esesine jaña şıǵarma jazbaymın ba?... **(IV.227)** Ärine, sizge bări op-oñay. **(IV.228)** Mınaday kirse şıqqısız keñ kabinette otırıp alıp, birewge aqıl aytqanğa ne jetsin. **(IV.229)** Men siyaqtı,

äldekimniñ buzaw qorasında tıǵılıp otırsañız, şıǵarma jazbaq tügil, öziñizdi qoyarǵa jer tappas ediñiz...

(IV.230) Mässaǵan, kerek bolsa! **(IV.231)** Jigitiñ qalay-qalay tastaydı ayaqtı?

(IV.232) Ötinişpen kelgen ol emes, kerisinşe, onıñ aldına bul barıp otırǵan siyaqtı.

(IV.233) Şarası tawsılǵan Jarqın ne isterin bilmey, sastı.

(IV.234) — Şıraǵım-aw, jazǵan dünüyeñde ǵana emes, söylegen söziñde de eşbir

qiysın joq qoy. **(IV.235)** Kabinetke jetkenge deyin de kisi birdeñe tındıruw kerek

emes pe? **(IV.236)** Al sen bolsañ aldımın otawıñdı saylap alǵıñ keledi... **(IV.237)**

Esiñde bolsın, el awzına ilingen eñ alǵaşqı täwir şıǵarmamdı men bul kabinette emes, qalanıñ şet jaǵında, birewdiñ «buzaw qorasında» otırıp jazǵanmın...

(IV.238) Biraq jas jazuwşı buǵan da toqtamadı. **(IV.239)** Iyıǵına tögilgen uzun şaşın

silkip qoyıp, ekilene söylep ketti.

(IV.240) — Demek, bul jurt sizge de obal jasaǵan. **(IV.241)** Keşe ǵana öz basıñızdan

ötken qıyınshılıqtı qalay umıtıp otırsız? **(IV.242)** Ädebiyetke qoyılattın talap birew

eken, endeşe, jazuwşıǵa jasalatın jaǵday da birdey bolsın. **(IV.243)** Äytpese, bul ne?

(IV.244) Birewler jaqsı üyde turadı, elden erek qamqorlıq jasaladı. **(IV.245)** Tipti

arnawlı emxanada qaraladı... **(IV.246)** Al ekinşi birewler Almatını şır aynala köşip

jüredi. **(IV.247)** Sonı bile tura oǵan şıǵarmanı «bälenşe eken siyaqtı nege jazbaysıñ»

dep kinä taǵadı. **(IV.248)** Sizge budan artıq qanday logika kerek?

(IV.249) Jarqın kürsindi: «Qırttı ezgen jeñedi, ezgendi qudaydan bezgen jeñedi»

dewşi edi, sol ras şıǵar. **(IV.250)** Endi buǵan birdeñe aytıp, söz şıǵındawdıñ qajeti

joq siyaqtı. **(IV.251)** Ädebiettiñ tabaldıñın attamaq bolıp, talanttan da, ar-uyattan

da jurday taǵı bir pısıqaydıñ toruwıldap jürgeni mälim boldı. **(IV.252)** Jarqın aldında

jatqan qoljazbanıñ betin japtı da, jigittiñ aldına taman sırǵıttı.

(IV.253) — Onda saǵan ne ayta alamın? **(IV.254)** Özin de aqıldan jügen ustap jürgen

jigiti körinbeysiñ... **(IV.255)** Biraq esiñde bolsın, qalay deseñ de, qanday üyde otırıp

jazsañ da, kün qaqaq turǵanda jañbır jawmaydı. **(IV.256)** Alasa boylı kisi qapsaǵay

deneli bola almaydı. **(IV.257)** Meniñ biletinim osı ǵana. **(IV.258)** Al päter

mäselesine kelsek, ol jaǵın maǵan emes, basqa jerge barıp aytuw kerek bolar, — dep

añgimeniñ ayaqталǵanın sezdirip, ornınan turıp ketti.

(IV.259) Jas jigit atarğa oğı bolmay, muniñ betine öşige qarap sāl turdı da, qoljazbasın qoltığına qısқан küyi esikti qattıraq jawıp şığıp ketti. (IV.260) Qayta aynalıp soqpaytın adamnıñ türi. (IV.261) Amalı qaysı, ketse aldınan janılqasın. (IV.262) Ondaylar muniñ esigin ğana emes, külli ädebiyettiñ esigin qattı jawıp ketse, tipti abzal bolar edi... (IV.263) Öziñe de sol kerek. (IV.264) Osılardı boyına üyir qılıp nesi bar edi? (IV.265) Qaşanda aldıñğı buwıñğa özinen keyingi buwınnıñ usaqtaw körinetin ädeti ğoy. (IV.266) Sonday ädiletsizdikke boy aldırıp jürmeyin dep, jazğandarı köñilden şıǵa qoymasa da, jastarğa keşirimmen qarawşı edi. (IV.267) Söytse, onısın jañağı siyaqtılar basqaşa túsinedi eken.

(IV.268) Al osıdan keyin qolıña qalam alıp, birdeñe jazıp kör. (IV.269) Tunıq suwǵa tas laqtırǵanday jan duniyesin layladı da ketti. (IV.270) «Bälenbayǵa barıp, jüykesin juqartıp qayt» dep, osılardı birewler ädeyi jumsaydı-aw deymın. (IV.271) Qaraşı, oyda-joqta büldirip ketkenin.

(IV.272) Ol qanşa zorlansa da jazuw stolına endi qaytıp otıra almadı. (IV.273) Jaqınnan beri temeki tartuwdı qoyıp jürgen. (IV.274) Qayta bastap ketüwdiñ reti kelgen tärizdi. (IV.275) Stolınıñ suwırmasında jatqan «Qazaqstan» sigaretiniñ bir talın ezüwine qıstırıp, balkonǵa qaray bet aldı. (IV.276) Sol aradan japıraq töge bastaǵan sarı ala terekterge, qarsı üydiñ terezelerine, oñ qol jaqta tınımsız ağılıp jatqan maşınalar legine köz salıp biraz turdı. (IV.277) Trotuarda asıǵa basqan jayawlar ötip baradı. (IV.278) «Ömir özeni tınbay aǵıp jatır», — dep oyladı Jarqın işinen. (IV.279) Jäne sonıñ bäre buǵan soqpay, janap qana ötip jatqan siyaqtandı. (IV.280) Bir-birine uqsamaytın neşe alwan bas bitimderi, uzındar, qısqalar, arıq jigitter, tolıq äyelder körinis beredi. (IV.281) Bäre de köz şarasına ilikkenmen köñil törine ornıqpaǵan beytanıs, alıs adamdar... (IV.282) Osınaw jıpırılǵan köp balkonnıñ birinde bildey bir jazuwşınıñ özi tilep alǵan awruwına em taba almay, tvorçestvo azabın tartıp, tolǵatıp turǵanın bilayǵı jurt qaydan bilsin. (IV.283) Bälkim, mınalardıñ işinde, muniñ kitaptarın oqıǵan, sırttay jaqsı köretin oquwşıları da ketip bara jatqan şıǵar-aw. (IV.284) Biraq «sol kitaptı jazǵan men edim» dep kimge jar salarsıñ?! (IV.285) Jaqında qızıq boldı: ol jeksenbi küni balalarımen birge parkte qıdırıp jürgendi. (IV.286) Kenet şetki orındıqtardıñ birinde, bir jap-jas, ädemi qızdıñ kitap oqıp otırǵanın bayqap qaldı. (IV.287) Qarasa, öziniñ kitabı... (IV.288) Älgi qız közine ottay basılıp, aynalsoqtap kete alsaşı. (IV.289) Düniyeniñ özge qızıǵın jiynap

qoyıp, munıñ kitabına üñilgen qızğa razı bolğanı sonşalıq, qasına barıp raqmet aytqısı da keldi. **(IV.290)** Biraq bar zeyini kitapqa awğan qızdı mazalawğa batılı barmadı. **(IV.291)** Ne üşin eken, sodan beri Jarqınğa beytanıs oquwşınıñ bări sulu qız beynesinde elesteydi.

(IV.292) Qarsı üyde turatın körşileriniñ atı-jönin bilmegenimen, künde köre bergen soñ türi-tüsi tanıs bolıp ketken. **(IV.293)** Mine, şetki terezelerdiñ biri ayqara aşılıp, ar jağan «Xemingway» şaldıñ sulbası körindi. **(IV.294)** Bas bitimi, saqal qoyısı—awmağan Xemingway!.. **(IV.295)** Jarqın onı qızıq körıp sırttay baqılap jüredi. **(IV.296)** Şal aşıq terezege belwarınan artılıp sāl turdı da, qaytadan körinbey ketti... **(IV.297)** Odan beri üşinşi qabattağı qımbat yustrası bar üydiñ balkonına egde äyel şğıp, kir jayıp jür. **(IV.298)** Körşilerdiñ aytuwınşa, restorandardıñ birinde büfetşi bolıp isteytin körinedi. **(IV.299)** Qızın küyewge bergeli üş bölmeli päterde jalğız turadı. **(IV.300)** Ne isteytinin kim bilsin, äytewir, tüni boyı as üyiniñ şamı sönbey, birdeñeni pisirip-qaynatıp, älekke tüsip jatadı... **(IV.301)** Onıñ sol jağındağı bir bölmeli päterde äyeli, eki balasımen «jedel järdem» maşinasınıñ şoferi turadı. **(IV.302)** Äne, ülken balası balkonda sabaq oqıp otır. **(IV.303)** Jarqınınıñ erkine salsa, büfetşi äyeldiñ päterin osılarğa äperip, ekewiniñ ornın awıstıra salar edi. **(IV.304)** Biraq onday biylik joq qoy qolında. **(IV.305)** Sirä, körkem ädebiyetpen dünüyeni özgertüw qıyın bolar... **(IV.306)** Öz päterin sanalı türde körşisine usınuw дәrejesine jetüw üşin, bufetşi äyelge qanşa roman oquw qajet boların kim bilsin.

(IV.307) Osı kezde äldekim munı dawıstap şaqırğanday boldı. **(IV.308)** Körşi podezde turatın Bazarqul degen jigit eken. **(IV.309)** Törende munıñ tusına kelip, qolın köterip külip tur:

(IV.310) — Xalıñız qalay, Jäke? **(IV.311)** Tipti qaramaysız ğoy, — deydi dawıstap. **(IV.312)** — Biz eki-üş jigit daçaga ketip baramız. **(IV.313)** Bizben birge demalıp qaytuwğa qalaysız?

(IV.314) — Raqmet! **(IV.315)** Bir tıǵız jumısım bolıp turğanı, — Jarqın oylanbay-aq jawap berdi.

(IV.316) — Qap! **(IV.317)** Barğanda durıs bolatın edi. **(IV.318)** Eptep «sızatın» edik, — dep Bazarqul köşeniñ jiyeginde turğan maşinasına qaray ayandadı.

(IV.319) Qaşan körseñ de meymanası tasıp köñildi jüretin jigit. (IV.320) Mebel dükeninde meñgerüwşi bolıp isteydi. (IV.321) Osı mañayda bulardıñ barıs-kelis jasaytın üyeleriniñ biri. (IV.322) Alğaşqı tanıstıq äyelder jağınan bastalğan. (IV.323) Ötken jılı Sara şeteldik garnitura satıp alğan küni bastapqı şay osı üyden işildi de, kelesi senbide körşisi qarımta şayğa şaqırdı... (IV.324) Jazuwşı üşin qonaqqa baruw da — tvorčestvolıq saparda boluwmen birdey. (IV.325) Sol üyde körgen-bilgeni äli küнге deyin köz aldında. (IV.326) Bular barganda sawdamen tisi şıqqan tağı eki-üş adam semyasimen kelip otır eken. (IV.327) Körşisi qonaqtarına: «jazuwşı dosım bar» degendi bildirgisi keldi me, Jarqındı kötermelep-aq tanıstırdı. (IV.328) Alayda onısına qoğaday japırılıp, qopañdağan eşkim bolmadı. (IV.329) Äsirese törde otırğan altın tis, şoy qara qozğalar emes. (IV.330) Qoldarın köñilsizdew usınıp, «e, jazuwşı bolsa qayteyik» degendey sıñay tanıttı. (IV.331) Sawıt kiygen batırlarğa sadaqtıñ oğı darımaytını sekildi, kitap oqımaytın ortağa jazuwşı bedeli de jürmeydi eken. (IV.332) Jarqın sonı tüsindi de, artıq söylep, aram ter bolğısı kelmedi. (IV.333) Adamdardıñ qıymıl-äreketin, minez-qulqın, tür-siypatın aynıtpay tüsirip alatin «şaraynasın» älgilerge oqtap qurıp qoydı da, tomağa-tuyıq xalde otıra berdi. (IV.334) Qonaqtardıñ öz äñgimesi özinde, munıñ dünyede bar ekeni bir-eki jerde ğana eske alındı. (IV.335) Qonaq kelinşekterdiñ biri äjeptäwir än salatın bolsa kerek, kezek soğan kelgende:

(IV.336) — Bäybise, bar öneriñdi salıp, sırqaşı bir. (IV.337) Mına jazuwşı joldas kitabınıñ bir jerine qıstırıp jiberer me eken! — dep jelpindi küyewi. (IV.338) On sawsağı jüzikke tolğan aq sarı äyeldiñ bir sızırğı dawsı bar eken. (IV.339) Özinşe naqısına keltirip än aytqan boldı.

(IV.340) Şaydan keyin erkek atawlı oñaşa bölmege jiynalıp, «sızıp» jiberetin ädet bar. (IV.341) Qartağa kelgende Jarqındı qolpaştap törge otırğızdı.

(IV.342) — Bäsın qanşadan qoyamız? (IV.343) Jazuwşılar on tiyinnan kemge oynamaytın şıǵar, — dedi jigitterdiñ biri.

(IV.344) — Bes tiyın jeter, — dedi ekinşisi.

(IV.345) Jarqın nede bolsa sır bermewge bel bayladı. (IV.346) Utıla qalsam, üy arası jaqın ğoy, aqşaların äkelip berermin dep, eşteñeden tayınbay batılıraq oynadı.

(IV.347) Keyde quday oñdap, qoldıñ «jürıp ketetini» bar-aw. (IV.348) Oyun

ayaqталғанда bul äjeptäwir utısqa şıqtı. **(IV.349)** Ğumırında karta oynap jürip qarbitıp utqanı osı. **(IV.350)** Manağıday emes, qonaqtardıñ aldında bedeliniñ de köterilip qalğanın andadı. **(IV.351)** Bir sözdiñ kezeginde altın tis otırıp:

(IV.352) — Ayıp bolmasa, aytıñızşı. **(IV.353)** Osı sizder bir kitapqa qanşa alasızdar? — degendi surap qaldı.

(IV.354) Jarqın namısqa tırısıp, artıǵıraq siltep jiberdi. **(IV.355)** Özinşe mınalardı ıqtırıp alam ba dep oylaǵan. **(IV.356)** Biraq oǵan ayılın jiyǵan eşkim körinbedi. **(IV.357)** Bir-birine mänisti köz tastadı da qoydı. **(IV.358)** Sonan soñ jigitterdiñ birewi osı künde berilip jürgen ülkendi-kişili ädebıy sıylıqtardıñ mölşerin suraǵan. **(IV.359)** Jarqın bul jolı bultara almadı. **(IV.360)** Bilgeninşe durıs jawap berüwge tırıstı. **(IV.361)** Biraq şoy qaramıñ jüzindegi mısqıl külkiniñ tabın körip, jasıñqırıp qaldı. **(IV.362)** Jastaw qoyma meñgerüwşisi jezdem dep, altın tispen oynay beredi eken. **(IV.363)** Sol jigit «jezdesin» qaǵıtqan bolıp:

(IV.364) — Endeşe, «lawreat» degen ataǵı joq demeseñiz, osı sıylıqtardıñ birazın bizdiñ Äbekeñ äldeqaşan qaltasına salıp alǵan, — dedi üydi basına kötere kisiney külip.

(IV.365) Altın tis qızaraqtap qaldı.

(IV.366) — Qoyındar, jigitter, oynannan ot şıǵıp, ösek bolıp keter, — dep sözge jubatıp, keñk-keñk külgen boldı. **(IV.367)** — Bizdiki ne, täyiri? **(IV.368)** İmam-aǵzam — qoldıñ kiri ğoy. **(IV.369)** Bügin bar, erteñ joq... **(IV.370)** Al kitap degeniñ ölmeytin qazına emes pe?!

(IV.371) Büytıp köpşik tastaǵanı bar bolsın, Jarqın sol otırıstan bir türli şarşap, köñilsiz oraldı. **(IV.372)** Sol üyge jelpildetip ertip barǵan Saraǵa biraz keyip aldı. **(IV.373)** Sodan beri öz bası barıs-kelisti azaytqan. **(IV.374)** Tek Sara ǵana aralasıp, körşi üydiñ kilem-kilşesi men xrustalına awzınıñ suwı qurıp jürüwşi edi. **(IV.375)** Bir ret olarǵa tekserüw jüretin bolıp, bar dünüyesin körşilerge taratıp jasırǵannan beri, ol da ayaǵın tartıp aldı.

(IV.376) — Qurısın büytıp jiyǵan baylıǵı! **(IV.377)** Qay küni ustap äketer eken dep qılıpıldaǵanşa, jupını bolsa da osı tirligimizdiñ özi jaqsı eken, — deytin boldı.

(IV.378) Bazarquldiñ äyeli Külğayşa aq köñil, sartıldap turğan aşıq adam. **(IV.379)** Oqta-tekte köriskende:

(IV.380) — Äy, Jäke-ay, sonşa jıl körşi otırğanda, biz tuwralı bir jazbadıñ-aw! — dep qoyadı.

(IV.381) — Jazamız ğoy. **(IV.382)** Sizdi äbden zerttep bolayın da, — deydi Jarqın äzildep.

(IV.383) Tübinde osılar tuwralı da birdeñe jazuw kerek şıǵar, sirä. **(IV.384)** Ömirdi zerttew degeniñiz alıs bir tükpirden emes, öz üyiñnen, öz köşeñnen bastalmay ma? **(IV.385)** Jaqsı bolsın, jaman bolsın, zamandas degeniñiz — osılar.

(IV.386) Adamda birte-birte qalıptasatın käsiptik daǵdı deytin boladı eken. **(IV.387)** Generaldar üşin keyde köşedegi jurttıñ bäre isker bolıp körinse, därigerler dimkäs adamdı sırt tulǵasınan-aq bilip qoyatın körinedi. **(IV.388)** Sol siyaqtı Jarqınǵa keyde tanısbilisteriniñ bäre keyipker bolıp elesteytini bar. **(IV.389)** Osı ömirdiñ özi ülken bir kitap siyaqtı da, adamdar sol kitaptıñ jaǵımdı-jaǵımsız, bastı-qosalqı keyipkerleri tärizdenedi...

(IV.390) Mine, kerek bolsa, taǵı bir keyipker kele jatır. **(IV.391)** Esiktiñ däl közine kelip toқтаған көнеlew қоңır «Volgadan» astıñǵı qabattaǵı körşisi tüsti. **(IV.392)** Maşınamen jüretin bolǵanına eki aydan asıp baradı. **(IV.393)** Tömengi jaqtan keletin qaǵazdardı jiynaqtap, joǵarı jaqqa jöneltip otıratın bir ortaşa mekemeniñ ortaşa qızmetkeri edi, jaqında bir basqış ösken tärizdi. **(IV.394)** Qazır tüski şayǵa kelgen beti. **(IV.395)** Maşınasın köşeniñ jiyeginde qaldırsa da jaw almas edi, bul minbeletip podezdıñ aldına deyin äkeledi... **(IV.396)** Boyı şarǵa bolǵanmen, jürisi salmaqtı. **(IV.397)** Jarqın onıñ qıp-qısqa ayaqtarın jañılmay qalay sanap basatınına qayran qaladı. **(IV.398)** Eki qolın artına ustap şalqayǵanda, boyşañdardıñ basınan asıra qaraydı. **(IV.399)** Maşınadan tüsken soñ sol ayaldap, jan-jaǵına köz salıp, balkonda turğan Jarqınǵa sonadaydan basın iyzedi.

(IV.400) Adamdı tolıq bilmey turıp, sırttay baǵa berüw qıyın ğoy. **(IV.401)** Bul körşisi, bälkim, jaman da kisi bolmas. **(IV.402)** Onı Jarqınǵa köpe-körinew jek körinişti etip jiberген — Sara. **(IV.403)** Qaşan da bolsın osı körşini awzınıñ suwı qurıp maqtaydı da otıradı. **(IV.404)** Söytse: ol tañerteñ erte turıp sütke baradı eken. **(IV.405)** Demalıs künderi kir jayıp, kilem qaǵadı eken. **(IV.406)** Äyeline eki eli

ajıramay keşki serüwenge de birge şığadı eken. **(IV.407)** Onısı ras ta boluw gerek. **(IV.408)** Zor tulğalı, aduwın jeñgeydiñ tús älpetindegi köleñkesi siyaqtanıp, domalanıp birge ketip bara jatqanın Jarqınnıñ özi de talay körgen. **(IV.409)** Munıñ bări jaman da qasiyet emes, ärine. **(IV.410)** Alayda Jarqınnıñ bir añğarğanı, birewdi öne boyı ülgı etip maqtay berse, älgini jaqsı körüwdiñ ornına jek körıp ketedi ekensiñ.

(IV.411) Jarqın bul körşisimen demalıs künderi, keyde keşki serüwen kezinde jolıǵısıp qaladı. **(IV.412)** Biraq bir-birine qanşa sıpayılıq körsetip iyilgenimen, ekewi añgimelesetin ortaқ eşteñe tappaydı. **(IV.413)** Basqa söz qurıp qalğanday, qaşanda awa rayı jayında nemese «Qayrat» komandasınıñ qalay oynap жүrgeni jöninde añgime qıladı. **(IV.414)** Sodan bir mezgilde bular sözge aynalıp, köşeniñ burışındaǵı sırxananiñ tusına barıp qaladı. **(IV.415)** Küni boyı kabinette qamalıp otırǵan Jarqınǵa eptep boy jazuw gerek.

(IV.416) — Birer saptı ayaq sıra işüwge qalaysız? — deydi bul, köpirşigen küreñ sıranı qıyıp kete almay.

(IV.417) Körşisi mindetti türde bas tartadı.

(IV.418) — Bizderge köşede turıp sıra işüwge bolmaydı ğoy, — deydi dawsına azdaǵan qırıl qosıp.

(IV.419) Jarqın qolma-qol qıytıǵıp qaladı. **(IV.420)** Bälendey añsarı awıp turmasa da, qasaqana sıra jaqqa burıladı. **(IV.421)** Sol arada öziñiñ qurılısşı dostarimen birge raxattanıp turıp sıra işedi. **(IV.422)** Jarqınnıñ jınına tiyetin närse — körşisiniñ äldeqanday bolıp kisimsitini, köpşilikpen birge turıp sıra işüwge namıstanatını, añǵıraq aytqanda, qorqatını... sonda qalay bolǵanı? **(IV.423)** Düniyeni qolımen jasıp jatqan, osı qoǵamniñ qozǵawşı küşi — jumısşılarǵa sıra işüwge boladı. **(IV.424)** Respublikaǵa belgili jazuwşı köppen birge turıp sıra işse ayıbı joq. **(IV.425)** Al munıñ körşisine sıra işüwge bolmaydı.

(IV.426) Adam tabiyǵatı qızıq qoy. **(IV.427)** Jarqın keyde osınday usaq-tüyekke de küyip-pisip küygelektenip qaladı. **(IV.428)** Kökirekke şım-şımdap jiynalǵan zapıran bara-bara berişke aynaladı da, jazuw stolına otırǵanda, sol beriş atom quwatınday qayta tarqatıladı.

(IV.429) Ömir degeniñiz osılayşa birde betin, birde sırtın berip, öz betinşe ötip jadır. (IV.430) «Tüzge şıqsam — batırmın, üyge kelsem — paqırmın. (IV.431) Äyel awru, bala jas, tarı tüyip jatırmın»,—degen eken bayağıda Tätiqara aqın. (IV.432) Sol aytqanday, öz aldına бүkil bir көrkemdik әлем jasap, jartı jalğandı awzına qaratuwdan dāmesi bar Jarqınnıñ keyde östip torığatın kezi de bolıp turadı. (IV.433) Mine, ol bugün de jazuw stolına otıra almadı. (IV.434) Kabinetine qayta kirip, tım qurısa kitap oqıyınşı degen oymen japon jazuwşısınıñ jaña romanın qolına alıp edi, әldene kejegesinen keyin tartıp, zawqı soqpadı. (IV.435) Birewlermen kezdesüwi, söylesüwi qajet siyaqtandı. (IV.436) Keyde onıñ күn boyı üyden şıqpay, apta boyı bala-şağasınan basqa tiri adammen söylespey, kisi kiyik bolıp ötkizetin şaqtarı da boluwşı edi. (IV.437) Sonday kezde ol xabar-oşarsız, aqparatsız tirşilik etüwdiñ qıyındıǵın sezinedi. (IV.438) Adamğa күnine biraz sözdi söylep, biraz sözdi tıñdaw kerek көrinedi. (IV.439) Mundayda түk şaruwası bolmasa da, jazuwşılar odaǵına barıp qaytatını bar. (IV.440) Şaxmat oynaydı, bilyardı ermek etedi. (IV.441) Nemese özi siyaqtı «qolı bostardı» jiynap alıp, konyak urttay otırıp әñgime soǵadı.

(IV.442) Jazuwşı da — bala sekildi qızıq xalıq qoy. (IV.443) Sol күni odaqqa gazet-jurnalda birdeñesi basılǵandar qaptap ketedi. (IV.444) Jurttıñ añsın añdap, pikirin bilgisi kele me, әlde öziniñ tekke qarap жүrmegenin sezdirip, maqtanǵısı kele me, әytewir, jaña köylek kiyip, sonısına bayǵazı suraǵan baladay көringenmen qol alısıp, masayrap жүргени. (IV.445) Sol күni olarmen әñgimelesüwdiñ özi bir raxat. (IV.446) Jarqın әriptesterimen qas-qabaqtan-aq түsinisedi. (IV.447) Jäne mundayda qalam ustap жүргenderdiñ eñ darınsız degenin basqa bir salanıñ mıqtımız dep жүргenderine ayırbastıǵısı kelmeydi. (IV.448) Qoñır күзде jılı jaqqa bet түзegen tırna tizbegindey qalamdastar sapına bul da qosılıp, aqıl-oy aspanında solarmen birge şarıқтаǵandı unatadı.

(IV.449) Mine, ol qazir de Jazuwşılar üyin betke alıp, өз üyirine qosılǵanşa asıǵıp keledi.

1977 jıl.

V.metin

(V.1) QUZĞINNIŇ ÖLİMİ

(V.2) Taň sibirlep atıp keledi. **(V.3)** Şıgıs kökjiyek qulanijektenip, kün men tün özara tartısqa tüskendey, dünıye kögildir munarğa oranıp sāl turdı da, köp uzamay jarıq säwle üstemdik ala bastadı. **(V.4)** Taň şapağı jota-jondar men japama jartas betterin arayğa bölep, tün qaraňgılığı teriskeydegi orman alqabına, tereň quz-şatqaldarğa qaray şeginip bara jattı. **(V.5)** Bügin kün aşıq bolatın türi bar. **(V.6)** Say-saydan ülpildey köterilgen aq ürpek tuman tez qanattanıp, bir-birine tutasa jılıp, taw moynına oralğan aqşarbı bulttar legine birtindep qosılıp jatır.

(V.7) Bul Joňgar Alatawınıñ Toqta tawına tireletin teristik silemderiniñ biri edi.

(V.8) Tömende öz etin özi julıp jep, aq köbigin aspanğa atqan Tentek özeni buwırqanadı. **(V.9)** Aňğardıñ sol jaq qaptalındağı uyalı jartastardıñ birinde qonaqtap otırğan kări quzğın seki tastıñ jiyegine taman jaqındap, uşuğa qam jasağanday, şalğısı qısqa, doǵal kanattarın qomdap-qomdap qoydı. **(V.10)** Bir kezdegi kemirdey jılıtrağan qanat-quyrıǵı bözaq tartıp, moyın jüni burıldana bastaptı. **(V.11)** Ol tırnağı tuqıl, äljuwaz ayaqtarın barbañ-barbañ basıp, tömendegi asaw özen aǵısına üreylene qarap sāl otırdı da, «uşatın mezigil jetti» dedi özine-özi dem bergendey.

(V.12) Keşe küni boyı jañbır jawıp, töñirekti tuman tumşalap alǵandıqtan uyada uzaq otırıp qalğan. **(V.13)** Jer bederi küñgirt tartıp, jem qarası körinbese, aspanğa köterilgende ne bitiresiñ? **(V.14)** Bosap qalğan jemsawı qurğır da şıdatpay mazaday bastap edi. **(V.15)** Äsili, tumsıqtı men tırnaqtı da quzğınnan burın qozǵalatın qus joq. **(V.16)** Älgi qazaqtar ayta beretin «quzğın säriñiz» osı. **(V.17)** Qustıñ bări qıran emes — qalağan waqıtta uşıp, köñili awğan jemin barğan boyda bas salatın. **(V.18)** Quzğındarğa erte qamdanbasa bolmaydı. **(V.19)** Osı oyğa berik bekigen ol aldı-artın asıqpay barlap alıp, qarsı qaptalğa qaray uşa jöneldi. **(V.20)** Qos kanatın sabawlay qaǵıp, arşınday siltep bardı da, kelesi sätte qalıqtay örlep, jıldam şarıqtap ketti. **(V.21)** Sol beti birneşe aynalım jasap, belgili biyikke şıǵıp alğan soñ, tüstikke qaray bet tüzedi.

(V.22) Sol jaq qanatta — aq bas şıñdarı künge şatılğan Joňgar Alatawı, oñ kanatta — ülkendi-kişili eldi mekender. **(V.23)** Soñğı jeti-segiz jıldı bul jaqqa soqqay ketkeni bolmasa, bări de burın san ret şarlap, rızıǵın tatqan tanıs ölkeler.

(V.24) Bul özi — tüstikte Erentaw men Alatawdıñ arasın, teristikte Barqıtbel men Barlıqtı emin-erkin jaylağan jasamıs kări quzğın edi. (V.25) Kări bolğanda, munıñ jasın däl sanağan eşkim joq. (V.26) Tek bir närsege at koymay, aydar taqpay jürmeytin qazaqtar: «Quzğın mıñ jasaydı» dep esepteydi. (V.27) Zatı, osı sözde jan bar. (V.28) Olay deytinimiz: mına quzğınnıñ äke-şeşesi — sonaw Şıñğısxan zamanın öz közimen körgender. (V.29) Jer qayısqa qalıñ äskerdiñ soñınan ilesip, qonıp attanğan jerlerinde qan sasıp qalatın mol sarqıtınan talay däm tatqan kärerler. (V.30) Munıñ öziniñ de körgeñ-bilgeni az emes. (V.31) Artı Şıñğısxandı körmese de, bergi oyrtatardıñ äygili qontayşıların talay jorıqqa şıǵarıp salğan. (V.32) Säygülik attarın oynaqtatıp, qoldarına qıl şaşaqtı qızıl jalaw ustağan qalmaqtar Altay men Erentaw arasın uzaq jıl şandattı toy. (V.33) Şirkin, ol da bir toqsılıq zaman edi-aw! (V.34) Say men sala, oy men qır mıñğırğan malğa, añ men qusqa sıymay jatuwşı edi. (V.35) Jürek jaltar jemdi qaydan tabam deytin emes, kök jüzine köterilseñ bolğanı, rızıq degenin şaşılıp jatadı. (V.36) Sol bir qıl şaşaqtı tuw ustap, jırıq etek qızğılt şapan kiyetin, aydarlı adamdar äri qatal, äri jomart-tuğın. (V.37) Olar basqa eki ayaqtılar sekildi ölikterin jerge kömbey, äldebir kiyizge orap, dalağa aparıp tastaytındı. (V.38) Jırtqış andar men quzğın-qumaylar azıqtan tarıqpawşı edi.

(V.39) Almas qılıştarı jarqıldap, ömiri at arkasınan tüspeytin sol aydarlı adamdar qayda qazır? (V.40) Birin-biri öltirip, qırıp-joyuğa kelgende, eki ayaqtılar jırtqış andardan bir de kem tüspeydi. (V.41) Äli esinde, bir jıldarı älgı aydarlı adamdarğa küñşığıs jaqtan zawal keldi. (V.42) Attılı-jayawı aralas qalıñ äsker... (V.43) Qoldarında kün kürkiretip, ot бүrketin sumdıq qaruwları boldı. (V.44) Sol qaruwmen älgiler aydarlı adamdardı bir qıs, bir jaz qırğındadı. (V.45) Sonaw joñǵar dalası men Barqıtbel, Barlıq öñiri qan sasıp, öleksege tolıp ketken. (V.46) Sol jıldarı jer betindegi qaraqus atawlı Joñǵariyağa jiynalğan şıǵar-aw! (V.47) Nesin aytasıñ, «Qaraqustardıñ toyı» äldeneşe ayğa sozıldı... (V.48) Bul — sonı körgeñ quzğın ğoy. (V.49) Mıñ jasamasa da, birneşe jüz jıldıǵıñdı artqa tastağanında kümän joq.

(V.50) Quzğın bul jolı şekaraniñ arǵı jaǵındaǵı Buratala, Barlıq tawlarınan uşıp kele jatqan. (V.51) Şekaraniñ ne ekenin ezge kustar ajratpasa da, köp jasağan kări eptep şamalaydı. (V.52) Är tusqa ornatılğan ada baǵandar, taw jotasin julgeley tartılğan sım torlar, sol tordıñ tübindegi janama soqpaqpen it jetelegen äldebir adamdardıñ arı-beri jüretini bul tusta qatañ küzet barın añǵartadı. (V.53) Jalpı, duniyeniñ qojası —

eki ayaqtlar ğoy. **(V.54)** Solar özderine tiyesili jerdi simmen qorşap, bölip alğan sekildi.

(V.55) Quzğın soñğı jıldarın şekarınıñ şıǵıs betinde ötkizdi. **(V.56)** Bul jaqqa kelmeyin degen joq, jete almay qor boldı. **(V.57)** Şaması, osıdan jeti-segiz jıl burınaw deymın, bul Erentaw bökterin qıstap qalğan. **(V.58)** Sol jılı köktemde qaraqus atawlı Muztawdan asıp, tüstikke qaray ağıldı da jattı. **(V.59)** Qaraqus tekke uşpaydı, demek sol jaqta jemtik köp degen söz. **(V.60)** Bul da dürmekke ilesip, küngeyge qaray bet alğan. **(V.61)** Köptiñ soñın ala uşıp jetse, ölekse degeniñ, şınında da mol eken. **(V.62)** Äsirese, Lobnor köliniñ töñireginde qırılğan bökten men qaraquyırıqtıñ öligi bada bop jatır. **(V.63)** Kölge qonğan qaz-üyrek te uzaq uşa almay qulay beripti. **(V.64)** Sirä, sol ölkede bir sumdıq apat bolğan sekildi. **(V.65)** Älde jer dümpigen, ne aspannan päle jawğan. **(V.66)** Awadan bir jağımsız, qañsıq iyis bilinedi... **(V.67)** Biraq oğan qarağan eşkim joq. **(V.68)** Qaraqustar jer betin ölekseden tazartıw kızımetine qızuw kirisip ketken. **(V.69)** Arada apta ötkende qaraqustardıñ özi qıljiya bastadı. **(V.70)** Kustar sonda tana sekem alıp, ölekseden boy tartqanday bolıp edi. **(V.71)** Jandärmen teristikke kayta serpildi.

(V.72) Biraq keş qalıptı. **(V.73)** Aspandı körsetpey qaptap ketken qaraqustardıñ köbi sol jaqta ajal taptı. **(V.74)** Aman qalğandarı tım az, üštiñ biri ğana. **(V.75)** Bul äytewir, quday janın siri etip jaratqan quzğındıǵımen qutılıp ketti. **(V.76)** Şoşınğanı sonşa, joldağı Erentawğa da ayaldamay, soltüstiktegi Barlıqqa bir-aq tartqan. **(V.77)** Alıs jolda beynetti de äbden kördi. **(V.78)** Äldeneden äl-quwatı azayıp, jol boyı talay jerge ayaldap, mına turğan Barlıqqa on taqtı künde äreñ jetti.

(V.79) Eki-üş jılday Barlıqtıñ jılı küngeyin qıstap, ildebaylap jan saqtadı. **(V.80)** Arada tağı bir jıl ötkende bul soñğı ret uya basqan. **(V.81)** Burınğıday boydı alıp bara jatqan jelik te, qızuw da joq edi. **(V.82)** Qiyuwadan qosılğan ata quzğınıñ ırqına köñil qalğanı bar. **(V.83)** Köktemde ädettegidey eki kök şubar jumırtqa taptı. **(V.84)** Sol jolı buğan uya basuw da oñay bolğan joq. **(V.85)** Mamıq jünü suyılıp, tos süyegi şodırayıp, äbden jüdep ketti. **(V.86)** Biraq keregi ne, enbegi eş boldı. **(V.87)** Eki jumırtqanıñ biri jarılmay bitew küyinde qaldı da, ekinşisinen şıqqan şala-jansar balapan qatarğa qosılmadı. **(V.88)** Sol Lobnor saparınan bir päle jabısqanı anıq. **(V.89)** Sodan es jiyğanı biyıl ğana. **(V.90)** Buwdan keyin uya baspaytın da bolar.

(V.91) Munıñ boyınan jat birdeñeni seze me eken, ata quzğındar da burınğıday «ölip-öşwin» qoyıptı...

(V.92) Kări quzğın taw jotalarınan tım alıstap ketpey, bökterley uşıp kele jattı.

(V.93) Qos qanatın oqta-tekte bir toptap qoyıp, aspan tösinde qalıqtap sırgıydı.

(V.94) Jerden qarağan kisige kögildir muz aydınında jalğız jattıgıp jürgen qara kiyimdi sportşını eske salar edi. (V.95) Biraq kus mekeni kökte bolğanımen, bar nazarı jerde. (V.96) Şın şüyilip, tesile qarağanda quzğınnıñ köz janarı dürbiden kem emesti. (V.97) Ağaş basınan toptalıp uşqan torğay men in awzında jorğalağan tısqanğa deyin anıq körinedi. (V.98) Jer beti qıbırлаған тіршілік. (V.99) Tırnaqtı men tistiniñ, älsiz ben küştiniñ mäñgilik şaykası. (V.100) Uşqan qus, жүгірген аң bir tamaqtıñ älegimen jantalasıp жүр. (V.101) Budan säl tömende jer bawırlay uşqan böktergi, jağaltay, küykentaylar sıpsıñ qağadı. (V.102) Sonaw bir aytadırda әлdebir kirpikşeşen қамшınıñ өrimindey qara şubar jılannıñ quyrıғынан тистеп, domalanıp қатıp қalıptı. (V.103) Jılannıñ uzına boyı qızıl ala қан. (V.104) Kirpini sabalaymın dep-aq діñkesi қurıp bitken секildi. (V.105) Kirpi endi сүйikti асınан өlse аyrıла ма, қуыртан кеміргеннен басına bir-aq шғadı. (V.106) Bul da тіршілік үшін күрестің bir түрі. (V.107) Табиғат жан иyesin несibesiz жаратпаған ғой: birewge тіs, birewge тіrnaқ берсе, kirpige tikendi sawıt сылаған... (V.108) Sonaw bir qırqada qos qulağın jımırıp алып, көкше қойан зırlап барadı. (V.109) Төрт аyaqtınıñ qorқағı әr jerge bir тоқтап, секектеп барdı да, шоқ қарағанның арасına kirip жоқ boldı.

(V.110) Qoyan neden sekem aldı eken dep, quzğın qalıqtay aynalıp, sol mañaydı tağı bir süzip şıqtı. (V.111) Jerde södegey eşteñe bayqalmaydı. (V.112) Qawıp aspannan töngen sekildi. (V.113) Bäse, on jaq qaptalda bir üyelmendey qara qalıqtap uşıp жүр. (V.114) Basında bul da бүрkit pe dep quwanıp qalğan. (V.115) Бүрkit bolsa qudaydıñ jarılқағанı ғой. (V.116) Ol mına säskelik şabıt kezinde bir toyat almay ketpeydi. (V.117) Jılı-jumsağın qırannıñ özi қılğıtsa, qaraqusqa қалғанı da jetip jatır... (V.118) Biraq ümit aqtalmadı. (V.119) Бүрkit pe degeni өзiniñ jamağayın tuwısı tazqara eken. (V.120) Sırtınan qopa qarday bop көringenimen, bul da özdiginen tiri tısqan ustay almaytın әljuwaz sorlı. (V.121) Qudayım quzғındı da tuwısqa jarıтқан ғой. (V.122) Tazqaradan басқа ақbas күşigen, қumay deytin de ағайındарı бар. (V.123) Бәрі de - тyaқ қıymıldata алмайтındар. (V.124) Al әзір аsқа тumsıq суғuwға

kelgende aldarına jan salmaydı. **(V.125)** Özderi sumdıq meşkey, ölekse körse ölip kete jazdaydı.

(V.126) Quzğının tağı bir tañğalğanı biyıl bul ölkeniñ jota-jon, say-salasınıñ şalğını japırılmay, sol küyi jayqalıp tur eken. **(V.127)** Mına dalada bir özgeristiñ bolğanı anıq. **(V.128)** Äytewir, bastı birdeñeniñ ornı tolmay tur. **(V.129)** Aytpaqşı, tört tülük mal qayda? **(V.130)** Ana jıldarı osınday jaz aylarında jaylawğa qaray qora-qora qoy şubırıp jatpaytın ba edi. **(V.131)** Üyezdegen jılqı, tabın-tabınımen jüretin mama siyırlar qayda? **(V.132)** Say-salada, bulaq, bastaw boylarında jumırtqaday jutınğan appaq kiyiz üyler turuwşı edi, ol da joq. **(V.133)** Jaylaw qulazıp, iyen qalıptı. **(V.134)** Mınaw — sumdıq qoy! **(V.135)** Soñğı jıldarı bul ölkede bir alapat jut boldı ma dese, onıñ da izi bayqalmaydı. **(V.136)** Quzğın bul jaqtağı adamdardıñ mal ösirüwdi qajetsiz dep tawıp, qıl quyırıqtı men aşa tuyaqtını kurtıp jibergenin bilmeytin edi. **(V.137)** Tañdanıp qaldı. **(V.138)** Jan-januwardıñ azayğanı qaybir jaqsılıq deysiñ. **(V.139)** Eki ayaqtılar aldımın maldı tawısıp, sonan soñ özderi qırılattı boluwşı edi, sonısı tağı qaytalanıp jürmegey! **(V.140)** Osıdan alpıs jılday burın osı ölkede sonday bir sumdıq apat bolğanı esinde. **(V.141)** Adamdar awru-indetten emes, aştan qırılğan. **(V.142)** Qara joldardıñ boyında adam öligi üyilip qalğan... **(V.143)** Eger onday apat qaytalanar bolsa, mına dalanı ölekseden tazartuw da oñay bolmas.

(V.144) Kări quzğın taw qoynawlarınıñ mülde yen qalğanın bayqadı da, jürek jalğar birdeñe kezige me degen ümitpen etektegi eldi mekenderge taman oyıstı, munda da sol özine tanıs awıldar, solardıñ arasın qosqan taram-taram joldar. **(V.145)** Biyikten qarağanda qara lentaday bop körinetin jiñişke joldarda ersili-qarsılı jüytkigen atsız kölikter... **(V.146)** Özderi tipti köp-ak: atı, qarası, qızılı, jasılı aralas, jöñkilip jür. **(V.147)** Biraq keregi ne, boylarında qanıp işer qanı, şoqıp alar eti joq.

(V.148) Kenet quzğının közi şıraday janıp, jüregi kewdesine sıymay atqalaqtap ketti. **(V.149)** Mässağan, mına maldı qara! **(V.150)** Apır-ay, tört tülükten äli de tuqım bar eken-aw! **(V.151)** Biraq tım az, är awıldıñ irgesinde irisi-uwatı aralas, şoqtana jayılp jür. **(V.152)** Mınaday şatın mal eki ayaqtılardıñ özderinen de artıla qoymas. **(V.153)** Küzeti de qattı şığar. **(V.154)** Keş bata bitew qoralargä tas bekitip qamap tastaytın bolar... **(V.155)** Dala serisi qasqır da körinbeydi. **(V.156)** Beri jortpağan

ölkede bösteki qaydan bolsın-aw! **(V.157)** Ümiti kesilip, köñili suwıǵan quzǵın awıl mañınan alıstap ketti.

(V.158) Adamdar mekenine tım jaqınday berüwdiñ qawipti jaǵı da joq emes. **(V.159)** Ne üşin eken, eki ayaqtılar qaraqus atawlını jek köredi. **(V.160)** Awıl aspanına jolap ketseñ, qaruwı barlar tarsılatıp mıltaq atadı. **(V.161)** Mıltaǵı joqtarı elegen, şelekterin dañǵırlatıp, awlaqqa quwıp tastaǵanşa asıǵadı. **(V.162)** Sonşama öşigetindey bulardıñ ne büldirip qoyǵanı tüsiniksiz. **(V.163)** Qaraqustardıñ adam balası tügil tiri jan iyesine qıyanat istegen jeri joq qoy. **(V.164)** Künköris tamaǵı eşkimge qajetsiz ölekse, jırtqıstar men qırandardan qalǵan jemtik. **(V.165)** Quzǵın osınşa jasqa kelgenşe tiri tısqannıñ murnın qanattı ma eken? **(V.166)** Sirä, adamdar qaraqus atawlını kezquyırıqpen şatastıratın bolsa kerek. **(V.167)** Osında munıñ taǵı bir tuwısqanı — kezquyırıq degen suǵanaq bar. **(V.168)** İsteytini — urlıq: örege jayǵan qurttı ala qaşadı, awlada jürgen tawıqtıñ balapanın ilip ketedi. **(V.169)** Sol sumpayı-aq qus bitkendi jeksürin etip boldı.

(V.170) Sonday-aq, adamdardıñ qustardı da özderi siyaqtı topqa, jikke böletinin quzǵınnıñ işi sezedi. **(V.171)** Olar bürkit bastatqan suñqar, qarşıǵa, laşın, biydayıq, itelgilerdi — «qırandar» dep äspetteşe, janaǵı tazqara, qumay, kezquyırıq sekildi munıñ tuwıstarın «qaraqustar» dep tım tömen sanaydı. **(V.172)** Qırandar — ayrıqşa jaralǵan, degdar, aqsüyek qustar. **(V.173)** Al «qaraqus» teksiz degen söz bolsa kerek. **(V.174)** Bulardı adamdar osı teksizdigi üşin unatpaydı. **(V.175)** Jolı awır, niyetteri xaram dep oylaydı. **(V.176)** Qaraqustardıñ reti kelse, adam öligin de şoqıp jiberetinin keşirmeydi. **(V.177)** Sirä, qaraqustar adam balasınan bir awız jılı söz estimey-aq ötetin sıǵar.

(V.178) Kări quzǵın osını oylaǵanda, duniyeden tüñilip ketedi. **(V.179)** Öytkeni ol qaraqustar jayında basqaşa oylaytın adamdardıñ da bar ekenin bilmeytin. **(V.180)** Biologiya ǵılımınan da xabarı joq edi. **(V.181)** Biolog ǵalımdar öz kitaplarında: «Qaraqustar — jer betin ölekseden tazartatın sanitarlar. **(V.182)** Olar — tazalıq saqshıları» dep jazadı ğoy. **(V.183)** Eger osı joldardı oqısa, bälkim, mına quzǵın öz ömirine basqaşa qarar ma edi, qayter edi?!

(V.184) Burın quzǵında qorlanuw, kektenuw, jawlasuw, aşulanuw, şamdanıp-şamırqanuw degen sezimder bolmaytındı. **(V.185)** Munıñ bări — qırandarǵa tән

minez ğoy. **(V.186)** Qırandardıñ ömiri qısqa bolatını, qan maydanda şayqasıp öletini de sondıqtan. **(V.187)** Al quzğın osı jasqa kelgenşe «men qaraquspın, qormın, öleksemen jan baqqan sorlımın» dep bir sätte oylanğan emes edi. **(V.188)** Jüykesi sumdıq berik - tutın. **(V.189)** Eger quzğında anaw-mınawğa selt etpeytin tas jüyke bolmasa, büytip mıñ jasar ma edi?! **(V.190)** Alayda soñğı jıldarı munda da bir özgeris bar. **(V.191)** Lobnor oqıyğasınan keyin bul tım «oyşıl» bolıp ketti. **(V.192)** Sol saparda mıyına bir zaqım keldi-aw deymın. **(V.193)** Keyde tipti qanattı qus emes, eki ayaqtı adamşa oylaytın ädet taptı. **(V.194)** Bul qay jaqsılıq deysiñ?! **(V.195)** Jan iyesiniñ ömirin qısqartatın — osı oy emes pe? **(V.196)** Oy — jegi qurt... **(V.197)** Oy jürgen jerde päle jüredi.

(V.198) Ol bir awıq şırqaw biyikke köterilip, kögildir aspandı süzüwmen boldı. **(V.199)** Onısı kök serisi bürkit körine me degen oy edi. **(V.200)** Biraq, bugün bürkit te, basqa qırandar da közge tüse qoymadı. **(V.201)** Olar qayda eken? **(V.202)** Älde tört tülük malmen, añmen birge olar da bir jaqqa awıp ketti me? **(V.203)** Olay bolmas. **(V.204)** Aytpaqşı, qazır qırandardıñ balapan uşıratın kezi ğoy. **(V.205)** Urpaq qamımen uya mañında jürgen bolar. **(V.206)** Täyiri, qırandar qay waqıtta, qalay uştı derin bar ma? **(V.207)** Olar qaraqus tärizdi küni boyı jemtik izdep sandalıp jüre me? **(V.208)** Jüregi qarayıp, şabıt qıssa, mınaw böri, mınaw tülki, mınaw qoyan demey, kez kelgenin bas saladı. **(V.209)** Bürkittiñ qanatınıñ zuwılın estigende-aq qorqaq qoyannıñ jüregi jarılıp ketedi. **(V.210)** Azuwı altı qarıs arlan qasqırdıñ özi bürkitti körgende kirerge tesik tappay jantalasadı. **(V.211)** Netken jürek, netken qayrat deseysi! **(V.212)** Bir ayağımın tañnan alıp, ekinşi ayaqpen bastan bürüp qısqanda, anaw-mınaw añmıñ omırtqasın üzip jiberedi. **(V.213)** Bolat tuyaqtar bas süyektiñ özine sıqırlap enip ketedi ğoy! **(V.214)** «Qıran jemin şasıp jeydi» degen ras. **(V.215)** Sonşama eren erlik, mol qayratpen alğan andı tügesip te jemeydi-aw! **(V.216)** Jılı-jumsağınan birer qarbitıp awız tiyedi de, qalğanın «paqırlarğa» tastap jüre beredi.

(V.217) Quzğın bugün öziniñ asırawşısı bürkitti izdep köp sandaldı. **(V.218)** Biraq keziktire almadı. **(V.219)** Mundayda bir tasadan jarq etip şığa keletin qarşığa men laşın da közge tüse qoymadı. **(V.220)** Kişi qırandar dariyya boyında ne qol jağasında üyrek awlap jür me, kim bilsin. **(V.221)** Nağız qızıq sonda ğoy, şirkin! **(V.222)** Erjürek erke laşınmıñ sonaw aspan törinen zuwlap kelip, şüregeyler tobına qalay

şüyilgenin sırttay tamaşalawdın özi nege turadı?! **(V.223)** Kirpiyaz qıran baldırlı, batpaqtı jerdegi üyrekke tüşip, zipa boyun kirletkisi kelmeytin bolar, qaşanda kustardı uşırıp jiberip, aspanda ayqasqandı unatadı. **(V.224)** Ämanda, äli jetken alıp ta, şalıp ta jıǵadı ğoy, laşınǵa jemnen ğori oyın kerek sekildi. **(V.225)** Üyrekter tobınıñ uypa-tuypasın şıǵarıp, najaǵayday jarqıldap, oynaq salıp bir ketedi deysiz. **(V.226)** Aspanda kus mamıǵı qarşa borap, äp-sätte birneşe üyrektiñ moynı salbırıp qulap bara jatqanın köresiz. **(V.227)** Tentek qıran sol üyrekterdiñ uzasa birewinen ğana toyat aladı. **(V.228)** Al qalǵandarı — manadan beri soñınan qalmay erip jürgen tobırdıñ sıbaǵası... **(V.229)** Täñirim qırandarǵa uzaq ğumır bergey! **(V.230)** Olardıñ tuqımı qurıp ketse, qaraqustardıñ körgen küni ne boladı?

(V.231) Kärilikten be, älde özekke tüşken aştıqtan äli qurıdı ma, säske tüş şamasında qanatınıñ talǵanın bayqadı. **(V.232)** Bir tuǵırǵa qonıp, az-kem tınıs almasa bolmas. **(V.233)** Sol oyman säl tömendey uşıp, tal-teregi mol özen añǵarın süzip kele jatqandı. **(V.234)** Kenet tal basında sekektep jürgen ala qanat sawısqandı közi şalıp qaldı. **(V.235)** Ya, sät, quday birdeñe berer! **(V.236)** Sawısқан — bulardıñ jerdegi barlawşısı ğoy. **(V.237)** Qızıl atawlını aldımın sol körüp, basqalarǵa xabarlaydı. **(V.238)** Sawısқанınıñ tamaǵı qaşanda toq. **(V.239)** Ol jawır atqa jabısıp ta, awıl-üydiñ küresinin jaǵalap ta künkörisin ayıra beredi. **(V.240)** Däl qazır de tayaw mañnan äldebir jemdi körüp turǵanı anıq.

(V.241) Bäse, nebäri tayaq tastam jerde, toǵay arasındaqı şaǵın alañqayda bir top qaraqus äldebir jemtiktiñ kewdesine minip, «sen je, men je» bop jatır eken. **(V.242)** Osı mañayǵa qañǵılestep kelgen äldebir esekti qasqır jarıp ketipti. **(V.243)** Kökjaldıñ özi äldeneden sekem alǵan bolar, şabın jarıp, maylı sübeden birer qarpıp asaptı da, tastap jüre beripti. **(V.244)** Tazqaranıñ üşew-törtewi, aqbas qumaydıñ eki-üşewi esekti jäwkemdewge kirisipti. **(V.245)** Qumaydıñ küşi moyın men tumsıqta ğoy, qalın terini şüberekeşe jırtıp, borşalap jatır. **(V.246)** Kări qumaydıñ biri bas jaqqa qonǵan eken, bas ustaǵan aqsaqaldarşa esektiñ közin oyıp, añqıyıp qalǵan awzınan tilin suwırıp jep otır. **(V.247)** Üyelmendey eki tazqara şubatılǵan işek-qarındı süyrelep, tartısıp jür.

(V.248) — Orta tolsın! **(V.249)** Maqtap jüredi ekenbiz, — degendi бүkil bolmısımen bildirip, ayaq jaqtan quzǵın da kelip orın tepti.

(V.250) — Äzir asqa tik qasıq, osı siyaqtı qıdırmaşılardan-aq qutılmaytın boldıq-aw! — degendey tazqaranıñ biri «ıs-ıs» etip, aybar şekti. (V.251) Biraq quwıp tastay alğan joq.

(V.252) Olardıñ qas-qabağına qarayın dep turğan quzğın da joq edi. (V.253) Özegi talıp, zorğa jetken. (V.254) Bul da qomağaylana kirisip ketti. (V.255) Esek tipti semiz eken. (V.256) Awılda jürse bala-şağa maza bermesin sezip, toğay işin erkin jaylağan quw bolsa kerek, şarbı mayı aqtarılıp, qazısı tönkerilip jatır. (V.257) Quzğın qazı-qartasınan birneşe ret qarbitıp asap jiberip edi, tayaw turğan tazqaranıñ biri:

(V.258) — Birden jılı-jumsaqqa jügirmey, sen de et borşalap, enbek etseyşi! — degendey munı kanatımen keyin qaqtı.

(V.259) Biraq mol düniye bärine de jetip jatır edi. (V.260) Birazdan soñ ar jaqtarına el qonıp, «Alıñız! Siz alıñız!» desüwge kelip qalğan. (V.261) Jaña ğana toymaytınday köringen aşköz qumaylar men töbe jüni tüsken tazqaralar:

(V.262) — Ya, quday, bergenine şükir!

(V.263) — Ämise osılay nesibeñnen qur qaldıra körme! — desip, keyinirek şeginisip ketti. (V.264) Tek osı kezde ğana manadan tal basında küzette turğan sawısқан:

(V.265) — Äy, senderde ınsap bar ma? (V.266) Äw basta osı jemtikti tawıp, xabarlağan men emes pe edim! — degendi şıqılıqtay aytıp, sılañ etip keldi de, şaşılğan et qiyqımdarın terip jey bastadı.

(V.267) Bul kezde kün de keşkirip qalğandı. (V.268) Endi birazdan soñ manağı kökjal börtirikerin ertip, süyek müjige kelüwi iqtıymal. (V.269) «Urlıq qılğan jerde köp bögelme» degen qağıydı jaqsı biletin qaraqustar jalp-jalp etip, jan-jaqqa uşa jöneldi.

(V.270) Bul küni quzğın taw bökterindegi orqaş tastardıñ birine tünep şıqtı. (V.271) Toqşılıq nege jaman bolsın, keşegi tumsıq maylanar jas etten keyin boyına quwat bitip, quwnap qalıptı. (V.272) Bälendey jüregi qarayıp turmasa da, ejelgi dağdı boyınşa bugün de aspanğa erte köterildi. (V.273) Jer şoluw kerek. (V.274) Bul pänide nendey özgerister bar, bayqastaw kerek.

(V.275) Ol öris jañartuw maqsatında taw bökterimen tüstikke qaray biraz samğap aldı da, qalıqtay aynalıp, sol töñirekti barlay süzdi. (V.276) Sol bayağı tanıс тіршілік,

ärkim äli jetkenin bas salıp, jep jatqan dñniye. **(V.277)** Quzğınnıñ da qulqınınan ötetin nãrseler tolıp jür. **(V.278)** Biraq keregi ne, tiri jãndikke tis tiygizüwdi tağdır munıñ mañdayına jazbağan. **(V.279)** Buğan buyırğanı — dayın jemtik, dayın as. **(V.280)** Ol qazır söreleri azıq-tülükke tolı dükenge kirüwge bata almay turğan, qaltasında kök tiyını joq tilenşi tãrizdi. **(V.281)** Quday solay jaratqan soñ, amal ne? **(V.282)** Aldıñğı şeptе, qan maydanda jüretin közsiz batırlarğa quday quwat bersin! **(V.283)** Munıñ mindeti - artqı şeptе solardan qalğañdı talğajaw etip, jer betin artıq-awıstan tazartuw ğana.

(V.284) Quzğın talaydan közge tüspey, köp añsatqan bürkitpen bugün ulı sãske kezinde uşırasıp qaldı. **(V.285)** Ördegi biyik şındardıñ birinen köterilgen kök serisi bökterge qaray bayaw qalıqtap keledi eken. **(V.286)** Budan äli de bir-eki aynalıw joğarı, sonaw aqşa bulttırdıñ astında jür. **(V.287)** Qanat qağısı basqa kustardan mülde bölek. **(V.288)** Jer betine entelep eminbey, tım tãkappar, pañ qiyıldıydı. **(V.289)** Özi jas qıran bolsa kerek. **(V.290)** Qalıqtap kelip, burılğan kezderinde qanat-quyırq astındağı aq qawırsındar күнге şağılıp, jarq ete qaladı.

(V.291) «Pa, şirkin, nağız tastülektiñ özi eken-aw!» dep süyindi quzğın. **(V.292)** Bürkitke bir taban jaqınday түskisi kelip, örge qaray birer aynalıw jasadı. **(V.293)** Biraq qatarlasıp baruwğa jüregi dawalamadı. **(V.294)** Ärkim öz ornın bilüwi kerek qoy. **(V.295)** Äşeyin, qanattı qus ekenmin dep, qol jetpes biyikke tırbanıp keregi ne? **(V.296)** Bul ädepti özge bilmese de, köp jasağan quzğın bilüwge tiyis. **(V.297)** Ol qıran nazarına iliger tusqa taman şarıqtap bardı da: «al diyar taqsır, bar ekensiz ğoy! **(V.298)** Bağıınıştı qulıñız — biz de sayañızda qalqaqtap jürip jatırmız» degendi bildire qalbañ qağıp, şırq aynala tönkerildi.

(V.299) Bul quwanış belgisi, qus patşasına bergen sälemi edi. **(V.300)** Sonan soñ, osınday säti түsip turğanda jaqın jerden körip alayınşı degendey, qıranıñ är qiyımın qalt jibermey bağıuwmen boldı. **(V.301)** Burın kim bayqağan, bürkittiñ bitimi tipti bölek eken ğoy. **(V.302)** Qos qanatı jayğan keregedey, qawırsın qıyyaqtarı da som jaratılğan. **(V.303)** Üşkildene bitken qos şalğısı — qıpşaқы қılıştay. **(V.304)** Bärinen de kök muxıtın qaq jarıp otıratın bolat topşını aytpaysıñ ba?! **(V.305)** Añğa quyılıp түskende zuwıldap jel soqtıratın tup-tutas sümbil dene. **(V.306)** Keşkil bas, oraқ tumsıq... **(V.307)** Balaq jüni ülpildegен şombal ayaqtarın bawırına jiyıp alğan eken.

(V.308) Kök qurıştay salalı segiz nayza ap-anıq körinip tur. (V.309) Qıranıñ qaharlı qaruwı — osı nayzalar.

(V.310) Quzğın osınaw uzaq ğumırında qırandardıñ alwan türin kördi ğoy. (V.311) Biraq solarğa bulayşa suqtanbaytın, qızıqpaytın. (V.312) Bäre de solay boluwğa tiyis siyaqtı bop körinetin. (V.313) Bürkit, ärine, qıran bolğan soñ añğa tösüwge mindetti. (V.314) Bul sonıñ soñınan qalmay erip jürip, dayın jemtikti jep ketüwge tiyis. (V.315) Bar bolğanı osı ğana. (V.316) Ana jılğı Lobnor saparınan keyin quzğınnıñ qulqı özgerdi. (V.317) Qırandarğa qızığa qaraytın boldı. (V.318) Öz tirligin solarmen salıstırıp, qorlanatındı şığardı. (V.319) Tabiyğatta äldebir ädiletsizdik, teñsizdik barın sezinedi. (V.320) Bul nege ömir boyı ölekse jep ötüwi kerek? (V.321) Özgelerdiñ qañsıtıp, qaldıǵın jewge jaralıp pa? (V.322) Eger buğan buyırğanı osı ğana bolsa, soğan bola osınşama uzaq jasawdıñ ne keregi bar? (V.323) Munıki — ömir emes, azap qoy! (V.324) Tabiyğattıñ mazaǵı... (V.325) Munın mıñ jıldıq ömiri qıranıñ bir künine tatiy ma?!

(V.326) Bir sät osınday oylarğa berilgen quzğın qara basıp, bürkitten köz jazıp qala jazdaptı. (V.327) Jalqı qıran taw alqımına qaray qayta örlep ketken eken. (V.328) Öziniñ uşuwı tım suwıt qoy, ötkir janarı birdeñeni şalıp qaldı-aw, şaması. (V.329) Ne kördi eken? (V.330) Bul mañay elsiz, iyen jatqan. (V.331) Betkeydegi totay arasında jalğız ormanşınıñ ğana üyi bar. (V.332) Mana üstinen uşıp ötkende bayqağan. (V.333) Sol bayaǵı qaba saqaldı, alpamsaday, kök köz adam äli de eşqayda ketpegen körinedi. (V.334) Üy sırtındaǵı omarta mañında bal arası degenin qujınap jür.

(V.335) Birdeñeden qur qalğanday qos kanatın sabalay qatıp, quzğın da jetti-aw! (V.336) Qıranıñ äldebir aındı körgeñi kümänsiz. (V.337) Biyikten toruwıldawına qarağanda jer bawırlap kelip ilip äketetin kişi-girim de jem emes, aspannan atıp tösüwdi tileytin iri andardıñ biri. (V.338) Qasqır bolmaǵay: kök serisi men jer serisi şayqassa, naǵız maydan sonda bolar edi... (V.339) Bürkit köp küttingen joq. (V.340) Şarıqtay aynalıp, şırqaw biyikke köterilip aldı da, kenet kanatın qomdap, moynı uzara tösip, tömen qaray şüyile sorǵaladı. (V.341) Kökten qulağan jaydıñ otınday atıp keledi. (V.342) Bul kezde quzğın da sol tusqa barıp qalğandı. (V.343) Qıran kanatınıñ zuwılımen munı uşırtıp äkete jazdadı. (V.344) Sol beti laqtırğan tastay

zımırıp bardı da, ormanşınıñ üyine taqaw, totay arasındaqı bir alañqayğa jarq etip tösip qaldı.

(V.345) Qıranıñ soñınan qalbaşday uşıp, quzğın da jetip edi. (V.346) Mejeli jerge jaqınday bergende, sol mañnan qulaqtı jara şıñğırğan bir dawıs estildi. (V.347) Eşbir aña uqsamaytın jağımsız, jat dawıs. (V.348) Bul üsterine tönip barğanda bir-aq kördi: bürkit ormanşınıñ totay arasın türtpektep jürgen şoşqasına tüsipti. (V.349) Qısı-jazı bordaqı da turğan kespektey aq şoşqanıñ özi. (V.350) Burın alıp jürgen üyrenşikti añı bolmasa da, jüregi qarayğan jas qıran şabıt kezinde özin irke almasa kerek. (V.351) Dağdı boyınşa oñ ayaqtı bastan salıptı da, sol ayağın maylı böksege iliktire almay, arpalısıp jür. (V.352) Qıranıñ şengeldi saluwında qalı joq. (V.353) Tek bökseден bürgen bolat tuyaqtardı irkildegen may qabatı ustamay, jırılıp kete beredi. (V.354) Aq şoşqa qujday küşti neme eken, üstindegi bürkitti buyım qurlı körmey, jan dawısı şığa şıñğırıp, alıp qaşıp jür. (V.355) Jup-jumır kespek dene bürkittiñ büre бүктewine iñğaysız bolsa kerek. (V.356) Aqırı sonı sezgen aşuwlı qıran qas jawınıñ bökse jağın bosatıp qoya berdi de, ekinşi ayaqpen talpaq tanawdı qapsıra alqımnan aldı. (V.357) Söytti de, may basqan aqımaq bastı şamırqanğan kekti aşuwmen sıqırlata qıstı. (V.358) Bas süyekke boylay siñip ketken bolat tuyaqtar mıy qabatına bir-aq jetse kerek, jaña ğana küş bermey möñkip jürgen şoşqa kenet oq tiygendey sereñ ete qaldı.

(V.359) Alğaşqı ayqas kezinde – aq osı mañğa kelip, bir terektiñ butağına qonıp ülgergen quzğın älgi körinisterdi ayızı qana tamaşalap, qıranıñ qayratına süyinip otır edi. (V.360) Añdı beyne özi basıp jatqanday quşırlana silkinip qoydı. (V.361) Bul kezde közi şatınağan aşuwlı qıran basqan jemnen toyat alğanşa asıǵıp, şoşqanıñ tös etin şoqıp, jula baştağan. (V.362) Qay tusınan julıp alsa da, tumsıǵına appaq may iligedi. (V.363) Ol may qabatın joñqalay şasıp tastadı da, arǵı qızıl etten ğana eki-üş ret qılğıta asap jiberdi.

(V.364) Qudawanda, sawısqanıñ da jürmeytin jeri joq. (V.365) Solardıñ bir-ekewi tal basına qondı da, töñirekke jar salıp, şıqılıqtay bastadı. (V.366) Qazır söz joq, tazqaralar men qumaylar qaptaydı. (V.367) Quzğın işinen: «Meşkey nemeler äjeptäwir duniyeni tağı da talapayğa salatın boldı-aw» dep özinşe sonı wayımdap otırğan. (V.368) Alayda buyırmağan dämge dawa bar ma, osı sätte bul kütpegen

oqiyğa boldı. **(V.369)** Basında tapıraqtay jügirgen ayaq dıbısı estildi de, kenet şoq taldıñ tasasınan qaba saqaldı, bir dāw adam şığa keldi. **(V.370)** Qolında mılıtıǵı bar eken. **(V.371)** Sereyip ölip jatqan şoşqanı, onıñ üstinde kanatın jayıp jiberip, tuw sırtın bere toyat alıp otırǵan bürkitti kördi de, eş oylanbastan mılıtıǵın közdey bastadı. **(V.372)** Quzǵın bir qaterdiñ töngenin sezip, jan uşıra «ısıldap» belgi bergen. **(V.373)** Biraq keş qalıptı. **(V.374)** Sol sāt gürs etken mılıtıq dawısı şıqtı da, beyǵam otırǵan qıran qanat serpüwge de şaması kelmey, jalp etip qulap tüsti.

(V.375) Quzǵın jan dārmen uşa jönelgen. **(V.376)** Kökke köterilip, edāwir uzap barǵan soñ ğana esin jiynadı. **(V.377)** Sanasında «kus patşası öldi, aspan älemi qıransız qaldı» degen bir säwle jarq etip, qayta söndi. **(V.378)** Sol beti baǵıt-baǵdarsız sandalıp uşa beripti. **(V.379)** Tek, älden waqıtta ölgen qıran esine tüsip, jañaǵı jerge qayta oraldı. **(V.380)** Tım tömendemey biyikten barlap jür. **(V.381)** Közine tüskeni: ormanşınıñ üyi men manaǵı totaydıñ arasında janama jol bar eken. **(V.382)** Tört burıştı sandıqtay ğana bir qızıl maşına sol jolmen bayaw jılıp keldi de, teñkiyip jatqan şoşqanıñ qasına toqtadı. **(V.383)** İşinen bir aq jawlıqtı äyel men manatı qaba saqaldı erkek şıqtı. **(V.384)** Erkek qolın şoşañdatıp, äyeline birdeñelerdi sambırlap aytıp jatır. **(V.385)** Sonan soñ kölikteriniñ bökse jaǵın añırayta aşıp qoydı da, ölgen şoşqanı ekewley köterip, soǵań salıp aldı. **(V.386)** Qıranıñ sulbası körinbeydi. **(V.387)** Sirä, bir qaltarısqı laqtırıp jiberse kerek.

(V.388) Tula boyun ömiri bastan keşpegen bir beytanıs sezim biylep alǵan quzǵın aspan törin biraz kezip jürdi de, bas jaqtaǵı seki tastardıñ birine qonıp, qanat suwıttı. **(V.389)** Otan ölüm jañalıq emesti. **(V.390)** Ölekse de tañsıq emes. **(V.391)** Biraq qıranıñ ölümü onıñ janına qattı battı. **(V.392)** Düniyede ölümge qıymaytın asıl tektiler boladı toy. **(V.393)** Bürkit te sonıñ biri edi. **(V.394)** Älsizderdiñ asırawşı qamqorı edi-aw! **(V.395)** Köz aldınan manatı qaba saqaldı dāw ketpeydi. **(V.396)** Sol adamnıñ qıranǵa nege oq atqanın tüsine almadı. **(V.397)** Şoşqaǵa bolısqanı ma? **(V.398)** Qıranıñ qasında şoşqa degen ne ol? **(V.399)** Adamdar qıran qustardı ardaqtap, qoldarına түsse mäpelep baqqaytın ba edi? **(V.400)** Basına şıtırالی tomaǵa kiygizip, balaǵına sändi baw tatıp, ańǵa alıp şıtatın edi toy... **(V.401)** Onday ayaq bawlı bürkitterdiñ tülki men qoyandı qınaday qırıp, adamdarǵa olja salǵanın bul talay ret körgen. **(V.402)** Al, sonda, mına qaba saqaldıǵa ne körindi? **(V.403)** Älde ol qıranıñ qasıyetti qus ekenin bilmey me? **(V.404)** Jan balasına janı aşımaytın, şekten

şıqqan jawız ba? **(V.405)** Äy, solay şığar... **(V.406)** Qırandardıñ ğumırı qısqa bolatının, erlerdiñ qaşanda qan maydanda şayqasıp öletinin bul bilüwşi edi. **(V.407)** Al adam qolınan mert bolğanın körıp turğanı osı.

(V.408) Ol keşke taman ormanşınıñ üyine deyin uşıp barıp, sol mandı tağı bir ret şolıp kayttı. **(V.409)** Awlanın işi kök tütün. **(V.410)** Qaba saqal men äyeli ottı lawlata jağıp qoyıp, manağı şoşqanı üytıp jatır. **(V.411)** Sirä, otqa qaqtap jeytin şığar dep oylağan. **(V.412)** Al, şın mäninde, ormanşı aram ölgen şoşqasın erteñ bazarğa aparıp satuwdıñ qamında jür edi.

(V.413) Sol küni quzğın tım alısqa uzap ketpey, taw bökterindegi qojır tastardıñ birine qonaqtap şıqtı. **(V.414)** Tüni boyı köz ilmey, aza tutuwmen boldı. **(V.415)** Aştıqtan özegi talıp, qaltırağanın da elen qılmadı. **(V.416)** Bul üşin endi tirşiliktiñ eş мәni qalmağan sekildi. **(V.417)** Öziniñ osınaw ömirde nege sonşama uzaq jürgenine qayran qaldı. **(V.418)** Düniyeden qırandar ketip jatqanda, munıñ süyretilip tiri jürüwi aqılğa sıymaytınday köringen. **(V.419)** Düniyeniñ qojası — adam ömiri de ölşewli. **(V.420)** Adamdar quzğındı tım uzaq jasağanı üşin de jek körüwi mümkün ğoy. **(V.421)** Jeter! **(V.422)** Bul it tirliktiñ buğan eşqanday ökpesi joq. **(V.423)** Endi öle berüwge de boladı.

(V.424) Ol bugün aspañğa күndegisinen de erterek köterildi. **(V.425)** Şıǵıs jaq qızıl araylanıp, jer bederi endi ğana körine bastağan. **(V.426)** Basqa jaqqa burılmay, tuwra ormanşınıñ üyine qaray tarttı. **(V.427)** Äldebir şıyıqqan aşuwmen ekindey uşıp keldi de, sol mañda bayaw qalıqtap jürıp aldı. **(V.428)** Endigi jawı — qaba saqal. **(V.429)** Sonıñ basına qona ketip, közin şoqıp almayınşa kegi qaytar emes. **(V.430)** Sonıñ oñtaylı sätin күtip jür.

(V.431) Awlada turğan qızıl maşınanıñ mañı abır-sabır. **(V.432)** Qaba saqal men äyeli kesek-kesek maylı etterdi maşınanıñ artqı quwısına qattap salıp jatır. **(V.433)** Bir jaqqa jol jüretin bolsa kerek. **(V.434)** Öz oyın iske asıruwğa asıqqan quzğın quldıray uşıp, awlanın üstine tönip-aq kelip edi, ülgire almadı. **(V.435)** Qaba saqal sonıñ arasınşa lıp etip üyge kirip ketti. **(V.436)** Edäwir uzap barıp, qayta oralğan. **(V.437)** Biraq bul jolı da sätі түspeді. **(V.438)** Keş qalıptı. **(V.439)** Bul kezde qaba saqal äyelimen ekewi maşınanıñ aldıñğı jağına katar jayǵasıp alǵan. **(V.440)** Köp uzamay ornınan qozǵalıp ta ketti.

(V.441) Qızıl maşına qaqpadan şıqtı da, ağaş arasındaqı suwırtpaq jolmen quldırañday jöneldi. (V.442) Sodan biraz jerge deyin şañdatıp bardı da, kilt solğa burılıp, temir kölikter atılıp jatqan küre jolğa tüsti. (V.443) Quzğın da odan köz jazbay, däl üsterinde qalıqtap keledi. (V.444) Alda ne isteytini özine de anıq emes. (V.445) Bar biletini: ana qaba saqaldan qalayda kek qaytaruw kerek. (V.446) Ol aman ketüwge tiyis emes.

(V.447) Quzğın sonaw temir sandıqtıñ işinde ketip bara jatqan jawına eş ayla jasay almaytının oylağanda, küyinişten jarıla jazdadı. (V.448) Ömirinde birinşi ret öziniñ därmensizdigine nalıp edi. (V.449) Kenet äldebir oy jarq etti. (V.450) Soğan keremet quwanıp ketti özi. (V.451) Endi anaw qaba saqal mingen köliktiñ közin şoqığannan basqa amal joq. (V.452) Sonıñ közin ağızıp jiberse, iyesi de uzap kete almaydı.

(V.453) Sol oyman qızıl maşınadan edäwir ozıp ketti de, şuğıl aynalıp, jalt burıldı. (V.454) Qarasa, maşınanıñ aldıñğı äynegi jaña şıqqan kün nurına şağılıp, jarqırap keledi eken. (V.455) Eñ oñtaylı sät te osı edi. (V.456) Quzğın qanatın qomdap, bar ekpinimen qarama-qarsı zımırağan küyi, sol äynekke kelip urıldı. (V.457) Tars etken dıbıs şıqtı da, ar jağı meñirew joqtıqqa aynaldı. (V.458) Maşınanıñ aldın jawıp ketken qan men qawırsınnan basqa qaba saqal da eşteñe añğara almay qaldı...

(V.459) Arada bir apta ötkende, gazetter men teledidar «Tabiyğat ğajayıptarı» degen aydarmen mınaday xabar tarattı. (V.460) Onda Almatı — Taldıqorğan tas jolınıñ boyında äldebir bürkittiñ «Jiguli» avtomaşınasına şabuwl jasağanı ayılğan. (V.461) Nätijede bazarğa et äkele jatqan ormanşı Afanasıy Nikitin degenniñ maşınası awdarılıp, özi til tartpay ölip ketipti. (V.462) Qasındaqı äyeli awır jaralı körinedi.

(V.463) Ärine, bul oqiyğanıñ bolğanında eşqanday kümän joq. (V.464) Tek bir ğana jañsaqtıq bar. (V.465) Ormanşığa şabuwl jasağan — bürkit emes, quzğın ğoy... (V.466) Söytip, qaşanda dañq pen daqpırtqa tabınatın adamdardıñ kinäsinen ol bayğustıñ mıñ jılada bir istegen erligi de özine buyırmay, basqağa telinip ketti.

1999 jıl.

VI. metin

(VI.1) JALDAMALI KÜYEW

(VI.2) Bulay bolar dep kim oylağan? (VI.3) Büytip dosqa külki, duşpanğa taba bolamın degen oy öni tügil, tüşine kirip pe eken?! (VI.4) Duşpan sonda alıstan kelse eken-aw. (VI.5) Ayaq astınan jaw bolıp şığa kelgen — öziñiñ äriptesi Orıñğayşa. (VI.6) Sol qatın işi-bawırına kirip, qanşa sumañdap tursa da, soğan senip sır aşqan jeri joq edi. (VI.7) Baymırza jayında suwırtpaqtap sır tartqan kezde de, bul onşa atınan jarılmay: «Ädenege kelispey, äzirşe bölek turıp jatırmız. (VI.8) Tübi balalarına oralatın şıǵar» dep qoya salǵan. (VI.9) Söytse, ol zändemi timiskilenip, bärin bilip jüredi eken ğoy. (VI.10) Bügin somı tamam muǵalimniñ aldında aktardı da saldı. (VI.11) Şını közi şatınap, qatqan qayıstay qan-sölsiz dermantin beti surlanıp alıp, suñqıldap bir suwırıldı deysiñ, mektep müdiri de, ğılımiy müdir de awızdarın aşıp alıptı.

(VI.12) Sondağı Orıñğayşanıñ buǵan qıymay turǵanı — ximiyanıñ artıq bölengen altı saǵatı. (VI.13) Jılǵa sabaq bastalar aldında mektepterde «saǵat bölisi» deytin nawqan bar. (VI.14) Ol burın da kökparsız, urıs-kerissiz ötpewşi edi, biyıl tipti asqınıp ketti. (VI.15) Qaytsin, muǵalimniñ jalaqısı tım tömen. (VI.16) Saǵat köbeyse qajaq-qujaq birdeme qosıla ma deydi de bayaǵı... (VI.17) Biysaranıñ ximiya pāni boyınşa jetekşi muǵalim ekenin esepke aldı ma, älde jalǵız bastılıǵın eskerdi me, ğılımiy müdir buǵan altı saǵattı artıq bölipiti. (VI.18) Orıñğayşanıñ talaǵın tars ayırıp, şabına şok tüsirgen — sol saǵattar. (VI.19) Jaraydı, aqşanıñ közi ıstıq-aq bolsın. (VI.20) Biraq onıñ muǵalim basımen sonşama tawsılattın jöni joq edi. (VI.21) Adam degen öziñiñ şama-şarqına qaramaydı eken-aw! (VI.22) Orıñğayşa biliminiñ tayazdıǵın, ximiyanıñ kiyin esepterin äke-kökelep jürip, Biysaraǵa şıǵartıp alatının lezde umıtıp ketti. (VI.23) Ğılımiy müdirdiñ aqparı ayaqtalar ayaqtalmastan:

(VI.24) — Menen saǵattı artıq alatınday, Baybolovaniñ atı bāygeden kelip pe? (VI.25) Älde, aqşa soğan ğana kerek pe eken? (VI.26) Qudayǵa şükir, bizdiñ de tabaqtay diplomımız bar. (VI.27) Qazir demokratiya... (VI.28) Barmaq bastı, köz qıstıǵa orın joq! — dep şaptıǵıp şıǵa keldi. (VI.29) Ğılımiy müdir öziñse wāj keltirip:

(VI.30) — Baybolova ximiya pänin jetik meñgergen jetekşi muğalim. **(VI.31)** Onıñ üstine jalğız bastı, — dep birdeñeni bastap kele jatır edi, Orıñğayşa orta joldan tatı kiyip ketti.

(VI.32) — Baybolovanı jalğız bastı dep kim ayttı? **(VI.33)** Baymırza degen tabısker küyewi bar. **(VI.34)** Ol bayımen fiktivniy ajırasıp, bir biznesmen qatıñğa prokatqa berip otır. **(VI.35)** Sodan ay sayın aqşa alıp turadı... **(VI.36)** Ötirik dese, mine, közi otır ğoy, aytsın! — dedi qandawırday qadalıp.

(VI.37) Jaratılısınan urısqa ikemi joq Biysara qapelimde ne aytarın bilmey abdırıp qaldı. **(VI.38)** Orıñğayşanıñ sözın ötirik deyin dese, onıñ qıysının tağı keltire almadı. **(VI.39)** Surqıya neme munıñ osal jerinen bultartpay döp basıp otır. **(VI.40)** Aşuw üstinde awzına jöndi söz de túspepti.

(VI.41) — Äy, Orıñğayşa, öziñ ne sandalıp otırsın? **(VI.42)** Seni bilimsiz, salımsız, kör etip jaratqan men ğoy dep tursıñ ba? **(VI.43)** Senin maskünem bayındı prokatka almaq tügil, mayğa orap berseñ it te jemeydi ğoy. **(VI.44)** Sonı da menen köresiñ be? **(VI.45)** Küniñ sol altı sağıatqa qarap tursa, sen-aq alıp muratıña jetşi! — depti bar bolğanı.

(VI.46) Bir abıroyı, bulardıñ sözinen basqalar eşteñe tüsingen joq. **(VI.47)** «Bayın prokatka berdi» degen ne päle tağı da? **(VI.48)** Äyelder urısqanda bir-birine ne aytpaydı, bul da sonıñ bir kerı şıǵar dep uyǵarısqan. **(VI.49)** Orıñğayşanıñ jayın jaqsı biletin mektep başsıları öz şeşimderin özgertken joq. **(VI.50)** Bölingen sağıattar sol küyi qala berdi.

(VI.51) Sağıatı bar bolsın, Biysara sonan keyin de bäribir tınşıǵa almadı. **(VI.52)** Ayılǵan söz — atılǵan oqpen teñ. **(VI.53)** Orıñğayşanıñ şarqıstanıp aytqan jañaǵı sözi öñmenine oqtay qadalıp turıp aldı. **(VI.54)** Sodan öz-özine kele alsaşı. **(VI.55)** Jiynalı bitkenşe zorǵa şıdap otırdı da, aldı-artına qaramay tura jöneldi. **(VI.56)** Mektepten qalay şıǵıp, trolleybusqa qalay mingeni, qalay túskeni de esinde joq. **(VI.57)** Bir waqıtta qarasa, sürine-qabına üyine jetipti. **(VI.58)** Awlada belesebet tewip jürgen Aybek buǵan zuwlatıp jetip keldi de, şeşesiniñ özine köz qırın da salmaǵanına sál tañdanıp turıp, balalarǵa qayta qosılıp ketti.

(VI.59) Esikti biyıl altınşı sınpqa baratın ülken qızı Aysara aştı. **(VI.60)** Balanın oyında eşteñe joq, erkeley moynına asılıp, şoljañdap söylep jür.

(VI.61) — Bilesin be, bugün üyge kim kelgenin? (VI.62) Jana ğana kökem kelip ketti, — dedi burımı selteñdegen Aysara jayran qağıp. (VI.63) — Sağan aqşa tastap ketti!

(VI.64) Sonı aytıp, aynanıñ aldındağı qobdiyşadan bir appaq konvert alıp usındı. (VI.65) Sırtında «Aysulu» firmasınıñ embleması bar, tanıs konvert. (VI.66) Biysaranı bir sät dolı aşuw qısıp, älgi konvertti külparşa etip jırtqısı, ayaqqa salıp taptağısı kelgen. (VI.67) Biraq ustazdıq dağıdı qanına siñgen äyel qızınıñ közinşe olay istey almadı. (VI.68) Balanıñ qolınan konvertti aldı da, lām demesten işke ötip ketti.

(VI.69) — Mama, men dalağa kettim! — dedi manadan üyde äreñ şıdap otırğan Aysara.

(VI.70) Biysara til qatqan joq, sol küyi töseğine barıp qulay ketti. (VI.71) Jol boyı aşuw-ızağa buwlığıp, tırsıldap zorğa jetip edi, oñaşa qalısımen köz jasına erik berip, al kep jılasın! (VI.72) Äldeneden jäbir körgen baladay ıqlıq atıp, öksip-öksip jılaydı. (VI.73) Ara-arasında üwildep, bozdap ta ketedi. (VI.74) Basqa tüsken jalğızdıq, şermendelik öz aldına, bärinen de duşpannıñ tabası, kim köringenniñ basınğanı jaman eken. (VI.75) Sonı oylağanda jüregin birew şeñbektep qısıp jibergendey, özin qoyarğa jer tappaydı. (VI.76) Kökireginde köpten jiynalıp qalğan bir aşçı zapıran bar edi, sonıñ sırtqa şığatın kezi kelgen siyaqtı. (VI.77) Sodan ne zamanda sabasına tüskendey, zorğa bayız taptı. (VI.78) Äyel qayğısı — qaşan da köz jasımen juwıladı ğoy. (VI.79) Manağıday emes, sāl sergip qalanı bayqaladı.

(VI.80) Älden waqıtta esin jiyıp qarasa, jañağı konvert qolınan tüspepti. (VI.81) İşin aşıp körip edi, kileñ şıtırlağan bes jüz teñgelikter eken. (VI.82) Sodan otız qağaz, yağni on bes mın teñge... (VI.83) Artıq-kemi joq, soñğı aylarda kelip turatın somanıñ däl özi. (VI.84) Birdemeni qolma-qol satsañ da, aqşañdı däl bulay naq sanap bermes. (VI.85) Baymırzanıñ aylıq bağısı eki jüz dollar-tuğın. (VI.86) Demek, valyuta kursınıñ bir qalıpta turğanı ğoy... (VI.87) Biysara aqşa tolı konvertti tösektiñ üstine atıp urdı da:

(VI.88) — Al endi basınğa qoy! (VI.89) Osı aqşa ğoy — seniñ tübiñe jetken! — dedi ısqına dawıstap. (VI.90) — O, Biysara! (VI.91) Meniñ atımdı Biysara dep äspettegeñse, o basta-aq «Biysara» dep nege atamadı eken?!

(VI.92) Burın ol basqa tükken bar päleni Baymırzadan köretin edi. (VI.93) Endi oylap otırsa, ol bayğusta jazıq joq, otbasın ayıqqas qırsıqqa bastağan Biysaranıñ özi eken. (VI.94) «Şıǵa-sıǵa iyesi başı» degendi burınǵılar tegin aytqan ba?! (VI.95) Munı qurtqan — osı aşközdik, dünüyeqoñızdıq... (VI.96) Tük körmegen sorlı bası bir küni osılay taqırǵa otırıp qalamın dep oylap pa? (VI.97) Apşısı quwırılıp, tandırı tartılǵan mına zamanda künköristiñ qamın oylap, jantalasqanı ras. (VI.98) Sol tusta Baymırza jumıssız qalıp, muǵalimder birneşe ayǵa deyin jalaqısı ala almay, esteri de şıtıp ketken. (VI.99) Köñilderin äldebir ürey jaylap, aqırzaman degen osı şıtar dep oylap edi. (VI.100) Şiyettey eki balanı qalay batarın bilmey jan uşırǵan şaq. (VI.101) Sonday qıyın-qıstaw sätte küyewine süyeniş, es boluwdıñ ornına bul onı udayı otqa iytermelemen bolıptı.

(VI.102) Zamannıñ bulay ayaq astı qubıların kim bilgen? (VI.103) Jañadan otaw kötergen jas şañıraq birewden ilgeri, birewden keyin jürip jatqandı. (VI.104) Köñilderinde tittey qayaw joq. (VI.105) Biletin jurt bularǵa qızıǵa qaraytındı. (VI.106) Baymırza qurılısta jetekşi injener, Biysara — öz isine tıñǵılıqtı ozat muǵalim. (VI.107) Üylengenderine jıl tolmay, osı Aysara keldi dünüyege. (VI.108) Sondaǵı Baymırzanıñ quwanǵanın aytpa! (VI.109) «Qızımızdıñ esimi mamasına uyqas bolsın» dep, Aysara degen attı tañdağan özi bolatın. (VI.110) Sodan arada eki-üş jıl ötkende Aybek attı uldarı tuwdı. (VI.111) Biysara qanday baqıttı edi sol kezde! (VI.112) Bular basqalar siyaqtı päter qıyınshılıǵın da tartqan joq. (VI.113) Basında kombinattıñ jataqxanasında turdı da, köp uzamay üş bölmeli üye köşti. (VI.114) Bul kezde Baymırzanıñ kızımeti joǵarılap, kombinattıñ bas injenerligine köterilgen. (VI.115) Aqşaların ünemdep, üylerine jasaw-jihaz aldı. (VI.116) Baymırzanıñ «Jigulige» qolı jetti. (VI.117) Biysara jarqırıp brilliant taqpaǵanımen, altın jüzik, altın sırǵadan kende bolǵan joq.

(VI.118) Osılay el qatarlı jürip jatqanda, toqsanınşı jıldar bastalıp, dünüye astan-kesten boldı da ketti. (VI.119) Soǵan deyin toqtawsız jumıs istep turǵan kombinatqa ne jin jabısqanın kim bilsin, ayaqastınan «bankrotqa» uşırap, jabılıp qaldı. (VI.120) Küni keşe qanı jerge tambaytın qurılıs injeneri bulayşa kereksiz bop qaladı dep kim oylaǵan? (VI.121) Käsipsiz qalǵan Baymırza olay-bulay şapqılaǵanmen, eş jerden jumıs taba almadı. (VI.122) Biysaranıñ jalaqısı äjeptäwir siyaqtı edi, aqşa awısıp, qunsızdanǵan kezde, ol da tükke turmay qaldı. (VI.123) Sonıñ özin keyde eki-üş

ayğa deyın ala almay jüredi. **(VI.124)** Aqırı şarası tawsılğan Baymırza: «Osı meniñ däl qazır maşına mingen ne tenim?» dedi de, «Jiguliyin» satıp tındı. **(VI.125)** Öz bağasınan arzandaw ketse de, äjeptäwir aqşa bolıp edi. **(VI.126)** Biraq bul qırsıqqa ne dawa, bular el aman, jurt tınıšta sol aqşadan da ayrılıp qaldı-aw!

(VI.127) Oğan da sebep bolğan — Biysaranıñ özi. **(VI.128)** Sol jıldarı osı Almatıda qoyğan aqşaña ay sayın elüw protsent ösim töleytin «Smağulov firması» deytin bir «bankı» aşılmadı ma. **(VI.129)** Bir küni mektepke barsa guw-guw äñgime:

(VI.130) — Oybay, jalpaq eldi jarılqaytın Smağulov degen bir azamat şığıptı...

(VI.131) — Bankisine mıñ teñge qoysañ, kelesi ayda eki mıñ ğıp qaytaradı eken!

(VI.132) — Biznes nege jaman bolsın. **(VI.133)** «Aqşanı aqşa tabadı» degen osı! — desip äyelder jelpildesip jür. **(VI.134)** Senbeyin dese, birneşe muğalim ötken ayda älgi bankige aqşa qoyğan eken, keşe barıp sonıñ ösimin alıp qaytıptı. **(VI.135)** Qoldarında tabaqtay tañba basılğan qujat. **(VI.136)** Küdikke orın qalmağan.

(VI.137) Jerden altın tapqanday, osı xabardı üyge aytıp kelgen Biysara edi. **(VI.138)** Basında Baymırza bälendey ıqılas tanıta qoymadı.

(VI.139) — Qoy, jay söz bolar. **(VI.140)** Ay sayın elüw protsent ösim beretin banki boluwşı ma edi?! — degen onşa iylana qoymay.

(VI.141) Biraq jeligip alğan Biysara qulaq etin jey bergen soñ, Baymırza aqırı sol jaqqa barıp qayttı.

(VI.142) — Ras eken. **(VI.143)** Töle biy men Sain köşeleriniñ qiyılısında sonday bir banki aşılıptı. **(VI.144)** Biraq kisi köp, kezekke turğandar kelesi küni zorğa ilinetin körinedi, — degendi aytıp keldi.

(VI.145) — Äne, aytpadım ba? **(VI.146)** Paydasına közi jetpese, sol jurttıñ bări tekke jür deysiñ be? — dep Biysara tipti janığa tüsti.

(VI.147) Sodan, ne kerek, bular maşınadan tüsken tört mıñ dollardı sonda aparıp qoyatın boldı. **(VI.148)** Eseptep körse, tipti ğajap: jañağı tört mıñ dollarıñız kelesi ayda altı mıñ, odan artı ayda toğız mıñ... **(VI.149)** Osılay öse bermek. **(VI.150)** Jumıssız üyde jatıp-aq bayıp ketüwge boladı. **(VI.151)** Köñil birden köterilip ketti. **(VI.152)** Jasasın kapitalizm! **(VI.153)** Jasasın biznes! **(VI.154)** Äy, bāse,

kapitalizmniñ osınday bir keremeti bolsa kerek edi. **(VI.155)** Jurt qatarlı sonıñ jemisin tatpay, bulardı jın qağıp pa?!

(VI.156) Aqın aqşaların alıp barğan. **(VI.157)** Özgesin qoyşı, erli-zayıptı ekewi kündiz-tüni kezekte turıp, eki kün degende zorğa ötkizdi. **(VI.158)** Quday-aw, kimder joq deysiñ bul arada? **(VI.159)** Jumıssız qalğan jastar, pensiyağa qarap otırğan ölmeli kempir-şaldar. **(VI.160)** Qaytsin bayğustar, jiyğan-tergenin bankige qoyıp, sonıñ ösimimen jan saqtamaq. **(VI.161)** Birewler basındağı üyin, astındağı maşinasın satıp, aqşasın şuğıl ötkizip jatqan körinedi. **(VI.162)** Qazaq mundayda özinen göri özge jurtqa köbirek senedi ğoy. **(VI.163)** Sol «özge jurt» ökilderiniñ qaptap jürgenin körıp, köñilderi ornığa tüsti... **(VI.164)** Ösim alıp şıqqandar aqşaların qobırata sanap:

(VI.165) — Ükimetten endi qayır joq. **(VI.166)** Quday osı Smağulovqa densawlıq bersin! — desip alğıstarın jawdırıp baradı...

(VI.167) Aq «Jiguliydiñ» aqşası kassağa tüsip ketkennen keyin de Baymırzanıñ küdigi tarqamay jürdi. **(VI.168)** Quday birdeñeni sezdirde me eken, Smağulov tuwralı söz bolsa:

(VI.169) — Äy, bilmeymin, osınıñ artında bir şiykilik bar. **(VI.170)** Kelesi ayğa aman-esen jetsek, aqşamızdı qaytarıp alayıq ta, tınayıq! — dep jürgendi.

(VI.171) Amal ne, soğan ülgermedi ğoy! **(VI.172)** Baymırza mejeli waqıtta barsa, «bul ayda aynalımnın qarjı tüspey jatır. **(VI.173)** Kelesi jolı eki aydın ösimin bir-aq töleyemiz» depti. **(VI.174)** Söytse, onısı ayarlıq eken, bir küni teledidardan Smağulovtıñ qaşıp ketkeni tuwralı xabar berildi. **(VI.175)** Xalıqtıñ mıñ-million aqşasın alğan da, şetelge tartıp otırğan.

(VI.176) Qayğılı xabardı estigende Biysaranıñ jüregi toqtap qala jazdadı. **(VI.177)** Köz jasına iye bola almay ağıl-tegil jılağanı esinde. **(VI.178)** Täñirim-aw, sonda ükimet qayda qarağan? **(VI.179)** Smağulov degen birewdiñ jıl boyı jurttan aqşa jiynap jatqanın bilmegen be? **(VI.180)** Bilse, onday alayaq tapaday tüste qalay qaşıp ketedi? **(VI.181)** Änew küni ğana jiynalğan jurttı mañına jolatpay küzetip turğan qaruwlı saqşılar qayda? **(VI.182)** Tüsinse buyırmasın!

(VI.183) Baymırza, qanşa degenmen, erkek emes pe, jiyğan-teri on bar aqşası kuyip ketse de, sır bermedi.

(VI.184) — Äy, bāse, osınday birdeñeni işim sezip edi-aw! (VI.185) Özgesin ne qılayın, sol aqşanı tawlık boyı uyqı körmey, qanşa azappen aparıp bergenimizdi aytsayşı! (VI.186) Biz siyaqtı aşiq awızdarğa sol kerek! — dedi de qoydı.

(VI.187) Qolda barda bayınıñ qadirine jetken qatın az şıǵar. (VI.188) Endi oylap otırsa, muniñ Baymırzası sabaz jigit eken ğoy! (VI.189) Sol aqşanı Biysaranıñ betine basıp, qaytıp awızğa alǵan emes. (VI.190) Jupını kiyinip aladı da, künde ertemen köşege şıǵıp ketedi. (VI.191) Söytse, Seyfullin dañǵılınıñ boyında lek-lek bolıp otırǵan jumıssızdar tobına barıp qosıladı eken. (VI.192) Sol jerden bir kündik, üş kündik, keyde bir aptalıq köterme jumıstar tabılatın körinedi. (VI.193) Birewler sayajayın jöndetedi, endi birewler otın jarǵızıp, kömir tasıladı. (VI.194) Üy äktetip, oboy japsırtatındar da bar. (VI.195) Baymırza qolınan kelmeytini joq, qurılıs jumısına besaspap, şeber bolatın. (VI.196) Paydalıraq jumıs tabılǵanda, üyge äjeptewir aqşa äkelip jürdi. (VI.197) Keyde qazirgi xaline namıstanıp:

(VI.198) — Özgesin qoyşı, jumısqa jaldaytındar bir at satıp alǵalı turǵanday, bas-ayaǵıña barlap qaraytını, keyde qarınnan ustap, bilek küşiñdi tekseretini jaman, — deytin muñaya til qatıp.

(VI.199) Biysaranıñ oyında eşteñe joq: «Erkek bolǵan soñ bala-şaǵasın asırawğa mindetti» dep otıra beripti ğoy. (VI.200) Baymırza älgi Aysulu degen sıqlımın sol Seyfullin köşesiniñ boyında tanısqıptı. (VI.201) Bir küni köşe jiyeginde toptanıp turǵan jigitterdiñ qasına bir suw jaña şeteldik maşına kelip toqtaydı. (VI.202) Onıñ işinen bılq-sılq basqan kerbez kelinşek şıǵadı. (VI.203) «Kelinşek» deydi-aw, qırıqqa kelip qalǵan qatın... (VI.204) Biraq boyanǵan, sılanǵan. (VI.205) Kiyim degeniñ malınıp tur. (VI.206) Ayaǵın sänmen basıp, bulardıñ qasına jaqındaydı da:

(VI.207) — Aralarında maman qurılısşı bar ma? — dep suraydı. (VI.208) — Äkteytin, sırlaytın, santexnikanıñ jayın jaqsı biletin...

(VI.209) Sol mañayda bos jürgen qurılısşılar az emesti. (VI.210) Tus-tustan «men-men» desip tura jügiripti. (VI.211) Aysulu sum da qıraǵı ğoy, közi birden Baymırzağa tüsse kerek.

(VI.212) — Sen bastıq bolasıñ! — deydi oğan süzile qarap. (VI.213) — Qasına eki serikti özin tandap al!

(VI.214) Baymırzanıñ mañında sıralǵı jigitter tur eken. (VI.215) Sol arada üş kisilik brigada lezde quralıp qaladı.

(VI.216) — Onda ne turıs bar? (VI.217) Kettik! — deydi Aysulu maşınasın köldeneñ tartıp.

(VI.218) Sodan üş jigitti maşınağa mingizip aladı da, Köktöbeniñ bökterine qaray tartıp otıradı. (VI.219) Osında janadan salınǵan qos qabattı kottedjdiñ äli bitpey turǵan kemis jerleri bar eken. (VI.220) Bulardı sol jumısqa jaldaydı. (VI.221) Aqşanıñ betine qaramasa kerek, jigittermen sawdalasıp jatpay, suraǵandarın beripti. (VI.222) Bul äñgimeni alǵaşqı küni-aq Baymırzanıñ özi aytıp kelgen. (VI.223) Sodan qulaǵında qalǵanı.

(VI.224) Bular sol jerde üş aydan astam jumıs istedi. (VI.225) Kottedjdiñ kemketigin jöndep, işi-sırtın äktegen, santexnikasını ornatqan. (VI.226) Ormı qazılǵan awladaǵı basseyinniñ tabanına tas qalap, qabırǵasını marmar kafelmen şegendep şıqqan... (VI.227) Obalı qanekiy, tabısı jaman bolǵan joq. (VI.228) Anaw-mınaw jigittiñ bir jıldıq jalaqısını üş aydıñ işinde-ak tawıp kayttı.

(VI.229) Alayda is munımen bitken joq. (VI.230) Aysulu, ne oyı barın kim bilsin, Baymırzanı budan keyin de bosatpadı. (VI.231) Qurılıstı bes sawsaqtay biletin täjiriybeli mamannıñ şeberligi unadı ma, älde özin unatıp qaldı ma, firmada turaqtı qızmetke qaluwdı usınıptı. (VI.232) Qızmet bolǵanda, anaw-mınaw emes, özine on qol orınbasar etip almaq. (VI.233) Jalaqısı tipti joǵarı deydi. (VI.234) Baymırza köñildi. (VI.235) Al Biysaranıñ quwanışında şek joq. (VI.236) Köşede qalǵan adamǵa tabısı mol, turaqtı jumıs tabılsa, budan artıq qudaydan tilegeni ne?!

(VI.237) Biysaranıñ estüwinşe, Aysulu — biznes salasında tütini tüzuw uşıp turǵan bay qatın körinedi. (VI.238) Köñilge sekem aldırar bir ğana jeri — jesir eken. (VI.239) Küyewi osıdan üş-tört jıl burın jol apatınan qaza bolıptı. (VI.240) Qolında mektepte oqıytın qızı ğana bar. (VI.241) Biraq törkin jurtı mıqtı, aǵaları qazir munaydıñ tutqasın ustap, tirep tursa kerek. (VI.242) Alıstı boljaytın közi aşıq, qolı uzın adamdar reformanıñ alǵaşqı jıldarında ükimetten kreditke mol-mol aqşa alıp, baylıqqa belşeden batıp qalmadı ma? (VI.243) Aysulu da sol qamtıp qalǵandardıñ

biri eken. **(VI.244)** Bankrotqa uşırağan mebel fabrikasın özine qaratıp alğan. **(VI.245)** Şet elden qurılıs materialdarın, santexnikanıñ neşe türin aldırıp, arnayı dükender aşqan. **(VI.246)** Qazir sol käsiporındar «Aysulu firması» atanıp, dürildep tursa kerek.

(VI.247) Baymırzanıñ astında — süliktey aqsur «Volga». **(VI.248)** Aysuludıñ özi «Mersedeske» köşkende, eski maşinasın buğan beripti. **(VI.249)** Jumısqa erteli-keş sol maşınamen qatınaydı. **(VI.250)** Bastarına baq qusı qayta qoñğanday, üy-işi märesäre... **(VI.251)** Baymırza qızmet istey bastağan alğaşqı aylardıñ birinde «ädeyi tanışqalı keldim» dep Aysulu osı üyge kirip şıqtı. **(VI.252)** «Bazarlıtım» dep ala kelgen sälem-sawqatı bar. **(VI.253)** Baylıq nege jaman bolsın, neşe alwan jemis-jiydek, qımbat şujıq, araq-şarap salınğan qağaz jäşikti şofer jigit zorğa köterip kirgizdi. **(VI.254)** Biysara bir körsem-aw dep jürgen Aysuludı birinşi ret sonda kördi ğoy. **(VI.255)** Jası qırıqtar şamasında. **(VI.256)** Biraq öñi taymağan, sını buzılmağan. **(VI.257)** Suñğaq boylı, omırawlı kelgen qaratorınıñ ädemisi. **(VI.258)** Äsirese, kögildir sağım oynap, külimdep turatın tunjır közinde bir päle bar. **(VI.259)** Üstindegi qımbat bağalı kiyimderi men jaqut közdi saqiyna-sırğaları da onıñ kim ekenin äygilep turğanday. **(VI.260)** Minezi tım aşiq eken. **(VI.261)** Biysaranı biylep-töstep, lezde üyirip äketti. **(VI.262)** Äntek beypil awızdaw ma, qalay?

(VI.263) — Sen qatın, öziñ qızğanşaq emessiñ be? — dedi bir mezgilde munıñ büyirinen nuqıp qalıp. **(VI.264)** Üstelde şay jasap jatqan Biysara sasqanınan:

(VI.265) — Joğa! — depti ğoy awzına basqa söz tüşpey.

(VI.266) — Onıñ jaqsı eken! **(VI.267)** Keñ bolsañ — kem bolmaysıñ. **(VI.268)** Köñil sıysa, bul künde eki qatıñğa bir bay bılay jetedi !— dep Aysulu qolınıñ qırımen tamağın bir şalıp ötti.

(VI.269) Şını qaysı, qaljıñı qaysı, ayıruw qiyın edi. **(VI.270)** Biysara bir kün de bolsa küni qarap turğan qojayın äyelge ne desin, onıñ ädepke jatpaytın oypıl-toypıl sözderin elemey, jılı şıraymen şıǵarıp saldı.

(VI.271) Aysulu Köktöbedegi jaña üyine köşkende, jurt qatarlı bulardı da qonıs toyına şaqırğan. **(VI.272)** Burın estigeni bolmasa, kottedj degendi kim köripti. **(VI.273)** Biysaranıñ tañdanğannan awızı aşılıp qaldı. **(VI.274)** Oyu-örnekti terras-lodjiyalar, jarqırağan parket, jez tutqalı emen esikter... **(VI.275)** Şetelden äkelgen

mebel-jixazdar qanday! **(VI.276)** Közdiñ jawın alıp, jarq-jurq etken qımbat lyuwstralardı aytsayşı! **(VI.277)** Al bölmelerdi birden eske saqtap, sanap şıǵuw mümkün emes. **(VI.278)** Astı-üstün qosıp esep tegende, äy, jeti-segiz bölme bar şıǵaraw! **(VI.279)** Qonaqqa kelgen qırıq-elüw adam birinşi qabattaǵı keñ zaldıñ jumırına juq ta bolǵan joq. **(VI.280)** Awlanıñ bir şetinde — sawna, däl ortada salqın sabat esip turǵan aynaqol-basseyn... **(VI.281)** Täñirim-ay, burın Biysara da üyim bar dep jüripti-aw! **(VI.282)** Mınanıñ qasında ol üy me eken, jay jataqxana sekildi birdeñe.

(VI.283) Qonıs toyına Aysuludıñ biznesmen dostarı, kileñ ıǵay men sıǵay jiynalıptı. **(VI.284)** Äkelip jatqan sıy-siyapatta esep joq. **(VI.285)** Şeteldik qımbat kilemder, türli tüsti teledidar, japon magnitofonı deysiz be, üyilip qaldı. **(VI.286)** «Sıylıq aluwǵa ülgermey qaldıq» dep konvert usınıp jatqandar da az emes... **(VI.287)** Baymırza baǵası äjeptewir bolsa da şıdap, Alatawdıñ aqbas şıñdarı beynelengen ülken polotno aparıp edi. **(VI.288)** Onısı eşkimdi qaytalamaytın birşama täwir sıylıq bolıp şıqtı.

(VI.289) Bular budan keyin de aralasıp turdı. **(VI.290)** Jaz aylarında balalardı da ala barıp, basseynge tüsip, boy jazıp qaytatındı. **(VI.291)** Äytse de, Biysaranıñ köñilinen bir qorqınış ketpey-aq qoydı. **(VI.292)** Baymırza beyne tsirktegi aspalı arqanǵa örmelep, bir qaterli oyun körsetip jürgendey, bir küni sodan üzilip tüsetindey... **(VI.293)** Keyingi kezde Aysulu ekewi jumıs babımen Türkiya, Qıtay, Resey asıp ketetin boldı. **(VI.294)** Sol jaqta aylap-aptalap bögelip te qaladı. **(VI.295)** Sonday kezde üyde qalǵan Biysaranıñ janı şırqıraydı. **(VI.296)** Şeteldik äsem qala, sändi qonaq üy, oñaşa bölmeler... **(VI.297)** Anaw-mınawdı qutqarmaytın Aysuluday äyel birge jürgen qarawındaǵı jigitti aman qoyadı degenge kim senedi? **(VI.298)** Biraq soǵan köldeneñ turar amalı qaysı? **(VI.299)** Bayındı bir mekemege baylap qoyıp, jiptiñ uşınan ustap otıratın bayaǵı zaman joq... **(VI.300)** Adam basqa түsse bärine de könedi eken ğoy. **(VI.301)** Birte-birte jaña jaǵdayǵa Biysaranıñ da eti üylene bastadı. **(VI.302)** Mundayda Baymırzanı aqtaytın äldibir qıysındar tawıp: «Täyiri, erkektiñ küşi bir tañ assa qayta qalpına keletin attıñ teri sekildi närse emes pe? **(VI.303)** Tuw baytalday tul jesirdi Baymırzadan ayayın ba? **(VI.304)** Qayta, sol esirgen qatınnıñ kewdesine şıǵıp, esesin bir qayırsınşı!» dep özin-özi jubatatın boldı. **(VI.305)** Osıǵan özin sendirgisi-aq keledi. **(VI.306)** Biraq işki dünyesi it jırtqanday alaw-dalaw.

(VI.307) Küyewinen Aysuludıñ jayın surayın dep talay oqtalsa da, jüregi qurğır dawalamaydı. (VI.308) Surasa, bir sumdıqtıñ beti aşılattınday köinedi. (VI.309) Odan görü osılay eşteñe sezbegeñ, bilmegen bolıp jüre turğanı jaqsı siyaqtı. (VI.310) Suraytın da ne bar? (VI.311) Onsız da bäre belgili emes pe? (VI.312) Biysaranı eki kün körmese ölip-öşip turatın bayağı Baymırza joq. (VI.313) Ana quyıdır qatınnan ne artılar deysiñ?! (VI.314) Qolına túsken soñ birewdiñ bayın ayasın ba, sülüktey sorıp, qaqtap jiberetini körinip tur.

(VI.315) Aqırı, Baymırza ärneñi sıltawratıp, üyde qonbay qalatın ädet taptı. (VI.316) Qanşa tözimdi, jansebil bolğanımen, Biysara da pende ğoy, bir küni tars etip jarıldı. (VI.317) Köpten kökirekke baylanğan şer-şemendi köz jasımen ağıza otırıp, Aysulu jayındağı bar kümäñin aqtarıp saldı. (VI.318) Öziñse, Baymırza qazır aqtalar, älbir sıltaqlar aytıp, şırıldaytın şıǵar dep oylağan. (VI.319) Bir ğajabı, küyewi sonıñ birin de istegen joq. (VI.320) Kinäsin birden moynına alǵanday:

(VI.321) — Al seniñşe, ne istewim kerek edi? — dedi munıñ özine qarsı suraq qoyıp. (VI.322) — Ol qatın meniñ bilimime, qabiletime qızıǵıp jür deysiñ be? (VI.323) Qazır tas laqtırsañ, jumıssız jürgen injenerge tiyedi... (VI.324) Äde sonıñ bärin tastap, seniñ betine qarap otırayın ba?!

(VI.325) Munday qarsı şabuıldı kütpegen Biysara ne aytarın bilmey abırjıp qaldı. (VI.326) Ejelgi sarınmen otbasınıñ bütindigi, adaldıq, maxabbat jayında söz bastap kele jatır edi, aşuwlı Baymırza orta joldan tağı kiyip ketti.

(VI.327) — Maxabbatşılın! — dedi kimdi keketip otırğanı belgisiz. (VI.328) — Adıra qalğan qaydağı maxabbat bul zamanda?! (VI.329) Eñ aldımın ölmestiñ qamın, künköristi oylaw kerek... (VI.330) Qazır jap-jas äyelder şiyettey balaların asıraw üşin täñin satıp jür. (VI.331) Sen sonı bilesiñ be? (VI.332) Solar jelik quwǵannan istep jür me sol käsipti? (VI.333) Bul künde maxabbat ta biznestiñ bir türine aynalğan...

(VI.334) — Öy, öytken biznesiñ bar bolsın! — dedi Biysara dünüyeden tüñilgendey. (VI.335) — Sonda ne, men endi bayımdı jaldap kün körüwim kerek pe?

(VI.336) — Basqa qanday amal bar? (VI.337) Birew küşin, birew önerin, birew tağı birdeñesin satıp jan baqqan zaman... (VI.338) Meniñ qolımda däl qazır jastıq körkimnen basqa kádege jaraytın ne bar?

(VI.339) Biysara qarsı eşteñe ayta almay, işten tına kürsindi. (VI.340) Bar qolınan kelgeni — köz jasına erik bergen. (VI.341) Biraq Baymırza munı jubatıp ta jatpadı. (VI.342) Tüyilgen beti üyden şığıp ketti de, sodan eki-üş kün boyı töbesin körsetpey qoydı. (VI.343) Büytip kinälasqanı bar bolsın, budan göri burıñğı bitew jaranın özi jaqsı eken...

(VI.344) Törtinşi künü Baymırzanıñ ornına Aysuludıñ özi kelipti. (VI.345) Kün jeksenbi, balalar dalada oyınğa aldanıp, üyde Biysaranıñ özi ğana otırğan. (VI.346) Üyge erkindey kirgen Aysulu bayağı erke-şoljaq minezine bastı.

(VI.347) — Äy, ne boldı? (VI.348) Sen qatın ıñırşağın bawırına alıp, tuwlap jatır deydi ğoy! — dedi eşteñe bolmağanday jayran qağıp. (VI.349) — Munday da özimşil bolarmısıñ! (VI.350) Baymırzanı on bes jıl boyı bawırına bastıñ ğoy, birdeñe önetin bolsa... (VI.351) Sonda şıqqan müyiziñ qaysı? (VI.352) Älde ol satıp alğan qulıñ ba edi? (VI.353) Qazir adamdar quldıqtan qutuldı emes pe? (VI.354) Erkindik, demokratiya.

(VI.355) — Baymırza — salt bastı birew emes, äyeli, eki balası bar, üyli-barandı adam ğoy. (VI.356) Birewdiñ otbasın büldirüwge qalay dätiñ baradı? — dedi Biysara jılarman bolıp.

(VI.357) — İyä, ne bülünip qaldı? (VI.358) Bılay selbesip jüre bereyik degenge könip otırsıñ ba? (VI.359) Köşede qañğıp jürgen bayındı tawıp alıp, adam qatarına qosıp edim. (VI.360) Soğan aytqan raqmetiñ osı ma?

(VI.361) — Sen, sirä, bärin satıp aluwğa boladı dep oylaytın şığarsıñ. (VI.362) Aqşağa satılmaytın da dünüyeler bar! — dedi Biysara da berispey.

(VI.363) — Bul künde bəri de satıladı. (VI.364) Satılmaytın keremet närseñdi körsetşi, kani! (VI.365) Mässağan, sen qatın äli komsomol qalpında jür ekensiñ-aw!

(VI.366) Täñirim-ay, munday da sumdıq boladı eken?! (VI.367) Qoynıñdağı bayına qolqa saldı degen ne päle?!

(VI.368) — Bayındı böliskiñ kelmese, mağan bası bütin ötkizesiñ, — dedi Aysulu buğan küle qarap. (VI.369) — Bosqa emes, ärine... (VI.370) Baymırzanıñ qızmeti, jalaqısı öz aldına, sağan ayına eki jüz dollar pensiya tağayındaymın. (VI.371) Bilesiñ ğoy, ol az aqşa emes, muğalimniñ tört aylıq jalaqısı.

(VI.372) — Aqşaň öziňe... **(VI.373)** Sol Baymırzanı sağan-aq berdim! — dedi köz jasına buwlıqqan Biysara.

(VI.374) — Oylan! **(VI.375)** Mağan qazir jigit problema emes, — dedi Aysulu ketüwge iňgaylanıp. **(VI.376)** — Bayıñdı bayağı taz kebin kiygizip, üyine qaytarıp jibereyin be, joq älde jañağı kontraktige kelisesiñ be? **(VI.377)** Jawabın erteñ küyewiňe aytarsıñ!

(VI.378) Erteñinde Baymırza kelgende de osı äñgime qayta jalğastı. **(VI.379)** Biysara urıstı, jıladı, şaşın julıp, betin jırttı.

(VI.380) — Öziñ de qurı, aqşaň da qurısın! **(VI.381)** Endi meniñ közime körinbe! — dedi.

(VI.382) Baymırza da bar дәlelin aytıp jatır.

(VI.383) — Senen, balalardan bölek turuw mağan da oñay deysiñ be? **(VI.384)** Biraq, osılay etpeske amalımız bar ma? — dedi. **(VI.385)** — Seniñ qasıñda Aysulu degen kim ol? **(VI.386)** Sen odan әldeqayda jassıñ, sulusıñ. **(VI.387)** Özimnen bes jas ülken qartañ qatıñğa köñilim awatınday meni jin urıp pa? — dedi. **(VI.388)** — Men әli-aq Aysuludan irgemdi bölip, öz aldıma tirlik jasaymın. **(VI.389)** Tizginim qolıma tiygen күni bir sät te ayaldamay, öziñe qaytıp oralamın. **(VI.390)** Soğan deyin mursat ber! — dedi. **(VI.391)** Qoyşı, әytewir, Biysaranıñ basın aynaldırıp жүrip, osığan köndirdi ğoy.

(VI.392) Könbeğinde qayda barasıñ? **(VI.393)** Tipti, bir awız söz aytpay kete berse de, qazir erkekti ustap tura alasıñ ba? **(VI.394)** Qayta, Baymırzanıñ arttağı bala-şağasın oylap qayırılğanına raqmet! **(VI.395)** Qur kewdeden, jalğan namıstan ne şıǵadı? **(VI.396)** Namıs — sağan nan bola ma, kiyim bola ma? **(VI.397)** Biraq dalada tegin jatqan bay joq. **(VI.398)** Sonı eskergen Biysaranıñ tölemaqıdan bas tartpaǵanı ras... **(VI.399)** Mine, sodan beri de eki-üş jılday waqıt ötti. **(VI.400)** Aysulu әzirşe wädesinde turıp, ay sayın töleytin eki жүз dolların kalet qılмай jiberip tur.**(VI.401)** Baymırza da kelip-ketip qarasıp turadı. **(VI.402)** Waqıt öte kele adam balası bärine de köndigedi eken ğoy. **(VI.403)** Tipti, sonıñ özi eşbir oǵaştıǵı joq, әdettegi iske aynalıp bara jatqandı. **(VI.404)** Bügingi Orıñǵayşanıñ bir awız sözi ğoy qay-qaydaǵını eske түsirgen.

(VI.405) Birazdan soñ Biysara ornınan turıp, üyrenşikti üy tirligine kirisip ketti. (VI.406) Sağat birge tayap qalıptı. (VI.407) As üyge kirip şay qoydı. (VI.408) Gaz sıgırayıp zorğa janıp tur. (VI.409) Balkonğa şığıp, balaların közdedi. (VI.410) Top balanıñ işinde oynap jürgen Aysara men Aybekti körip, köñili ornıqқан soñ üy işinde bölek-salaq şaşılıp jatқан zattardı jinastıra bastadı. (VI.411) Erteñ, joq, bürsigüni — alğaşqı qonıraw. (VI.412) Balalardı soğan dayındaw kerek. (VI.413) Kiyimderi barşılıq, qağaz-qalam, дәpter jağı qalay eken? (VI.414) Burın jaqsı edi, mektep forması әri arzan, әri birkelki bolatın. (VI.415) Qazir әrkim şamasına qaray ala-qula kiyinetin boldı. (VI.416) Ülkender ğana emes, balalardıñ da bay, kedeyi birden bilinip turadı. (VI.417) Sodan namısqa tırısқан бәсеке, тıraştıq bastaladı... (VI.418) Baymırzanıñ şetke şıqqan sayın balalarına kiyim-keşek әkeletini bardı. (VI.419) Sonıñ arkasında bular kiyimnen tarıqqan joq.

(VI.420) Täñirim-ay, qay bölmege kirseñ de, Baymırzanı eske түsiretin zattar, sonıñ suwretteri... (VI.421) Älgi Aysaranıñ istep жүргени ğoy. (VI.422) Jaman әkeleri özderine qanday bolıp körinedi eken? (VI.423) Mine, kitap söresiniñ beti — qaptağan Baymırza. (VI.424) Biysara ekewiniñ üylengende түsken suwretteri ülkeytilip ramağa salınған күyi төргi үйde әli күнге deyin ilüwli tur. (VI.425) Bәri de balalardıñ köñili üşin... (VI.426) Bul baydan bezgenimen, balalarğa әke kerek. (VI.427) Aysarağa es kirip qaldı ğoy, iştey bәrin sezedi. (VI.428) Artıq suraq qoyıp ta jatpaydı. (VI.429) Al biyıl üşinşi sınıpqa baratın Aybek әli eşteñe түsine almay жүr. (VI.430) Keyde özinen-өzi otırıp:

(VI.431) — Mama, osı bizdiñ kökemiz jurttıñ papaları siyaqtı nege birge turmaydı? (VI.432) Anda-sanda bir kelip, nege basqa jaqqa ketip qaladı? — dep suraytını bar. (VI.433) Balağa ne dep түsindirersiñ?

(VI.434) — Seniñ kökeñniñ kızımeti tım awır bolıp жүрген joq pa?! — deydi Biysara. (VI.435) — Onıki — күндiz-tүni birdey isteytin, sonday mazasız jumıs... (VI.436) Kelisim şartı bitken soñ bir-aq kaytadı.

(VI.437) Aybek әzirşe osı sözdi maldanıp жүr. (VI.438) Awılдаğı tuwıstarğa da solay dep qoyған: «Baymırza — komandirovkada». (VI.439) Mına zamanda kimniñ qayda жүргенin kim bilip jatır. (VI.440) Esiktes көрşiler tipti surap ta jatpaydı. (VI.441) Seniñ bayıñ bar ma, joq pa, үйde me, түзде me, kimniñ ne şaruwası bar?

(VI.442) Qalay barıp qalğanın özi de bilmeydi, Biysara bir waqıtta qarasa törgi üydegi aynanıñ aldında tur. (VI.443) Ar jaqtan qos janarı möldiregen, aq borıqtay ädemi kelinşek buğan muñdana köz saladı. (VI.444) Şükir, äli sını buzıla qoymaptı, figurası sol qalpında. (VI.445) Älgi kitaptarda jazatın «orta boyly, qıpşa beldiñ» özi. (VI.446) «Baydan bezdim» degeni — aytarğa ğana ğoy. (VI.447) Äytpese, otız beske jaña kelgen, deni saw äyelge baydan bezetindey ne körinipti?

(VI.448) Äldeneden köñili köterilgen Biysara aynanıñ aldında olay-bulay oyqastap, öz turqına är qırınan köz jiberdi. (VI.449) Köyleginiñ etegin köterip, appaq, jumır sandarına qarap biraz turdı. (VI.450) Qay jağınan qarasañ da eş kemi joq, erkekke osıdan artıq qanday äyel kerek? (VI.451) Älgi Aysuludıñ budan artıp turğan jeri qaysı? (VI.452) Artıq bolsa aqşası, baylıǵı artıq şıǵar, biraq Biysaradan jaspın, sulumın dep ayta almas. (VI.453) Anda-sanda üyge kelgende Baymırza: «seni sağındım» dep ölerdegi sözın aytuwşısı edi. (VI.454) Bul oğan senbey, sense de ädeyi öş alǵısı kelip, mañına jolatpaytın. (VI.455) Ol bayǵustıñ da imanday şını şıǵar. (VI.456) Sağınadı ğoy... (VI.457) Sağınbay ne körinipti? (VI.458) On jıl otasqanda bastarınan nebır qıymas, qızıqtı şaqtar ötpedi me?! (VI.459) Bul da jındı ğoy, Baymırzaniñ qolın qaǵıp, kewdesinen itergenşe, qayta, araların suwıtpay, öz jaǵına tartıp, bawrap äketpey me?!

(VI.460) Biysara öz sezimin qapasqa qamap, läzzat, quştarlıq jayında oylamayın dese de, bul künde erkekti eske salatın närseler köbeyip ketti. (VI.461) Bayıñnıñ qasında balbırıp uyıqtap ketetin bayaǵı zaman joq. (VI.462) Keyde balalardı jatqızǵan soñ, bir waq teledidarǵa üñiletini bar. (VI.463) Qaysı kanaldı aşıp qalsañ da, köretiniñ — şetel filmleri. (VI.464) Jalañaş äyel, jalañaş erkeke... ayqasıp jatadı. (VI.465) Äyelderi tipti eñbekqor, ölermen-aq! (VI.466) Köbinşe diyirmenniñ üstüñgi tası bop aynaladı. (VI.467) Maxabbattıñ ornına endi «seks» degen päle şıǵıptı ğoy. (VI.468) Uyat-ay! (VI.469) Sonıñ özi o basta qazaq sözinen şıqpadı ma eken?! (VI.470) Biysara ekranniñ aldında jalǵız otırıp-aq, keybir tustarında özinen-özi qımsınıp tömen qaraydı. (VI.471) Biraq sol sätte tula boyın jalın şarpıp, örtenip bara jatqanın sezedi. (VI.472) Qos omırawı şımırıp ketedi. (VI.473) Aş belı, appaq sandarı sızdap, qısqılaydı-aw kelip. (VI.474) Alpıs eki tamırı atoy salǵan soñ, älbir älewetti qoldıñ qabırǵasın qawsata quşqanın tileydi.

(VI.475) Sodan bir waqıtta alapat qızuwğa şıdamay, salqın suwğa şayınıp, esin zorğa jiyadı. (VI.476) Biraq bäribir uyqı joq. (VI.477) Bayağda osı päterge kirgen jılı alğan eki kisilik eski tösekti sıqırlata awnaqşıp kep jatqanı. (VI.478) Baymırzanıñ özi de osı sıqırlawıq tösekten äbden mezi bolıp, «äy, bälem, osınıñ közin qurtpasam ba»dep jürüwşi edi, oğan ülgirmedi göy. (VI.479) Sol küyewiniñ däl qazır basqa tösekte, özge bir äyeldiñ qasında jatqanın oylağanda, Biysaranıñ janı şırqırap:

(VI.480) — Äy, Baymırza-ay, qayteyin, tiridey tozaqqa saldıñ-aw dep qalay dawıstap jibergenin özi de añğarmay qalatın.

(VI.481) Ol qazır de Baymırzanı eske alıp tur. (VI.482) Odan özge erkekti oyına da alğan emes. (VI.483) Onıñ betin arı qılsın, eger Biysara näpsiniñ qulı bop, basqağa köz süzse, mına şañıraq birjola ortasına tüspey me? (VI.484) Äli de köñil tükpirinen ümit säwlesi öşken joq. (VI.485) Sonşama tüñiletindey, munıñ küyewi qan maydanğa, barsa kelmes qırğın soğısqa attanıp pa eken? (VI.486) Osı bala-şağanıñ qamı üşin janın jaldap jat bosağada amalsız jürgen joq pa?! (VI.487) Zaman bul qalpında turmas. (VI.488) Tüzeler... (VI.489) Bir küni Baymırza da qaytqan qustay öz oşağına oralatın şığar.

1999 jıl.

VII. metin

(VII.1) İt Bazarı

(VII.2) Jumaxannıñ qalada turatın balasınıñ üyine qıdırıp kelip, qonaqtap jatqanına birşama waqıt boldı. (VII.3) Universitette sabaq beretin ülken ulı Nurğazı bılır kandidatıq dissertatsiya qorğap, дәrejesi bir basqış ösipti. (VII.4) Kelini — дәriger. (VII.5) Turmıstarı jaman körinbeydi. (VII.6) Bardı-joğın äkesiniñ aldına tosıp, qoldarınan kelgenşe kütip-aq jatır. (VII.7) Tek, bir iñğaysız jeri, kündiz ulı men kelini kızımetke ketip, Jumaxan üyde jalğız qaladı. (VII.8) Mektepte oqıytın nemereleri: Ayjan men Mağjan alğashqı kunderi atasının mañına üyirilgenmen, kanikulğa jaña şıqqan balalar oynınıñ qızığına tüsip ketti.

(VII.9) Jumahan — tabiyğatınan mazasız kisi-tuğın. (VII.10) Birdeme istemese, ne birewmen söylespese, işi pısıp turadı. (VII.11) Bir-eki künnen keyin öz betimen qalağa şığıp, köşe kezip ketetin boldı. (VII.12) Almatı oğan burınnan tanıs bolsa da,

at izin salmağan soñğı on şaqtı jılda edäwir özgerip ketipti. **(VI.13)** Özgergende, jañadan qosılğan bälendey eşteñe joq. **(VII.14)** Tek, qala köşeleri özgeşe tüs alğan. **(VII.15)** Bulın-puşpaqtıñ bări dññirşek dükender, qaptağan jayma bazarlar. **(VII.16)** Birinşi qabattağı turğın üyler endi dükenge, şatın keñsege aynala bastaptı. **(VII.17)** Burın bir ortalıqqa kindiginen baylanğan bir tutas dñniye endi bir-birinen ajırap kete almay, älekke tñsip jatsa gerek.

(VII.18) Jumaxannıñ sonan keyingi bir ermegi — teledidar. **(VII.19)** Şamı birde jansa, birde janbay qalatın alıs awdandağı malşığa bul da tañsıq. **(VII.20)** Qalada telearna degeni munday köp bolar ma, qaysısın basıp qalsañ da, birdeñe körsetip jatadı. **(VII.21)** Neşe alwan şeteldik filmder: qırğın soğıs, urıs-töbeles, tırday jalañaş ayqasıp jatqan ğaşıqtar. **(VII.22)** Äytewir, zerikpeysiñ. **(VII.23)** Bir kezde orta mektepti täp-täwir bitirgen Jumaxannıñ nan surap jerlik orıssası da bar bolatın. **(VII.24)** Almatı men Mäskewden berilgen xabarlardı talğamay köre beredi.

(VII.25) Bir bayqağanı: awıldağıday emes, qalada bări de alaqañğa salğanday körinip turadı eken. **(VII.26)** Awılда: «bälenbaydıñ qoradağı qoyın üptep ketipti, tügenbaydıñ soğımğa soyğalı otırğan tuw biyesin arqannan şeşip äketipti» degen uzın qulaqtan basqa ne janalıq bolsın. **(VII.27)** Al munda dñniyede ne bolıp jatqanın teledidardan ap-anıq körıp otırasıñ. **(VII.28)** Ortalıqta tärtip küşti, zañ qatañ bolar, urı qarı deysiñ be, kisi öltirgen qaraqşı, narkoman buzıq deysiñ be, top-tobımen qolğa tñsedi eken. **(VII.29)** Qalalıq işki ister basqarması kün sayın xabar beredi. **(VII.30)** Jumaxan köre bastağan bir jumanıñ işinde qaladağı qılmıs sanı qırıqtan tömen tñsken joq. **(VII.31)** Onıñ otızdan astamı sol küni-aq aşıladı. **(VII.32)** Buğan endi özge qalalar men awdandardı qosıñız. **(VII.33)** Eñ qıyını, ustalğandardıñ bări tepse temir üzetin azamattar. **(VII.34)** Eger osı qarqınmen jalğasa berse, bul elde jumıs isteytin adam azayıp ketip jürmes pe eken?!

(VII.35) Jumaxannıñ äseri qolma-qol. **(VII.36)** Birden otalıp, qamısqa tñsedi. **(VII.37)** Keşke taman sonday bir xabardı körıp otırğanda:

(VII.38) — Äy, mınası bolmaydı eken! — dedi qasındağı Nurğazığa qarap. **(VII.39)** — Bul qılmıs degen päle qaydan qaptap ketti özi? **(VII.40)** Älgi kapitalizmniñ bereri osı bolsa, atasına näleti, jetisedi ekenbiz! **(VII.41)** Xalıqtı azdırıp, buzatın neme ğoy, mınaw!

(VII.42) Nurğazı — jaratılısınan birtoğa, uyañ jigit-tuğın. (VII.43) Jasınan qağazbastı bolıp, köp oqığan adam birte-birte juqarıp, mayısqaq, mayda bop kete me, kim bilsin, äkesine köp qarsı kelmeydi. (VII.44) Ol kitabi tilmen biypazdap, kazirgi ötpeli kezeñde osınday tärtipsizdik bolmay turmaytının túsindire bastap edi, Jumaxan:

(VII.45) — Qoy, balam, sen mağan gazettiñ sözün aytpa! — dep betin qaytarıp tastadı. (VII.46) — Meni oqımağan, qatarдаğı qoyşı dep otırsın ğoy. (VII.47) Bayqa, bizdiñ de töbemiz tesik!

(VII.48) — Awılda jatıp, öziñ sayasattı jünşe tütesiñ ğoy, köke? — degen Nurğazı ezüw tartıp.

(VII.49) — O, nesi-ay, men dünüyege jaña kelippin be? — dedi Jumaxan balasına ajıraya qarap. (VII.50) Sonan soñ az oylanıp otırdı da: — Sender, oqımstılar, ärqaysısın öz salalarıñ boyınşa mınanı ğana bilesiñder! — dep sol qolınıñ bes sawsağın jeke-jeke sawmaladı. (VII.51) — Al men mınanı bilemin! — dep bilezigin ustadı. (VII.52) Onısı: «Men ömirdiñ bastaw kezın, tüp-tamırın bilemin» degeni edi.

(VII.53) Söylesip kör, awıldan kelgen qoyşımen! (VII.54) «Qoyşı» — bayağı eskirgen ataw ğoy. (VII.55) Keñes дәwirinde Jumaxandar «qoyşı» dese şamdanatın. (VII.56) Ol kezde «şopan» degen qurmetti ataq boldı. (VII.57) Jumaxan jay qatarдаğı şopan emes, ordendi, ozat şopan bolatın. (VII.58) Qırırq jıl qoy soñında jürse de, abıroydan kende bolğan joq. (VII.59) Şükir, qazır kostyuminiñ omırawı — generaldıñ kewdesindey. (VII.60) «Lenin» ordeni, «Eñbek Qızıl Tuw», «Qurmet Belgisi» ordenderi. (VII.61) Al, medal degeniñ jetip artıladı. (VII.62) Şirkin, «Altın Juldızğa» qol sozım-aq jer qalıp edi, amal ne, sāl-pāl demep jiberetin birew tabılmadı ğoy. (VII.63) Äytkenmen, barğa qanağat. (VII.64) Eñbek Eri bolmasa da, bir ret sātı tüsip, Joğarğı Keñeske deputat bolğanı bar.

(VII.65) Täyiri, ol kezdegi deputattar qazirgidey kökparğa tüsip, qırqısıp jata ma, bāri basqaşa edi toy. (VII.66) Saylanatın kisiniñ atı-jöni joğarıdan bekitilip keletin de, saylawşılar birawızdan dawıs beretin. (VII.67) Jumaxannıñ tusında da solay boldı. (VII.68) Sol jıldarı bul qatarınan birneşe мәрте жүз sawlıqtan жүз elüwden qozı alıp, etektegi tası örge domalap turğan. (VII.69) Şalğayдаğı Aqbulaq awdanınan bir deputat saylanuwı kerek eken. (VII.70) Joğarıdan kelgen nusqawda ultı qazaq, özi

ozat şopan bolsın delinipti. **(VII.71)** Nesin aytasıñ, älgı şartı quyıp qoyğanday, Jumaxanğa däl kele ketti. **(VII.72)** Sol jolğı saylawda azamatın 95 payız dawıs aldı aw! **(VII.73)** Bul basında «deputattıqqa jarasam jaqsı boldı-aw» dep qattı qobaljığan. **(VII.74)** Söytse, kiyin eşteñesi joq eken. **(VII.75)** Jılına eki ret Almatığa kelip, sessiyağa qatısadı. **(VII.76)** Dawıs kerek bolsa, bări bir kisidey qol köteredi. **(VII.77)** Kösemder söylegende, şapalaqtı ayamay urıp beredi. **(VII.78)** Sonimen is bitti. **(VII.79)** Jiynalıs ayaqталған soñ, arnayı aşıлған дүкенге kirip, qorjın-qolañın sıqap elge qaytadı. **(VII.80)** Qayda barsañ da jol qatınası tegin... **(VII.81)** Obalı kәнеkiy, bul jıldar Jumaxan üşin jaman bolğan joq. **(VII.82)** Deputattıq bedelin paydalanıp, osı Nurğazını oquwğa түsirdi. **(VII.83)** Biraq munday kezeñ tım uzaqqa sozılған joq. **(VII.84)** Öytkeni, kelesi saylawda joғарғı jaqtan: «Aqbulaqtan saylanatın adam әyel bolsın, әri muғalim bolsın» degen nusqaw kelipti. **(VII.85)** Bul, amal joq, bawır basıp qalған jılı ornın orta mekteptiñ bir muғalimine bosatıp berdi.

(VII.86) Qazir oylap otırsa, ol da bir дәwren eken. **(VII.87)** Qazir awılда ondağıday qoy da joq, alaқanға salıp әлпештейtin şopan da joq. **(VII.88)** «Şopan» degen ataw arxivke ketip, onıñ ornın jeke şaruwa, fermer degender bastı. **(VII.89)** Fermerdiñ biri — öziñiñ kenje ulı Serғазı ғой. **(VII.90)** Bulardıñ da sanı көp emes. **(VII.91)** Qazir awdanda qalған mal buringı bir sovxozdıñ baylıғına jeter me eken?!

(VII.92) Alasapıran, almaғayıp kezeñde zamannıñ betalısın baғamdaw da oñay şaruwa emes. **(VII.93)** Sol ozat atanған Jumaxan «jekeşelendirüw» kezinde ülesten qaғılıp, quw tayaғın ustap qala jazdadı. **(VII.94)** Joғарınıñ nusqawına taq turıp üyrenген bası bul nawqannıñ sonı nege aparıp soғарın qaydan bilsin, awdan başıları ne aytsa, soған көне beripti. **(VII.95)** Eger balası Serғазı bolmaғанда, taqırға otırıп qalatını anıq edi. **(VII.96)** Serғазı — munı kenjesi. **(VII.97)** Oquwğa qırsızdaw bolған soñ, tım qurısa birewi tayaғımdı ustap qalsın dep, onı mektep bitire salısımen qoyға әkelip salған. **(VII.98)** Özi jasınan erke, birbetkey, jındı bastaw neme edi. **(VII.99)** Sol tentektigi bir kәдеge jaradı.

(VII.100) Sovxoz ben awdan başıları «jekeşelendirüw» degen sıltawmen ortadağı maldı mintey-mintey tawısıп, Jumaxannıñ qorasındağı altı жүз qoydıñ jarımı ғана qalғандı. **(VII.101)** Bir күni mal mamandarı sol qalған qoydı birjola ötkizip aluwға kelipti. **(VII.102)** Bul kezde başılardan әbден көñili qalған Jumaxan eşteñege

aralaspay, qoldı bir-aq siltep qoyğandı. **(VII.103)** Biraq Serğazı bul kütpegen minez tanıttı. **(VII.104)** Qosawızın oqtap alıp, qoy sanawğa kelgenderdi qoraniñ mañına jolatpay qoydı. **(VII.105)** Älgiler erteñinde awdannan militsiya alıp kelgen. **(VII.106)** Olarğa da osını istedi. **(VII.107)** Bastarınan asıra mılıtq atıp, zärelerin aldı. **(VII.108)** Aqırı, Serğazınıñ oñay berilmesin bilgen soñ, başsılar isti sotqa berdi.

(VII.109) Jumaxan endi qoyı qurısın, balam sottalıp kete me dep zäresi uşqan. **(VII.110)** Biraq muniñ tentek ulı bul oylağanday emes, zañğa jüyrık, suñğıla bop şıqtı. **(VII.111)** Üydegi sandıqtıñ bir burışında şopannıñ «Esep kitabı» jatatuğın. **(VII.112)** Onda Jumaxannıñ jıl sayın memleketke qanşa qozı, qanşa jün ötkizgeni ayı-künimen ap-anıq jazılğan. **(VII.113)** Älgi janjaldıñ aldında Serğazı sol kitaptı sovxoz buxgalteriyasına aparıp, tolıq esebi körsetilgen anıqtama jazdırıp alıptı. **(VII.114)** Burın kim esepdep körgen, söytse, Jumaxan qırıq jılda memleketke otız mıñday toqtı, alpıs tonnadan astam jün ötkizgen eken. **(VII.115)** Quday salmasın, otız mıñ degeniñ bir kolxozdıñ malı emes pe?! **(VII.116)** Al osı jıldarda alğan eñbek aqısı janağı jünniñ qunınan köp aspaytın körinedi. **(VII.117)** Serğazı sot tergewi kezinde osı qujattı aldarına jayıp saldı. **(VII.118)** Zañ orındarı bultartpas дәlelge jıǵıldı ma, әlde bul dawdı köp dabıralamay jurtqa jayılp ketpey turğanda tez bitirgisi keldi me, äytewir, qorada qalğan üş jüzdey qoydı Serğazıǵa berip qutıldı.

(VII.119) Qazir sol Serğazıñız — jeke şaruwa. **(VII.120)** Birewler onı «fermer» dep küpiytedi. **(VII.121)** Özimdiki degen oñay ma, burın sovxoz malına selqos qaraytın jigitin öz malına kelgende bar küşin salıp jür. **(VII.122)** Qazir mal bası siyrep qaldı ğoy. **(VII.123)** Jaylaw, qıstaw, şabındıq degenin bos jatır. **(VII.124)** Zeynetke şıqqan Jumaxan anda-sanda barıp, qol uşın bergен boladı. **(VII.125)** Keyde balasına qaljıñdap: «Ozat şopan, әri kommunist basımмен kapitalist fermerge jalşı bolmaqpin ba?! **(VII.126)** Kempir ekewimizge pensiyamız da jetedi» dep şalqayatını bar. **(VII.127)** Äytkenмен, Jumaxannıñ belbewdi kewdelete buwınıp, bulay alşañ basıp жүргені — sol Serğazınıñ arqası. **(VII.128)** Osı jolı da «üye buyıǵıp jata bermey, qaladaǵı oqımstı ulıñdı körіp qayt» dep jol qarajatın öтеp, bir qoydıñ etin qorjınına salıp berip, poyızǵa otırǵızıp jiberген — sol фермер балası.

(VII.129) Jumaxan burın da küpilдеген maqtanşaqtaw kisi edi. **(VII.130)** Oğan endi balalarınıñ buwı qosılıp, attan түsse de, üzengiden түse alмай жүрген jayı бар.

(VII.131) Bayağı deputat bolğan kezin jiye eske alıp, «bul Almatı degeniñ bizden qalğan ğoy» dep otıradı. (VII.132) Sonısın körsetkisi keldi me, keyingi kezde üyge toqtamaytın boldı. (VII.133) Qalağa bir kiyer kostyumin kiyip kelgen. (VII.134) Omırawı tolğan orden. (VII.135) Soların saldırlatıp tağıp aladı. (VII.136) Onısı teris te bolğan joq, avtobus ne trolleybusqa mine qalsa, jurt japırılıp orın beredi. (VII.137) Tek, bir jerde ğana köñiline kirbiñ tüsip qaldı. (VII.138) Jumaxan äldebir ayaldamada kölik kütip turğandı. (VII.139) Bir jas jigit munıñ qasına jaqındap, bas-ayağına bajaylap qarap aldı da:

(VII.140) — Aqsaqal, orden satpaysız ba? — dedi aqırın küñk etip.

(VII.141) Tañdanğanı sonşa, «mınanıñ esi durıs pa?» degendey, añırıp qalğan.

(VII.142) Joq, qaljıñ da, mazaq ta emes, şın ayıp tur.

(VII.143) — Qazir ordender satıladı. (VII.144) Ötkende bir şal «Lenin» ordenin ötkizip ketti, — dedi älgi jigit baysaldı türde. (VII.145) — Eger satsañız, osında Keñes Odağı ordenderinen kollektsiya jiynap jürgen adam bar, aqsañızdı qolma-qol sanap beredi.

(VII.146) — Qanşa beresiñ? — dedi bul boyın kernegen aşuwdı zorğa tejep.

(VII.147) — «Lenin» ordenine jüz elüw, «Eñbek Qızıl Tuwğa» jüz, «Qurmet belgisine» elüw dollar töleyik.

(VII.148) Jumaxan budan arı şıday almay ketti:

(VII.149) — Meniñ özimdi qosa satıp almaysıñ ba? (VII.150) Bul — meniñ qırıq jıldıq eñbegim ğoy, aqımaq! — degen ızadan jarılarday qalş-qalş etip. (VII.151) Bul sözge älgi jigit tük şamdanğan joq.

(VII.152) — Pardon, satpasañız iqtıyar öziñizde. Oğan nege aşuwlanasız? — dedi de burılıp jüre berdi. (VII.153) Eger anaw qarsı birdeñe aytsa, Jumaxan töbelesüwge bar edi.

(VII.154) Biraq köñilge tüsken dıq birazğa deyin tarqamadı. (VII.155) Sol beti bayağı özi biletin ortalıq alańğa barğan. (VII.156) Joğarğı Keñestiñ sessiyaları ötetin Ükimet üyi sol ornında tur. (VII.157) Astana Aqmolağa köşkenn beri, munda oblistıq äkimiyat ornalasıptı. (VII.158) Keñse ğana kişireyip qoymay, adamdarı da usaqtap ketken be, qalay, kim köringen kirip-şıǵıp jür. (VII.159) Sonan soñ alannıñ

qaq ortasında men mundalap turatın kün kösemniñ eskertkişine qaray burıla berdi de, añırıp turıp qaldı. **(VII.160)** Oy, sumdıq-ay, Lenin joq ornında! **(VII.161)** Kösemniñ özi ğayıp bolıp, astındağı tas tuğırı ğana qalıptı. **(VII.162)** Ärine, bos qoymağan, dayın tuğırğa jer şarın ornatıp, onıñ üstine asır sap oynağan säbilerdiñ müsinin salıptı! **(VII.163)** Al, tuğırdıñ bet aldında qaharman qızdar — Äliya men Mänşüktiñ eskertkişi tur. **(VII.164)** Aytarı joq, ädemi-aq! **(VII.165)** Jer şarı, beybitşilik, sonı qorğap qalğan batır qızdar... **(VII.166)** Al, sonda Lenin qayda? **(VII.167)** Ulı jiyındar, dübirli toylar bastalar aldında osı jurt ulı kösemge tağzım etip, gül şoktarın qoymaytın ba edi. **(VII.168)** Endi sonıñ bări körgeñi üske aynalğanı ma?!

(VII.169) — Ülken kisini qayda alıp ketken? — dedi qasınan ötip bara jatqan orıs kempirine burılıp.

(VII.170) — Vladimir İlyiçti aytasız ba? — dedi kempir muniñ bas-ayağına, omırawındağı ordenderine köz jiberip. **(VII.171)** — Onı alıp ketkeli qaşan... **(VII.172)** Sizdi tüsinip turmın. **(VII.173)** Eskertkişti körgiñiz kelse, qala şetindegi üşinşi şatın awdanniñ gülbağına barıñız. **(VII.174)** Sonda aparıp tastağan.

(VII.175) Oyğa alğan isin orındamay qoymaytın Jumaxan derew trolleybusqa otırıp, ayılğan adreske qaray bet tüzedi. **(VII.176)** Jaman-jaqsı bolsın, otız jıl sol partiyanıñ müşesi boldı ğoy. **(VII.177)** Kösemmen körispey ketüwdi birtürli äbestik sanağan. **(VII.178)** İzdep barsa, aytqanıday-aq Lenin eskertkişi «gülbaq» dep atawğa kelmeytin, qalıñ ağaş arasındağı şağın alañqayda tur eken. **(VII.179)** Tuğırsız. **(VII.180)** Qara jerge batıp ketpes üşin, tabanına qalıñdıǵı bir süyemdey ğana tas taqta qoyıptı. **(VII.181)** Jumaxańǵa Leninniñ tabanınan sız ötip turğan siyaqtandı. **(VII.182)** Buringi aybın joq, boyı alasarıp, şögip ketken. **(VII.183)** Üsti-bası kir-qojalaq, kus sañğırıǵı.

(VII.184) Jumaxan kösemniñ miskin qalpın körgende, bälendey özeǵi örtene qoymasa da, iştey bir ayanış sezimi bas köterip, birtürli qulazıp qaldı. **(VII.185)** Opasız jalğan degen osı. **(VII.186)** Düniye, şınında da, özgergen eken. **(VII.187)** Alataw ornınan jılısa, jılıp keter, biraq Lenin qozğalmas dep oylawşı edi. **(VII.188)** Demek, onı qulatqan küştiñ de oñay bolmağanı ğoy. **(VII.189)** Bul künde tarixqa aynalğan sol dāwirmen birge muniñ öz ömiriniñ de tutas bir bölige kelmeske ketken

siyaqtı. **(VII.190)** Ol mana tañerteñ «Lenin» ordenin satıp almaq bolğan jigit söziniñ mänisin de osı arada ayqın túsindi.

(VII.191) Jumaxannıñ budan keyin jiye barıp turatın tağı bir jeri — burın Gorkiy esimimen atalğan Mädeniyet parki. **(VII.192)** Özi barıs-keliske de qolaylı eken. **(VII.193)** Üydiñ qasındağı ayaldamadan №12 trolleybusqa otırsañ, tup-tuwra qaqpanıñ aldına aparadı. **(VII.194)** Qaytarda tağı sol. **(VII.195)** Är alwan güldermen kestelengen sayalı baktı aralap, bir waqıt boy jazadı. **(VII.196)** Baqtıñ tükpir jağında xaywanattar parki bar. **(VII.197)** Jumaxan onı asıqpay, eki kün boyı araladı. **(VII.198)** Ne joq deysiñ munı işinde? **(VII.199)** Uşqan kus, jügirgen añ, tügel osında. **(VII.200)** Ündiniñ pili, Afrikanıñ arıstanı men jolbarısı... **(VII.201)** Bir jağında buğı, maral, arqar, tawışki sekildi qoñır añdar ornalasıptı. **(VII.202)** Tört tülükten äzirşe sınar örkeş tüye tur. **(VII.203)** Tübi, basqa maldar da osı parkten orın ala ma, kim bilsin?! **(VII.204)** Ol ayu, qabılan, silewsin sekildi jırtqıştar qatarın tamaşalap kele jatıp, kenet qasqırğa közi túsken. **(VII.205)** Qapasta turğan dala kökjalın körgende, eski bir tanısnı jolıqtırğanday, sol mañda aynalsoqtap turıp qaldı. **(VII.206)** Tüz tağısı ma, älde osında tuwğan sorlı ma, jünü uypa-tuypa bolıp, jüdeu tartıptı. **(VII.207)** Qudawanda, uzaq waqıt üyşikte tursa, qasqır da itke aynalıp ketedi eken-aw! **(VII.208)** Qasqır — qoyşılardıñ ömir boyı añdısқан qas jawı ğoy. **(VII.209)** Sol jawının tordağı türin körgende, Jumaxannıñ qıbı qanıp, quwansa kerek edi, olay bolmadı. **(VII.210)** Dala serisin birtürli ayap ketti. **(VII.211)** Bul xaywanattar parki adamdarğa qızıq köringenimen, añdardıñ türmesi eken-aw!

(VII.212) Qıran qustar qatarına kelgende, sol sezim tağı qaytalandı. **(VII.213)** Bürkit, qarşığa, itelgi, suñqarlar qoyılıptı... **(VII.214)** Bäre de babımen tülemegen, jüdeu keyipte. **(VII.215)** Täyiri, kök jüzinde erkin qanat qağıp, şarıqtap uşpağan soñ qıranda küy bola ma?! **(VII.216)** Bulardıñ дәl qazır qoradağı tawıqtan nesi artıq?

(VII.217) Jumaxan işten tına kürsinip qoyıp, osınday alwan oydıñ basın şalıp tur edi, kenet дәl qasınan:

(VII.218) — Quday-aw, öz közime seneyin be, senbeyin be? **(VII.219)** Mınaw — Jumeken be, şınımen-aq?! — degen birewdiñ sambırлаған sözi estildi.

(VII.220) Jumaxan tanıс dawısқа eleñ etip, jalt burılsa, tuw sırtında aqsiya külip, Joltay tur. **(VII.221)** Biraz jıl «Komsomol» sovxozında bas mal дәrigeri bolğan

kādimgi Joltay Jolamanov. **(VII.222)** Tort tülük talapayğa tüsip, sovxoz tarağan soñ basqa başlılar sekildi ol da közden ğayıp bolğan. **(VII.223)** Sodan körüp turğanı osı. **(VII.224)** Burın da mayğa bökken bawırsaqtay jıp-jıltır, tolıq jigit edi, qazır tipti qoñdanıp alıptı.

(VII.225) — Aw, Joltaysıñ ba? **(VII.226)** Sen qaydan jürsin munda? — degen şın tañdanıp. **(VII.227)** Mina beymälim qalada tanıs adamınıñ jolıqqanına quwanıp ta qalıp edi.

(VII.228) — Biz osı Almatıdamız. **(VII.229)** Qalanıñ taw jaq bökterinen üy salıp alğanbız! — dedi Joltay maylı qasıqşa jılmañ qağıp.

(VII.230) — Solay de... **(VII.231)** Almatılıq bolıp kettim de!

(VII.232) Joltay — Jumaxannıñ bāybişesi Ayşağa jamağayın tuwıs bop keletindi.

(VII.233) Elde jürgende «jezde» dep oynaytını boluwşı edi. **(VII.234)** Munıñ bas-ayağına tağı bir qarap aldı da:

(VII.235) — Öziñiz saltanattı jıyınğa kelgendeı ordenderiñizdi tağıp, sändenip alıpsız ğoy, tegi! — dedi bayağı āziline basıp. **(VII.236)** — Qalay, awıl aman ba? **(VII.237)** Apaydıñ deni-qarnı saw ma?

(VII.238) — Awıl sol bayağı özderin jutatıp ketken jerde ildebaylap jürip jatır.

(VII.239) Apañ da aman-esen, — dedi Jumaxan tūs bere koymay. **(VII.240)** — Öziñ munda ne qızmet isteysiñ!

(VII.241) — Qalada mal dārigerlik ortalıq bar. **(VII.242)** Sonda bōlim bastığımın.

(VII.243) — Şaharda mal bolğanı ma sonnda?

(VII.244) — Qaydağı mal?! — Joltay jırqıldap külip aldı. **(VII.245)** — Qalada resmi tizimdelgen on mındağan it pen mısıq bar, solardıñ densawlığına qaraymız.

(VII.246) Qasapqa soyılğan maldıñ etin tektep-tekserüw de bizge jüktelgen.

(VII.247) Mina parktegi xaywanattar da — bizdiñ quzırımızda. **(VII.248)** Qısqası, jumıs degen jetip jatır!

(VII.249) — Respublikadağı otız bes million qoydı, on million jılqı men siyırdı qurtıp, aqırı it batıp ketkensiñder me?!

(VII.250) — Endi ne isteyimiz? **(VII.251)** Künköristiñ qamı... **(VII.252)** Osı siz aşuwiñızdı ılğiy menen alatıñız ne? **(VII.253)** Mıqtı bolsañız, ana joğarğı jaqqa aytpaysız ba?! — dedi anaw suq sawsağımen aspan jaqtı körsetip.

(VII.254) — Tanımaytın adamdarda meniñ şaruwam joq. **(VII.255)** Meniñ isim — Aqbulaqtıñ üş jüz mıñ qoyın köre turıp qurdımğa jiberen sen siyaqtılarda...

(VII.256) — Oy, Jumeke-ay, bolar is boldı ğoy, osı añgimeni qoyalıqşı! — dedi Joltay jalıñğanday bolıp. **(VII.257)** — Odan da awıl jayında söyleselek te. **(VII.258)** Älgi bizdiñ erke jiyen qalay? **(VII.259)** Serğazını aytam... **(VII.260)** Şaruwası örge basıp tur ma?

(VII.261) — E, örge baspay ne körinipti. **(VII.262)** Täyiri, qoyşınıñ balasına qoy bağıw kiyn bolıp pa? **(VII.263)** Qarğıbanıñ keñ añğarın jeke jaylap jatır.

(VII.264) Ana jılı qorada qalğan qoydı sanap aluwğa kelgen komissiyanıñ kuramında osı Joltay da bar bolatın. **(VII.265)** Endi sonı eske alıp tur.

(VII.266) — Äy, bizdiñ ol jiyen de tentek edi-aw! **(VII.267)** Basımızdan asıra mıltıq atıp, imanımızdı uşırğan joq pa? **(VII.268)** Aqırı degenine jetti. **(VII.269)** Nağaşılarna tartqan nağız er dep sonı ayt!

(VII.270) — Senderge it uqsasın! **(VII.271)** Äkesiniñ aqtayağın ustap qalğan ul ğoy ol! **(VII.272)** Nağaşılarna tartsa sen siyaqtı it bağıp ketpey me?! — dedi Jumaxan äli de sabasına tüse qoymay.

(VII.273) Aradağı añgimeniñ jaraspasın sezdi me, Joltay qiypaqtap, sağıatına qarağıştay berdi.

(VII.274) — Osındağı keñsege kirip-şığatın şaruwam bar edi. **(VII.275)** Körise almasaq, elge sälem aytıñız! — dedi ketüwge iñğaylanıp.

(VII.276) Jumaxan anaw burış aynalıp ketkenşe, köz almay qarap turdı. **(VII.277)** «Apamnıñ şayın sağındım» dep Ayşanı qolpaştap, qısta sürige, jazda bağılannıñ uwız etine toyıp ketüwşi edi. **(VII.278)** «Üyge jürip, şay iş» dewge de jaramadı-aw älgi suwdıraq!» — dedi köñili qoñıltaqsıp.

(VII.279) Arağa biraz waqıt salıp, jeksenbi küni parkke tağı barğan. **(VII.280)** Közine birden şalıñğanı: bugün munda it jetektep, qanden kötergender köp eken.

(VII.281) İt ertkenderdi burın da körüp jür ğoy. (VII.282) Bügin tipti qaptap ketipti. (VII.283) Söytse, parktiñ qaq ortasındağı jazdıq saxnada it bazarı bolıp jatır eken. (VII.284) İt ertkeni bar, jay jürgeni bar, saxnaniñ aldındağı uzun orındıqtarda qaz-qatar tizilgen xalıq. (VII.285) Waqıt ötkizüw üşin, Jumaxan da bir şetten orın aldı.

(VII.286) Bul jiyındı «it körmesi» dep atawğa da bolatınday. (VII.287) Jarısqa it qosatındar bir-birden saxnağa şıǵıp, körinis beredi eken. (VII.288) Ärqaysısı köriniske şıqqan sayın, sirä, it mamanı bolar, saqalı bar, murtı joq, qasqabas birew mikrofonda sarnap, itterdi tanıstırıp tur. (VII.289) Ne joq deysiñ munıñ işinde? (VII.290) Toban ayaq, dorba awız aǵılşın buldogı, qasqır tekti nemis ovçarkası, uzun siyraq, apaytös orıs tazısı... (VII.291) Bulardı qoyşı, bular körnekti, iri itter ğoy. (VII.292) Ana qandenderdi aytpaysıñ ba?! (VII.293) Olardıñ da neşe alwan sortı qaptap jür. (VII.294) Taqırı, sabalaǵı, mısıqtayı, tısqandayı... (VII.295) Kipkişkentay bolıp, özderiniñ jündesi-ay, kere qarıs şuwdadan bas-ayağı zorğa körinedi. (VII.296) Jerde jorǵalay jönelgende, jel uşırıp bara jatqan bir şüyke jün sekildi. (VII.297) Ondaylar jetektewge kelmeytin bolǵan soñ, äyelder sumkasına salıp, köterip jüredi eken. (VII.298) Sondağı birewler ayıp otır: it neǵurlım kişkentay bolǵan sayın, qunı da arta beretin körinedi. (VII.299) Bolsa bolar, ekinşi bir şette it sawdası qızıp jatır.

(VII.300) Jumaxandı tañ qaldırǵan bul da emes. (VII.301) Manadan beri aqlı jetpey otırǵanı: älgi itterdiñ kewdesi tolǵan medal. (VII.302) Altını, kümisi, qolası aralas medaldan alqa jasap moyındarına ilip qoyıptı. (VII.303) Al alqa tatuwğa kelmeytin mästek itterge jibekten kewdeşe kiygizip, alǵan medaldarın soǵan qadap qoyıptı. (VII.304) Qozǵalǵanda jalt-jult etip, közdñ jawın aladı.

(VII.305) «Sonda bul itter mınaday marapattı qanday qasiyetleri üşin, adamğa körsetken nendey qızmeti üşin aldı eken? — dedi Jumaxan ayran-asır bolıp. (VII.306) — Qayratı astı ma, älde jel-quyın jüyriktigimen tanıldı ma? (VII.307) Nemese jaylawda qora küzetip, qasqırmen alıstı ma eken?!»

(VII.308) Osını oylawı muñ eken, köñili alay-düley bolıp, közine jas keldi. (VII.309) Öytkeni qoyşınıñ esine däl osı sätte öziñiñ Sırttan, Böribasır, Alıpsoq attı töbetteri tüsip edi. (VII.310) Aynalayındar-ay! (VII.311) Tayınşaday sol töbetter tize qosqanda, awıl mañına qasqır jolatpawşı edi-aw! (VII.312) Eger, kezinde

Jumaxannıñ tası örge domalap, qoradağı malın şığınsız ösirse, aldımın sol töbetterdiñ arqası. **(VII.313)** Qırq yıl işinde janağı Sırttan men Böribasardan basqa da talay it ustadı ğoy. **(VII.314)** Jaqsı ittiñ tuqımın küşik kezinde bodawına qoy berip aluwşı edi. **(VII.315)** Keyde ittiñ sanın bes-altığa jetkizgen jıldarı da boldı. **(VII.316)** Äne, it dep solardı ayt! **(VII.317)** Amal ne, qoğam malı üşin basın tigip, qora küzetken sol töbetterdiñ birde-birine medal buyırğan joq. **(VII.318)** Eñbegi eş, tuzı sor, esil jankeştiler-ay!

(VII.319) Ol osınday köñilsiz oylar äwenimen ornınan turıp, bir şetke şığa bergeni sol edi, oyda joqta tağı da Joltay sap ete qaldı.

(VII.320) — Jezde, it bazarına siz de kelgensiz be? — dedi munıñ betine tañırqay qarap.

(VII.321) — Men nege kelmeymin? **(VII.322)** Tört ayaqtıdan bul qalanıñ qarap otırğanı it bolsa, onı nege körmeske?!

(VII.323) Joltay astarlı äjuwanı elegen joq. **(VII.324)** Özinşe taw qoparıp jürgen adamnıñ keypine tüsip, suwdırata jöneldi.

(VII.325) — İyä, bul it şaruwaşılığı da oñay emes eken. **(VII.326)** Bügin it bazarı ötetin bolıp, tañ atqalı osında jürmiz! — dedi ömir boyı it bağıp kelgen adamday. **(VII.327)** — Däriğerlik tekserüwden ötkizüw, parodaların anıqtaw...

(VII.328) — Al it mamanı bolsañ aytşı! — dedi Jumaxan onıñ sözün bölip. **(VII.329)** — Ana qarğı — medaldar bularğa ne üşin berilgen?

(VII.330) — Päli, Jumeke, siz de qızıq ekensiz! **(VII.331)** — Joltay tañ tamaşa bop tur. **(VII.332)** — Oybay-aw, bular — qırdıñ jabayı töbeti emes, şetinen asıl tuqımdı, aqıldı itter ğoy! **(VII.333)** Äne, öziñiz qarañızşı, — dep äli de it jarısı ötip jatqan saxna jaqtı nusqadı. **(VII.334)** — Özderi kädimgidey til bileği. **(VII.335)** Jumsağan närseñdi äkelip beredi. **(VII.336)** Äne, artqı eki ayağımen tik turıp, biyleytinin qaytersiñ! **(VII.337)** Bäre de — şeteldik, näsildi itter ğoy. **(VII.338)** Medaldı bular almağanda, kim aladı?

(VII.339) — İtiyawmayıt, öziñ bir sobakavod ekensiñ! — dedi Jumaxan awzına basqa söz tüspey. **(VII.340)** — «Jabayı töbet» deydi ğoy ottap... **(VII.341)** Mınanıñ qırqın jıynasañ, bir Böribasarğa alar ma ekenmin?!

(VII.342) Joltay bul sözge de tük şamdanğan joq. (VII.343) Aşuw-ıza, kisilik, namıs degendi birjola sıpırıp tastağan sekildi. (VII.344) Ol qanden itterdiñ qasıyeti jayında uzaq sonar söz bastap kele jatır edi, kenet bulardıñ nazarın tayaw mañnan şıqqan ayğay-şuw bölip ketti.

(VII.345) Burılıp qarasa, qalıñ toptıñ arasında eki äyel julısuwğa jaqındap, bir-birine umtılıp jür eken. (VII.346) Egdelew orıs äyeli men jiyren şaştı tağı bir kelinşek. (VII.347) Şaması, ekewiniñ talası it jayında. (VII.348) Birewiniñ jeteginde qanşiq, ekinşisinde töbet bolsa kerek. (VII.349) İtteri üyirilise ketkenge eki äyel mäs bolıp, özara äñgimege kirisedi ğoy. (VII.350) Söytse, eki ittiñ de küyiti kelip, üyigüwge sınar tappay jüredi eken. (VII.351) Sol arada qolma-qol ılığıp, ilinisip qalıptı. (VII.352) İlinisken itterdi ajıratuw oñay emes, oğan keminde jartı sağıttay waqıt kerek. (VII.353) Qızıq izdegen er-äyel, bala-şağa sonıñ mañında jür. (VII.354) İt iyeleriniñ dawı biter emes. (VII.355) Egde äyel: «Näsili tömen töbet qosıp, asılzat qanşığımniñ qanın buzdıñ» dese, jiyren şaştı kelinşek: «Sen küylegen qanşığındı küşiktetüw üşin osında ädeyi alıp keldiñ. (VII.356) Küşik ekewimizge ortağ. (VII.357) Keyin tuwğanda bölip aluwımız kerek» deydi... (VII.358) Keşikpey älgi jerge törtin saqsıları kelip, ilinisen itti de, julısқан äyelerdi de saxna sırtına qaray alıp ketti.

(VII.359) — «İt jastanğannıñ uyqısı qanbaydı» degen ğoy. (VII.360) Bul kásiptiñ de şaruwası şaş etekten! — dedi Joltay ketüwge iñğaylanıp. (VII.361) — Endi analardıñ dawın bitirüwimiz kerek.

(VII.362) Jumaxan onımen qoş aytısıp, qaqpğa qaray ayandadı. (VII.363) «Tawıp alğan käsibiniñ türin! — dedi bılay şığa bere mırs-mırs külip. (VII.364) — Täñirim-ay, bir kezde osılar da atqa minip, el basqardı-aw! (VII.365) Kimge sengenbiz? (VII.366) Tizginimizdi kimderge ustatqanbız?»

(VII.367) Bul qalada qulaqqa maza beretin tınış jer tabuw da oñay bolmas. (VII.368) Bir küni qasına nemerelerin ertip, jaña respublika alañın körüwge barğan. (VII.369) Munda da toptana şuwılдаған kileñ kempir-şaldıñ üstinen tüsti. (VII.370) Şerüwge şıqqandar eken. (VII.371) Kötergen plakattarı, dawıs küşeytkiş quraldarı bar. (VII.372) Zeynetaqını molaytuw kerek! (VII.373) Qımbattap bara jatқан elektr quwatı men päter aqını azaytuw kerek! (VII.374) Äldebir oppozitsiyalıq partiyanıñ

jetekşisi minbege şığıp, ekilene söylep tur. **(VII.375)** Endi birewler zır jügirip, şerüwge şıqqandardı fotoğa, beyne-taspağa tüsirip jür... **(VII.376)** Sonı bayqağan Jumaxan toptan sıtılıp şığa berdi. **(VII.377)** «Qoy, qosaq arasında taspağa tüsip qalıp, erteñ teledidardan körsetse, jurt aldında masqara bolarım! — degen saqtıq oylap. **(VII.378)** — Qalanın daw-şarında mına Jumaxannıñ ne şaruwası bar demey me biletinder!»

(VII.379) Ol osı oqiyğadan keyin tağı üş-tört kün qonaqta jattı da, elge qaytuwğa şuğıl qamdana bastadı. **(VII.380)** Balası Nurğazı:

(VII.381) — Jaqında demalısqı şığam. **(VII.382)** Alatawdı aralatayın, Istıqkölge aparıp qaytayın! — dep edi, oğan da «täñir jarımqasın» ayttı. **(VII.383)** Tüsine awıl kire me eken, tüni boyı it aytaqta, «qoy küzetip» şığadı.

(VII.384) Äytewir, Jumaxanda bir özgeris bar. **(VII.385)** Anada it bazarınan qaytqan küni omırawındağı ordenderin ağıtıp, qaltasına salıp alğan. **(VII.386)** Uyat-ay, änew künnen beri sonı saldırlatıp qalay tağıp jürgen?! **(VII.387)** Ol endi elge jetkenşe asıqtı. **(VII.388)** Oylap qarasa, qaynağan qala tirligi, üyrenbegen adamğa qol emes eken. **(VII.389)** Qapastağı xaywanattar da, mına aynalasın tütinge toltırıp, ağılıp jatqan maşınalar da, ayğay-süreni mol mitingi de, ılıqqan itterdiñ bazarı da — buğan mülde jat, böten dünyedey köringen... **(VII.390)** Qalağa kelgeli neşe kün boldı özi? **(VII.391)** Jarım aydan asıp ketken bolar-aw. **(VII.392)** Biraq sol waqıt bir küngidey bilindi me? **(VII.393)** Bulardıñ kün degeni — kün emes, sağattardıñ jıyıntığı ğana. **(VII.394)** Täwlik degenniñ tañ särisi, kün şıǵar mezgili, ulı säskesi men tal tüsi, kişi besini men ekintisi, köz baylanar aqşamı men ımırtı bolmaytın ba edi? **(VII.395)** Qalada sonıñ biri joq. **(VII.396)** Bar ğoy, biraq sonı sezinip jürgen pende joq. **(VII.397)** Sağattarına qarap qoyıp, birew quwıp kele jatqanday, bezektep jürgen adamdar. **(VII.398)** Sonda bular ne kördim deydi bul dünyeden? **(VII.399)** Waqıttıñ ötip bara jatqanın qalay añǵaradı? **(VII.400)** Al, awıl... **(VII.401)** Onda bări basqaşa, awılда waqıt bayaw, ömir uzaq...

(VII.402) — Demalısqı şıqsañ, üy-işinđi alıp, elge kel! — dedi attanarda Nurtazımen qoştasıp turıp. **(VII.403)** — Birewler «awıl qurıp bitti» desip jür ğoy. **(VII.404)** Ottaydı. **(VII.405)** Nege qurıydı eken ol? **(VII.406)** Awıl qurısa — qazaqtıñ da qurıǵanı emes pe? **(VII.407)** Jer ornında, taw-tas, özen-köli ornında tur...

(VII.408) Mal ma? (VII.409) Mal da qurımaydı. (VII.410) Atam qazaqta: «eşki egiz tapqanmen, qoydan köp bolmas, it segiz tapqanmen, maldan köp bolmas» degen söz bar. (VII.411) Qalada it baqqıştar köbeyip ketipti ğoy. (VII.412) Şopanata, Qambarata, Zeñgibaba, Oysılqara aman bolsa, mal kindigi üzilmeydi. (VII.413) Kör de tür, biz Barqıtbeldiñ say-salasın äli-aq tört tülükke qayta toltıramız!

(VII.414) Jumaxan sol küni keşki poyızğa otırğan. (VII.415) Endi Aqbulaqqa jetkenşe asıǵıp baradı. (VII.416) Özi äldebir täwekelge bel baylaǵanday şıyrıǵıp alıptı. (VII.417) Kökirek tolı aşuw, ıza, namıs... (VII.418) Tek, ömir bolsın deñiz. (VII.419) Ömir bolsa, bul jurt Jumaxan tuwralı äli-aq estitin boladı.

2000 jıl.

VIII. metin

(VIII.1) Bir Ğana Ğumır

(VIII.2) Ädil Tazabekov tamız ayınıñ alǵaşqı juldızında Almatı mañındaǵı sanatoriylardıñ birine kelip ornıqtı. (VIII.3) Munda birtalaydan beri at basın burǵanı osı edi. (VIII.4) Joldamanıñ qunı eselep ösip ketipti. (VIII.5) Qaltasına şaqtap bir kisilik şaǵın bölme suraǵan. (VIII.6) Biraq onday orındar bos bolmay, amal joq, baǵası uday «poluvlyuks» atalatın keñirek bölmege jayǵastı.

(VIII.7) Oǵan qalayda demaluw kerek edi. (VIII.8) Därigerlerdiñ töndirip aytuwınşa, jüyke juqarǵan, organizm älsiregen. (VIII.9) Birazğa deyin mıyǵa salmaq túsirmey, taza awada alañsız boy jazuw kerek. (VIII.10) Därigerler aytpasa da, tula boyda bir qajıǵandıq, şarşap-şaldıǵuw bar ekenin Ädildiñ özi de sezinedi. (VIII.11) Burın da kezekti kitaptı bitirgen kezde osınday arıp-taluw bolatındı. (VIII.12) Biraq tez sergip ketüwşi edi. (VIII.13) Mına soñǵı eki tomdıq tarixiy roman siñirin säl sozıñqırap jiberdi. (VIII.14) Alıs joldan burlıǵıp zorǵa jetken arbakeştiñ atı da munday bolmas. (VIII.15) Jüykesi tüskir tozsa tozǵan da şıǵar, közi ilinse boldı, şırma-şatuw tús köredi. (VIII.16) Sol bayaǵı ötken ğasır oqıyǵalarınan şıǵa almay, kileñ bir kök süñgili sarbazdar arasında jan alıp, jan berisip jatqanı. (VIII.17) Sodan oyanıp ketse uyqı joq, körer tandı közimen atqızadı.

(VIII.18) Sonaw bir jıldarı Ädil jaz aylarında qasına bala-şaǵasın ertip alıp, Qırım ne Kavkaz asıp ketüwşi edi. (VIII.19) Qara teñiz jañasındaǵı jazuwşılardıñ şıǵarmaşılıq

üyine barıp, ay boyı emin-erkin demalatın. **(VIII.20)** Qara teñizden jalıqqanda jer tübindegi Baltıqqa tartıp ketken kezderi de boldı-aw! **(VIII.21)** Qazir ondağıday ken öris joq. **(VIII.22)** Janağı teñizderdiñ bări «şetelge» qarap ketti.

(VIII.23) Ol jatatın ornın muqiyat qarap şıqtı. **(VIII.24)** İrkes-tirkes eki bölme. **(VIII.25)** İdis-ayaq tolı servant, muzdatqış, televizor, telefon, bări bar. **(VIII.26)** Birinşi qabatta bolğanımen, tastuğırnı biyik eken. **(VIII.27)** Tüstikke qarağan balkonnan Alatawdıñ aqbas şıñdarı, äsirese zeñgir kökke tik şaşılgan Nayzatara biyigi men mundalap körinip tur. **(VIII.28)** Balkonniñ däl tübinde qatar ösken qos qarağay bar eken, sonıñ butağında özinen göri quyrığı ülken, sarı bawır tiyinder sekirip jür...

(VIII.29) Ädil şamadanın aşıp, bir kiyer kiyimderin şkafqqa aparıp ildi. **(VIII.30)** Tis şötki, sabın, şampun, ustara degender juwınatın bölmeden orın taptı. **(VIII.31)** Sonan soñ oqıytın kitaptarın, qağaz-qalamın şığarıp, jazuw üstelin retke keltirdi. **(VIII.32)** Däl qazir birdeñe jazayın degen oyı joq. **(VIII.33)** Biraq üyrengeñ gadet. **(VIII.34)** Jazuwşınıñ bes qaruwı qaşanda äzir turuwı kerek. **(VIII.35)** Osıladı rettep bola bergende, telefon «şır» ete qalğan. **(VIII.36)** Kezekşi däriger eken. **(VIII.37)** Sanatoriy kitapşasın aluw kerek, em-dom belgilew kerek. **(VIII.38)** Obalı känekiy. **(VIII.39)** Munda emniñ tür-türi bar körinedi. **(VIII.40)** Alayda Ädil kün ara jasaytın massaj ben jüykeni süwmen sılap äldiyleytin vannanıñ bir-eki türin aldı da, qalğandarına «täñir jarılğasın» ayttı. **(VIII.41)** Mına qaptap jürgen kempir-şal, qatın-qalaşpen qabattasıp, är esikte kezek kütkennen göri tınıştıq pen oñaşalıqtı artıq sanağan.

(VIII.42) Osınday usaq-tüyek räsımderdi ötep bolğan soñ, jeñil kiyinip, dalağa şıqtı. **(VIII.43)** Sanatoriy awmağı burınnan tanıs, ana bir jıldarı birneşe ret kelgeni bar. **(VIII.44)** Taw alqımına taqaw ondağan gektar orman alqabın alıp jatır. **(VIII.45)** Qay jağına qarasañ da, murtı bülınbegen bula tabiyğattı köresiñ. **(VIII.46)** Qalanıñ uw-şuwınan, güril-sarılınan qağaberis «meñirew tükpir». **(VIII.47)** Bul künde taza awa men tınıştıqtı adamdar aqşağa satıp alatın boldı ğoy. **(VIII.48)** Bul sanatoriydi ustap turğan da — sol qasıyeti. **(VIII.49)** Qarağay men qayın, üyeñki men şınar aralas ösken qalın ormannıñ şıǵıs jağı keñ awmaqtı alma bağına ulasadı. **(VIII.50)** Orman arasında demaluwşılar serüwendeytin, tas töselgen aynalma joldar bar.

(VIII.51) Burılıstarda är soqpaqtıñ qasıqtıǵın aq sırmen ayşıqtap jazın qoyıptı. (VIII.52) Ädil sonday alleyanıñ birine tüsip, ayañdap keledi. (VIII.53) Ol töniregine bajaylay köz jiberip, bul baqta özi atın bilmeytin ağaş türleriniñ de bar ekenin añdadı. (VIII.54) Köpşiligi — tüstik jaqtan äkelingen suwsamır ağaştar. (VIII.55) Tamız ayında tamılıp turǵan siyren men akatsiyanıñ jupar iyisi tanawdı jarıp, ol bir-eki dürkin atanday aqırıp tüşkirip saldı. (VIII.56) Boyı jeñil tartıp, sergip qalǵanday sezingen. (VIII.57) Ağaş arasında şoǵır-şoǵır bür jarǵan moyıl men uşqat, dolana men şırǵanaqta eski tanıstay sonadaydan köz tartadı. (VIII.58) «Bul jerdiñ awası, şınında da, taza eken,—dep oyladı Ädil jasıl alañqayda uşıp-qonıp jürgen aq, sarı köbelekterge köz salıp. (VIII.59) — Bular tek ekologiyalıq taza aymaqta ana ömir süre aladı».

(VIII.60) Tüske deyin ülkender jaǵı em-dom qabıldap, balalar basseynde şomılıp jürgen bolar, baq işinde budan basqa seyildegен eşkim körinbeydi. (VIII.61) Kenet, bir qaltarısta, üyilgen şöptiñ tübinde ayqalasıp jatqan ekewdiñ qasınan ötti. (VIII.62) Ekewi de ewropalıq jurttan. (VIII.63) Appaq ayaqtarı arbanıñ jetegindey kökke qarap qalǵan äyeldiñ däl qazır burılıwǵa murşası joq sekildi. (VIII.64) Al jiyren şaştı, murttı jigit «öziñiz de tüsinesiz ğoy» degendey, adam ayarlıq bir türmen buǵan qarap külgen boldı... (VIII.65) «Tüsinbeytin nesi bar, äbden tüsinemin, — dedi Ädil bılay şıǵa bere mırs-mırs külip. (VIII.66) — Bälkim, bul sanatoriyege däri-därmektiñ en şıpalısı osı şıǵar...».

(VIII.67) Demaluwşı qawımnıñ sırt sulbası men tüski asqa kelgende tanıstı. (VIII.68) Japsarlas eki zaldıñ dañǵaraday ülkeninde qatardaǵı köpşilik, al qırıq-elüw kisilik kişi zalda lyukske jatatın «qaymaqtar» orın alıptı. (VIII.69) Bir büyirden qaraǵanda büyreк betiniñ daldasınan tämpiş tanawı körinbey qalatın aqquba kelinşek Ädildi kişi zalǵa bastap keldi de, tor jaqtaǵı tört kisilik orındı körsetip:

(VIII.70) — Osında bir orın bos, jayǵasa beriñiz! — dedi sıpanı sızılıp.

(VIII.71) Zalda ziyalı qawım joqtıñ qası. (VIII.72) Jazuwşılardan eşkim uşıraspadı. (VIII.73) Zaldıñ är tusınan eki-üş adam ğana buǵan bas izegi, sälemdesuw ırımın jasadı. (VIII.74) Universitette sabaq beretin qartañ professor, burın Ministrler Kabinetinde istegen tustanıs şenewnik, üşinşisi — osındaǵı baspa direktorlarınıñ biri... (VIII.75) Qalǵandarı beytanıs adamdar. (VIII.76) Bul sanatory qaşanda

Almatınıñ qaymağın qalqıp otıratın. **(VIII.77)** Waqıtına qaray sol «qaymaqta» da orın almastırğan sekildi. **(VIII.78)** Birew ozip, birew tozıp jatqan zaman. **(VIII.79)** Bul künde jastarına jetpey qozı karın sala bastağan, ısqırınan «uyalı» telefondarı tüspeytin jäne soların qulaqtarına japsırıp alıp, maşınada ketip bara jatıp ta, as işip otırıp ta söylesüwden jalıqpaytın «isker» jigitter köbeydi ğoy. **(VIII.80)** Köpşiligi — sol iskerler, solardıñ ata-ana, bala-şağaları. **(VIII.81)** Özderi jumıs arasında kelip-ketip turatın bolsa kerek. **(VIII.82)** Sanatoriy awlası tolğan «inomarkalı» maşınalar. **(VIII.83)** Janağı jastar taqa bir tanıytın adamdarı bolmasa, ülkenge sälem bermeydi eken. **(VIII.84)** «Aqşa atasın tanımas» degendey, qasıñnan bedireygen küyi öte şıǵadı.

(VIII.85) Ädil aldına qoyğan asqa kirise bergeni sol edi, üsteldes körşileri kelip qaldı. **(VIII.86)** Bir üydiñ adamdarı bolar: jetpis bestegi qart, otız bestegi kelinşek, on jasar ul.

(VIII.87) — As dämdi bolsın! — dedi muntazday qırınıp, birşama taza kiyingen, taramıs qara şal bos orınğa jayǵasıp jatıp. **(VIII.88)** Sıpayılıq saltimen tüsin jılıtuwğa tırısqanımen, ızǵar şaşqan suwıq janarı sol küyi qalıp qoydı.

(VIII.89) «Tabıttan turǵanday mınaw bir qızıq adam eken! — dep oyladı Ädil birden unatpay. **(VIII.90)** — Sonda bular kim bolǵanı? **(VIII.91)** Äkesi, qızı, jiyeni me? **(VIII.92)** Älde, atası, kelini, nemeresi me?» **(VIII.93)** Ul bala şaldıñ awzınan tüsip qalǵanday...

(VIII.94) Ädil endi bayqadı, kelinşek ürip awızǵa salǵanday öñdi adam eken. **(VIII.95)** Eki közi botalağan, qaratorınıñ ädemisi. **(VIII.96)** Qos janarınıñ moyılday qaralıǵı sonşa, köz şarasına köleñke tüsip, kögildir satım oynap tur. **(VIII.97)** Jas äyel erkektiñ suqtı közin sezindi, biraq qımsınğan joq. **(VIII.98)** Qayta, «qaramay kör, suqtanbay kör» degendey, balasına birdeñe aytqan bolıp, süykimin arttıra jımıydı. **(VIII.99)** Jımıyǵanda eki betiniñ uşı şuqıraya qaladı eken. **(VIII.100)** Üş jağı köteriñki bitken piste murnı da bir erkelik siypat beredi özine.

(VIII.101) Mässağan! **(VIII.102)** Qızıq bolǵanda, Ädildiñ eki boljamı da dalağa ketti. **(VIII.103)** Mınalar erli-zayıptılar eken. **(VIII.104)** Ul bala aqsaqaldı «papa» dep otır. **(VIII.105)** Özderi birin-biri «papası», «maması» dep ataydı eken.

(VIII.106) Soğan qarağanda, bul üydegi negizgi tulğa — mına bala. **(VIII.107)** Ülkender sonıñ «papası» men «maması» ğana.

(VIII.108) — Smik, sen küni boyı basseyinnen şıqpaysıñ. **(VIII.109)** Suwğa tüsken adam tamaqtı jaqsı işüwi kerek! — dedi otağası balasınıñ öli dımı keppegen şaşınan siypap.

(VIII.110) Ädil selt etip basın köterip aldı. **(VIII.111)** Äwelde jañsaq estidim be dep oylağan.

(VIII.112) — Balañızdın at kim? **(VIII.113)** Smid pe Şmid pe? — dedi şın tañdanıp.

(VIII.114) — Smit emes, Smik! — dep otağası qolma-qol tüzetüw jasadı. **(VIII.115)** — SMİK: «Sergey Mironoviç Kirov» degendi bildiredi. **(VIII.116)** Ulımız Kirov joldastıñ tuwğanına tuwra 100 jıl tolğan küni duniyege kelip edi. **(VIII.117)** Sol kisiniñ qurmetine Smik qoyğanbız.

(VIII.118) «Ananıñ özi boldı ğoy! — dedi Ädil kimdi meñzegeni belgisiz.

(VIII.119) — Mına sorlı quldıqtıñ taqiya tanbasın endi balasına basıp ketpek pe?»

(VIII.120) — Üstelimiz bir eken, tanısa otırayıq, — dep aqsaqal qolın usındı.

(VIII.121) — Men otstavkadağı polkovnik Karaman degen añañ bolamın.

(VIII.122) KGB... to est qoğam kawipsizdigi salasınan... **(VIII.123)** Mına kisi —

bizdiñ üydegi jeñgeñ. **(VIII.124)** Esimi — Bayan... **(VIII.125)** Al öziñiz, — dey bergende, kelinşek küyewiniñ sözün bölip ketti.

(VIII.126) — Papası, qalay tanımay qaldıñız? **(VIII.127)** Bul kisi jazuwşı ğoy! — dedi nazdana ün qatıp. **(VIII.128)** Bizdiñ üyde kitaptarı bar...

(VIII.129) — Solay ma? **(VIII.130)** Jazatın adamdar köp qoy, qaysı birin bile berersiñ, — dedi otağası aqtağanday.

(VIII.131) Ädil: «Jazuwşı polkovnikterden köp emes» dewge bir oqtaldı da, jay atı-jönin atawmen ğana şekteldi.

(VIII.132) — Bul kisi jay köptiñ biri emes, jurtqa belgili lawreat jazuwşı, — dedi Bayan tağı da söz qosıp. **(VIII.133)** Sonan soñ Ädilge burıldı. **(VIII.134)** — Bir surağım bar: siz burın maxabbat jayında köp jazatın ediñiz, keyin tarixqa tüsip kettiñiz. **(VIII.135)** Nege olay?

(VIII.136) — Jastıñ ulğayğanınan bolar. (VIII.137) Är närsə öz uwağında oy, — dedi Ädil küle jawap berip. (VIII.138) Bul kezde ol tamaq işip bolğandı.

(VIII.139) — Jazuwşı bolsañız, sizben aqıldasatın bir şaruwam bar. (VIII.140) Keyin öziñizge aytarmın, — dedi otağası bul ornınan turıp jatqanda.

(VIII.141) Ädil bölmege kelgen soñ köz şırımın almaq bolıp, divanğa kelip qıysayğan. (VIII.142) Biraq birden uyıqtap kete almadı. (VIII.143) Şirkin, adam sanasınıñ da qalağan waqıtta iske qosıp, qalağan waqıtta öşire salatın tetigi bolsaşı! (VIII.144) Düniyede toqtaw-turağı joq bir närsə bolsa, ol — osı mıydıñ qızmeti şıǵar-aw. (VIII.145) Beyne, taksidiñ şetçiygi tärizdi tınımsız sıtıldap soğadı da turadı. (VIII.146) Jäne sonıñ bəri de — seniñ ölşewli ömiriñniñ esebinen... (VIII.147) Mine, Ädildiñ. oy-qiyyalı qas qılğanday jañağı erli-zayıptılarğa qayta oraldı. (VIII.148) Jumbaq adamdar... (VIII.149) Bola bersin, sol jumbaqtıñ şeşüwi Ädilge qarap qalıp pa? (VIII.150) Qazaqta şalğa tiygen qız jalğız sol Bayan ba eken? (VIII.151) Ondaylar burın da bolğan, mına zamanda tipti eselep köbeyi mümkün. (VIII.152) Qaşanda jas qızdı şal eken almağan, mal-eken alğan ğoy. (VIII.153) Endeşe, joqtan özgeden päsapa izdep keregi ne? (VIII.154) Al Bayan — söz joq, jaqsı äyel... (VIII.155) Äyeldiñ sululığı — keyde bağı, keyde sorı...

(VIII.156) Bir täwiri östip jatıp mızǵıp ketipti. (VIII.157) Sirä, eki saǵatqa juwıq uyıqtasa kerek. (VIII.158) Köpten kezikpegen tätti uyqı. (VIII.159) Tüw, tula boyı jeñildenip, sergip qalğanın qaraşı! (VIII.160) Saǵatına qarap edi, törtten asıp qalğan eken. (VIII.161) Kün aptabı äli qaytpağan sekildi. (VIII.162) Ol apıl-ğupıl kiyinip, kerek-jarağın paketke salıp aldı da, basseynge qaray tarttı. (VIII.163) Basseyn osıdan jartı şaqırımday jerle, orman işindegi bölek ğiymaratta. (VIII.164) Qasında sawna, juwınıp-şayınatın duş bölmeleri bar. (VIII.165) Ädil salqın-sabat aynakölde oyqastay jüzip, raxattanıp qaldı. (VIII.166) Bar ayıbı, balalardıñ köp keletin kezi eken. (VIII.167) Solar şuwıldap maza berer emes. (VIII.168) «Eñ abzalı, buğan tañerteñ erte kelüw eken» dep tüydi ol suwdan şıǵuwğa bet alıp.

(VIII.169) Jaǵalawdan üsteldes körşisi Qaraman aqsaqal uşırasıp qaldı. (VIII.170) Muzday siresip kiyingen qalpı.

(VIII.171) — Kiyimşeñ turğanıñız qalay, suwğa tüspeysiz be? — degen Ädil oğan tañdana qarap.

(VIII.172) — Beldiñ şoyırılması bar. (VIII.173) Mağan salqın suw jaqpaydı, — dedi otağası şabaqtay şorşıp oynap jürgen balalardan köz almağan küyi. (VIII.174) — Birdeñege urınıp qala ma dep, ana ulğa qarawıl bop turğanım ğoy.

(VIII.175) — İyâ, balañız tım erke körinedi...

(VIII.176) — Endi ne isteymiz, qartayğanda körgen jalğız ul... (VIII.177) Burınğı báybişeden qızdarım bar. (VIII.178) Olar öz aldarına üy bolıp ketti.

(VIII.179) Ädil kiyinetin bölmege burıla bergeni sol edi:

(VIII.180) — Ädeke, sâl kidiriñizşi! — dep körşisi aldın orap, bılay taman beyimdedi. (VIII.181) — Sizben bir şaruwanıñ jayın aqıldassam ba dep edim.

(VIII.182) «Qartayğanda kâri bozdan jorğa şıqtı» degendey, meniñ de birtalay jazğan-sızğandarım bar. (VIII.183) Sol kitaptı qalay bastıruwğa boladı?

(VIII.184) — Kitabıñız ne jayında?

(VIII.185) — Estelikter ğoy... (VIII.186) Birtalay jasqa keldik, köp adamdarmen uşırastıq. (VIII.187) Men Mäskewdegi KGB-nıñ barlaw mektebin qazaqtan alğaş bitirgenderdiñ birimin. (VIII.188) Bizge Beriya, Vışinskiy, tağı basqa körnekti qayratkerler lektsiya oqıdı... (VIII.189) Qoğam qawipsizdigi salasında elüw jıl minsiz qızmet atqardım. (VIII.190) Endi sol ötken jıldardan iz qalsa deymın ğoy bayağı.

(VIII.191) Ädil ne aytarın bilmey bögelip tur. (VIII.192) Düniyede jazuwğa bolmaytın taqırıp joq. (VIII.193) Mäsele, sonıñ qay qırınan kelüwde ğoy...

(VIII.194) Al jalğız ulınıñ atın «Smik» qoyğan kisiden ne kütüwge boladı?

(VIII.195) — Kitap jazğanda, sodan tabıs tabayın degen oyım joq. (VIII.196) Öz aqşam özime jetedi, — dedi Qaraman. (VIII.197) — Ayına qırıq mıñ teñge pensiya alamın. (VIII.198) Bul — qazır ortaşa tört jigittiñ jalaqısı.

(VIII.199) «Nemese, bes-altı jazuwşınıñ pensiyası! — dep oyladı Ädil jarıla jazdap.

(VIII.200) — Sumdıq qoy! (VIII.201) Sonşamız jabılıp, KGB-nıñ bir polkovnigi ğurlı eñbek etpegenimiz be? (VIII.202) Ol az bolğanday, endi kitap şıǵarıp, alapatın asırmaq...»

(VIII.203) — Qazir kitap şıǵaruw qıyın emes, — dedi körşisiniñ jawap kütip turǵanın ańǵarıp. **(VIII.204)** — Aqşasın töleseñiz, biraq ayda basıp şıǵaradı.

(VIII.205) — Sonda bir kitapqa qanşa aqşa surawı mümkün?

(VIII.206) — Ol jaǵı kitaptıñ kölemine jäne tirajına baylanıstı. **(VIII.207)** Mäselen, bir tomdıq kitaptı mıñ danamen şıǵaruw üşin, mölşermen bes jüz mıñ teñge kerek bolar.

(VIII.208) — Äjeptäwir aqşa eken... **(VIII.209)** Degenmen, onı tabuwǵa boladı! — dedi Qaraman arqası keñip qalǵanday.

(VIII.210) Ädil orman işin aralap keledi. **(VIII.211)** Manaǵıday emes, aynalma joldardıñ bäre adamǵa tolıp ketipti. **(VIII.212)** Alleya boylap qıdırıstap jürgen jigitter, orındıqtarda qazday tizilip, sayalap otırǵan äyelder. **(VIII.213)** Köpşiligi — egde tartqan, biraq tösekten qalsa da, ösekten qalmaǵan sarı qarın báybişeler körinedi. **(VIII.214)** Ädil eşbir topqa ayaldaǵan joq, bas izep, izet ırının jasap, tustarınan öte berdi. **(VIII.215)** Äyelder bir-birine iyek köterip, ımdasıp qaldı. **(VIII.216)** Endigi biraz ańgime bul tuwralı bolarında kümän joq.

(VIII.217) Bas ğiymarattıñ teriskey jaǵında gül alańı bar-tuǵın. **(VIII.218)** Sol mañǵa biraz adamdar jiynalıp qalıptı. **(VIII.219)** Äldebir suñqıladaǵan äyel dawısı estiledi. **(VIII.220)** Şaması, birew öleñ oqıp turǵan sekildi. **(VIII.221)** Ädil qastarına tayaǵanda, mañıray şıǵatın jılañqı dawıstı birden şıramıttı. **(VIII.222)** Mälike ğoy mınaw! **(VIII.223)** Jıyındarda uzaq sonar öleñ oqıp, jurttı mezi qılattın kädimgi Mälike. **(VIII.224)** O, toba, munıñ da jürmeytin jeri bolsaşı! **(VIII.225)** Mälikege ünemi beytanıs orta, tın öris kerek. **(VIII.226)** Bul aqındı bir ret tıñdaǵan ne oqıǵan adam endi kaytıp bettemey qaladı. **(VIII.227)** Ol burın qaladaǵı oquw orındarın tügendep jürüwşi edi, endi emdew mekemelerine awız salǵanı ğoy.

(VIII.228) Söz älpetterine qaraǵanda, Mälike qazir keşki astan keyin demaluwşılarmen kezdesüw ötkizetin bolsa kerek. **(VIII.229)** Öleñderine än şıǵarǵan birneşe sazger-änşilerin erte kelipti. **(VIII.230)** Mınaw — kezdesüw aldında jasap turǵan jarnaması.

(VIII.231) — Apay, maxabbat jayında oqıñızşı! — dedi jas kelinşekterdiñ biri şoljañday til qatıp.

(VIII.232) — Oy, siñilim-ay, maxabbat degen bizden qalğan närse ğoy! — dedi Mälike bos jiberen buwrıl şaşın salalı sawsaqtarımın qopsıta taraqta. **(VIII.233)** — Jaman-jaqsı bolsın, üş küyewdiñ basına su quyıppız. **(VIII.234)** Sonda maxabbat otına küymegende, şoşqa tağalap jürdi deysiñ be? **(VIII.235)** Ğaşıqtıq jırlardı soñıra kezdesüwge saqtap otırmın.

(VIII.236) Ädil osı äredikti paydalanıp, jılıstap ketpekşi bolıp edi, Mälike bayqap qalğan eken:

(VIII.237) — Ädil, sen de osında ekensiñ ğoy. **(VIII.238)** Ketpe, şaruwa bar! — dep toqtatıp tastadı. **(VIII.239)** Sonan soñ köpşilikke burılıp: **(VIII.240)** Mına Tazabekov degen jazuwşını biletin şıǵarsızdar. **(VIII.241)** Körnekti qalamger, lawreat! — dep kötere maqtap keldi me, — bizdiñ ökşemizdi basıp jürgen inilerimizdiñ biri, — dep özi birden joǵarılap ketti.

(VIII.242) «Osı apamızda biz basatınday ökşe qaldı ma eken? — dep oyladı Ädil, Mälikeniñ urşıqtıñ sabınday sıp-sıyda ayaqtarına, ökşesi müjilgen tüfliyine köz jiberip. **(VIII.243)** — Meni qurbandıqqa şalıp tur. **(VIII.244)** Sirä, bul apamızdıñ da «keyquwattıǵı» ustap tur-aw!»

(VIII.245) Mälikeniñ bir ornında uzaq turmaytın ädeti. **(VIII.246)** «Sizderdi kontsert zalında kütemin» dep älgilerden qoştastı da, Ädildi qoltıqtap jürip ketti. **(VIII.247)** Awzı sözden bosar emes. **(VIII.248)** Bul manadan beri onı tekke müsirkep tur eken. **(VIII.249)** Qazir Mälikeniñ jaǵdayı tipti jaqsı körinedi. **(VIII.250)** Aytısına qaraǵanda, biyıl Qıtayda, Ündistanda bolıp qayıptı. **(VIII.251)** Alda Pakistan men Mısır saparı kütip tursa kerek.

(VIII.252) — Şet memleket degeniñiz siz üşin awıl arasına aynalıptı ğoy. **(VIII.253)** Sonıñ kiltin qalay tawıp jürsiz? — dedi Ädil tañ-tamaşa bolıp.

(VIII.254) — Qudayǵa şükir, qazir talantqa jol aşıldı ğoy! — dedi Mälike şalqıy söylep. **(VIII.255)** — Birewler poeziyanıñ küni battı desip jür. **(VIII.256)** Beker söz. **(VIII.257)** Kerisinşe, keyingi kezde qazaq öleñi xalıqaralıq biyikke köterilip baradı. **(VIII.258)** Bilesin be, qazir jurtşılıqtı awızǵa qaratuwdıñ bir ğana jolı bar. **(VIII.259)** Ol — el oylap jürgendey, bolımsız tirajben kitap şıǵaruw emes, tribuna! **(VIII.260)** Sol arqılı teledidarǵa jol aşuw. **(VIII.261)** Osı ekewin jawlap alsañ, milliyondarmen tildeskenin. **(VIII.262)** Men äwelde osındaǵı xalıqtar dostıǵı assambleyası men

äyelder qoğamınıñ minberinen bastağam. **(VIII.263)** Onıñ aqırı, mine, şetel saparlarına ulastı.

(VIII.264) — Al şet jurttırdıñ nazarına qalay iliktiñiz?

(VIII.265) «Öziñ äli bala ekensiñ ğoy» degendey, Mälike buğan asqaqtay qaradı.

(VIII.266) — Bul künde Almatıda ne köp — şet memlekettiñ elşilikteri köp.

(VIII.267) Solardıñ ulttıq meyramdarın qur jibergen emespin. **(VIII.268)** Mereke

künderi gülimdi köterip baramın da, dostıq taqırıbına ağıl-tegil öleñ oqıymın.

(VIII.269) Keyin olar meni özderi izdeytin boldı. **(VIII.270)** Obalı känekiy, mädeniy şaralar kezinde delegatsiya quramınan qaldırmaydı.

(VIII.271) — Aytarı joq. **(VIII.272)** Adamnıñ oyına kelmeytin tapqırlıq! — dedi

Ädil basın şayqap. **(VIII.273)** — Bizdiki dalbasa. **(VIII.274)** Xalıqaralıq deñgeyge

köterilüwdiñ töte jolın siz tapqan ekensiz, Mäke!

(VIII.275) Bul kezde bular bas korpustıñ aldına kelip qalğandı.

(VIII.276) — Soñıra kezdesüwge kel. **(VIII.277)** Men tuwralı bir-eki awız jılı söz ayt! — dedi Mälike qoştasar sätte.

(VIII.278) — Jılı sözge zärüw emessiz ğoy. **(VIII.279)** Basqamız bugün qosam jarlamay, tasada qalğanımız jön şıǵar, — dedi Ädil eki uşılau jawap berip.

(VIII.280) Ol, ärine, kezdesüwge barğan joq. **(VIII.281)** Basında Mälikenıñ qılıqtarı oğan külkili siyaqtı köringen.

(VIII.282) Biraq, bayıptap qarasa, kületin närse emes

eken. **(VIII.283)** Bälkim, jılaw kerek şıǵar. **(VIII.284)** Eñ bastısı, talanttın maqrum

surǵılt xaltuwra nege kölbeñdep alǵa şıǵuwı kerek? **(VIII.285)** Olar darınsız

düniyelerimen osındaǵı jurtşılıqtı mezi qılğanı azday, endi şekaralardı köktey ötip,

şeteldikterdiñ aldında qazaq mädeniyetine ökildik etüwi qalıp pa edi? **(VIII.286)**

Ädebiyetti qoldı ayaqtı qulǵa, şawıpkel şabarmanǵa aynaldıruw ğoy — munıñ atı.

(VIII.287) Iyä, qazır ayǵay-urannıñ, mitingilerdiñ zamanı. **(VIII.288)** Sonı janaǵı

Mälikeler qaqay döp basıp, tez beyimdelgen deseysi! **(VIII.289)** Endi olardı

toqtatıw oñay emes. **(VIII.290)** Osı ekinmen biraz jerge şabadı.

(VIII.291) Soñǵı kezde Ädil aşqan taǵı bir jañalıq — «keyquwatşıldıq». **(VIII.292)**

Onıñ mänisi: öziñde joq qasıyetke jarmasuw, aqımaqtıñ aqıldı, nadannıñ oqımısı,

qorqaqtıñ batır bolıp körinüwi degenge sayadı. **(VIII.293)** Bir sözben aytqanda,

közboyawşılıq. **(VIII.294)** Onıñ şıǵuw tegi tım arıda jadır. **(VIII.295)** «Alpamıs» jırınıñ bir nusqasında Alpamıs batır Qızılbas elin qaratıp, xan qızı Qaraközayımǵa üylenip, özin zındannan qutqarǵan Keyquwat quldı xan taǵına otırǵızıp, endi eline qaytpaq boladı. **(VIII.296)** Sol kezde Keyquwat bayǵus zar eñirep:

(VIII.297) — Oybay-aw, mınalar sen ketken soñ meni bir kün de turǵızbaydı ğoy.

(VIII.298) Taǵımdı tartıp alıp, taz kebime kayta túsirmey me! — dep jılaytını bar.

(VIII.299) Sonda amalı qurıǵan Alpamıs oǵan mınaday aqıl üyretken eken.

(VIII.300) — Endeşe, men bul elden jay ketpeyin. **(VIII.301)** Sen meni jurttıñ közinşe ursıp, quwıp jiber. **(VIII.302)** Sonda xalıq senen aybınatın boladı, — deydi.

(VIII.303) Alpamıstı körsetken aqısına Qaraközayımday xanşanıñ moynına minip keletin Keyquwat kimdi ayasın. **(VIII.304)** Birden ayqulaqtanıp şıǵa keledi.

(VIII.305) Alañǵa jiynalǵan köp xalıqtıñ közinşe Alpamısqa:

(VIII.306) — El-jurtınan bezip, qañǵırıp jürgen teksiz neme, joǵal közime körinbey!

(VIII.307) Seni büginge deyin panalatqanıñ da jeter. **(VIII.308)** Menen birdeme körmey turǵanda, jaltırat tabanıñdı! — dep aqıradı.

(VIII.309) Alpamıs odan zäresi uşıp qaşqan boladı. **(VIII.310)** Söytip, Keyquwatıñ abıroyı asadı. **(VIII.311)** «Alpamıstıñ özin qorqıtqan mına Keyquwat tegin adam bolmadı» dep şoşıǵan xalıq oǵan uzaq jıl baǵınǵan eken desedi...

(VIII.312) Keyquwat dünüyeden ötkeli mıñ jıldan asqan şıǵar. **(VIII.313)** Al «keyquwatşıldıq» jasap keledi. **(VIII.314)** Ol qazır kündelikti ömirde attap basqan sayın uşırasadı. **(VIII.315)** Alpamıstar siyrek qoy qaşanda. **(VIII.316)** Alpamısı joq elde tizgindi Keyquwattar ustaytın ädeti. **(VIII.317)** Manaǵı Mälikede — sol keyquwattar äwletinen.

(VIII.318) Bir-birine egiz qozıday uqsas, bedew künder bayaw jıljıp ötip jattı.

(VIII.319) Demalıñ ornı — ülken ömirdiñ özi emes, sonıñ kışkentay modeli tärizdi.

(VIII.320) Birewler kelip, birewler ketip jatadı. **(VIII.321)** Bul da alma-kezek awısqan «bes kündik» bayansız tirliktiñ bir nışanınday. **(VIII.322)** Biraq qay jerde, qalay ötkizseñ de, bastan keşireriñ — bir ǵana ğumır. **(VIII.323)** Bäre de mañdayǵa jazılǵan ölşewli waqıt esebinen. **(VIII.324)** Sen, beyne, özine berilgen waqıttı jıldarǵa, ay men künge usaqtatıp alıp, sonı bir şetinen jumsap jürgen siyaqtısıñ!

(VIII.325) Ädil munda eşbir kompaniyağa qosılğan joq. (VIII.326) Köztanı jigitler «törtinşi qol jetpey tur» dep karta oyunına şaqırıp edi, odan da bas tarttı. (VIII.327) Tañdağanı — tınıştıq, oñaşalıq. (VIII.328) İş pısuw, jalğızsıraw degen onda bolğan emes. (VIII.329) Adamnıñ osılayşa «özimen-özi» qaluwı da — kemeldik belgisi şıǵar. (VIII.330) Bir özi — bir taypa eldey, bir qora janday. (VIII.331) Büginge deyin ädebiyette jüzdegen obraz jasağan eken. (VIII.332) Öz aldına jatqan ol da bir patşalıq. (VIII.333) Solar jalğızsıratpaydı. (VIII.334) Qalıñ äsker jasaǵınday qorǵap-qorşap, qasında jüredi.

(VIII.335) Eñ ğajabı, osı tınıştıq pen oñaşalıq Ädilge mayday jaqtı. (VIII.336) Densawlıǵı da qalpına kele bastadı. (VIII.337) Osında kelgeli juqarǵan jüyke baysal tawıp, uyqısı da tüzeldi. (VIII.338) Künde tañerteñ jeti jarımda turıp, üyrenşikti soqpaq pen baqtı bir aynalıp şıǵadı da, sol busanǵan qalpında basseyngе qaray tartadı. (VIII.339) Osında bir büyirinde buǵıp jatqan taǵı bir köz quwanışı bar. (VIII.340) Ädil kögildir aydındı bir-eki ret jarıp ötip, salqın-sabattan raxat tapqan kezde, on jaqtaǵı äyelder kiretin esikten kermaralday kerilip, Bayan kele jatadı. (VIII.341) Kelinşektiñ töbesi köringende, munıñ tula boyında ıstıq qan oynap, jüregi atqaqtap jiyi soǵıp ketedi.

(VIII.342) Bayan da munı izdeytin sekildi me, qalay? (VIII.343) Sırttay sır bermegenimen, Ädildi körgende jüzi jaynap, quwanıp ketkeni belgili bop turadı. (VIII.344) Özi tım añañ da emes, tolıqta emes, kün boyawı birkelki jaǵılğan tobılǵı torı denesi qoldan qaşalǵan müsin tärizdi. (VIII.345) Sonı özi de sezetindey, basseyngе kelgende jibek xalattıñ tüymesin salmay, aldıñǵı öñirin aşıñqırıp jüredi. (VIII.346) İşke kirgen soñ da tım asıqpay, qolındaǵı paketi men xalatın irgedegi orındıqtardıñ birine jayǵastırıp, jaǵalawda turıp, az-kem tınıstaydı. (VIII.347) Täñirim-ay, munday da sulu dene, tüzüw ayaq boladı eken! (VIII.348) Boyın tiktep tura qalǵan kezinde jup-jumır tize men toq baltırdıñ arasında tittey de sañılaw joq. (VIII.349) Sodan bir mezgilde aq bilegin alǵa soza, serippedey sekirip, kögildir aydıñǵa laqtırǵan nayzaday şańshılıp tüsedı.

(VIII.350) Osı bir suwretke qarap turuwdıñ özi — duniyeniñ raxatı. (VIII.351) Ädilge sonıñ özi-aq jetip jatr. (VIII.352) Jan duniyesi jadrap, jüreginiñ basına bal tamǵanday, bir läzzattı küy keşedi. (VIII.353) Adam boyına tıñ quwat quyıp, jan

jüregin äldiyleytin bul da bir däri ispetti. **(VIII.354)** Bälkim, osında kelgeli alıp jatqan em-domınıñ işindegi eñ şıpalısı, Ädildiñ betin tezirek beri qaratqan — osı Bayan ba, kim bilsin? **(VIII.355)** Jalpı, nawqas adamnıñ sulu äyelge köz süze bastawı teris emes. **(VIII.356)** Ol da — tırşılıkke oraluwdıñ nışanı.

(VIII.357) Keyingi kezde ekewi basseyinnen qatar şıǵıp, bas korpusqa birge qaytatın bolıp jür. **(VIII.358)** Keyde waqıt keñirek bolǵanda, orman işindegi soqpaq joldarmen qıdırıstap jürip qaladı. **(VIII.359)** Ädil osınday oñaşada kelinşekten Qaraman jayında surayın dep qanşa oqtalsa da, retin keltire almay jürgendi. **(VIII.360)** Bir küni Bayannıñ özi sır uşıǵın ustatqanday boldı.

(VIII.361) — Ädeke, siz 1986 jılı Jeltoqsan oqiyǵası kezinde qayda boldıñız? — degen Ädilge tutqıyıldan suraq qoyıp.

(VIII.362) — Men onda tawdaǵı şıǵarmaşılıq üyinde roman jazıp jatqanmın.

(VIII.363) — Jastar itke talanıp, qanǵa boyalıp jatqan kezde de qaǵazdan bas kötermediñiz be?

(VIII.364) — Solay boldı. **(VIII.365)** Ol özi — ayaq astınan bürk ete qalǵan stiyxialı qozǵalısqoy. **(VIII.366)** Bas-ayaǵı eki-aq kün... **(VIII.367)** Soñı nasırǵa şabar dep kim oylaǵan... **(VIII.368)** Al siz şe? **(VIII.369)** Erewil kezinde qayda boldıñız?

(VIII.370) — Men onda pedinstituttıñ soñǵı kursında oqıytınmın. **(VIII.371)** Studenttermen birge alańǵa barǵanbız. **(VIII.372)** 18-jeltoksanda soqqıǵa jıǵılıp, türmege tüstim. **(VIII.373)** Sol beti sottalıp ketüwim de mümkin edi. **(VIII.374)** Osı Karekeñniñ kömegimen zorǵa bosandım.

(VIII.375) — Ol kisini burınnan tanıytın ba ediñiz?

(VIII.376) — Joq, tanımaytınmın. **(VIII.377)** Äytewir, tergew kezinde meni bir kördi de, ıqılası awdı.

(VIII.378) «Tüsinikti. **(VIII.379)** Ökimettiñ qaqpanınan qutılǵanmen, bäribir Qaramannıñ qarmaǵına ilikken boldıñ ǵoy» degendi oylap ötti Ädil işinen.

(VIII.380) — Ol meni ap-sap basılğanşa, üş ayday öz üyinde jasırdı. **(VIII.381)** Osıdan bir jıl burın Qarekeñniñ báybişesi qaytı bolıptı. **(VIII.382)** Buyırq qoy. aqırı sol üydiñ oşağın ustap qaldım.

(VIII.383) — Degenmen, Qarekeñniñ ol istegeni de — erlik! — dedi Ädil ündemey qaluwdı layıqsız körip. **(VIII.384)** — Ol kisige qarızdar ekensiz...

(VIII.385) — Qanşa qarızı bolsa da, ötep qutıldıq qoy! — dedi Bayan älbir aşuw aralasqan zildi dawıspen. **(VIII.386)** — «Qasqır qarızın terisimen öteydi» degen söz bar eken. **(VIII.387)** Men бүkil ömirimden ötedim. **(VIII.388)** Eger sonda on jılğa sottalıp ketsem, endigi bostandıqqa şığıp, qaharmandar qatarında atalıp жүrer me edim, qayter edim?!

(VIII.389) Bul sözden Ädildiñ aňğarğanı, Bayanda özekti örtegen ökiniş bar eken. **(VIII.390)** Aqsaqalmen de äldeqaşan esep ayırısıp bolğan sekildi. **(VIII.391)** Tek, aldağı bağdar ayqın emes. **(VIII.392)** Ädilden älbir mezireti söz, keñes kütetini bayqaladı. **(VIII.393)** Biraq ol otqa may quyıp, oqiyğanı jedeldetkisi kelmedi. **(VIII.394)** Soñğı şeşimdi Bayannıñ özine qaldırğan.

(VIII.395) Bul kezde demalıс waqıtı ortasınan awıp ketkendi. **(VIII.396)** Ädil de özinin ejelgi saw, eñbekqor qalpın kayta tapqan. **(VIII.397)** Jazuw üsteli, kirşiksiz aq qağaz — ol üşin jar töseginen kem emes. **(VIII.398)** Düniyede qalamnan asqan qaruw joq... **(VIII.399)** Aq qağazğa öşişe örnek qalatın qara siyadan qasiyetti ne bar bul jalğanda? **(VIII.400)** Sol ğasıqtarı Ädildi qaytadan quşağına alğan. **(VIII.401)** Ol qazır mına zamannan roman jazamın dep janıqpaydı. **(VIII.402)** Burq-sarq qaynağan ötpeli дәwir bir qalıpqa түssin, qandı köbigi tarap, sorpasına dәм kirsin. **(VIII.403)** Şükir, romandı bir kisidey-aq jazdı ğoy. **(VIII.404)** Oqırmanın barında, söz qadiri ayaqqa basılmay turğanda, negizgi şıǵarmaların jarıyyalap ülgergeni qanday abıroy bolğan! **(VIII.405)** Endi sāl keşikkende, мүlde qor bolğanday eken. **(VIII.406)** Äytkenmen, qoldan qalam түspewge tiyis. **(VIII.407)** Aldağı waqıtta tutas bir aңgimeler toptamasın jazuwğa bel baylağan. **(VIII.408)** Kәnigi qalamger sonıñ «dayın turğan» birewin bastap ta ketip edi.

(VIII.409) Ol бүgin de jazuw jazıp otırғandı. **(VIII.410)** Esikti saldır-gүldir aşıp, kirip kelgen adamğa qarasa, üsteldes körşisi Qaraman eken. **(VIII.411)** Aqsaqaldıñ öñi ört öşirgendey:

(VIII.412) — Bizdiñ Bayandı kördiñiz be? — dedi tutığa til qatıp. **(VIII.413)** Sonı aytıp. älbir kümänmen törgi bölmege moyın sozdı.

(VIII.414) — Bayan munda kelgen joq. degenmen qarañız, köñiliñizde dıq qalmasın! — dep ornınan küle köterilgen Ädil juwınatın bölmeniñ de esigin aştı.

(VIII.415) — Keşiriñiz! Tüski astan keyin közim ilinip ketken eken. **(VIII.416)** Älgi Bayan uştı-küydi ğayıp boldı.

(VIII.417) — Bälkim, balañızben birge basseynde jürgen şıǵar...

(VIII.418) — Smik bölmede uyıqtap jatır. **(VIII.419)** Bir özi qas pen közdiñ arasında qayda ketüwi mümkin? **(VIII.420)** Äy, ol birdemege urındı ğoy! — Qaraman sonı ayttı da, aldı-artına qaramay tura jöneldi.

(VIII.421) Köñilge alañ kirgen soñ, Ädil de ornıǵıp otıra almay, tez kiyinip dalaǵa şıqqan. **(VIII.422)** Jay qıdırǵan adam bolıp, ülken ğiymarattı bul da bir aynalıp ötti. **(VIII.423)** Qaraman qasına balasın ertip alıp, äli de zır qaǵıp jür eken. **(VIII.424)** Ärkimge bir toqtay qalıp, «bizdiñ Bayandı kördiñiz be?» degen bir surawdı qaytalay beredi.

(VIII.425) «Qap, mına kisi äbden külkige qaldı-aw! — dep oyladı Ädil aqsaqalǵa janı aşıp. **(VIII.426)** — Bayannıñ munısı ne sonda? **(VIII.427)** Şalǵa körsetken şalduwar erkeligi me, älde birjola qarasın batırdı ma eken? **(VIII.428)** — «Birjola» degendi oylaǵanda, Ädildiñ jüregi solq ete qaldı. **(VIII.429)** — Özi kelip qonǵan baqıttıñ qadiriñ bilmey, şınımen-aq jurtın siypap qalǵanıñ ba? **(VIII.430)** Meniñ de Qaramannan asıp turǵanıñ şamalı-aw».

(VIII.431) Biraq tübi qayır boldı, äytewir. **(VIII.432)** Bayan tabıldı. **(VIII.433)** Bir top äyelge ilesip, dări şöp — şırǵanaqtıñ dänin terüwge ketipti. **(VIII.434)** Qaraman kündizgi qılıǵınan uyaldı ma, sol küni keşki asqa kelmey qaldı. **(VIII.435)** Aralarında qattı-qattı söz bolǵanǵa uqsaydı.

(VIII.436) — Elge qarawǵa beti joq. **(VIII.437)** Östip özin de, meni de masqara qıladı da jüredi, — dedi Bayan äli de sabasına tüse qoymay. **(VIII.438)** — Süldesin süyretip jürip, qızǵanıñ nesin alǵan eken?

(VIII.439) — «Aldırǵan — albırt» degen ğoy. **(VIII.440)** Qarekeñ aldımen meniñ bölmemdi tintip şıqtı. dedi Ädil küle til qatıp.

(VIII.441) — Uyat-ay!.. **(VIII.442)** Ol osında kelisimen-aq sizden qattı qawiptenip jürgen. **(VIII.443)** Qaydan bilsin, sizdiñ qağazdan bas kötermeytiniñizdi...

(VIII.444) Mına söz Ädildiñ şımbayına batıp-aq ketti.

(VIII.445) — Degenmen tabılğanıñız jaqsı boldı! — dedi ol qısılğanın sezdirmey.

(VIII.446) — Sizdi endi qaytıp köre almaymın ğoy degendi oylağanda, zäremniñ uşqanın aytpa!

(VIII.447) — Şın aytıp otırsız ba?

(VIII.448) — İmanday şınım. **(VIII.449)** Qolda barda bir-birimizdiñ qadirimizdi bilmeymiz ğoy... **(VIII.450)** Adamğa berilgeni — bir ğana ömir. **(VIII.451)** Sonıñ är küni, är sağatı qımbat ekenin qoldan şığıp ketkende bir-aq bilesiñ.

(VIII.452) — Siz sonı jaña bilip jürsüz be, Ädeke?

(VIII.453) — Bilüw bar da, ömirlik qağıyda tıñ ustanuw bar ğoy. **(VIII.454)** Sizdi körgen sayın meniñ esime bir qırğız aqınınıñ öleñi tüsedı.

(VIII.455) Men baqıtsız — seni burın körmegen.

(VIII.456) Men baqıttı — seni körmey ölmegen...

(VIII.457) — Jaqsı eken! — dedi Bayan muñaya ezüw tartıp. **(VIII.458)** — Öz öleñiñiz emes pe mağan arnağan? **(VIII.459)** Meyli, kim şığarsa da sizdey azamattan sonday lebiz estigenime baqıttımın. **(VIII.460)** Qarızdarmın sizge...

(VIII.461) Erteñgi asqa Bayan tağı da jalğız keldi. **(VIII.462)** Qaraman aqsaqal da, balası da körinbeydi.

(VIII.463) — Atamız qayda? **(VIII.464)** Ol kisi sırqattanıp qalğan joq pa? — degen alañdawşılıq bildirip.

(VIII.465) — Ağañız aman-esen. **(VIII.466)** Bügin tüski poyızben Qarağandığa jürmek, — dedi Bayan eşteñe bolmağanday köñildene söylep. **(VIII.467)** — Ol kisi endi mülde basqa ermek taptı. **(VIII.468)** Elinen «jıluw» jiynap kelip, kitap bastırmaq.

(VIII.469) — Smik şe? **(VIII.470)** Ol da jol jürip ketti me?

(VIII.471) — Ekewi birge ketti. (VIII.472) Qarekeñ jalğız uldı közinen tasa qılmaydı. (VIII.473) Muragerin el-jurtqa körsetip qaytpaq.

(VIII.474) — Olay bolğanda, jolawşılardıñ «toqımın qatuw» kerek qoy. (VIII.475) Toy jasañız! — dedi Ädil ädenegе balaşa mäs bolıp.

(VIII.476) — Nesi bar, jasaymız. (VIII.477) Toydıñ qurmetti qonağı öziñiz bolasız!

(VIII.478) Ädil keşki astan keyin dalada biraz boy jazıp, bölmege kirgeni sol edi, telefon «şır» ete qaldı.

(VIII.479) — Ädeke-aw, ne tıp otırsız, toqım qaqpaymız ba? — dedi ar jatınan sızılğan äyel dawısı.

(VIII.480) — Qağayıq.... (VIII.481) Men dayın, — dedi Ädil abırjıp.

(VIII.482) — Bir ğana ötiniş: sol «toqımdı» sizdiñ üyde qaqsaq qaytedi? (VIII.483) Meniñ körşilerim jaysızdaw...

(VIII.484) — Tipti jaqsı. (VIII.485) «Toqım qatar» men qonaq kädeni qosıp jibereyik.

(VIII.486) Arada on minuttey waqıt ötkende esik tıqırsız aşılp, işke Bayan kirdi.

(VIII.487) Üstinde öñiri jartılay ğana tüymelengen jibek xalat. (VIII.488) Qolında qomaqtı sumkası bar.

(VIII.489) — Awmağan bizdiñ bölme ğoy! — dedi äweli awız bölmege, sonan soñ törgi üydegi eki kisilik emen tösekke köz jiberip. (VIII.490) — Senesiz be, men ömirimde böten erkektiñ bölmesine birinşi ret kelip turmın!

(VIII.491) Sumkasında konyak, mineraldı susındar, neşe alwan jemis-jiydek bar eken. (VIII.492) Üsteldiñ üstin lezde jaynatıp jiberdi. (VIII.493) Ädilde de biraz «qor» boluwşı edi, olar da iske qosıldı.

(VIII.494) — Meniñ jazuwşılarga janım aşıydı, — dedi Bayan appaq, jumır bilegin Ädildiñ moynına erkeley artıp. (VIII.495) — Ala qağazben äwre bolıp jürip, talay sibağadan qur qalğan adamsızdar toy... (VIII.496) Biraq osı keş sonıñ bärin umıtıñız! (VIII.497) Men bugün sizdi marapattayın dep keldim. (VIII.498) Bar мәзіrim aldıñızda... (VIII.499) Ayıpqa buyırmaysız ba?

(VIII.500) — Quday saqtasın, men üşin budan asqan nagraда болмас!

(VIII.501) Adamdardıñ qaşan da keş qiymıldaytını nesi eken? (VIII.502) Ekewine buyırğanı demalıstıñ soñğı kúnderi ğana... (VIII.503) Nebäri üş-aq kün. (VIII.504) Bir ğana jubanış: olar sol kúnderdi qalay ötkizem dese de erikti edi.

2000 jıl.

3.2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMIŞ METİNLER

I.metin

Kazlar Geri Dönüyor

Dağ içi. Uçsuz bucaksız bozkır... Uçan kuştan ve yerdeki hayvandan başka hiçbir yaşam belirtisi yok. Yazla gelen panayır havası dağılmış, dağla kaplı ülkeyi kahverengiye boyayan güz gelmişti. Gökte, yerde bombozdu. Yapraklar sararmış, bitkiler adı güz olan soğuk rüzgara kapılmıştı. Rüzgarın sesi adeta duaya gelen dervişlerin fısıltısı gibi duyuluyordu. Bir araya gelmiş kayaları kırıp çıkan kararlı çam ağaçları asla boyun eğmiyor, kibirli başlarını dimdik tutup göğü delerek gökyüzünden bakıyorlardı. Artık vadi ve nehirlerden aşağı doğru uzanıp akan pınarlar yazın olduğu gibi sularla taşmıyor, soğuk ve sakince akıp ilerliyorlardı.

Mal sahibi olan köylüler bu civardan çok zaman önce ayrılmış, zirveyi geçerek burayı terk etmiş, dümdüz ovalara, pınar boylarına yerleşmişlerdi. Keçe çadırından yapılan evlerinden göçtükleri yurtları görünüyordu.

Günün batmasıyla birlikte kimsesiz kalan bu yurdu aç kurtlar basar, rahat bir şekilde ortalıkta dolanırlardı. Koyunların geçtiği yollara bakıp, sahipsiz kalmış malların izini sürer; tepeden darılara bakıp uzun uzun izlerlerdi. Ölen hayvanların kemiklerini sıyrır, derilerini toplayarak yün ve kıllarını hırpalarlardı.

Yazın boğucu sıcak bastırıldığında dahi bulutun gölge etmediği Etikşi zirvesini bugün de tozlu, sisli bir hava sarıyordu. Burası Tarbağatay zirvesinin eteğinde, birbirine göre yüksekli alçaklı olan tepelerden oluşan bölgenin yüksek olan tarafı. En yüksekte, yalnız olan tepelerden, gözden uzak olan tarafı...

Zirveyi geçerek diğer tarafa geçmek isteyen yolcular genellikle bu yol üzerinden ilerlerdi. Çünkü inişli çıkışlı dağlardan, dibi gözükmeyen uçurumlardan, gürleyen nehirlerden geçmektense diğer tarafa geçmek için en kısa yol bu. Ayrıca büyük

tepenin başında vahşi, yırtıcı hayvanlarda oldukça az yaşamakta. Etikşinin zirvesine çıktığında ise dağın güneyi ile kuzeyi ayaklarının altına uzanacak kadar aşağıda kalır.

Köyüne varmak için yola çıkan uzun boylu, iri yarı, esmer, yaşlı adam Etikşi'ye doğru yola çıkmasının dördüncü günündeydi. Tüm gücünü değneğine vermiş, dizlerini zorlayarak yavaş yavaş ilerliyordu. İyice göğsü sıkışmaya, ciğerleri tıkanmaya başlayınca, gücü tamamen bittiğinden dinlenmeye karar verdi. Sırtüstü yattığı yerden göğe doğru bakıp şu inatçı geçidin tepesine bir varsam diye içinden geçirdi, cesaretini topladı ve tepeye varacağı umudunun verdiği hırsla kendini ileri doğru attı.

Güneş, taş tepeye yükselip; rüzgar ilerlediğinde yaşlı adam geçidin soğuk zirvesine ulaştı. Bembeyaz tepenin üzerine çıkıp haykırırken şiddetli, kara fırtına yaşlı adamı ordan oraya uçurup, sürüklüyordu. Karşılaştığı bu zor durum karşısında dört gündür ona destek olan değneğine sıkıca dayanıp, kıpırdamadan bekledi. Günlerce ulaşamadığı, yorgunluktan mahvolduğu tepeye sonunda erişti mi erişti ya! “Bundan daha güç bir şey olamaz” diyerek bir süre öylece kaldı. Bembeyaz keçi sakalı rüzgarda dalgalanırken kısık ve yaşlı gözlerle etrafına bakan yaşlı adam tepenin başında bir hayli durdu ve etrafı izledi.

Soğuk ayaz için bir barınağı yoktu. Üzerinde sadece eski bir cepken vardı. Alelacele diğer tarafa geçmesi gerekiyordu. Terlemeye başlamış ve bedeni hassaslaşmıştı. Tüm vücudu soğuktan buz tutmaya, donmaya başlamıştı. Uzaklara ve etrafa son kez göz gezdirdirerek ileri doğru yürümeye başladı.

İşin iyi tarafı artık ulaşması gereken yer aşağıda kalmıştı. Bayırdan hızla aşağıya inmeye başladı. Göğe kadar değip geçen, parıl parıl parlayan keçe gibi sertleşmiş olan çarığıyla bir süre kaydıktan sonra dinlenmeye karar verdi. Yolculuğuna bir süre ara verdi.

Çıplak yamaçtan epeyi aşağı inen yaşlı adam kafasını kaldırıp kalabalık dağlara baktığında rüzgar çoktan dinmiş, güneş çıkmıştı. Gücü artık tamamen tükenen, bitkin düşen adamın daha ileriye gitmeye mecali kalmamıştı. Sendeleyerek bir grup kayın ağacının altına vardı. Arkasındaki heybeye başını yaslayıp bir süre dinlenmek üzere yattı. “Nasıl olsa zor olan yeri atlattım” dedi bikin bir halde uzanırken. “Yolun çoğu bitti azı kaldı. Allah’ım iki günlük ömür daha verirse varırım, inşallah”.

Bir anda gözlerini açtı. Güneş tepeden ağırarak batmıştı. Az önceki yorgunluğu kalmamış; canlanıp, güçlenmişti. Dili damağı kurumuştu, adeta çölde susuz kalmış birisi gibiydi. Esneyip kendine geldikten sonra çarçabuk heybesine uzandı. Heybesinden küçücük matarasını çıkarıp, sallayarak içinde su olup olmadığını kontrol etti. İçerisinden ağırlıkla beraber azıcık seste geliyordu, içinde biraz su var gibiydi.

Yanına aldığı yoğurdu bundan iki gün önce tükendi. O zamandan beri kendisini az da olsa doyuracak kadar yemekten başka seçeneği kalmamıştı. Tüm yiyeceğinden geriye kalan bir avuç maltaydı*. Kesesinde bulunan beş-altı kurdu matarasının içine atıp üzerine biraz su koymuştu. Ancak onlarında büyümesi artık durmuştu. Heybesinin üst gözünden bir kap çıkarıp matarasının içine boşalttı. Küçük bir avuç beyaz maltayı içerisine attı. Yaşlı adam onu bir dikişte içti. Yavaşça terlemeye başladı. Gözleri çıra gibi yanıyordu, kendini biraz toparladı.

“Bari burada tamamen karnımı doyurayım” dedi ve heybesinden bir avuç içi kadar peynir ile iki üç dilim ekmek çıkardı. “Mataramı da suyla doldurabilsem de memlekete ölmeden varabilsem” dedi.

Taş gibi sertleşmiş olan ekmeğin bir parçasını kemirmeye başlayıp, zorla yedi. “Hey gidi dünya! Şimdi bir fincan çay, hiç olmazsa bir içim kırmızı olsaydı ya!” diye özlemini dile getirdi. “Bağımsızlık zamanında da kurt gibi avlanarak yiyip, içip karnımızı doyurmadık mı? Biraz doyayım da elbet bırakırım” diye düşündü.

Yaşlı adam “Acaba yemek için bir şey bulabilir miyim?” diye çevresine bakındı. Tam bir şey yok diye içinden geçirirken başının arka kenarında tek başına büyüüp duran bir grup alıç ağacını gördü. Bu civarda tamamen kızarmış, olgun olan yemişler işte bu alıç ağacının tepesindeydi. Diğer yemişler ise çok zaman önce dökülüp heba olmuştu. Kıp kıp kırmızı olmuş, olgunlaşmış alıç ağacının yemişleri bir anda gözünün önünde parladı. Hemen işe koyulup, kopararak yemeye başladı. Bir iki tane yedikten sonra baktı ki bundan daha tatlı başka bir şey yok. Şapırdatarak, şap şup yedikten sonra durdu, kesesini de yemişle doldurmaya başladı. İyice susamaya başlamıştı.

* Çökelekten sıkılarak yapılmış, yuvarlak kurt.

“Ölümsüzle ölü balık karşılaştı” sözünü geçirdi içinden. “Elbet Allah yardımcım olur. Su içeceğim bir yer de elbet çıkar”.

Yaşlı adam haline şükredip, karnını iyice doyurduktan sonra mutluluk içinde yoluna devam etti. Duasını edip, yüzünü sıvazladı. Cebini yokladı, nasıbayı* da bitmeye yakındı, tadı bozulmaya başlamıştı. “Tüh! İnşallah bu taraflarda bundan zor bulunmuyordur” diye sızlandı. Avucuna nasıbayın sonuncusunu alıp ağzına yerleştirdi, biraz oturdu. Nefesini düzenlerken gideceği yolun planını gözden geçirdi.

Karşıda duran sisli tepelere bakarken “Sınıra kadar şimdi bir keçi yolu kaldı” dedi. Kürgestay’dan geçip, ilerlediği yola bakılırsa yaklaşmıştı. “Bundan sonra Allah nasip ederse Çarşamba günü -bugün- karanlık çöktüğünde nehrin karşı tarafına geçerim”.

Bu düşüncesinin sanki yan köye ziyarete gider gibi kolay olacağını düşünüyordu. Her şey planladığı gibiydi ve böyle giderse her şey düzgün bir şekilde olacaktı. Yaşlı adam verdiği kararın hala arkasındaydı. Evet, gerçekten de düşünmüş, hayallere dalıp uzanmış ne var bunda? Bu yolculuğa yaşına başına bakmadan, koskoca kırk yıl boyunca hazırlanmadı mı? Bunca zaman kendini huzursuz hissetmesi, uykusuz geçen geceleri, aklına gelen onca derin düşünce... Bunların hepsi hayatının vazgeçilmez bir parçası değil mi? Uzun yıllar boyu artarak, için için tutuşup gelen bir yangının alevleriyle yanan bir yüreğin, buraya; dönemin göz bebeği, meşhur dağa tek başına atılan adam. Yaşlı adamın bu hisleri dombıra gibi kalbinde çatırdayarak çalıp düzeldi ve durdu. Çok üzgündü.

Olduğu yerinden kalkıp, yavaşça daha da ileriye doğru yürümeye başladı. Teni çok soğuktu, vücudu bir ağaç gibi kaskatı kesilmişti. Omuriliğiyle birlikte kuyruk sokumu ve simsiyah olmuş bacakları hareket etmiyor, adeta kanı çekilmiş gibi acı çekiyordu. İki ayağını da acıdan yere basamıyordu. Tüm vücudu ağır bir acı içerisinde bitkin olduğundan artık az da olsa dinlenmek istiyordu.

Üzerine derin bir uyku çöktü. Bu uyku yaşlı adamın gün boyu aklını çelmişti. Ancak terk edilmiş, oyulmuş, kimsesiz tepelerin arasında korkudan uyuyamıyordu. Gözleri bir şeylere takılıyor, ara ara daldığı uykudan korkarak uyanıveriyordu. “Arkadan

* Dilin altına konulmak için hazırlanmış; kötü kokulu, keyif verici madde.

vahşi -iz sürücü- bir hayvan gelmez değil mi? Uyurken ya yırtıcı, vahşi hayvanlardan birisi gelip burayı basarsa” diye korku içerisindeydi.

Onun bu kadar tedbirli olması elbette boşuna değildi. Dünkü gece çok zor ve güç bir durumla karşılaştı. Öğlen vakitlerinde azılı bir kurt ile denk gelmiş, onunla uğraşmıştı. Kurt bir önünde bir arkasında belirip onunla birlikte ilerlemişti. Yaşlı adam birkaç defa değneğini sallayarak onu korkutmaya çalışsa da kurt hiçbir şekilde korkmamış, yüzüne karşı saldırıp asla acımamış, avını takip edip gafil bir anında saldırmak üzere beklemişti.

“Tek başına ve yalnız” diye içinden geçirmişti yaşlı adam. “Ya bir tane daha eklenseydi ve iki tarafımda da kurt olsaydı. Bir tane var aldırmayayım” diyerek kemerindeki büyük bıçağını çekip eline tutuşturarak yürümeye devam etmişti.

“Bu kasvetli gecede ya yabani hayvanlar buraya gelirse. Gözüm kesse öldürür bırakırdım. Bir yöne doğru ilerleyeyim, sağlam bir barınak bulup arkamı sağlama alıp geceleyeyim en iyisi” diye karar vermişti yaşlı adam. “Ah, ah!” dedi yaşlı adam parmağını dişleyip ve ekledi “Şimdi burada bir tüfeğim olsaydı! Tüfeğimle onları yolda kuşatırdım, bu itler... Boş elle yürüdüğümü fark ettiler ya, kendilerini üstün görüyorlar tabi”.

Gün batıp hava epey kararmıştı. Deredeki hayvan atıkları birbirine karışmış, dönüyorlardı. Yaşlı adam ardını sürekli kontrol ediyor, hemen dibindeki kurtla ilerliyordu. Telaşla az önce gördüğü büyükçe olan yakındaki çıplak kayaya doğru tırmandı. Zirvenin üzerinde olan bir uçurumun kayası... Tırmandıktan sonra kayanın bir oyuğuna sığındı. Kendinden başka kimsenin adım atmadığı nehir yatağında başka hiçbir ayak izi yok. Keşke, kendi ayak izini takip edip nehrin yatağına ulaşabilse!

Yaşlı adam etrafta duran oldukça büyük birkaç taşın yanına sığındı. Daha sonra “Gelirsen gel, hadi bakalım!” diyerek kararlılıkla taşa yaslanıp, hain düşmanını beklemeye başladı.

Karşıdaki çomak bir taşın üzerine gelen kurtta çöktüğü yere uzandı. Akşam karanlığında kendine değneği kadar çok yakın bir yerde kıpkızıl yanıp duran iki siyah noktayı net bir şekilde görüyordu.

Yüzünde ne kadar oturduğu belirsiz tedirginlikle bir süre durdu. Üç gün süren acele yürüyüş onu tamamen bitkin düşürmüştü. Uyuduğu yerden bir defa çıkan net bir tıkırtıyla korku içerisinde uyandı. Çarçabuk gözlerini açıp aşağı baktı. Ceviz ağacından ona doğru iki ayrı kızıl göz hızla yaklaşıyordu. Kurnaz kurt asla ses çıkarmıyor; olduğu yerde ara sıra yüz üstü bekliyor, bir süre sonra yavaş yavaş ilerleyerek geliyordu.

Yaşlı adam can havliyle yerinden fırlayıp yanında duran büyük taşı aşağı doğru yuvarladı. “Dank” diye çıkan sesle paldır küldür yuvarlanan taşla dolanan kurt uçuşumda hızla aşağı doğru sürüklenerek kayboldu.

Yaşlı adam sevinçle ağlamaya başladı. “Allah’ım, bana şimdi üç günlük ömür nasip et. Ondan sonra hiçbir şey istemeyeceğim. İpteki kurbanlık koyun gibi emanet ettiğin bu canını daha sonra istersen alıver.” diyerek gökteki aya ellerini kaldırıp dua etti.

“Allah bu gün yolda gelirken dilediğim bu dileğimi kabul etti. Benim artık en son dileğim budur” diye içinden geçirdi.

İş bu ya! Şimdi de tüm vücudunun kanı çekilip ağırlaşmaya başladı. Ancak o gönülsüzce ileriye doğru ilerledi. Biraz yürüdükten sonra vücudu neredeyse tamamen yanıp şiddetli bir sancı başladı. Büyük yamacın batı tarafındaki uçurumdan vadiye doğru inen yol çok zaman önce otlarla kaplanmıştı. Bu yol üzerinden az daha yürüdüğünde altındaki büyük nehir yatağını gördü. Aşağıda gürleyerek Tentek-Halday nehri akıyordu. Bu nehirden geçip Kürgeyas’ın sancak sırtına tırmandıktan sonra meşhur yakanın eteğine dokunacaktı.

Kendini bu hayallere kaptırırken bir yandan da meydanda dinlenmek için oturuyordu. O anda yerde yatan bir adamın kafatasını gördü. Yüreği tir tir titredi, ürpertiyle kaldı. Biraz sonra kendini toparlayıp tepenin kenarına gitti. Burası beyaz bir buz parçasıyla kaplı gibi, her yerde dağılan başka kemiklerle doluydu. Yaşlı adam yol boyu bir şeyler fısıldayıp “Allahuekber” diyerek yüzünü sıvazladı.

“Bunlar en az otuz kırk yıllık kemikler. Her kimseler, ne zamansız bir talihsizlik. Çok eskiden kıtlığın ve rüzgarın altını üstüne getirdiği zamanlarda insanlar hafif, başboş olarak buraya kadar geldiklerinde zamanları dolmuş olmalı. Bir yere gömülmemiş kalmaktan daha kederli bir şey var mı ki dünyada?” dedi yaşlı adam ayağının ucuyla kafatasını yuvarlarken.

Yaşlı adam gözünde kalan yaşları parmağıyla sildi. Uzun süre yürüdüğü her yerde yığınla yığılıp kalan mezarları it ve kuşların parçaladığı insan kemiklerini gördü. Yol boyu hüznülenip bir türlü kendini toparlayamadı. Hiç beklenmedik bir şeyle karşılaşırsa kendinin de bu hale düşebileceğini düşünüp korktu. “Allah’ım eğer beni duyuyorsan kemiklerimi bu yad ülkede başı boş bırakma, en son dileğim bu. Bana iki günlük ömür daha nasip et.” diye yalvardı.

“Bu kanlı geçit kim bilir kimlerin başını yuttu?” diye düşündü kendi kendine. Açlıktan kıvrılıp, kar fırtınasında kalıp kaderine razı olup can teslim etmek işte bu. Tipide uçup ölen bu kimsesiz insanlarla, bu duruma göz yuman Etikşi’nin adı birbiriyle bağlantılı olsa gerek. Gerekli araç gereçleri yanlarında olsaydı da görseydi. Kurnaz bir hayat sürüp, mesleğiyle uğraşan insanların gün yüzü görmek için bu yola çıkması ne yazık ki gerekliydi.

Gün battığında yaşlı adam nehir kenarına vardı. Susuzluktan dili boğazına yapışmıştı, kabıyla su doldurup bir dikişte içti. Matarasını da doldurdu. Daha sonra ayağındaki ayakkabıyı çıkarıp, pantolonunu dizine kadar sıyırıp sudan geçmeye başladı.

Nehir akışı çok sertti. Herhalde dağ başına yağmur yağmıştı. Dengesi bozulmuş, taştan taşa çarpıyor, yırtıcı bir tavırla çağlayarak hiddetli bir şekilde akıyordu. Yaşlı adam nehrin ortasına geldiğinde sendeleyerek ilerliyordu. Dizi bükülüp düştü. “Öleceğim yer burası herhalde” diye düşündü. Çaresiz kalmıştı. Üzerindeki eşyalarıyla heybesini sırtından fırlatıp sağlam bir büyük taşa sarıldı.

“Allah burada da bana yardım etti. Bu galiba benim yoluma çıkan en son tehlikedir” dedi nehirden geçip ilerlerken.

Gün batmıştı. Dağlarla çevrili olan bu yerde gün erken batıyordu. Yalnızca Etikşi’nin zirvesinin en uç tepesinde şafak şapka gibi giyinmiş duruyordu. Nehir yatağında güneş iyice kayboldu ve havaya bir huzursuzluk çöktü.

“Ne de olsa artık yolu yarılادم. Biraz dinleneyim” diyen yaşlı adam üzerini giyinip yavaş yavaş ilerlemeye başladı. Hayvanların yürüdüğü yola inip parmaklarının ucuyla kıyıdan ilerleyerek Kürgeytas’ın ensesine çıktı. Buranın altında, eteğin kenarında bir grup koyun otluyordu. Telaşla o tarafa doğru gelen bu yalnız adama

“Bu iki ayaklı bela da nereden çıktı?” diye dik dik bakıp, incelediler. Yaşlı adam bir kuytuya saklandı. O esnada kuru olmayan kuvınları* fark etti.

“E, ihtiyarım av seni korkutucu görürmüş” dedi yaşlı adam kendi kendine alay edip. “Güzel ceylana atlayan avcı seni nerden bilsin? Hey gidi gözlerim pişmanlıklarımı unutup geri gelin!” Böylece kedersizce otlayan koyunlar için kurduğu hain plana bir avcının pişmanlığı içerisinde, arzuyla baktı.

Daha sonra biraz daha yürüyüp bolca hanımeli ve kuş kirazı olan saklı bir yere varıp tamamen bitkin düştüğünden karanlık başladığında dinlenmeye karar verdi. Başını heybesine yaslayıp bir ev gibi hanımlerini üzerine örtündü. “Vay be gerçekten de az kaldı ha? Yol gittikçe kısalıyor. Ne çare, bu yolculuğa daha önce çıkmam lazımdı.”

Bu yolculuğa tek başına çıktığını hatırladığında kalbi gümbürdedi, içi ezildi. Kader bu yolu da yavaş yavaş tamamlamasına izin vermişti. “Şimdi bu vadide kaldım. Ne yapsam ne yapsam? Akılsız kafam, neden daha dikkatli olmadım ki? Niye daha erken hazırlanmadım? Nehirde duran kurumuş ağaçlar gibi uzayıp, yalnız kalmış bir türüm bende. Ben ölsem Tuyakbay’dan bir sülalem bile yok. Hepsi öldü. Keşke hayatta olsalar da burada yanımda Tölevtayla beraber yürüse. Başka bir şey istemezdim. Ben bunca olana şaşıp kalan bir kulum. Seni nasıl canlı canlı kaybettim? Ben o uğursuz yere gittim, sen hiç... Genç olduğum, doğduğum yeri bir daha görsem benden daha iyisi olmaz. Allah’ım bana o günleri nasip et.” diye fısıldadı.

Yaşlı adam kurduğu hayalle ağlayacak gibi oldu. Önceki gösterişli hayatı kalmamıştı. Nefesi daraldı, dili düğümlendi. Daha sonra kendini toparlayıp, yüzüstü yatıp yuvarlandı. Nehre korkuyla varana kadar verdiği mücadeleyi hatırlarken eline gelen otları yoldu.

Tölevtay yaşlı adamın tek torunuydu. Bundan yaklaşık on yıl önce halk arasında yayılan tifoda oğlunu ve kızını, ninesini ve gelinini kaybettiğinde; nesli solup dökülen yalnız yaprağın yanında sadece torunu Tölevtay kalmıştı. Parçalanmış hayatına devam etmesini sağlayan tek neden torunu oldu. Genç yaşta yetim kalan

* Kav türü mantarlardan kurutularak elde edilen, çabuk tutuşan, süngerimsi madde, kav.

çocuğun elini bırakmayıp bağrına basıp büyüttü. Yaşlı adam yapabildiği kadar zeki, sevimli ve tatlı bir çocuk büyüttü...

Bu zamana gelene kadar yaşlı adamın mesleği avcılıktı. Eskiden bir tüfeği vardı. Bununla Tarbağatay'ın güney yakınlarında yaşayan avcılar ile nice yerleri gezdiler. Eğrinin terkisi yağlanıp, kazancı iyi olduğu yıllarda kendi dışında komşu fakir fukaraya da yardım ederdi. Her zaman olmasa da köylüsüyle iyi geçinir, kimseyi çorbasından muhtaç kılmazdı.

Torunuyla beraber yaşamaya başladıktan sonra da avcılıktan elini çekmemişti. Hakikaten bu yıllarda yaşı ilerledi, elden ayaktan düştü, eli zor silah tutup gözleri bulanık görmeye başladı. Avlarını vuramıyor çokça hatalı atış yapıyordu. Fakat yoksullukları yoktu, torunu Tölevtay artık dışarının piri olmuştu. Sabah erkenden tüfeği alıp çıkar akşama doğru onları doyurmaya yetecek kadar bir şeyler bulup dönerdi. Hayatının tamamını siyasetten uzak doğanın içerisinde ayrı bir hayat geçirerek yaşamıştı. Dışarı çıksa kara tüfeğini, eve gelse kara dombırasını eline alır torunuyla vakit geçirirdi.

Tölevtay yedi yaşına bastığında okula gideceği için büyük bir kutlama oldu. İki koyun kesip, kazanda pişirip, tüm etrafı çağırıp bir eğlence yaptılar. Vurduğu dağ keçisinin derisiyle torununa çok güzel bir çanta yapıp hediye etti. Köyünden o güne kadar hiç ayrılmamış olan torununu yolları öğreninceye kadar okula kendi götürüp getirdi.

Torununun konuşması nasılda ilgi çekiciydi. Zeki ve her şeyi öğrenmeye hevesli bir çocuktur. Tüm bunları düşündüğü sırada yaşlı adamın aklına bir olay geldi. Bir gün Tölevtayı yakın bir yerdeki karasuya, ördek vurmaya peşine götürmüştü. İlkbahar, kuşların geleceği vakit. Tölevtay o gün yavaşça gezdiği hendek göller ile karasuda çok küçük bir yabani ördek parçaladı. Yaşlı adam ise iki ördek vurdu.

Bir anda kanat çırparak suyun kenarına ipe dizilmiş boncuklar gibi duran bir grup kaz kondu. Başları en önde hepsini koruyacak bir kamçı gibi yürüyordu.

— Dede, bu kazıda vuralım. İşte şu önde yürüyen büyüğünü, dedi Tölevtay sevinçle.

— Olmaz yavrum, bu kazlar vurulmaz. Bunlar yolcu, uzaklara gidiyorlar. Onları yollarından edemeyiz, dedi yaşlı adam başını sallayarak.

— Uzağa mı? Orası da neresi?, dedi Tölevtay şaşkınlıkla.

— Doğdukları yere gidiyorlar...

— Doğdukları yer neresi?

— Uzakta, bu dağın diğer tarafında, dedi yaşlı adam şimdi kendi geçtiği geçiti göstererek.

Çocuk “Düşündüm de haklısın, ondan bize av olmaz” dedi kendine bu durumu yakıştıramadığı bir olgunlukla. Akli pek, zeki idi yavrum...

Bir süre sonra kazlar gölde susuzluklarını giderip, daha fazla gecikmeden gökyüzüne yükseldiler. Etraflarında dönüp, gökyüzünde ilerlediler.

— Ne yazık ki buradan tamamen uzaklaşıp, karşıki dağın seviyesine çıktıklarında geri dönecekler. O tarafa doğru değil, gökyüzünden kuzeye doğru hızla ilerlemelilerdi. Oysa daha Zaysan gölüne, Kara Ertiş dağına varmadan durdular, zavallılar!, dedi yaşlı adam torununa iç çekerek.

Tüm bunları söylemesiyle birlikte geri dönen kazlar, onların tepesinde bir süre durduktan sonra kuzey yönünü tekrar bulup ilerlediler. Yaşlı adam torunuyla birlikte, bu kuş ailesinin tamamı gözden kaybolup gökyüzünün derinliğine karışınca kadar göz kırpmadan izledi.

Daha sonra torunuyla yaşlı adam da oradan ayrıldılar. Son birkaç yıldır aralıksız, karayılan gibi insanları yok eden, civara yerleşen kıtlık buraların kara çardağını tamamen istila etmişti. Yöre halkı açlıkla sınıyor, veba denen ölümcül hastalığa yakalanıyor, tamamen parçalanıp, talan oluyordu. Yaşlı adam artık görmeye alıştığı bu cesetleri sürükleyerek hayvan ve kuşların beslenmesi için bir yere bırakıyor, tıpkı ağzıyla yavrularına yem taşıyan bir kırlangıç gibi sadece torununu koruyordu. Ah, bu derde yakalanmasa, Tölevtay’ına elbet bir çare bulurdu ya! Ancak çare nerede? Allah bu sefer ona yardım etmemişti.

Günlerden bir gün avladığı koyun ve keklği sırtlayıp evine döndüğünde iki polisin oturmuş onu beklediğini gördü. Yaşlı adamı hiç göz açtırmadan, elini ayağını bağlayıp, arabaya bindirip götürdüler. Okuldaki torununa da göz kulak olacak kimsesi yoktu. Yaşlı adamı sorgusuz, sualsiz götürüp cezaevine attılar. Bir ay

sebebinin bilmediği halde hapis yattı. Ne hata ettiğinden haberi yoktu. Neden tutuklandığını ancak onu sorguya getirdiklerinde anladı.

Hapis yatması için ona iki suç tanımlanmıştı.

Sorgu sırasında ona sorulan ilk soru, “Hayvan avlamayı bahane edip, bilinçlice dağların arasında yürüyormuşsunuz. Birkaç defa sınıra kadar yaklaşıp, geri döndünüz. Maksudınız ne?”.

İkincisi ise, “Gizlemiş olduğunuz silahlar var. Bu silahları hükümete teslim etmek zorundasınız”.

Neşter gibi keskin gözler üzerinden ayrılmazken yaşlı adam bu iki soruya hemen cevap veremediğinden cezaevinde iki yıl daha yattı. Bir kış geçip, gelecek bahar olduğunda bu kafesten kurtuldu. Ardından da tüfeğini teslim edip, hayvan avlamayı bıraktı. Polis kontrolü altında ağır işlerde çalıştı.

Başlangıçta epeyi zorluk çekerek geri döndüğü memleketinde anladı ki geçen kıştaki beyaz kemikler çoktan yok olmuştu, yapılan tüm mallar ve koyunlar da yoktu. İnsan cesedi de çok azdı. Yaşayanlar azalmış, etraftaki mezarlar çoğalmıştı.

Yaşlı adam bir mezarlığın hemen yanındaki küçük, genç toprağı kucaklayıp, bir süre aklı başında olmadan, yarım akıllı yattı. Kendince tek avuntusu Tölevtay’ın kıtlığa dayanamayıp genç yaşta vefat etmiş olması düşüncesi idi.

Yaşı yetmiş gelince de, gücü geri dönmeyen yaşlı adam o günden itibaren gittikçe kötüleşti. Saçı sakalı kirlaştı, bir ay içerisinde bembeyaz olup tamamen ağardı. Hiç kimseyle konuşmuyordu, adeta lal birisi gibiydi. Şahdamarı kalbinden sökölüp götürölmüş gibiydi. Kuru iskeleti ise ondan geriye kalan bir görüntüydü sadece. Bu paramparça olmuş dünya artık ona ilginç ve yaşanası gelmiyordu, hiçbir anlamı kalmamıştı.

Her zaman gözünde ölüm canlanıyor, aklına buralardan uzakta olan memleketi geliyordu. Düşünde dahi bu acayip yerin ortasında yürüyordu. Yavaş yavaş hayal ile gerçeğı karıştırıp saçmalamaya, başı sonu belli olmayan sözler söylemeye, kendince doğrular çıkarıp inanmaya başladı. İnsanlar onun bu halini gördükçe “Yaşlandıkça aklını kaçırdı” diyerek yorumluyorlardı.

İşte bu ümitsiz zamanda, büyük bulutlar arasından bir ışık parladı; yaşlı adam bu bir yanıp bir sönen ışığın ona bir mesaj olduğuna inandı. Cebindeki son yarmalarını da iskambil kağıdına bırakan bir kumarbaz gibi, kalan ömrünü iyi bir iş için adamaya karar verdi. Kırk yıl boyunca aydınlığıyla uzak yerleri ziyaret eden tek yolcu oldu.

Gece yarısı ilerleyip, ay iyice gözden kaybolurken yaşlı adam ayaklandı. Olduğu yerde cepkeninin eteğini kıvrıp, belini bağladı. Ardından heybesini de omzuna atıp adım adım ileriye doğru yürümeye başladı.

Planladığı yerin yarısına bir kilometre kadar kaldığında, biraz soluklanmak için oturduğu yere kulak verdi. Hiçbir ses, seda yoktu. Sadece yakın bir yerde guguk kuşu mu, yağmur kuşu mu bilinmez, bir kuş ara sıra ses çıkarıp varlığını belli ediyordu. O sırada tam ayağının altından çalı kuyruklu sarı bir sıçan koşarak geçti.

Gece zifiri karanlığa bürünse bile yaşlı adam ilerlemeye devam etti. Büyük tomurcuk ve kuşburnuyla karışmış akarsu yatağından yukarı doğru yarım saat yürüdüğünde, karşıda, çokta uzak olmayan çıplak dağın sırtı görüldü.

“Biraz daha dayanmalıyım, yakınlaştım”, dedi yüreği ağzına gelirken. Dedesinin ruhuna da dua edip, bir şeyler söyleyerek fısıldıyordu. Ardından çocuk gibi eğildi ve ayağının ucuyla koşmaya başladı.

İşte o zaman kırılma zamanından kalma yarım yamalak pantolonunun paçasını fark etti. “Sınır çizgisinin tam üzerine geldim, yaşasın” demesiyle hissettiği özgürlük yüzünde beliren ifadeye yansıdı. Sanki ince bir kılın üzerinde duruyordu ve heyecandan gözü görmüyor, kulağı işitmiyordu. Bir süre sonra can havliyle aklını başına topladı, vadiye kadar eğilip bükülerek yürüdü.

Yaşlı adam eskiden hatırladığı kadarıyla biraz okuma-yazma biliyordu ancak coğrafyadan haberi bile yoktu. Dünya siyasi haritasını eline alıp bakmış insan değildi. Elbette eline almasa da herkes ülkeler arasında bunun gibi bir sınır çizgisi olduğunu bilir. Ancak bu sert ve katı çizgiyi bilmeyen cahil köylü, bastığı çizgiden öteye geçti. Bunun sonunda “niye geçtim ki” diye kafa yoracağından habersizdi.

Bu çizgiden öteye geçmek için canla başla uğraşmıştı. Bükülmüş bir halde biraz yürüyüp biraz dinlenip iki üç kilometre kadar daha uzaklaştı. Artık kimsenin olmadığı vadiye ulaştığında “uh” diye derin bir nefes aldı. Tüm vücudunu ter basmıştı; hemen göğsünü gevşetip kuzeyden gelen poyrazın esintisi onu serinletecekmiş gibi yarım akıllı, rüzgarı beklemeye başladı. Tıpkı bir çocuk gibi hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başladı. Sakalından lapa lapa yaşlar akıyordu. Toprağı kucaklayıp öptü. Bir ağladı, bir güldü. “Kimsesiz memleketim, seni de gördüğüm gün oldu ya” diye nefes nefese fısıldadı. Kaldırdığı elleriyle ağır kokulu, nemli topraktan bir avuç aldı. Yüzüne bastırıp, içine çekti; tekrar tekrar kokladı.

Nefes nefese kalıp dinlendikten sonra ilerlemeye devam etti. Kutup yıldızını önüne alacak şekilde hızlı hızlı yürüyordu. Ne kadar yürüdüğünü bilemeden, sonunda bir yokuş çıktı. Toprak parça parça ılımıştı. Tanıdığı, bildiği yerler gözüne ot yığını gibi geldi. Karşı taraftan altın kürek gibi bir rüzgar esmeye başladı. Bu rüzgarla birlikte hissettiği güzel, hoş koku burnunu doldurdu.

Eteğe tamamen yaklaşıp, Sarşokı’nın iki dağın yamacını bağlayan kıvrımlı yerine geldiğinde ayağının altında ezilen ota baktı. O an, kırılma zamanındaki atı kişnedi “Yettim sonunda” dedi aklı ikiye bölünmüş adam. “Bu kadar devasa olan yer “Köközek” kolhozunun merkezinden başka bir yer olmaz. Buranın ışığı nemli gecede bile sönmedi. Yıldızlar gibi sonsuz ve parlak duruyor”.

Tan vaktinde, yaşlı adam vücudunu saran acıya rağmen, dirençle, var gücüyle yavaş yavaş yürümeye devam etti.

Sarşokı’nın alt tarafındaki Aynabulak’a kadar vardı. Burası onu memleketi, kışlağı idi. Burada dinlenmeye karar verdi.

Gün ağardı; ne kadar da güzel, ne kadar da mükemmel bir gündü bu! Süt denizine benzeyen bembeyaz ışık, dağ başında bir an parlamıştıktan sonra daha fazla ilerlemeden akıp gitti. İpek bir perde gibi sabahki beyaz ışık bir anda parlayıp gölün kenarında belirdi. Ufukla birleşen uçsuz bucaksız genişlikteki bozkır yaşlı adamın gözlerinin önüne serilmişti.

O uçsuz bucaksız yer mi, çift Arğanat. Burası Kökşilik, Nura. Solda nehrin kıyı kemerini geçen Kargıba’nın ta kendisi akıyor. Yaşlı adam bu hızlı nehre bakıp:

“Karğıba, Bazarım; büyük ülke Nazarım” diye seslenirken göğsünü gererek derin bir nefes aldı.

Yol bir halat gibi uzadı ve Aynabulak’a düştü. Eteğe varıp adeta ışık saçan taş kaynağı gördüğünde yaşlı adamın içi sızladı. Kırk yıldır gündüz hayalini kurup, gece rüyalarını süsleyen Aynabulak idi bu. O tepedeki mezarın içerisinde ana-atasının kemikleri yatıyordu. Çocukken yere düştüğünde sırtı bu toprağa değiyordu. Göbeği burada kesilmişti, doğduğu yerdi. Tüm bunları hatırlarken tozla kaplanan çıplak ayaklarıyla oradan oraya koşuşturuyordu. İlk kez taya da burada binmişti. Kendince at yaratıp, kökper* çekmişti. Yaşlılarıyla ve genç kızlarla aksüyek* oynamaktan bazı geceler uykusuz kalmıştı. Tüm bunlar anıları arasından sıyrılıp gözlerinde parladı.

Buraya geldiğim sahiden doğru mu, yalan değil değil mi diye düşünerek etrafına bir kez daha göz gezdirdi ve kendine geldi. Heybesini yere bırakıp kaynağın altından akan suyla kabını doldurup, dişlerinin arasından geçen soğuk suyu nefes almadan bir dikişte içti. Hey gidi, bu Aynabulak’ın suyu gibi dünyada başka su var mıydı? Sanki ağzına tadı lezzetli bir nefes gelmişti.

“İlk olarak mezarlıklara gidip ruhlarına Kuran okuyayım” dedi yaşlı adam. Güçlkle bastığı ayağıyla tepenin başına kadar yürüdü. Ancak eski kışlağın yanına tekrar geldiğini görünce çaresiz kaldı. Bir adım daha atacak hali kalmamıştı. İki ayağı ona itaat etmiyordu, güçsüzce burkulup duruyordu. “En iyisi buradan dua edeyim, ayetleri okuyup ruhlarına bağışlayayım” diyerek yolun ortasına oturdu ve bildiği kısa bir sureyi üç defa okudu. Sonra mezarda yatan tüm sülalesinin ve soydaşlarının ruhlarına bağışlayıp yüzünü sıvazladı.

Ondan sonra değneğine dayanarak kendini sürüye sürüye eski kışlağa girdi. Ortalıkta sadece evlerin yıkıldığı çukurlar vardı. Her yeri ot basmış, yerle yeksan olmuştu. Çocukken yattığı odanın yerini zorla hatırlayarak bulmaya çalıştı.

Yaşlı adam cepkenini yavaşça çıkarıp bir köşeye koydu. Ardından gömleğinin düğmelerini açıp çıplak boynuna astığı muskasını eline aldı. Kadifeden dikilmiş,

* İki takımın, başı kesilip iç organları çıkarılan oğlak ve keçiyi çekerek at üzerinde oynadıkları bir tür oyun.

* Genellikle akşamleyin, kemiklerle oynanan Kazak milli oyunlarından biri.

bildiğimiz üç köşeli muska. Yaşlı adam muskayı dudağına yaklaştırıp dua etti. Cebinden çıkardığı çakısıyla muskayı paramparça olana kadar parçaladı. Daha sonra muskanın içini toplayıp bağladı. O sırada muskanın içinden bir avuç taş toprak döküldü yere. Bu, bundan tam kırk yıl önce uzaklara gittiğinde doğduğu yerden ezerek aldığı topraktı.

Yaşlı adam o an aklına gelen, yapmak istediği her şeyi yapıp gerçekleştirdikten sonra yorgunlukla cepkenine yaslandı. Bütün vücudu baygın düşüp çok yorulduğu için hiç hali kalmamıştı. Ancak hiçbir şey keyfini kaçıramazdı. Kıpırdayacak hali yoktu. Kaç gündür mermi yemiş hayvan gibi vücudunun sıcaklığını hissedemiyordu. Nasıl olduğu bilinmez bunca zamandır sanki gizemli bir güç onu kolundan tutup yardım etmiş, kuş gibi uçurup doğrultmuştu. Gözüne kestirdiği bir köşeye gidip, sırtını yaydıktan sonra kemikleri sızlamaya başlamıştı. Pili biten bir oyuncak gibi parça parça yavaşlamış ve işe yaramaz olmuştu. Şu anda tek istediği sadece uzanmak ve dinlenmekti.

Memleket toprağı yumuşacık bir döşek gibi rahat gelmişti. Yaşlı adamın bala konan arılar gibi dalgalanan aklı sakinleşti ve uykuya daldı.

Tatlı uykusu sırasında bir düş gördü. Çok eski yaşlarındaydı. Aynabulak'taki köyünden çıkmış, bir yere gidiyordu. Ak yeleli bir atın üzerindeydi. Bu at, tay zamanından binilecek yaşa gelene kadar yanında olan atı Akjal... Neşeli genç bir türkü söyleyerek geliyordu. Ansızın karşı taraftan kızıl bir tilki kuyruk sallayarak belirdi. Yiğit Akjal'a kamçı vurdu.

Kızıl tilki farklı farklı yerlerde bir görünüp bir kayboldu. Yiğit onu kovalamaya başladı. Bu cesur adamın ne kadar kovaladığı belirsiz, bir vakitte tilki büyük bir ormana girip gözden kayboldu. Yiğit 'tüh' deyip şaşırıp öylece kaldı.

O esnada rüya birbirine karıştı, sise büründü. Birdenbire bu sisin arasında Etikşi dağı belirdi. Ardından bu ak tepeli dağ insan silüetine bürünüp aksakallı, yaşlı bir adam oldu. Birden yolundan geri dönecek oldu ki bu adam babası Tuyakbay idi. Onu işaret ederek kendisine çağırıyordu. Suçlu bir tavırla, keyifsizce düşmanına yaklaşır gibi yaklaşıyordu. Kulağına babasının gürleyen sesi geldi: "Baytas bu sen misin? Uzun zamandır yoktun. Neredeydin? Yolunu mu şaşırdın? Yoksa, kötü bir şey mi... Pekala, üzülme... Aklın varsa yöreni bul. Bu arada aklıma gelmişken Akjal nerede?"

dedi. “Sen bu yoldan bu at için geçmedin mi? Tecrübesiz, tüylü bir taydı. Ta ki üzerine binilene kadar... Sonra Akjal’a binip gittin. Peki, bu değneğine yaslanıp ne kadar dolanacaksın? Neyse, üzülme. Dolan ama çabucak gel”, dedikten sonra babası eğilerek ellerine baktı.

Yaşlı adam uykusundan korkuyla uyandı. İlk önce nerede olduğunu kavrayamayıp bağırır da bir süre sonra kendine geldi. Sabah soğuğuyla birlikte vücudu kuru ayazda gerilip donmuştu. Yine de boynunu sallayarak rahatlamaya çalıştı. Gördüğü düşü hatırladı ve: “Doğduğum yer! Mübarak memleketim! İpek gibi toprağında ağırlamayı riya gör gurbetçi oğluna... El köşelerinde geçen iki dünyamda da başka bir hediyem yok diye yeminim vardı. Allah’ım bu emanet canı bugün de alsan razıyım!”.

Sırt tarafından gün yükseliyordu. Ta uzaklarda, büyük, beyaz, yuvarlak bulutların arasında; gökyüzünü gümür gümür seslerle dolduran, develi göçler gibi dizi dizi sıralanan turnalar geri dönüyordu.

Tam bu esnada düve gibi bir çoban köpeğini önlerine alan iki sınır muhafızı Aynabulak’a doğru geliyordu. İz süren köpek saldırgan bir şekilde havlayarak eski kışlağa kadar koşuyordu.

1963 yıl.

II. metin

Kahverengi Güz

Her zamanki gibi yine saat yedide uyandı. Evin içerisi her zaman yarım yamalak güneş alıyordu. Pencerede asılı duran kahverengi, benekli perdenin kenarından belli belirsiz giren ışık odayı aydınlatıyordu. Hanımı erkenden kalkıp süt sağmaya gitmiş olacak ki büyük, geniş döşeğin bir yanı soğuk ve boştu. Ebdirasıl yorgana sarıldı, biraz daha kestirmek istiyordu. Ancak kör olası uykusu bir türlü gelmiyordu. İşten yorgun, bitkin gelmiş haliyle uyuduğu uykulardan sonra bu uykular haliyle doğru düzgün uyku olur muydu hiç?

İnsanın yaşı ilerleyip ihtiyarlayınca beyni kuruyup, uykusu da azalıyor diye düşündü. Sonunda kabullenmişti galiba. Ebdirasıl evde ömür boyu tadını çıkaramadığı uykuların yerine biraz daha uyumak istese de, son günlerde gözü çıra gibi yansa dahi uyuyamıyordu. Gençken köyde yaşadığı zamanlarda sabah erkenden daha gün

aymadan uyanan yaşlıları gördüğünde “Bunlarda gidecekleri yere bir türlü varamadılar. Kalçalarından su mu çıktı? Ne diye yatıp dinlenmiyorlar ki?” diye alay ederdi. “İşte, gülen gülünecek oldu”, dedi. Onun da şimdi bu huysuz, zevzek yaşlılardan ne farkı vardı? Bu gençlik denen şeyle yaşam zıt bir oluştu, herhalde. O zamanlar her ne kadar engin düşlere dalana kadar uyumak istese de, uykuya doymasa da, gerilip yatmaya vakti olmuyordu. Şimdilerde ise ne zaman yatayım dese de, hiç kimse mani olmasa da, uykunun kendisi sakarmeke soyundan gibi.

“Yok yere yatmak olmaz, bari kalkayım” diyen Ebdirasıl yerinden doğruldu. Döşeğin yanındaki sandalyede asılı duran sabahlığını giyip, ayağına yumuşacık terliklerini geçirdi. Ardından yavaşça yürüyerek balkonun perdesini sıyırdı. Bugün hava kapalı idi. Yağmur yağacak olacak ki ara ara pencere camına tek damla konup bir süre parladıktan sonra aşağı doğru yavaş yavaş akarak kayboluyordu. Eve taze hava girsin diye balkonun kapısını açtı. Sabahlığını sıkıştırıp belindeki kuşağını bağladıktan sonra balkona çıktı. Havanın hasta edecek kadar soğuk olduğu belliydi. Almatı’ya güz bu yıl erken gelmişti. Yavaş yavaş sıklaşan yağmur damlaları sokaktaki asfaltı kirlerinden arındırıyordu. Sekiz katlı apartmanın beşinci katı yerden epeyi yüksekteydi. Ebdirasıl balkona yaslanıp kaldırımında öteye beriye telaşla geçip duran insanları izlemeye başladı. İşe aceleyle giden insanlar ayaklarını karış karış basıp, cesurca hareket ediyordu. Enteresan olan ise yukarıdan bakıldığında insanların boylarına nazaran attığı adımlar oldukça büyük görünüyordu. Bu manzarayı seyrederken bir taraftan da karşı evin kuytusunda kalan öbür, büyük sokaktan aralıksız hareket eden arabaların sesi duyuluyordu.

Birden karşıdaki komşu evin penceresine göz gezdirdi. Bir anda karşı balkonun kapısı açıldı ve dışarıya genç bir kız çıktı. Uykusu tam açılmamış olan kız uzunca esneyip, bembeyaz bileklerini başına doğru uzattı. Bu kız iki odalı evde tek başına yaşıyordu. Ebdirasıl onu son günlerde sıkça görmeye başlamıştı. Sanırım kız dikkatini çekiyor, bu durumda sıkça gözünün takılmasına sebebiyet veriyordu. Tek başına bir evde yaşayan kız kimden utansın, ne de olsa evinde ya! Kimi zaman bir gömlekle kimi zamansa bikiniyle dolaşıyordu. Gören gözde bir kabahat yok, tüm namus yerleri karşı tarafta apaçık görünüyordu. Ne sırrı var kim bilsin? İçeride pahalı bir avize ışıldıyordu. Muntazam temiz odaya bakılırsa burası insana her daim rahat

ve ılık bir esinti hissettiriyor gibiydi. Son anda karşı evi kesmeyi bırakan Ebdirasıl kendi kendini kaçıdırarak içeri girdi.

Sabahlığını çıkarıp yumuşak tüyleri olan kilimin üzerine uzanarak her zamanki vücut egzersizlerini yapmaya başladı. Eklemlerini kıtırdatıp, iki üç kez eğilip doğruldu. Yürüyerek kol ve ayaklarını ileri geri hareket ettirdi. Bu kadarının yeteceğini düşünerek egzersizini sonlandırdı. “Ben niye bu kadar acele ediyorum ki? Acelem yok... Ayrıca yaptığım bu beden eğitimim aynı köydekilerin namaza eğilmesine benziyor” diyerek kendi kendine mız mızlandı. Her gün birkaç hareket yapmak artık onun için bir alışkanlıktı. Bu hareketsiz kalmak denen şey ne enteresan şey. Ebdirasıl, kendince ağır hareket ederken kalbine bir ağrı çöktü. Hızlı hareket ettiğini düşünmüyordu. Sabahları çayını çok hızlı içtiğini fark eden Rahima onu birkaç defa uyarmıştı. Boynunda çok güçlü bir yay varmış gibi damarı çekildi. Ardından yavaşça bu yay gevşemeye başladı. El sürülmeyen dombıra, kulağını boşaltıp gizlenir. Buna artık sessizlik, daha fazla sessizlik gerek. İnsanın sessizlikle sınavı da bir kıyametmiş. Hızla akan bir nehrin yavaşlayarak bir bir gölün parlak yüzeyine damlaması kadar uzun bir süreçmiş gibi. Ebdirasıl bu düşünceyi şimdi içinde fark eder gibi oldu.

Tekrar üzerine geçirdiği sabahlığının kuşağını sıkmadı. Yüzünü yıkamak için banyoya yöneldiği sırada birden arka kapı aralandı. Elinde süt dolu kovasıyla Rahima göründü. Seher vakti kocasının erkenden kalkıp dolandığını görünce kocasını düşündüğü için onun da morali bozuldu.

— Ah, zavallı! Ne diye acele ettin? Azıcık daha yatamadın mı?, dedi hoşnut olmayan, koruyucu karışığı merhametli bir sesle.

Ebdirasıl cevap vermedi. Banyoya girip soğuk suyla yüzünü yıkadı. Havluyla yavaşça yüzünü kuruladıktan sonra çıktı. Her zamanki alışkanlığına göre şimdi tıraş olması gerek. Ardından çayını içip giyinmesi gerekiyordu. Her zamanki gibi sekiz buçukta evinin yanında duran otobüse binmeli ve bürosuna gitmeliydi. Ne kadar engellemek istese de her gün tekrarlanan bu isyandan kurtulamıyordu.

Büyük aynanın önüne gelip ‘Harkov’ markalı, elektrikli usturayla tıraş olmaya başladı. Eskiden Rahima’ya: “Kadınların erkeklerden bir ayrıcalığı da erkeklerin her sabah erkenden sakallarını tıraş ederek kadınlara kıyasla bir şeyi daha fazla

düşünmesidir” diyerek latife ederdi. Tabi ki bunun altında yatan anlamda önemli. Aynanın önünde bir an görünüşüne baktı. Karşısında yaşlı desen değil, genç desen değil; saç sakalı hoş olmadığından tıraş olan, bu zamanın altmışa yeni gelen gevezesi duruyordu. Saçlarının seyrekliğini görmezsen hala dökülmeye ya da ağarmaya başlamamıştı. Şakaklarına ve azıcık kırlaşmış sakalına bulaşan sabunun kalanını temizledi. Fark ettiği üzere Ebeken kendini artık genç olduğu dönemdeki gibi verimli birisi olarak saymıyordu. İşte bu yüzden şimdi aynadaki görüntüye kızıyor; yayvan yüzlü, pürüzlü, esmer, buruşuk yüzü yavaş yavaş inceliyordu. Bu aynadaki adamdan sanki borç para almış ve ödememiş gibi kaçınıyordu. Çünkü ne zaman ona baksa: “Ben sahiden ihtiyarladım mı yoksa?” diye içine düşen şüphe hırsızından kurtulamıyor ve bir köpek gibi onu kovalamaktan geri kalmıyordu.

Birkaç gün önce emekli maaşlarının artması konusunun toplantıda halkın istekleri arasında gündeme geldiği konusu kulağına gelmişti. O gün Ebdirasıl’ı gören herkes gözlerini dikerek “Erkeğin yaşı elli olduğunda altmış gibi orta yaşlara geçer. Hürmetli tatilinize yaşıңыз ilerlediğinden bu genç halinizle ayrılıңыз. Malum saçınızda bir ak dahi yok” diyerek açıklamalar yaptı. Ancak gücü yerinde olan bu adamın neden emekliye çıkması gerekmiş hiç kimse söylemedi. Herkes sevdiği için ya, elbette. “Güzel söze yarım lokma” diyerek teselli eder gibi söyledikleri kırıcı sözler ne içindi? Bu kadar hizmetten sonra, karşılaşılan her türlü durum karşısında çözüm ürettiği için mi? İnsanlar arasında ne kadarlık değeri varmış insan emekliye ayrılınca anlıyordu. Kollektivde de bunu yüksek gönüllülükle dilemişti, ancak “Görürsün, senden de kurtulduk mu!” diyerek bıçak göstererek bölmeye çalışanlar olmuştu.

Ebdirasıl banyodaki işini hallettikten sonra çay kaynayıncaya kadar vakit geçirmek için ‘çalışma odası’ yaptığı odaya geçti. Uzun ve geniş odanın başköşesinde görünüşü koltuğu arındıran, acı deriden, pek çok ıvır zıvırla dolu olan çalışma masası vardı. Yanında bir koltuk, gazete masası ve sandalyeler diziliydi. Gazete masasının üzerinde preferansın* çizili kağıdı ve yepyeni kartlar vardı. Ebeken önceleri bu odaya ani bir rapor hazırlaması gerektiğinde ya da bir konuğu geldiğinde kart oynamak dışında girmezdi. Ancak emekliliğinden beri vaktinin çoğunu burada geçiriyor

* Bir tür kart oyunu.

Bugünlerde kitaplar evin bilgi düzeyini temsil eder. Kitabı olmayan bir ev halkı medeni insanlar arasında sayılmıyordu. Ebeken bu bilgiyi bu yıl evine misafirliğe gelen bir büyükten öğrenmişti. O günden itibaren dışinden tırnağından artırarak kitap biriktirmeye başlamıştı. Birkaç kez çok ciltli yayınlara bile abone oldu. İşte bu şekilde iki dolap dolusu kitaba sahip oldu. Ancak öyle olsa da, insanlar kitapları boşuna biriktirmemeli. Kitap denen şeyin özünde başka bir dünya var. Ebeken önceleri kendi uzmanlık alanı olan inşaat ve mimarlık hakkında olmayan edebi eserleri çok fazla okumazdı. Bu eserleri her seferinde daha sonra okurum diyerek erteliyordu. Son zamanlarda bu eserlere başlar gibi oldu. Bir ay kadar yakın bir zamanda Tolstoy'un "Savaş ve Barış" eserini okudu. Daha önceleri Tolstoy hakkında insanların 'ulu yazar', 'klasik' olarak bahsettiğini işittiğinden "Yenileceksen en büyüğüne yenil!" diyerek başlamıştı bu kitabı okumaya. Tolstoy onun hedeflediği bir krallıktı adeta. Akıl da, sezgi de, alimlikte onda... Tolstoy vasıtasıyla bugünkü yazarların da şöhreti arttı. Ebdirasıl eskiden kendini bir aşık olarak kabul etmese de, tanınmamış şair ve yazarlara söz satıp, süslü dille bir şeyler karaladığından kaynaklanan bir kendini beğenmişlik vardı. O zamandan bu yana bu yurttan pek çok saygı gören, ilgi çekici şahsiyetler oldu. Bazen bir yazar olmadığı için üzüldüğü dahi oldu. Eğer bir yazar olsaydı hiç kimse onu yerinden edemezdi, emekliye ayrıldım diye üzülmeydi; bundan daha rahat bir iş yok, gerçekten. Al kalemi eline: ömür boyu yaz dur, yaz dur... Özellikle emekliliğe ayrıldıktan sonra insana iyi bir meşgale olacağını düşünüyordu. Bir tanıdığı bu yıl emekliye ayrılmıştı. O zamandan beri de iki üç kitap yazmıştı. Ebdirasıl'ın elinden o da gelmezdi ya! Allah onu yaratırken ona böyle bir yetenek bahsetmemişti.

Çalışma odasının tüm duvarlarına şıklık katan; mavi, kırmızı, yeşil renklerdeki güzelliğiyle göz kamaştıran kitaplarına büyük bir beğeni içerisinde uzun uzun baktı. Hangisini okusam diye süre bakındıktan sonra ilk sıralarda duran Lermantov'un dört ciltten oluşan eserinin ilk cildini eline aldı. Bu defa seçtiği kitapta bir klasikten aşağı değildi. Eski mektep okul programından sonra, Lermantov'dan açıp okuduğu bu. Ortası çökmüş koltuğa belini iyice yerleştirip yerine kurulduktan sonra ilk olarak kısa, lirik şiirlere göz gezdirdi. Mercan gibi dizilmiş güzel şiirler Ebdirasıl'ı derin düşüncelere daldırdı. Vay be, bu şairler de harika kişiler! İnsanı hiç bilmediği diyarlara nasıl da götürüyor? Her şey de sanki elle koyulmuş gibi, her şey

sahici... Acaba bu yetenek sadece Lermantov'da mı var? Yoksa diğer şairler de böyle yazabiliyor mu? Günümüz şairlerine bir bakmak gerekir. Geçen yıl bir şair tanıdığı altmış yaşını doldurduğundan ona ait bir dosyayı ulaşması gereken kuruma iletme sorumluluğu almıştı. O sırada da bir törene iştirak etmişti.

İtibarın sona erip yüzündeki boya aktığında,

Oturduğun yere sıkı sarıl.

Buruşmuş kocakarından korkacaksan şayet

Yalvararak oturursun geçmişi hatırlarken, diyordu dinlediği şiirin bir yerinde. Ebeken'in gözleri sulandı, sendeledi. Sahi, bu duruma ne derdi Mihail Yuryeviç Lermantov? Bu şair bu dünyadan erken gitti demez miydi? Yaşlılık korkusu denen derdi nerden biliyorsun sen, ey canım? Bu şiir 1830 yılında yazıldı. Hayda! O zaman bu şiiri Lermantov on altı yaşındayken mi yazdı? Biraz önce ileriye gören bir bilge derken kastettiğimiz bu olsa gerek. İşte söz konusu klasikse, klasik budur! Ah, bu şiirleri ne diye daha önce okumamıştı ki! Okumuş olsaydı şayet boş işlerle uğraşıp oturmazdı ki, neler yapardı neler. Bunları düşündükçe heveslendi, adeta gençleşti.

Çalışma odasının kapısı yavaşça açıldı, Rahime içeri girdi. Bu günlerde kilo almış ve biraz daha yaşlanmış olan hanımı anne kazlar gibi yavaşça yaklaşıp yazı masasının üzerini düzenlemeye başladı. Burada dağınık olan hiçbir şey yoktu. Biraz ötede duran dergi ve gazeteleri toparlayıp yerlerine koydu. Elindeki bezle pencereyi sildi, dolabı ve masayı da köşe bucak temizledi. Kocasının arkasına geldiğinde durup elindeki kitaba baktı:

— Kocacığım, ne zamandan beri şiir mi okuyorsun?

Ebdirasıl kitaptan gözünü kaldırmadan cevap verdi:

— Okumadığımız o kadar çok şey var ki, karıcığım.

— Okumadığın ne varsa oku o zaman. Zaten artık boşsun, kitap okumayıp da ne yapacaksın?, diye laf attı Rahima dolabın camını silerken.

— Evet, haklısın. Aslında çok daha önce emekli olmalıydım. Hükümet altmış yaşında olanları neden emekliye ayırdı, bunu hiç düşündün mü?, dedi kurnazca gülümseyerek.

— Nerden bileyim ben. En yakın zamanda emekliye ayrılan sensin. Sen düşünmüyorsan, malum bizim için daha erken, diyen Rahima katıla katıla gülmeye başladı. Gülümsemesi yaşına göre oldukça gençti.

— Öyleyse öğren bakalım. Bu insanları emekliye yaşlı oldukları için ayırmıyor. Önce çocuklarıyla ilgilensin, üstünkörü düzeltsin ve ihtiyaçlarını karşılasın diye ayırıyor. Keşke herkes gençken hayalini kurduğu şeyleri çalışmadan elde edebilseydi. Bu emeklilik denen durum insanın çalıştığı işten dolayı biriktirdiği, delik deşik olan şeyleri düzeltmesi; fırsatını kaçırdığı şeyleri bu zamanda telafi etmesi için var olmadı mı? Yakın zamanda bir kitaptan okumuştum. “İnsana düşünmesi için de vakit gerek” diyordu.

— Nasıl yani? Zamanında onaramadığın, gerçekleştiremediğin şeyler bu kadar çok mu?, dedi Rahima kocasına eleştiren gözlerle bakıp. “Belki eksikliklerini gidermek için yatağını da değiştirirsin, genç birisini alırsın. Ne de olsa zaman yaşlıların kudurma zamanı!”.

Bu sözü duyan Ebeken sevincinden yerinde duramadı.

— Ne varmış, alsak alırız elbet. Bundan önce hizmetimizden, makamımızdan korkuyorduk. Peki, şimdi? Çekineceğim ne kaldı? Hepsi bitti, gitti. Aklım bulanmaya başlamadı değil.

— Vay, ben nerelere gideyim! Gerçi şimdiki kızlar da kurnaz olurlar. Her yaşlı adamı almazlar, zengin olanı alırlar.

Kavga etmeden şakalaştıktan sonra ikisi de gülmeye başladı. Karısını kolunun altına alarak şarkı söyleye söyleye mutfığa kadar yürüdüler. Rahima yemeği çoktan yapmış, sofrayı hazırlamıştı. Karşılıklı oturup çaylarını içmeye başladılar. Ebdirasil ara sıra hanımının yüzünü inceledi. Bu zamanda itin erkeği şöyle dursun, hanımı da acıımıyordu. Rahima uzun boylu ve güzel bir kadındı. Şimdilerde her akşam yüzündeki kırışıklıklarına dokunuyor, şakakları ağarmış mı diye bakıyor, incelemeye hiçbir yer bırakmıyordu. Az önceki şiirde ne diyordu?

Yüzü yaşlı kocakarıdan korkacaksan

Yalvarır durursun yaşlı gözlerle...

Ne kadar gaddar ancak ne kadar doğru! Rahima gibi gün geçtikçe solan güzel, genç kızları kim düşündü, kim inandı? Rahima kızların arasında ‘tüm yıldızların içinde olan bir ay gibiydi’ eşsiz ve tekti. Ebekenler okulu bitirip savaşa gittiğinde Rahima henüz üniversitede okuyordu. Gençlerin ağzının suyunu akıtan güzelliği olsa da kimseyi umursamayan bu kız için Ebdirasıl’ın da bir ümidi yoktu. “Kimseye yüz vermeyen bu kız ne diye beni istesin ki” diye düşünürdü. Rahima onca erkeğin içinden Ermek’i seçmişti. Buna kimse şaşırılmamıştı. Bu ümitli gençlerin içinde Ermek’in şansı nadir görülen bir durumdu. Demin üzerinde durduğumuz “sekiz köşeli bir gizli kutuydu” Ermek. Enstitüde onunla beraber okuyan Ebdirasıl, Ermek’in sohbet ettiği yakın arkadaş rolündeydi. Rahima ile de bu sayede tanışmıştı. O zaman “Bu kızı neticede ben alırım” düşüncesinin gerçek olacağını kimin aklına gelirdi ki? Rahima ile Ermek birlikteyken o da Rahima’nın yanındaki arkadaşlarıyla flört ediyordu. Ve nihayetinde onlar birbirlerine verdikleri sözleri neticelendirip gelecek güzde düğün yapmaya karar verdiler.

Bu sırada 1941 katliamı başlamış oldu. Ermek de, Ebdirasıl da savaşa katılacakların ilk sıralarındaydı. Ebdirasıl 1944 yılında sadece ayağından yaralı olarak sağ salim geri döndü. Ancak Ermek onun kadar şanslı değildi, Moskova yakınlarında şehit olmuştu. “Diri sıçan ölü aslandan daha güçlüdür” dermiş eskiler. Peki, aslan öldükten sonra sıçanın değeri arttı mı? Evet, daha önce ikinci katlarda olan birileri birinci kata çıktı. Zafer kutlaması kendileri içindi. Ölenler için de yaşayanlar kutladı. Tabi ki Ebdirasıl Ermek’in ölmesini istememişti. Ancak kendisi de kan döken birisi olarak, dirilerin ölümlere ne kadar borçlu olduğunu çok iyi biliyordu.

Ebdirasıl geri döndüğünde Rahima Kaskelen yakınlarındaki bir okulda öğretmenlik yapıyordu. Tanıdık birilerinden adresini bulup ziyarete gitti. Bu sırada Rahima Ermek’i görmese dahi unutamıyor, hala geceleri uyumadan önce saatlerce ağlıyordu. Ebdirasıl bu dönemde Rahima’yı sık sık ziyaret etmeye başladı. Ertesi yıl Rahima Almatı’ya taşındı. Canlı insan yaşamadan durur mu ki, çok geçmeden ikisi bir düğün yapıp evlendi.

Ancak Ermek’ten sonra Rahima’nın iyi olacağına umudu olan kimse yoktu. Kaderine razı olan yeni gelin Ebdirasıl’a çocuklar verdi, onu el üstünde tuttu ve her zaman saygılı davrandı. Yaşları ilerledikçe karı koca birbirlerinin bir dediklerini iki etmezdi,

hayatlarını bu şekilde kabullenmişlerdi. O zamanlardan Rahima'ya ara sıra göğsünü daraltan bir acı kaldı. Geçen onca yılı ona hatırlatan tek yadigar bu. Yıllar geçip duruyor. Rahima bu gün yüzündeki ışık sönmüş, yaşlı bir kocakarı olmaya başladı. Yaşlar arası uzak görünse de sonsuz görünen güzellik ile yaşlılık birbirini dengeliyor. İkisinin arasındaki farklılık oldukça az. Geçen ömründe bunca keder çeken, birkaç çocuğa annelik eden bu kadın Ebdirasıl'dan yaşlı mı görünüyor? Rahima şimdilerde şehirdeki ortaokulların birinde ders veriyor. Ara sıra tekrarladığı bir lafı var: “Öğrenci sayısı her yıl bir önceki yıldan daha az olmaya başlıyor. Gelecek yıl elli beşe sağ salım varsam da, evimde oturup torunlarıma baksam, ah!”.

Emeklilik herkese farklı bir duygu yaşıyor. Ebdirasıl işinden ayrıldığı için üzülürken Rahima o gün için çaresizce bekliyor.

— Senin dersin yok mu? Bu ne uyuşukluk?, dedi Ebdirasıl yıkanıp döndükten sonra yatan karısına.

— Bugün iki ders var. Saat on birde başlayacak. Sen ne yapacaksın? Baksana, bir araba bulup Kaskelen'deki koyunu alıp gelsene. Bu soğuk havada taze bir çorba yapar, içeriz, dedi Rahima yerine iyice yerleşirken.

— O zamandaki et daha bitmedi mi?

— Bitmedi. Bir iki kez konuklar için kullandık. Biraz daha kalmıştı.

— Tabi. Evde oturuyorsun, böyle ufak tefek şeylerle ben uğraşamam diyorsun.

Aslında Ebdirasıl eskiden böyle şeylere önem vermezdi. Hepsinin düzeni hanımından sorulurdu. Koyunun eti de, atın eti de... Yön gösterecek, bir şey söyleyecek olsa kimse hali hazırda beklemezdi, “sihirli değnek” Ebeken'in elinde değildi. Gerekli olan yiyecek ve içeceği -etten sucuğa kadar- Rahima araba ile gidip şahsi kilerlerinden alıp getiriyordu. Ebeken emekli olduğundan itibaren bu işi eline almak istese de artık bunun için çok geçti. Şu saatten sonra sadece doyasıya kadar yiyip, arkadaşlarıyla ömrünü geçirmesi gerekiyordu. Çocukları da eski bolluklarına alışmıştı. Evimiz, ocağımız başka diye ayırmaz; bir eksikleri olursa diğer evden gelir alırlardı. Önceleri aile reisi anne babalarıyken şimdi tam tersi mal mülk ne varsa çocuklardaydı. Nerde az önce böldürdüm dediği türkü? “Ben senin emekliliğine takıldım mı?” mı diyordu? Sonuncu geriye...

— Kasım bayramına kadar bekleyiver. Koyunu o zaman getiririz. O zamana kadar kasaptan alırsın.

— Bir süredir çocuklarla da konuşmadım. Grip olmuşlardı, nasıl oldular acaba? O kadar evdesin, bir telefon açıp bir şeylere ihtiyaçları var mı diye sorsaydın ya!

Ebdirasil tebessümle güldü.

— Aklıma gelmişken bugün Cuma değil mi? Madem çok özledin akşama hepsini çağıralım. Akşam yemeğini bolca yap.

Yemeklerinin ardından Rahima okula gitti, Ebdirasil ise evle baş başa kaldı. Evde yapacak bir şey bulamadığından bir oraya bir buraya döndü durdu, dört odalı evi adım adım gezdi. Birileri aradı mı diye ara sıra telefonunu kontrol etti. Bu telefon çalmayalı epeyi olmuştu. Bu insanlar Ebdirasil'in hala yaşadığını unutmuşlardı galiba. Boşu boşuna zaman ilerlerken ona tek selam veren, hal hatır soran karısı da gidince sessiz sedasız evinde yattı. Eskiden telefon üst üste çalınca rahatı bozulur “ben evde yokum” derdi Ebeke karısına. “Her tokluğun bir açlığı olur” dedi. Birisi ondan telefonla bir şey rica etmeyeli, birisini misafirlige çağırmayalı bir aydan fazla olmuştu. “Ebeke, bu sizin küçük kardeşiniz” diyen kurnaz gençler de kaybolmuştu. Her gün sağlık sıhhatini soran, karısının ve çocuklarının bir ihtiyacı olduğunda karşılayan, küçük torunlarının emeklemelerinden yürümelerine kadar her anda yanında olan tanıdıkları, akrabaları her şey yolunda giderken ansızın görünmemeye başlamış; yordakçı kayınbiraderleri bile hızla el ayaklarını çekmişlerdi. Boş dolanmaktan canı sıkılan adam olarak gözükmemek için işi düşmediği sürece onlarla görüşmeyi Ebeken'de umumileştirmede. Bir köyün aksakallısı “Ölsem ah, gidip gelsem; görsem ah” demiş çok eskiden. Bu söz bu dünyanın sürekli canlı olduğunun, değişen bir hareketliliği olduğunun ve canlıyı da, ölüp gideni de gördüğünün kanıtı. Çoktan ben her şeyi bildim, düşündüm diyen boş konuşur. Çok şey gören göz hayatı fark eder, şimdi anladı.

Dışardan bakınca belli olmasa da bu son bir ay Ebdirasil için çok ağır geçiyordu. Tabi ki açlıktan ölmek ya da taşınmak kadar telaşlanacak bir şey değildi, ancak biraz önceki yıldırımlar sinirini bozmuştu. “Karnımın açlığına üzülmem de kaderimin geçtiğine üzülürüm” demiş bir yetim çocuk. Bu sözün manasını düşünmeye başladı bu seferde Ebeke. Emekliliğini ilk üç ay kutlayanların, iyi dileklerini sunanların bunu

eğlence için yaptığını biliyordu. El ayağını çekip evde yalnız başına oturduğunda, mevsimler gelip geçtiğinde artık eve sığmaz oldu. Uzaya çıkan insan bile zor durumlarda sonuna kadar dayanamaz. Ebeken’de bunun gibi bir durumdaydı. Emekliliğe ayrılması hiçbir şekilde psikolojisini hazırladığı, ayakaltında olan bir şey değildi. Yakın zamanda emekliye ayrılır mıyım diye bir düşünce aklının ucundan bile geçmedi. Tek başına değildi; kendisi gibi çalışan yaşlıların çoğu belli etmese de yıkıldı, ancak kendi mahallesinde güçlü, kuvvetli oturanını da görmedi değil. Geçen yıl yaşı altmış dolan, sertifika alan ustabaşlarından biri “Gücünü kaybeden henüz yok, işinizi yapmaya devam edin” demişti. Bu sözler üzerine daha da heveslenen Ebdirasıl işine daha bir sarılıp canla başla çalıştı. Bunca yıldır çalıştığı işin tecrübesi beş parmağında belli. Becerikliliğinden, istikrarlılığından, harcadığı emekten kimse şüphe duyamaz. Hizmeti yardımcılık olsa da tanınan bir bakanlığın üst düzey yöneticisinin büyük bir çalışanı konumundaydı. Son on yılda burada birinci müdür yöneticileri gidip gelirken Ebeken yerinden hiç oynamadı, aynı işinde hep devam etti. Enteresan olansa Ebdirasıl’ı hiçbir zaman birinci başkan sırasında gören olmadı. Hangi makam olursa olsun ‘ikinci keman’ dekan yardımcısıydı. SMU dekan yardımcılığı, vakıf başkan yardımcılığı, tesis başkan yardımcısı vb. devam ettirdiği diğer işleri... Birinci baş olmaya kabiliyeti olmadığından değil. Aslında işinde buna ayıracak vakti olmamasındandı. Bazen ağzıyla kuş tutsa gümüş madalya kazanan bir sporcu gibi tatmin olurdu. Ebeken’i ne tutan bir şey vardı, ne de bir eksikliği. Galiba sadece o makama gelecek bir fırsatı olmadı. Yine de haline şükreliyordu. Çünkü yurdundan göç etmesini gerektirecek hiçbir şey yoktu. SMU’nun içerisinde rahat bir şekilde, sıradan bir mühendis olarak yaşıyordu. İki adım ilerlemek istese hala bazı gençlerin üretimde hala yerinde saydığını görüyordu. Bu açıdan bakıldığında Ebeke’nin hayatına bir sitemi yoktu. Kimi zaman yaşlıları “Ebdirasıl, senin yükseleceğin günleri görecektir miyiz?”, diye onunla alay ettiklerinde hiç şaşırmadan “Aklınızda olsun. Aslında yardımcılık başta olmaktan çok daha zordur. Başkanın dilinden anlamak özel bir kabiliyet gerektirir” derdi. Onlar her ne kadar ona inanmasalar da bir yerden hatırladığı iki mısralık şiir gelirdi aklına. Bir yıl bir milletvekili başkanıyla birlikte içinde bulundukları bir durum hakkında yazmış olsa gerek. O zaman bu gençlere:

“Yardımcı oyun mu bu acaba?

Baş gitse peşine boyun da gitmez mi?

Düşürseler baştakini düşürmezler mi?” mısralarını okuyup kahkaha attırırdı. Hoşuna giden bu sözü bazen toplantılarda da söylediği olurdu.

Tabi ki Ebdirasıl bu yılda yardımcılık hizmetini dürüstlükle yapıp, ilerliyordu. Oyunda hile olmaz, temmuz ayında izin alıp Rahima ile birlikte Kırım’a gitti. Geri döndüğünde işe başlayalı bir hafta olmadan emekliliğe ayrılma haberi dönmeye başladı. Gizleyen yoktu; her türlü bahaneyi deneyip hiç vazgeçmedi. Geçen yıl seçilen başkan bu sene de seyahatleydi. Bu adam gelene kadar işlerini yapacağıma hastanede yatıp ölsem der gibi oldu. Savaştan kalan eski yarasının yerinin sızlaması gerçektir ancak bu düşünceden hemen vazgeçti. Üstünün bıraktığı talimatlara tamamen uyup, bir hafta içerisinde dokümanları düzenleyip, tüm sorumluluklarını yerine getirdi. İşte onun gibi çalışkan birine üzülen bir kişi bile yok. Nesi var ki? Evet, altmışı geçtiği doğru mu? Doğru. Altmışındaki bu yaşlı adamın otuzlarındaki gençler gibi olamayacağı zaten malum. Allah’a şükür, bugünde iş meselesi gözden geçirildi. Yaşlılara yol verilmesi gerekli. Kim bilir, belki de ondan sonra bir özel yöneticinin alını parlamaya başlamıştır. Neticede işten ayrıldıktan sonra geçen dört beş yılın ilerisi gerisi yok. İnsan doğası enteresan! Ebeken başlarda gelen giden olmasa da yerine kimi koyacakları konusunda sabırsızdı. Şu anda onun yerini dolduracak kimse yok. Birini aniden en alttan çekip yükseltmedikleri ne belli ki? Güvendiği biriyle görüşüp yerine koymak yerine işe en uygun kişiyi bulmak, biraz araştırması ses getiren bir görüş olurdu.

O çalışma odasında oturup bir şeyleri kafasında çözmeye çalışıyordu. Üst makamlar neden hakkında bu kadar acil bir karara varmıştı? Hangi sebepten ötürü sürüldü? Son yıllarda inşaat işlerinin yokuşa sürüldüğü, planlandığı gibi gitmediği, geride kalındığı doğru. Bunun için daha çok çalışmak gerekti. Ancak o zaman il dışına çıkan ‘kurşunlar’ nedeniyle Ebdirasil’in başına gelenler... Elleri memleketine tercih edenlerin sorumluluğu neden ona kaldı?

“Ancak bunu benden başka kimse yapamazdı”, diye düşündü Ebeken bir süre sonra. “Yönetici de olsa yaşı daha elliye bile gelmemiştir. “Kaçayım diye uğraşan tavşana kazık diktikten sonra ne denir?”, denen bir söz var. Seçimden önce bir ayağı emeklilikte olan bana düşmüyordu da kime düşüyordu?”.

İş işten geçti. Artık bu durumu inatlaşmadan kabul etmek lazım... Ebeken'in son yıllarda cesaretini kaybettiği ve kararsız olduğu doğru. Önceki azimli, hedeflerini ardı ardına gerçekleştiren adam gitmiş; yerini emekliliğe yaşı dayandıkça kimsenin gönlünü kırmamaya çalışan, tembel bir hal aldı. Yalan bunlar, uydurma söz diyene de boyun eğdi. Bu durumu kurul toplantısında da bizzat şahsına söylendi. Demin alçalan yönetim başkanının adı neydi? Maksut. Bu adam bir toplantıda "Ebekenle çalışmak gittikçe zorlaşıyor... Üstlere bizim sorunlarımızı ve ihtiyaçlarımızı doğru ulaştırmıyor. Kazancı arttırıp, eksiklikleri görmezden gelip, iyi biri olası geldi. Bu açıkça belli... Aslında Tolıbayev, çalışanların çalışma koşullarından çok emekli olana kadar pozisyonunu korumaya çalışıyor" bu sözler üzerine sanki bir dağın altında ezildi kaldı. Ebdiresıl bu sözleri uzun süre unutamadı. "Yalan işi ahirete götüremezsin" dedikleri söz doğruymuş, çok geçmeden Maksut Ebeke'nin eline düştü. Karakterinin yamukluğunu saymazsak eğitilmiş ve yetenekli bir mühendisti. Ancak bu eğitimin ona kattığı bir şey oldu mu? Hayır. Eğer kendini biraz geliştirmiş olsaydı toplantıya çıkıp bir aygır gibi sesler çıkararak konuşmaz, huzursuzluk yaratmazdı. Söyledikleriyle göze batıp, tamamen gözden düşmezdi. Akıllı başında olan bir adam en parlak zamanında karısını boşar mı? Sonunda kadrodan ayrılarak eyalete gitti. Maksut'un işlerinin karmaşıklaşmasında, çalışmalarının çekişmeli olarak gecikmesinde ve çöküş yaşamasında elbette Ebeken'in de payı vardı. Kendi hayatında bir zorlukla karşılaşırса muhtemelen bunun altından Maksut çıkar.

Ebdiresıl'ın düşünceleri telefon sesiyle bölündü. "Bu it bozulmamış mıydı?" diye düşündüğü telefon ısrarla çalıyordu. Ebeken telefona nasıl geldiğini fark etmedi bile.

— Alo, buyrun. Kimsiniz?

Prestijli bir kurumda, belli bir süre birlikte çalıştığı Eldos adında bir gençti. Onu hatırlayan sadece o kalmış demek ki. Emekliliğinin ve tatilinin nasıl geçtiğini soruyordu. Sözü de sesi de sıcacıktı. "Üstler size uygun olacak yeni bir iş bulmaya çalışıyorlar. O zamana kadar istirahat edip, dinleniniz", diyerek müjdeli bir haber verdi. Bu sözler onun içine su serpmişti. Eldos'un gelini doğum yapmıştı. İlk torunu... Onun eğlencesine davet etmek için aramıştı.

— Yabancı kimse yok. Hepsi bizim şirkettekiler. Muhakkak bekliyorum.

— Ooo, hayırlı olsun. Geliriz, kesinlikle geliriz. Çok iyi olur... Sevincinize ortak olmayı çok isteriz, dedi Ebeken memnuniyetle ahizeyi iki kulağında dolaştırıp.

Eskiden Ebeken misafirlğe gitmekten pek hoşlanmazdı. Bu konuda seçici olup, sadece belli başlı yerlere gidiyordu. Gittiği yerler de şayet gürültülü ve kalabalık yerlerse memnun kalmıyor, hemen geri dönmeye çalışıyordu. Şimdi ise öyle değil. Ne zaman birinin gelini doğursa, onun kutlamasına gitmek için bir an bile düşünmüyordu. Tek düşündüğü şey geri kalmamak ve arkadaşlarına kendini az da olsa hatırlatmak. Bunlar onun için önemliydi. İnsanoğlu yavrusunu kendisi besler. Ebdiresıl sevinçten havalara uçuyordu. Bu mutlulukla şehirde bir hastanede doktor olan kızını aradı:

— Karlıgaş, nasılsın yavrum? Kaç zamandır haberleşemiyoruz... Senin sesin olmadan bu evin hiç tadı yok. Akşamleyin buraya gel, olur mu? Nurlanlara ve Juman'a da haber verirsin. Haberleşin mutlaka, yavrum.

Karısına verdiği sözü yerine getirdikten sonra “Bu da halloldu” diyerek rahatladı. Şimdi ne yapacağını düşünürken avuçlarını ovuşturdu. Saatine baktı, saat daha on bir buçuktu. Rahime'nin gelmesine daha vakit vardı. Uzun süre kitap okumaya alışık değildi, gözleri ve başı ağrımişti. Evde oturmak yerine temiz havada yürüyüşe çıkmaya karar verdi ve hazırlandı.

Dışarısı sıcak ve güneşliydi. Etraftaki yağmurdan sonra gelen sahte tazelik fark ediliyordu. Ebeken kaldırıma düşen kahverengi yapraklara basıp, aheste aheste yürümeye başladı. Etrafı detaylı incelerken dünyaya geldiğine bir kez daha şükretti. Uzun yıllardır var olan bu sonbahar manzarası şu an diğer güzlerden farklı bir renge boyanmıştı. Bir atın yelesinde, devenin üzerinde hızla geçen yıllar... Evine yakın bir yerde duran şu genç çınarı, altın gibi duran sarı yaprakları, gün ışığında kamaşan bembeyaz güzel kayını yanından birçok kez geçse de nasıl fark edememişti? Caddenin sağ tarafında yeni ve geniş sekiz apartman büyüklüğünde evler inşa edilmişti. Uzaktaki balkonların birinde Kazakların siyah ala halısı ve bir bebeğin bezi serilmişti. Bu uçta ise bir kuğunun kanadı gibi uzanan Almatı konukevi. Bu evlerin her bir tuğlasında teri dökülme de az biraz payı vardır. Çizerken gözünün yağı, kaleminin mürekkebi aktı. Birçok evin projesini alan ve çabucak çizen elleri var. Bu elin vazgeçeceği ve onaylamayacağı kaç proje var? Sayfa sayfa eliyle çizerek

hazırladığı projeler sayesinde daha da güçlü oldu. Evet, hayatı her şeyden habersiz geçti. O yüz yıl yaşamayacak, ancak hazırladığı bu taş evler nesilden nesile silinmeyecek bir antika olarak kalacak.

İşte, bu opera ve tiyatro salonu. Salonun yanında yeniden inşa edilen çeşme manzarasında biraz oyalandı. Dar borudan göğe doğru fişkırان berrak su yere dökülürken gümüş taneleri gibiydi, bir süre bu manzarayı büyük bir beğeniyle seyretti. Biraz sonra kahkaha atıp, mercan gibi dağılan suyun üzerine eğildi ve gözü minicik gökkuşağına takıldı. O an bir şey anladı. Yaşı altmışa geldikten sonra her şeye farklı bir açıdan bakmaya başlamıştı. Önceleri arabanın camından pırıl pırıl parlarsa da hızlıca geçtiği bu manzaraları sanki yeni keşfetmiş gibi...

Salon çıkışının yanında bulunan gül bahçesinin önünden daha önce bir iki kez geçmişliği vardı. Buradan ilerleyip Avezov anıtının altındaki boş banklardan birisine oturdu. Her yerde güneşlenmek üzere oturan yaşlılar, çocuklarını oynatan kadınlar vardı. Tam aşağıdan araba süren bir genç hanım geçti. Arabanın içinde oyuncağıyla oynayan erkek çocuk pencereden Ebdirasıl'a doğru kolunu uzatıp "baba ba" diye anlamsızca bir şeyler söyledi.

Daha şimdiden karşı banka iki üç yaşlı gelip oturmuştu. Başına deri şapka takan ve elinde değnek olan sakallı adam yetmiş çoktan geçmişti. Yanındaki siyah sakallı, traşlı adam ondan daha genç duruyordu. Başında Tatar takkesi olan, mavi gözlü, sarışın adam muhtemelen ikisinin arası bir yaştaydı. Sakallı olanın kulağı ağır işitiyordu, gül bahçesinden dönerken dinlenmek için buraya oturmuşlardı ve bir şeyler tartışıyorlardı. "Burası emekli, işsiz yaşlıların mekanı oldu herhalde. Bende sıkıldıkça gelir dururum artık" diye düşündü.

Canı sıkılmış yaşlılar sessiz ve sakince oturuyorken kendi aralarında şakayla birbirlerine sataşmaya başladılar. "Berrak sudan korkulmaz" diyorlardı, onlar için ölüm denen şey sıradan bir durumdu. İçlerinde yaşı en büyük olan kimdi? O dünyaya geldiği sırada kimler yaşıyordu? Ölme sırası kimde? Gündelik bir konuymuş gibi bundan bahsediyorlardı. Siyah sakallı ve traşlı olan yavaşça deri şapkalı olan adama sataştı:

— "Sıksa bir hayvan ölürse kesmeye kimse gelmez. Yoksul bir insan ölürse onu gömmeye de kimse gelmez" demiş eskiler. Beni yarım yamalak olsam da ne kadar

gelenim olur dersin? Bir kara orbamı içer, dönersin. Sende durum başka... Genç gittim demeysin, ne de olsa yaşın geçti. Sen güçlü bir adamın oğlusun. ocuklarının hepsi büyük işlerde çalışıyorlar. lrsen yer don olur, çapanın yüzü geri çıkmaz haberin olsun! Lezzetli jal-jayandan* yiyip, ölünün eşyalarından olan tilki kürkü deri şapkanı da alırım ki kara ayazda bizde ondan faydalanalım...

“Yazık! Bu hastaların tedavisi yok. Ne diye başka sohbet kurmuyorlar ki! Kendilerini mezara koyup, fatiha okutup öldürüyorlar” diye düşünen Ebdiresil yerinden kalktı. Özellikle lm hakkında söyledikleri sözlerden çok etkilenmişti, hızla yanlarından geçti.

ğle vaktiydi. Soğuk gzn güneşe karşı direndiği zamanda nihayet güneş ışığını esirgemiyordu. Bir süre yayan yürüdükten sonra her zaman giydiği şapka ve trenkotu onu sıcaklayıp terletmeye başladı. Sokağın beri tarafında, eskiden onun altında çalışan bir genç, hanımına sarılmış, ona doğru yürüyordu. Ebdirasıl selamlaşır diye bekledi. O ise hiç oralı olmadan eşine yaklaşıp bir şeyler söyledi ve yürüyüp geçti. Aynı genç bir defasında da uzaktan selam verip, Ebdiresil ona elini uzatmasına karşılık sıkmayıp yoluna devam eden şaklabanın biriydi. Her neyse, Ebeken bunu da umursamamaya başlamıştı.

Bu konuyu çabucak unutup, tiyatro salonun yanındaki afişe dikkatle baktı. Yakınında bir ses işitti:

— Ebeke, selamnaleykm!

Ebdirasıl “bu kim” diye dönüp baktığında, rengi katı. Eskiden yönetim başkanı olarak mesleğinden alınıp, yeri değiştirilen Maksut’un ta kendisi... Düğüne gider gibi süslenmiş, giyinmiş kuşanmiş, Ebeken’e doğru gülerek ilerliyordu. Semey civarında bir sanayi tesisinde müdürlük yaptığını biliyordu. Yine nerden çıkmıştı? Eğer hala tanıdığı Maksutsa, gözünü ayırmadan bakar ve sivri diliyle acımasızca laf sokar. Tamamdır, gözünde imalı bir tebessümle yaklaşıyor, bu oydu.

— Ebeke, nasılsın? Sağlığınız iyi mi?, diyerek elini uzattı. Elleri güçlüydü, dokunduğu yeri ğtp bırakıyordu.

* Atın boyun yağı ile baldır etinden hazırlanan Kazak milli yemeği.

— Şükür, fena değil, dedi iç çekerek. Sanki kendine gelen kamçıyı dolu dolu yer gibi korkuyla gözlerini aşağı doğru çevirdi. Maksut zehirli dilini nerden sokacak diye beklemeye başladı, kaderine boyun eğdi.

— Emeklilik nasıl gidiyor, Ebeke? Evdekiler, çocuklar nasıl? Gençler selam söyledi size. Selimgerey, Jumahan'ı hatırlıyor musun? Heh, işte onlar “Ebeken'i görürsen selam söyle. Yakında gelsin, bizi ziyaret etsin, tatilini yapar ve döner” dediler.

Ebdiresıl artık genç adamın yüzüne dik dik bakmaya başlamıştı. Maksut'un yüzünde alaya benzer, şaka yapar gibi bir ifade yoktu. Aralarında hiçbir şey olmamış gibi zerre kadar umursamaz duruyordu. Sır vermeyen büyük kahverengi gözlerinde ne bir saygı ne de dikkatli konuşmaya çalışan bir tavır fark etti. Ebeken'in gönlü yumuşadı.

— Teşekkürler, Maksut. Çok sevindim. Açıkçası senin böyle konuşacağını düşünmemiştim. Beni kesinlikle çok mutlu ettin! Jumahan hala orada mı çalışıyor? Selimgerey nasıl, yaşlandı mı yoksa?, dedi iş arkadaşlarını anımsayarak.

— Hepsi iyi, sağ salim işlerindeler. Seken hala meşhur bir balıkçı. İzin günlerinde oltasını alıp Ertis'in kıyı sahilinde oturuyor...

— Öyle mi... Oh, valla! Benimde oralara gidip tekrar görmem gerek. Görüşmeyeli kaç vakit oldu. Sahi, sen ne zaman geldin bu tarafa?

— Geçen... Tatildeydin ve beni çağırdılar. Bende geldim.

— Nerden, kötü bir durum mu var?

— Hayır, için rahat olsun. İşe çağırıldım.

Aklına bir şey gelmiş gibi “Nasıl bir iş?” dedi merak edip. Maksut yavaşça sigarasını tutuşturdu. Rahatsız bir tavırla:

— Bana çok sorumluluk gerektiren bir iş teklif ettiler. Öyle böyle değil hem de, sizin işiniz. Sizin gibi büyük bir insanın yerini almak elimden gelirse ne mutlu ama gelmezse çok mahcup olurum.

— Boşuna tereddüt ediyorsun. Bu işi yapabilirsin. Hatta bu konuma senden daha iyi olabilecek bir aday bilmiyorum. Evet, kısaca ne oldu? İş aldın mı, peki?

— Evet, aldım. Bu görüşmeden çıkmış halim. Ne düşündüğüne bakmıyorlar. Yardım edeceksin...

— Aman Allah'ım! Ben hep bunu söylemiyor muydum? Hem de bu kadar tecrübeliyken. Seni en içten dileklerle kutluyorum, tebrikler, dedi çocuksu bir sevinçle.

— Teşekkürler, Ebeke! Sizin desteğinizi bilmek... Bu kötü kardeşinizden lütfen akıl vermenizi esirgemeyin.

— Ah, yeterince aklımız yetse bu yerden gider miydik?, kahkahayla, Şaka yapıyorum, Allah'a şükür sende oldukça zeki birisin. En kötü ihtimalle lazım olursak yerimiz belli, haberleşiriz.

— Tabiki haberleşiriz. Ben bu konukevinde kalıyorum. Numaranızı alayım, isterseniz birlikte bir yemek yiyelim.

— Hayır, teşekkür ederim. Biraz acelem var. Sen işine bir adapte ol, hava alıp dönecek değilsin ya, elbet görüşürüz, dedi Ebeke daha fazla uzatmak istemeden.

İki dost el sıkıştı ve vedalaşıp ayrıldılar. Ebdirasıl durumdan artık haberdardı, eve dönene kadar bu konu hakkında düşündü. Yerine başkasının geleceğini biliyor olsa da bu kişinin Maksut olacağı hiç aklına gelmemişti. Elbette böyle bir konuma herhangi birisinin yetemeyeceğini bildiklerinden yerine gelen kişiyi başka bir yerden seçmişlerdi. Ama Maksut'un yerini almasını iyiye yorumladı. Zaaflarından dolayı günahsız bir gencin "günahını mı aldım acaba" diye düşünüp içten içe vicdan azabı çekiyordu. Bugün aldığı bu haberle birlikte bu yükün birazı omuzlarından kalkmış gibiydi.

Bir insanı anlamak o kadar zordu ki... Maksut'un mütevazılığı, içten samimiyeti bugün dikkatini çekti. Önceki anlaşmazlıklardan, kızgınlıklardan eser kalmamıştı. Eğer kendini beğenmişlik yapsa ve intikam almaya çalışsaydı bu soğukluk tekrar hatırlanırdı. Diğerleri gibi böbürlenip, kibirle iğnelemeye, laf atmaya çalışsaydı... Ancak o, bu küçük, önemsiz meselelerle ilgilenmedi. Karakteri sert ve katı olmasına rağmen yüreği büyük, samimi bir insanmış. Bu gibi insanlar tartışmaya açık kimselerdir. Yerine herhangi bir açık kök hakir olmazdı; becerikli, güvenilir, iş odaklı ve eğitimli bir gence nasip olmasına sevindi.

"Rüzgara karşı durup, bağı yandığında benimle görüşsün. Ayaklarıyla çıkar", diye düşündü. Daha yirmi beş yaşında bir genç... Buna değer mi? Önünde uzun bir hayat

var, onu bekliyor. Bu işlerden ayrılıp, şamatadan çıktığında işte asıl o zaman görüşelim. Hey gidi, otuz beş! Bu her erkeğin gerçekten olgunlaşma çağı değil midir?

Ebeken bunları düşününce düşününce evine vardı. Rahima evdeydi. Kasaptan büyük bir atın kemiksiz yerinden biraz et almıştı. Eskiden tay kesilse dehşete düşen Rahima nasıl olduysa artık alışmıştı. Bazen zorluklarla alınan bir kara ekmek, zorluk çekmeden alınan bir sucuktan daha lezzetli değil midir? Rahime mutfaktan seslendi:

— Biraz temiz hava alman iyi olmuş. Eve gömülüp öylece oturma, ilerleyen günlerde de çık ve dünyayı izle! Çocuklarla konuştun mu? İyiler mi?

— Hepsi iyi. Akşam Tolıbayevlerin hepsi gelecek, bekleyebilirsin, diye cevap verdi salondan.

— Ah, canım yavrularım! Armaşkan'ı da getirmeyi unutmayın dedin mi? O küçüğümü de görmeyeli çok oldu, dedi Rahima torununu hatırlayıp.

Akşamüzeri, gün battıktan sonra, tam insanların işten çıkma saatinde çocukları geldi. Önce kreşe gidip Arman'ı alan büyük oğlu Nurlan gelmişti. İşten karnı aç ve yorgun olsa gerekti. Anne babasına hızlıca hal hatır sorduktan sonra çocuğu onların kucağına verdi ve soyunmadan mutfaka girdi. Bir evin sahibi, bir çocuğun babası boşuna dememişler. Dünyayı dolaştı, okullar okudu ama hala aynı. Tabak çanağı ses çıkara çıkara sofrayı tamamen hazırladılar. Ardından:

— Yaşasın! Annem bugün et pişirmiş. Vay canına, tüm bu yemeklere bak! Burnuma güzel kokular geliyor, ellerini ovuşturarak, neşeyle mutfaktan çıktı.

— Beğenmene sevindim. Saçın başın dağılmış, zayıflamışsın. Hanımın sana yemek vermiyor mu? Bu ne hal?, diye soran annesi hala bir çocukmuş gibi yanına geldi ve yüzünü öptü.

— Vermiyor vallahi, anne. Gelinin, Arman ve beni yarışları kazanmak için baştan yaratıyor.

Küçük Armanla ilgilenirlerken damadı ve kızı girdi eve. Karlıgaş evin nazlı kızıydı. Her zamanki şımarıklığıyla anne ve babasının boynuna atlayıp alınlarından öptü. Kocas Juman ise gazeteci bir gençti; hiçbir kusuru olmayan, kravat takmasa da çok edepli, iyi biriydi. Ne yaptığını kim bilsin, ne de olsa Karlıgaş onun başından kuş

uçurmuyordu. “Juman makale yazıyor, Juman hikaye yazıyor. Juman’a sessizlik gerek” diyerek kocasına özel bir hassasiyet gösteriyordu. Juman ise Almatı’da çok rastlanan “ev klasiklerinden” biriydi.

Herkes salonda toplanırken son olarak Nurlan’ın eşi Ediya geldi. Kütüphanede çalışan, orta boylu, sarı saçlı bir hanımdı. Aceleyle gelmiş olacak ki beti benzi atmış, nefes nefese kalmıştı.

— Gelin dediğin salına salına gelmez. Herkesten önce, erkenden gelir sofrayı hazırlar, Karlığaş laflarıyla kızı kızarttı.

Kısacası, şu an Moskova’da mimarlık fakültesinde okuyan oğlu Erlan dışında herkes buradaydı. Evin içi insan doluydu. Arman ile Ardak’ın neşeli oyunları da bu mutluluğa eklenince, bu büyük ve geniş odalar birer şenlik alanına dönüştü. Bir süredir evde açıkça görünmese de içten içe hissedilen eksiklik kısa süre de olsa giderilmiş, içindeki kırıklıklar düzelmişti. Ebeken bugün çocuklarının görmeye geldiği yaşlı ve şefkatli baba olmuştu. Eskiden ona bir şey sorulduğunda cevap vermez, her zaman göze görünmeyen bir duvar koyardı çocuklarıyla arasına. Çocuk dediğinin de hisleri kuvvetlidir. Arman ile Ardak bugün ona “dedeciğim” diye seslendiklerinde gözleri fal taşı gibi açıldı. Sıra sıra dedelerinin arkasına çıkıp onunla oyun oynadılar. Oğlu, kızı ve gelini de ona karşı huzurlu, saygılı ve alakalı görünüyordu. Daha önce onlarda da belirsiz bir kibirlilik, olgunlaşmamışlık, rahat tavırlar, şımarıklık gibi bazı savurganlıklar vardı. Ancak bugün hepsi sade, iş adamı ve efendi kişiler olarak karşısındaydılar. Artık bir büyük başkanın kızı, oğlu, torunu, gelini gibi mertebeli bir konumları olmadıklarının, dünyanın sonsuza kadar aynı kalmayacağını, alınlarına yazılan neyse bundan sonra sadece kendilerinin başarma mecburiyeti olduklarının farkındaydılar.

Özellikle Karlığaş’ın babasına olan ilgisi fevkalade. Bir doktor olarak malzemelerinin birazını yanında getirmişti. Ebeken “gerek yok” demesine kalmadan o çoktan ciğerlerini, kalbini dinlemiş; kan basıncını ölçmüştü. İyi tarafı düşündüğü gibi sağlıklıydı. Karlığaş’ın sözüne bakacak olursan babası en zor yaşlardaydı. Ona göre Ebeken artık değişken bir yapıya sahipti. Yaşamın anlamı değişince, ömrün hazırlığı azalmış. İnsan içindeki serzeniş ve bitkinlik kimi zaman organizmasına ters etki yapabilir. Bu durumda insanın yaşlanınca bir kalp hastalığına yakalanması

çok kolay. Eskiden gelen bir rahatsızlığı olsa, içindeki depresyonla birlikte kan değerleri bozulur ve ölüm tamamen kapıya dayanıncaya kadar fark edmeden ölüp gitmesi çok büyük bir ihtimal. İşte bunu bildiğinden bu duruma şahit olduğu birkaç kişiden bahsetti.

— Yeter kızım, beni böyle şeyler yapıp korkutma. Sen babanı o kadarlık sinirine takılıp devrilecek ölmesi yakın bir yaşlı mı sanıyorsun? Bak, serzeniş ve depresyon ele alınacak konu dahi değil. Ne olmuş ki bu kadar üzüleceğim çocuklarım? Siz beni bu uyduruk müdürlükle mi var oldum sanıyorsunuz? Bende zamanında yalın ayaklı bir öğrenci, sıradan bir mühendis oldum. Aynı pozisyonda kalabilirdim. Ancak hükümet ve parti bana güvenip buralara kadar yükselttiler. Ben, Ulu Vatan Savaşı’nın cengaveriyim. Bundan önceki kanlı savaşta faşistler beni de yeyip intikam alabilirlerdi. İçerlediğim tek bir şey var. Üç yıl boyunca ok altında yaşadım ancak sağ salim oradan da çıktım. Bunca yıldır yemedim yedirdim, içmedim içirdim, giymedim giydirdim ve sizleri büyütüp bu çağa getirdim. Peki, şimdi bana yetmeyen ne, neyi arıyorum? Allah’a şükür, iki yaşlı çift emekli maaşımız bize yetiyor. Zaten yetmese bize sizler yardım etmez misiniz?, diye Ebeken bir kahkaha patlattı. Uzun zamandır hiç bu kadar neşeli olmamıştı.

Gençler “Tabiki de bakacağız” diyerek birbirlerine baktılar.

— Evet, bu iş nereye varacak gerçekten?, dedi Nurlan.

— Hizmet eden ve o kadar çalışan birisi varsa o da bizim babamızdır, dedi Ediya gelin.

— Ancak önlem için bir iki yıl dinlenmen gerekli baba, dedi Karlıgaş.

— Koruyorsun yavrum, korkma! Babanın hala seni koruyacak gücü var, dedi Ebeken.

— Hadi unutun bunları. Keyiflenelim, hasret giderelim diye toplandık, dedi Rahima ortamı keyiflendirmeye çalışarak.

Tolıbayevlerin son bir ayda ruhlarını düzelten tek şey buydu. Önlerine gelen yığınla, tabak tabak eti de iştahla yediler, iyice doydular. Birer şişe konyak ile şarap da içtiler. Et ile çaydan sonra kadınlar mutfığa geçtiler, erkekler ise salonda oturup sohbete devam ettiler. Babasının yolundan giden Nurlan, Astana’daki ev inşaatı

projesinde yaptığı şantiye şefliğinden ve işinden bahsetti. Malzemelerinin teminin zamanında sağlanamadığının, önemli bir finans açığı olduğundan ve projenin kredi batağına saptandığından yakınıyordu. Damat Juma'ya bunun hakkında gazetede bir makale yazmasını ve bu şekilde bu meselenin ciddiyetini yetkililere ulaştırmasını rica etti.

Ebeken çalıştığı zamanlarda bunların hiçbirisiyle karşılaşmamıştı. İlk kez evinde bir inşaat muhabbetine şahit oldu. Bu hayata verilen özen, iyilik ve erdem için verilen mücadele hiç bitmeyecek gibiydi. Bunu artık iyice anlamıştı. Karşısında görünüşünden ödün vermeyen, boylu poslu, yapılı bir genç yiğit oturuyordu. İnşaat başında çalışan oğluna baktıkça bundan otuz yıl önceki kendi halini görür gibi oluyor, kıvanç duyuyordu. Onların nasıl bu kadar erken büyüdülerine şaşırdı. Bazen bir çocuğunu nazlandırmak, alnından öpüp seveyim diyecek olsa tomruk gibi olan çocuklarının artık kucağına sığmayacağını farkına varıyordu. Neden günümüz çocuklarının gövdesi büyük, bacakları ise kocaman olmuş? En küçük çocuğu Erlandı, ancak o da çoktan uzayıp büyüdü. Yeterince nazlı büyüyen Karlığaş bile bir adamın karısı ve bir çocuğun annesi olmuş. Ebdirasıl her gün “iş.iş” demekten çocuklarının ne ara bu kadar büyüdüğünün farkına varamamıştı. “Keşke! Onlar henüz küçükken, uslu uslu durdukları, sevimli zamanlarında onları bağrıma basıp, yüzlerini şefkatle öpseydim” diye bi pişmanlık hissetti. “Onları hiç sevmeden büyüdüler. Umarım onlar çocuklarına benim onlara davrandığım gibi soğuk davranmazlar. Gerçi, çocuklarından ne kadar uzak olduklarını görmüyor musun? Gelinde, kızda ne zaman görsem öyle dümdüz oturuyorlar...”

Çaydan sonra biraz daha oturdular. Gençler farklı bir evleri, farklı bir yuvaları olduğundan dönmeye karar verdiler. Ebeken sayesinde onların bir apartman ya da daire kirası dertleri yoktu. Evlenir evlenmez her birine iki üç odalı bir daire alıp, hayatlarını kurdu. Orbita yakınlarında yaşayan Nurlan duraktan bir taksi çağırdı, Karlığaşları yol üzerinden evlerine bıraktıktan sonra yollarına devam edeceklerdi.

— Ben damadınız, Şığaybay. Herkesin taksi ücreti benden, diyerek şaka yaptı.

Gençler giyinirken Rahima:

— Arman'ı bırakıp gidin, isterseniz. Bir iki gün dedesinin yanında kalsın, dedi. Ancak Ediya gelin onu yarın sirke götürme planı yaptığından kalmasını istemedi.

— Yavrum, uyanıverdi. Erhanım hele bir okulu bitirip gelsin. Allah izin verirse, küçük gelinimi de koluna takıp, çocuklarına ben bakacağım, dedi Rahima alındığını belli etmeden laf atıp.

— Biz gibi olmaz, belki de o gelinini Moskova’dan seçip getirir, dedi Nurlan hemen cevap verip.

— Öyle deme! Ben gelinimi çoktan buradan buldum. Kışın iş için geldiğinde onu bir kızla tanıştıracam, dedi annesi.

Herkes hazırlandıktan sonra dışarı çıktılar. Büyüklerde hem onları yolcu etmek, hem de uyumadan önce biraz hava almak için onlarla birlikte çıktı. Çocuklarını arabaya bindirdiler, onlar sokağı dönüp gözden kayboluncaya kadar yaşlı çift artlarından baktı.

Ebeken karısını da koluna takıp kaldırımında yürümeye başladı. İnsan hayatı çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak adlandırılan parçalara ayrılacak olursa; onlar son parçaya doğru adım attıklarının farkındaydılar. Ne kadar düşünürse düşünsün parçalardan eksik ya da fazla bir ayırım yapamıyordu. Gençlik çağında güçlü ve kuvvetli olmak iyiye kemale erip, bilginlik katan yaşlılık çağı ne diye kötü olsun! Her bir çağın kendine has ayrıcalığı, tadı ve ilginçliği var. Bu gençliğin hiç eksik, hakir olmadığı bir zaman yok mu? Eğer bunlar yaşama bir tat katmasaydı ne diye dünyaya geldik? İnsanoğlu hayatının büyük zirvesini hangi yaşta gördü? Gençlik çağlarında mı? Yoksa yaşlılık zamanında mı? Bunu söylemek zor. Aslında bir insanın insanlığı ve değeri yaptığı iş ve elindeki üstünlükle, güçle ölçülmemelidir. Belki de Ebeken hayatının aydınlık, büyük zirvesine daha şimdi ulaşmaya başlıyordur. Zira o, kendini hiçbir zaman bu kadar sağduyulu, bu kadar bilgili hissetmemişti.

1976 yıl.

III. metin

Sessiz

“Yer yerinden oynar. Ama Kozıbay oynamaz” diye düşünürdü onu tanıyanlar. Ancak bir insanın özünü anlamak meşakkatli bir iştir. Bu sessiz gencin karakteri gereği

değişmeyen, tekdüze, gamsız bir hayatı vardı. Ayağının altından kıyıyı döven, bahar seli gibi olan heyecanı gitmişti.

Gömleği mavi, karnı tok sırtı pek pek bir hayatı vardı. Arzuladığı her şeye sahip olduğu bu varlıklı zamanında mutlu olacak hiçbir şeyi yokmuş gibi hissediyordu. Uzun yıllardır çalıştığı bir işi ve yeterince malı var. Hipodrom yakınlarında yapılan geniş, iki odalı apartman dairesini alalı epeyi oldu. Nefes almasına sebep olan üç çocuğu ve güzel demenin hafif kalacağı çok güzel bir karısı var. Bu sahip olduğu şeylerin hepsi, dört bilinmeyenli bir denklem olmasa bile bir gencin sahip olabileceği şeylerin zirvesi değil midir? Bunlardan başka Kozıbay'ın "ah, keşke" diyeceği bir hayali yoktu. Kendini kimseden üstün görmez, diğerlerinden şuyum eksik diye düşünüp sitem etmez; her zaman halkın bindiği otobüslere bazen biner, bazen binmez ve tüm insanlar gibi şehri için işinde çalışıp telaşsızca geri dönerdi. Güne sabah yedide işe giderek başlardı. Akşam beşte yürüyerek ya da otobüsle evine geri dönerdi. İş dönüşünde karısı akşam yemeğini hazırlayınca kadar okuldan aldığı küçük oğlunu da kucağına alıp divanda dinlenirdi. Kimi zaman birtakım eksiklikler üzerinden yok yere dert yanan ve tartışma yaratan karısının karşısında "al, işte" diyebilecek bir Kozıbay yoktu. Bedişa'nın gürültüsüne artık tahammül edemiyordu. Kalın kafasının pürüzlü ensesini okşayıp, konser dinler gibi sessizce uzanıp dinlenirdi. "Sessiz bir ev, beladan uzak bir evdir" derler. Bedişa ne zaman bağırıp çağırırsa Kozıbay tek kelime dahi etmez, sonunda yavaş yavaş öfkesi dinen Bedişa sakinleşirdi.

Kocalarına ömür boyu, sonsuz bir sevgiyle bağlı olmayan, kaderine yakınıp duran o kadınlara benzeyen Bedişa da Kozıbay'ın hatasıydı. Yemeğini çabuk bitir demesi, caddede yürürken ayağını sürüklemekten bas demesi, bu kıyafet üzerinde özensiz durdu demesi, topluluk içinde kravat takmadan yürüme demesi onun canına tak ettirmişti. Bir misafirlğe gittiklerinde "önündeki içkiyi sonuna kadar boca etmişsin, diğer erkekler gibi azcık güler yüzlü oturmuyorsun, becerilerinden bahsedip insanların gözüne girmiyorsun, aynı konuşmalarıyla rahatsız eden bir alık gibisin" gibi çeşitli laflarla onu üzüyordu. Bu söylenenlerin kaç tanesi doğru kim bilsin, ancak uzun zamandır şarkı ve dans topluluğunda dansçı olan Bedişa kendini kocasına göre daha kültürlü görüyordu.

Kozıbay diğerk erkekler gibi becerikli, uyanık, bilgili, konuşkan olmak istese de bunu yapamazdı. Böyle birisi olması için annesinden tekrar doğması gerekirdi. Tüm bunlar onun karakterinde yoktu. O zaman, neden? Neden iki kişiden biri uyanık, bilgili ve konuşkan olmak zorundaydı ki! Giyimi çok iyi olmasa ne olacaktı? Birisi ona bu nedenle kızını vermeyecekse, vermesin. Önemli günler dışında Kozıbay'ın kravat takmadığı doru. Durduk yere kravat takmayacağım demiyor ya! Kravat taktığında boynu sıkılıyor, nefesi daralıyor, boğulur gibi oluyordu. Ancak misafirlğe gideceğinde mecburen takmak zorunda kalıyor. Bu kör olasının asla yerinde durmadığı, inatla yana doğru kıvrıldığı gerçeğini de unutmayalım. Böyle bir durumda Bedişa onu saat başı uyarır, üzerini düzeltip dururdu.

‘Misafir’ olarak gidebileceğı pek kişi yoktu. Kozıbay fazla kişiyle görüşmezdi. Kendisi tutumlu biriydi, ama bu durum onun cimri konumuna sokulmasına neden oluyordu. Para harcayacağı yürüyüş ve aktivitelere katılmak istemez. Böyle birinin neden az arkadaşı olduğı anlaşılır. Sadece Bedişayla birlikte aynı işte çalışan iki üç dansçı kadının ailesiyle görüşüyorlardı. Bedişa ne zaman bu kadınlara rastlarsa “kız arkadaşlarım” diyerek Kozıbay'ın canını sıkardı. Bu kadınların eşleri de okumuş, eğitilmiş kimseler. Birisi doktora yapıyor, birisi gazeteci ve bir diğeri de bir kurumda bölüm başkanı. Yalan yok, karısının arkadaşları aracılığıyla tanıştığı bu adamların hepsi de efendi ve mütevazı insanlar. Kozıbay'ı her görüşmede el üstünde tutar, saygı gösterirlerdi. Doğum günleri, veda günleri ve geri dönüşler gibi karşılıklı olan özel günleri unutmazlardı. Yemek başında “Ey Kozıbay, işçi kısmının yolu uzun, kolay bitmez” diyerek mesleğinin zorluğuyla onu överlerdi. Kadehlerini yavaş yavaş yudumlayarak içerler, bitenleri tekrar doldurur, misafirperverliklerini gösterirlerdi. Ancak ne kadar içerse içsin Kozıbay onlar gibi çakırkeyif olup, eğlenemezdi. Alnı dolu dolu terler, ara sırada yerli yersiz güler ve öylece otururdu. Kadınlar onunla latife yapıp boynuna sarılıp yaslansalar da o sessizce duruyordu. Bedişa'nın canını sıkarak, sinirlendiren durumlardan birisi de bu: onun bu davranışları.

Kozıbay'ın çalıştığı işte iş gezileri ya da orda burada seyahat yoktu. Yılda bir kere olan izninde de memlekete gider, güzelce istirahat eder ve geri dönerdi. Ona karşın Bedişa'nın çok hareketli bir hayatı vardı. Yaz mevsimlerinde iki veya üç ay turneye çıkar. Kazakistan'ın bütün bölgelerini ziyaret etmiştir desek yeridir. Bu kardeş yerler Bedişa için artık bir yaşam biçimi haline geldi. Birkaç defa yurtdışına çıkmışlığı da

var. Kozıbay artık bu duruma alışmıştı. Bu zamanlarda çocukların bakımını yapmak, çamaşırları yıkamak, yemek yapmak için evde kalıyordu. Karısının turnesi bittiğinde ise her ne kadar işlerden yorulmuş olsa da onun hasretle beklediği yüzünü görünce tüm yorgunluğunu unutuyordu. Son yıllarda karısına: “Eskisi kadar genç değilsin, bu hareketli hayata ve dansa önceki gibi ayak uyduramazsın. Ailemizin iyiliği için daha rahat edeceğin, farklı bir işte çalışmaya başlasan nasıl olur?” diye uygun bir şekilde izah ederek sordu. Kendini sanat için yaratılmış birisi olarak gören Bedişa bu sözlerden memnun kalmadı. “Sen sanattan anlamayan bir cahilsin!” diye çıkıştıktan sonra Kozıbay tek bir kelime dahi etmeden konuşmayı sonlandırdı.

İşte bu hayatında her şeye alışan, her durumda sabreden ve herkesi kabullenen Kozıbay’ın bir gece paramparça olup, sinirlenip patlaması normal değil mi? Aslında olay ortada hiçbir şey yokken, durduk yere başladı. Günlerden pazardı. Bedişa ay sonu olduğu için mağazalarda iyi bir şeyler olacağını düşünerek erkenden dışarı çıktı. Evde kuruş bırakmadan çıkmıştı, Kozıbay’ın küçük bir birahaneye gidecek kadar parası bile yoktu. Bu durumda dahi sadece “e, peki” diyerek boş verdi. Bedişa gün batınca yorgun argın eve döndü. Ancak oldukça mutluydu. Gün boyunca mağaza kuyruklarında bekleyip, krediyle altı yüz somluk bir kürk satın almıştı. Kozıbay bundan rahatsız olsa da ağzını açıp tek bir kelime dahi etmedi.

— Bir sanatçı insanların dikkatini çekecek şekilde dolaşmalıdır, doğru olan budur, diyerek Bedişa kocasını avuttu. Aynanın önünden her geçtiğinde kendini şımarttı.

Kozıbay’ın karnı guruldamaya başladı, bu acıktığının işaretiydi. Vakit geçirmek için hantalca kalkıp televizyonu açtı. Bildiğiniz gibi, çok sevdiği bir şarkıcının konseri vardı. Koltuğa yaslanıp dikkatle onu dinlemeye başladı. Dombırayla birlikte ahenkle çıkan şarkı sesi kulaklarını dolduruyor, gönlünü hoş ediyordu. Şarkı resmen Kozıbay’ın içini bilir gibi:

Bir değişik kış gününde avda,

Bindiğin at tek hücumda avlasa, diye başlayan tanınmış şarkının en dokunaklı yerini söylüyordu. Ansızın dış kapı yanlara doğru açıldı ve kapının önünde oynayan büyük oğlu Marat nefes nefese içeri girdi. “Dur!” demeye kalmadan bir anda televizyonun tuşuna bastı. Kanalları bir süre değiştirdikten sonra farklı bir kanaldaki boks maçında

durdu. Başka zaman olsa Kozıbay buna ses çıkarmaz “olsun bari” diyerek uzanıp o kanalı izlemeye devam ederdi. Ancak daha fazla tahammülü kalmamıştı.

— Hey, sen delirdin mi? Dinlediğimi görmüyor musun, neden kanalı değiştirdin?

Marat sanki televizyonun içine girmiş gibi kıpırdamıyor, adeta bir ölü gibi televizyona bakıyordu. Kozıbay yerinden kalktı, televizyonun kumandasını aldı ve tekrar konserin olduğu kanalı açtı. Şarkı henüz bitmemişti “bu kıza sadece yengesi rakip olabilir” diyerek yerine oturmasıyla Marat tekrar fırlayıp kumandayı aldı ve boks maçını açtı.

— Sen beni dinlemiyor musun? Ne dediğimi duymadın mı?

— Dinlemiyorum.

— Neden?

— Boks maçını izleyesim geldi.

— Burada şarkı dinliyorum, görmüyor musun? Ahmak!

— Kimin ahmak olduğu belli... Asıl ahmak olan sensin!

Bu sözle birlikte Kozıbay’ın sınırları tepesine çıktı. Hiçbir şey düşünmeden ellerini ovuşturdu ve koltuğa fırlattığı kemerini alıp oğlunun sırtına vurmaya başladı. On iki yaşındaki bir çocuğun böbreklerine doğru vurabileceğini kim düşünürdü ki? Can havliyle ayağa kalkan Marat’ın gözlerinden ateşler çıkıyordu. İki kolunu da boksçular gibi ileriye geriye doğru uzatıp, babasına doğru salladı.

İşte şimdi yanlışlıkla yapacağı hiçbir şey yoktu. Sınırdan beti benzi atan Kozıbay:

— Soyum kurumuş olsa da sen... , diyerek küfürler savurmaya başladı. Marat’ı koltuğun üzerine fırlatıp, her tarafı su toplayana kadar vurmaya devam etti. Kemer sırtına vurdukça çocuğun acısı daha da artıyordu. Acı içerisinde bağırarak çocuğun sesini duyan Bedişa mutfaktan hızlıca çıkıp yanlarına geldi. Gördüğü manzara karşısında kocasına yapışıp:

— Deli misin, öldürecek misin çocuğu? Bugün bu yaptıkların çıkar elbet bir gün senden... Çocuğun sözüne bakarak mı bu kadar incindin? Ahmaksın işte, yalan mı?

Kozıbay için bugün “ahmak” kelimesinden daha ağır bir hakaret yoktu. Kemerini tekrar aldı ve üzerinde gömlek olan karısının sırtına da vurmaya başladı. Bu sırada

Marat yerinden fırladı, kapıdan çıkıp kurtuldu. Sırtüstü düşen Bedişa başını korumak için koltuğa sığınmış, uzanıyordu. Kozıbay sinirlense de çocuğuna el uzatmaz, sadece korkuturdu. Bedişa narin bir kadındı, en hassas yerlerinden kırbaçlamasın mı! Kemerini her salladığında “İtin yavrusu, bu senin verdiğin terbiyenin göstergesidir” diyerek hakaretler savurdu.

Evlendikten ve yuvalarını kurduktan beridir ilk kez Kozıbay karısına el kaldırıyordu. Bir süre sonra kemeri yere fırlatıp evden çıktı.

Uzun süre sokakta boş boş dolandı. Akşamüzeri hava soğumaya başladı. Alatav’ın gökyüzü, sonbaharın darmadağın bulutları ile kaplıydı. Uzak ufukta batan güneşin pembe ışığı ağır ağır çekildi. Evden üzerindeki gömlekle çıkan Kozıbay üşümeye ve titremeye başladı. Ancak eve dönmek için hiç acelesi yoktu. İki elini pantolonunun cebine sokup, iki büküm bir vaziyette hipodrom kapısının önüne geldi. Kendini kaybettiğinde gelebildiği tek yer burasıydı. At yarışı öldürmüyordu. Bahis oynar, çoğunlukla da kaybederdi. O an pişman olsa da üzülmezdi. Bir sonraki yarışta daha yüksek olasılıklı bir bahis oynar, dörtnala giden atla birlikte heyecanlanır, bağırır, oturur... Bu dar kapıdan içeri girip at ahırlarının olduğu tarafa yöneldi. Orada belli belirsiz birinin yürüdüğünü fark etti. At bakıcısı Sarkutbay aynı zamanda komşusuydu. Ahırın önüne geldiğinde bu yaşlı adamla karşılaştı.

— Kozıbay, bu saatte, burada ne yapıyorsun?

— Hiç, öylesine... Atlara bir bakayım demiştim...

— Onun için geç kaldın. Atları çoktan yedirip, ahırlarına koydum. Yürü hadi, eve gidelim.

Kozıbay çaresiz, yaşlı adamın peşinden yürüdü. O çok beğendiği siyahlı atın yanına gitmek, tüylerini okşamak, sarılmak ve yelesini taramak istiyordu. Çocukluğundan hatırladığı atının acı ter kokusu her zaman burnunu doldururdu. Cebine bir avuç kesme şeker koyup, bu asil atın yumuşak tüylerini hafifçe, korkutmadan avuç içiyle okşar ve onu beslerdi. Bu onun çok hoşuna giderdi. Ancak bu gün bunu gerçekleştiremedi.

Komşumla sohbet edelim, bir içkiyi bölüşelim derken eve geç döndü. Geldiğinde herkes çoktan uyumuştı. Çocuklar kendi odalarındaydılar. Bedişa ise yastıkların

birine sarılmış, sırtı dönük yatmıştı. Aşırı halde sinirli ve üzgün yattığı belli, şüphesiz... Kozıbay yorganını alıp koltuğa gitti.

Sabahleyin duyduğu tıkırtılarla uyandı. Saat altıyı on beş dakika geçmişti. Evin içi hala karanlık... Pencerenin camını araladığında yağmur yağdığını gördü. İlk önce kendini yabancı bir evde sandı, daha sonra dün gece koltukta, tek başına yattığını hatırladı. Gece ne olursa olsun burada yattığına göre önemli bir şey var gibi görünüyordu. Ne olmuştu? Doğru ya... Evdekilerle kavga ettiğini, sonra olanları hatırlayıp, kötü birisi gibi kaşlarını çatı. Gece soğukta üşüttü mü ne, başı dönüyor, ağrıyordu. Kalkıp giyinmeye başladı. Duş almadan önce mutfığa gidip ocağa çay koydu. Giyindikten sonra traş oldu, masaya oturup tereyağı ve iki dilim ekmekle beraber iki bardak çayını da içti. Hergün yaptığı gündelik işleriydi bunlar. Havanın yağmurlu olduğunu hatırladı ve uzun zamandır giyilmeden şifonyerde asılı duran montu ile eski şapkasını taktı. Daha sonra paralarını koyduğu gizli yerden en az bin kişinin elinden geçmiş, tamamen eskimiş paradan bir miktar alıp cebine koydu. Günlük masrafları olan öğle yemeği ve bir kutu “Belamor” almaya yeterdi. Evden çıkmadan önce karısının yattığı yatağa göz ucuyla baktı. Bedişa tatlı uykusunda açık saçık uyuyordu. Her zamanki gibi yorgana sıkıca sarılmış, düşmesin diye iyice kavramış. Yorganı alıp karısının açıkta kalan bacağını da örttü. “Kemikleri çatırdayacak, hala ölene dek gezip, dans etmek istiyor; hiç!”, evden çıktı.

Sonbaharın temiz yağmuru ip gibi ardı ardına, üst üste her yeri sarıyordu. Sokak suyla dolup taşmıştı. Kozıbay otobüs beklerken soğuktan donmaya başladı, montunun yakasını kaldırdı.

Sokağın her köşesine, kavak ağaçlarının arasına simsiyah bir duman inmiş, her tarafı kaplamıştı. Boz ve sisli havanın içerisinde evlerin sadece silüetleri görünüyordu. Durakta erkekler ve kadınlar arasında birkaç adım boşluk vardı. Hepsi de kendi gibi işçi sınıfındandı. Memurlar onlardan bir saat sonra işe gidiyorlardı. Bu sefer gelen otobüste az insan vardı. Kozıbay arka taraftaki yerlerden birine oturdu. Yanına uzun boylu, iri yarı bir Rus genç oturdu. Kozıbay, her zaman, gördüğü kişinin baştan ayağa kıyafetine bakar, incelerdi. Bu alışkanlığıyla yanındaki gencin ayakkabısına baktı. Kırk beş numara, uzunluğu yarım olan botları belli ki yağmur suyuna girmiş;

iki inatçı, küs çocuk gibi somurtup, köpürmüştü. Eğilip dikkatlice baktığında, kendi firmasına ait olan bir bot olduğunu anlamıştı.

— Pardon, bir şey mi düşürdünüz acaba?, diye sordu genç adam ayağını düzelterek.

— Hayır, sadece...

Kozıbay cümlesini tamamlayamadı. “Bu botu biz diktik. Bizim firmamızın ürünüdür” diyemedi. Rayından çıkan bu dünyada korktuğu ve hazmedemediği bir gün... Ona ne, bot nereninmiş, sanki! Geçmeyen çekiçle, ekose desenli köpek kabı gibi bir şey. Tamamen halka yapılan adaletsizlik, utanç verici...

Nedense bugün Kozıbay’ın yüzü sirke satıyordu ve çok huysuzdu. Hiç bu kadar suçlayıcı ve hayalperest olmamıştı. Kendinden de, çalıştığı şirketten de memnun değildi. Geceki tartışmayı da hatırlayınca iyice içine kapandı. Bir köpek de bir kuş da büyüklük yapabilirdi. Karısı ve çocuğu gibi o ... Tabi, ses seda çıkarmazsan kudurur durursun! Her şeyi biriktirir, besler, büyütürsün ancak onlar senin ayakların parçalansa dahi ağzına geleni söyleyip, kibirlilik yaparlar. “Eşeğin gücü helal, sütü haram” demişler ya, bu da o hesap. İşte de onunla da kendilerince alay edip, gülüşenler var. “Ne desek ses çıkarmıyor zaten, dilsiz” diye eziyorlardı. İnsan hiç bu kadar kendini hor görür, değersiz kılar mı? O bu cümleleri kendine bir övgü sayar.

Bunları düşünürken yumruğunu sıktı, çenesi ağrıdı, vücudu ağırlaştı. Sahiden, kime benzemişti de bu kadar sessiz olmuştu? Merhum babası sert mizaçlı ve kavgacı biriydi. Köyde yaşarken doğan abisi Toktubay bugüne kadar her gittiği bayram ve eğlenceden kavga çıkarmadan dönmezdi. O da hiçbir zaman Kozıbay’ın bu durumundan memnun olmaz: “Sessizlik demek fenalığın ikinci adıdır. Sen pısırsık bir sessiz olma!”, diyerek öğüt verirdi. Toprağı bol olsun, babası da ölmeden önce “Benim garip oğlum, zararsız, ağzından tek bir kötü söz çıkmayan birisin. Benim gözlerim kapandıktan sora nasıl gün göreceksin, diye endişe içerisindeydi. Babası bir şeyler biliyormuş ki zamanında bu sözleri söylemiş.

Otobüs artık az önceki gibi boş değildi. Her tarafta bir köşeye yaslanan yaşlılarla, sıkışık insanlarla tıka basa doluydu. Yokuşu çıkarken arabanın motoru yavaşladı ve tüm gücü bitti. Durduğu anda arka kapıdan düşenler oldu, insanlar uğuldamaya başladı ve tüm hıncını şoförden aldı. “Bu hayatı bize çok mu görüyorsun? Tekerin altında ezilsek ne yapacaksın?” diye kadınlar bağırıyordu. Şapkasını büzerek önüne

almış olan genç, korkusuzca, hatta sevinmiş gibi yerli yersiz gülüyordu: “İşe bundan sonra geç kalmayacağım diye söz vermişim” dedi. Kozıbay’ın her gün rastladığı, tanıdık bir durumdu. Şehirde yaşamaya başladığı on beş yıldır günde iki kez bu kökpara katılıyordu. Varacağı yere gidene kadar otobüslerde süren bu hızlı ve sebepsiz yarış ardından ikinci kısım olan omuz omuza beklemek, sohbet eden kişilerin konuşmasını bölerek sohbele kendini dahil eden güçlü eleştirilenler, yaka yırtmak, düğme açmak ve karşıdan karşıya geçen yavaş insanlar geliyor.

Kozıbay’a doğrusu bugün bir şeyler görünüyor! Uzun yıllardan beri sürdüğü monoton ve ölü gibi olan bu hayat onu tatmin etmiyordu. Pek çok kişi merkezden ev alsa da yaylalarda yatıyor. Bu hala ağzını açıp... Evden işe, işten eve giderek mutlu olmaya çalışıyor. Hayatının yarısı yollarda geçti. Bu git gelin çektiği zorluktan insanlar birlikte sinemaya gitmeyi bile unuttu. “Bizimde tadımız yerinde, karnımız tok” diye düşündü Kozıbay içinden. Bir an kendini bir it gibi hissetti. “Bedişa uğursuzu da bir şeyler mi biliyor ki böyle konuştu. Bilmese bu hamleleri de neyin nesi? İnsanları anlamak zor. Kendi yaşadıkları hayata bakmadan, insanları eleştiriyor; kendi hallerinde bir ömür süremiyorlar. Konuşmasa ya da anlatmasa içindekini kim, nerden bilecekti? Ah, eskiden beri ağzından laf alınmayan Kozıbay!”. Bu çalıştığı fabrikadan çıkıp bu civarlarda bir köşede dükkan açıp, kendi kunduracısını kurmak gibi bir hayali vardı. Eskiden beraber çalıştığı bazı gençler, şimdi şehrin her yerine dağılmış, hayatlarını yaşıyorlar. O kadar rahatlar ki! İstedikleri zaman dükkanlarını açıyorlar, istedikleri vakitte de kapatıyorlar. Kazançları da fena değil... Çekici eline alıp tıkırdatıp vurdukça, para denen şey şarıl şarıl akardı. Ancak Kozıbay’a karısı destek oldu mu? İkna oldu mu? “Ayakkabıcılığın az geldi şimdiki işin yamacılık mı olacak. Kimin olduğu belli olmayan köseleyi silip, sokakta nasıl gezeceksin?” diyerek hiç utanmaması gereken yerden utandı. Zaman zor zamandı, fark eden yok mu? Eh, bu kadında kimi zaman... Merkezdeki sokakların birinde otobüsten indi ve fabrikaya doğru yürümeye başladı. Bu arada yağmur da yavaşlamıştı. Ağaçların yaprakları suya bulanmış, damla damla su akıtıyorlardı. Alataş’ın tepesine kar mı düştü, dağdan soğuk, sert bir soğuk hissediliyordu.

Kapıda bekçilik yapan güvenlikçi yaşlı adama başıyla selam verip, merhabalaşan Kozıbay avluya girip sağdan ikinci dükkanın önüne geldi. Kapının önündeki ilan panosundaki afişlerde her türlü boyayla çapraşık yazılan duyurular vardı. Bazı harfleri yağmur ıslatmıştı. Tabi, az kalsın unutuyordum, bugün öğleden sonra toplantı yapılacaktı. Hesap ve oy verme toplantısı... Kozıbay'ın sokakta gördüğü her yazıyı sonuna kadar okuma takıntısı olduğundan tüm duyuruları bir seferde okuyup işyerine girdi. Kapıyı açmasıyla birlikte pislik ile lastiğin, vernik ile macunun kokusu ciğerlerine doldu.

Erken gelenler işlerine çoktan başlamışlardı. Her taraftan kullandıkları makinadan ötürü çekiç sesi ve ege vızıltısı iştiliyordu. Kozıbay üzerindeki mont ve şapkasını çıkardıktan sonra önlüğünü bağlayıp yerine gitti. Ustabaşına yardım eden, işçilere ihtiyaç duydukları malzemeleri getiren, çalışma grafiğini dolduran Mogamed adında kıvrıkcık saçlı, kısa boylu, genç bir çocuk vardı. Birden önüne çıktı. Kozıbayla selam verip elini uzattığı anda Kozıbay onun elini sıkıp, ensesini kaşdı. Palyaço gibi bir karakteri vardı. Herhalde dalga geçesi geldi. Cebinden çıkan sigarasının beyaz kenarını görünce cebinden çekip aldı ve birazını kendi cebine koydu. Kozıbay buna anlam veremeyip “e, sağ olasin” diyebildi. Kozıbay bugün sinirliydi. Sağ eliyle avucunu kavradı, Mogamed'in başından kartal gibi kavrayarak tuttu ve aşağı doğru kafasını büküp bastırdı. Ağırlığını vermeden de olsa boynu bükülen çocuk diz çöküp oturdu. Herkes katıla katıla gülüyordu.

— Ver bakalım sigarayı!, dedi Kozıbay aşırı sinirlenip.

Mogamed bunu beklemiyor olsa gerek, şaşkınca, ne yapacağını bilmeden etrafa bakınıyordu. Sigarayı bükerek verdi. Ardından bir köpek gibi kuyruğunu kısıtırarak kaçmaya başladı.

Kozıbay yerine oturdu. Hemen yanında oturan İsakiyan adlı genç hala biraz önceki olay yüzünden gülüyordu.

— Bu belaya bu gerekti! Kimi kandırıyor!, dedi hayranlıkla.

— Nerden bileyim, üstünlük taslayan hiç... İte biraz yüz versen ağzını yalarmış.

— Bu nasıl dinlenmiş hal? Kaşların çatık...

— Önemsiz, boş ver. Gece biraz üşüttüm herhalde, dedi Kozıbay kutusunun içinden ihtiyacı olan aletleri alırken.

— Doktora gitmen gerek. Kendi kendine iyileşemezsin ya! Yüz elli gram içkiye karabiber koy, karıştırıp iç. Ardından sıcak bir çorba iç, üstünü örtüp iyice dinlen, kimseye de yaklaşma!, diyerek tavsiye vermeye başladı.

Kozıbay'ın konuşacak hali bile yok. “Şimdi bizim evden çorba içmek bi yana su içmek bile zor” diye düşündü.

— Akşama kadar sabret. İşten sonra da tedavine başla... Bu arada duydun mu? Bugün üçüncü çeyrek ödülleri dağıtılmış.

Kozıbay ağzını açmadan her zamanki işini yapmaya başladı. O, her zaman hiçkimseye cevap vermez, hiçbir şey konuşmaz, sadece çalışırken düşünür; aklındaki her bir düşünce de buz altındaki su gibi yarışırdı.

Onun teçhizatı: çekiç, pense, bez ve ip, çivi ile tutkaldı. Bunları alıp işe koyuldu. Son günlerde kış için sıcak tutacak botlar dikiliyordu. İşçilerin aylık planında dükkan başına yüzde yüz yirmi hedefi tamamlamak vardı. Yani, normalden daha fazla sorumluluk almıştılar. Plana her zaman uyulmalı. Kozıbay'ın başka bir şeyle ilgilenecek vakti olmuyor, hızlı çalışması gerekiyordu. Onun vazifesi koncu dikilmiş, ucu birleştirilmiş olan deri botların tabanlarını çakmak, topuklarını yapıştırmak ve sabitlemekti. Yanına bolca lastik taban ve farklı çeşitteki topukları yığdı ve ellerine bulaşmayan, kara, deri botların sayısını arttırmaya devam etti.

O sırada gözü çalışan birkaç kazına ilişti. Hazırlanmış olan botlara bağcık geçiriyor, beden ve fiyatlarını mühürlüyor ve bir karton kutuya yerleştiriyorlardı. Kutular portatif arabalara dizilip depoya götürülüyordu. Orda ise nereye gideceklerinin kontrolü yapılıyor, ardından eyalet ve şehirlere dağıtılıyordu. En son da dükkanlara ulaşıyordu. Oralardan Kozıbay'ın tanımadığı, hayatı boyunca yüzünü görmediği ve bundan sonra da görmesinin zor olduğu insanlar bu ayakkabıları satın alıyor; kardan, çamurdan geçip ta ki tabanları aşınıp, sökülmeye başlayıncaya kadar kullanılıyorlardı. Bazen kullanmaya başlayalı daha bir ay olmadan, kısa sürede botların yırtılması da mümkün. Böyle bir durumda, tanınmayan müşteri “Alalı çok bile olmadı, bu hangi it yavrusunun elinden çıktı” diye saydırmaya başlar... Kozılay bu durumu hayal edince tebessüm etti.

Düşünceleri mağazayı aralayıp yürüyen birilerinin kargaşasıyla kesildi. Fabrika müdürü Egor İvonoviç, yanında birkaç damla gelmişti. Fabrika başkanı Öserbay, mağaza müdürleri Nina Petrovna ve Nasıreddin, tanımadığı birileri daha... Hastanede yanında asistan hekimleriyle dolaşan profesörün, kalp ameliyatı yapması gibi bir şeydi. Endüstri yöneticiliğine göre yürüyüşleri gayet kibardı. Her işçinin yanında birer dakika bekleyip botları ve ayakkabıları incelediler. Konçları zorlayıp, tabanlarına vurdular. Daha sonra çok oyalanmadan devam ettiler. Kozıbay'ın yanına geldiklerinde nedense herkes heyecanla durdu:

— Kozıbay, bu sen misin? Nasılsın? Plan nasıl gidiyor, yetiştirebilecek misin?, dedi İvanoviç adını hiç yanlış söylemeden.

— Yetiştireceğiz, İvanoviç!

Kozıbay'ı övüp, pamuklara sarıp gittiler.

— Ah, bu Kozıbay!

— Kozıbay'a iki çift laf söyleyen bile olmadı...

— Diğerleri gibi planından geri kalmadı. Ne iş verilirse verilsin, başını dahi sallamadan yapar.

Önceden olsa Kozıbay duyduğu bu övgülerden sonra kibirlenirdi. Ancak bugün bu durumu kendine bir hakaret, bir hor görme olarak algıladı. Sahiden, neden Kozıbay'ı diğerlerinden ayrı tutuyorlardı? Herkesle çalışabildiği için mi? Bunda ne var ki? Diğerlerinden bir eksiği mi var, acaba?

İvanoviç tabanı çakılmış botlardan birkaç tanesini inceleyip, onayladı:

— Bravo, Kozıbay! Nasıl, burada kimse seni rahatsız etmiyor değil mi? Eğer birileri seni rahatsız ederse bana söyle, mutlaka.

Kozıbay iyi niyetle söylenmiş olsa bile, bu sözleri de içerledi.

— Niye rahatsız etsinler ki? Hele etsinler de bi görsünler! Boyunlarını kırarım!, dedi kendi kendine heybetlenerek.

— Kozıbay'ın ödülü nasıl? Bu defa takıldı mı?, dedi Öserbay mağaza müdürüne.

— Hemde nasıl! Maaşının yüzde yetmişi. Kozıbayla asla birbirimizi yarı yolda bırakmayız. Öyle değil mi, Kozıbay?, diye kıvançla cevap verdi.

Saygın grup, diğerlerinin yanına da gidip, sorular sorup, konuştular. “Bir şey var ama çıkar yakında kokusu” diye düşündü Kozıbay bu olanlardan sonra. Ne diye ayaküstü övüp gittiler ki? Öğlen yemeğinden sonra biraz daha çalışan işçiler, ikramiyelerini alıp, saat üç civarında işi bırakıp toplantı için büyük salona geçtiler. Bu her yıl tekrarlanan, geleneksel toplantılarıydı. Kim ne demiş? Toplantı sonunda ne gibi kararlar alınacak? Merak edecekleri hiçbir şey yoktu. İşçiler yerlerine yerleşmiş, kendi aralarında sohbet ediyor, tasasızca oturuyorlardı. Öylesine insanların arasında olan Kozıbay arka taraflardaki yerinden ilerleyip ön sıraların birine geçti. Yanına İsakiyan geldi ve daha yerleşmeden:

— Beni gerilerde bıraktı, dedi fısıldayarak.

— Neyden bahsediyorsun?

— Ödülümü diyorum yüzde elliye düşürmüş.

— Öyle şey olmaz. İşte olmadığın günleri hesaptan çıkardın mı?

İsakiyan Kozıbay’a şaşkınlıkla baktı.

Çok geçmeden başkanlık heyetinden birkaç adam geldi. Egor İvanoviç, Öserbay, kısa zaman önce işe başlayan komite sekreteri Sokolov ve yanında da bir iki konuk. İsakiyan bu iki konuğu tanıyordu: birincisini bakanlıkta, ikincisini de bölgesel sendikada görmüştü. Fabrika başkanı Öserbay yanındaki konuklarla birlikte yavaşça eğilip oturdu, eline bir kağıt aldıktan sonra tekrar ayağa kalktı. Bu fabrikada altı yüzden fazla sendika üyesi vardı. Bunların on kadarının rahatsızlıktan ötürü toplantıya katılamadığını, diğer herkesin orada olduğunu; rapor ve oy verme toplantısının başlayıp başlamaması hususundaki konuyu tartışmaya açtı.

— Toplantı başlasın diyenler el kaldırsın.

Selvi ağacı gibi sıra sıra dizilen insanlar kollarını kaldırdılar. Öserbay “Toplantıyı açıyorum” diyerek toplantının başladığını duyurdu.

— Şimdi toplantıyı yöneten başkanlar kurulunun oylanması gerekiyor. Önerileriniz nelerdir?

Çocuk ayakkabıları mağazasında Eripkalı adlı bir genç vardı. Yerinden kalktı:

— Ben başkanlar kurulunu dokuz kişiyle oylayalım derim...

— Şahsen mi?

Eripkalı cebinden bir sayfa kağıt çıkardı. Kağıtta birkaç kişinin adı yazılıydı. Kağıdı heceleyerek okumaya başladı, sonuna doğru geldiğinde birkaç kişinin soyadını çıkaramadı, şaşırdı. Salondaki herkes bu duruma katıla katıla gülmeye başladı.

— Nina Petrovna değil mi, yanlış mı?

— Daha önce ezberleyemedin mi?, diyen sesler işitildi.

Öserbay herkesi düzene sokmak için zili şıngırdattı. Eskiden başkanlar kurulu üyelerinin hepsinin adı alınır, Öserbay onları oylatır, karşı çıkan ve tarafsız kalan kimse olmaz, herkes bir ağızdan oylar ve böylece toplantı biterdi. Ama şimdi, toplantıda bir mahalle ortamı havası vardı. Az önce adı okunan kişiler kürsüde yerini aldı, ardından teknoloji başkanı Rozıbakıyev toplantıyı devam ettirdi.

Herkesin baştan sona bildiği bir sendika toplantısını tekrar listelemek şart değildir, herhalde. Ancak fabrika başkanı Öserbay'ın kırk beş dakika daha uzayan raporu, sanki baştan ayağa bir çekiçle vuruyor, bu dolu dolu olan kısım bir türlü geçilemiyordu. Her sene rapor yazmaktan artık tamamen uzmanlaşmış görünüyordu. Başlarda ardı ardına alıntılar bulunan raporda açık ve kesin olgularda oldukça fazlaydı. Fabrika yılda iki yüz bin çift ayakkabı üretmiş, memlekette yarım milyon som kazanç elde etmişti. Üretim öncülüğünün sırası ise azda olsa gerilemişti. Kozıbay kendi kendine: “Benim soyadımda bir yerden söylenmez mi?” deyip güldü. Buna benzer hiçbir şey işitilmedi.

— Biz “diğerlerinin” arasındayız, dedi İsakiyan Kozıbay'ı dürterek.

Raporda eksikliklerde unutulmamıştı. İş düzeninin gevşediği, geç gelenlerin ve erken çıkanların olduğu dile getirildi. Geçen ay, birkaç genç işe içkili halde gelmişti, onlar eleştiri yağmuruna tutuldu. Daha sonra önlerinde neden beş yıllık bir plan olduğundan, kalite ve verimlilik açısından ve şuan piyasaya sürülen bazı ürünlerin yeterli gelmediğinden bahsetti. “Bizim şimdiki hedefimiz: kalite, çok daha kaliteli ürünler, yoldaşlar!” diyerek Öserbay raporunu sonlandırdı.

Hemen ardından bu rapor hakkındaki yorumlamalar başladı. Mağaza müdürleri ve işçi grubu danışmanları kürsüye çıkıp, Öserbay'ın değindiği konuları teğet geçerek, pek çok uygun söz söylediler. Rapora kendi süreleri boyunca kendi izlenimlerini de

ekleyip arz ve taleplerini dile getirdiler. Kozıbay’a yakın yerlerde oyuran birisi “Umarım bu yorumla toplantı biter” diyerek zamanını geçirdi. Salondan “Saklanmayı bırak!”, diye bir ses yükseldi. Çok geçmeden, ön sıralardan “Bana söz vermiştiniz” diye bir ses daha duyuldu. Bu da kim, der gibi herkesin bakışları o tarafa doğru kaydı. Her taraftan kıs kıs gülüşmeler, gürültülü konuşmalar başladı.

— Hey, bu Kozıbay!

— Bu işte bir şey var...

— Genelde lafı ağzından kerpetenle alırsınız. Bu ne ara böyle oldu?

— Ne diyecekmiş, bir dinleyelim, diye gülüşmeler arasından sesler duyuldu.

Toplantı başkanı ne yapalım der gibi başkanlar kuruluna baktı. Diğer yandan oturanlar sevinçle bağırıyordu. Egor İvanoviç sonunda sussunlar diye onayladı:

— Peki, buyurun...

— Onu bir defa da olsa dinleyelim.

— Çalıştığı sürece hiç sesi çıkmadı, çok mu? Ne varsa içinde söylesin.

Koltukaltına gazete gibi sarılmış bir şeyle Kozıbay oradan oraya yürüyordu, sabırsızdı. Kürsüye çıktı, topluluğa doğru bakıp söze nereden başlayacağını bilemeden bir süre durdu. Uzun zamandır orada olan, içilmemiş suyu bir dikişte içti. Tüm salon ona güldü.

— Bunu uzun zamandır fark ediyorum.

— Sakar, iki yüz gramlık aklı anca çaktı!

— İçki mi içti bu? İyi mi?, diye sözler yankılandı. Toplantı başkanı tekrar zili çaldı.

Artık salon tıkabasa doluydu. Kozıbay’ı dinleyecek olmak onlar için bir yenilikti.

— Saygıdeğer Öserbay Aypoviç. Bizlere harika bir rapor sundunuz. İçeriğinde her şey vardı: hesaplar da, veriler de, karlar da, eksiklikler de. Yalnız bir noktaya değinmediniz. Müsaadenizle, ben onu dile getirmek istiyorum.

Salona bir sineğin vızıltısının duyulacağı kadar bir sessizlik hakimdi. Söyleyecekleri olmasa Kozıbay bu kürsüde konuşacak kadar iyi bir Rusça’ya sahip değildi. Kısa bir aradan sonra devam etti.

— Öseke, lütfen söyleyiniz. Şuan giydiğini bu ayakkabılar hangi ülkeye ait?

Herkes şaşkındı. Öserbay: “Şuan bunun ne alakası var?”, diyerek omuz silkti ve yanındakilere baktı.

— İsterseniz ben söyleyeyim. Üzerinizde Çekoslovakya’da dikilmiş, kırk bir numaralı bir bot var. Bizim müdürümüz Egor İvanoviç’in ayağındaki ise kırk üç numara, Yugoslavya botu, dedi sanki botu kendisi satmış gibi.

Salonda sandalyeler gıcırdamaya, her taraftan gülüşmeler duyulmaya başladı. Öserbay ne kadar sabırlı bir insan da olsa daha fazla tahammülü kalmadı ve oturduğu yerden:

— Kozıbay, bana gözlerini dikerek bakacağına, insanlara bak ve söyle söyleyeceğini. O zaman bu kadar insan ayakkabı işinde çalışmasın. Ne yapsınlar, bunu söyle!

— Öserbay haklı, lütfen asıl konumuzdan bahsediniz, dedi toplantı başkanı ekleyerek.

— Dik dur, Kozıbay! Ne söylemek istiyorsan söyle!, diye bir ses işitildi arka sıraların birinden.

— Yanlış bir söz söylediysem bağışlayın. Ancak söylediğim tüm sözlerin konumuzla alakalı olduğunu düşünmekteyim, dedi Kozıbay insanların da desteğini hissedince. Ve devam etti: “Öserbay Ayponoviç affedersiniz. Ben sizi paylamak için bu sözleri söylemedim. Siz, genel olarak güzel giyinen; hatta titiz ve müşkülpesent birisisiniz. Bugünkü sorumluluğunuza yakışır bir biçimde, uygun kıyafetlerinizle en iyi şekilde geldiniz, üstelik... Peki, ya diğer insanlar? Onlar da sizin gibi güzel bir şekilde giyinmek istemezler mi? Bizim beğenmediğimiz, kötü bulduğumuz bir eşyaya tahammül edemiyorken bunu halka nasıl sunarız? Eğer bir gün yolunuz düşer de bir ayakkabıcıya girerseniz, yüzünüz kıpkırmızı çıkarsınız... Ne zaman giderseniz gidin, bizim firmamızın ürünleri raflarda öylece alınmadan bekliyor, alınmadan... Sahiden de emekli olan yaşlılar olmasa tek bir gencin alıp giydiğini göremezsiniz. Yalan mı dostlar, söyleyin?” dedi kalabalığa bakarak. Salondan:

— Haklı.

— Doğru söylüyorsun, devam et Kozıbay, diyen sesler duyuldu.

— Öyleyse, bu hantallığı düzeltme vakti geldi, dostlarım. Uzay gemileri gökyüzünde dolaşırken, birileri aya gidip gelirken, bir ayakkabıyı doru düzgün dikememek ayıp değil mi? Diğer ülkelerin ayakkabıcıları da bizim gibi iki kollu, iki ayaklı insanlar değil mi? Doğru, onlar deriyi bizden daha iyi işliyorlar. Ancak her şeyi yoluna koyabilirsek, deri denen şeyden bizde de bolca var. Bu yüzden çok geç olmadan deri fabrikalarının teknolojilerini geliştirmemiz ve yenilememiz gerek... Biz, şimdi, aylık ve yıllık planlarda yüzde yüz yirmi, yüzde yüz otuz oranlarından bahsediyoruz. Bize söylenen yanlış verileri kovalayacağımıza, neden yüzde yüz kaliteli ayakkabılar üretmiyoruz? Bence insanlar bundan zarar görmez. Eğer malzemede anlaşılırsa, ayakkabı dendi mi, her şey hallolur, dedi Kozıbay elindeki gazeteyi açıp konuşmaya devam etti: “İşte, gözlerinize inanmasanız da görüyorsunuz. Bunlar bir işçinin çocuğuna dikmiş oldu botlar. Üzerinde Latince yazılar olmasaydı belki de insanlar bölünecek, bir kısmı yabancı botların olduğu damgasını vuracaktı” deyip parlayan, zarif, siyah çift ayakkabıyı kurulun önüne koydu. “Ben bu modeli de üretime koymanızı öneririm”.

Kozıbay yerine dönüp oturdu. Herkes alkışlayıp, iltifatlar etmeye başladı. Yeni, siyah botlar elden ele dolaşıp sonunda bakanlıktan gelen vekilin önünde durdu.

Tartışma iyice kızıştı. Konuşmacıların çoğu kozıbay’ı destekledi. Tek tük bazı sıkıntılar açıkça ifade edilince tartışma çıktı. Sonunda parti sekreteri Sokolov, toplantıyı neticelendirdi:

— Dürüst olmak gerekirse, bugün konuşmak ya da konuşmamak arasında kararsız kalmıştım. Ancak, az önce Kozıbay’ın yaptığı konuşmadan sonra sessiz kalmam pek mümkün olmadı. Öncelikle, herkesin içerisinde doğruyu cesurca söylediği için Kozıbay’a çok çok teşekkür ederim. Eğer her birimiz işimize Kozıbay kadar duyarlı olursak zor günler bizi yakalayamaz” deyip salonda oturan bir gence işaret etti ve küçükçe bir posta kutusunu aldırdı. “Bu bizim fabrikaya gelen bir paket” kutuyu açarak. “Hediye sanmayın, pişmiş balık gönderdi diye düşünüp salyalarınızı akıtmayın. Sadece üzgün bir genç, bize hatıra olsun diye ayakkabısını göndermiş” kutudan rengi solmuş bir çift botu çıkardı. Birinin tabanı kopmuştu, aynı kaputu açık kalan bir araca benziyordu. “Sahibi bize kısa bir notta yazmış. Dinleyiniz: “Yirmi iki

soma satın almıştım ancak yirmi iki gün bile giyemedim. Bundan sonra daha iyi dikileceği ümidiyle size gönderiyorum” diye kağıdı okudu.

— Görüyorsunuz, sadece zamanı kurtarmakla bu iş olmaz arkadaşlar. Söylendiği gibi biz çağdan çok geri kaldık. Kendi işimizle bilakis ilgilenmeli, yavaş yavaş tüm teknolojimizi modernleştirmeliyiz. Bu, bugün bitecek bir hikaye değil tabiki. Kozıbay’ın sunduğu diğer meseleleri de en kısa zamanda değerlendireceğiz.

Çoğunluk bu konuşmanın ardından yakında olacak olan üretim toplantısında bu meseleyi tekrar gündeme getirmeyi karar kıldı. Bununla birlikte toplantı düzenindeki ilk mesele hallolmuş oldu. Şimdi, sıra fabrika heyetinin oylanmasındaydı. Konuşmanın ardından Kozıbay’ın elini sıkın ve onu metheden İsakiyan sessizce güldü:

— Şimdi seni fabrika kuruluna üye göstereyim mi?

— Git başımdan, boş konuşma! Sanki senin elinde...

— Allah affetsin, benim elimde... İşin doğrusu Nina Petrovna’yı sunmakta karar kılmıştım. Ama onun yerine seni seçmeyi düşünüyorum, şuanda.

— Çok ayıp olur... Listeyi mi bozacaksın?

— Niye ayıp olsun? Bugün senin taşıdığın yüreklilikle sallandı. Sunsam, geçeceğini biliyorum. Sadece sonra yükselince bizi unutup gitme! Daire almama yardım et...

Fabrika heyeti, her yıl, sayı olarak on beş kişiden oylanıyordu. Şimdi adaylar önerilmeye başlanıyordu. Toplantı başkanı ara sıra önündeki kağıda bakıp, herkese söz vermeye çalışıyordu. Gelişme gösteren birkaç kişi önerildi.

— On dört aday listelendi. Şimdi bir kişi daha gerek, diyen toplantı başkanına İsakiyan’a yaklaştı.

Az önceden beri sessizce oturan İsakiyan ayağa kalktı.

— Ben, fabrika heyetine, burada üstün başarı gösteren işçilerden birini, sizin önünüzde de konuşan, iyi davranışlarıyla her daim takdir edilen Kozıbay Kuramısov’u öneriyorum, dedi Kafkas ağzıyla Rus diline hakaret edip.

Bir önündeki kağıda bir de İsakiyan’a bakan toplantı başkanı, ne yapacağını bilemeden şaşkınca kaldı. Bu kez Öserbay yerinden elini kaldırıp:

— Ben Nina Petrovna’yı öneriyorum arkadaşlar!

Salon:

— Kozıbay olsun!

— Her yıl Nina Petrovna’nın adını söylemek zorunda mıyız?

— Kuramısov’u söylüyoruz, denen sesler duyuldu.

Kürsüde oturanlar arasında fısır fısır konuşmalar başladı. Yukarıdan gelen vekil yanındakilere bir şeyler söyledikten sonra toplantı başkanı:

— Bir kişi fazla oluyor arkadaşlar. Fabrika heyetini on altı kişiden oylamaya razı olur musunuz?, dedi kalabalığa bakarak.

Böylece Kozıbay hiç beklemediği bir zamanda fabrika heyeti üyesi oldu. Yüzde yüz oy aldı. Toplantı sona erdikten sonra Kozıbay’ı pek çok kişi kutladı. Salonda bir gazeteci de oturuyordu. Fotoğraf makinesini ışılatıp, resimler çekti. Kozıbay bugünkü toplantının kahramanı oldu, herkesin gözünde yükselip büyüdü.

Tüm bunlardan bir saat geçtikten sonra otobüse binerek evine döndü. Öğleden sonra çay gibi açılıp giden Almatı Nehri gibi açılmış, mutlu ve güçlüydü. Şimdi Kozıbay’ın tek endişesi Bedişaydı. Onun ne kadar söyleneceği belli değil... Çoluk çocuğuyla nasıl anlaşıcağı konusunda bir düzen oturtamıyor, bu konuda zorlanıyordu. Eve dönmek istemediğinden bir durak önce indi ve birahaneye gitti. Bira, Kozıbay’ın vazgeçemeyeceği içeceği... İşten yorgun döndüğü zamanlarda, bol köpüklü biradan daha iyi ne gider?

Bir birayı bitirdikten sonra eve dönme konusunda kararlıydı. Eve vardığında Bedişa’nın yüzüne nasıl bakacağını bilmiyordu. “Ufak tefek bir şeye ne diye darıldın? Garibe tüm elimin gücüyle vurmadım ya!” diye karısına söylendi. Bunu eve sokarlar mı, kim bilsin? Bedişa’dan beklenir. Birbirine bitişik yerleşen baraka evlerinin birinin önünde durdu. Küçük bir avlusu ve birkaç elma ağacı var. Dışarda kimseyi göremeyince Kozıbay’ın korkusu biraz daha arttı. “Bedişa evi kilitleyip çocuklarla birlikte akrabalarının yanına gittiyse ben ne yaparım!” diye endişelendi. Elini salladıktan sonra kapı kolunu tuttu. Yok, kapı açıktı. Koridora vardığında yüzü sıcaktan terlemiş gibi oldu.

Kozıbay gözlerine inanamıyordu, eşikte şaşkın şaşkın duruyordu. Evin içi muntazamdı ve neşe doluydu. Masanın üzerine çeşit çeşit yiyecekler dizilmişti. Başköşede iki kadın yan yana oturmuş, ahenkle bir şarkıcı hakkında dedikodu yapıyordu. Kozıbay'ı görenler, mutfaktaki Bedişa seslendi:

— Hey, yeni gelin! Gel de yemeğini ye. Göresin geldiyse, işte, kocan da geldi.

Bunlar geceki kavgadan habersiz gibiydi. Haberleri olsa Kozıbay'ı ortalarına alıp: “Sen ne zaman koyun olacaksın? Ne zaman koç olacaksın?” diyerek dalga geçer, neşelenirlerdi. Mutfaktan çıkan Bedişa'da bir değişiklik görünmüyordu. Sanki geçen gece evde hiçbir şey olmamış gibi yelkenleri suya inmiş; ipek gibi narince dolanıyordu.

— Geciktin, neredeydin?, her zamanki sert tavrıyla. “Hadi elini yıka da otur”. Oradaki kadınlar: “Kürkünü de yıka” diyerek canını sıktı.

Biraz sonra herkes sofranın başına kuruldu. Ortada, buharı hala üzerinde olan yağlı kavurma. Bedişa masanın kenarına birkaç bardak ve bir şişe votka yerleştirdi.

Hanımlar:

— Karısını el üstünde tutan, ona misk sıçanı kürkü satın alıp hediye eden Kozıbay'ın sağlığı için, diyerek kadeh kaldırdı.

Kozıbay üç kadının ortasında böbürleniyordu. Bugün ne kadar da şanslıydı! Birkaç tane yüz gramlık içki içtikten sonra duvarda asılı olan kara dombirasını eline alıp en sevdiği türkü olan “Güldarayıma” parçasını çalıp söylemeye başladı. Eğer hayatının her günü bugün gibi geçseydi belki de Kozıbay'ın kaderi bambaşka olurdu, kim bilir?

1976 yıl.

IV. metin

Zırh

Önünde duran beyaz kağıt kimi zaman ona karla kaplanmış, uçsuz bucaksız, kış mevsimindeki bir bozkır olarak görünüyordu. Bu bembeyaz bozkırda, rüzgarın savurup terk ettiği, nadan bir patikayı takip ederek, göz ucuyla tek bir atlının gittiği görünürdü. Orta hızla gitmesi mümkün değil; tekdüze, ağır ağır ilerleyen bir

yürüyüş... Hedeflediği yere varması için ne olursa olsun yolundan sapmaması lazım. Eğer yolundan saptmaya çalışırsa duvara çarpar, kara batar ve güçsüzce yığılır...

Jarkın bir şeyler yazarken kendini bu ıssız bozkırdaki yalnız atlıya çok benzetirdi. Çok iyi bir şekilde ilerlerken aniden kalemi durduğunda, görüntü azalır, anlamsız kelimeler dökülmeye başladığında; gerçek patikadan sapıp yanlış tarafa gittiğini fark ediyordu. O saatten sonra nasıl ilerlediğinin bir önemi yoktu, ne olursa olsun ilerlemesi gereken yoldan çoktan sapmıştı. Patika yoluna tekrar geri dönmesi gerekliydi. Aslında yazar böyle bir durumda yoldan saptığının farkına vardığı için şanslıdır. Kimsenin olmadığı bu ıssız bozkırda daha fazla ilerlemeden, saptığı yeri mümkün olduğu kadar erken bulursa çekeceği zorlukta o kadar az olur. Yetenekli ile yeteneksizlerin yol ayrımı sayılan yer, belki de burasıdır. Yakın zamanda bir Fransız yazarın anılarını okurken bir söze rastladı. Ivan Turgenov, Paris'teki bir oturumda yeteneksiz yazarı "vahşi bir hayvan güçlüdür ancak tek başına koku alıp, iz süremez" cümlesiyle vahşi bir köpeğe denk tutmuştur. Tanrım onun gibilerden yapmasın!

Bunun gibi bir problemle karşılaştığında, Jarkın'ın günleri çalışmasını düzeltmekle geçiyordu. Dünden beri karaladığı üç veya dört kağıt... Onun için bunlar hiçbir işe yaramayan, gereksiz sayfalar. Masa başında oturmaktan belli ağrıyordu. Bu ağrıya daha fazla dayanamayıp kalemini fırlattı ve yerinden kalktı. Her tarafı ağrıyor, başı çatlıyordu. Nedense bir şeyler yazdığı zamandan çok yazamadığı zamanlar daha fazla yoruluyordu. Tabi, ruh hali de buna bağlı olarak değişiklik gösteriyordu. Kaleminin su gibi aktığı, çalışmasının düzgünce ilerlediği günlerde ondan daha güler yüzlüsü, daha mutlusunu yoktur. Çocuklara karşı şefkatli, dost akrabaya karşı kibar... Doğum yapmış bir kadın gibi rehavetle, farklı bir rahat tavra bürünürdü. Doğrusu, bir yazarın adlandırdığı en şanslı ve en güçlü hali yazmaya başladığı halidir. Gözü örtülmüş halde zirveye çıkıp tüm dünyayı dolaşıp dönen kartalla, gözünde canlanan ilhamla yanan insan kadar denk olan ne var bu dünyada? Hiçbir neden yokken yazar toplumun gözünde değer kazanabilir ya da hiç beğenmeyenler olabilir, sokakta saygı göstermeyip itip kakanlar olabilir; ancak bir yazar yazdığı sürece hiç kimse onunla eşit olamaz. Bir yazar yazdığı masanın üzerinde dükkanında çalışan bir ustaya benzer. Yazar kendini dünyayı yeniden yaratmaya başlayan 'Tanrı' gibi görür... Ancak bazen bu şekilde, güzelce ilerlerken ilham bir anda kayboluyor. Bazen

yazamıyor veya yazdığını beğenmiyor, ‘Tanrılık’ makamından düşüp geriliyor; eski, iki ayaklı kullardan biri oluyordu.

Böyle zamanlar zordur; kötüleşen zamanlarda Jarkın hem kendi için hem de kalemdaş meslektaşları için üzülyordu. Terazinin bir ucunda yalnızca yazar, diğer ucunda ise binlerce okuyucu vardı. Aynı bir odaya tıklıman, yoğun günler ve uykusuz geceler geçirmen; kim olduğunu bilmediğin, yüzünü dahi görmediğin binlerce kişiye sırlar anlatarak bir kitap yazman gerek. Okuyucunun yorumu ise ağır ve acımasızca... Eğer eline kalem almış bir ustaysan: yeri mi oyarsın, göğü mü delersin bilinmez ama ne yaparsan yap, düşün ve aklındakileri birleştirerek güzel bir eser ortaya çıkar. Kendini herkesten hisset, onlarla birlikte sıradan bir hayat sür; ancak yazacağın dünya şaşılacak olaylarla dolu olsun. Hiç kimsenin ipine atlama, bu ailede güvenilir ol ve güzelliklere göz ucuyla bakacak kadar kibirli olma. Onun yerine eserlerindeki sohbetin çeşitli şeylerden bahsetsin ve düzgün sonuçlara ulaşsın. Kısacası kazanına ne attığını kendin bil, tek kepçe inciğin yağlı kısmı ele gelsin! Böyle bakınca ne kadar adaletsiz, ne kadar sert istekler diyebilirsiniz. Ancak ne olursa olsun, bunların hepsinin yerli yerinde olması gerekli. Yoksa hiç kimse sizi bir yazar olarak tanımaz. Bununla birlikte yeteneğinizin sorgulanacağı da bir gerçek... Yetenek yoktan var eder. Peki bu yeteneğe sahip olmayanlar, onlar ne mi yapsın? Çare yok, özverili olsunlar. Hayatında bir kızın bileğini dahi tutmamış bir babayiğit kalkıp, aşk konulu bir roman yazarsa, sopayı yer... Bu merhametsiz, sert okuyucu eline değen, hazır kitabı bilir. Eğer beğenirse sonuna kadar okur, bitirir. Beğenmezse, vay haline! Ağlatan, hüznü bir konu kitabın sonuna kadar hakimse, evin kitap rafında yerini alır. Ancak değilse ateşe çıra olması da mümkün. Bu kişiler, kitabın nasıl yazıldığının, yazarın emeğinin ne kadar cefalı ve zor bir iş olduğunu az da olsa düşünemez mi? Kötü! Herkes aynı davranmıyor, tabi. Görkemli eser denilen şey, herhangi bir okuyucunun yarım yamalak dille okuyarak, eninde sonunda bir anlam çıkardığı eser değildir. Bizzat o hayatın tamamını yaşamış bazı kalem ustalarının bile anlamadığını, ondan sonraki nesil nasıl anlasın ki?

Günümüzde pek çok türde iş imkanı var. Teknoloji çağında insan gücüne duyulan ihtiyaç azaldı. Jarkın’a göre şimdiki teknolojinin karşılayamadığı, çok eski zamanlardan beri zorluğu ve ağırlığı eksilmeyen bir iş var: yazarlık. En zor tarafı ise diğer uğraşlar gibi ortaklığa veya işbirliğine açık değildir. Bir evi ortaklıkla inşa

edebilirsin, bir ekini veya çimleri ortaklaşa biçebilirsin ancak ne bir romanı, ne de bir uzun hikayeyi kimseyle yazman mümkün değil. Eserinin bir ucundan tutayım diyerek kimse senin için bir satır yazı yazmaz. Sen ne kadar yükün altında kalırsan kal, canın yansın; yakın akrabaları da, anne babaları da, karın da zorluğunu hafifletemez. Bu açıdan bakıldığında da yazarın tek şansı beş parmağıdır. Jarkın bazen uykusuz gecelerden sonra iyice bitkin düşüyor; o zamanlarda yeni bir meslek arıyor, bu derdi bol ve zorlu yolu tercih ettiğine pişman oluyordu. Bir kurumda ya da üretimde sekiz saat çalıştıktan sonra evine dönen, gece boyu dertsiz tasasız bir şekilde koltukta uzanıp televizyon izleyen akranlarına imrenerek bakıyordu. Bir seferinde Esenin'in annesi oğluna yazdığı bir mektupta: "Sereja, sen şuan büyük bir şehirde yaşıyorsun. Şiir yazıyormuşsun, öyle duydum... Bırak bu şiiri. Köye geri dön... Seninle birlikte okuyan akranların şimdilerde Bölge Yürütme Kurulu'nda çalışıyorlar" yazmış. Rusya'ya büyük bir şair kazandıran bu saygıdeğer ana bu sözleri nasıl söylemişti? Herhalde yazarların hayatının zorluğunu ve acımasızlığını ana yüreği hissetmiş olacak ki, oğluna kıyamadığından böyle söyledi, kim bilsin?

Jarkın birkaç yıl önce daire hizmetinden ayrılarak sadece yazma işine zaman ayırdı. Bir defasında gençliğin getirmiş olduğu toylukla iş ve mertebe yarışına dahi katıldığı görüldü. Fırsatı olsa kocaman bir kurum kurar, idare işlerini yürüterek vaktini orada harcardı. Ancak ne kadar çabalarsa çabalasın hizmet sektöründe yıldızı bir türlü parlamadı. On yıla yakın her gün erkenden uyanıp, işe gidip, kim olduğu belirsiz bir adamın ağzına bakıp verdiği tüm emirleri yerine getirdiğini hatırladığında kendi için üzüleniyor. Artık bu büroların hizmet ve mertebe için planladıkları kendi kurmacaları olduğunun farkında. Sonunda kendisi de onlar gibi bir beceriye sahip olmadığını anladı da 'serbest sanatçı' denen mesleğin ucundan tuttu. Varlık içinde olacağından ya da dört bir yanda malı mülkü olacağından değil; kafasının içindekilere değer verdiğinden ve az çok olan yeteneğine saygısından bu kararı verdi. Elinde kalemi varken çok zengin olmasa da açlıktan ölüp geride kalmaz. Artık tek varlığı saf bilgiyi düşünme ve düşündüklerini kağıtlara sayfalarca dökme...

Ancak serbest sanatçı olmakta görüldüğü kadar kolay olmuyor. Hangi ülkede yaşarsan yaşa, yazar olmak kolay değil. Kazak yazarı olmak ise tamamen bir zorluk... Eğer Kazak bir yazarsan sadece yazar değilsin, aynı zamanda hem çok çocuklu bir baba, hem de misafirperver bir ev sahibi olman gerek. Sen evde otursan

da, bu ailenin çoluk çocuğu dışarda çalışırken kayıtsız kalarak duramazsın. Zaten Jarkın'ın yazmak dışında bu hayatta başka bir yeteneği yok. Bu durumu ise “gerçek bir sanatçı, hayattaki diğer işlerde başarısız olur” diyerek açıklıyor. Yetenek ve hamaratlık bir kefeye girmez diyerek diğer büyük yazarların hayatlarından örnekler de veriyor. İğnenin deliğinden ip geçiren bir insanın yetenekli olduğuna inanmıyordu. Aynı zamanda görkemli sanat ve yaşadığımız bu çirkin hayat arasında da bir bağlantı kuramıyordu. Bir eseri gerçek kalıplarla yazmak ne kadar zorsa, gerçek hayatı yaşamak ondan çok daha zordu. Jarkın'ın tek arzusu sanat değildi, sonraki hayatında da yine sanatçı olmaktı. Şimdilik bunun için çabalıyor. Karısı Sara geçen yıl dördüncü oğlunu doğurdu. Yaşlandığında ona bakacak ve yardımcı olacak bir kız çocuğu olsun çok istiyordu. Ama bu isteği gerçekleşmedi. Bazen arkadaşları sanki bir maç yorumlar gibi “Sara maçı eşitlemeye çalışırken bir gol daha yiyerek rakibine dörde sıfır yenildi” diyerek dalga geçerlerdi. Neticede Jarkın'ın dört oğlu var. Dördü de oldukça afacan çocuklar. Son çocuğu da erkek olunca Sara bundan utanıp, pişman olmaya başlamıştı. Jarkın doğumhanede karısına “Kız olmadı diye üzülme! Neticede dört tane sağ salim oğlumuz var. Büyüyünce yuvalarını kuracaklar ve evimizde dört tane kızımız olacak” yazılı bir not bırakmıştı. Kaleminden çıkan dört roman ne kadar uzun süre hatırlanır bilinmez ama dört oğlunun varlığının onu sonsuza kadar yaşatacağı şüphesiz. “Bir koyun ikiz doğurursa bir nesil daha uzar” eskilerin dediği gibi. Şimdi Jarkın'ın tek yapması gereken kitabını derlemek ve yazmak...

Sara “ikimizde evde oturamayız” diyerek bir süredir çalışmaya başladı. Bu zamanlarda çocuklarının yaşı gelen üç tanesi okulda, küçük olan ise kreşte oluyordu. Evde yalnız kalan Jarkın ise bu sabah, her zaman erkenden oturduğu büyük kahverengi sandalyeye bir türlü oturamadı. Odanın içinde uzun bir süre boş boş dolandı. “Eyvah! Nerde hata yaptım?” diyerek aklında bir şeyler hesaplıyordu. Uzun süre düşündü, öldüm bittim derken sonunda ipin ucunu kaçırdığı noktayı buldu. Son on beş, yirmi sayfalık yerlerde gidişat ana konudan sapmıştı. Hiçkimseye lazım olmayan, herkesin hakkında bilgi sahibi olduğu bir konu üzerinde bahsetmiş, boşu boşuna vakit harcamıştı. İki yerde, iki ya da dört kez, sanki yeni yazmaya başlayan bir yazar gibi şeyler kaleme almıştı. Bu ışıltılı gördüğü ucuz lafları sahiden o mu yazmıştı? Yazar dediğin gerekirse iki ya da dört kişi değil, üç veya beş kişi olup

düğünleri çözmelidir. Kendini huzursuz hissedip, bir süre vaktini boş yere harcamış olsa da sonunda sorunu çözdü. Artık aklını kurcalayan noktaları çözümlediğine göre masasının başına oturabilirdi. Tam oturduğu esnada telefon çalmaya başladı.

Jarkın suratını ekşitti, telefonun başına gidip ahizeyi isteksizce kulağına götürdü. Peşi sıra neşeyle doldu. Köyünde yaşayan, at bakıcısı olan Bayakımet adında bir akrabası vardı; telefonun diğer ucundaki oydu. Yüksek sesle “alo, alo” diye sürekli bağırıyordu, bin kilometrelik yerdeki tüm köylüyü de başına toplamıştı. Uzun süren hal hatır sormanın ardından diyeceğini dedi.

— Buraları bırakıp şehre giden yavrum... Beni hatırladın mı? Binlerce istekli bölge komitesi insanı senin telefonuna koştu... Birkaç gün önce kardeşin Sarsen evlendi. Bu kadar zamandır evlenmedi, daha da evlenmez diyordum ancak Şiliktinli bir kızı traktörle kaçırmış. Duyuyor musun? Bizin Sarsenjan da kız alacağı yeri iyi biliyormuş. Dünürümüz ilçede can bırakmayan, kahraman bir çoban oldu. Gelinimiz, Allah uzun ömür versin, sanki bir odaya kitlenmiş gibi... Ölümü bile göze alan bu çocuklardan neyi esirgeyelim. Tüm akrabalar Tarbağatay’ı inletecek bir düğün yapacak. Bu cumartesi değil sonraki cumartesi. Sana önceden haber vereyim dedim. Gelir misin?

— Gelirim, elbette, dedi Jarkın hiç düşünmeden.

— Tamam, o zaman. Sakın unutayım deme, olur mu? Tüm akrabaların orada olacağını biliyorsun. Dost var, düşman var; hiç değilse bir görünür, sonra da dönersin. Ha, bu arada, çocuklar ile gelini de al gel!

Jarkın daha kapatmadan, ahize elinde düşünmeye başladı. Evet, sıcak masasını bırakıp, kağıt kalemini toparlamak fikri onu rahatsız etmişti. Gözünün önünde Bayakımettin’in neşeli görünüşü canlandı. Öylesine sabırsız birisiydi ki; böylesine sevinçli bir haberi alınca kesinlikle aklını kaçırmış olmalıdır. Daha dün dul kalmışken yetim çocuğunun ağzına su akıtarak büyüten Bayakımet o. Tek oğlunun mutluluğunda ne olursa olsun davete icabet edip, tebriklerini sunmazsa olmaz... Geçen yıl, baharda, Almatı’ya geldiği zamanı hatırlayıp, kendi kendine kahkaha attı.

Köyden gelen kişilerin hepsi meraklı. O da geldiği zaman Jarkın’ın peşini iki üç gün bırakmamış, işine ara verip Almatı’yı ona doya doya gezdirmişti.

— Hey, buraya geldim ve evinde boş boş oturan bir akrabam var. Bundan daha güzel bir şey olabilir mi?, deyip durdu. Ona göre, Jarkın eli iş tutmayan ve evinde boş boş yatan birisiydi.

— Yarım yamalak, elindeki kağıtla savaşıyor kişi, senin gibi olur! Akıl dediğin uçup gitmez ya, yerli yerinde duruyor. Bir süre sağlığına dikkat et ve dinlen. Kağıt denen bela da kendi kendine doluyorsun, dedi sanki kendi de aynı durumu yaşamış ve nasihat veren birisi gibi. “Allah’a şükür, maddi bir sıkıntınız yok. Geçen yıl çıkardığın kitabın bizim ilçeye de geldi. Bizim evdeki küçük kız da bir tane almış, kaybolmasın diye sandığa koydum. Köydekiler kazancının az olduğunu düşünüyor. Biliyorsun, artık herkes her şeyden haberdar. Evinde yatan, okumamış bile hesap kitap yapıyor... Hele bizim çiftliğin muhasebecisi... Söz konusu hesap yapmaksa karşısına kimse çıkamaz. Senin kitabını eline aldı, abaküsle, tek tek bir şeyler hesapladı ve: “Bir kitabın fiyatı bir som otuz kuruş ise altmış bin kopya yetmiş sekiz bin som yapar” dedi. Eh, köpekte pek bilgili çıktı ya!

Peh, buna gülmeyende neye gülsün, Jarkın katıla katıla güldü.

— Ey, Bake! Böyle sağlam muhasebeciyi nerden buldular? Onun gibi bir muhasebeci sadece sizlerde vardır.

Ne kadar anlatayım desen de köy insanı bu, dünyaya köylü gözüyle bakıyor. Bir taraftan seni överken, diğer taraftan da kendi isteklerini yavaş yavaş anlatıyordu. Jarkın amcasına kazandığı parayı söylemek istemedi. Ancak bu saf amcasının isteğini de geri çevirmedi, mutlu olması için zamanı geldiğinde yola çıkmaya karar verdi. Şimdi düşünmesi gereken bir şey daha vardı: hediyeler...

Belli etmese de köyüne gideceği için mutluydu. Bir meydandaki temiz havayı solumak, oralarda oturmak... Yazması için gerekli olan şey buydu. Birden kapı zili çaldı.

Jarkın yerinden tekrar kalktı ve kapıya kadar isteksizce yol aldı. Acaba okuldan dönen çocuklar mıydı? Hayır. Evine gelip giden genç yazarlardan biri... Vay! Gelmek için çok uygun bir zaman! Kendi çalışmasında işleri yoluna koymaya çalışırken, şimdi bir de başkası için kafa yorması gerekecekti. Ne kadar rahatsızlık duysa da herhangi bir serzenişte bulunmadan yine de genç çocuğu odasına davet etti. Önceden telefon açıp haber vermeden, izinsiz gelmezdi. Şimdi bu yüreklilik mi,

yoksa düşüncesizlik mi? Jarkın o yaşlardayken büyük bir yazarın evine gitmeyi geç, sokakta dahi görse mahcubiyetle selamlardı. Ah, şimdiki zaman...

Genç çocuk bundan yaklaşık on gün önce bir uzun hikaye getirip: “Eğer yazımı beğendiyseniz, dergilerin birine önsözünüzle verir misiniz?” diyerek ricada bulunmuştu. Jarkın eliyle hızlı bir şekilde eserin ilk bölümünü karıştırarak okumuş ve gerisini okumaya gerek duymadan bırakmıştı. Hikayenin ne kadar kötü yazıldığını fark etmek için bu kadarı yeterliydi. Cümleleri cümle gibi değil, adeta kutudan çıkan bir torba eğri çivi gibiydi. Onları düzeltmek için her birini tek tek örste dövüp düzeltmek gerekliydi. Böylesine kelime dağarcığı az olan bir kişiye sizden yazar olur diyerek ümit vermekte çok zordu.

Jarkın yerine geldi, yerleştikten sonra hikayeye nerden başlayacağını bilemediğinden önünde duran ince dosyayı eline alıp, incelemeye koyuldu.

— Evet, yazını inceledim. Yanlış anlama ama edebiyatta yer alman için biraz daha çabalaman gerekli. Özellikle sözcük ve cümlelerde çok zayıfsın. Buradaki kurşun kalemle işaretli yerlerde bulunan, eş anlam taşıyan yerleri üşenmeden, tekrar incelemen gerek...

Söylediği şeyden sonra duraksadı. “Saçmalıyorum. Kendi cümlesini kendi düzeltebilen bir kişi zaten bunu başta bu şekilde yazmazdı” diye düşündü üzülenek.

Genç çocuk gayet rahattı. Sandalyesini geriye doğru itti ve odanın içerisine altını üstüne getirerek karıştırdıktan sonra alay eder gibi söylenmeye başladı.

— İlginçmiş... Yaş desen otuza geldi. Peki, literatüre ne zaman geliriz, sizce? Basılmış pekçok kitap okudum. Onların da ağzıyla kuş tuttuğu pek söylenemez...

“Yanlış gidilen yön, yolu uzatır”. Buna şimdi ne söylenir? Kendi durumunun farkında olması ve eksikliklerini kabul etmesi güzel... Jarkın sanki bir hastalıktan canı acıyormuş gibi yüzünü buruşturdu.

— Evet, yuvasından çıkan bir çingiraklı yılan daha... Sana göre hepsi çok iyi ve başarılı olabilir. Eğer bana inanmıyorsan birlikte iki üç cümleyi analiz edelim ve görelim: “Güzün kara soğuğu sertleşti. Yağan temiz yağmur hala durmuş değil... Kısa boylu, cüsseli, iri yarı genç çocuk sokak boyunca yavaş yavaş ilerliyordu” demişsin. Buradaki mantık nedir? Zorlukla ilerleyen bu adam, günün soğuk olduğu o

zamanda yağmurla mı karşılaştı? Sonra kısa boylu ve iri yarı adam neden çaresizce yürüyor? “Cüsseli” kelimesi kocaman, iri yarı, büyük anlamlarına da gelmez mi? Sadece bunlar değil tabi ki, ara ara cümlelerin bunlar gibi eksikliklerle dolu. Peki, buna nasıl mükemmel bir eser diyebiliriz?

Genç çocuk asabileşti, bir sigara yaktı. Sereygen uzun ayaklarını vura vura, yaktığı sigarayı üst üste tüttürdü.

— Az çalışmıyorum. İnanın, ben bu hikayeyi tam beş kez kopyaladım. Artık hiçbir yerde basılmasa da üzülmeyeceğim. Onun yerine yeni bir eser yazmaya başlayayım mı? Elbette, size her şey kolay gelebilir. Ama benim gibi gelip, bu temiz ve geniş odada size akıl danışanlar ne yapsın? Eğer benim gibi herhangi birinin buzağı ahırında tıkılmış, yaşıyor olsanız bırakın eser yazmak, kendinizi dinleyebileceğiniz bir yeriniz bile olmazdı.

Hoppala! Konu buraya nasıl geldi? Belli ki kendi isteğiyle gelmemiş, aksine sanki Jarkın onun önüne gelmiş gibi davranıyordu. Çaresizce Jarkın ne yapacağını bilemedi, şaşıtı kaldı.

— Canım, ah! Sadece yazdıklarında değil, söylediğin sözlerde de hiçbir mantık yok. Ayrıca buraya gelmeden önce bir şey yapman gerekmez miydi? Burası senin evinmiş gibi kalkmış, gelmişsin. Bu arada aklında bulunsun: herkes tarafından tanınan, ilk başarılı çalışmamı ben bu odada değil; şehrin biraz yakınında, birisinin ‘buzağı ahırında’ oturup yazdım.

Ancak genç yazar bununla da kalmadı. Omzuna dökülen uzun saçlarını savurdu ve kızgınca:

— Demek bu yurt siz de hıyanet etti. Peki, başınızdan geçen bunca zorluğu nasıl unutabiliyorsunuz? Edebiyatta maksat tek ise, o durumda, yazar için maksat da tektir. Aksi takdirde bu ne? Birileri iyi evlerde yaşıyor ve devlet onlara ayrı bir destek veriyor. Hatta özel polikliniklerde tedavi görüyorlar... Ama diğerleri Almatı’da oradan oraya dolanıyor. Bunu bile bile de “falan filan gibi neden yazamıyorsun” diye suçlanıyor. Sizce daha ne kadar mantık olmalı?

Jarkın iç çekti: “Güçsüzleri zulmeden ezdi, ezeni de Allah zulmederek cezalandırdı” sözü işte burada doğruluğunu kanıtlar. Şimdi bu adama ağzını yorup, sözleri israf

etmenin gereği yok gibi. Edebiyatın kapısını bu kadar zorlayan kişinin yetenekten de, şereften de yoksun bir açığöz olduğu belli oldu. Jarkın önünde duran kağıdı gencin önüne doğru sürükledi.

— O halde, sana daha ne söyleyebilirim ki! Hiçte aklı eksik bir gence benzemiyorsun... Ancak aklında bulunsun: hangi evde oturursan otur, nerede yazarsan yaz, gün çok soğukken yağmur yağmaz. Kısa boylu birisi de hem cüsseli, hem de iri yarı olamaz. Benim bildiğim bu sadece. Daire meselesine gelecek olursak, orası beni hiç ilgilendirmez. Sanırım başka bir yerle görüşmen gerek, diyerek konuşmanın sona erdiğini belirterek yerinden kalktı.

Genç adam ateş eden bir silah gibi Jarkın'ın yüzüne kinle bir süre baktı ve dosyasını kavrayarak, kapıyı çarpıp çıktı. Tekrar geri dönmeyecek olan bir insan türü... Taktiği her neyse, gidip dua etsin. Bunun gibiler değil eşikten geçmek, edebiyatın kapısına dahi gelmese çok daha iyi... Ona da bu gerek. Bunları bu kadar hevesli yapan ne vardı? Yeni neslin önceki nesli parçalamak istemesi normaldi. Bir adaletsizlik olmasın diye, yazdıklarından memnun olmasa bile gençliklerine sayıp görmezden geliyordu. Ama duruma bakılırsa onun gibiler, bu durumu farklı anlıyorlardı.

İşte, şimdi eline kalem alıp gel de bir şeyler yaz! Berrak bir suya taş fırlattı, tüm dünyasını bulandırdı ve gitti. Acaba “Balenbay’a git, sinirlerini boz” diye birileri kasıtlı olarak mı bunları yapıyordu? Ne varsa yıkıp döktü.

Tekrar yazmak için kendini ne kadar zorlasa da bir türlü masaya oturamadı. Yakın zamanda sigara içmeyi de bırakmıştı. Belli ki yeniden başlama zamanı gelmişti. Masanın çekmecesinde duran “Kazakistan” sigarasından bir dal aldı ve balkona çıktı. Sigarasını içerken yaprak dökmeye başlayan sarı kavak ağaçlarına, karşı evin pencerelerine, sağ tarafta insanı huzursuz eden arabalara doğru biraz baktı. Kaldırımında aceleyle yürüyen yayalar vardı. “Ömür su gibi akıp geçiyor” diye düşündü. Ve kimse farkında olmadan, teğet geçerek ilerliyordu. Birbirine benzemeyen nice görünüşler... Uzunlar, kısalar, zayıf adamlar ve şişman kadınlar vardı. Hepsi de gözüne takılsa da kalbinde bir yeri olmayan; yabancı, uzak insanlar... Her evde olan balkonların birinde, tanınmış bir yazarın hastalığına çare bulamadığından dolayı çektiği acıyı kim, nerden bilsin? Belki de bu insanların arasında onun kitaplarını okuyan, onu çok iyi bulan okuyucuları da vardır. Ancak

“bu kitabı ben yazdım” diye kime ilan etsin? Yakın zamanda enteresan bir olay yaşadı: Bir pazar günü çocuklarıyla birlikte parkta dolaşıyordu. Birden yanındaki bankların birinde, gencecik, güzel bir kızın kitap okuduğunu fark etti. Baktı ki, kendisinin kitabı... Kızın onu tanıması için o civarlarda dolandı. Böyle bir şey onun için değışikti. Kitabına dikkatli bir şekilde odaklanan kızın yanına gidip teşekkür etmek istedi. Ancak diğer taraftan kendini kitaba kaptırmış olan kızı rahatsız etmek istemiyordu. Nedense o günden sonra, Jarkın gördüğü her yabancı okuyucusunu o kız zannediyor.

Karşı evde oturan komşularının adını soyadını bilmeseler de her gün göre göre bir nevi tanışmış olmuşlardı. Uzaktaki pencerelerin biri açıldı ve içeriden “Hemingvay” kılıklı, yaşlı bir adam silueti göründü. Yüz şekli, sakal kesimi, aynı Hemingvay! Jarkın onu hayretle izlerken kendini kaybetti. Yaşlı adam, açık pencereye bir süre yaslandı ve dışarıyı izledi. Daha sonra ortadan kaybolup, gitti. Aynı anda üçüncü katta, pahalı avizesi olan evin balkonunda ihtiyar bir kadın çamaşır asıyordu. Komşulardan duyduğu kadarıyla bu kadın bir restaurantta büfeci olarak çalışıyordu. Kızını evlendirdikten sonra üç odalı evde tek başına kalıyor. Kimse ne yaptığını bilmez; tüm gün mutfağın ışığı sönmez, sürekli bir şeyler pişirir ve boş boş uğraştıktan sonra yatar. Onun sol tarafındaki tek odalı dairede ise bir ambulans şoförü, karısı ve iki çocuğuyla yaşıyordu. İşte, büyük çocuğu balkonda ders çalışıyor. Eğer Jarkın’ın elinde olsaydı büfeci kadının dairesini onlara vererek ikisinin yerini değıştirirdi. Ne yazık ki, öyle bir gücü yok. Gerçek dünyada eserlerdeki gibi değışiklikler yapmak çok zor olur... Kendi dairesini komşusuna verecek düzeye ulaşması için büfeci kadına ne kadar roman okutmak lazım kim bilsin.

Tam o sırada birisi ona sesleniyor gibi oldu. Karşı antrede duran Bazarkul adlı genç vardı. Balkonun altına gelmiş, gülerek el sallıyordu.

— Nasılsınız, Jake? Hiç gözükmüyorsunuz. Biz, iki üç kişi, kır evine gidiyoruz. Bizimle gelip, biraz tatil yapmak istemez misin? Ne dersin?

— Teşekkür ederim, ancak yapacak bir yığın dolusu işim var, dedi düşünmeden.

— Tüh! Gelsen güzel olurdu. Beraber eğlenirdik, Bazarkul sokağın köşesinden bakarak.

Her zaman çok konuksever bir gençti. Bir mobilya mağazasında yönetici olarak çalışıyordu. Bu civarda komşuluk yaptıkları ailelerden biri. İlk tanışmalar evlerin hanımları arasında başladı. Geçen yıl Sara ithal bir takım almıştı. İlk kez o zaman onları çaya davet etmişti ve ertesi cumartesi karşılık olarak onlar çaya çağırdılar. Bir yazar için misafirlğe gitmek, yaratıcı bir macera gibidir. O evde görüp edindikleri hala gözünün önünde. Gittiklerinde onlarla birlikte davet edilmiş, ticaretle uğraşan iki üç kişi daha ailesiyle gelmişti. Komşusu misafirlerine “yazar bir arkadaşım var” diyerek gururla tanıştırdı. Oysaki o zamana kadar onu daha çok ezen, endişelendiren hiçbir şey olmamıştı. Özellikle başköşede oturan, altın dişli adam hiç tepki vermiyordu. Elini isteksizce uzatıp “e, yazarsa ne yapalım” diyerek kırıncı bir tavırla kendini tanıttı. Zırhlı bir şövalyeye okçuların okunun işlememesi gibi, kitap okumayan birisine de yazar unvanı işlemiyordu. Jarkın bunu fark edince daha fazla üzerine gidip, kötü olmak istemedi. İnsanların davranışlarını, karakterlerini, görüşlerini değiştiremeyeceğini bildiğinden “zırhını” hedef alan her şeye gözlerini kapadı. Tüm sohbet boyunca sadece bir ya da iki yerde dahil olmuştur. Misafir kadınlardan birinin sesi güzel olsa gerek, kocası:

— Hanımefendi, tüm yeteneğini ortaya koyarak bize güzel bir şarkı söyler misin? Yazar arkadaşta belki bunu kitabının bir yerine ekleyiverir, dedi.

On parmağı da yüzükle dolu olan, sarışın kadının boğuk bir sesi vardı. Kendince bir ahenkle şarkısını söyledi.

Çayın ardından erkekler soldaki odaya toplandı. Erkeklerin ‘önemli konular’ konuşma adetleri vardır. Konu iskambile gelince Jarkın başköşede yerini aldı.

— Bahsi kaçtan açıyoruz. Yazarlar on kuruştan aza oynamıyordur, dedi adamlardan biri.

— Beş kuruş yeter, dedi ikincisi.

Jarkın vazgeçmemeye kararlıydı. “Kaybedersem zaten ev yakın, para alıp veririm” diye düşünerek çekinecek hiçbir şeyi olmadan, cesur yüreklilikle oyuna katıldı. Bazen Allah elinden tutar, “Yürü ya kulum!” der. Oyun sonunda Jarkın büyük bir galibiyet kazandı. Hayatında defalarca oynadığı bu oyundan hak ettiğinden kat kat fazlasını kazandı. Sadece bu da değil, misafirlerin önünde şanı da artmıştı. Söz arasında altın diş:

— Ayıp olmazsa sormak istiyorum. Kitap başına ne kadar ücret alıyorsunuz?, diye sordu.

Jarkın gurur yaptı ve biraz yüksek bir fiyat söyledi. “Bunları bir korkutsam mı?” diye kendince düşündü. Ancak kimse sıkışmış gibi değildi. Sadece birbirlerine anlamlı anlamlı baktılar. Sonra adamlardan biri aldığı büyüklü küçüklü edebi ödüllerin miktarını sordu. Jarkın bu soruyu çeviremedi. Hatırladığı kadarıyla doğru cevap vermeye çalıştı. Ancak altın dişlinin yüzündeki alaycı sırıtmayı görünce utandı. Yaşça küçük olan depo müdürünün “eniştem” dediği adam altın dişeriyle oynuyordu. Genç, “eniştesine” laf atıp:

— “Ödül sahibi olan” bir beyefendiye daha fazla, şanı yok demezsiniz umarım. Baksanıza ödüllerin çoğu, beyefendinin cebinde, dedi evi yıkacak kadar yüksek sesle gülüp.

Altın diş kızarıp kaldı.

— Gençler, oyun kızıştı dedikodu oldu. Bizimki neyin kibri? İmam-ı azamın dediği gibi hayat dediğin elinin kiri. Bugün varız, yarın yokuz... Ama kitap denen şey ölümsüz bir hazine değil mi?

Jarkın misafirlikten döndüğünde yorgun ve üzgündü. Bu eve onu beraberinde götürdüğü için Sara’ya da biraz tavrılıydı. O günden sonra kendisi pek gidip gelmemeye başlamıştı. Sadece Sara oraya gider ve her gittiğinde evlerindeki halı ve kristallere imrenerek geri dönerdi. Gerçi diğer komşulara onlar hakkında konuştuğu Sara öğrenince kendini geri çekti.

— Parasını yemeye kıyamayan, sadece biriktirip yiyen zengin! Gösterişsiz bulsa da, beğenirse de bu bizim hayatımız ve mutluyuz, neyin ne zaman alınacağı endişesine kapılmaktan daha iyidir, derdi.

Bazarkul’un karısı Gülğayşa temiz kalpli ve açık saözlü birisidir. Zaman zaman Jarkın’ı gördüğünde:

— Ey, Jake! Bunca yıldır komşuluk yapıyoruz, bizim hakkımızda bir şeyler hiç yazmadın, derdi.

— Yazarız, elbet. Hele bi’ önce sizi iyice tanıyayım, inceleyeyim de, diye şakalaşırđı Jarkın.

Belki de onlar hakkında da bir şeyler yazmak gerek. Hayatın araştırılması dediğimiz şey uzak bir yerden değil; kendi evimizden, kendi sokağımızdan başlamaz mı, zaten? İyi ya da kötü, çağdaşlarımız bu insanlar...

Bir insanda mesleki alışkanlıklar yavaş yavaş otururmuş. Bir general için bazen sokaktaki herkes bir iş adamı olarak görünebilir ya da doktorlar hasta olan kişileri arkasından dahi tanıyabilir. Benzer şekilde, Jarkın da tüm okuyucularının gözünde bir hikaye ya da roman kahramanı olarak canlanabilir. Bu hayatın kendisi kocaman bir kitap gibidir ve insanlar bu kitabın iyi ya da kötü karakterli, ana ve yan kahramanları...

İşte, gerek olursa bir kahraman daha ekleniyor. Kapının önünde duran eski, kahverengi arabadan alt kat komşusu indi. Ehliyetini alalı iki ayı geçti. Orta büyüklükte bir şirkette, alt kademedan gelen evrakları üst kademeye ileten, ortalama bir çalışandı. Artık bir basamak daha atlamış gibi... Şu saatler onun öğle yemeğine gelme vakti. Arabayı sokağın köşesine park etse de çalmazlardı ancak o her zaman giriş kapısının önüne kadar getirirdi. Boyunun kısalığı zorla yürümesine neden oluyordu. Jarkın onun kısa bacaklarıyla nasıl doğru şekilde adım attığına şaşırıyordu. Uzun boylulara, iki elini arkasına yaslayarak ve başını uzatarak bakardı. Arabadan indi, etrafına baktı, balkondaki Jarkın'ı görünce uzaktan başıyla selam verdi.

Birisini tamamen tanımadan, sadece görünüşüyle değerlendirmek zor... Bu komşusu muhtemelen kötü biri değildi. Jarkın'ın ondan bu kadar nefret etmesinin sebebi ise Sara. Sara, her zaman Jarkın'a bu komşusunu över. Mesela o, sabah erkenden kalkıp süt almaya gidermiş. İzin günlerinde çamaşır yıkar, kilimleri silkelermiş. Karısının ellerini sıcak sudan soğuk suya sokmaz; her akşam onunla birlikte yürüyüşe çıkarmış. Bunların hepsi doğru olsa gerek... İri görünüşlü, güçlü yengeninin gölgesi gibi peşinde dolanıp, birlikte yürüyüşlere çıktıklarını Jarkın'ın kendisi de hayli görmüştü. Bunların hiçbirisi kötü şeyler değil elbette. Ancak Jarkın anladı ki; eğer birisi daima örnek olarak gösterilir ve methedilirse, az önceki iyi görünüşün yerini nefret alıyor.

Jarkın bu komşusuyla izin günlerinde, bazen de akşam yürüyüşü sırasında karşılaşır. Birbirlerine ne kadar kibar ve saygılı olurlarsa olsunlar, ikisin sohbet edebileceği ortak bir konuları yok. Sohbet sırasında hava durumundan ya da “Kayrat” takımının

maçta nasıl oynadığı hakkında konuşuyorlardı. Bir süre sohbet ettikten sonra da sokağın köşesindeki bara giderlerdi. Gün boyu odasında kapalı kalan Jarkın için azar azar kendini toparlamasını sağlayacak tek yer...

— Birer bira içer miyiz?, dedi kırmızı, köpüklü birasından vazgeçmeyerek.

Komşusu kesinlikle reddedecek.

— Sokakta bira içemeyiz, dedi kısık bir sesle.

Jarkın inatla ısrar etti. O kadar istekli olmasa da kasıtlı olarak bira teklif ediyordu. Bu arada, aslında kendisi inşaatçı dostlarıyla birlikte kafa dağıtır ve bira içerdi. Jarkın'ı rahatsız eden şey komşusunun belirsiz kibri, toplum içerisinde durup bira içmekten çekinmesi, yüksek sesle konuşamaması, korkması... Bunların nasıl olduğu? Dünyayı elleriyle idare eden ve bu toplumu harekete geçiren güç, işçilerin bira içebilmesidir. Cumhuriyette pek çok tanınmış yazarın buluşup biraz içmesi suç değil, ama komşusunun bira içmesi yasak.

İnsan, tabiatı ilginç olan bir varlık. Jarkın ara sıra böyle ufak tefek şeyleri de kafasına takıyor ve boş yere sinirleniyor. İşte aklına tek tek düşen bu taşlar gibi biriken sinir git gide bütünleşir ve masaya oturduğunda, her şey bir atom gücünde geri dökülür.

Hayat denilen şey böylece bazen bir yüzeyde, bazen sokakta, kendi içinde geçip gider. “Dışarı çıktığımda bir kahramanım, eve geldiğimde bir zavallıyım. Kadın hasta, çocuk küçük, darı dövüp duruyorum” demiş şair Tatıkara. Bu söz gibi Jarkın'ın da kendince tamamen görkemli bir alem yaşadığı, yarı yalanlı dilinde olan ümidi var; bazen büyüdüğü zamanlarda oluyor. Bugün de masasının başına oturamadı. Odasına girdi, çok sayıda okuru olduğunu düşündüğü Japon yazarın yeni kitabını eline aldı, tembelliği üzerinde olduğundan buna da istekli değildi. Birileriyle buluşması ve sohbet etmesi gerekiyor gibiydi. Kimi zaman gün boyu evden çıkmadığı, hafta boyunca ailesinden başka kimseyi görmediği, küçük bir geyik gibi kendini kısıtladığı oluyordu. Ancak, sonra her şeyden bihaber olmak zoruna gidiyordu. İnsanın günde birkaç söz söylemeye ve bir şeyler dinlemeye ihtiyacı vardı. Böyle durumlarda yapacak bir şeyi olmasa bile Yazarlar Birliği'ne gidebilir. Satranç oynamaktan ve bilardodan keyif alırdı. Ya da sadece kendisi gibi ‘eli iş tutmayanlarla’ toplanır, konyak yudumlayıp sohbet ederdi.

Yazarlar da çocuklar kadar ilginçtir. O gün derneği gazete ve dergi yayımcıları sarmıştı. Her ne kadar toplumun bilgi düzeyinin farkında olsa da insanların hakkında ne düşündüklerini bilmek ve vaktini boşa harcamadığını hissederek gurur duymak istiyor. Oraya gittiğinde, yeni bir kıyafet giyip sonra hediye soran çocuklar gibi, her gördüğüyle el sıkışıyor ve şad oluyor. Bugün onlarla sohbet ettiği için oldukça huzurlu. Meslektaşlarının onunla aynı ruh halinde olduğunu ve anladıklarını düşünüyor. Ve buradaki kalem ustalarının hiçbirini başka bir alanda başarılı olur diyerek yeteneksiz kalıbına sokmuyorlar. Sonbaharda ısınmak için yola çıkan turna kuşları gibi, kalemdeşlerinin safına katılıyor ve onlarla birlikte, fikir semasında mutlulukla süzülüyor.

İşte yine, Yazarlar Evi'ni ziyaret etmek ve kendi ortamına karışmak için acelesi var.

1977 yıl.

V. metin

Kuzgunun Ölümü

Tan ağarmış, gün doğuyordu. Doğu ufkunda güneş sökerken gece ve gündüz birbiriyle çatışıyor, dünya mavimsi bulutlu havaya kısa bir süre bürünüyor ve çok geçmeden ı ışık parlaklığıyla her yeri kaplıyor. Sabahki tan, sırtlar ve kayalarla kaplı uçurumlardan kızıllığı böldü, gecenin karanlığı kuzeydeki uçsuz bucaksız ormana ve dibi gözükmeyen, derin uçurum, vadilere doğru çekildi. Bugün hava güneşli gözükyor. Vadi vadi hafifleyen, beyaz ve dağınık sis dağılıyor, tek tek kalkarak dağ boyunca dolanan beyaz bulutların akıntısına yavaşça katılıyor.

Burası Jonğar Alatavı'nın Tokta dağında bulunan, kuzey düzlüklerinden birisi. Aşağıda ise kendi kendine gürleyen, beyaz köpüğünü gökyüzüne kadar çıkaran Tentek Nehri'nin dalgaları kıyıyı dövüyordu. Vadinin sol tarafındaki düzlükte, yuvası olan kayaların birine konan yaşlı kuzgun, kayanın ucuna doğru yaklaştı; uçmaya hazırlanıyor gibiydi. Kısa tüylü, küt kanatlarını çırpmaya başladı. Bir zamanlar parıldayan kanat ve kuyruğu beyazlamaya başlamıştı, boyun tüyleri ise kıvrılmıştı. Kısa pençelerini, cılız ayaklarını ağır ağır basıp, bir süre aşağıda akan nehre ürpertiyle bakakaldı. Ardından kendi kendine “uçma vakti geldi” der gibi toparlandı.

Dün, gün boyu yağmur yağmıştı. Kuzgun, etraftaki sis her tarafı kapladığından kaldığı oyukta uzun süre beklemişti. Yeryüzü karanlığa bürünmüşse ve bu nedenle yemleri göremiyorsan gökyüzünde uçmanın ne anlamı var ki? Bir lokmanın bile geçmediği boğazı, kör olası, canını yakmaya başlamıştı. Gagası ve pençeleri olan bir kuzgunun elinde canlı kalacak kuş yoktur. İşte Kazakların bahsettiği “kuzgun vakti” budur. Bütün kuşlar cesur değildir; istedikleri zaman uçup, canlarının istedikleri yemleri bulamayabilirler. Kuzgunlarsa erkenden bu iş için hazırlanmadan duramazlar. İsteddiği şeye körü körüne bağlanmış olacak ki arkasını yavaşça kontrol ettikten sonra karşı yamaca doğru uçu. İki kanadını da kabartarak çırpı ve arşınlar gibi oraya vardı. Ancak o sırada yankılanan sesle, konduğu yerden hızla yükseldi. O civarlarda birkaç kez daha dolanıp belli bir yüksekliğe vardıktan sonra güneye yöneldi.

Sol tarafta, beyaz başlı zirvesini güneş kaplayan Jongar Alataş’ı; sağ tarafta, yüksekli alçaklı insan yerleşkeleri. Son yedi sekiz yıldır buraya pek uğrayan olmasa da, önceden pek çok kez ziyaret edilen ve nasiplenilen, bilindik yerler...

Güneyde Erentaş ile Alataş’ın arasında, kuzeyde Barkıtbel ile Barlıktı arasında özgürce dolaşan, yaşlı bir kuzgundu. O kadar yaşlıydı ki, yaşını doğru düzgün bilen hiç kimse yoktu. Bu konuda bir fikri olmayan Kazaklar ise “kuzgun bin yıldır yaşıyor” diye düşünürdü. Doğrusu bu söz hala devamlılığını korumakta... Bunu söyleyen kimseler, kuzgunun anne babasını Cengizhan zamanında kendi gözleriyle görenler. Fethe giden büyük askerlerin ardından gider, vardıkları yerde kan döken askerlerin bıraktığı yiyeceklere saldırarak, tadına bakarlar. Bunu bizzat gören kişiler de az değil. Kuzgun, Cengiz Han’ı görmese de Altayların tanınmış istilacılarının pek çok seferine tanık oldu. Ellerinde tuttıkları püsküllü, kızıl sancaklarıyla hızlı atlarının sırtlarında ilerleyen Kalmuklar, Altay ile Erentaş arasında uzun yıllar boyunca tozu dumana kattı. Ne kadar kötü gözükse de bu onlar için bir tokluk zamanıydı. Vadi ve nehirlerde, düzlük ve bozkırlarda bulunan haddi hesabı olmayan mallar vahşi hayvan ve kuşlara fazlasıyla yetecek kadar çoktu. Nereden yemek bulacağız diye düşünmezlerdi, gökyüzüne çıktıklarında tüm rızıkların her tarafa saçılmış olduğunu görürlerdi. Bu püsküllü sancakları tutan, kesik etekli, pembe kaftan giyen meşhur kişiler hem zalim hem de cömerttiler. Onlar diğer iki ayaklılar gibi ölümlerini toprağa gömmüyor, herhangi bir şeye sardıktan sonra dışarda öylece

bırakıp terk ediyorlardı. Bu sayede, yırtıcı hayvanlar ve kuzgunlar bolluk içinde yaşıyorlardı.

Keskin kılıçları parlayan, hayatları at üzerinde geçen bu meşhur insanlar şimdi neredeler? İki ayaklılar konu birbirlerini öldürmek, kırıp yıkmaksa yırtıcı hayvanlardan geri değillerdir. Bir zamanlar bu insanların doğudan getirdikleri azabı hala hatırlıyor. Büyük bir süvari ve piyade ordusu... Ellerinde göğü titreten, ateş saklayan, korkutucu silahları vardı. Bu silahlı adamlar burada yaşayan insanları bir kış ve bir yaz boyunca katlettiler. Jongar ovası, Barkıtbel ve Barlık nehirleri kan ve cesetlerle doluydu. Bu yıllarda, yeryüzünde 'karakuş' lakabıyla tanınan kuşlar Jongar ovasına yığıldı. "Karakuşların düğünü" aylarca sürdü denebilir... İşte, tüm bunlara şahit olan kuşlardan birisi de bu kuzgun. Bin yıl olmasa da, birkaç yüzyılı geride bıraktığına şüphe yok.

Kuzgun bu defa sınırın diğer tarafındaki Buratala ve Barlık dağlarının üzerinden uçuyordu. Sınırın ne olduğunu diğer kuşlar bilmesede; uzun zamandır yaşayan, yaşlı eskiler az çok biliyordu. Her tarafa yerleştirilen sınır bekçileri, dağ tepelerinden çekilen tel ağlar, bu ağların altındaki ek patikada köpeklerle dolaşan bazı kişiler... Bunların hepsi bu bölgede sıkı bir koruma olduğunu gösteriyordu. Genel olarak bakıldığında, dünyanın sahibi iki ayaklılardır. Onlarda kendilerine ait olan yerleri telle çevirerek bölmüş gibi gözüküyorlardı.

Kuzgun son yıllarını sınırın diğer tarafındaki, doğu tarafında geçirdi. Bu tarafa geçmeyin diyen yok, sadece oraya geçmemek zorunda kaldı. Yaklaşık bundan yedi sekiz yıl önce Erentav eteğinde kışı geçirmeye karar vermişti. O yıl baharda, karakuşlar Muztav'dan geçip güneye kadar ilerleyecekti. Karakuşlar boş yere gitmezlerdi, demek ki orada yiyecek bolca yem vardı. O da bu gruba katılarak güneye doğru yol aldı. Vardıklarında orada gerçekten de ölü olan, pek çok tür vardı. Özellikle Lobnor gölünün etrafında ölü antiloplar ve ceylanlar yatıyordu. Göle konan kaz ve ördeklerde uzun süre uçamadan devriliyorlardı. Görünüşe bakılırsa burada kötü bir afet meydana gelmişti. Ya yer kabarmıştı, ya da gökyüzünden felaket yağmıştı. Havadan hoş olmayan, kuru bir koku alınıyordu... Ancak bunu fark edecek hiç kimse yok. Karakuşlar çoktan yeryüzünü leşlerden temizleme işlerine başlamışlardı. Birkaç hafta sonra karakuşlar da bir bir ölmeye başladı. Kuşlar son

anda kuşkulanıp vazgeçseler de çok geçti. Ölülerle yer değiştirmeye başlamışlardı. Kuzeye geri dönmek istiyorlardı.

Ancak her şey için çok geçti. Gökyüzünü kaplayan karakuşların çoğu orada can verdiler. Sağ kalanlar çok azdı; gelenlerin anca üçte biri. Nasıl oldu bilinmez, Allah'ın bir mucizesiyle kuzgun bu felaketten sağ çıktı. O kadar çok korkmuştu ki, yolda Erentav'da dahi durmadan doğruca kuzeydeki Barlık'a gitti. Yolda felaketin tüm izlerini gördü. Çoktan gücü tükenmişti. Yol boyunca dinlenerek yaklaşık on günde, zorluk içerisinde yerine vardı.

İki üç yıldır, Barlık'ın güneyinde kışını geçirdi ve sıcaktan kendini korudu. İşte bu yıl, buraya son kez geldi. Önceki gibi kavurucu sıcak ve yüksek ısı yoktu. Irak yerlerden gelen baba kuzgunun, soyuna bir gönül borcu var. Baharda, her zamanki gibi iki mavi benekli yumurta buldu. Bu sefer onun için hiç kolay olmadı. Yumuşak tüyleri kartlaşmış, kemikleri şişmiş, tamamen bitkin bir haldeydi. Ancak lüzumu ne, tüm çabası boşa gitti. İki yumurtadan birisi kırılmadan kaldı, diğerinden çıkan yavru ise çok fazla yaşamadı. Bu Lobnor ziyaretinin bir felaket olduğu açıkça ortada. Artık bildiği bir şey daha var. Bundan sonra dönmese de olur. Tuhaf şeyleri sezen bu baba kuzgunlar eskisi gibi “ölüp gitmeyi” de unuttular.

Yaşlı kuzgun dağın tepesinden çok uzaklaşmadan yamaçlarda uçuyordu. Kanatlarını ara sıra çırparak, gökyüzünde süzülüyordu. Yerden bakan birisine, buz üzerinde adeta bir kuğu gibi kayan, siyah giyimli bir patenciyi andırırdı. Ancak kuşlar ne kadar gökyüzünde yaşarlarsa yaşasınlar, tüm dikkatleri yeryüzündedir. Doğru şekilde dikkatlice bakıldığında bir kuzgunun göz bebekleri dürbünden aşağı değildir. Ağaç dalındaki serçeden, yılanın ağzında sürüklenen sıçana kadar her şeyi açıkça görürler. Yeryüzündeki işleyen yaşam, döngü... Pençeli ile dişlinin, zayıf ile güçlünün sonsuz mücadelesi... Uçan kuşta, yerdeki hayvanda ortak bir amaç için didiniyordu: karın tokluğu. Burdan biraz aşağıdaki yamaçlar, kıyılar ve bataklıklarda dolup taşıyorlar. Başka bir deyişle, bir kirpi dikenleriyle kara bir yılanı kuyruğundan dişlemiş, öylece bekliyor. Yılan boydan boya kırmızı kan... Kirpininse boğuşmaktan tüm gücü bitmiş gibi... Kirpi, artık, kıymetli yemeğinden vazgeçer mi? Kuyruğundan kemirmesiyle başına iş aldı. Bu da yaşamak için savaşmanın başka bir türü. Doğa, canı rıziksız yaratmaz: birisine diş, birisine pençe, kirpiye de dikenler... İşte, orada! O sırada

tepenin birindeki deliğe kıvrılıp duran tavşan hızla kaçtı. Dört ayaklının korkağı her yere saklanarak gider; seke seke gitti ve çalıların arasına girerek gözden kayboldu.

Tavşan bir şeylerden şüphelenmiş olacak ki, kuzgun gibi süzülerek etrafa göz attı. Yerde çimlerden başka bir şey yoktu. Tehlike gökyüzünde uçuyor gibiydi. Evet, sağ tarafta, yamaçta, büyük bir karakuş uçuyor. Önce acaba bir kartal mı diye korktu, olmadığını anlayınca ise çok sevindi. Kartal olsaydı, bu kuzgun için Tanrı'nın bir lütfu olurdu. O tavşana kuşluk vaktinde ilham veren bir parça olmadan asla gitmezdi. Kartal kemiksiz yerlerinden yese, geri kalan karakuşlara yeter de artar... Ancak hayal ettiği gibi olmadı. Kartal, kendisinin uzaktan bir akrabasıdır. Kuzgun ne kadar dışardan yırtıcı görünse de, kendi kendine canlı saçan bile tutamayan güçsüz biçare... Tanrı kuzgunu da kartala akraba yaratmış. Kara akbabadan başka akbaşı akbaba ve şahin de akrabaları arasındadır. Hiçbiri de pençelerini kullanmaz. Ancak hazır yemekleri gagalarıyla parçalamak söz konusu ise hayır da demezler. Kendileri uğursuz ve doyumsuzlar, bir leş gördüklerinde dibine kadar tüketirler...

Kuzgunun şaşırdığı diğer bir şey ise bu yıl bölgenin sırtları ve derelerin çayırları yok edilmemişti. Her yer çimlerle kaplıydı. Bu bozkırda bir şeylerin değiştiği açıkça belli... Ancak başlıca şeylerin yeri hala dolmamıştı. Sahiden, dört ayaklı hayvanlar nerede? O yıllarda, yaz aylarında yaylalarda ahırlar dolusu koyunlar ard arda getirilir ve otlatılırdı. Peki ya, toplaşan atlar ve sürü sürü sığırlar nerede? Vadide, pınarda, kaynaklarda kurulmuş beyaz, keçe çadırlar olurdu, onlar da yok. Yayla yıkılmış, sahihsiz kalmıştı. Bu çok kötü! Acaba son yıllarda burada bir afet mi meydana geldi dese, hiçbir iz yoktu. Kuzgun buradaki insanların artık hayvan yetiştiriciliğine gerek duymadıklarını, hayvanları yok ettiklerinden habersizdi. Şaşıp kaldı. İnsanlar dışında tüm canlıların eksilmesi ne kadar iyi dersin? İki ayaklılar önce hayvanları öldürüp sonra pişman olacaktı. Dahası bunu geri de döndüremeyecekler! Bundan yaklaşık altmış yıl önce burada, buna benzer korkunç bir olay yaşandığı hala aklında. İnsanlar hastalık denen illetten değil, açlıktan öldüler. Toprak yollarda boylu boyunca ölü insanlar... Eğer bir kez daha böyle bir felaket tekrarlanırsa bu bozkırı cesetlerden arındırmak hiç kolay olmaz.

Yaşlı kuzgun dağın derinliklerinin de tamamen terk edildiğini fark etti. İçine doğan kötü bir şey olmuş olabileceği hissi onu etekteki yerleşim yerlerine doğru yaklaştırdı.

Burada bildiği ahırlar ve onların arasındaki parça parça patikalar... Daha yüksekten baktığında siyah bir film gibi görünen dar yollarda öteberi yığılmış atsız arabalar... Kendileri, atları, eşyaları, hayvanları yeşile karışıp göç etmişler. Ancak neden hiç kan ve yiyecek bir şey yok?

Kuzgunun bir anda yüreği ağzına geldi, kalbi hızla çarpmaya başladı. Hey, şu mallara da bak! Hayır, hala dört ayaklılardan kalanlar varmış demek ki! Ancak çok az... Her köyün civarında büyüklü küçüklü gruplar halinde otluyorlar. Bunun gibi hayvanlar, iki ayaklılardan fazla değil. İyi korunurlar. Akşam olunca ahırların önünü taşla kapatarak onları bırakırlar. Bozkırın delikanlısı kurt da gözüküyordu. Uzun zamandır göç edilen bir yerde kurt nerden olsun! Umudu kalmayan, üzgün kuzgun köyü terk etti.

İnsan yerleşkesine çok yaklaşmasının gereği yoktu. Neden iki ayaklılar karakuşlardan nefret eder ki? Eğer köylerine yaklaştıklarını görürlerse ateş ederler. Silahı olmayanlar ise eleklerini, kovalarını gümbürdetip, fırlatırlar. Onlar o kadar güçlüyken neyi hesap ettiklerini anlamak çok zor. Karakuşlar insanoğluna değil, canlı hiçbir şeye zarar verecek kuşlar değildirler. Geçimlerini sağlamak için kimseyi sebepsiz yere öldürmez, sadece yırtıcılar ve kartallardan kalan artıkları yerler. Kuzgun bu yaşa gelene kadar tek bir canlı farenin bile burnunu kanattı mı? Muhtemelen insanlar, karakuşları çaylaklarla karıştırıyor. Diğer bir akrabası da çaylak denen, hırsız kuşlardır. Yaptıkları şey hırsızlıktır: tarladaki kurtları ve köhnedeki civcivleri sürüklerler. Bu ahlaksız kuşlar, tamamen kalleştiler.

Bu gibi durumlarda kuzgun, insanların kuşları kendi aralarındaki benzerliklere göre sınıflara ayırdığı hissine kapılır. İnsanlar: kartal, sungur, aladoğan, doğan ve şahinleri “kartalgiller” olarak; akbaba, hüma, çaylak gibileri de “karakuşlar” olarak kabul ederler. Kartallar özel yaratılan, asil, aristokrat kuşlardır. Ve karakuşlar soysuz olsa gerek. İnsanlar bu soysuzlukları için onlardan hoşlanmıyor. Ağır ve kötü niyetli oldukları düşünülüyor. Karakuşlara gelirsek, onlar insanları öldürmeyi hiç düşünmezler. Muhtemelen bin yılı aşkındır insanoğluyla ilgilenmezler bile...

Yaşlı kuzgun bunları düşünürken hayal kırıklığına uğradı. Karakuşlar hakkında farklı düşünen insanlar da olduğunu bilmiyordu. Biyoloji denen terimden bihaberdi. Biyologlar kitaplarında: “Karakuşlar, yeryüzünü cesetlerden arındıran, bir tür hasta

bakıcılarıdır". Onlardan "temizlik bekçileri" diye bahsederler. Eğer kuzgun da bu satırları okumuş olsaydı, belki de hayatına farklı bir açıdan bakar ve geri dönerdi...

Geçmişte kuzgunların öfke, kin, düşmanlık, incinme, küsme gibi duyguları yoktu. Bu durum bütün kartalgillerde de aynıdır. Kartalların ömrü kısadır ve savaşırken ölürler. Kuzgun bu yaşına kadar hiç "ben bir karakuşum, bir dilenciyim" diye düşünmemişti. Ancak, şimdi, sinirleri aşırı tükenmişti. Eğer kuzgun falan filana karışmadan, sinirlerini yıpratmadan yaşamasaydı, bin yıldır yaşar mıydı? Ancak son yıllarda burada da bir değişiklik var. Lobnor olayından sonra, bir süre düşünceliydi. O yolculukta beynine bir zarar gelmiş olsa gerek... Zaman zaman kanatlı bir kuş değil de, tıpkı bir insan gibi düşünüyordu. Bu ne kadar iyi bir durum dersin? Hayatı kısa kılan da bu tarz düşünceler değil midir? Düşünceler, hareket halindeki kurtçuklar... Düşünce olan yerde bela vardır.

Uzaktaki dik bir tepeye çıktı ve mavi gökyüzünü süzdü. Gökteki kartallar onu görebiliyor mudur diye merak etti. Ancak bugün kartal da, diğerleri de ortalıkta görünmüyordu. Sahi, neredeydiler? Yoksa dört ayaklı hayvanlarla birlikte onlar da bir yere mi göçtüler? Hayır, öyle değildir. Doğru ya, şimdilerde kartallarının yavrularına uçmayı öğrettiği zaman. Nesillerini koruma kaygısı taşıdıklarından yuvalarının etrafında olurlar. Acaba onlar ne zaman ve nerde uçarlar? Karakuşlar gibi onlar da gün boyu yemek ararlar mı? Katı yüreklinin keyfi yerinde değilse; bir kurt, bir tilki, bir koyun demeden bulduğuna saldıracaktır. Kartalın kanadının uğultusuyla, bir korkak tavşanın ödü kopar. Altı azı dişi olan, ağzı bir karış açılan, erkek kurt bile kartalı gördüğünde kaçacak delik arar. Nasıl bir yürek, nasıl bir güç; sen düşün! Bir ayağıyla sıkıca sarılıp ters çevirdiği an, herhangi bir hayvanın omurgası kırılır. Kuvvetli pençeleri, bir kafatasını kıtırdatarak geçer. "Kartal, yemini parçalayarak yer" dedikleri doğru. Böyle bir cesaret ve güçle yakaladığı avının her yerini yemezdi. En lezzetli yerinden bir ağız dolusu yer, kalanını "zavallılara" bırakırdı.

Kuzgun, bugün artıklarını yiyeceği kartalı arıyordu. Ancak bulamadı. Bu civarda, bir yerden çıkacak bir aladoğan ya da şahin de yoktu. Küçük kartallarda belki ırmakta belki nehirde ördek avlıyor, kim bilsin. Gerçekten çok şaşırtıcı ve kötü! Cesur bir şahinin gökyüzünden hızla gelip, çok küçük yabani ördeklere ok gibi saldırmasını

büyük bir beğeniyle izlemek ne kadar doğru? Doğan, sert yosunlu bataklık yerlerde ördeğe kadar düşerek mükemmel kabiliyetine leke sürmez; uzaktaki kuşlarla uçmak ve gökyüzünde savaşmak isterdi. Her zaman istediğine ulaşarak kendini aşar. Eğer, bir doğan ördek avlayacaksa canı oyun istiyordur. Ördeklerin üzerine bir yıldırım gibi düşer, onları alt üst eder, eğlendikten sonra orayı terkeder. O sırada gökyüzünde kuş tüyleri ağır ağır uçuşur, bir anda kaç ördeğin boynunun kırıldığını ve öldüğünü siz değerlendirin. Yaramaz doğan, bu ördeklerin en fazla birinden, bir parça alır. Geri kalansa uzun zamandır onu izleyen kalabalığın payı... Tanrı, kartallara uzun ömürler versin! Onların nesli tükenirse, karakuşların hali ne olur?

Kuzgun, yaşlılıktan mı uzun süre aç kalmaktan mı bilinmez, öğlen vakitlerinde tüylerinin döküldüğünü fark etti. Bir yere konup, bir süre dinlenmezse olmaz. Bu düşünceyle alçağa doğru uçup, ağacı bol olan bir nehir yatağına indi. Aniden, dalda seken beyaz kanatlı saksağanı fark etti. Oh, inşallah bir nimet bulur! Saksagan bunların yerdeki istihbaratçısıdır. Yiyeceği önce o görür ve diğerlerine haber verir. Saksaganın karnı her zaman toktur. Yaralı olan atlara yapışır, köy ve evlerdeki mücadelelerden sonra karnını doyurur. Şimdi yakınlarda bir yerde bir miktar yiyecek bulduğu çok açık.

İşte, biraz uzakta orman arasındaki küçük bir alanda bir grup karakuş bir yemin üzerine çıkmış ‘‘Sen ye, ben ye’’ kavgasındaydı. Bu civarda başıboş dolaşan bir eşeği kurt parçalamıştı. Kurt bir şeylerden şüphelenmiş olacak ki çayırı geçip eşeği öldürdükten sonra yağlı etinden bir parça alıp gitmişti. Üç dört koca akbaba, iki üç akbaşlı akbaba eşeği parçalamaya girişmişti. Hüma kuşu boyun ve burnunu kalın derisini bir bez yırtar gibi parçaladı. Yaşlı hümalardan biride başına konmuş başın etrafındaki ihtiyarlasa eşeğin gözünü oyup ağzından çıkan dilini yiyordu. Büyük iki akbaba da uzamış bağırsakları çekmiş yiyordu.

- Afiyet olsun! İyi iş çıkarmışsınız, dedikten sonra kuzgunda diğer taraftan ayak kısmına gelip yerini aldı.

- Hazır yemeğe dik kaşık! Bunun gibi gezginlerden kurtulamıyoruz, dedi akbabann biri kıs kıs gülüyordu. Ancak onu dikkate alan yok.

Onların yemine dokunacak kuzgun yoktu. Yemek borusuna dalıp zar zor bir şeyler yemeye çalıştı. O da açgözlü davrandı. Eşek gerçekten de çok şişmandı. Köyde çoluk

çocuktan rahatsız olmuş doymak için buralara gelmiş ve kurda rastlamıştı. Kurumuş olsa gerek tüm yağ akmış, toprakta öylece yatıyordu. Kuzgun kalan lezzetli yerlerden biraz aldı, yakındaki akbabalardan biri:

— Hep lezzetli yerlerden yeme! Sende et parçala, biraz emek harca!, diyerek kuzgunu geri itti.

Ancak, bu kadar bol et herkese yeterdi. Biraz sonra her tarafa ufak kuşlar kondu: “Buyurun, siz alınız” diye rica etti. Ancak hala doymamış görünen açgözlü hümalar ve doyumsuz akbabalar :

— Allah’ım çok şükür!

— Bu rızıkta öylesine bırakılmaz ki, diyerek geri çekildi. Bu defa dal üzerinde nöbet tutan saksagan:

— Hey! Sende insaf var mı? Herkesten önce bu yemeği bulup, haber veren ben değil miydim!, diye cik cik konuştuktan sonra nazikçe geldi ve saçılan et parçalarını toplayarak yemeye başladı.

Hava kararmak üzereydi. Birazdan, civardaki kurdun yavrularını getirerek, kemikleri sıyırma ihtimali vardı. “Hırsızlık olan yerde çok durulmaz” denen kaideyi çok iyi bilen karakuşlar etrafa uçuşmaya başladı.

Bu geceyi kuzgun dağ yamacındaki, büyük kayaların birinde geçirdi. Açlık ne kötü şey! Dünkü yağlı, taze etten sonra gücü yerine gelmişti. Her ne kadar içi kararsa da eski dağı bugün de incelemeliydi. Nerde ne var bilmesi gerek. Buralarda ne gibi değişiklikler var, dikkatli olmak gerek.

Civardaki değişikliklere göz atmak için dağ eteğinden güneye doğru yönelip biraz süzüldükten sonra merakla etrafa bakındı. Bu çok öncelerden beri tanıdığı bilindik olan yaşam; kimsenin yetinmeyi bilmediği, vazgeçemediği “ye, yat” dünyası. Kuzgunun da boğazından geçebilecek şeyler vardı. Ancak ne hacet, canlı haşereye bile diş değdirmek onun kaderine yazılmamış. Ona buyurulan hazır leş, hazır aş. Şuanda rafları yiyeceklerle dolu olan dükkanlara girmek isteyen, ancak cebinde beş kuruş parası olmayan bir dilenci gibiydi. Allah böyle yarattıktan sonra ne çare? Eskiden düzlüklerde, savaş meydanlarında kanın gövdeyi götürdüğü; gözü pek

kahramanlara Allah güç versin! Kuzgunun görevi geride kalanlarla beslenmek ve veryüzünü çöplerden temizlemek...

Kuzgun, nicedir görmediği, çok özlediği kartalla bugün, büyük kuşluk vaktinde tesadüfen karşılaştı. Yamacı dik uçurumların birinden geçen kuş sürüsü, kartala doğru yavaşça uçarak geliyordu. Henüz sadece bir iki metre yukardan, beyaz bulutların altından ilerliyordu. Kanat sesleri bile diğer kuşlardan çok daha farklı. Yeryüzüne doğru sert, pek kibirli ve gururlu şekilde ilerliyordu. Genç bir avcı olsa gerek. Süzülerek gelirken kanat ve kuyruğunun altındaki beyaz tüyler ortaya çıktı, parladı.

“Ah! Bu gerçekten de dört yaşında bir kartal”, diyerek sevindi kuzgun. Kartala biraz yaklaşmak için yamaç üzerinde dolandı. Ancak yanına gitmeye cesaret edemedi. Herkes yerini bilmeli, değil mi? Boş yere, bende kanatlı bir kuşum deyip, boyundan büyük işlere kalkışmak niye? Bu edebi kimse bilmese de uzun yıllardır yaşayan kuzgun öğrenmişti. Ancak kartalın görüş açısına takılınca mecburen ona doğru yükselip: “Haşmetli efendim, sahiden de buradasınız! Ben sizin muhtaç kulunuz. Bizler sizin sayenizde karnımızı doyuruyor, yaşıyoruz” dedi kendini tanıtarak. Ne yapacağını bilemeden sendeledi.

Bu sevinç belirtisi, kuşların krallarına verdiği selamıydı. Ardından indiği yakın bir yerde kartalın her hareketini izlemeye başladı. Kartalın vücudunun sadece kendine özgü olduğunu daha önce fark etmeyen kalmış mıydı? İki kanadı da genişçe açılabilirdi ve tüyleri de oldukça güçlü yaratılmıştı. Üçgen bir şekilde çıkan bıyıklar tıpkı bir Kıpçak kılıcı. Zaten ikisi de gökteki uçsuz okyanusları ortadan bölen çelik kanatlar değil mi? Vahşi hayvanların yanından vın diye geçen sümbül teni, siyah başı, orak gagası... Paçalarındaki yün hafifçe, iri yarı ayaklarına doğru inmişti. Göğü delen çelik gibi, parça parça sekiz mızrak apaçık görünüyordu. Kartalın hiddetli silahı, işte bu mızraklar.

Kuzgun, bu uzun ömründe pek çok kartal türü gördü. Ancak onları hiç incelemedi, ilgisini çekmedi. Hepsi aynı görünüyordu. Bir kartal büyüdükten sonra ava çıkmak zorundadır. Kuzgunda bu şekilde takip ederek bulduğu hazır yemekle yaşamalı. Var olan budur. Ancak Lobnor ziyaretinden sonra kuzgunun fikirleri değişti. Kartalları enteresan bulmaya başladı. Kendini onlarla kıyasladı ve hor gördü. Doğada bir

adaletsizlik, eşitsizlik olduğunu fark etti. Başkalarının arta kalanlarıyla beslenmesi doğru mu? Eğer doğanın kanunu buysa, uzun zaman yaşamamanın ne anlamı var? Buna ömür değil, azap denir! Doğanın alayı... Kuzgunun bin yıllık ömrü, kartalın bir gününe değmez mi?

Böyle düşüncelere daldıktan sonra kartalı neredeyse unutuyordu. Yalnız kartal, dağlara doğru yükseldi. Uçuşu çok aceleliydi, keskin gözleri bir şey görmüş olsa gerek. Ne görmüştü? Buralar kimsesiz, uçsuz bucaksız yerler. Sadece dağ yamacındaki serbest alanda bir ormancının evi vardı. Biraz önce üstünden uçarken görmüştü. Bu, oldukça kaba sakallı, devasa, mavi gözlü adam henüz hiçbir yere gitmemiş görünüyordu. Evin dışındaki arı kovanlarının etrafında da bal arıları kaynıyordu.

Kuzgun kanatlarını çırparak ona yetişti. Kartalın bir hayvan gördüğü şüphesiz. Yüksekten gözünü kestirdiği yere yavaşça yaklaştı. Gözüne kestirdiği ufak tefek bir yem değil, ne de olsa gökyüzünün en büyük vahşilerinden biri. Kurt olamaz; eğer göklerin yiğidiyle yerin yiğidi çarpışırsa, gerçek bir savaş olur... Kartal daha fazla beklemedi. Gökyüzünde dönerek epeyi yükseldikten sonra, kanatlarına yüklendi ve boynunu aşağı doğru uzatarak bir ok gibi yerinden fırladı. Gökten düşen bir yıldırım gibi indi. Ardından da kuzgun... Kartal kanatlarının çıkardığı sesle iniyordu. Ormancının evine yakın bir düzlükteki tarlada durdu.

Kartalın arkasından sendeleyerek kuzgun da geldi. Mevcut yere yaklaştığında kulaklarını parçalayan bir ses işitti. Hiçbir hayvana benzemeyen, sevimsiz, yabancı bir ses... Tam üzerine geldiğinde gördü ki, kartal ormancının domuzuna niyetlenmiş. Yaz, kış derken iyice besili olmuş, fiçı gibi bir domuz. Pek avlanmaya alışılan bir hayvan olmasa da, yüreği kararan genç kartal o şevkle kendini kontrol edememiş olsa gerek. Sağ ayağını başına saklamış, sol ayağındaki yağlı kalçası sallanırken can çekişiyor. Kartalın pençesini tutacağı yer yok. Kalçasına tuttuğu güçlü pençeleri yağlı yeri kavrayamıyordu, birden yırtıldı. Beyaz domuz bir dev gibi güçlü, üstündeki kartalı önemsemiyor, can havliyle bağıırıyordu. Bir kartalın pençesinin bir yeri kavrayamaması rahatsız edici olsa gerek. Sonunda sinirlenen kartal, avının kalçasını rahat bıraktı ve küt burnunu kavradı. Öyle yapmasıyla yağ dolu, ahmak başı

kıtırdamaya başladı. Kafatasına kadar ilerleyen güçlü pençeler orayı geçerek beynine ulaşmış olmalı ki gücü tükenen öfke dolu domuz, aniden ok yemiş gibi oldu.

Başlangıçtan beri mücadeleyi oradaki bir kavak ağacının dalına konup izleyen kuzgun gördüklerinden tatmin olarak, büyük bir beğeniyle her karesini seyretti. Kartalın gücüne hayran kaldı. Avından hevesini alana kadar silkindi. Bu defa gözü dönen kartal avının sıcak etinden karnını doyurmak için dōş etini gagalayarak parçalamaya başladı. Neresinden tutarsa tutsun, gagasına bembeyaz yağlar takılıyordu. Bu yağdan dolayı taze ve saf kızıl etten yalnız iki üç kez yutabildi.

Bu saksaganın da gidecek yeri yok! Birkaç tanesi hemen dala konup, etrafa haber salıp ötmeye başladı. Şimdi ne denir ki! Akbabalar ve hüma kuşları da doluştular. Kuzgun içinden: “Açgözlü şeyler, birazdan dünyayı da parça pinçik edecekler” diyerek kendince kaygılandı. Oysaki nasipte olmayan tada deva var mı, şimdi paylaşmak mecbur oldu. Önce nal sesi gibi bir ayak sesi duyuldu. Aniden çalıkların arasından kaba sakallı, bir büyük adam çıkageldi. Kolunda da tüfeğı asılıydı. Boylu boyunca ölü yatan domuzu ve onun üzerinde kanatlarını yayan kartalı gördü. Hiç düşünmeden tüfeğıyle ateş etmeye başladı. Kuzgun tehlikenin farkındaydı, daha önce bu silahın can aldığına şahit olmuştu. Ancak geç kaldı. O esnada tüfek sesi duyuldu, gamsız bir şekilde oturan kartalın kanatlarını çırpmaya bile vakti olmadan devrildi.

Kuzgun can havliyle uçmaya başladı. Gökyüzünde epeyce yükseldikten sonra rahatladı. Aklından “kuşların kralı öldü, gökyüzü kartalsız kaldı” diye bir ışık parlayıp söndü. Sol tarafa doğru beyhude dolaştı. Şu anda aklında olan tek şey kartaldı, hemen az önceki yere geri dönmek istiyordu. Çok alçalmadan, yüksekten ilerledi. Ormancının evi ile tarla arasında bir patika olduğunu gördü. Dört köşeli sandık gibi, kırmızı bir araba bu yoldan ilerleyerek domuzun yanına vardı. İçinden beyaz başörtülü bir kadınla, sakallı bir adam çıktı. Adam elini kolunu sallayarak kadına bağırarak bir şeyler anlatıyordu. Sonra araçlarının bagajını açtılar, ölü domuzu ikiye bölüp oraya yerleştirdiler. Kartalın bedeni ise görünmüyordu. Muhtemelen bir kuytuya fırlatıp bırakmışlardır.

Tüm vücudu hayatı boyunca hissedemediğı, yabancı bir hisle dolan kuzgun gökyüzünde bir süre uçtukten sonra tepedeki kayaların birine kondu. Onun için ailesinden birinin ölmesi bir yenilik değildi. Ölmeye de hevesli değildi. Ancak

kartalın ölümü onun için yıkıcı olmuştu. Dünyada ölümle karşılaşan, çok değerli soydaşları oldu. Kartal da onlardan biriydi. Acizlerin besleyeni, koruyucusuydu o! Gözünün önünden kaba sakallı, koca, mavi gözlü adam hala gitmiyordu. Bu adamın neden kartala ateş ettiğini anlamıyordu. Domuza yardım ettiği için mi? Bir kartalın yanında domuz nedir ki! İnsanlar kartal gibi kuşlara saygı duysa, onlara özenle baksa olmaz mı? Başına deri örtülerini, paçasına süslü bir bağ takıp ava götürseydi... Bu gibi ayağı bağlı kartalların tilki ve tavşanların belini kırarak insanlara ganimet kazandırdığını çok kez görmüştü. Peki kabasakal onu ne olarak görmüştü? Kartalın ne kadar kutsal bir kuş olduğunu bilmiyor mu, yoksa? Kendi çocuğuna bile acımayan, sınırsız bir zalim mi? Oh, belki de öyle... Kartalların ömrünün kısa olduğunu ve askerlerin her zaman savaş meydanında savaşarak can verdiğini biliyordu. Mert insanlardan gördüğü şey bu...

O gece, ormancının evinin yakınlarında dolanıp, civara göz attıktan sonra döndü. Avlunun içinde mavi bir duman... Kabasakal ve karısı cayır cayır yanan ateşe domuzu koymuşlardı. Onu ateşte pişireceklerini düşündü. İşte, aslında, ormancı haram bir şekilde ölen domuzu pişirdikten sonra sabah erkenden pazara götürüp satma derdindeydi.

Kuzgun o gece, çok uzaklaşmadan, dağ yamacındaki engebeli taşların birinde konakladı. Gece boyu gözünü dahi kırpmadan yas tuttu. Açlıktan zil çalan karnını da, soğuktan titremesini de umursamadı. Artık onun için yaşamının hiçbir anlamı yoktu sanki. Bu hayatı ne kadar uzun süredir yaşadığına bir kez daha şaşırdı. Dünyadaki kartallar bir bir giderken, bunun düşe kalka bir şekilde yaşamına devam etmesi akıl almazdı. Dünyanın sahibi olan insanların kuzgunları uzun süre yaşadıkları için sevmemesi de mümkün. Yeter! Bu hayata karşı hiçbir sitemi yok. Şimdi bile ölebilirdi!

Bugün, kuzgun gökyüzüne her zamankinden daha erken yükseldi. Doğuda güneş yeni doğuyor, yeryüzü daha yeni yeni aydınlanmaya başlıyordu. Hiçbir yere sapmadan, doğruca ormancının evine doğru gitti. Güçlenen öfkesiyle meydan okurcasına uçup, o bölgede yavaşça süzüldü. Şimdiki düşmanı kaba sakaldı. Onun kafasına konacak, gözünü oyup çıkarıncaya kadar vazgeçmeyecekti, öcünü alacaktı. Bunun için en uygun zamanı kolluyordu.

Kaba sakal ve karısı avlunun içindeki kırmızı arabanın bagajına telaşla parçalanmış, yağlı domuz etlerini yerleştiriyordu. Bir yere gidiyor olmalılar. Planını bir an önce gerçekleştirmek isteyen kuzgun hızla alçaldı ve avlunun üzerinde bir süre döndü, ancak deneyemedi. Kaba sakal tam o sırada eve girdi. Uzun zaman sonra tekrar çıktı. Ancak bu defa da başaramadı. Geç kalmıştı. Kaba sakal, karısıyla birlikte çoktan arabanın ön tarafına oturmuştu. Çok geçmeden hareket eden arabayla birlikte yola çıktılar.

Kırmızı araba kapıdan çıktı, ağaçlar arasındaki ip gibi yoldan aşağı doğru ilerliyordu. Bir yere kadar geldikten sonra toz çıkararak sola döndü ve pek çok demir aracın ilerlediği yola düştü. Kuzgun gözlerini ayırmadan, tam üzerlerinde uçuyordu. Bundan sonra ne yapacağını kendisi de tam olarak bilmiyordu. Bildiği tek şey, kaba sakaldan intikamını alacağıydı. Onda sonra sağ salim olmasa da olurdu.

Kuzgun, demir kutunun içinde giden düşmanına hiçbir şey yapamayacağını düşündükçe üzüntüden kahroluyordu. Hayatında ilk kez çaresizliğinden dertleniyordu. O sırada aklına bir şey geldi. Sevinmeye başladı. Şuan kaba sakalın bindiği araçta gözünü kör etmekten başka çaresi yok. Eğer onun önünü kapatırsa sahibi de daha fazla ileri gidemezdi.

Bu düşünceyle kırmızı arabanın önüne geçti ve birden döndü. Baktığında arabanın ön camının yeni doğan güneş ışığında pırl pırl parladığını görebilirdin. En uygun an buydu. Kuzgun kanatlarını çırpı, hızla arabaya doğru uçup cama çarptı. Çıkan düşme sesiyle her taraf sessizleşti. Kaba sakal, arabanın önünü kaplayan kan ve tüylerden başka hiçbir şey göremiyordu.

Aradan bir hafta geçtikten sonra, gazeteler ve televizyonlar “Doğanın Mucizeleri” adlı bir manşetle haberi yayımladı. Haberde Almatı-Toldıkorğan taş yolunda, bir kartalın ”Jiguli” markalı otomobillerin birine saldırdığı yazıyordu. Neticede pazara et satmaya giden ormancı Afanasıy Nikitin’in aracı devrilmiş ve vefat etmişti. Olay anında yanında bulunan karısı hala ağır yaralıydı.

Elbette bunu okuyanların şüphe edecek hiçbir şeyi yok... Tek bir yanlış var: ormancıya saldıran kartal değil, kuzgun... Böylece, her daim ün ve lafa tapan insanlar, zavallı kuzgunun bin yılda bir yaptığı cesur hareketide ona değil başkasına nasip etti.

VI. metin

Kıralık Koca

Kimin aklına gelirdi ki! Dostunla alay edersen düşmanların sevinir düşüncesi aklında şöyle dursun, rüyana da girmez ya! Düşmanın o esnada uzakta olmasını dilerdim. Koynunda beslediği yılan, meslektaşı Orıngayşaydı. Bu kadın aralarına katıldığında ne kadar işgüzar görünse de ona güvenip sırrını açmayan kimse yoktu. Baymırza hakkında çıkardığı dedikodu yayıldığında dahi, çok fazla yorum yapmadan: “Bir süredir anlaşıyoruz ve bu nedenle şimdilik ayrı yaşıyoruz. Yakında çocukları için geri dönecektir” demişti. Öyle olduğunu düşünseydi, bu hilekarın tüm sözlerini araştırır, her şeyi öğrenirdi. Bugün tüm öğretmenlerin önünde konuşup durdu. Öfkeden gözü dönmüştü; hiç değişmeyen sıırım gibi, kupkuru, köse yüzünün kanı çekilmişti. Bağırışları ve ağlayışı karşısında tüm müdürlerin ağzı açık kalmıştı.

Orıngayşa’nın o an bunu yapmasının nedeni kimya dersinin altı saate bölünmesiydi. Her yıl dersler başlamadan önce, okullarda ‘saat paylaşımı’ denilen bir vazife vardır. Bu paylaşım önceki senelerde de kavgasız, gürültüsüz geçmezdi ancak bu yıl daha şiddetliydi. Maalesef ki öğretmen maaşları çok düşük... Ders saatleri artınca belgeler ve işlerde artıyor öncekine göre... Biysara, kimya derslerinin danışman öğretmenlerinden biridir. Bu alanda tek öğretmenin o olmaması dikkate alınmayarak eğitim müdürü tarafından ona altı saat daha fazla ders verilmişti. İşte Orıngayşa’nın feleğini şaşırtan, onu şok eden durum bu saatlerdi. Paranın yüzü sıcaktır. Ama bir öğretmen olarak öyle bir şey isteyecek hali yoktu. İnsan kendi haine bakmaz mı ya! Orıngayşa bilimin derinliğini, kimyanın zor konularını yalvararak Biysara’dan her işi öğrendiğini hemen unutmuş belli ki, eğitim müdürü daha açıklama yapmadan önce:

— Baybolova’nın atı yarıştan ödüllü mü geldi de benden daha fazla saat alacak? Paraya mı ihtiyacı var? Allah’a şükür bizimde elimizde diplomamız var. Ah, şimdiki demokrasi... Parmak bastığım yer bencilliğe yer yok!, diyerek çıkışmaya başladı. Müdür kendince gerekçe sunarak:

— Baybolova, kimya derslerini idare edebilen tek öğretmendir. Ayrıca, onun üzerine kimseyi tanınamaz, diye bir şeyler söylerken Orıngayşa çoktan orayı terk etmek için üzerini giyinmeye başlamıştı.

— Baybolova’nın tek olduğunu da kim söyledi? Baymırza adında başarılı bir kocası var. Ondan resmi olmasa da ayrı ve iş adamı bir kadınla kirada yaşıyor. O zamandır her ay boyunca para alıyor. Yalan söylüyorsam iki gözüm kör olsun!, dedi neşter gibi gözlerini dikip.

Karakteri gereği böyle bir tartışmaya girmeyecek olan Biysara, bir anda ne yapacağını bilmeden hazırlıksız yakalandı. Orıngayşa’nın sözlerine “yalan” diyerek reddetmek aklına gelmedi. Terbiyesiz, onu zayıf noktasından vurmaya çalışıyordu. Öfke içerisindeyken tek kelime edememişti.

— Orıngayşa sen ne saçmalıyorsun? Seni cahil, uğursuz ne yaptığını sanıyorsun. Senin ayyaş kocanla kiraya çıkmak bir yana dursun, yağa bandırsan it bile yemez. Ne demek istediğimi anlıyor musunuz? Günün bu altı saatine bakarsanız, muradınıza erersiniz.

Bir şerefi bu sözlerden başka hiçbir şey kurtaramazdı. “Kocasını kiraya çıkmış” denen bu iftira da neyin nesi? ‘Kadınlar tartışırken birbirlerine ne söylüyorsa tam tersi doğrudur’ diye bir neticeye varmalı. Ancak Orıngayşa’nın bu çıkışması da tecrübeli müdürleri verdikleri karardan döndüremedi. Belirlenen saatler aynı şekilde kararlaştırıldı.

Geçen saatlere rağmen Biysara hala sakinleşememişti. Söylenen söz kurşun gibidir. Orıngayşa’nın söylediği bu sert sözler yüzüne ok gibi çarpmıştı. Kendi kendini toparlamaya çalışıyordu. Toplantı bitinceye kadar zor dayandı, bitmesinin ardından arkasına bile bakmadan okuldan ayrıldı. Okuldan ne zaman çıktığının, otobüse ne zaman bindiğinin farkında bile değildi. Bir baktı ki, paldır küldür evine gelmiş. Avluda top oynayan Aybek ona doğru hızla koşsa da annesinin ona bakmadığını fark edince çocukların yanına geri döndü.

Kapıyı bu yıl altıncı sınıfa gidecek olan büyük kızı Aysara açtı. Çocuk hiçbir şey bilmediğinden annesinin boynuna sarıldı ve şımarıkça bir şeyler anlatmaya başladı.

— Bugün eve kim geldi biliyor musun? Babam geldi, sana para bıraktı ve gitti, dedi saç örgüsünü sallarken keyifli bir şekilde.

Lafını tamamladıktan sonra, aynanın önündeki küçük kutudan bir zarf çıkardı. Üzerinde ‘Aysulu’ firmasının amblemi olan tanıdık bir zarf. Biysara’nın içinden zarfı

buruşturmak, paramparça etmek ve ayaklarıyla ezmek geliyordu. Ancak bir öğretmen olarak kızının gözü önünde böyle bir tavır sergilemeyi doğru bulmadı. Çocuğun elinden zarfı aldı ve hiçbir şey demeden içeri geçti.

— Anne! Ben dışarı çıkıyorum, dedi deminden beri evde zorla sabreden Aysara.

Biysara hiçbir şey söylemeden odasına geçti, yatağının üzerine devrildi. Yol boyunca öfke içerisinde nefes alamamıştı, sinir küpü gibi bir halde zorla dayanmıştı; yalnız kaldığında gözyaşlarını serbest bıraktı. Adeta birisinden işkence gören bir çocuk gibi hıçkırıklar içerisinde için için ağlıyordu. Ara sıra uğulduyor ve bağıırıyordu. Başa gelen yalnızlık ve çaresizlik; düşmanın sevincinden de, kibrinden de daha yamandır. Böyle bir durumda yüreğin daralır, sığacak bir yer bulamazsın. Göğsüne çoktan yerleşen acı ve öfkenin dışarı çıkma zamanı gelmiş gibi... O an, her zaman yaptığı gibi kendini zorla sakinleştirmeye çalıştı. Bir kadının tasası her daim gözyaşlarıyla yıkanır, az önceki gibi değil. Birazcık toparlanıp, durumu anlamaya başladı.

Kendine geldikten sonra az önceki zarfın elinden düşmüş olduğunu fark etti. Yerden alıp içini açtığında sadece ses çıkarana beş yüz tenge olduğunu gördü. Gerisi de otuz kağıt, yani on beş bin tenge... Azı çoğu yok, son aylarda aldığı maaşın hepsi bu. Bir eşyayı elden satmaya kalksan bile her yerde değeri aynı hesaplanmaz. Baymırza'nın aylık geliri iki yüz dolar. Yani, döviz kuru sabit... Biysara para dolu zarfı yatağın üzerine fırlatıp:

— Al, şimdi bunu başına koy! Bu para senin sülalene yeter! Oh, zavallı! Benim adım Biysara değil “Biyşara*” olmalıydı, diyerek tüm gücüyle bağıırdı.

Eskiden her türlü felaketin sebebini Baymırza olarak görürdü. Şimdi ne kadar düşünürse düşünsün, bu zavallıda bir kabahat yoktu, ailesinin yüzünü karartanın kendisi olduğu kanısına varıyordu. ‘Patronlar, patrandur’ demiş eskiler, boşuna dememişler. Onu cezalandıran bu açgözlülük, doyumsuzluk... Günyüzü görmeyen bu talihsiz, bir gün bu kadar tamtakır kalacağını düşündü mü? Dili yananın, tandırı azalanın bol olduğu bu zamanda geçimini sağlamak, gün görmek için didindiği doğrudur. Bu uğurda Baymırza işsiz kaldı, öğretmenler birkaç ay kadar maaş alamadı

* Zavallı, çaresiz.

ve kendilerini kaybettiler. Ahir zaman olduğunu düşünenler çok. Küçük yaştaki çocukların nasıl acı çektiğini düşünmeden can alan çağ... Bu zor zamanda eşine destek olmak, karıkoca olmak yerine bile bile onu ateşe itti.

Zamanın böyle değişeceğini kim tahmin ederdi? Yeni yuva kuran gencecik aileler bir ileri bir geri yaşıyorlar. İçlerinde zerre kadar kaygı yok. İnsanlar bu duruma şaşırarak bakıyorlar. Başlangıçta Baymırza başmühendis, Biysara ise işinde mükemmel bir öğretmendi. Evleneli bir sene olmadan Aysara dünyaya geldi. O esnada Baymırza'nın mutlu olduğunu sanmayın! “Kızımızın adı anneme benzer olsun” diyerek kızlarına Aysara adını kendisi seçti. Aradan iki üç yıl geçtikten sonra da oğulları Aybek doğdu. Biysara ne kadar mutluydu, yeniden! Diğerleri gibi bir apartman sorunları yoktu. Başlarda sanayinin lojmanlarında yaşasalar da çok geçmeden üç odalı bir eve geçtiler. Aynı sene Baymırza sanayide de yükseldi ve başmühendis oldu. Paralarını biriktirip evlerine eşyalar aldılar. Baymırza'nın durumu ‘Jiguli’ markalı bir otomobile yetti. Biysara parlayan elmaslar takmasa da altın yüzük ve altın küpeden geri kalmadı.

Doksanlı yıllarda çağ geliştikçe dünya altüst oldu. O zamana kadar durmadan çalışan tesisin başına nasıl bir fenalık gelecek kim bilsin, tesis iflas bayrağını çekti. Gecesini gündüzüne katan bir mühendisin bu kadar gereksiz olacağını kim düşünürdü? İşsiz kalan Baymırza çabasına ve koşuşturmasına rağmen bir türlü iş bulamadı. Biysara'nın geliri yüksek gibiydi, ancak döviz kuru değiştikçe para değerini kaybetti ve hiçbir şeye yetemez oldu. Bazen iki üç ay maaşını bile alamadığı oldu. Artık çaresi kalmayan Baymırza: “Bu haldeyken, bu dostum olan arabaya binip ne yapacağım, satayım gitsin” diyerek Jiguli'yi sattı. Kendi değerinden aza gitse de eline epey para geçmişti. Ancak bu belaya ne çare: ülke hali, halkın sessizliği derken o para da uçtu gitti!

Ona sebep olan da Biysara'nın kendisiydi. O yıllarda Almatı'da, ayda yüzde elli faiz ödeyen ‘Smağulov’ adı altında bir banka açıldı. Birgün okula giderken fısır fısır bir konuşma:

— Duydun mu, engin halka iyilik eden Smağulov adında bir adam çıktı...

— Bankasına bin tenge koyarsan diğer ay iki bin tenge oluyormuş!

— İş dünyası ne fena olsun! Parayı para kazandırıyor, bu böyle... İster inanın ister inanmayın, birkaç öğretmen geçen ay bu bankaya para koymuşlardı, dün ise faizini aldılar. Ellerinde apaçık makbuzları vardı, şüphe edecek bir şey yok.

Sanki yerden altın bulmuş gibi bu haberi eve anlatan Biysaraydı. İlk önce Baymırza bu haberi pek samimi bulmadı.

— Bunlar boş laflar... Hiç yüzde elli faiz veren banka olur mu?, diyerek güvenmedi.

Ancak çok hevesli olan Biysara yemekten sonra Baymırza ile birlikte oraya gitti.

— Doğruymuş. Töle Biy ile Sain caddelerinin kesiştiği yerde bir banka sahiden açılmış. Ancak çok fazla insan var, sıraya giren insanlar ertesi gün zar zor içeri girer gibi gözüküyor, dedi Baymırza.

— İşte, söylemedim mi? Eğer fayda görmeseler tüm bu insanlar, tüm yurt neden burada sırada beklesinler?, dedi Biysara.

Uzatmaya ne gerek, arabadan gelen dört bin doları neticede bankaya koydular. Hesaplarına göre her şey mükemmel! Dört bin dolar gelecek ay altı bin, sonraki ay dokuz bin... Böylece artacak. Hatta bu parayı çalışmadan, evde yatarak kazanacaksın. İçleri birden rahatlamıştı. Yaşasın kapitalizm! Yaşasın ticaret! Kapitalizm böyle bir mucize olmalıydı. Ancak herkes bu mucizenin meyvesini tadamadan, belalarını bulmasın mı?!

Sonunda paralarını yatırmaya karar verdiler. Bunun için karı koca iki gün, iki gece sıra beklediler. Kimler yoktu ki bu sırada! İşsiz kalan gençler, emekliye ayrılan yaşlılar... Bu zavallılar birikmiş paralarını bankaya koyup geçimlerini sağlamak istiyorlar. Kimileri başlarını soktukları evlerini, kimileri altındaki arabalarını satın, parasını hemen alıp bankaya yatırıyorlardı. Kazaklar kendilerindense diğer halklara çok daha fazla güvenirler. Bununda ‘başka halk’ temsilcilerinin işi olduğunu duyunca rahatladılar... Faizini alıp çıkanlar paralarını kabartarak sayıyor:

— Hükümetten artık hayır yok. Allah bu Smağulov’a sağlık versin, diyerek şükranlarını bildiriyorlardı.

Beyaz Jiguli’nin parasını bankaya teslim etse de Baymırza’nın içindeki kuşku bitmemişti. Allah mı hissettiriyor bilinmez, ne zaman Smağulov hakkında bir konu açılrsa:

— Ah, bilmiyorum. Bu işin ardında bir çığlık var. Gelecek aya sağ salım varsak da paramızı alıp rahat etsek, diyordu.

Çare yok, o gün bir türlü gelememi. Ne zaman belirlenen tarihe gelseler “Bu ay da dönen maliye düşük. Bir dahakine iki ayın faizini beraber ödeyelim” diyorlardı. Bu işte bir hilekarlık olduğunu, günlerden bir gün televizyonda Smağulov’un kaçtığına dair yayınlanan haberden öğrendiler. Tüm halkın milyonlarca parasını da alıp yurtdışına gitmişti.

Biysara bu kötü haberi duyduğunda neredeyse kalbi duracaktı. Gözyaşlarına hakim olamadan, uzun uzun ağladığını hatırlıyor. Aman Allahım! Tüm bunlar olurken, bu hükümet neredeydi acaba? Smağulov denen adamın bir yıl boyunca halkın parasını biriktirdiğini bilmiyor muydu? Eğer bilseydi böyle bir dolandırıcı planlı bir şekilde, gün ortası nasıl kaçmıştı? Geçen gün kalabalığı gözleyen silahlı bekçiler nerde? Düşün ki, bulasın!

Baymırza ne kadar söylemese de birikmiş tüm parası elinden çıkıp gittiği için ödün vermedi.

— Al işte! İçimde bir his var demiştim. Şimdi ne yapacağız? Bu parayı iki gün boyu uyku yüzü görmeden, ne zorluklarla yatırdığımızı söyle! Bizim gibi avanaklara da bu gerek!, deyip durdu.

Bu zamanda kocasına hürmet eden kadın az çıkar. Şimdi düşününce onun Baymırzası babayiğit bir adammış. Bu parayı hiçbir zaman Biysara’nın yüzüne vurmadı. Her zaman sade bir şekilde giyinir, erkenden çıkar giderdi. Söylediğine göre, Seyfullin caddesinde grup grup oturan işsizlerin yanına gidip onlara katılırdı. Buradan günlük, üç günlük, bazen bir haftalık işler bulduğu oluyordu. Kimilerinin yazlıklarını onarıyor, kimilerinin odunlarını kırıp, kömürlerini taşıyordu. Evleri badana yapıp duvar kağıdı yapıştırırlar da var. Baymırza’nın elinden gelmeyen hiçbir iş yoktu; inşaat işinde ise ustaydı, kusursuzdu. Karlı bir iş bulduğunda eve biraz daha fazla parayla dönerdi. Bazen bu halinden utanarak:

— İşverenlerin sanki bir at alır gibi tepeden tırnağa bizi incelemesi, bazen kolumuzdan tutup bilek gücümüzü kontrol etmeleri çok kötü, diyerek dert yanıyordu.

Biysara ise bencillik yapıp: “Erkeksen çoluk çocuğuna bakmaya mecbursun” diyerek köşesine çekilirdi. Baymırza işte bu Aysulu adlı süslüyle bu çalıştığı caddede tanışmıştı. Bir gün yine caddede toplanan gençlerin yanına lüks bir yabancı araba yaklaştı ve durdu. İçerisinden narin adımlarla, süslü bir genç kız çıktı. Genç kız derken kırk yaşlarında bir kadın... Ancak makyajlı ve bakımlı. Eşyaları ıslanmış. Zarifçe ilerleyen ayaklarıyla yanlarına doğru ilerleyip:

— Aranızda uzman bir inşaatçı var mı? Badana, boya, sıhhi tesisatı iyi bilen, diye sordu.

Burada oldukça fazla inşaatçı vardı. Her taraftan “ben, ben” diyen sesler yükseldi. Aysulu kurnazı işte uyanıklık bu ya, gözü birden Baymırza’ya kaymış olsa gerek.

— Sen başları olacaksın. Yanına iki adam daha bul, dedi onu süzerek.

Baymırza’nın yanında sıralanmış gençler vardı. Onların içinden üç kişilik bir işçi grubu ayarladı.

— Orada ne duruyorsun, hadi gidelim!, dedi Aysulu arabasında beklerken.

Üç adamla birlikte arabaya binip, Köktöbe’nin eteklerine doğru yol aldılar. Burada iki katlı, henüz bitmemiş bir villa vardı. Bunları da o iş için tutmuştu. Paranın bir önemi olmasa gerek ki adamlarla pazarlık yapmadan istediklerini vermişti. Bu hikayenin başlangıcını Baymırza anlatmıştı. Oradan hatırlananlar...

Burada üç aydan fazla çalıştılar. Villanın eksikliklerini giderdiler, iç ve dışını kireçleyip tesisatını kurdular. Avludaki yeri kazılı olan yüzme havuzunun dibini taş ördüler, yanlarını mermer fayansla kapladılar... Fena bir çalışma değildi. Öyle böyle değil, bir grup adamın bir yıllık maaşını üç ay içerisinde kazanmışlardı.

Ancak iş bununla da bitmedi. Aysulu’nun ne düşündüğünü kim bilsin, Baymırza’nı bu işten sonrada rahat bırakmadı. İnşaatı adı gibi bilen tecrübeli uzmanın ustalığını herhalde beğenmiş, memnun kalmış olacak ki şirketinde sabit iş teklifinde bulundu. Bir iş olduğunda ayırt etmeden kendisine yardımcı olacaktı. Maaşı da oldukça yüksekti. Baymırza sevinmişti. Tabi, Biysara’nın keyfine diyecek yoktu. Sokakta çalışan birisi bol kazançlı, sabit bir işten başka Allah’tan ne isteyebilir ki?

Biysara’ya göre Aysulu iş dünyasında borusu öten, zengin bir kadındı. Tek rahatsız olduğu husus dul olmasıydı. Kocasını bundan üç dört yıl önce geçirdiği bir trafik

kazasında vefat etmişti. Sadece okul çağında bir kızı vardı. Ancak sülalesi epey kalabalık, abileri ona destek oluyor olsa gerek. Eskiden açığözlü, eli kolu uzun adamlar reformun ilk yıllarında devletten kredi çekerek iflasın eşiğine gelen insanlara bol bol para verip servetlerine servet katmadılar mı? İşte, Aysulu da bunlardan biriydi. İflas eden bir mobilya fabrikasını devraldı. Yurtdışından inşaat ve sıhhi tesisat için malzemeler, pek çok ürün alıp şahsi mağazalar açtı. Şimdilerde bu işletmeler ‘Aysulu Firmaları’ olarak tanınıyor.

Artık Baymırza’nın altında ince, beyaz bir ‘Volga’ vardı. Aysulu ‘Mercedese’ geçince eski arabasını ona vermişti. İşine gece gündüz bu arabayla gidiyordu. Başlarına sanki bir talih kuşu konmuştu, evde herkes mutlu... Baymırza işe başladığının ilk aylarında Aysulu görüşmesi gerektiği gerekçesiyle evlerine girip çıktı. Adeta zenginim diyen bir selamı var. Zenginlik niye kötü olsun; çeşit çeşit yemiş ve meyvelerle, pahalı sucuklarla, alkollü içeceklerle dolu kese ve kasaları şoförü zorlukla taşıyordu. Biysara çok görmek istediği Aysulu’yu ilk kez o sırada gördü. Yaşı kırk civarında... Ancak hiç yaşlanmamış ve güzelliği kaybolmamış. Uzun boylu, göğüsleri biçimli... Bilhassa maviye çalan, seraplı, gülen, keskin gözlerinde bir bela vardı. Üstündeki pahalı kıyafetleri, yakut yüzük ve küpeleri onun kim olduğunu açığa çıkarıyordu. Mizacı çok açık... Tam Biysara’nın arzu ettiği gibi... Azıcık kaba bir üslubu mu var, nasıl mı?

— Sen kadın, sen kıskanç değil misin?, dedi bir anda onun böğrüne dokunarak. Masada çay dolduran Biysara şaşkınlıkla:

— Oldukça, dedi başka bir şey söylemeden.

— İyiymiş! Alçakgönüllü olursan, zavallı olmazsın! İçine siniyorsa iki kadına bir adam yeter, dedi Aysulu elinin ucuyla boğazını temizlerken.

Ne kadarı ciddi, ne kadarı şaka ayırmak çok zordu. Biysara kocaman kadına ne desin, onun edepsiz ve karmakarışık sözlerini dikkate almadı, tebessümle baktı.

Aysulu Köktöbe’deki yeni evine taşındığında herkesle birlikte onları da eve taşınma partisine davet etti. Daha önce duyulmasaydı böyle bir villayı kim görürdü? Biysara’nın şaşkınlıktan ağzı açık kaldı. Hayalindeki süslü teras ve sundurmalar, parlayan parke, bakır kollu meşe kapılar... Yurtdışından gelen ithal mobilyalar! Peki ya ışıltısı gözleri kamaştıran avizeye ne demeli! Bütün odaları hatırlayıp saymak

mümkün değil. Aşağı yukarı hesapladığıyla yedi veya sekiz oda var. Misafir olarak gelen kırk elli kişinin ağırlandığı birinci kattaki geniş salonun ovalliğini hazmedemeyen çok. Avlunun bir köşesinde sauna, tam ortasında serin serin esen bir havuz. Allahım, bu zamana kadar Biysara da evim var diye övünürdü! Bunun yanında o bir ev değil, yatakhane gibi bir şeydi.

Partiye Aysulu'nun iş adamı dostlarından sadece elit tabaka katılmıştı. Gelen hediyelerin haddi hesabı yoktu. Pahalı ithal kilimler, pek çok televizyon, japon teypleri mi dersiniz, hepsi yığılmıştı. “Hediye almaya vaktimiz olmadı” diye zarf sunanlar da az değil... Baymırza çok pahalı olmasa da Alataş'ın beyaz zirvelerinin resmedildiği, büyük bir tuval getirmişti. Bu hiç kimsenin aklına gelmeyen, bir hayli iyi bir hediye seçimi olmuştu.

Böylece sürekli görüşür oldular. Yaz aylarında çocukları da oraya gider, havuza girer, dinlenirlerdi. Öyle olsa bile Biysara'nın içindeki korku azalmıyordu. Baymırza görünüşte sirkteki asılı ipe çıkmış, tehlikeli bir gösteri sergiliyor gibiydi. Ya bir gün ip kopar ve düşerse... Bir süre sonra Aysulu ile birlikte Türkiye, Çin ve Rusya'ya seyahatleri başladı. Buralarda haftalar hatta aylarca kaldılar. O sırada evde olan Biysara'nın ise içi kan ağlıyordu. Yabancı ve görkemli şehirler, şık oteller, özel odalar... Zengini bir kuruma bağlı tutmak, ipin ucunu yakalamak için zaman yok... İnsan farklı şeyler istese de alışıyor. Biysara da bu durumu yavaş yavaş kabullendi. Baymırza'nı aklamak için “Bir erkeğin gücü, bir sabahta eskiye dönen at derisi gibi değil midir? Yeni doğmuş tay gibi dolu Baymırza'dan acıyayım mı? Onun yerine bu kendini beğenmiş kadının üstüne basıp, aklını dağıtmalıyım” diye sözlerle kendini teselli ediyordu. Kendini buna inandırmak istiyordu. Ancak içi alev alev...

Kocasına ne kadar sormak istese de cesaret edemiyordu. Kavga çıkmasından korkuyordu. Öyle bir durumdansa hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranmak en iyisiydi. Soracakta ne olacak? Zaten her şey ortada değil mi? Biysara'yı iki gün görmezse ölecek olan eski Baymırza yok. Başroldeki kadından geriye ne kaldı dersiniz? Elinde kalan son şeyleri korumak istese de sülük gibi yapışan bu kadın yüzünden elinden kayışını izliyordu.

Sonunda, Baymırza şu bu gibi bahanelerle evde kalmamayı adet haline getirdi. Ne kadar sabırlı ve sağlam olursa olsun Biysara da insandı, sonunda patladı. Cesaretini

toplayıp gözyaşları dökerek Aysulu hakkındaki şüphelerini sordu. Ona göre Baymırza kendini aklamak için bahaneler uyduracak, içinden çıkacaktı. Enteresan bir şekilde kocası bunların hiçbirini yapmadı. Suçunu kabullenmiş gibi:

— Sence ne yapmalıydım? O kadın benim bilimimle, yeteneğimle ilgileniyor biliyor musun? Şimdi sen bir laf edecek olsan ucu işsiz kalan mühendise değer... Yoksa bunların hepsini unutup, yüzüne bakarak oturmamı mı bekliyordun!

Bu sözler üzerine nasıl saldıracağını kestiremeyen Biysara, ne diyeceğini bilemeden apışıp kaldı. Eskiden beri kucakladığı ailenin birliğinden, samimiyetinden ve sevgisinden söz ederdi. Öfkeli Baymırza tartışma büyümeden giyinmeye başlamıştı bile.

— Aşk! Bu zamanda mahrum kaldığın hangi aşktan bahsediyorsun? Her şeyden önce insanlar ölümün tasasına, geçim derdine düşmüş vaziyetler. Şimdilerde gencecik kadınlar yavrularına bakabilmek için bedenlerini satıyorlar. Bunu biliyor musun? Bunlar bu işi isteyerek mi meslek edindiler sanıyorsun. Bu zamanda aşkta bir tür meslek haline geldi...

— Öyle mi diyorsun, işin var olsun o zaman! O zaman artık zenginsek gün yüzü görmem gerekmez mi?, dedi Biysara hayal kırıklığıyla.

— Başka çarem var mıydı? Kimisinin gücünü, kimisinin becerisini, kimisinin başka bir şeyi satarak can baktığı bu zaman... Benim de şuan gençliğimin verdiği güzellikten başka işe yarar neyim var?

Biysara daha fazla bir şey söylemeden sustu, canı yanmıştı. Elinden gelen tek şey ağlamaktı. Ancak Baymırza bunu bile önemsemedi. Çatık bir suratla evden çıktı ve iki üç gün boyunca görünmedi. Suçlusu var olsun, artık uzun zamandır var olan yaranın izi biraz daha derinleşmişti...

Aradan geçen dört günün sonunda Aysulu yine Baymırza'nı ziyarete geldi. Günlerden pazar, çocuklar dışarda oyuna dalmış, Biysara evde yalnız başına oturuyor. Eve rahat bir üslupla giren Aysulu inatla onunla uğraşmaya devam ediyordu.

— Hey, ne oldu? Sen neden bu kadar öfkelisin? Bu kadar bencil olamazsın. Baymırza'yı nasıl on beş yıl boyunca elinde tuttun, bari bir becerin olsa! Peki şimdi,

çıkan boynuzların nasıllar? Yoksa onu senin kölen mi sanıyordun? Bu zamanda adamlar kölelikten kurtulmaya bakarlar, değil mi? Özgürlük, demokrasi!

— Baymırza bekar birisi değil, karısı ve iki çocuğu var. Evli barklı adam... Birisinin yuvasını yıkmaya nasıl cüret edersin!, dedi Biysara ağlamaklı.

— Pardon, ne yıkıldı? Bu şekilde yardımlaşarak yaşamayı sen kabul ettin ya! Sokaklarda başıboş dolaşan kocanı alıp insan yerine koydum. Bana böyle mi teşekkür ediyorsun?

— Sen, galiba her şeyi parasıyla satın alabileceğini sananlardansın. Parayla satılmayacak şeyler var!, dedi Biysara yılmadan.

— Bu zamanda her şey satılık. Satılamayacak, mükemmel bir şey göster bana hadi! Hayda! Sen kadın, hala komünist kafasındasın!

Tanrım, bundan daha kötü ne olabilirdi! Kocasına göz koymuş!

— Madem kocanı paylaşmak istemiyorsun, o zaman tamamını bana ver. Boşa değil tabi ki... Baymırzan'ın işi ve maaşı ona ait, sana ayda iki yüz dolar maaş vereceğim. Biliyorsun az bir maaş değil, bir öğretmenin dört aylık maaşı, dedi Aysulu gülerek bakarken.

— Paran senin... Al! Baymırza'nı da sana veriyorum, dedi gözyaşlarına boğulan Biysara.

— Biraz düşün. Benim için sorun değil. Kocanı tertemiz kefenleyip göndereyim mi, yoksa sözleşmeyi kabul eder misin? Cevabını yarın kocanla iletirsin, dedi Aysulu çıkmaya hazırlanırken.

Ertesi gün Baymırza eve döndüğünde bu konu sürmeye devam etti. Biysara uzun zaman savaştı, ağladı, saçlarını yoldu, yüzünü yırttı.

— Kendin de, paran da yok olun! Sakın gözüme gözükmeyin!, dedi.

Baymırza kendini açıklamaya çalıştı.

— Senden ve çocuklardan ayrı kalmak benim için kolay mı sanıyorsun? Ancak bundan başka çaremiz var mı? Senin yanında Aysulu da kimmiş! Sen ondan çok daha genç ve güzelsin. Kendimden beş yaş büyük, ihtiyar bir kadına gönlümün kayması için beni cin çarpması lazım. Yakından Aysulu'dan kurtulup bizim için

yaşayacağım. Ondan ayrılıp özgür kaldığım gün bir an bile durmadan sana döneceğim. O zamana kadar, zaman ver, diyerek Biysara'yı bu duruma ikna etti.

İkna olmasın da ne yapsın! Bir kelime dahi etmeden giden bir erkeği tutabilir misin? Bilakis, Baymırza geride kalan çocuklarını düşündüğü için teşekkürler! Boş kalpten, sahte gururdan ne çıkar? Gurur sana ekmek, giyecek eşya alır mı? Ancak bak, sokakta boş yatan bir zengin gördünüz mü? Hayır. Bunu önemseyen Biysara'nın sözleşmedeki aylıktan geri kalmadığı doğru. O zamandan beri iki üç yıl geçti. Aysulu hala sözünde duruyor, ona aylık ödeyeceği iki yüz doları veriyor. Baymırza da ara sıra uğruyor. Zaman geçtikçe insanoğlu her şeye alışıyor. Aslında artık bunun hiçbir nezaketsizliği yok, hatta giderek yaygınlaşıyor. İşte Orıngayşa'nın bugünkü sözleri ona bu hatırlamak istemediği şeyleri hatırlattı.

Bir süre sonra Biysara yerinden kalktı ve gündelik hayatına geri döndü. Saat bire geliyordu. Mutfağa girip çay koydu. Gaz kısılmış, zorla yanıyor. Balkona çıktı, çocuklarına baktı. Bir grup çocuğun içinde oynayan Aysara ve Aybek'i görüp içi rahat ettikten sonra evin içindeki dağınıklıkları toplamaya başladı. Yarın, yok, ertesi gün okul başlıyor. Çocukları bunun için hazırlamalıydı. Kıyafetler ve pek çok malzeme: kalem, defter, kağıt nasıl olacak? Eskiden iyiydi. Okul forması hem ucuz, hem tekdüze idi. Şimdilerde ise herkes sınıfına göre farklı giyiniyordu. Sadece büyükler değil, çocuklar da zengin ve fakir ayrımını biliyorlardı. Bu nedenle gurur kırıcı yarış, övünüş... Baymırza yurtdışına çıktıkça çocuklarına kıyafetler getiriyordu. O yüzden giyimlerinde hiçbir eksiklik, fakirlik belirtisi yok.

Tanrım! Hangi odaya girersen gir Baymırza'nı hatırlatan şeyler, onun resimleri... Hepsi Aysara'nın isteği üzerine... Kötü babaları onları ne kadar sürede bir görüyordu? İşte, kitap rafının önünü kaplayan Baymırza... Biysara evlilik fotoğraflarını büyütüp çerçeveletmiş, o günden beri de evin başköşesinde asılı duruyor. Hepsi çocukları mutlu olsun diye... Kocadan çok, çocuklarına baba gerekli. Aysara bir şeyler sezmiş gibiydi ancak fazla soru sorup üstelemek istemedi. Ve bu yıl beşinci sınıfa gidecek olan Aybek henüz her şeyden habersizdi. Bazen kendi aralarında otururken:

— Anne, bizim babamız neden diğerlerinin babaları gibi bizimle birlikte yaşamıyor? Ara sıra gelip, neden başka bir yere gidiyor?, diye soruyordu. Şimdi bu çocuğa ne cevap verilir.

— Babanın işi biraz ağır, gece gündüz çalışsa bile çok hareketli... Sözleşmesinin bitmesine son bir ay kaldı, bitince geri dönecek.

Aybek şimdilik bu lafa inanıyor. Dışardaki arkadaşlarına da: “Baymırza iş gezisinde” diyor. Bu zamanda kim nerede, kim bilir? Kapı komşuları bile sormadılar. Senin kocan var mı, yok mu; evde mi, dışarda mı kimin umrunda?

Ne zaman oraya gittiğini bilmeseyse de Biysara bir zaman sonra kendini aynanın karşısında buldu. Her tarafından ışık saçan, parlayan bir genç hanım ona bakıyor. Şükür, hala görünüşü bozulmamış, endamı yerinde. Kitaplardaki gibi ‘orta boylu, ince belli’. “Sadece yorgun olduğum için erkeklerden uzağım” dedi. Aksi takdirde otuz beşe yeni gelen, cildi hala sağlıklı bir kadın için erkeklerden kaçmak nedendi?

İçindeki duyguyla aynanın önünde bir o yana bir bu yana hoplayıp zıplayarak görünüşüne her açıdan göz attı. Gömleğinin eteklerini kaldırıp bembeyaz, dolgun bacaklarına bir süre baktı. Hangi açıdan bakarsan bak kusursuz, bir erkeğin bundan daha fazlasına ihtiyacı var mı? Aysulu’nun bundan daha fazla olan yeri neresi? Fazla parası ve zenginliği var ancak Biysara’dan daha genç ve güzel olduğu söylenemez. Baymırza evi her ziyaret ettiğinde o ölümcül sözü, “seni özledim” sözünü derdi. Ona kansa da kanmasa da intikam almak için yanına yaklaştırmaz. Ancak bu zavallının içi doğrudur. Özlüyor... Özlemeyecek ne vardı? On yıldır süren evliliklerinde başlarından hiç bağışlayamayacakları, dikkate değer zamanlar geçmedi mi? Sonuçta onlarda birer insan... Baymırza’nı kolundan sarsıp, gövdesinden iteceği yerde tam tersine aralarına soğukluk sokmadan kendine çekerek bağlasaydı devam edemezler miydi?

Biysara kendini kontrol atında tutmak, zevk ve tutku hakkındaki düşüncelerinden kurtulmak istese de bugün bir erkeği aklına getirecek şeyler çoğalıp gitti. Kocasının yanında huzurla yatacak zamanı bile yoktu. Bazen çocukları yataklarına yatırdıktan sonra bir süre televizyona bakar. Hangi kanalı açarsa açsınlar gördüğü tek şey yabancı filmler. Çıplak bir kadın ve adam sevişiyorlar. Kadınlar asla durmuyor! Çoğunlukla değirmenin üstündeki taş döner. Aşkın yerini artık ‘seks’ denen dert aldı.

Ayıp ya! Bu başka bir Kazak sözüyle açıklanır mıydı ki! Biysara ekranın önünde tek başına otururken bile kimi yerlerde kendi kendinden utanarak başını öne eğdiğini biliyor. Ancak o anda, tüm vücudunun yanıp tutuştuğunu da hissediyor. İki göğsü de ürperiyor. Açık beli, bembeyaz bacakları sızlıyor.

Böyle vakitlerde bu felaket sıcağa dayanamayarak kurtulmak için soğuk suyla duş alarak rahatlamaya çalışıyor. Ancak önemi yok, bu saatten sonra uyku yok. Çok eskiden, bu daireye yeni taşındıklarında aldıkları iki kişilik, eski yatağın üzerinde gıcırdatarak yuvarlanıyor, yatıyor. Baymırza da bu gıcırdayan yataktan tamamen sıkılmış, “ah, şunu bir yok etsem” diyordu ancak yetişemedi. Kocasını şimdi başka bir yatakta, başka bir kadının yanında... Bunu düşündüğünde Biysara’nın içinden:

— Ah, Baymırza, ah! Geri dön! Beni diri diri ateşe attın, diye bağırдыңın farkında değildi.

O, şimdi de Baymırza’yı düşünüyor. Ondan başka bir erkek aklına dahi gelmez. Doğruyu söylemek gerekirse eğer Biysara nefesine yenilip başka bir erkeğe göz süzseydi bu yuva yıkılırdı. Ancak hala Biysara’nın kalbindeki ümit parıltıları sönmüş değil. Kocasını savaş meydanında, çetin bir savaşa katılmadı mı? Çoluk çocuğu için bedenini kiralayıp yakışsız bir yuvada çaresizce mücadele vermiyor mu? Hayat bu, yerinde durmadan ilerliyor. İyileşir, düzelir... Bir gün Baymırza da yuvasına geri dönen kuşlar misali kendi evine geri döner.

1999 yıl.

VII. metin

İt Pazarı

Jumahan şehirdeki oğlunun yanına gezmeye geleli bir süre oldu. Üniversitede ders veren büyük oğlu Nurğazı geçen yıl doktora tezini savunup bir kademe daha yükseldi. Gelini ise bir doktor. Yaşamları hiçte fena değil. Varlarını yoklarını babalarının önüne serip, ellerinden geldiğince onu iyi ağırlamaya çalışıyorlar. Jumahan’ın rahatsız olduğu tek nokta oğlu ve gelini sabah işe gittiklerinde evde yalnız kalmasıydı. Okula giden torunları Ayjan ve Mağjan ilk günlerde dedelerinin yanından ayrılmasalar da şimdilerde tatile yeni çıkan çocuklar oyun oynayarak günlerini geçiriyorlardı.

Jumahan huysuz bir mizaca sahip. Bir şeyler yapmasa ya da birileriyle sohbet etmese içi daralır. Geleli bir iki gün olduktan sonra şehre inip sokakları gezmeye başlamıştı bile. Almatı'ya daha önce gelmiş olsa da son on yılda epeyi değişmişti. Değişirken yeni eklenen, bahse değer hiçbir şey yoktu. Sadece şehrin sokaklarına farklı bir görünüş hakimdi. Her yerde parça parça dükkanlar, her yeri saran gereksiz pazarlar. Artık birinci katlarda olan evler dükkan ve bürolara dönüşmeye başlamıştı. Eskiden merkezine bağlı olan bu çağdaş dünya şimdi parçalanmış, boşluğa düşmüş olsa gerek.

Jumahan'ın bir diğer meşgalesi de televizyon. Işığı yanan evden, uzak yerdeki çobana kadar bir ihtiyaç... Şehirde çok daha fazla televizyon kanalı var ve hangisine basarsan bas mutlaka yayınların hepsi gözüküyor. Kaç çeşit yabancı film: çetin savaşlar, kavga-dövüş, çıplak şekildeki aşıklar. Sonuç olarak hiç sıkılmıyorsun. Ortaokulu gayet iyi bitiren Jumahan'ın ekmek alacak kadar Rusçası vardı. Bu sayede Almatı ve Moskova'dan verilen haberleri seçmeden izleyebiliyordu.

Fark ettiği bir şey daha var, şehirdeki her şey köydekinin aksine elle yerleştirilmiş gibi duruyor. Köyde birçok defa "ahırdaki koyunları çalıp gittiler, falancanının kışın kesilmek üzere beslediği inek ya da kısrak ipini keserek kurtuldu" haberlerini dünyanın bir ucuna ulaştıran uzun kulaktan daha iyi ne yenilik olsun! Oturduğun yerden, apaçık dünyada ne olup ne bittiğini görebiliyorsun. Şehir merkezinde düzen güçlü, kanunlarsa katı... Hırsızlar yanar; birini öldüren katil, uyuşturucu bağımlısı uçarı grup grup ele geçirilir. Şehir İçişleri İdaresi günlük olarak haberler yayınlar. Jumahan'ın gördüğü haberler itibariyle bir haftada şehirdeki suç sayısı kırktan aşağı düşmedi. Bunların otuzdan fazlası bugün yakalandı. Buna şimdi diğer şehir ve köyleri de ekleyiniz. En zoru da yakalananların hepsi itilmiş, direnen vatandaşlar. Eğer bu sayı artarsa bu ülkede çalışan insan sayısı gün geçtikçe azalmaz mı?

Jumahan'ın izlenimi ortada. Aniden tutuşup, sazlığa düşüyor. Akşamleyin böyle bir haber gördüğünde:

— Bu böyle olmayacak! Bu suç adı verilen felakette nerden buldu bizi? Kapitalizmin getirisi buysa lanet olsun, ne mutlu bize! Halkı yoldan çıkaran, parçalayan şey işte bu!, dedi yanındaki Nurğazi'ya.

Nurğazı utangaç bir genç. Bürokrasisi çok, okudukça yumuşak huylu, kibar birisi oldu. Babasına çok karşı gelmiyordu. O kitabi bir dille özenli bir şekilde geçiş döneminde böyle düzensizliklerin mümkün olabileceğini açıklamaya çalışırken Jumahan:

— Evlat, bana gazetenin sözlerini söyleme! Beni okumamış, sıradan bir çoban olarak gör. Fark etmedin mi, bizim de tepemiz delik!

— Köyde olanın siyaseti yün dövmek mi baba, dedi Nurğazı sıkılarak.

— O ne demek? Ben dünyaya yeni mi gelmişim?, dedi Jumahan çocuğuna gözlerini açarak bakıp. Sonra biraz daha düşünüp devam etti: “Siz, okumuşlar! Her biriniz kendi alanınızda uzmansınız!” dedi beş parmağını ovuşturarak. “Ben bunu biliyorum. Ben hayatın başladığı yerden dibine kadar biliyorum!” diyerek bileğini kavradı.

Köyden gelen çobana da bakın! ‘Çoban’ çok eskilerden kalan bir ad. Sovyet döneminde Jumahanlar ‘çoban’ unvanıyla gururlanırdı. O zamanlarda ‘çoban’ hürmetli bir unvandı. Jumahan basit bir çoban değildi, aynı zamanda madalyalı ve üstün başarılı bir çobandı. Kırk yıl boyunca koyunlarla dursa da şöhreti asla azalmadı. Şükür, bugün ceketinin üstü bir generalin göğsü gibi. Lenin Nişanı, , Şeref Madalyası... Bu madalyalar yeter de artar. Ne yazık ki tam ‘Altın Yıldız’ madalyasına ulaşacağı sırada daha fazla zamanı kalmamıştı. Yine de şükür. Bir ‘Emek kahramanı’ olamasa da bir sıra düşüğünde kalarak Yüksek Sovyet’te milletvekili oldu.

Gerçi o zamanki milletvekilleri şimdikiler gibi çatışma yaşamazlardı, tüm düzen farklı bir şekilde işliyordu. Seçilen kişinin adı üst makamlarca onaylandıktan sonra oy birliği sağlanırdı. Jumahan’ın zamanında bu böyleydi. Bu yıllarda o da diğerleri gibi, birkaç defa yüz yavrulu koyunlardan yüz elli kuzu alarak yamaçlara otlatmaya götürürdü. Bir gün uzaktaki Akbulak köyünden bir milletvekili seçilmesi gerektiği haberi gelmiş. Üstelerden gelen talimatlarda bu kişinin Kazak milletinden olması ve başarılı bir çoban olması gerektiği bildirilmiş. Ne dersiniz, işte bu görev bu şartların hepsini karşılayan Jumahan’a nasip oldu. Bu koşullara sahip kişiler arasında yapılan seçimde Jumahan, vatandaşların verdiği yüzde doksan beş oyla kazandı. İlk başlarda “umarım başarabilirim” diyerek çok korktu. Ancak zor olan hiçbir şeyi yoktu. Yılda iki kez Almatı’ya gelip toplantıya katılıyordu. Bir oy verilmesi gerekirse de herkes

birlikte el kaldırıyordu. Liderler konuşurken de alkışlıyorlardı. İşte tüm iş bu kadar. Toplantı sona erdikten sonra ise kendi odalarındaki hususi eşyalarını toparlayarak geri dönüyorlardı. Nasılsa gidiş geliş yolu bedava... Yalan değil, bu yıllar Jumahan için hiçte fena yıllar değildi. Vekil kimliğinden yararlanarak Nurgazi'ni okuttu. Ancak yaşadığı bu dönem onun için çok uzun sürmedi. Bir sonraki seçim zamanı geldiğinde üstler: "Akbulak'tan seçilecek kişi kadın, üstelik öğretmen biri olsun" diye talimat verdi. Yapacak bir şey yok, o yıl yerini bir ortaokul öğretmenine devretti.

Şimdi bakacak olursa tüm bunlar da hayatının bir sayfasıymış. Artık köyde o zamanki gibi koyun da yok, onlara özenle bakacak çoban da yok. 'Çoban' ünvanı böylece arşivlendi ve yerini bağımsız köyler, çiftlik sahipleri aldı. Bu çiftlik sahiplerinden biri de küçük oğlu Sergazi. Bu kişilerin sayısı çok değil. Bugün ilçede olan mal eskilerdeki bir sovhozun yerini tutar mı?

Karmaşık ve sıkıntılı zamanlarda ne olacağının kestirmek kolay değil. Lider olan Jumahan 'özelleşme' başladığında tüm payını kaybediyordu. Üstlerin talimatına tam olarak uyan idareci bu yoğun işlerin sonunun nereye varacağını nerden bildin, ilçe başkanları ne söylerse harfi harfine uyuyordu. Eğer oğlu Sergazi olmasaydı verimsiz topraklarda yaşayacağı malumdu. Sergazi onun en küçüğü. Okulda başarılı olamayınca babası onu kendisine yardımcı olması için mezun olmasıyla yanına aldı. Kendi yaşından oldukça şımarık, bencil, serseri bir şeydi başlarda. Ve bu yaramazlığı bir gün işe yaradı.

Sovhoz ve ilçe başkanları 'özelleştirme' adı altında ortadaki tüm malları tek tek hesaplayıp, inceleyerek toplamaya başlamıştı. Jumahan da bu işten payını aldı, ahırındaki altı yüz koyunun yarısına el koydular. Bir gün geri kalan hayvanların tamamını almak için uzmanlar geldi. Oldukça hayal kırıklığına uğrayan Jumahan hiç ses etmeden olan biteni izlemeye başladı. Ancak o esnada Sergazi hiç beklenmedik bir tavır sergiledi. Tüfeğini aldı ve koyunları saymaya gelen uzmanları ahırın yakınına yaklaştırmadı. Ertesi gün bu kişiler ilçeden polisle birlikte geldiler. Ancak Sergazi onlara da aynı tavırla yaklaştı. Ateş ederek gözlerini korkuttu. Sonunda Sergaziyle baş edemeyeceğini anlayan idareciler işi mahkemeye döktü.

Jumahan artık koyunlarının derdinde değildi, çocuğuna ceza verecekleri korkusuyla iç içeydi. Ancak yaramaz oğlu bunların hiçbirini düşünmeden kanunlara karşı çıkmıştı. Evdeki sandığın bir köşesinde çobanın ‘hesap defteri’ duruyordu. İçerisinde Jumahan’ın her yıl memlekete ne kadar kuzu ve yün verdiği ayından gününe kadar apaçık yazıyordu. Bu olaydan bir üre önce Serğazı bu defteri sovhöz muhasebecisine götürerek tam olarak hesabı içeren bir belge almıştı. Jumahan’ın kırk yılda memlekete otuz bin koyun ve altmış tondan fazla yün verdiğini kim bilebilirdi ki? Bu otuz bin bir kolhozun malı değil mi? Ayrıca bu yıllarda aldığı para yünün ederini çok geçmiyordu. Serğazı mahkemede bu dokümanları sundu. Kanun gereği bu kadar delil varken davayı daha çok uzatamadılar ve mahkeme ahırdaki üç yüz koyunu Serğazı’ya geri iade etti.

Şimdilerde Serğazı bir çiftçi. Kimileri onu ‘çiftlik sahibi’ olarak da tanıyor. Sovhoz malında gönülsüzce çalışan genç artık var gücüyle çalışıyor. Artık bu işler azaldı. Yaylak, kışlak ve çayırliklar bomboş duruyor. Emekliye ayrılan Jumahan ara sıra onun yanına gidiyor, ona yardım ediyor. Bazen oğluyla alay ederek: “En başarılı çoban bile komünist başıyla gelmiş kapitalist bir çiftçiye uşaklık ediyor. Bu yaşlı adamın emeklisi ikimize de yeter” diyerek üstünlük gösterir. Öyle olsa da Jumahan’ın bu kadar kemerini sıkı tutması ve ayağını sağlam basması oğlu Serğazı sayesinde. Bu seferde de “ evde kös kös yatma, git şehirdeki okumuş oğlunu gör, sonra da dön” diyerek biletini aldı, bir koyun keserek yanına verdi ve trene bindirdi.

Jumahan eskiden beri kendiyile övünen bir adamdı. Artık oğullarının tesiri de eklenince attan düşse bile üzengiden inemiyor. Vekil olduğu zamanları hatırlıyor, “bu Almatı bizden geriye kalan” diyordu. Son zamanlarda yeniden dışarıyı göresi geldiğinde evde duramıyordu. Şehre gelirken üzerine giydiği takım elbisesini giyip gelmişti. Bu takım elbisenin göğsü madalyalarla dolu. Şingirdayarak asılı duruyorlar. Onu bu halde yakışksız bulan da yok. Ne zaman otobüse ya da trolleybüse binse insanlar ona yer veriyordu. Sadece bir defasında çok kızdı. Yine bir gün Jumahan bir durakta bekliyordu. Genç bir çocuk yanına yaklaştı ve:

— Aksakal, madalyalar satılık mı?, diyerek dalga geçti.

Hayrete düşen Jumahan “bunun akıllı başında mı” diye düşünerek öylece kaldı. Yok, şaka değil, dalga da geçmiyor, ciddi.

— Artık madalyalar satılıyor. Geçenlerde yaşlı bir adam Lenin Nişanını sattı. Eğer sen de satmayı düşünürsen Sovyetler Birliği madalyaları biriktiren koleksiyoncular var, ücretini de nakit olarak ödüyorlar, dedi genç

— Ne kadar verecekmişsin bakalım, dedi Jumahan öfkesini kontrol etmeye çalışırken.

— Lenin için yüz elli, Kızıl Bayrak için yüz, Şeref Nişanı içinse elli dolar öderiz.

Jumahan daha fazla dayanamadı:

— Peki ben, beni de beraberinde satın almayacak mısın? Bunlar benim kırk yıllık emeklerim, seni ahmak!, dedi öfke içerisinde yanarken. Bu sözlerin üzerine bile gençte hala bir alınma belirtisi yoktu.

— Affedersiniz, satıp satmamak sizin elinizde. Neden sinirleniyorsunuz?, diyerek döndü ve yürümeye başladı. Eğer ona karşı konuşmaya devam etseydi Jumahan kavga etmek için hazırды.

İçindeki hüznün bir türlü geçmek bilmemişti. Sol taraftaki, bilindik meydana gitti. Yüksek Sovyet oturumlarının yapıldığı ‘Hükümet Konağı’ burada yer almaktadır. Astana Akmola’ya taşınalı buraya bölgesel bir hakimiyet yerleşik. Sadece ofisler küçülmekle kalmıyor, insanlar parçalanarak gidiyor. Herkes gelip gidiyor. Daha sonra alanın tam ortasında olan, göz kamaştırıcı bir şekilde duran liderin heykeline doğru dönüp durdu. Ne büyük acıdır ki Lenin artık yerinde değildi! Lider gaip olmuş, geriye ise bu taş kalmıştı. Hem yalnız da değildi, bir dünya üzerinde oyun oynayan çocukların vücutları da onunla birlikteydi. Tam önünde ise kahraman kızların, Aliya ve Menşük’ün anıtı vardı. Fazla anlatmaya gerek yok, mükemmeldi! Dünya barışı ve bu koruyan kahraman kızlar... Her şey yerinde, peki ya Lenin, o nerede? Büyük kalabalıklar coşkulu kutlamalardan önce ulu liderine gelerek saygılarını sunup çiçek demetleri sunmuyor muydu? Artık bunların hepsi unutuldu mu?

— Büyük lideri nereye götürdüler?, diye yanından geçen yaşlı bir Rus kadına sordu.

— Vlademir İlyiç’i mi diyorsunuz? O gideli epeyi... Sizi anlıyorum. Anıtı görmek isterseniz şehrin ucundaki üçüncü merdivenden ilçe parkına gidiniz. Orada bulursunuz.

Aklına koyduğu bir işi gerçekleştirmeden durmayan Jumahan hemen trolleybüse bindi ve tarif edilen adrese doğru yola çıktı. İyi ya da kötü, otuz yıl boyunca o

partinin bir üyesiydi. Lideri görmeden gitmek olmazdı. Oraya vardığında Lenin anıtını söylendiği gibi parka tam varmadan bol ağaçların arasındaki küçük bir yerde buldu. Issız... Toprağa batmaması için altına bir karış uzunluğunda bir taş levha koymuşlardı. Jumahan'a bu anıttan öfke geliyor gibiydi. Önceki ihtişamı yoktu, boyu kısalmış ve çökmüştü. Üstü başı kir içinde, kuş pisliği.

Liderin bu zavallı halini görünce her şeyin bu kadar değişmesine içi yandı, içindeki bu acıma duygusuyla bir süre anıtın önünde durdu. Kahpe hayat dedikleri bu! Dünya sahiden de değişiyor. Alatav yerinden oynar da Lenin yerinden oynamaz diye düşünüyordu. Demek ki onu yerinden eden güç pek hafife alınmamalı. Bugün tarihe geçen bir devirle birlikte Jumahan'ın hayatının kesiştiği bir kısmı kaybolup gitmiş gibiydi. Sabahleyin Lenin Nişanı'nı almak isteyen gencin sözlerinin ne anlama geldiğininbu sırada açıkça anlamıştı.

Jumahan'ın burdan sonra sık gittiği yerlerden biri de Gorkiy adıyla bilinen 'Medeniyet Parkı'. Gidip gelmesi kolay olacaktı. Evin yanındaki duraktan on iki numaralı trolleybüse binirse doğruca oraya varırdı. Dönerken de aynı şekilde yapacaktı. Her yeri çeşitli çiçeklerle süslenmiş, serin parka vardığında bir süre dolaştı. Parkın bir köşesinde de hayvanat bahçesi vardı. Jumahan burayı acele etmeden iki günde gezdi. Ne yoktu ki burada dersin! Uçan kuşlardan yırtıcı hayvanlara, hepsi burada. Hindistan'ın fili, Afrika'nın aslanı ve kaplanı... Bir tarafta da geyik, maral, dağ koyunu, dağ keçisi gibi gösterişsiz hayvanlar yer alıyordu. Dört bir yanı dolaşan, orda yatan deve de var. Kim bilir, belki ilerde başka hayvanlar da bu parkta yerini alır. Ayı, kaplan, vaşak gibi yırtıcı hayvanların olduğu yeri büyük bir hayranlıkla gezerken o an gözü kurda takıldı. Kafeste duran bozkır kurdunu gördüğünde sanki eski bir tanıdıkla karşılaşmış gibi oradan uzaklaşamadı. Vahşi mi yoksa burada mı doğdu bilinmez; talihsiz kurdun tüyleri karmakarışık olmuştu ve cılızlaşmıştı. Allah'ım! Demek ki uzun süre bir kafeste beklerse kurtta it olurmuş. Kurt, çobanların ömür boyu gözetlediği düşmanlarıydı. Jumahan düşmanının parmaklıklar ardındaki halini görünce fırsatı varken eğlenmeliydi, ancak öyle olmadı. Bozkırların cesur delikanlısına acımıştı. Bu hayvanat bahçeleri insanlara ilgi çekici gelir ancak hayvanlar için tam bir hapisane!

Avcı kuşların kısmına geldiğinde içindeki bu duygular daha çok katlandı. Kartal, şahin, sungur... Hepsinin de tüyleri dökülmüş, hepsi ıstırap çekiyorlar. Yazık! Gökyüzünde özgürce kanat çırpın, yükseklerle uçan kuşlar o zamanlardan sonra burada mutlu olur mu? Şimdi bunların kümesteki tavuktan ne farkı var?

Jumahan derin bir iç çekip düşüncelere dalmışken tam yanından:

— Allah'ım, gözlerime inanamıyorum. Bu gerçek mi? Jumahan sen misin, sahiden?, diye yüksek bir ses işitildi.

Jumahan bu tanıdık gelen sese döndüğünde bayrağın olduğu tarafta otuz iki dişiyile gülümseyen Joltay'ı fark etti. Bir süre 'Komsomol' sovhozunda veterinerlik yapan Joltay Jolamanov. Dört taraftan talan edilerek çöken sovhoz dağıldıktan sonra, baştakiler gibi o da kaybolmuştu. O zamandan sonra ilk kez görüyordu onu. Eskiden yağda şişen bavırsak* gibi pasparlak, balık eli bir gençti; şimdi tamamen etlenmiş bir yiğit.

— Joltay, sen misin? Sen ne arıyorsun burada?, diye sordu. Gerçekten şaşırmıştı. Aynı zamanda bu meçhul şehirde tanıdık birine rastladığı için de mutluydu.

— Biz burada, Almatıdayız. Şehrin eteğinde bir ev aldık, dedi Joltay denen yağlı kaşık, uyanık.

— Öyle mi, Almatılı oldum desene!

Joltay, Jumahan'ın üvey annesi Ayşa'nın uzaktan akrabasıydı. Memleketteyken onunla 'enişte' diye şakalaştığı olmuştur. Üstüne başına baktı ve:

— Siz görkemli bir toplantıya geldiniz herhalde? Nişanlarınızı takıp süslenmişsiniz, şakayla karışık, Nasılsınız? Köydekiler iyi mi? Teyzem iyi mi?

— Köy eskiye nazaran sefaletle uğraşıyor. Teyzense iyi. Burada ne yapıyorsun sen?

— Şehirde bir veteriner merkezi var. Orada bölüm başkanayım.

— Şehirde malı olan mı var ki?

* Mayalı hamurdan yapılan, yağda kızartılarak pişirilen bir tür yiyecek.

— Mal nerede? Şehirde resmi kayıtlı binlerce köpek ile kedi var, onların sağlığıyla ilgileniyoruz. Kasapta kesilen hayvanların et denetimi de bizim sorumluluğumuzda. Bu parktaki hayvanlar da bizim yetkimiz dahilinde. Kısacası işler yetiyor da artıyor.

— Cumhuriyetteki otuz beş milyon koyun, on milyon at ve inek yok oldu, artık köpeklere mi geçtiniz?

— Biz ne yapalım? Geçim derdi... Siz sinirinizi neden sürekli benden çıkarıyorsunuz? Gücünüz yetiyorsa daha üst yetkililere konuşsanıza!, dedi işaret parmağıyla gökyüzünü gösterip.

— Tanımadığım adamlarla işim olmaz. Benim işim Akbulak'taki üç yüz bin koyunu ölüme terk eden sen gibilerle...

— Ah, Jameke! Olan oldu, bu konuyu artık kapatalım. Biraz da köyden bahsedelim. Sahi, erkek yeğenim nasıl? Serğazi... Çiftliği istediği hedefe ulaştı mı?

— Ulaşamayacaktı da ne olacaktı! Yahu, bir çobanın çocuğunun koyun bakması zor olur mu? Karğıba'nın geniş hayvanlarını özel olarak otlatıyor.

O yıl ahırda bulunan koyunları almaya gelen komisyonda Joltay da vardı, şimdi bunu hatırladı.

— Ah, bizim yeğende pek yaramazdı! Başımızdan aşağı silah doğrultup aklımızı kaçırtnadı mı? Sonra da dediğini yaptı. Akralarına saldıran gerçek bir erkek!

— Tam bir köpeğe benzemişsin! Babasına yaver olan bir evlat o! Akralarına saldırısa sen gibi köpeği de bakmaz mıydı?

Muhabetin kötüye gittiğini fark eden Joltay rahatsız oldu ve saatine baktı:

— Buradaki ofiste biraz işim vardı. Bir daha karşılaşamazsak memlekete selam söyleyin, dedi gitmeye hazırlanırken.

Jumahan, o arkasını dönüp gidene kadar gözlerini ayırmadan izledi. “Ablamın çayını özledim” diye Ayşa'yı özlemle anımsayarak kış boyu yazınki semiz kuzularının tadına doyup gelmişti. “Eve gidip çay iç” demeden bırakmazdı. Hüzünlenererek bunları hatırladı.

Bir zaman sonra bir Pazar günü yine parka geldi. Gözüne birden köpekler takıldı ve küçük köpekleri gezdirenlerin sayısının ne kadar çok olduğunu fark etti. Köpek

gezdirenleri daha önce de görmüştü. Ancak bugün her yeri sarmıştı. Sanki parkın ortasındaki yazlık alan bir it pazarıydı. Köpeğini gezdirenler, yavaş yavaş yürüyenler ve alanın önündeki uzun bankta dizilenler. Zaman geçirmek için Jumahan da bir kenarda yerini aldı.

Bu kalabalığın sebebi bir ‘köpek fuarı’ gibiydi. Yarışmaya katılan köpekler bir sahneye çıkıyor ve kendilerini gösteriyorlardı. Her biri sahneye çıktığında, galiba bir köpek uzmanı olan sakallı, bıyıksız, kelin biri mikrofonda köpekleri tanıtıyordu. Ne yoktu ki bunların içinde? Kısa bacaklı, torba ağızlı buldok; kurt cinsinden bir Alman kurdu; uzun ayaklı, kibar Rus tazısı... Bazıları çoban, olağanüstü büyük köpekler. Bu türlerin sayısını bilemezsin! Pek çok çeşidi var bunların. Tüysüzü, çok tüylüsü, kedi gibisi, miniciği... Çok küçük olanlar tüylerinden zor görünüyorlar. Yerde emekleyerek hızlıca rüzgarın uçurduğu bir yün yumağı gibi. Onlar geçtikten sonra kadınlar onları çantalarına koydular. Bazı insanlar kendi aralarında konuşurken köpek ne kadar küçük olursa parasını o kadar fazla olduğundan bahsediyorlardı. Olmaz mı olur, bir yandan köpek ticareti de devam ediyordu.

Jumahan’ı şaşırtan bu değildi. Uzun zamandır aklının alamadığı şey, köpeklerin üzerindeki madalyalar. Altın, gümüş, bronz madalyaları kolye şeklinde boyunlarına asmışlardı. Bu madalyadan takamayacak kadar kısa olan köpeklere ise ipek yelek giydirmişler ve madalyalarını da bu yeleklerin üzerine saplamışlardı. Hareket ettikçe parlıyor, gözleri kamaştırıyordu.

“Peki bu köpekler insanlara gösterdikleri hangi hizmetleri için, hangi nitelikleri için bu ödülleri aldılar” dedi Jumahan şaşkınlıkla. “Güçlü oldukları için mi, rüzgar kadar hızlı oldukları için mi? Yahut yaylada sürüyü koruyup, kurtları uzak tuttuğu için mi?”

Böyle düşünürken içini bir keder kapladı, gözleri yaşardı. Çobanın aklına o sırada Sırttan, Böribasars, Alıpsak adlı köpekleri geldi. Yavrularım! Düveler gibi köpekler sıralandığında köyün etrafına kurtlar dahi yaklaşamazdı. Eğer zamanında Jumahan taşları örerek ahırdaki malı zararsız bir şekilde yetiştirdiyse bunların hepsi onlar sayesinde. Kırk yıl içinde Sırttan ve Böribasars dışında pek çok köpek baktı. İyi itin soyundan gelen yavruya bile koyun emanet edilir. Bazen baktığı köpek sayısının beş altıya çıktığı dahi oldu. İşte, köpek dediğin bunlar! Çare ne, toplum malını korumak

için başını dikip ahır gözetken bu köpeklerin hiçbirinin madalyası yok. Emeğini her zerresine kadar harcayan, çile çeken fedakarlar!

O, böyle düşünceler içerisindeyken Joltay göründü:

— Enişte, siz köpek fuarına gelir miydiniz?, diye sordu şaşkınlıkla bakarak.

— Neden gelmeyeyim? Bu şehri izleyenler dört ayaklılarsa gelip neden görmeyeyim?

Joltay imalı lafları dikkate almadı. Kendince geçmiş deşmeye çalışan bu adamın kılığına bürünüp boşboğazlık yapmaya başladı:

— Evet, köpek bakıcılığı kolay değil. Bugün fuar bitse de sabah yine buradayız, dedi ömür boyu köpek bakan insanlar gibi. Tabiplik denetiminden geçen tespitler...

— Madem it uzmanısın söyle! Bu madalyalar bunlara neden verildi?, Jumahan sözünü bölüp.

— Ah, Jumake! Bir ilginçsin. Bunlar kırların yabani köpekleri değil, safkan ve akıllı köpekler. Bakınız, kendileri dil bilir gibiler. İstediklerini her şeyi yaparlar. İşte bak, iki ayağının üzerinde dik durup dans ederek dönüyorlar. Hepsi de yabancı, soylu köpekler. Madalyayı bunlar almasın da kim alsın?, dedi köpek yarışını işaret ederek.

— Sen de bir köpekmişsin! ‘Yabani köpekler’ dediğin o cesurlar... Bunların kırkını birleştiren bir Börribasan eder mi dersin?

Joltay bunu umursamadı. Sanki kızgınlık, kibirlilik şerefini süpürmüş gibiydi. O, soylu köpeklerin nitelikleri hakkında konuşmaya başlayacaktı ki kalabalıktan gelen bir ses konuşmayı böldü.

Arkaya döndüklerinde kalabalığın içinde iki kadının kavga ettiklerini gördüler. Kocamış Rus bir kadın ile genç bir kız. Görünüşe göre tartışmaları köpekler hakkındaydı. Birinin köpeği dişi, diğerinki erkek olsa gerek. Köpekler yaklaşırken iki kadın mutlu olmuş, sohbet etmeye başlamışlar. İki köpek de sıkılmış. Derken erkek köpek dişi köpeğe musallat olmuş. Çiftleşen köpekleri ayırmak kolay değildir, zaman erekli. Şaşkınlıkla durumu izleyen kadın erkek, çocuk çevreye toplanmış. Köpek sahiplerinin kavgası ise bitmek bilmiyordu. Yaşlı kadın: “Soyu benim köpeğimden aşağı olan köpeğinle, safkan köpeğimin soyunu

bozdun” dedi. Buna cevaben genç kız: “Sen çiftleşmek isteyen safkan köpeğini yavrulatmak için buraya getirdin. Yavrular ikimizin de... Doğduktan sonra onları paylaşmalıyız” dedi. Çok geçmeden bekçiler geldi, köpekleri de kadınları da alıp arkaya doğru götürdü.

— ‘İtin genci uyumaz’ derler. Bu mesleğin de işi zor. Şimdi de kadınların tartışmasını bitirmek gerek.

Jumahan vedalaşıp çıkışa doğru yöneldi. “Bulabileceğin en iyi meslek!” dedi kısık sesle kıs kıs gülere. “Allah’ım! Bunlar bir de ata binip halka yön verirdi. Kimlere güvenmişiz? Dizginleri kime vermişiz?”

Bu şehirde huzur veren, sessiz bir yer bulmak zor. Bir gün yanına torunlarını da alıp Yeni Cumhuriyet Meydanı’nı görmeye gitti. Buradaki kalabalığın çıkardığı gürültü yalnızca yaşlıları rahatsız edecek cinstendi. O sırada ortaya bir kitle çıktı. Kaldırdıkları pankartları, seslerini güçlendiren mikrofonları vardı. Emekli maaşının artmasını istiyorlardı. Zamlanan elektrik faturalarının ve ev kiralalarının düşmesini istiyorlardı. Herhangi bir muhalefet partisinin danışmanı kürsüye çıktı, hiddetle konuşmaya başladı. O esnada bazı kişiler oraya doğru koşup protesto edenlerin resmini, videolarını çekmeye başladı. Bunu fark eden Jumahan kalabalıktan sıyrıldı. “Ah, bu dulların arasında yarın televizyonlara çıkarsam herkese maskara olurum! Şehir eylemlerinde Jumahan’ın ne işi var demez mi tanıyanlar?”

Bu olaydan sonra üç dört gün daha kaldı ve bir anda geri dönmek için hazırlanmaya başladı. Oğlu Nurğazi:

— Yakında izne çıkacağım. Alata’ı ziyaret eder, Istıkgöl’e de uğradıktan sonra döneriz, dedi. Jumahan o gece rüyasında köyünü gördü. Bütün gece it kışkırtıp koyunları korudu.

Jumahan’da bir değişiklik vardı. Geçen it pazarından döndükten sonra göğsündeki nişanları çıkarmış, cebine koymuştu. Ayıp be! O günden sonra nasıl bunları takarak dolaşsın ki! Memleketine dönmek için acele ediyordu. Kafesteki hayvanlar, etrafı dumana boğan arabalar, gürültüsü bol mitingler, sıcakkanlı itlerin pazarı... Hepsi ona tamamen yabancı, farklı bir dünya... Şehre geleli kaç gün oldu? Yarım aydan fazla. Ancak bu zaman sanki bir gün gibiydi. Bunların gün dediği bile gün değil, saatlerin toplamı. Yirmi dört saat seher vakti, güneşin doğma vakti, kuşluk vakti, öğle, ikindi,

göz görmeyen akşam ve akşam karanlığı değil miydi? Şehirde bunların hiçbiri yok. Var da onu hissedecek insan yok. Saatlerine bakarak bir peşlerinden kovalar gibi koşuşturan insanlar... Peki, bu dünyada ne gördüklerini düşünüyorlar? Zamanın akıp gittiğini nasıl fark edecekler? Ve köy... Orada her şey farklı; köyde zaman yavaş, ömür uzun...

— İzne çıkarsan ailenle birlikte memlekete de gel. Birileri köy işi bitti artık diyor. Çok sıcak oralar. Neden kuruyor sence? Köyler kurursa Kazak soyları da kurumaz mı? Yer yerinde, dağ, taş, nehir, göl yerinde... Mallar mı? Mallar da kurumadı ya! Kazak dilinde ‘keçi çift yavrularsa koyun çok olmaz, it sekiz doğurursa maldan çok olmaz’ denen bir söz var. Şehirde it bakıcıları artmış. Şopata, Komboata, Zengibaba, Oysılkara sağken hayvanların göbeği kesilmez. Bak, Barkıtbel’in dere yataklarını yeniden büyükbaş, küçükbaş hayvanlarla doldurduk!

O gün Jumahan akşamki trene bindi. Şimdi Akbulak’a döndüğü için çok heyecanlı. Kendi içinde birtakım kararlara varmış gibi bir olgunluk vardı üstünde. Aynı zamanda kızgınlık, hiddet, şeref... Sadece ‘hayat’ deyin! Eğer hayat varsa ne kadar zaman geçerse geçsin, insanlar her an Jumahan’ı daha iyi anlayacaklar.

2000 yıl.

VIII. metin

Sadece Bir Ömür

Adil Tazabekov ağustos ayının ilk gününde Almatı yakınlarındaki sanatoryumların birine yerleşti. Burası uzun zamandır aklındaydı. Sevk kağıdının üzerine para ilave ettikten sonra buraya gelebilmişti. Cebindeki paranın yeteceği, tek kişilik, küçük bir oda rica edecekti. Ancak bu gibi yerlerde boş yer pek olmaz, mecburen yarı lüks sayılan, geniş bir odaya yerleşti.

Ne olursa olsun dinlenmesi gerekliydi. Doktorların dediğine göre sinirleri zayıflamış, organizması çökmüştü. Bir süre zihnini boşaltmalı, temiz havada dertsiz bir şekilde vücudunu dinlendirmeliydi. Her ne kadar doktorlara bahsetmemiş olsa da, tüm vücudunda bir yorgunluk ve bitkinlik olduğunu kendisi de hissediyordu. Daha önce yazdığı kitabını bitirdiğinde de halsiz düşmüştü. Ancak bir süre sonra toparlamıştı. Ondan sonraki iki ciltlik tarihi roman sinirlerini daha da bozdu. Uzun yoldan dönen

bir at arabasının atı bile böyle yorgun olmaz. Sinirlerinin yıpranması her uyuduğunda kabuslar görmesine neden oluyordu. Eski çağların olaylarından çıkamıyor, tek başına mavi süngülü askerlerin içinde savaşıyordu. Uyandığında uykusu tamamen kaçıyor, uykulu gözlerle yatağından fırlıyordu.

Eskiden yaz aylarında Adil yanına çoluk çocuğunu da alarak Kırım ve Kafkasya üzerinden Karadeniz'e gider, yazarların eserlerini yazdığı evlerden birine giderek bütün bir ay rahatça dinlenirdi. Karadeniz'den sıkılınca Baltık Denizi'ne gittikleri de oldu. Artık o zengin denizlerin hepsi 'yabancılara' kaldı.

Kalacağı yeri dikkatle inceledi. Arka arkaya iki oda. Kapacak dolu bir vitrin, dondurucu, televizyon, telefon, her şey var. Birinci katta kalacak olmasına rağmen oldukça yüksektydi. Güneye bakan balkonundan Alatau'nın beyaz zirveleri ve özellikle yüksekliği mavi göğe kadar ulaşan Nayzataraya göz kamaştırıcılığıyla görünüyordu. Balkonun hemen dibinde beraber büyüyen iki çam ağacı vardı, dalları kendilerinden büyük kuyruğu olan göğsü sarı sincaplar atlayıp duruyor...

Adil valizini açtı ve kıyafetlerini dolaba yerleştirdi. Dış fırçasını, sabununu, şampuanını, jiletini de banyoya yerleştirdi. Ondan sonra okuyacağı kitapları, kağıt ve kalemini çıkarıp yazı masasını düzenledi. Şuanda bir şey yazmak gibi bir niyeti yoktu. Ancak alışkanlıklar... Yazarın beş aleti her zaman hazır olmalıydı. Onlarla uğraşırken telefonu çaldı. Doktoruydu. Sanatoryum kitapçığını alarak hangi halk hekimliklerini tercih edeceğini işaretlemesi gerekliydi. Hadi bakalım. Burada çeşit çeşit tedavi vardı. Ancak Adil sinirlerini yatıştıracağını düşündüğü masaj ve bir iki banyo seansı dışında başka bir şey tercih etmedi. Burada yaşlılar, kadınların sıralandığı kuyruklara nazaran sessizlik ve yalnızlık güzel denilebilir.

Bunun gibi ufak tefek işleri hallettikten sonra rahat bir şeyler giydi ve dışarı çıktı. Sanatoryumu uzun zamandır biliyor, birkaç kez gelmişliği de var. Dağın eteğinde onlarca hektarlık orman uçsuz bucaksız uzanmış duruyor. Ne kadar yakından bakarsan bak, doğası hiç bozulmamış olan bu tabiatı fark edersin. Şehrin gürültüsünden, patırtısından uzakta, 'sessiz bir köşe'. Bugünlerde insanlar bu taze havayı ve sessizliği parayla satın alıyorlar. Bu sanatoryumu kuran kimse çok mukaddes birisi. Çam ağacı ve kayın, akçağaç ve çınarla karışık bu büyük ormanın doğu tarafında geniş bir elma bahçesi var. Orman içinde istirahat edenlerin gezmesi

için taş döşemeli, dönemeçli yollar var. Dönüşlerde her patikanın uzunluğunu gösteren levhalar var, yollar beyaz çizgilerle ve desenlerle süslenmiş. Adil bu patikalardan birini takip ederek dolaşmaya başladı. Etrafa dikkatle bakarken bu bağda adını bilmediği ağaç türlerinin de var olduğunu fark etti. Çoğu güney taraflarından getirilen, ithal ağaçlar. Ağustos ayında havaya yayılan leylak ve akasyanın hoş kokusuyla burnunu doldurdu. Bu birkaç defa hapşırmasına neden oldu. Kendisini hafiflemiş ve dinç hissediyordu. Ağaçların arasında grup grup kuş kirazı ve hanımeli, alıç ve yabani iğde vardı. Ta uzaktan görünüyordu. “Bu yerin havası sahiden de temiz” diye düşündü Adil yeşilliklerin üzerinde etrafa uçuşan kelebeklere bakarken. “Bunlar yalnızca ekolojik, taze bir alanda bu kadar uzun yaşayabilirler”.

Öğleye kadar büyükler tedavi görürken, çocuklar havuzda yüzüyordu. Bu nedenle bahçede ondan başka kimse görünmüyordu. Aniden, bir sırt çantasıyla yığılan otların arasında kavga eden iki kişinin yanından geçti. İkisi de Avrupalıydı. Bembeyaz ayaklarını arabanın dışından sallandıran kadın göğesini bakıyordu, dönmek istemiyor gibiydi. Kabarık saçlı, bıyıklı adam “sen düşün” dercesine sinsi sinsi ona bakarak gülümsedi. “Çok düşünecek ne var, düşüncesiz” dedi Adil kıs kıs gülüp. “Belki de bu sanatoryumdaki en şifalı ilaç bu kadındır...”

İstirahat edenlerin çoğuyla öğlen yemeğinde tanıştı. Komşu iki salonun biri harika büyüklükteydi ve kalabalığı ağırlıyordu, kırk veya elli kişilik, küçük salonda ise elitler vardı. Yandan bakınca yanaklarından burnu görünmeyen sarışın bir hanım Adil’i küçük salona aldı ve parmaklık yakınlarındaki dört kişilik masayı göstererek:

— Burada bir yer boş, buraya oturabilirsiniz, dedi kibarca.

Salonda, neredeyse aydın kesimden kimse yoktu. Yazarlardan kimseye rastlamamıştı. Salonun farklı yerlerinde oturan iki üç kişi dışında kimse onunla selamlaşmadı. Üniversitede ders veren eski bir profesör, bakanlıkta çalışan bir bürokrat, son olarak yayınevi direktörlerinden biri... Gerisi yabancı kimseler... Bu sanatoryum ne zaman Almatı’nın elit kısmının olmuştu? Görünüşe göre, artık elitler de mekanlarını değiştirdi. Kimilerinin öne çıktığı, kimilerinin geri planda kaldığı bir zaman. Bu zamanda yaş fark etmeksizin çocuklarının elinden annesi gibi telefon düşmeyen, kulaklarına yapışan, arabada giderken de yemek yerken de oturmuş

yemek yerken de telefonda ayrılamayan iş adamlarının sayısı arttı. Çoğu işte bu iş adamları, onların anne ve babası, çoluk çocuğu. Kendileri iş aralarında gelip dinleniyor olsa gerek. Sanatoryumun avlusunu dolduran ‘yabancı markalı’ arabalar... Bu gençler, şayet tanıdık değilse büyüklerine dahi selam vermezmiş. ‘Para, babasını tanımaz’ demişler, somurtarak yemeğini yiyenler salondan ayrıldılar.

Adil yemeğine başladığı sırada yan masadan birileri yanına geldi. Bunlar bir aile: yetmiş beşlerinde bir yaşlı, otuz beşlerinde bir hanım ve on yaşlarında bir erkek çocuk.

— Afiyet olsun, dedi kibar ve temiz giyimli yaşlı. Boş yerlerden birine oturdu. Zarıflığıyla sıcaklık kurmaya çalışsa da öfke saçan, soğuk havayı yumuşatamadı.

“Çok yaşlı, değişik bir adam” diye düşündü beğenmez bir tavırla. “Bunlar kim ki? Baba, kız ve yeğen mi? Yoksa baba, kız ve torun mu? Çocuk, yaşlı adamın burnundan düşmüş gibi...”

Adil şimdi fark etti. Bu kişiler genç hanıma doğru sinsi sinsi gülümseyen adam ve kadındı. Büyük gözlerinin bakışları etkileyiciydi. O kadar koyu gözleri vardı ki parlıyordu. Genç kadın bakışlarını fark etmiş olsa da utanmadı. Onun yerine “gözünü dikmeden bak” der gibi çocuğuna bir şeyler söyleyip cazibeli bir şekilde gülümsedi. Gülümserken yüzünün iki tarafından gamzeleri çıktı. Sivri burnu da ayrı bir eda katıyordu yüzüne.

Hayda! Saçma bir şekilde, Adil’in her iki tahmini de boşa çıktı. Bunlar evli bir çiftti. Erkek çocuk aksakala “baba” diyordu. Kadın ile adamsa birbirine “babası”, “annesi” diye sesleniyordu. Ona bakılırsa bu ailedeki asıl önemli kişi bu çocuktü. Büyükler onun “annesi” ve “babası” sadece.

— Smik, gün boyu havuzdan çıkmadın. Bu kadar çok yüzen birisi yemeğini mutlaka yemelidir, dedi ve babası oğlunun kuru saçlarını okşadı.

Adil silkelenip kendine geldi. Önce yanlış mı duydum diye düşündü.

— Çocuğunuzun adı nedir, Smid mi Şmid mi?, dedi doğrusunu seçmeye çalışarak.

— Smit değil Smik. Smik yani Sergey Mironoviç Kirov. Oğlumuz Kirov, yoldaşın doğumunun yüzüncü yılında dünyaya geldi. O yüzden onun için bu adı seçtik.

— Annesi de bu, dedi kimi işaret ettiği belirsiz. Bu biçare kulluğun tacını çocuğu mu alacaktı yani?

— Beraber oturuyoruz, tanışalım lütfen. Ben emekli albay Karaman. KGB... Kamu güvenliği alanından... Bu da yengeniz. Bayan... Ve siz, diye elini uzattığı sırada hanım, kocasının sözünü böldü.

— Babası nasıl tanımazsın. O, bir yazar! Evimizde kitapları var, dedi yüksek sesle.

— Öyle mi? Yazan kişiler oldukça çok, hangi birini tanıyabilirsin ki, dedi kendini aklamaya çalışarak.

Adil “yazarlar albaylardan çok değil” dedi ve adını söyledi.

— Herhangi bir yazar değil. Tanınmış, ödüllü bir yazar kendisi, dedi Bayan. Daha sonra Adile döndü: “Size bir sorum olacak. Önceleri aşk konulu eserler yazardınız, sonra tarih alanına geçtiniz. Bunun sebebi nedir?”

— Yaşın ilerlemesiyle alakalı galiba. Her şey kendi zamanında güzel, dedi Adil gülerek cevap verip. Bu sırada yemeği de bitmişti.

— Eğer bir yazarsanız size danışmam gereken bir çalışmam var. Daha sonra size bahsederim, dedi baba yerinden kalkarken.

Adil odaya gelince kısa bir süre kestirmek için koltuğaa uzandı. Ancak bir türlü uykusu gelmiyordu. Ne yazık ki insan beyninin istediğin zaman çalışmasını sağlayabileceğin ya da istediğin zaman kapatabileceğin bir tuşu yok! Dünyada dur durağı olmayan bir şey varsa o da beynin bu işlevidir. Adeta bir taksi sayacı gibi durmadan takırdıyor. Bunların hepsi de senin fani hayatının hesabı... Adil bunları düşünürken aklı bir anda yeniden evli çiftte gitti. Gizemli insanlar... Bu gizemi çözmek Adil’e düşer miydi? Kazaklarda bunun gibi yaşlı bir adamla evlenen tek kadın Bayan mıydı? Tabi ki hayır... Çok eski zamanlardan beri bunun gibi durumlar söz konusu, bugünlerde ise oldukça fazla rastlamak mümkün. Genç kızları yaşlı adamlar almaz, onların zengin olanları alır. Öyleyse yok yere neden farklı bir felsefe arayasın ki? Bayan... Diyecek söz yok, güzel bir kadın... Kadının güzelliği bazen bir bağdır, bazense çöl...

İyi tarafı bunları düşünürken uyuyakalmış olmasıydı. Herhalde iki saat kadar uyudu. Uzun zamandır rastlamayan tatlı uyku... Oh, tüm vücudunu hafiflemiş, dinç

hissediyordu. Saatine baktığında dördü geçmiş olduğunu gördü. Gün epeyi geçmiş gibiydi. Hazırlanıp gerekli şeyleri de yanına aldıktan sonra havuza gitti. Havuz buradan yarım kilometre uzakta, ormanın içinde bir yerdeydi. Yanında sauna ve yıkanmak için duş kabinleri vardı. Adil soğuk suda keyifle yüzdü, rahatladı. Tek sorun çok fazla çocuk olmasıydı. Onların gürültüsü rahat vermiyordu. “En iyisi buraya sabah, erkenden gelmek” dedi sudan çıkmaya hazırlanırken.

Kenardan ona doğru gelen Karamanla karşılaştı. Buz gibi katı bir şekilde:

— Giyinmişsiniz, yüzmeyecek misiniz?, dedi Adil merakla.

— Bel fıtığım var. Soğuk su iyi gelmiyor. Anne ve oğluma iyiler mi diye bakmaya geldim, oynayan çocuklardan gözünü ayırmayarak.

— Evet, çocuğunuz biraz nazlı gözüküyor...

— Ne yapalım, yaşlılıkta bulduğum tek oğlum... Önceki eşimden kızlarım var. Onlarda kendi yuvalarını kurup gittiler.

Adil giyinme kabinine dönerken Karaman:

— Bir saniye! Size çalışmam hakkında danışmak istediğim bir şey var demiştim. ‘Yaşlanınca yaşlı taraktan yorga çıktı’, benim de birtakım yazı çalışmalarım var. Bu kitabı nasıl bastırabilirim?

— Kitabınız ne hakkında?

— Hatıralar... Kaç yaşına geldik, pek çok kişiyle karşılaştık. Ben, Moskova’daki KGB okulunu bitiren ilk Kazaklardan biriyim. Bize Beriya, Vışinski gibi önde gelen kişiler ders verdi. Kamu güvenliği alanında elli yıl boyunca kusursuz hizmet verdim. Şimdi, bu geçen yıllardan bir iz kalsın istiyorum.

Adile ne diyeceğini bilemedi, tereddüt etti. Dünyada yazılamayacak hiçbir konu yok. Mesele, bu konuların sonu hangi sonuca bağlanmakta... Tek oğlunun adını Smik koyan birinden ne beklenirdi ki?

— Kitap yazıp para kazanmak gibi bir düşüncem yok. Kendi param bana yetiyor. Ayda kırk bin tenge emekli maaşım var. Bu şimdilerde dört gencin ortalama maaşı, dedi Karaman.

“ Ya da beş altı yazarın emekli maaşı! Ne kadar kötü! O kadar zaman harcıyoruz ancak emeğimiz KGB’nin bir albayının maaşı etmiyor mu? Yetmiyormuş gibi şimdi de kitap çıkaracak, bir felaket...” diye düşündü Adil.

— Şimdilerde kitap çıkarmak zor değil. Ücretini öderseniz bir ayda basılır.

— Kitap başına ne kadar para isterler?

— Bu kitabın kalınlığına ve baskısına göre değişir. Mesela bir ciltlik bir kitabı bin kopya olarak basmak için sayfasına göre beş yüz bin tenge gerekir.

— Epey paraymış... Ama bulabilirim, dedi Karaman.

Adil ormanın içinde dolaşıyordu. Yolların hepsi insanlarla dolup taşıyordu. Sokak boyunca yürüyüş yapan gençler, banklara dizilip gölgede oturan kadınlar... Çoğu yaşlı görünümlü, yataktan çıksa da dedikodudan geri kalmayan şişman kadınlar. Adil hiçbir gruba katılmadan, başını öne eğerek, edepli bir şekilde yanlarından geçti. Kadınlar birbirlerine çeneleriyle işaret ettiler. Şimdi biraz da onun hakkında sohbet edecekleri konusunda şüphe yok.

Ana binanın kuzey tarafında bir gül bahçesi vardı. Bu taraflarda da biraz insan vardı. O esnada hüngür hüngür ağlayan bir kadın sesi duyuldu. Sanki birisi şiir okuyor gibiydi. Bu Melike! Kalabalık yerlerde uzun şiirler okuyan, onları mutlu eden değerli Melike! Ancak yürünmeyecek bir yer. Bu şairi bir kere okuyan ya da dinleyen kişi geri dönemez. Eskiden şehirlerdeki okullarda eksikliği tamamlanırdı, bugün terapi merkezlerinde bile var.

Görünüşe bakılırsa Melike yemekten sonra misafirlerle buluşacaktı. Şiirlerine eşlik edecek olan birkaç sazıcı da erkenden gelmişti. Bu da provalarıydı.

— Aşk hakkında okuyun lütfen, dedi genç hanımlardan biri şımarıkça.

— Ah kardeşim! Aşk bizden geçeli çok oldu. İyi ya da kötü üç koca değiştirmişiz. Bu aşk ateşine düşmeyen zaten akılsız değil mi? Onları bir sonraki buluşmamıza saklıyorum, dedi Melike gevşek, kırılmış saçlarını parmaklarıyla tarayarak.

Adil bu sohbetten faydalananak yavaş yavaş gidecek oldu, Melike onu fark ederek:

— Adil, sen de mi buradasın? Gitme, çalışma var!, diyerek Adil’i durdurdu. Daha sonra kalabalığa dönüp: “Tazabekov adlı yazarı bilenleriniz vardır. Olağanüstü bir

yazar, ödüllü! Övgüye sıra gelirse hepimizi ezip geçen kardeşlerimizden birisi, yükselip gitti.” “Daha fazla ezilecek bir yer kaldı mı” diye düşündü Adil Melike’nin ayaklarına ve önü aşınan ayakkabısına bakarak. “Beni ortaya atıyor, ancak ablamızın ‘Keykubatlığı’ ortada”.

Melike’nin bir yerde uzun süre kalamama alışkanlığı var. “Sizleri konser salonunda bekleyeceğim” diye vedalaşarak Adil’i koluna alarak ilerledi. İşinden ayrılmıştı. O zamandan beri ona boşu boşuna acımış. Şimdi melike çok daha iyi görünüyordu. Dediğine göre bu yıl Çin ve Hindistan’ı ziyaret etmiş. İleride de Pakistan ve Mısır seyahati planları varmış.

— Uzak memleketler siz köy olmuş. Bunu birden bire nasıl başardınız, diye sordu Adil şaşırarak.

— Allah’a şükür! Şimdilerde yeteneklerin önü açıldı. Bazı insanlar lirizmin bittiğini söylüyor. Beyhude söz... Tam aksine, Kazak şiiri son yıllarda uluslararası boyutlarda yükseldi. Biliyor musun, artık halkın düşüncelerini aktarabileceği bir yol var. Bu bahsettiğim şey olumsuz, tirajlı bir kitap çıkarmak değil; tribün! Televizyon buna yol açıyor. Bu ikisi birleşince milyonlarla irtibata geçiyorsunuz. Ben önce ‘Halklar Dostluğu Kurulu’ ve kadın dernekleri ile başladım. Sonra da uzak diyarlara seferlere çıktım.

— Peki, oraların ilgisini nasıl çektiniz?

“Sen hala çocuksun” der gibi imayla baktı Melike.

— Bu zamanda Almatı’da ne çok? Yurtdışı elçilikleri. Ulusal bayramları kaçırmadım. Kutlamalarda çiçekler gönderdim, dostluk temalı şiirler okudum. Sonra beni kendileri fark etti. Kültürel çözümlerde temsil heyeti üyeleri hep bir arada, ayrılmıyor.

— Tarifi yok, insanın aklına gelmeyecek bir dahilik! Bizimkisi boş çaba. Siz uluslararası düzeyde yükselmenin doğrudan bir yolunu bulmuşsunuz, dedi Adil başını sallayarak.

O sırada ana binanın önüne gelmişlerdi.

— Sonra salona da gel. Benim hakkımda bir iki ince söz söyle, dedi Melike vedalaşırken.

— Sizin ince söze ihtiyacınız yok. Diğer herkes bugün sizi dinlemeli ki geride kalanlar yönünü bulsunlar.

Tabi ki salona gitmedi. Başlarda Melike'nin davranışları ona gülünç görünüyordu. Ancak bakılınca pekte gülünecek bir tarafı yoktu. Belki de ağlanmalıdır. En önemlisi, yetenekten mahrum bir ses neden toplum önüne çıkar ki? Kabiliyetsiz dünyalarıyla insanları bıktırmaları yetmezmiş gibi şimdi sınırları da geçip yabancıların önünde Kazak halkını mı temsil ediyorlar? Bu edebiyatın hakkıydı. Evet, şimdi haykırış ve mitinglerin zamanı. Melike gibiler bu duruma tamamen adapte olmak için hızlıydı. Onları artık durdurmak hiç kolay değil. Bu hızla, bir süre, dörtnala giderler.

Adil'in keşfettiği bir diğer şey de 'Keykubatşılık'. Bunun anlamı sahip olmadığınız bir niteliğe takılı kalmak... İşte bu durum ahmağı akıllı, cahili okumuş, korkağı da cesur gösterir. Diğer bir deyişle, bir çeşit illüzyon. Bunun kökeni çok eskiye dayanıyor. 'Alpamış' destanının bir nüshasında Alpamış, Kızılbaş topraklarını kuşatıyor, han kızı Karaközimayla evleniyor ve kendini zindandan kurtaran Keykubat'ı tahta oturtarak ülkesine geri dönüyor. Tahtını Keykubat'a bırakırken, Keykubat biçare, tasa içerisinde:

— Hiç düşünmez misin ha? Sen gittikten sonra bu halk beni bir gün bile sağ bırakmaz.

Bunun karşısında Alpamış ona bir akıl verir.

— Madem öyle, ben buradan kolayca gitmemeliyim. Sen beni halkın önünde suçla, aşağıla ve kov. Sonra tüm halk senden korkmaya başlar.

Alpamış'ı görme uğruna Karagözayım gibi bir prensesi ezip geçen Keykubat kimdi ki merhamet bilsin! Birden böbürlenmeye başladı. Meydanda yığılan kalabalığın önünde Alpamış'a:

— Bütün halkından nefret eden kimsesiz, soysuz şey! Kaybol buradan, gözüme gözükme! Seni bu vakte kadar koruduğum yeter! Benden bir şey göremedin ya, defol git, diye bağırdı.

Alpamış korkarak oradan uzaklaştı. Böylece Keykubat'ın itibarı da arttı. "Alpamış'ı bile korkutan Keykubat elbet güçsüz biri değil" diye dehşete kapılan halk uzun yıllar ona boyun eğdi...

Keykubat dünyadan göçeli bin yıldan fazla oldu. Ancak 'Keykubatçılık' hala devam ediyor. Günlük hayatta, attığımız her adımda rastlayabiliriz bunlara. Alpamışlar ise oldukça seyrek görünürler. Alpamış'ın olmadığı yerde dizginleri ele alma adeti Keykubatlardadır. İşte, Melike de bu Keykubatlar hanedanından...

İkiz kuzulara benzeyen, sıradan günler yavaş yavaş geçip gitti. Bu sanatoryum uzun süreli bir hayat değildi, sadece kısa bir modeldi. Birileri gelip birileri giderdi. Bu da her gün biraz daha değişen, 'beş günlük', durmadan akıp giden hayatın var olduğunun bir izi gibi. Ancak nerde, nasıl geçirirsen geçir yaşayacağın yalnız bir ömür vardır. Her şey alnımıza yazılan, ölçülmüş zamana bağlı. Sadece, sanki sana verilen zamanı yıllara, aylara ve günlere bölerek onu bir ucundan yumuşatmaya çalışıyor gibi!

Adil, burada hiçbir aktiviteye katılmamıştı. Selamlaştığı kişiler onu kart oyununa dördüncü olarak çağırırsalar da o reddetmişti. Seçimi sessizlik ve yalnızlıktan yanaydı. Bir iç sıkıntısı, yalnız hissetme durumu desen o da yoktu. İnsanın böyle 'kendi kendine yetebilmesi' de bir olgunluk belirtisi. Kendisi tek başına adeta bir boy halk gibi, bir oda dolusu insan gibi... Bu zamana kadar edebiyatta yüzlerce karakter yaşattı. Kendi saltanatı... Onlarla yalnızlık çekmiyordu, sanki pek çok askeri varmış gibi yanındaydılar.

En acayibi de bu yalnızlık ve sessizliğin Adil'e hoş gelmesiydi. Sağlığı da iyiye gitmeye başlamıştı. Geldiğinde zayıflamış olan sinirleri toparlanmış, uykusu da düzelmışti. Her sabah yedi buçukta kalkıyor, her zamanki patikadan bahçeleri geziyor, hafif terlemeye başladığında havuza yöneliyordu. Burada bambaşka bir keyfi vardı. Bu masmavi suda biraz yüzüp, serinleyip, rahatlarak kadınlar tarafının kapısı açılır ve Bayan gelirdi. Bu hanımı her gördüğünde vücudu ısınıyor ve kalbi hızla çarpmaya başlıyordu.

Bayanın da sanki onu arar gibi bir hali vardı. Belli etmemeye çalışsa da Adil'i her gördüğünde yüzü kızarıyor, mutluluğu belli oluyordu. Çok zayıfta değil, şişman da değil. Tekdüze esmerliği tüm vücuduna hakim gibiydi. Tahmin ettiği gibi havuza

gelince ipek kimonosunun düğmelerini açmıyor, sadece yakası açık yürüyordu. İçeri girince hiç acele etmeden kolundaki çantasını ve kimonosunu yakındaki şezlongların birine yerleştirir ve bir süre bekler, nefes alır. Tanrım bu ne güzel bir ten, dik bacaklar! Dik durduğunda yumuşak dizleri ve dolgun baldırları arasında zerre açıklık yok. Bir yandan beyaz bileğini ileriye doğru uzatıyor, yavaşça sıçrayarak adeta suya atılan bir mızrak gibi saplanıp düşüyor.

Böyle bir manzaraya bakmak Adil için dünyanın en güzel şeyiydi. Adil'e bu yetiyordu. Neşeli, iyi kalpli, tatlı bir heyecandı. İnsanı canlandıran, yüreğini dinlendiren bir ilaç şekli... Belki de geldiğinden beri yaptığı şeylerin içerisinde ona en iyi gelen, yüzüne renk katan, onu çabucak iyileştiren bu Bayandır, kim bilir? Genel olarak hastalıklı bir adamın güzel bir kadını süzmesi kusur sayılmaz. O da hayata döndüğünün bir belirtisidir sonuçta.

Zaman geçtikçe ikisi birlikte havuzdan çıkıp ana binaya birlikte dönmeye başladılar. Bazen zaman geçirmek için ormandaki patikalarda hava alır, yürürlerdi. Adil ne zaman Karaman hakkında bir şey sormak istese buna cesaret edemedi. Bir gün Bayan'ın dili çözüldü.

— Adeke, 1986 yılı Aralık ayında neredeydiniz?

— Ben o zamanda dağdaki kulübelerin birinde roman yazıyordum.

— Gençler köpeklere talan olurken, kana boyanırken bile siz kağıttan başınızı kaldırmadınız mı?

— Şöyle oldu. Kendi ayağının altından burkulan et kadar doğal görünen olaylar var. Sadece iki gün... Bu kadar büyüyeceğini kim düşünürdü... Ya siz? Ayaklanma sırasında neredeydiniz?

— Ben pedagoji enstitüsünün son yıllarında orada okuyordum. Öğrencilerle birlikte büyük meydana gittik. On sekiz Aralıkta, şiddete maruz kalarak hapishaneye atıldım. Bu yüzden mahkemede suçlu bulunmam ve ceza almam mümkündü. Karaman'ın yardımıyla, zorla kurtuldum.

— Onu önceden de tanıyor muydunuz?

— Hayır, tanı mıyordum. Nasıl olduysa sorgu sırasında beni gördü ve samimi davranmaya başladı.

“Gayet açık, oradan kurtulayım derken de Karaman’ın oltasına takıldın” diye düşündü Adil içinden.

— O, beni ortalık yatışınca kadar, yaklaşık üç ay evinde sakladı. Bundan ta bir yıl önce Karaman’ın karısı vefat etti. Bende o evin hanımı oldum.

— Karaman’ın yaptığı şey de büyük bir cesaret, ona borçlusunuz, dedi Adil sessiz kalmanın uygun olmayacağını düşünerek.

— Ne kadar borcum varsa ödedim. ‘Kurt borcunu derisiyle öder’ derler. Ben tüm ömrümle ödedim. Eğer ben on yıl hapis yatsaydım şimdi serbest kalır, kahraman olarak adlandırılarak geri dönerdim, dedi Bayan sinirli bir sesle.

Adil bu cümleden Bayan’ın pişmanlık çektiğini anladı. Yaşlıyla da eski borcunu ödemek için evlenmiş gibiydi. Sadece ileride ne olacağını kestirememişti. Adil’den herhangi bir destek ya da tavsiye beklediği açıktı. Ancak Adil ateşe atlamak, olayı aceleye getirmek istemedi. Son kararı Bayan’a bıraktı.

Böylece hafta sonu bitti. Adil de artık eski sağlığına, çalışkan hallerine geri döndü. Yazı masası temiz kağıtlarla doluydu, bu onun için bir yar koynundan farksızdı. Dünyada kalemden daha büyük bir silah yok... Beyaz kağıda düşman olan, siyah mürekkepten daha kutsal ne var bu dünyada? Bu iki aşık Adil’i yeniden kucakladılar. Artık roman yazmak için paniğe kapılmıyordu. Geçiş dönemindeki kanlı köpük yayıldı ve derin bir nefes aldı. Şükür, romanını bir kişinin elinden çıkararak yazdı. Okuyucuya, sözleri ayaklar altına alınmadan, asıl eserlerini sunmak ne kadar da itibarlı bir şey! Zaman geçtikçe çaresizliğe düşüyordu. Yine de kalem elden düşmemelidir. İlerleyen zamanlarda bütün hikayelerini içeren bir derleme hazırlamaya karar verdi. Tecrübeli kalem, kendini hazır hissettiğinde işe koyuldu.

Bugününü de yazı yazarak geçiriyordu. Bir anda kapı paldır küldür açıldı, içeri girenin Karaman olduğunu gördü. Aksakalın yüzü ateş saçıyordu:

— Bayan’ı gördünüz mü?, dedi ve odaya girerek aramaya koyuldu.

— Bayan buraya gelmedi, ancak bakınız içinizde şüphe kalmasın!” diyerek yerinden gülerek kalkan Adil banyonun kapısını açtı.

— Bağışlayın. Ancak öğle yemeğinden beri onu bulamıyorum. Sanki uçtu, gitti.

— Belki de oğlunuzla birlikte havuzda yüzüyordur?

— Smik odada, uyuyor. Kaşla göz arasında nereye gidebilir ki? Ya, başına bir şey geldiyse, dedi ve arkasına bakmadan çıktı.

İçine düşen meraktan sonra Adil de yerinde duramadı, hemen giyindi ve dışarı çıktı. Normal bir şekilde dolaşıyormuş gibi binayı turladı. Karaman yanına oğlunu da almış, telaşla dolanıyordu. Kime rastlarsa “eşimi gördünüz mü?” diye soruyordu.

“Ah, bu adam çok komik” diye düşündü Adil. Bayan’ın amacı neydi? Yaşlı adama yaptığı bir şımarıklık mı, yoksa sahiden de başına bir şey mi geldi? “Kesinlikle” diye düşünürken Adil’in yüreği zonkladı. “Kendi vaktinin kıymetini bilmeyen böyle birine sahiden acıdım mı? Benim de Karaman’dan alt kalır yanımda yok.”

Ancak sonu hayırlı bitti. Bayan bulundu. Bir grup kadınla birlikte şifalı otlar toplamaya gitmişti. Karaman, gün içinde yaptıklarından dolayı utandı ve akşam yemeğine gelmedi. Aralarında şiddetli bir tartışma yaşanmışa benziyordu.

— İnsanlara bakacak yüzü yok. Kendini geçtim, beni de rezil etti. İçini kemiren bu kıskançlıkta ne, dedi Bayan sinirle.

— ‘Enerjisini aldır’ derler, Karaman önce benim odamı aradı ve çıktı, dedi Adil kahkaha atarak.

— Ah, ah! Buraya geldiğinden beri sizden tehlike seziyor. Nerden bilsin sizin kağıttan baş kaldırmadığınızı...

Bu söz Adil’in zoruna gitti.

— Bulunduğunuz iyi oldu. Sizi bir daha göremeyeceğimi düşündüğümde aklım yerinden çıktı, dedi utancını belli etmeyerek.

— Doğru mu söylüyorsunuz?

— Vallahi doğru. Birbirimize ne kadar değer verdiğimizizin farkında değiliz... İnsana verilen sadece bir ömür... Onun her günü, her saati ne kadar da kıymetlidir, kaybettiğinizde anlarsınız.

— Bunun farkında mısınız, Adil?

— Biliyorum, hayatın kaidesi gücü devamlı kılmaktır. Sizi her gördüğümde bir Kırgız şairin şu dizeleri aklıma geliyor:

Ben şanssızım, seni daha önce görmediğimden;

Ben şanslıyım, seni görmeden ölmeyeceğimden...

— Güzelmiş! Bana ithaf edebileceğiniz, kendinize ait bir şiiriniz yok mu? Pekala, kim yazmış olursa olsun siz gibi birisinden bu sözleri işittiğime sevindim. Borçlandım size...

Ertesi akşam, Bayan yemeğe yine yalnız geldi. Karaman da, çocukları da görünmüyordu.

— Beyefendi nerede? Rahatsızlandı mı, yoksa?, diye sorarak merakını belli etti.

— Gayet iyi. Bugün, öğlen treniyle Karağandık'a gitti. Kendine tamamen farklı bir meşgale buldu. Memleketindekilerden yardım alarak kitap bastırarak, dedi Bayan hiçbir şey olmamış gibi.

— Ya Smik, o da mı gitti?

— İkisi birlikte gittiler. Karaman yalnızca oğlumuzu gizlemez. Varisini herkese gösterip dönecek.

— Öyleyse yolcuların 'teğeltisi sert' olmalı. Düğün yaparsınız, dedi adil çocukça bir sevinçle.

— Ne varmış yaparız. Düğünün onur konuğu da siz olursunuz!

Adil yemekten sonra dışarda biraz dolandı ve odasına gitti. O sırada telefonu çaldı:

— Adeke, ne yapıyorsun? Teğelti örtmüyor muyuz?, dedi bir kadın sesi.

— Örtüyoruz... Ben hazırım, dedi Adil ne yapacağını bilemeyip.

— Bir rica sadece, bu teğelti sizin odada örtmesek mi? Benim komşularım biraz rahatsızlar...

— Tabi ki, iyi olur... Teğelti için gerekli şeyleri hazırlayıp yollayalım.

Aradan on dakika geçtikten sonra kapı hızla açıldı ve içeri Bayan girdi. Üzerinde önü açık, tek düğmeli bir sabahlık vardı. Elinde de büyük bir sepet...

— Odanızın büyüklüğü neredeyse bizim oda kadar! İnanır mısınız, hayatımda ilk kez başka bir erkeğin odasına geliyorum, dedi önce odaya ardından başköşedeki iki kişilik meşe yatağa bakarak.

Sepetinde konyak, mineralli sular ve çeşitli yemişler vardı. Masanın üzerine hemen bir sofra kurdu. Adil’de biraz kıımız da olacaktı, onu da koydular.

— Yazarıma üzülüyorum. Kağıtla uğraşırken talihinizden ve hislerinizden uzak kalıyorsunuz... Ancak, bugece hepsini unutunuz! Bugün buraya sizi mükafatlandırmak için geldim. Menünüz önünüzde, bir kusuru yok ya?

— Tanrı korusun, benim için bundan daha büyük bir mükafat olamaz!

İnsanların ne zaman hazır olduğunun ne önemi var? İkisine ayrılan tatilin son günleriydi sadece... Sadece üç gün... Tek tesellileri son günlerini nasıl geçirmek istiyorlarsa öyle geçirmekte özgürlerdi.

2000 yıl.

SONUÇ

Dil, insanlar arasındaki en temel iletişim aracıdır. Türk lehçelerinin Kıpçak koluna dahil olan Kazak Türkçesinin dil özelliklerinin gösterilmesi amacıyla Kabdeş Cumadilov'un seçme hikayeleri üzerinde yapmış olduğumuz ses ve şekil incelemesi çalışmasında kelime ve kelime türlerini pek çok açıdan detaylıca ele almış bulunmaktayız.

Kazak edebiyatında karşımıza güçlü bir kalem olarak çıkan Kabdeş Cumadilov'un başarısına vesile olan bir gerçeğin de hayatında yaşadığı vakalar olduğu aşıkardır. Göçmenliği, farklı hayatlara adapte olması, çeşitli koşullarda yaşama karşı olan direnci onun ufkunu geliştirmiştir. Hikayeleri içerisinde evrensel ya da ulusal meseleleri, güncel ve tarihsel konuları duygu ve düşünceleri çerçevesinde kendi üslubuyla eleştirmiş ve değerlendirmiştir.

Yapılmış olan dil incelemesi ses ve şekil bilgisi özellikleri olarak iki bölümde toplanmıştır. Seçilmiş olan hikayeler içerisinde Türkçe kelimelerle birlikte Arapça, Farsça ve Rusça kelimeler görmek mümkündür. Yazarın zengin kelime dağarcığı bu özellikleri destekleyecek örnekleri sunma konusunda bizlere güçlü bir şekilde kaynaklık etmiştir.

Dile farklı dillerden geçen kelimeler içerisinde Kazak Türkçesinin ses özelliklerine bağlı olarak uyuma sokulanlar olduğu gibi ana dilindeki telaffuzunu aynen koruyan kelimeler de mevcuttur. Bu kelimelerden dile uyum sağlayanların varlığını ve uyum sürecini ses bilgisi bölümünde görebiliriz. Bu durum bize tarih boyunca dinamik yapıda olan Kazak Türkçesinde dilin kazandığı yeni kelimelerin uyum sürecini değerlendirme fırsatı sunmuştur.

Kelime seçimi sırasında asla tekrara düşmeyen yazar eş anlamlı sözcüklere, özel isimlere, terimlere sıklıkla yer vermiştir. Yazarın zengin kelime dağarcığı hikayelere çeşitlilik ve estetiklik kazandırmıştır. Pek çok sıfat ve zarf türüne yer verilmiştir. Zamirler kullanılmış ve bu sayede isimlerin sürekli olarak tekrarlanılmasından kaçınılmıştır. Hikayeler üzerinde her zaman dilimine ait örnekler bulunmaktadır. Yazarın eserler içerisinde birleşik kipli çekimlere de yer verdiğini görebiliriz. Cümleleri bağlamak için genellikle zarf ve sıfat fiiller kullanılmıştır. Ünlemler

hikayeler içerisindeki anlamı güçlendirdiğinden duygu durumlarının pekişmesi gereken yerlerde sıklıkla kullanılmıştır.

Sekiz hikayeden oluşan metinler bölümü hikayeleri kronolojik olarak sıralanmış (1963-2000), böylelikle geçen zamanla birlikte yazarın kalemi, konu çeşitliliği, kelime gelişimi takip edilmeyi amaçlanmıştır. Hikayeler içerisinde teşbih, istiare, teşhis, tariz gibi söz sanatlarının kullanılması anlamda derinlik ve metinlerde estetiklik sağlamıştır. Çalışma sonucunda varılmak istenilen amaca giden yolda hikayeler önemli bir destek sağlamıştır. İlk hikaye olan “Qazdar Qayıp Baradı” hikayesinde memleketinin hasretini çeken, tüm ailesini kaybetmiş yaşlı bir adamın son arzusunu yerine getirmek üzere çıktığı yolculuk konu edinilmiştir. Hikaye sonucunda topraklarına varan yaşlı adamın hikayesinde son, açık uçlu olarak bırakılmıştır. Bu hikayede yazarın Çin’e sürülmesinde yaşadığı duygu durumunu hissetmek mümkündür. İkinci olarak “Qoñır Küz” hikayesinde emekliye ayrılan bir adamın sisteme karşı olan sitemi, kaybettikleri ve geç kaldıkları hakkında bir değerlendirme söz konusu olmuştur. Bu hikayenin halkın güncel sorunlarını haykırdığı açıkça hissedilmektedir. Üçüncü sırada “Momın” hikayesi yer almaktadır: ailesi, arkadaşları, çevresi tarafından sürekli aşağılanan ancak asla ses çıkarmayan bir adamın bir gün hayallerini ve düşüncelerini haykırmasıyla değişen hayatı kaleme alınmıştır. Dördüncü “Şarayna” hikayesinde ise yazar olmanın başlıca zorlukları ele alınmıştır. Okuyucu, çevre ve yaşam arasında kalan bir yazarın iç dünyasını betimleyen bu hikaye bizlere yazarın topluma karşı eleştirisini sunmuştur. “Quzgınnıñ Ölimi” adlı beşinci hikayede hayvanlar üzerinden insanlara verilen güçlü bir toplumsal mesaj içermektedir. Yaşlı bir kuzgunun eski topraklarına dönmesiyle yaşadığı zorluklar, inandığı şeyler ve varoluşu hakkında bir özeleştirici ele alınmıştır. Ve bu değerlerin kaybolmasıyla yaşama sebebi olmayan bir kuzgunun hikayesi olarak görünse de bu sürükleyici hikaye neticede bize toplumsal bir mesaj göndermektedir. Altıncı sırada yer alan “Jaldamalı Küyew” dönemin şartlarında geçiminin derdine düşen bir ailenin parçalanmasının hikayesidir. Kocasının para için başka bir kadınla olduğu ve buna göz yuman bir kadının aile düzeninin nasıl bozulduğunun anlatıldığı hikaye toplumun ahlaki ve manevi değerlerinin gün geçtikçe nasıl köreldiğini anlatmaktadır. Bir sonraki hikaye “İt Bazarı” yedinci sırada yer almaktadır, hikaye yaşlı bir adamın şehirdeki oğlunun yanına gitmesiyle

başlamaktadır. Burada yaşlı adam için manevi değer taşıyan varlıkların artık bir öneminin kalmadığını, çağın gerisinde kaldığını fark etmesiyle yaşadığı hayal kırıklığı anlatılmıştır. Sonuncu olarak “Bir Ğana Ğumır” adlı hikayede sanataryuma yerleşen, kendini kitaplarına adayan bir yazarın yeniden aşkla karşılaşması ve iyileşme süreci konu edinmektedir.

Çalışma içerisinde farklı zaman dilimlerinden alıntılanan hikayelerde dönemin şartlarını, fikir dünyasını ve öne çıkan konularını görmemiz mümkündür. Buna eş olarak hikayeler arasında yazarın kullanmış olduğu kelimelerdeki evrimi de açıkça farkedebiliriz. Hikayeler içerisinde bulunan alıntı kelimelerin ilerleyen yıllarda yazılan hikayelerde gittikçe azaldığını ve Türkçe kelimelere yer verildiğini yani dilde sadeleşmeye gidildiğini fark etmemiz mümkündür. Hikayelerde deyimler, Kazak geleneksel yemek, kıyafet ve oyunları gibi kültürel öğelere de rastlanmıştır. Geçmişten bugüne karşılaştırmalar, nasihatler, değişimler, gelenekler, gelişmeler ince bir ustalıkla işlenmiş; yazarın bakış açısıyla dönemin gelişimi eleştirilmiştir. Dini ve ulusal değerler korunmuş; sönmeye başlayan maneviyat eleştiri konusu olurken aynı zamanda yeniden topluma kazandırma amaçlanmıştır.

Yapılan dil çalışmasıyla bir kez daha Kazak Türkçesinin dil bilgisi kuralları detaylıca incelenmiş ve örneklerle kanıtlanmıştır. Aynı zamanda transkribe edilen metinler okuyucuya okuma kolaylığı sağlamış, Türkiye Türkçesi’ne aktarılarak edebiyata kazandırılmış ve kaleme alınan hikayeler bu aktarımla birlikte Kazak edebiyatında hikaye türünün konu ve işleniş olarak nasıl ele alındığı hakkında bize fikirler sunmuştur. Aynı zamanda kıymetli yazar Kabdeş Cumadilov’un durumlara bakış açısını ve değerlendirmelerini bulmak da mümkündür.

Bu çalışmayla birlikte dilbilim ve edebiyat çalışmalarına bir yenisini daha ekleyerek alana destek sağlayacak bir çalışma ortaya çıktığı kanısına varmaktayız.

KAYNAKÇA

- Açık, F., Adıgüzel, S., Biray, N., Zaripova Çetin, Ç., Aşlar, H. ve Sağlam, S. (2018). *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ağca, H. (2001). *Türk Dili*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Ak, M. (1982). *Genel Dilbilgisi ve Sesbilgisi*, İstanbul: Ak Yayınları.
- Akar, M., Deniz, S. ve Bilecik, F. (1994). *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı*, İstanbul: Yesevî Yayıncılık.
- Argunşah, M. ve Sağol Yüksekaya G. (2015). *Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Atabay, N., Özel, S. ve Kutluk, İ. (2003). *Sözcük Türleri*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- Bayraktar, N. (2004). *Türkçede Fiilimsiler*, Ankara: TDK Yayınları.
- Bekturov, Ş. ve Serğaliyev, M. (1994). *Qazaq Tili*, Almatı: “Bilim”.
- Biray, N. (2018). 20. yy. Kazak Edebiyatı, (Ed. Orhan Söylemez ve Samet Azap), *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı*, İstanbul: Kesit Yayınları, s. 103-205.
- Biray, N., Ayan, E. ve Kumangaliyeva Ercilasun, G. (2015). *Çağdaş Kazak Türkçesi*, İstanbul: Bilge-Kültür Sanat.
- Bozkurt, F. (2004). *Türkiye Türkçesi Türkçe Öğretiminde Yeni Bir Yöntem*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bozkurt, F. (2005). *Türklerin Dili*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bulak, Ş. (2017). *Karşılaştırmalı Tarihi Türk Yazı Dilleri Grameri -Fiil Çekimi-*, İstanbul, Kesit Yayınları.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2001). *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Coşkun, V. (2008). *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Çeneli, İ. (1997). *Kırım Tatarcasında Yapım Ekleri*, (M. Argunşah, Çev.), Ankara: TDK Yayınları.

- Delice, H.İ. (2003). *Türkçe Sözdizimi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2014). *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Demir, T. (2006). *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Kurmay Yayınevi.
- Demircan, Ö. (1979). *Türkiye Türkçesinin Ses Düzeni Türkiye Türkçesinde Sesler*, Ankara: TDK Yayınları.
- Demircan, Ö. (2009). *Türkçenin Ses Dizimi*, İstanbul: Der Yayınları.
- Deny, J. (1995). *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)*, (O. Şahin, Çev.), Ankara: TDK Yayınları.
- Doğan, O. ve Koç, K. (2013). *Kazak Türkçesi Grameri*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ediskun, H. (2005). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Efendiyeve, A., Şuataman, Ö., Hünerli, B. ve Durmuş, O. (2007). *Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı*, (Ed. Levent Doğan), İstanbul: Kriter Yayınları.
- Eker, S. (2002,2010). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (1995,1999). *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Yayınevi.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Ergönenç Akbaba, D. (2009). *Nogay Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi*, Ankara, Grafiker Yayınları.
- Gabain, A.V. (2003). *Eski Türkçenin Grameri*, (M. Akalın, Çev.), Ankara: TDK Yayınları.
- Gencan, T.N. (2007). *Dil Bilgisi*, Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- Göker, O. (2001). *Uygulamalı Türkçe Bilgileri III*, Ankara: MEB Yayınları.
- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülensoy, T. (2016). *Kırgız Türkçesi Grameri (Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK Yayınları.
- Gülsevin, G. ve Boz, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

- Güneş, S. (1999). *Türk Dil Bilgisi*, İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1992). *Türk Dili Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hatiboğlu, A.N. (2003). *Üniversitede Türk Dili*, Ankara: Barış Yayınevi.
- Isqarov, A. (1974). *Qazirgi Qazaq Tili Morfologiya*, Almatı: Mektep Baspası.
- İbragim, D. (2013). Kazak Hikayeciliğine Genel Bir Bakış, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*50, ss. 162-180.
- İlker, A. (1997). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*, Ankara: TDK Yayınları.
- Kajıbek, E.Z. (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (Kazak Türkçesi)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kara, M. (2009). *Türkçenin İzinde*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A.F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- Kaya, İ.G., Öztürk, C., Yılgor, A., Altun, N. ve Selimhocaoglu, B. (1998). *Türk Dili Ders Notları I*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kazımoğlu, S. (1994). *Türk Toplulukları Edebiyatı I*, Ankara: Ecdâd Yayınları.
- Keskin, R. (2003). *Türkçe Dil Bilgisi*, Konya: Çizgi Yayınları.
- Koç, K. ve Kushkimbayeva, A. (2019). *Kazakça Öğreniyoruz*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Koç, K., Bayniyazov, A. ve Başkapan, V. (2012). *Kazak Türkçesi- Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992,2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003, 2007, 2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları.
- Morkoç, A. (2018). Kazak Edebiyatında Hikaye, *Filoloji Alanında Teori ve Araştırmalar*, ss.145-180.
- Öner, M. (1998, 2013). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara: TDK Yayınları.

- Özdemir, A. (2014). *Kazak Edebiyatında Hikaye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları, Ankara.
- Öztürk, R. (1997). *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, Ankara: TDK Yayınları.
- Sev, G. (2007). *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tamir, F. (1989). *Barköl'den Kazak Türkçesi Metinleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 94.
- Tamir, F. (2007, 2012). "Kazak Türkçesi", (Ed. Ahmet Bican Ercilasun), *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 429-480.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:9.
- Tiken, K. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*, Ankara: TDK Yayınları.
- Turgunbayev, C. (2004). *Kırgız Türkçesinde Sıfat- Fiil Ekleri Şekil, Anlam, İşlev ve Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırma*, Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dünyası El Kitabı IV. Cilt Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları)* (1998). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 158 Seri: I Sayı: A.31/II.
- <https://www.turksoy.org/en/members/kazakhstan> (Erişim Tarihi: 31/01/2021).
- <https://alashainasy.kz/omir/kabdesht-jumadlov-50528/> (Erişim Tarihi: 31/01/2021).
- <http://adebi.kz/khabdesht-zhumadilov-omirbajany/> (Erişim Tarihi: 31/01/2021).
- https://emirsaba.org/pars_docs/refs/9/8855/8855.pdf (Erişim Tarihi: 31/01/2021).
- <https://egemen.kz/article/270673-qabdesht-zhumadilov> (Erişim Tarihi: 13/08/2021).
- <https://kitap.kz/author/327> (Erişim Tarihi: 31/01/2021).
- <https://sputnik.kz/spravka/20190424/9942779/Kabdesht-Zhumadilov-83-zhast.html> (Erişim Tarihi: 31/01/2021).
- <http://cbs-osakarovka.kz/kk/zhumadilov/> (Erişim Tarihi: 31/01/2021).
- <http://imena.pushkinlibrary.kz/kz/pisateli-i-poetykz/1372-.html> (Erişim Tarihi: 10/04/2021).

<https://www.azattyq.org/a/31187073.html> (Erişim Tarihi: 13/08/2021).

<http://kazneb.kz/bookView/view/?brId=1568946&simple=true&lang=kk> (Erişim Tarihi: 06/09/2021).

<http://zhumadilov.kz/kz/pikirler?start=0> (Erişim Tarihi: 10/10/2021).

<https://en.calameo.com/read/00614074959fc4a69f2e1> (Erişim Tarihi: 10/10/2021).

http://www.rusnauka.com/18_ADEN_2012/Pedagogica/2_113415.doc.htm (Erişim Tarihi: 01/12/2021).

https://massaget.kz/okushyilarga/uy_tapsyirmasyi/28779/ (Erişim Tarihi: 01/12/2021).